

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE KADIN ALGISI (1950-1960)

Doktora Tezi

Burcu ÇALIKUŞU AYKANAT

Eskişehir 2023

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE KADIN ALGISI (1950-1960)

Burcu ÇALIKUŞU AYKANAT

DOKTORA TEZİ

Tarih Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Kemal YAKUT

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ocak 2023

JÜRI VE ENSTİTÜ ONAYI

FINAL APPROVAL FOR THESIS

ÖZET

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE KADIN ALGISI (1950-1960)

Burcu ÇALIKUŞU AYKANAT

Tarih Ana Bilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ocak 2023

Danışman: Prof. Dr. Kemal YAKUT

Türkiye, II. Dünya Savaşı sonrası kurulan yeni dünya düzeninde yerini aldı. Bu dönemde Türkiye, yeni dünya düzenin egemen gücü Amerika Birleşik Devletleri ile yakın ilişkiler geliştirirken aynı zamanda Amerikan hayat tarzının da ülkeye girmesine kapı araladı. Bu durum 1945 sonrası siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel değişimi ve dönüşümü başlattı. Siyasi alanda yaşanan en büyük değişim iktidarın 27 yıllık Cumhuriyet Halk Partisi'nden Demokrat Parti'ye geçmesi oldu. Süreç içinde hayatın her alanında yaşanan değişim ve dönüşümden etkilenen unsurlardan biri de kadındı.

Bu çalışmada 1950-1960 yılları arasında Demokrat Parti döneminde kadın algısı incelendi. Kadının siyasetteki konumu bir önceki dönemle kıyaslanarak dönemin siyasetlerinin kadına bakışı ortaya konuldu. Siyasetin yanında çalışma hayatında kadının yaşadığı sorunlar üzerinde duruldu. Amerikan hayat tarzının toplum ve kadın üzerindeki etkisi ele alındı. Bunların yanında gündelik hayatın içinde, eğitim, hukuk gibi alanlarda toplumun kadına yaklaşımı araştırıldı. 1950'lerin dünyasında kadına yaklaşım ve kadının toplumda kendini konumlandığı yer gelecek kuşakların başlatacağı kadın hareketi için önemli bir basamak olacaktı.

Anahtar Sözcük: Kadın, Feminizm, Kadın Milletvekilleri, Siyasi Partiler, Eğitim.

ABSTRACT

PERCEPTION OF WOMEN IN THE ERA OF THE DEMOCRATIC PARTY (1950-1960)

Burcu ÇALIKUŞU AYKANAT

Department of History

Anadolu University, Institute of Social Sciences, January 2023

Supervisor: Prof. Dr. Kemal YAKUT

Turkey took its place in the new world order established after the World War II. In this period, Turkey developed close relations with the United States of America, the dominant power of the new world order, and also enabled the American lifestyle to be introduced into the country. This initiated the political, economic, social and cultural change and transformation after 1945. The biggest change in the political area was the transition of power from the 27-year-old Republican People's Party to the Democratic Party. The woman was one of the elements affected by the change and transformation in every part of life in the process.

In this study, the perception of women in the era of the Democratic Party between 1950 and 1960 was examined. The position of women in politics was compared with that in the previous period and the attitude of the politicians of the era to women was revealed. The problems faced by women in working life as well as in the politics were emphasized. The impact of the American lifestyle on society and women was addressed. In addition, the approach of the society to women in the areas such as education and law in everyday life was investigated. In the world of the 1950s, the approach to women and the place where the women position themselves in the society would be an important step for the women's movement to be started by the future generations.

Keywords: Women, Feminism, Female Deputies, Political Parties, Education.

ÖNSÖZ

Dünyada ve ülkemizde kadınların kamusal alandaki varlığı neredeyse iki yüz yıla yaklaşmıştır. Bu süreçte olağanüstü mücadele veren kadınlar, erkeklerin tarihinde kendilerine de yer açmışlardır. Elbette dünyanın her yerinde mücadelelerde farklı yollar izlenmiştir. Osmanlı Devleti'nde başlayan kadın hakları mücadelesi Cumhuriyet Türkiye'sinde varlığını sürdürmüştü. Dünyadaki gelişmelere paralel olarak yirminci yüzyılın ilk çeyreğinden sonra Türkiye'deki kadın hareketi de sönümlenmişti. Ancak kadınlar yirminci yüzyılın son çeyreğinde ikinci dalga kadın hareketi ile yeniden mücadeleye başlayacaktı. Çalışmamızda iki süreç arasında kalan ve geçmişle gelecek arasında köprü olan 1950-1960 yılları arasında ülkemizdeki kadınların dünyasının aydınlatılması hedeflenmiştir.

Her doktora çalışması gibi bu çalışma da yoğun ve zor bir sürecin sonunda ortaya çıkmıştır. Bu süreçte her zaman beni aydınlatan, tecrübelerini paylaşan ve sabırla dinleyen danışmanım Prof. Dr. Kemal Yakut'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Eleştirileri ve ufuk açıcı sohbetleri her zaman yol gösterici olmuştur, minnettarım. Ayrıca Prof. Dr. Esra Sarıkoyuncu Değerli ve Prof. Dr. Fuat Güllüoğlu hocalarıma tezin olgunlaşma sürecinde yaptıkları değerli katkıları için ve de bana inandıkları için çok teşekkür ederim.

Tezin hazırlanması sırasında gösterdikleri anlayış ve büyük fedakârlık ile yanımda olan aileme sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Burcu ÇALIKUŞU AYKANAT

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
BAŞLIK SAYFASI	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ.....	xiii
KISALTMALAR DİZİNİ	xiv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E MODERNLEŞME VE KADIN	5
1.1. Batı'da Kadın Hareketi.....	5
1.2. Osmanlı Modernleşmesi ve Kadın.....	11
1.2.1. Tanzimat modernleşmesi ve kadın sorunu.....	11
1.2.2. II. Abdülhamit döneminde kadın sorunu.....	20
1.3. 1908 Devrimi ve Kadın Hareketi	29
1.3.1. “10 Temmuz İnkılabı”nın siyasi-ideolojik boyutu	29
1.3.2. Dönemin siyasal akımlarında kadın sorunu	32
1.3.2.1. Batıcılık ve kadın	32
1.3.2.2. İslamcılık ve kadın.....	36
1.3.2.3. Türkçülük ve kadın	39
1.3.3. Siyasi, sosyal, iktisadi ve kültürel alanda kadın.....	42
1.3.4. Kadın dernekleri.....	46
1.4. Cumhuriyet Rejimi, Yeni Toplum ve Kadın	49
1.4.1. Millî Mücadele yıllarında kadın	49
1.4.2. Yeni rejimin kadın hareketine yaklaşımı: Kadınlar	
Halk Fırkası'nın kurulması girişimi	54
1.4.3. Kadınlar Birliği'nin haklar mücadelesi	55

	<u>Sayfa</u>
1.4.4. Siyasi temsilde kadınlara haklar tanınması.....	57
1.4.5. Parti-devlet bütünleşmesi sürecinde kadın hareketinin sönümlenmesi.....	63

İKİNCİ BÖLÜM

2. SİYASETTE KADIN VE KADININ SİYASAL ZEMİNDEKİ

YERİ (1945-1960)	68
2.1. Siyasi Parti Programlarında ve Kongrelerinde Kadın	68
2.1.1. CHP parti programlarında ve kongrelerinde kadın.....	68
2.1.1.1. <i>CHP parti programlarında kadın</i>	68
2.1.1.2. <i>CHP kongrelerinde kadın</i>	71
2.1.1.3. <i>CHP kadın kolları</i>	87
2.1.2. DP parti programı ve kongrelerinde kadın	90
2.1.2.1. <i>DP parti programlarında kadın</i>	90
2.1.2.2. <i>DP kongrelerinde kadın</i>	91
2.1.2.3. <i>DP kadın kolları</i>	98
2.1.3. Çok partili siyasi hayata geçişte kurulan diğer siyasi partilerde kadın	100
2.1.3.1. <i>Liberal Demokrat Parti programı ve kadın</i>	100
2.1.3.2. <i>Çiftçi Köylü Partisi programı ve kadın</i>	101
2.1.3.3. <i>Türk Sosyal Demokrat Partisi programı ve kadın</i>	103
2.1.3.4. <i>Ergenekon Köylü İşçi Partisi programı ve kadın</i>	103
2.1.3.5. <i>Arıtma Koruma Partisi programı ve kadın</i>	105
2.1.3.6. <i>Türkiye Yükselme Partisi programı ve kadın</i>	106
2.1.3.7. <i>Millet Partisi programı ve kadın</i>	107
2.1.3.8. <i>Cumhuriyetçi Millet Partisi programı ve kadın</i>	108

2.1.3.9. <i>Hürriyet Partisi programı ve kadın</i>	110
2.2. Hükümet Programlarında Kadın	112
2.2.1. Recep Peker Hükümet programında kadın.....	112
2.2.2. Hasan Saka Hükümet programlarında kadın	114
2.2.3. Şemsettin Günaltay Hükümet programında kadın	117
2.2.4. Adnan Menderes Hükümetleri programlarında kadın	118
2.3. Siyasi Partilerde Yer Alan Kadınlar ve Faaliyetleri (1945-1960).....	120
2.3.1. Kadın ve siyasete yaklaşım	120
2.3.2. Yerel yönetimde temsil ve kadın	130
2.3.3. Kadın milletvekilleri	133
2.3.3.1. <i>CHP kadın milletvekilleri</i>	133
2.3.3.1.1. <i>Latife Bekir Çeyrekbaşı</i>	133
2.3.3.1.2. <i>Benal Nevzat (İştar) Arıman</i>	133
2.3.3.1.3. <i>Zekiye Molaoğlu (Dranaz)</i>	134
2.3.3.1.4. <i>Fakihe Öymen</i>	135
2.3.3.1.5. <i>Zehra Budunç</i>	135
2.3.3.1.6. <i>Makbule Dıblan</i>	136
2.3.3.1.7. <i>Mebrure Aksoley</i>	136
2.3.3.1.8. <i>Hasene Ilgaz</i>	137
2.3.3.1.9. <i>Tezer Taşkiran</i>	138
2.3.3.1.10. <i>Übeyde Elli</i>	139
2.3.3.2. <i>DP kadın milletvekilleri</i>	140
2.3.3.2.1. <i>Nazlı Tlabar</i>	140
2.3.3.2.2. <i>Nuriye Pınar</i>	141
2.3.3.2.3. <i>Aliye Temuçin</i>	141

2.3.3.2.4. <i>Edibe Sayar</i>	142
2.3.3.2.5. <i>Arife Necla Tekinel</i>	143
2.3.3.2.6. <i>Perihan Arıburnu</i>	143
2.3.3.2.7. <i>Piraye Levent</i>	144
2.3.3.2.8. <i>Hilal Ülman</i>	144
2.3.3.2.9. <i>Ayşe Günel</i>	145
2.3.3.3. <i>Bağımsız kadın milletvekilleri</i>	145
2.3.3.3.1. <i>Halide Edip Adıvar</i>	145
2.3.4. Kadın milletvekillerinin TBMM'deki siyasi faaliyetleri	146
2.3.4.1. <i>Eğitim alanındaki düşünceleri</i>	148
2.3.4.2. <i>Sağlık alanındaki düşünceleri</i>	164
2.3.4.3. <i>Çalışan kadın ve kimsesiz çocuklar</i> <i>hakkındaki düşünceleri</i>	168
2.3.4.4. <i>Cezaevleri hakkındaki düşünceleri</i>	178
2.3.4.5. <i>Turizm hakkındaki düşünceleri</i>	181
2.3.4.6. <i>Çarşaf hakkındaki düşünceleri</i>	185

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. 1950'LERİN DÜNYASINDA KADIN ALGISI	188
3.1. Türk-Amerikan İlişkileri ve Türkiye'de Amerikan Kültürü	188
3.1.1. Türkiye'nin hür dünya saflarında yer alması.....	188
3.1.2. Amerikan Kültürünün Türkiye'de Kadın Üzerine Yansımaları.	195
3.1.2.1. <i>Dernekler ve kadınlar üzerindeki etkisi</i>	195
3.1.2.2. <i>Gündelik hayatın içinde Amerikan etkisi ve kadın</i>	198
3.1.2.3. <i>Basında çizilen Amerikan rüyası</i>	203

3.2. Dönemin Bakış Açısında Kadın	209
3.3. 1950'lerin Dünyasında Evlilikler ve Boşanmalar	216
3.3.1. Evlilikler	216
3.3.2. Boşanmalar	222
3.4. Anneler Günü.....	224
3.5. Güzellik Yarışmaları.....	226
3.6. Kadın ve Moda.....	228

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ÇALIŞMA HAYATINDA KADIN.....	235
4.1. Çalışma Hayatındaki Kadına Genel Bir Bakış	235
4.1.1. Erken cumhuriyet döneminden alınan miras ve kadının çalışma hayatındaki yeri	235
4.1.2. Toplumun çalışan kadına yaklaşımı ve çalışan kadın sorunu.....	239
4.1.3. Çalışan kadının çocuk ve kreş sorunu	247
4.2. Ev Hizmetleri ve Kadın	253
4.2.1. Ev hizmetleri kavramına genel bir bakış	253
4.2.2. Ev hizmetleri kavramının kurumsallaşmasına dönük çalışmalar.	254
4.3. Sağlık Alanında Kadın.....	256
4.3.1. Hemşirelik, hasta bakıcılık ve ebelik mesleğine bakış	256
4.3.2. Türkiye'deki hemşirelik mesleğinde Amerikan etkisi	263
4.3.3. Hemşirelik okulları	265
4.4. Eğitim Alanında Kadın	268
4.4.1. DP döneminde eğitime bakış	268

4.4.2. Kadınların okullaşma oranları ve kadına yönelik eğitim kurumları- istatistik veriler ışığında kadının eğitim hayatındaki yeri	272
4.4.3. Milli eğitim şuralarında kadına bakış	283
4.4.4. Kadınların eğitim sahasındaki faaliyetleri.....	288
4.5. Hukuk Alanında Kadın	290
4.5.1. Hukuk eğitiminde kadınlar	290
4.5.2. Hukuk alanında öne çıkan kadınlar	291
4.5.3. Türk hukukçu kadınların ev sahipliğinde uluslararası kadın hukukçular kongresi.....	292
4.6. Kadınların Yer Aldığı Diğer Meslekler	293
4.6.1. Türkiye'nin ilk kadın subayları	293
4.6.2. Bankacılık alanında kadın.....	297
4.6.3. Şoförlük mesleğinde kadın	299
4.6.4. Santral memurluğu: kadın işi	300
SONUÇ	301
KAYNAKÇA.....	304
EKLER	
ÖZGEÇMİŞ	

TABLÖLAR DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 4.1. Resmi ve Özel İlkokullar Öğrenci Sayıları.....	272
Tablo 4.2. İlkokul Sayıları	273
Tablo 4.3. Resmi ve Özel İlkokullar Öğretmen Sayısı	274
Tablo 4.4. Ortaokul Okul Sayıları.....	276
Tablo 4.5. Resmi ve Özel Orta Okullar Öğrenci Sayıları	277
Tablo 4.6. Resmi ve Özel Orta Okullar Öğretmen Sayıları	277
Tablo 4.7. Resmi ve Özel Liseler Öğrenci Sayıları	278
Tablo 4.8. Resmi ve Özel Liseler Öğretmen Sayıları	279
Tablo 4.9. Fakülte ve Yüksek Okullar Okul, Öğretmen, Öğrenci ve Diploma Alanlar Sayısı	280
Tablo 4.10. Yüksek Okullar Öğrenci Sayıları.....	281

KISALTMALAR LİSTESİ

BCA: Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

Bkz: Bakınız

C: Cilt

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

Çev: Çeviren

Der: Derleyen

DP: Demokrat Parti

Ed: Editör

Haz: Hazırlayan

s.: Sayfa

S.: Sayı

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

Ter.: Tercüme Eden

vd.: ve diğerleri

Yay. Haz.: Yayına Hazırlayan

GİRİŞ

Batıda ortaya çıkan feminizm ya da kadın hakları savunuculuğu dalgalar halinde yayılarak dünyanın dört bir yanında yankı buldu. Osmanlı topraklarında da kadının toplumda yer edinme çabası on dokuzuncu yüzyılda ortaya çıktı. Kadının eğitim kurumlarında yer alması onu kamusal alanda görünür kıldı.¹ Meşrutiyet yıllarında kadınların hak arayışına girmeleri onlara üniversitenin kapılarını araladı. Savaşlarla geçen on yıl içinde, dünyadaki hemcinsleri gibi, zorunlu olarak erkeklerin sahip olduğu mesleklerde bulunmaları kadınların kamusal hayattaki varlığını pekiştirmiştir.² II. Meşrutiyet yıllarında başta siyaset olmak üzere hemen her alanda varlık gösteren kadın, Millî Mücadele yıllarında da görünür olmaya devam etti. Bu durum aslında şartların ortaya çıkardığı bir zorunluluktan ve Türk kadını bu zorunluluk karşısında sorumluluğu üstlendi. Millî Mücadele sonunda kadınların bu mücadelesini taçlandırmak isteyen bir kısım seçmen, kadınların da Türkiye Büyük Millet Meclis’inde görev almasını istedi. Ancak kurucu kadro kadınların kendine biçilen misyonuna uygun hareket etmesini istiyordu. Bu durum ulus-devlet inşasındaki kadın algısına uygundu. Kadın kurtarılması gereken bir vatan gibi erkeğin ya da kurtarıcının himayesinde edilgen bir role sahipti.³ Süreç içinde kadının dişil rolü öne çıkarıldı. Kadına daha çok kültürel öğelerle özdeş kabul edilmiş olan toplumun inşası rolü verildi.⁴ Aynı zamanda modernleşmenin simgesi kabul edilen kadının anne, eş ve ev kadını misyonu her fırsatta hatırlattı.

Kadına biçilen bu rollerin yanında kadının toplumun her alanında yer alması isteniyordu. Mustafa Kemal Atatürk yaptığı konuşmalarda bu konuyu vurguluyordu. Ancak toplum ve toplumun bir yansıması olan Meclis buna hazır değildi. Bu durum dönemin basınında ve TBMM tutanaklarında görülmektedir. Ancak Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde yeni bir toplum oluştururken pek çok alanda devrimler yapıldı. Bu alanlardan biri de kadınların çağdaş toplumlarda olduğu gibi erkeklerle ülke sorunlarına birlikte eğilmesi idi. Bu doğrultuda kadınlara haklar verildi. Parlamentoda erkeklerle birlikte eşit temsil hakkı verilen haklardan biriydi. Kadınlar Halk Fırkası’nın kuruluşu dönemin konjonktürü değerlendirilerek engellense de kadınlara neredeyse on yıl içinde

¹N.Berkes (2004). *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. (Yay. Haz. A.Kuyaş), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s.231.

²Z.Toprak (2016). *Türkiye’de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm 1908-1935*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 5.

³N.Yuval-Davis (2016). *Cinsiyet ve Millet*. İstanbul: İletişim Yayınları, s.55.

⁴S.Sancar (2017), *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

devlet eliyle verildi. Kadınlar 1930'lu yıllarda seçme ve seçilme hakkı kazanmasıyla Meclis'te yerlerini aldı. CHP'nin iktidarda olduğu yıllarda kadınlar parlamentoda etkin görevler üstlendi. Yine CHP kongrelerinde ve programlarında kadın-erkek eşitliğine ilişkin şekilsel de olsa atıflar yapıldı. Çok partili hayata geçilmesiyle kadının siyaset alanındaki yerine gösterilen ilgi azaldı ve partiler arası rekabette kadın siyasetçiler yer bulmakta zorlandı. DP'nin iktidara geldiği 1950 genel seçim sonuçlarına göre TBMM'de yalnızca üç kadın milletvekili seçildi. Kadının siyasi alanda etkisinin azalmasına paralel olarak kadın, iktidar partisi DP içinde de oldukça zayıf bir konumdaydı. Nitekim, bu durum iktidar partisi DP'nin kongrelerinde ve programlarında görülüyordu. DP il ve ilçe kongrelerinde kadına verilen hakları sorgulanması, partinin kadına yaklaşımında belirleyici olduğu söylenebilir. 1950-1960 yılları arasında parlamentoda faaliyet gösteren kadın vekillerin geçmiş dönemle kıyaslandığında kürsü hakkını yeterince kullanmadığı hatta bu hakkı kullanmadan görev süresini dolduran vekillerin olduğu görülür. İncelediğimiz dönemde kadın milletvekilleri pasif bir rolü benimsediğini söyleyebilir. Buna rağmen Türkiye'nin ilk kadın belediye başkanı DP'nin iktidara geldiği 1950 yılında Mersin'de seçildi. Müfide İlhan belediye meclis üyeleri tarafından Mersin Belediye Başkanlığı'na getirildi. Toplumdaki kadın algısına paralel, kadının anaç misyonunu belediye yönetimine taşımak istedi. Ancak Müfide İlhan bir yıl sonra görevinden ayrıldı.

Türkiye'de 1950-1960 yılları arasında çalışma ve karar alma mekanizmasında yer alan kadın sayısı sınırlıydı. Bunun nedenlerinin başında ise kadınların okullaşma oranlarının düşük olması söylenebilir. Kadınlar sivil toplum örgütleri içindeydi. Ancak üstlendikleri roller kadının geleneksel rollerinin toplumsal sistem içindeki karşılığıydı. Kadınların erkeklerin egemen olduğu siyasal alanda lider olma isteği ise tepkiyle karşılandı. DP'nin iktidara geldiği iki seçimde de kadınların yeterli temsil sayısına ulaşamaması bir grup kadını parti kurmaya yönlendirdi. Bu partinin yönetim mekanizmasında yalnızca kadınların olması düşünülmüştü. Ancak bu girişim erkelere fırsat bırakılmadan yine kadınlar-kadın örgütleri karşı çıktı. Kadınların edilgen rolünü devam ettirmesi beklendi. 1950-1960 yıllarında kadınların büyük kısmı evde, tarlada ama kamusal alanın dışında haklarında karar alınmasını bekledi ve alınan kararları uyguladı. Kadın hakları savunucuları münferit girişimler sergilese de dönem boyunca devlet mekanizmasının belirlediği sınırlar içinde kalmayı sürdürdü.

Osmanlı Dönemi'nden ve Erken Cumhuriyet Dönemi'nden alınan miras göz önüne alınarak DP'nin iktidar yılları olan 1950-1960 arası dönemde kadın algısını ortaya çıkarmak amaçlandı. Bu dönem çok kez farklı açılardan ele alındı. Bu çalışmada kadının siyasi, toplumsal, eğitim, sağlık, hukuk ve çalışma hayatı alanında arşiv belgeleri ve resmî belgeler yanında dönemin basını esas alınarak incelendi. Gazetelerde ve dergilerde kadına yaklaşım ortaya konularak dönemin kadın algısı ortaya çıkarılması hedeflendi. Yine Soğuk Savaş'ın başlangıcında Batı ve daha çok Amerika Birleşik Devletleri ile entegre olma sürecinde kadın özelinde yaşanan değişime mercek altına alındı. 1950'lerde toplumda kadın, kadının evlilikteki yeri ve moda algısı değerlendirildi. Çalışma hayatında kadının hakları, birincil sorumluluğu olarak kabul edilen anneliği ve çalışma hayatının getirdiği sorumluluğu arasında kurulan ya da kurulmaya çalışılan düzen ele alındı. Çalışma alanımızı 1950-1960 olarak belirlememize rağmen II. Dünya Savaşı sonrası başlatarak bir karşılaştırma olanağı sağlandı.

Bu çalışmada 1950-1960 yılları arasını kapsamaktadır. Birinci bölümde Batı'daki feminist hareketten başlayarak Osmanlı Devleti'nden ve Erken Cumhuriyet Dönemi'ndeki feminist yansımalar incelendi. Kadının geleneksel rollerinin yanında kamusal alanda var olma mücadelesine değinildi. İkinci bölümde çok partili hayatın başlangıcından itibaren kadının siyaset alanındaki konumu analiz edildi. Parti kongrelerinde, hükümet programlarında ve TBMM'de kadın siyasiler ve kadına biçilen misyon irdelendi. Kadın milletvekillerinin konuşmaları etrafında düşünceleri ve dünya görüşleri bugüne aktarıldı. Dönemin siyasetinin iki güçlü aktörü CHP ve DP'nin yanında Cemil Koçak tarafından "Ivır zıvır" parti olarak nitelenen, siyasi maceraları kısa soluklu olan partilerin programları çerçevesinde kadına yaklaşımları ele alındı.⁵ Ayrıca iktidar ve muhalefet partilerinden ayrılan ve parlamentoda kendine yer bulan partilerin de kadın politikalarına yer verildi. Kadın Gazetesi başta olmak üzere dönemin basını incelenerek kadının siyasi mecradaki yeri yansıtıldı.

Üçüncü bölümde Türkiye'deki Amerikan etkisinin kadın üzerindeki değişimi ve toplumdaki kadın algısı üzerine kurgulandı. Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sonrası yerini aldığı Batı bloku yalnızca siyasi ve ekonomik değişimi değil kültürel değişimi de beraberinde getirmişti. Bu süreçte daha çok Amerikan basınından iktibas edilen

⁵C.Koçak (2018). *Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950), İktidar ve Demokratlar*. İstanbul: İletişim Yayınları, C.2, s.211.

yayınlarla hür dünyada kadının rolü yansıtıldı. Dönemin kadın algısı ise ulusal basın ile kadın gazete ve dergileri esas alınarak ortaya konuldu. Bu arada kadına verilen annelik misyonunu pekiştiren anneler günü ile kadının dişiliğini ön plana çıkaran güzellik yarışmaları ve moda sayfaları ekseninde dönemin bakış açısı sergilendi.

Dördüncü bölümde ise çalışma hayatında kadının konumu sorgulandı. 1950'lerin dünyasında kadının çalışma hayatında yer almasına yönelik yaklaşımlar ortaya konuldu. Bunun yanında geleneksel rolleri sinesine tutan kadınlar çalışma hayatı içinde iki cephede mücadele vermişti. Bu durumda yaşanan zorluklar ve çalışan kadının hayatını kolaylaştırmaya dönük girişimlerin neler olduğu belirlenerek 1950'li yıllarda çalışan kadının portresi çizildi. Çalışan kadın özelinde çalışma alanları da incelendi. Eğitim, hukuk, sağlık gibi kadının içinde bulunduğu mevcut durum istatistiksel veriler ve dönemin basına yansıyan haberler çerçevesinde değerlendirildi.

DP döneminde kadın algısını ele alan çalışmada ilk başvurulacak yer arşivler oldu. Arşivlerde oldukça sınırlı bilgi ve belge yer almasına rağmen elde edilen diğer kaynakların desteklemesi ve pekiştirmesi ile kıymetli sonuçlara ulaşıldı. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı'ndan elde edilen belgelerden yararlanıldı. Arşiv belgelerinin yanında TBMM Zabıt Cerideleri, CHP, DP ve diğer parti programlarına başvuruldu. 1950-1960 yılları arasında ulusal basında çalışmamıza ilişkin bilgiler kısıtlıdır. Bu rağmen Milli Kütüphane, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Anadolu Üniversitesi Mikrofilm Arşivine başvurularak ulusal basında yer alan günlük gazeteler hem de kadınlar için çıkarılan gazete ve dergilere ulaşıldı. Kadın Eserleri Kütüphanesi'nden ve Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nden Kadın Gazetesi'ne ulaşılırken bu yayın dönemin kadın profilini çıkarmamıza büyük katkı sağladı. Bunun yanında Milli Kütüphane'den Hanımeli, Evim, Resimli Hayat, Familya, Misafir gibi kadını merkeze alan ve dönemin kadın hayatının şekillenmesini sağlayan yayınlar çalışmanın içeriğini zenginleştirdi. Ayrıca alanında başvuru kaynağı olan kitaplar da çalışmanın şekillenmesini sağladı.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E MODERNLEŞME VE KADIN

1.1. Batı'da Kadın Hareketi

Batı dünyası bugün feminizmin kalesi durumundadır. Oysa günümüzden beş asır öncesine kadar cadılıkla suçlanan ve diri diri yakılan kadınlar da aynı coğrafyada yaşamıştı. Çağdaşı diğer toplumlarda olduğu gibi Batıda da kadına kamusal alanda yer tanınmamıştı. Buna rağmen zaman zaman sınırlı bir alanda etkili olsa da kilise kurarak cemaat oluşturan⁶ ya da şikayetlerini dilekçe ile parlamentoya sunma girişiminde⁷ bulunan kadınlar da ortaya çıkmıştı. Ancak on sekizinci yüzyıla kadar Batıda kadın örgütlü bir varlık gösterememişti.

Tarihsel bağlamda feminizm kavramı kadınların hak arayışının toplumun temellerini sarsmaya başladığı on dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkmıştı.⁸ Farklı tanımları yapılan feminizm, Fransa'da Robert sözlükte; *“Kadınların toplum içindeki rolünü ve haklarını genişletmeyi öngören doktrin”* olarak tanımlanmaktadır.⁹ Yirminci yüzyılın başında Brezilya'da 1922 yılında yayınlanan Revista Feminina adlı kadın dergisinde; *“Din ve aileyi muhafaza eden... olmazsa olmaz eşitliği talep eden ama ulusun kolektif mutluluğu ve ilerlemesi için çabalamak”* olarak ifade edilmişti.¹⁰ Türkiye'de Şirin Tekeli ise *“Kadınların dünyaya erkeklerin gözlerinden, onların çıkarları açısından değil, kendi gözleriyle bakmasını savunan kendi seslerini bulmalarını isteyen bir düşünce akımı”* olarak nitelemektedir.¹¹

⁶S. Rowbothom (1994). *Kadınlar Direniş ve Devrim* (Çev: Nilgün Şarman), İstanbul: Payel Yayınları, s. 23.

⁷Rowbothom,1994, **a.g.k.**, 15.

⁸Avrupa'da 1688 İngiliz Devrimi'nden 1789 Fransız Devrimi'ne kadar uzanan zaman dilimi, on sekizinci yüzyıl, Aydınlanma Çağı ve bu dönemin birçok düşünürü de Aydınlanmacı ya da Aydınlanma filozofları olarak adlandırılır. Aydınlanmanın en önemli temsilcileri, François Marie Arouet Voltaire, David Hume, Denis Diderot, Claude Adrien Helvetius, İmmanuel Kant sayılabilir. Dönemin filozoflarına göre, aklın ve felsefenin gelişmesiyle ve bilgilerin ve bilgilerin yaygınlaşmasıyla her yerde gerçek ışımakta, böylece yüzyıllardır önyargıların, dogmaların, geleneklerin karanlığa mahkûm ettiği insanlık aydınlığa kavuşmaya başlamaktadır. Bu işi başaran filozoflardır. Daha açıkçası filozof, gerçeğe ulaştığı içindir ki, eski düşünsel yapıları yıkarak insanların karanlıktan kurtulmasının yolunu açmaktadır. Bkz. M.A. Ağaoğulları (2020). *Halk: Devrim: Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, (Ed: M.A. Ağaoğulları), İstanbul: İletişim Yayınları, s.518.

⁹S.Soyer (2017). *İki Kadın Bir Feminizm*. Ankara: Net Kitaplık Yayıncılık, s. 25.

¹⁰M.E.Wiesner-Hanks (2020). *Tarihte Toplumsal Cinsiyet*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 259.

¹¹Ş.Tekeli (2017). *Feminizmi Düşünmek*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.131.

Feminizm, yani kadın hakları savunuculuğu, on sekizinci yüzyıl sonu on dokuzuncu yüzyıl başlarından itibaren başlamış, yirminci yüzyıl ortalarına kadar sürmüştü. Bu süreç tarihte birinci dalga feminizm olarak adlandırılmaktadır. 1960’lardan sonra farklı bir alana evrilecek olan akım, bu tarihten sonra ikinci dalga feminizm olarak kabul edilmiştir. Birinci dalga feminizm ya da kadın hakları savunucuları, temel haklar kazanmak için yola çıkmışlardı. Birinci dalga kadın hakları savunucuları kadınların oy kullanması, mülkiyet eşitliği ve eğitimde fırsat eşitliği gibi haklar için mücadele etmişlerdi.¹²

Elbette kadın hakları savunuculuğunun ortaya çıkmasında Batının değerlerini temelden etkileyen gelişmeler etkili oldu. Amerika’nın bağımsızlığını kazanması sonrası ilan edilen Bağımsızlık Bildirisi ile Fransız Devrimi sırasında ortaya çıkan Yurttaşlık ve İnsan Hakları Bildirisi temelde insanların eşitliğine ve özgürlüğüne dayandırılmıştı. Ancak buradaki eşitlik ve özgürlük yalnızca erkek yurttaşlar için geçerliydi. Nitekim Fransız Devrimi’nin düşünsel mimarlarından bir olan Jean Jacques Rousseou, Toplum Sözleşmesi adlı eserinde “İnsan özgür doğar...”¹³ demesine rağmen bu özgürlüğü erkeklerle bahşetmişti. Rousseou’ya göre; kadın duyguları temsil etmekteydi. İyi bir toplumda, kadına düşen görev çocuklarını iyi bir vatandaş (yani iyi bir erkek vatandaş) olarak yetiştirmektir.¹⁴ Rousseou ve onun gibi düşünen toplum mimarlarına rağmen kadınlar bu değişime kayıtsız kalamamıştı. Fransız Devrimi sırasında erkeklerle birlikte mücadele eden kadın, devrimden sonra hakkını aramak için yine sokağa çıkacaktı.¹⁵

Giyotinde, bir atın altında ya da açlık grevinde can veren kadınlar, toplumdan dışlanan, aşağılanan ya da canına kıyan kadınlar, kazanılan hakların diyetini ödemişlerdi. Onların verdiği mücadele kızları ve torunları için eşit olmasa da eşitlik yolunda bir toplumun müjdecisi olmuştu.

¹²Ş.Tekeli (1998). *Birinci ve İkinci Dalga Feminist Hareketlerin Karşılaştırmalı İncelemesi Üzerine Bir Deneme*: 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler. (Ed. A.B.Hacimirzaoglu) İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, s.340; G.Taş (2016). *Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme Kavramsal Analiz, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri, Akademik Hassasiyetler*, S.5, C.3, s.163-175.

¹³J.J. Rousseou (2017). *Toplum Sözleşmesi*. (Çev: T.Ilgaz), İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, s. 17.

¹⁴Ö.Çaha (2018). *Sivil Kadın*, Ankara: Savaş Yayınevi, s.22.

¹⁵Parisli Kadınlar, 5 Ekim 1789 tarihinde hak arayışı için yürüyüşe geçmişti. Paris’ten Versay’a yapılan yürüyüşe sekiz bin ile on bin kadın katılmıştı. Halk milisi olan yirmi bin eski Ulusal Muhafız eşliğinde yapılan yürüyüşün amacı, kraliyet ailesini ve Versay’da toplanan Ulusal Meclisi devrimin merkezi olan başkente ve böylelikle halk iradesinin merkezine getirmekti. Bununla kralı kontrol etmek, onu feodaliteyi ortadan kaldırmaya ve 26 Ağustos 1789 tarihinde ilan edilen İnsan ve Yurttaş Hakları bildirisini imzalamaya zorlamaktı. Parisli kadınlar 5 Ekim 1789 tarihli yürüyüşleri ile sadece kamusal alana katılım haklarını talep etmekle kalmamış, bunu pratik olarak hayata geçirmişti. Bkz. U. Gerhard (2020). *Kadın Hareketleri ve Feminizm*. (Çev: Ü.İ.Alabayırılı), İstanbul: Runik Kitap, s.11.

Bu kadınlardan biri Fransa’da yaşamış olan Olympe de Gouges’dır. Kadınların dar ağacına çıkma hakkı varsa kürsüye de çıkma hakkı vardır diyen Gouges, 1791 yılında Kadın ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirisi’ni yayınlamıştır.¹⁶ Dönemin Fransa’sında bir aktivist olan Gouges, eserinde Yurttaşlık ve İnsan Hakları Bildirisi’ni kadın haklarına uyarlamıştı. Kadın özgür doğar ve hak bakımından erkekle eşit yaşar, sosyal ayrımlar ancak kamu yararı üzerine temellendirilir diyen Olympe de Gouges, *“Hiçbir kadın istisna teşkil etmez. Kadınlar kanunun öngördüğü durumlarda itham edilir, tutuklanır ve hapse atılır. Erkekler gibi kadınlar da aynı katı kanuna tabidir”* diyecek kadar eşitlik savunucusuydu.¹⁷ Olympe de Gouges, yazdığı oyunlar, hazırladığı afişler ile kadın haklarını savunma yolunda önemli adımlar atmıştı. Mücadelesi uğruna kürsüye çıkan Gouges, giyotinde can vermişti.

Birinci dalga feminizmin ideoloğu kabul edilen ve ikinci dalga feministlerin de kendine rehber edindiği isim İngiliz kadın hakları savunucusu Mary Wallstonecraft’tı. Wallstonecraft, 1792 yılında Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi adlı eseri yayımlamıştı. Kadın-erkek eşitliğinin ötesinde kadının bağımsızlığını savunan yazar *“Kadınlar aydınlanmış ve özgür yurttaş gibi olmadıkça bir erkek gibi bağımsız hareket etmedikçe hiçbir zaman cinsiyetlerine özgü görevlerini yerine getiremez”* demiştir.¹⁸ Erkeğin aklının eğitim ile uygarlaştığını, aynı yolun kadınlar için de uygulanması gerektiğini söyleyen Wallstonecraft, bu sayede kadınların da erkekler ile aynı statüye kavuşacağına inanıyordu.¹⁹ *“İsteklerim cinsim adınadır, kendi adıma değil”* diyen Wallstonecraft, bunun yanında alt sınıf mensuplarına ayrı bir eğitim verilmesini istiyordu. Karma eğitime inanmakla birlikte alt sınıfa mensup dokuz yaşından büyük kız ve erkek çocuklarının ayrı eğitim programı uygulanmasının doğru olduğunu düşünüyordu.²⁰

İngiltere’de kadın hakları konusunda mücadele veren isimlerden biri de John Stuart Mill’di. Eşi ile başladığı ve kızı ile tamamladığı *“Kadınların Köleleştirilmesi”* adlı eseri dönemini aşan bir etkiye sahipti. İki cinsin birbirleri ile olan ilişkisini düzenleyen ilkelerin, yasal bağımlılığı doğurduğunu iddia etmişti. Bu durumun ise insanın

¹⁶O. de Gouges (2019). *“Kadın Uyan!” Kadın ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirisi*. (Çev: B.Güven), İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, s.41.

¹⁷Gouges, **a.g.k.**, 2019, 38.

¹⁸Gerhard, **a.g.k.**, 2020, 23.

¹⁹A.Durakbaşı (2020). *Halide Edip Türk Modernleşmesi ve Feminizm*. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 49.

²⁰Rowbotham, **a.g.k.**, 1994, 49.

gelişmesindeki en büyük engel olduğuna inanan Mill'e göre iki cins arasındaki eşitliğin sağlanması gerekliydi.

John Stuart Mill'e göre evlilik kurumunda kadınlar bir çeşit köleydi. Bu köleliğin sürmesini ise iktidar sahibi erkelerin, kadınların yalnızca bedenini değil aynı zamanda zihnini de köleleştirmesi ile mümkün olduğunu ifade etmişti. Eşit olmayan durumda erkekler için esas kabul edilen değerlerin kadınlar için kabul edilmediğini belirtmişti.²¹

John Stuart Mill, kadın ve erkek arasındaki toplumsal ilişkileri düzenleyen ve kadını erkeğe bağımlı kılan ilkenin yanlış olduğuna inanıyordu. Bu toplumsal ilkenin “*Ne bir tarafta iktidar ya da ayrıcalığa ne de diğer tarafta güçsüzlüğe izin veren kusursuz bir eşitlik ilkesiyle yer değiştirmesi gerektiğini*” söylemişti.²² Mill, evli çiftler arasındaki ilişkiyi lord ve vassal arasındaki ilişkiye benzetmiş, bu ilişkide kadının, bir vassaldan daha fazla itaate zorlandığını ifade etmişti. Mill, benzer minvalde monarkın kendine tapmasını erkeğin kendine tapması ile eşit olduğunu düşünüyordu.²³

John Struar Mill, İngiliz Parlamentosu'nda, 1867 yılında, Reform Yasası'nda değişiklik yapılması önerisinde bulunmuştu. Mill, erkek sözcüğü yerine kişi sözcüğü kullanılmasını teklif etmişti. Kadının kamusal alanda var olmasının yolunu açabilecek bu teklif parlamentoda reddedilmişti.²⁴ İngiliz Parlamentosu'nda daha sonra birkaç kez daha kadınlara siyasal haklar verilmesine dönük teklifler gelmiş ise de bu teklifler de diğer teklifler ile aynı akıbeti paylaşmıştı. Bu yaşananlar İngiliz kadınlarının oy hakkı mücadelesini sertleştirmesine neden olmuştu.²⁵

Süfrajat hareketi olarak adlandırılan, İngiliz kadınlarının oy hakkı talepleri başlangıçta dernekleşme gibi pasif olarak nitelenebilecek faaliyetler ile başlamış, daha sonra şiddet eylemlerine dönüşmüştü. İngiltere sokaklarında kadınlar, vitrin camları kırmakta, kolluk kuvvetleriyle çatışmaya girmektedir. Hatta, golf sahalarına asitle, “kadınlara seçme hakkı” yazılmaktaydı.²⁶ Açlık grevi de kadınların ses getiren eylemleri arasındaydı. Bu eylemler kadın-erkek eşitsizliği kadar, İngiltere'deki toplumsal sınıf farkını da gözler önüne sermekteydi. Lady Canstance Lytton'un dikişçi kadın kılığındaki

²¹J.S.Mill (2020). *Kadınların Köleleştirilmesi*. (Çev: A.Özcan), İstanbul: Bilge Kültür Sanat, s. 13.

²²Mill, **a.g.k.**, 2020, 23.

²³Mill, **a.g.k.**, 2020, 141.

²⁴S.Rowbotham (2011). *Kadınların Gizlenmiş Tarihi*. (Çev: N.Şarman), İstanbul: Payel Yayınevi, s. 90.

²⁵Rowbotham, **a.g.k.**, 2011, 91.

²⁶Rowbotham, **a.g.k.**, 2011, 147.

gösterisi nedeniyle tutuklanması, işkenceye maruz kalması sonrasında Lytton'un bir soylu olduğunun öğrenilmesi ise dönemin İngiltere'sinde büyük yankı doğurmuştu.²⁷ Bunun yanında İngiliz Başbakanı David Lloyd George'nin evine bombalı saldırı ve Kral George'nin atının önüne bir süfrajetin atlaması en bilenen eylemlerdi.²⁸

Almanya'da kadın hakları savunuculuğu konusunda on sekizinci yüzyılda yazılan Evlilik Üzerine ve Kadının Yurttaş Olarak İyileştirilmesi adlı eserler dışında bir faaliyete rastlanmamıştı. On dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde Johanna Schopenhöver, Weimar Sarayı'nda ve romanlarında kadınlara dönük konular işlenmeye başlamıştı. Schopenhöver'i dönemin diğer kadın yazarları izlemişti. Sonrasında da Alman edebiyatında kadının eşit haklara sahip olması yolunda yayınlar yer almıştı.²⁹ Kadın sorununun geniş kitlelere ulaşmasında etkin olan isim Louise Otto-Peters olmuştu. Devletin kadın hakları ile ilgilenmesinin bir hak değil görev olduğunu dile getiren Otto-Peters, Alman burjuva kadın hareketini başlatan isimdi. Kadınının eğitilmesi gerektiğine inanan Alman kadın hakları savunucuları, iyi eğitilmiş kadının iyi bir eş olacağı ve iyi bir evlilik yapacağına inanıyorlardı. Almanya'da 1865 yılına kadar kadın hakları mücadelesi basın yoluyla sürdürülmüştü. Bu tarihten sonra ise örgütlü mücadele başlamıştı. Louise Otto-Peters, Clara Zetkin, Lily Broun gibi isimler, Alman kadın hakları mücadelesinin önde gelen isimleri olmuştu.³⁰

Almanya'da doğan ve dünyanın bir kısmını etkileyen Marksist ideolojide kadına nasıl bir rol biçilmişti? Karl Marx'ın kadına bakışı üretim ilişkileri temelinde olmadığı için kadını tarihsel bir aktör olarak görmemişti. Marx'a göre sosyal değişimin ve sınıflar arası mücadelenin itici gücünü üretim ilişkileri oluşturduğundan tarih erkeklerle özdeş iken kadın ise tarihsel değeri olmayan yeniden üretim ile özdeşti. Bu nedenle tarihsel bir değeri olmayan kadın tarihi değiştirme şansına sahip değildi.³¹

Friedrich Engels, Marx'tan farklı olarak kadın hareketine olumlu yaklaşmıştı. Ancak Marksist ideolojide kadınlara destek August Bebel'den geldi. Bebel, Sosyal Demokrat İşçi Partisi programında kadınlara eşit haklar verilmesini önerdi. Ama partinin

²⁷Rowbotham, **a.g.k.**, 2011.146.

²⁸M.Breen ve J.Jordahl (2020). *Kadın Mücadelesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 47; Ş.Deniz (2019). *Türkiye'de Kadın ve Siyaset*. Ankara: Detay Yayıncılık, s.42.

²⁹H.Salihoğlu (1988). Almanya'da Ondokuzuncu Yüzyıldaki Kadın Hakları Tartışmalarına Bir Bakış. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.5, S.2, s.33-47.

³⁰Salihoğlu, **a.g.k.**, 1988, 33-47.

³¹Çaha, **a.g.k.**, 2018, 35.

diğer üyeleri kadınların hazır olmadığı gerekçesiyle bu öneriye karşı çıktı. Bebel, kadın hakları konusundaki görüşlerini 1879 yılında yayımladığı Kadın ve Sosyalizm adlı eserde dile getirdi.³² August Bebel, burjuva (ya da kapitalist) toplumun bakış açısından kadın-erkek eşitliğinin kadın sorununun nihai çözümü olarak görüldüğünü, sanayi ve ticaret alanında yönetici sınıfların bu durumu desteklediğini söyledi. Bu durumun yönetici sınıfın çıkarı için desteklendiğini belirten Bebel, çalışma hayatında kadınların yer alması ile rekabet ortamının oluştuğunu, bu durumun ise kadın ve erkeğin sömürülmesine neden olduğunu vurguladı. Bebel, kadının iş hayatına girmesinin kadın hakları konusundaki sorunu çözmediğini savundu.³³

Bebel, kadın hareketlerinin, kadınla erkek arasında hukuki eşitliği sağlaması halinde bile kadının, erkeğe ekonomik bağımlılığının süreceğini iddia eder. Toplumda bir kesim kadının aldıkları eğitim sonucunda bir kariyer sahibi olsa bile, bu durumun toplumdaki tüm kadınların hayat şartlarını değiştirmeyecekti.³⁴ Kadınların kamusal alana katılmalarının toplumda yeni bir bakış açısı sağlayacağına inanan Bebel, kadınların siyasette yer almaları gerektiğini savunur. On dokuzuncu yüzyılda erkeklerin de siyasette yer almalarına karşı çıkıldığını hatırlatan³⁵ Bebel'e göre dönemin kadın hakları savunucularının yanlış yöntem izliyordu. Ona göre kadınlar, özgürlüklerinin erkekler tarafından verilmesini bekliyordu. Oysa kadınlar bunu savaşıarak kazanabilirdi.³⁶

Alman kadın hakları savunucuları arasında, adından söz edilmeden geçilemeyecek bir isim de Clara Zetkin'dir. Sosyalist mücadelesi kadar kadın hakları konusunda da verdiği mücadele ile tanınan Zetkin, günümüzde kutlanan 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nün mimarıdır. 1910 yılında toplanan İkinci Enternasyonalde, ABD'de grev sırasında hayatını kaybeden kadınların anısına 8 Mart'ın Uluslararası Kadın Günü olmasını teklif etmiş ve bu teklifi Enternasyonal tarafından olumlu karşılanmıştı.³⁷

³²Rowbotham, **a.g.k.**, 1994, 93.

³³A.Bebel (2019). *Kadın ve Sosyalizm*. (Çev: S.Sertel ve S.Altınçekiç), İstanbul: Yordam Kitap, s.20.

³⁴Bebel, **a.g.k.**, 2019, 20.

³⁵Bebel, **a.g.k.**, 2019, 324.

³⁶Bebel, **a.g.k.**, 2019, 517; Rowbotham, **a.g.k.**, 1994, 95.

³⁷L.Dornemann (2010). *Adanmış Bir Ömür Clara Zetkin*. (Çev: G.Arslan), İstanbul: Akademi Yayın, s.167; Gelsenkirchen Kadınlar Birliği Yayınları (1977). *Clara Zetkin'in Kısa Yaşam Öyküsü*. s.19. <https://www.tustav.org/yayinlar/kutuphane/kadin-hareketi-kutuphanesi/gkb-1977-clara-zetkin.pdf> (Erişim tarihi: 25.08.2020)

Amerika Birleşik Devletleri'nde gelişen kadın hareketine baktığımızda, kölelik karşıtı eylemler ile paralellik arzettiği görülür.³⁸ İngiltere'de 1840 yılında gerçekleştirilen kölelik karşıtı bir toplantı ABD'deki kadın hareketinin başlamasını sağladı. Lucretia Mott ve Elizabeth Cady Stanton'un katıldığı bir konferansta kadınlara konuşma hakkı verilmemişti.³⁹ Elizabeth Cady Stanton, kadınların yaşadığı bu ötekileştirme üzerine harekete geçmişti. Kadınların zayıf ve korunmaya muhtaç olduğunu reddeden Stanton⁴⁰1848 yılında Duygular Bildirisi'ni yayınlarak ABD'de kadın hareketinin başlatıcısı olmuştu. New York Seneca Falls'da, içinde kadınlarla birlikte kölelik karşıtı erkeklerin de bulunduğu bir grup Duygular Bildirisini imzalamıştı. Duygular Bildirisi imzalandığında, ABD'de kadınlar evlilik yolu ile ya da öncesinde edindiği malları koruma hakkına sahipti. Ancak hukukî anlamda birey değildi, erkeğin egemenliği altındaydı. Amerikan Bağımsızlık Bildirisi'nden esinlenerek hazırlanan Duygular Bildirisi'nin ortaya çıkardığı etki ile ABD'de 1861 yılına kadar kadın hakları savunucuları ses getiren eylemler yapmışlardı.⁴¹

Batı'dan dalga dalga yayılan kadın hareketi, yirminci yüzyıla gelmeden dünyanın birçok ülkesini etkilemişti. Kadınlar, eğitim hakkı ve siyasal hak taleplerini dile getirmişler, bu uğurda mücadele vermişlerdi. Dünyanın kimi ülkesinde tartışmalar sert geçerken, kimi ülkesinde de devletin "lütfuyla" kadınlara bazı haklar tanınmıştı.

1.2. Osmanlı Modernleşmesi ve Kadın

1.2.1. Tanzimat modernleşmesi ve kadın sorunu

Tanzimat Dönemi, Gülhane-yi Hattı Hümayûn'un 3 Kasım 1839'da ilanından I. Meşrutiyet'in ilanı olan 23 Aralık 1876'ya kadar olan süreci kapsar. Tanzimat, geçmiş iki yüzyıllık deneyler ve mevcut sorunlar için üretilen çözümler silsilesinin bir sentezi

³⁸ABD'de kölelik, on dokuzuncu yüzyılda bazı eyaletlerde kaldırılırken diğer eyaletlerde devam etmekteydi. Harriet Tubman ve Sojourner Truth ABD'de köle karşıtı mücadelenin yanı sıra kadın haklarının savunulması konusunda da çaba göstermişlerdi Federasyon Savaşları sonunda kölelik yasaklanırken, kadın haklarının kazanımı yolunda da büyük adımlar atılmasında etkili olmuştu.

³⁹Rowbotham, **a.g.k.**, 2011, 88.

⁴⁰Soyer, **a.g.k.**, 2017, 38.

⁴¹Gerhard, **a.g.k.**, 2020, 45-46.

niteliğindedir.⁴² Tanzimat'ın ortaya çıkardığı bu sentezin temelleri II. Mahmut Dönemi'ne dayanmaktadır. II. Mahmut, tahta çıktığında Fransız Devrimi henüz yirminci yılını doldurmamıştı. Ama etkileri sınırlarını aşmış ve milliyetçilik akımı çok uluslu imparatorlukları tehdit eder hale gelmişti. Osmanlı Devleti de ayrılıkçı hareketlerden etkilenen siyasal yapılardan biriydi. Nitekim geniş Osmanlı topraklarında merkezi iktidara karşı milliyetçiliğin tetiklediği ayrılıkçı hareketler görülmeye başlamıştı. On dokuzuncu yüzyılın başlarında Sırp ve Yunan milliyetçileri ayrılıkçı hareketlerin ilk fitilini ateşlemişti. İşte II. Mahmut böyle bir ortamda devletin bekası için reformlarını uygulamaya koymuştu⁴³ ve bu reformlara renk veren kavram merkezîyetçilikti.

II. Mahmut'un ayrılıkçı akımları bertaraf etmek amacıyla öne sürdüğü en etkin silah Osmanlıcılık ideolojisiydi. II. Mahmut'un Osmanlı sınırları içinde yaşayan insanların yalnızca ibadethanelerin ayrı tanınması "*Tebaadan vatandaşa geçiş süreci*" için önemli bir adımdı⁴⁴ Diğer yandan din bürokrasisi ve ordu ile taşrada devletin gücünü ortaya çıkaran kurumlar oluşturulmuştu. Kurulan merkez meclisleri ve bunların taşra teşkilatıyla merkezileşme oldukça güçlü bir şekilde kendini göstermiş,⁴⁵ Tanzimat bu ortamda filizlenmişti. Çalışmaları Mustafa Reşit Paşa tarafından sürdürülen Gülhane-yi Hattı Hümayûn yani Tanzimat Fermanı, İncalcık'a göre Batılı devletler göz önüne alınarak yapılmıştı.⁴⁶ İçeriğine baktığımızda; mali, askeri, hukuki ve kişi hak ve özgürlükleri alanında reformlar yapılacağı vaat edilmişti. Can, mal, namus güvenliği sağlanırken, Padişah kendi iradesiyle yetki ve iktidarını sınırlamıştı.⁴⁷

Tanzimat'ın vadettiği Müslüman-gayrimüslim eşitliği ilkesi ve ortaya koyduğu uygulamalar Batılılar tarafından bir süre sonra eleştirilmeye başlandı. Osmanlı Devleti, Rusya ile Kırım Savaşı'nda karşı karşıya geldiği bir sırada, Batılıların desteğini sağlamak adına Tanzimat Fermanı ile verilen hakları genişleten Islahat Fermanı'nı ilan etmişti. Gayrimüslim unsurlara idari, askeri, mali alanda tanınan haklar genişletilirken, yabancı

⁴²M.Reinkowsk (2017). *Düzenin Şeyleri Tanzimat'ın Kelimeleri*. (Çev: C.Dikmen), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s.42.

⁴³B.Tanör (2018). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları s.64.

⁴⁴F.Üstel (2019). "*Makbul Vatandaş'ın Peşinde*". İstanbul: İletişim Yayınları, s.25.

⁴⁵N.Berkes (2004). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. (Yay. Haz. A.Kuyas), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s.173.

⁴⁶H.İncalcık (2017). "Tanzimat Nedir?", *Tanzimat, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*. (Ed: H. İncalcık, M.Seyidanlıoğlu), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, s.49.

⁴⁷Tanör, **a.g.k.**, 2018, 91.

uyruklulara emlak edinme, banka, ticaret ve sosyal alanlarda faaliyet gösterme hakkı tanınmıştı.⁴⁸

Tanzimat Dönemi reformları bir anlamda mevcut statükonun sarsılmasına yol açtığı için toplumun bir kesimi tarafından pek de sevinçle karşılanmadı. Bu süreçte özellikle çıkar sahiplerinin liderliğinde yerel düzeyde isyanlar başladı. Balkanlardaki isyanlar Batılı devletlerin desteği ile uluslararası soruna dönüştü. Anadolu’da ise yerel güçlerin⁴⁹ desteği ile harekete geçilmesi sonucu merkez çevre gerginliği ortaya çıktı.⁵⁰

Tanzimat’ın uygulamalarına baktığımızda, II. Mahmut Dönemi’nden itibaren var olan merkez meclisleri yanında ilk kez Muhassıllık Meclisleri⁵¹ de bu dönemde kurulmuştu.⁵² Bu meclislerde atanmışlar ile birlikte ilk kez seçilmişler de görev almıştı. Tanzimat Dönemi’nde oluşturulan vilayet, sancak ve kaza meclislerinde halk temsilcileri yer almaya başladı. Bu süreç demokratik olmasa da temsili demokrasiye giden yolda önemli katkı sağlamıştı.⁵³

Tanzimat ruhunun yansımaları dönem içinde çıkarılan kanunlarda görmek mümkündür. Kanunların bir kısmı Osmanlı hukukçuları tarafından hazırlanırken bir kısmı da Avrupa’dan iktibas edilmişti. 1840, 1851 ve 1858 tarihli Ceza Kanunları modern nitelikli kanunlardı. Bunlardan 1840 ve 1851 tarihli Ceza Kanunları Osmanlı geleneksel ceza kanunları ile benzerlik gösterirken 1858 tarihi Ceza Kanunu, 1810 tarihli Fransız Ceza Kanunundan alındığı bilinmektedir.⁵⁴ 1858 tarihli Arazi Kanunu, toprak kullanımı, miras hakkı ve mülkiyet konusunda ilk kapsamlı ve sistemli bir kanun olma niteliğine

⁴⁸E.P.Engelhardt (2017). *Türkiye ve Tanzimat*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, s. 40; Tanör, **a.g.k.**, 2018, 98.

⁴⁹Tanzimat Fermanı ile vergi prensiplerinde değişikliğe gidilmişti. İltizam usulü kaldırılmış dolayısıyla taşrada voyvoda ve mültezimlerin işi sona ermişti. Vergi vermede eşitliğin getirilmesi, geçmişte imtiyaz sahibi olan ve vergi muafiyeti bulunan kesimleri rahatsız etmişti. Taşrada, uygulamadan memnun olmayanlar halkı bu konuda örgütleyerek isyanlara önderlik etmişlerdi. Bkz. H.İnalcık (2016). *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-IV*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.46.

⁵⁰H.İnalcık (2017). Tanzimat’ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*. (Ed: H.İnalcık, M.Seyidanlioğlu), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.195.

⁵¹Muhassıllık Meclisleri, verginin belirlenmesi ve toplanması ile ilgili işlerin yürütülmesinden sorumluydu. Muhassıllık Meclislerinde muhassıl, hâkim, müftü, asker zabiti, bölge halkından dört kişi ile iki kâtip bulunuyordu.

⁵²A.Efe (2002). *Muhassıllık Teşkilatı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.57.

⁵³İ.Ortaylı (2000). *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s.35; Efe, **a.g.k.**, 2002, 72; İ.Güneş (1997). *Türk Parlamento Tarihi-Meşrutiyet Dönemi*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, s.40.

⁵⁴S.N.Akgündüz (2016). Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukukunun Kaynakları, *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C.4, S.8, s.1-16.

sahipti.⁵⁵ Yine aile hukuku alanında düzenlemeler getiren Mecelle de dönemin ürünüydü. Tanzimat Dönemi'nde hazırlanan kanunlar dönemin reformlarının alt yapısını oluşturmuş ve Osmanlı Devleti'nin modern bir devlete dönüşmesinde etkili olmuştu.⁵⁶

Tanzimat Dönemi'nde idari ve hukuki reformların yanında eğitim alanında da reformlar gerçekleştirilmişti. Eğitim alanındaki reformlar II. Mahmut Dönemi'ne dayanmaktadır. II. Mahmut Dönemi'nde, 1824 yılında, yayınlanan bir fermanla başlangıçta İstanbul'da ilköğretim zorunlu kılınmıştı.⁵⁷ Bunun yanında Mekteb-i Tıbbiye, Mekteb-i Harbiye, Mızıka-yı Hümayûn II. Mahmut Dönemi eserleri arasında yer almıştı.⁵⁸ Abdülmecit'de selefinin izinden gitmiş ve eğitim alanında yapılan çalışmaları desteklemişti. Abdülmecit, eğitim alanında 1845 yılında Dar-ı Şura-yı Askeriye'de eğitimin amaçlarını, Din ile dünya için gerekli olan din bilgilerini ve yararlı bilgileri yaymak ve halk arasında cahilliği kaldırmak olarak dile getirmişti. Yine Tanzimat Dönemi'nde, Maarif-i Meşveret Meclisi'nin hazırladığı bir raporda; Her insan önce kendi dinini öğrenmesi, sonra kendisini başkalarının yardımından bağımsız kılacak bir eğitim görerek yararlı bilimleri ve sanatları elde etmesi gerektiği, ifade edilmişti.⁵⁹ 1869 yılında yayınlanan Maarif Nizamnamesi ile eğitimin etki alanı genişletilmişti. Öncelikle kızların ortaöğretime katılma süreci gerçekleştirilmişti. İdadi, sultani gibi eğitim kurumları açılmıştı. Aynı zamanda, bu eğitim kurumlarının İstanbul dışında yaygınlık kazandırılması yolunda ilk adımlar da atılmıştı.⁶⁰

Tanzimat Dönemi'nde devletin denetimindeki okulların yanında, dar bir çevreye hitap eden Cemiyet-i İlmiyeyi Osmaniye gibi kurumlar ortaya çıkmıştı. Bu kurumlar matematik, astronomi, edebiyat ve felsefe gibi alanında çalışmalar yapmaktaydı.⁶¹ Bu kurumlardan eğitim alanlar Osmanlı tipi aydın kuşağını oluşturmuştu.⁶² Birinci kuşak

⁵⁵H.V.Velidedeoğlu (1940). *Kanunlaştırma Hareketleri ve Tanzimat*. İstanbul: Maarif Matbaası, s. 301; E.A.Aytekin (2019). "Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu:1703-1908 Kapitalistleşme ve Merkezileşme Kavşağında", *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat*. (Yay. Haz. G.Atılğan, C.Saraçoğlu, A.Uslu), İstanbul: Yordam Kitap, s.69.

⁵⁶Aytekin, **a.g.k.**,2019, 71.

⁵⁷Y.Akyüz (1985). *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları s.130.

⁵⁸Akyüz, **a.g.k.**, 1985, 26.

⁵⁹Berkes, **a.g.k.** 2004, 230.

⁶⁰C.Y.Bilim (2002). *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, s.40.

⁶¹Ş.Mardin (2015). *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*. (Çev: M.Türküne, F.Unani ve İ.Erdoğan), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 257.

⁶²İ.Ortaylı (1985). "Tanzimat", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. İstanbul: İletişim Yayınları, C.5, s.1147.

Tanzimatçıları eleştiren, dönemin Batıya açılan kapısı konumunda olan Tercüme Odası'nda yetişen bu kuşak Yeni Osmanlılar olarak adlandırılmıştı. Yeni Osmanlılar yayınladıkları gazetelerle bir kamuoyu oluşmasını sağlamışlardı. Parlamentarizm, hürriyet, gibi konuları gündeme getiren Yeni Osmanlılar, bu konuların yanında kadın, evlilik, aile gibi sosyal meseleleri de tartışmışlardı. Osmanlı toplumunda gündelik hayata giren bu kavramlar halk arasında sorgulanmaya başlamıştı.⁶³

Yeni Osmanlıların gündeme getirdiği konulardan biri de çalışma alanımızı oluşturan kadın konusuydu. Kadının toplum içinde var olma sürecine baktığımızda bunu II. Mahmut Dönemi'ne götürebiliriz. II. Mahmut Dönemi'nde başlayan zorunlu eğitimin ardından Tanzimat Dönemi'nde kızlara tanınan eğitim olanakları yoğunlaştırılmıştı. Niyazi Berkes'e göre Tanzimat'ın en büyük başarısı kızların okullaşma oranlarının artırılmasıydı. Bu durum kadının meslek edinmesi yolunda önemli bir adımdı.⁶⁴

Tanzimat Dönemi'nde kadın sorunsalını ele almadan önce Tanzimat öncesi Türk-İslam dünyasındaki kadın algısını kısaca ele alalım. Tarih boyunca Türkler, kadına önem vermişler ve ayrıcalıklı bir noktada konumlandırmışlardı. Türklerin kadına yaklaşımını, efsanelerinde, Orhun Kitabeleri'nde ve Dede Korkut Destanı'nda görmekteyiz.⁶⁵ Bu eserlerde kadının sosyal statüsünün erkekle eşit olduğu vurgulanmıştı.⁶⁶ Bunun yanında eski Türklerde tek eşlilik geçerliydi. Kadınlar, siyasal alanda karar alma süreçlerine dahil olma, savaşa katılma ve ata binme gibi haklara sahipti.⁶⁷ İslamiyet'in kabulünden sonra da kadınlar kamusal alan içinde varlık göstermeye devam etmişti. İslamiyet'in ilk dönemlerinde kadınlar fıkıh ve hadis müderrisliği, vaizlik, şairlik, vezirlik ve müşavirlik görevlerinde bulunmuştu.⁶⁸ En büyük yargıçlık konumunda olan Divan-ı Mezalim başkanlığı kadınlar tarafından icra edilen kamu görevleri arasındaydı.⁶⁹

On üçüncü yüzyılda Anadolu'yu ziyaret eden seyyah İbn-i Battûta da eserinde dönemin kadınının bulunduğu sosyal statüye ilişkin bilgiler vermişti. Battûta, Anadolu'da

⁶³Mardin, **a.g.k.**, 2015, 235.

⁶⁴Berkes, **a.g.k.**, 2004, 231.

⁶⁵D.Cebeci (2017). *Tanzimat ve Türk Aile Yapısı*. Ankara: Panama Yayıncılık s.107.

⁶⁶Y.Kurtoğlu (2021). *Eski Orta Asya Türk Devletleri'nde Aile*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, s.20; Cebeci, **a.g.k.**, 2017, 106.

⁶⁷Ş.Tekeli (1982). *Kadınlar ve Siyasal, Toplumsal Hayat*. İstanbul: Birikim Yayınları, s.193.

⁶⁸B.Üçok (2020). *İslam Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Sultanlar*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, s.11.

⁶⁹Üçok, **a.g.k.**, 2020, 12.

kadınların yüzlerini örtmediğini ve erkeklerden kaçmadığını belirtmişti.⁷⁰ Osmanlı Devleti'nin ikinci hükümdarı Orhan Bey'in eşi Nilüfer Hatun için “*Şehir ahalisine hükümdarlık eden, iyi yürekli bir kadın*” ifadesini kullanmıştı.⁷¹

Osmanlı Devleti'ne geldiğimizde, klasik dönemde kadının toplumsal statüsünün değişmesinde ulema tarafından dini kuralların farklı yorumlanması ve kentleşmenin etkili olduğunu söyleyebiliriz. İstanbul'un alınmasından sonra Bizans'ın devlet yapısından kaynaklanan bir değişim olmuştu. Bu dönemde kadınlar hareme kapatılarak toplum yaşantısının dışında bırakılmıştı.⁷² İlber Ortaylı'ya göre bu durum Akdeniz uygarlığının karakteristik özelliğinden kaynaklanmaktaydı. Akdeniz coğrafyasında erkek ve kadının yaşam alanları ayrıydı.⁷³ Burada altı çizilmesi gereken nokta, kadınlara yönelik sınırlamaların kent kadını için geçerli olduğudur. Kırsal alanda kadın algısında büyük bir değişiklik olmamıştı.⁷⁴ Ancak kent kadını, çıkarılan fermanlarla üzerindeki baskıyı hissetmişti. On altıncı yüzyılda kadınların sokağa çıkması, kıyafetlerine sınır çizilmesi gibi kadının yaşam alanını daraltan fermanlar çıkarılmıştı. Bu fermanların, III. Selim ve II. Mahmut gibi reformcu padişahların döneminde çıkarılması Tekeli'ye göre, yapılan yenileşme hareketlerine karşı oluşacak tepkilere bir önlem olarak değerlendirilmişti.⁷⁵ Bunun yanında kadının eğitim hayatından başlayarak hukuki, toplumsal ve ekonomik alana yayılacak iyileştirmelerin tohumları da yine bu dönemde atılmıştı.

Kadının kamusal alanda varlığına dönük adımlar Tanzimat Döneminde ortaya çıkmıştı. Nitekim Tanzimat Fermanı'nda kadınlara dönük herhangi bir ifade bulunmasa da uygulamada kadınların statüsünü iyileştirici gelişmelerin yaşandığını söyleyebiliriz. Tanzimat'ın ilk yıllarında yayınlanan bir fermanla, kız çocuklarının kendi hür iradeleri ile evlenmelerini ve başlık gibi ödemelerin yapılmaması ilan edilmişti.⁷⁶ 1858 Arazi Kanunu⁷⁷ ile kız çocukların babalarından kalan topraklarda erkek kardeşleri gibi veraset

⁷⁰Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî (2013). *İbn Battûta Seyahatnamesi*. (Çev: A. Sait Aykut), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 273.

⁷¹İbn Battûta Tancî, **a.g.k.**, 20103, 297.

⁷²Tekeli, **a.g.k.**, 1982, 193.

⁷³İ.Ortaylı (2020). *Osmanlı Toplumunda Aile*. İstanbul: Kronik Yayınları, s. 152.

⁷⁴Cebeci, **a.g.k.**, 2017, 129.

⁷⁵Tekeli, **a.g.k.**, 1982, 195.

⁷⁶F.Berktaş (2018). *Tarihin Cinsiyeti*. İstanbul: Metis Yayınları, s. 103.

⁷⁷Kız evlatların babalarından kalan topraklar üzerinde erkek kardeşleri gibi veraset hakkına sahip olmaları imkanını bahşeden üçüncü fırka, miri topraklara ait veraset hukuku sahasında adeta yeni bir başlangıcı addedilebilir. Filhakika, o zamana kadar ancak erkek evlat bulunmadığı takdirde ve tapu bedeli vermek suretiyle babalarının tarlası üzerinde hak iddia edebilen kız çocuklar, bundan sonra yavaş yavaş anne, kız kardeş... ilah olarak bu nevi intikal hakkına sahip olmak suretiyle ellerine geçen toprakları evlatlarına

hakkına sahip olmaları kabul edilmişti. Yine aynı dönemde kölelik ve cariyelik kurumu da kaldırılmıştı.⁷⁸ Tanınan bu haklar kadının toplumsal hayata kazandırılmasında önemli rol oynamıştı. Ancak kadının toplum içinde kendine bir yer edinmesi eğitim sürecine girmesi ile başlayacaktı.

Kadınların eğitim kurumlarındaki yolculuğu sıbyan mektebiyle başlıyordu. Kızların sıbyan mektebi sonrası eğitime devam etmemesi halinde (ki toplumun büyük çoğunluğu devam edemiyordu) geleneksel eğitim yolu seçiliyordu. Geleneksel eğitimde gündelik hayatın pratikleri verilmekteydi. Müslüman mahallelerde kadın ustaların eğitimi altında kızlara el emeğine dayayan işler öğretilmekteydi. Bu yöntemle⁷⁹ kızlara dış dünyanın küçük ölçekli üretim modeli ve çalışma düzeni hakkında deneyim kazanılmaktaydı.⁸⁰

Kadını gündelik hayata hazırlayan bir diğer eğitim birimi konak eğitimi idi. Konak eğitimi daha çok üst sınıfa mensup ailelerde yaygındı. Burada soyut bilgi aracılığıyla gündelik düşünsel çerçeve kazandırılıyordu.⁸¹ Ortaylı, konak eğitiminin özellikle ilmiye sınıfı arasında yaygın olduğunu belirtmişti. Fatih Sultan Mehmet döneminde yaşamış, Kastamonu Kadısı'nın kızı şair Zeyneb Hanım, Amasya Kadısı'nın kızı şair ve fıkıh uzmanı Mihri Hatun, Baki'nin eşi şair Tutî Hatun ve Kadı Kametizade Şeyh Mehmet Efendi'nin kızı şair Bursalı Emetullah Hatun yaşadıkları dönemde çığır açan kadınlardı.⁸² İlmiye sınıfına mensup ve konak eğitimi almış olanların en bilinen isimleri ise Ahmet Cevdet Paşa'nın kızları Fatma Aliye ve Emine Semiye Hanımlardı. Bu isimler sanatsal faaliyetlerin yanında politik duruşlarıyla da toplumda öncü rolü üstlenmişlerdi.⁸³

meccanen intikal ettirmek salahiyetini kazanmışlardır. Bkz. Ö.L.Barkan (1940). "Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1278(1858) Tarihli Arazi Kanunnamesi", *Tanzimat I*. İstanbul: Maarif Matbaası, s.369.

⁷⁸Tekeli, **a.g.k.**, 1952, 196; Barkan, **a.g.k.**, 1940, 360.

⁷⁹"Çırak, evinde kahvaltısını eder, mektebe gider gibi ustasının evine giderdi. Öğleye kadar çeşitli ev işleri görür, öğle yemeğini ustasının evinde yer, yemekten sonra akşam ezanına yarım saat kadar nakış odasında nakış işler, oya yapardı. Ezana yarım saat kala ustasının evinden çıkıp kendi evine dönerdi... Ustalardan elde edilen asıl mühim görgü, ev işleri idi. Ev işlerinin ise hepsi bir usule, düzene bağlı idi. Bir yatak nasıl toplanır, Yatak nasıl kaplanır, Bir bohça nasıl kaplanır, Bir mum şamdana nasıl dikilir, Mum yanarken üstündeki fitil mumu söndürmeden makasla nasıl alınır, Ütüye nasıl ateş konur, Yaşamaklar nasıl kolalanır, Toz ve örümcek nasıl alınır, kışın kömür nasıl yakılır? Hepsisi ayrı yarı yaptırılarak öğretilirdi". Bkz. E.İşin (2006), *İstanbul'da Gündelik Hayat*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s.109.

⁸⁰İşin, **a.g.k.**, 2006, 108.

⁸¹İşin, **a.g.k.**, 2006, 109.

⁸²Ortaylı, **a.g.k.**, 2020, 77.

⁸³Ortaylı, **a.g.k.**, 2020, 79.

Tanzimat Dönemi'nde ilk kez kızlar için ortaöğretim kurumları açılmıştı. Maarif Nezareti, toplumsal kalkınma için eğitimin gerekli olduğunu belirtmiş ve kızlar için rüştiyeler açılmasını Sadarettin talebiyle etmişti.⁸⁴ Sadaretin olumlu cevap vermesi üzerine ilk kız rüştiyesi İstanbul'da Cevri Kalfa Rüştiyesi adıyla 1859 yılında açılmıştı. 1869 yılında yayınlanan Maarif Nizamnamesi'ne göre kız ve erkek rüştiyelerinde dil bilgisi, tarih, coğrafya, hesap, din bilgisi gibi dersler ortaktı. Buna karşın erkek rüştiyelerinde resim dersi, kız rüştiyelerinde ise jimnastik dersinin olmadığı göze çarpmaktadır.⁸⁵ Cevri Kalfa Rüştiyesi'nde bir süre sonra ders programına kızlar için sanayi dersleri de konulmuştu. Bunun dışında teknik eğitim de Tanzimat Dönemi'nde başlamıştı. 1864 yılında Rusçuk'ta ve 1869 yılında Yedikule'de açılan dikimevleri kızlara sunulan teknik eğitim arasında yer almaktaydı.⁸⁶

Kız okullarının yaygınlaşması, kızlar için öğretmen sorununu doğurmuştu. Kız okulları için kadın öğretmenlerin eğitim vermesi Maarif Nizamnamesi'nde yer almıştı. Ancak yeterli kadın öğretmenin olmaması halinde "Edep sahibi" erkek öğretmenlerin de ders verebileceği belirtilmişti.⁸⁷ Bu konudaki kalıcı çözüm ise kadınlar için öğretmen okulunun açılmasıyla gerçekleşti ve 1870 yılında Darülmuallimat açıldı.⁸⁸ Darülmuallimat'ta kadınların gördüğü dersler eleştiri konusu olmuştu. Bazı çevreler tarafından kadınların bu kadar okumasına gerek olmadığı söylenmişti.⁸⁹

Kadının okuması bir kesim tarafından eleştirilse de Tanzimat Dönemi ileride elde edilecek kazanımların ilk adımıydı. Kadınlara öğretmenlik dışında ebelik mesleği de bu dönemde kazandırılmıştı. İlk kez 1842 yılında ebelik kursları verilmeye başlanmıştı. Avrupa'dan getirilen ebeler tarafından tıbbiyede 10 Müslüman 26 gayrimüslim kadına ebelik eğitimi verilmişti.⁹⁰

Tanzimat Dönemi'nde, eğitim ve sağlık alanları dışında kadınların sanayi alanında da varlığından söz edebiliriz. Bu dönemde Anadolu'da ve Rumeli'de dokuma, nakış, altın

⁸⁴Ş. Kurnaz (1992). *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 5.

⁸⁵Akyüz, a.g.k., 1985, 140.

⁸⁶Akyüz, a.g.k., 1985, 149.

⁸⁷Bilim, a.g.k., 2002, 276.

⁸⁸Bilim, a.g.k., 2002, 277.

⁸⁹Akyüz, a.g.k., 1985, 158.

⁹⁰G. Arıkan (1994). Osmanlıda Tanzimat Döneminde Kadınla İlgili Gelişmeler, *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu (31 Ekim -3 Kasım 1994)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 323-329.

ve gümüş işlemeciliği alanlarında kadınların çalıştığı gözlenmişti.⁹¹ Dokuma alanında makineleşmenin başladığı yerlerde, kadınlar işlerini kaybetme korkusu ile makineleri tahrip etmişlerdi. Kadınların bu baskısı işe yaramış ve makineler kaldırılmıştı.⁹² Bunun yanında dönemin kadınları İstanbul Kibrit Fabrikası, Beykoz Bez Fabrikası ve Avrupalıların işletmesinde olan halı fabrikalarında çalışmışlardı. Fabrikada çalışan işçi kadınlar Avrupalı hemcinsleri gibi erkeklere oranla düşük ücretle çalıştırılmışlardı.⁹³

Tanzimat Dönemi'nde kadın evden çıkmış, kamusal alanda kendini göstermeye başlamıştı. Tanzimat'ın aydınları, kadının merkezde olduğu toplumsal sorunları dile getirerek kadın haklarının genişlemesi yolunda etkili çıkışlar yapmışlardı. Şinasi, Şair Evlenmesi adlı eserinde geleneksel evlenme yöntemini eleştirmişti. Ancak toplumsal alanda kadının statüsüne dönük önemli çıkışlar Namık Kemal'den gelmişti.

Namık Kemal, gazetede yayımlanan yazılarında ve romanlarında kadın sorununu gündeme getirmişti. Kadın ekseninde aile içindeki sorunları eleştirmişti. Namık Kemal, İbret Gazetesi'nde yayınlanan Aile adlı makalesinde aile içi şiddetten kadının giyim konusunda kuşatılmasına kadar pek çok konuyu ele almıştı. Namık Kemal, görücü usulü evliliğe değinerek kadınların cariye muamelesi görmesi ve annelerinin bu duruma sessiz kalmasını eleştiriyordu. Namık Kemal'in bir diğer eleştirisi ise pozitif bilimler alanında eğitim görmek isteyen erkeklerin toplumdan dışlanmasına yönelikti.⁹⁴ Maarif adlı yazısında ise okumuş kadınların üst düzey sivil ve askeri bürokratlarla evlenmesini arzu ediyordu.⁹⁵

Namık Kemal, romanlarında da kadın sorunlarını ele almıştı. İntibah adlı romanında kahramanlardan biri olan cariyei tanımlarken, okuma yazma bilmesini vurgulamıştı. Bu cariye aynı zamanda piyano çalan, iğne işleri konusunda Avrupalı kızlar kadar yetenekli olan bir karakterdi. Romanda dikkat çeken bir konu da görücü usulü evliliğe ilişkindi. Namık Kemal, erkek kahramanın özgür bir kadınla evlenmesi halinde düğün gününe kadar evleneceği kişiyi göremeyecek olmasının evlilikte sorunlara neden olacağını söylüyordu. Cariye ile evlilik yapılması ise erkeğe evleneceği kadını görüp

⁹¹F.Aydingör (2006). *Tanzimat Döneminde (1839-1876) Kadın Yaşamındaki Modernleşme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.55.

⁹²Aydingör, **a.g.k.**, 2006, 56.

⁹³Aydingör, **a.g.k.**, 2006, 57.

⁹⁴Z.F.Fındıkoğlu (1940). *Tanzimat'ta İçtimai Hayat, Tanzimat I*. İstanbul: Maarif Matbaası, s. 652.

⁹⁵Kurnaz, **a.g.k.**, 1992, 59.

beğenme ayrıcalığı sağlıyordu.⁹⁶ Böylece evliliklerde görücülükten görüşücülüğe geçiş yapılacağına dair işaret veriliyordu.

Tanzimat Dönemi (ve daha sonrasında da) kadın ve kadına yaklaşım konusunda eser veren isimlerden biri de Ahmet Mithat Efendi'dir. Tanzimat'ın son döneminde yazdığı Felsefe-i Zenan adlı eseri döneminin oldukça ötesindedir. Eserde, hayatını okumaya adanmış evlilik karşıtı bir anne ve iki manevi kızı anlatılmaktadır.⁹⁷ Felsefe-i Zenan'da evlilik karşıtlığının temelinde hürriyeti koruma güdüsü vardır. Ancak eserin kahramanı ve kızlarının okuma sevdası kendilerini toplumsal hayattan soyutlamalarına neden olmuştur. Bu durum kimi eleştirmenlere göre kahramanların okuma ile sosyalleşme arasındaki dengeyi bulamamalarına bağlanmıştır.⁹⁸ Diğer yandan Felsef-i Zenan'da işlenen feminist fikirler, erkek ve evlilik düşmanlığı dönem için oldukça yeni ve cesur bir hamledir.⁹⁹

1.2.2. II. Abdülhamit döneminde kadın sorunu

I. Meşrutiyet'in ilanına giden süreç, Tanzimat Dönemi'nin bir ürünüydü. Bu dönemde yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmeler, Osmanlı Devleti'nin meşruti sisteme geçmesinde etkili olmuştu. 1875 yılında Hersek, 1876 yılında Bulgar isyanları ve Selanik vakası, gayrimüslim unsurların Batılı hamilerini harekete geçirdi. Diğer yandan Osmanlı Devleti'nin 1875 yılında ilan ettiği memorandum ekonomik açıdan tükenmişliğin ifadesiydi.¹⁰⁰

Osmanlı Devleti'nde yaşanan bu gelişmeler toplumsal tepkiye dönüşmüştü. Yeni Osmanlıların da desteği ile 11 Mayıs 1876 tarihinde Talebe-i Ulum İsyanı ortaya çıktı. Medrese öğrencilerinin gösterisi sadrazam değişikliği ile sonuçlandı ve Mahmut Nedim Paşa'nın yerine Mütercim Rüştü Paşa getirildi. Ancak tepkiler sona ermemişti. Tanzimat Dönemi'nde, aydınlar arasında meşruti yönetime geçme talepleri dillendiriliyordu. Bunun önünde en büyük engel olarak Abdülaziz görülmekteydi. İşte bu gelişmeler

⁹⁶M.Has-Er (2000). *Tanzimat Devri Türk Romanında Kadın Kahramanları*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, s.20.

⁹⁷Has-Er, a.g.k., 2000, 31.

⁹⁸Has-Er, a.g.k., 2000, 39.

⁹⁹Has-Er, a.g.k., 2000, 44.

¹⁰⁰S.Akşin (1986). I. Meşrutiyet Üzerine Bazı Düşünceler, *Uluslararası Mithat Paşa Semineri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s.25-40.

doğrultusunda 29 Mayıs 1876 tarihinde Abdülaziz, asker-sivil-bürokrat iş birliği sonucunda tahttan indirildi.¹⁰¹ Abdülaziz'in tahttan indirilmesi saray halkında derin izler bırakmıştı. Nitekim Abdülaziz'in yerine getirilen V. Murat, bir süre sonra sağlık sorunları yaşamaya başladı. Yeni padişahın görevini yerine getiremeyeceğinin anlaşılması üzerine Şehzade Abdülhamit ile Mithat Paşa bir görüşme gerçekleştirdi. Abdülhamit, tahta çıkması karşılığında anayasayı ilan edip, meşruti sisteme geçme sözü vermişti. Bu görüşme sonucunda II. Abdülhamit padişah olarak tahta çıktı.¹⁰²

Anayasadan beklenti oldukça yüksekti. Sihirli bir metin gibi görülüyor, tüm sorunları çözeceğine inanılıyordu. Nitekim Mithat Paşa, İngiliz basınının önde gelen yayın organlarından biri olan Times ile yaptığı görüşmede anayasanın yapıldığı anda Osmanlı Devleti içinde bir birliğin oluşacağını, ardından da Batı'ya karşı güç kazanılacağını ve toplumsal kalkınmanın gerçekleşeceğini söylemişti.¹⁰³ Böylesi yüksek beklentiler içinde gerçekleşen anayasa çalışmaları sonunda, Mithat Paşa'nın anayasa taslağı kabul edilmişti.¹⁰⁴ Tüm sorunları çözmesi umulan Kanun-i Esasi, Avrupalı devletlerin Balkan sorununu görüşecekleri Tersane Konferansı'nın açılışı sırasında, 23 Aralık 1876 tarihinde ilan edilmişti. Ancak bu durum Batılılar tarafından dikkate alınmamıştı. Dahası 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ilk tohumları da bu süreçte atılmıştı.

“Osmanlı Devleti'nde Müslüman toplumun ilan ettiği ilk anayasa¹⁰⁵ olan Kanun-i Esasi'de¹⁰⁶ parlamentonun nitelikleri belirlenmişti. Bu doğrultuda ilk Osmanlı Parlamentosu, 19 Mart 1877 tarihinde, 80'i Müslüman, 50'si gayrimüslim mebus ile

¹⁰¹Tanör, **a.g.k.**, 2018, 125.

¹⁰²Güneş, **a.g.k.**, 1997, 39.

¹⁰³T.Z.Tunaya (1986). Mithat Paşa'nın Anayasa Anlayışı, *Uluslararası Mithat Paşa Semineri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, s.41-45.

¹⁰⁴Güneş, **a.g.k.**, 1997, 66.

¹⁰⁵Kanun-i Esasi, Türk-İslam dünyasının ilk yazılı anayasasıydı. Ancak Osmanlı topraklarında uygulanan ilk anayasa değildi. Balkan coğrafyasında yer alan ve ulusçuluk akımına paralel bağımsızlığını kazanan Yunanistan, Sırbistan ve Romanya henüz Osmanlı Devleti ile bağlarını sürdürdüğü dönemde anayasal sisteme geçmişlerdi.

¹⁰⁶Osmanlı Devleti'nde ilan edilen ilk Anayasa hazırlanması bir komisyon tarafından gerçekleştirilmiştir. Mithat, Sait ve Süleyman Paşaların tasarıları görüşülmüş, Mithat Paşanın tasarısı kabul edilmiştir. Anayasanın ilk maddesi, saltanat ve hilafet hakkı ve makamının Osmanoğlu ailesine ait olduğuna yer verilmiştir. Abdülhamit'in haklarını güvence altına almak amacıyla anayasaya 113. Maddeyi ekletmiştir. Bu madde Abdülhamit döneminin ruhunu yansıtmaları bakımından önemlidir.

İlk Osmanlı Anayasası, Meclis-i Umumi adında bir parlamentonun kurulmasını öngörmüştür. Kanun-i Esasi'ye göre; halkın seçtiği Meclis-i Mebusan ve padişah tarafından atanan Meclis-i Ayan, Meclis-i Umumiye oluşturunuyordu. Her elli bin erkek bir mebusu seçecekti. 25 yaşını doldurmuş olmak ve iyi şöhret sahibi olmak mebusluk için aranan özellikler arasındaydı. İlk parlamento 130 mebusan oluşmuştu. Bkz. Tunaya, **a.g.k.**, 1986, 41-45; Güneş, **a.g.k.**, 1997, 66-68.

açılmıştı.¹⁰⁷ Padişah II. Abdülhamit, Meclis-i Mebusan'a bir irade göndermişti. Bu iradede Meclis-i Umumi'nin açılışından memnuniyet duyduğunu ifade etmiştir. II. Mahmut Dönemi'nden başlayarak yaşanan gelişmeler üzerinde durmuştur. Devletin ve milletin ilerlemesinin adalet ile mümkün olacağını belirtmişti. Osmanlı Devleti'nin de kuruluşundan itibaren tebaası arasında adalet gözeterek bir yönetim biçimi belirlediği söylemişti. Abdülhamit bundan sonraki dönemde de adaletin yönetimin ayrılmaz unsuru olacağını sözlerine ekledi.¹⁰⁸

Osmanlı tarihinin ilk meclisi yolsuzluklara karşı tavır almıştı. İlimiye sınıfının ıslahını gündeme getirmişti. Ekonomik kalkınmanın gerekliliği, yol yapımı ve eğitim hizmetlerinin yaygınlaştırılması görüşülmüştü. Ayrıca, basına tanınan haklar ve seçim yasası da gündeme gelen konular arasındaydı.¹⁰⁹ Parlamento faaliyetlerine devam ettiği sırada Osmanlı-Rus Savaşı başlamıştı. II. Abdülhamit savaşın ortaya çıkması üzerine, devletin bekası için parlamentoyu tatil etti. Bu tatil neredeyse 30 yıl kadar sürecekti. Bu süreçte devlet tek bir isim ile özdeşleşecekti: II. Abdülhamit.

II. Abdülhamit, Abdülmecit'in oğlu, V. Murat'ın kardeşi ve Abdülaziz'in yeğeni idi. Çocukluğundaki yaşanmışlıkları onun içe dönük, şüpheli ve çekingen bir karaktere bürünmesinde etkili olmuştu.¹¹⁰ Abdülhamit, Abdülaziz'in sağladığı imkanlar doğrultusunda rahat bir şehzadelik dönemi yaşamıştı. Padişah Abdülaziz şehzadelerle birlikte, Mısır ve Avrupa seyahatlerine katılmıştı. Seyahatler sırasında edindiği tecrübelerini saltanatı sırasında uygulama imkânı bulmuştu. Tiyatro, opera gibi yenilikleri saray geleneği haline getirmişti.¹¹¹

V. Murat'ın Yeni Osmanlılarla kurduğu sıcak ilişkiler ve dışa dönük bir karakteri olması onu saltanata yaklaştırmaktaydı.¹¹² Abdülhamit ise kendini saltanata uzak addediyor. Küçük bir çevrede hobileri ve ekonomik faaliyetler ile hayatını sürdürüyordu. Ancak 1876 yılı bir padişah ve iki şehzade için değişimin yaşanacağı bir yıl olacaktı. Yönetime karşı oluşan muhalefet sonucunda Abdülaziz, Dolmabahçe Sarayı'ndan

¹⁰⁷Tanör, **a.g.k.**, 2018, 153.

¹⁰⁸Türkiye Büyük Millet Meclisi [TBMM] (2016). *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Sultan II. Abdülhamit Han*. Ankara: TBMM Basımevi, s. 97.

¹⁰⁹Akşin, **a.g.k.**, 1986, 25-40.

¹¹⁰O.Koloğlu (2020). *Abdülhamit Gerçeği*. İstanbul: Pozitif Yayınevi, s.17. F.Georgeon (2020). *Sultan Abdülhamit*. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 73.

¹¹¹Geogergen, **a.g.k.**, 2020, 39.

¹¹²Koloğlu, **a.g.k.**, 2020, 26.

alınarak Topkapı Sarayı'na götürülmüştü. Bu olay, Abdülhamit'in hayatında derin izler bırakacaktı. Yine Murat'ın yaşadığı sağlık sorunları, Abdülhamit'in evhamlı yapısını besleyen bir diğer unsur olmuştu. Abdülhamit, yaşadıkları karşısında, çevresinde bulunan asker-sivil yetkililere karşı her zaman temkinli olmuştu. Nitekim geçmiş dönemin izlerini silmek adına, Dolmabahçe Sarayı yerine Yıldız Sarayı'nda yaşamayı seçmişti. Bu durum, Tanzimat Dönemi ile etkinliği artan Babıali bürokrasisini zayıflatmış, yönetim merkezini yeniden saraya taşımıştı.¹¹³

II. Abdülhamit Dönemi'nde, merkezileşmenin oluşturduğu büyük bir bürokrasi örgütü kurulmuştu. Bürokrasiyi besleyen ise hafiye ve jurnal teşkilatı olmuştu. Resmi bir misyonu olmayan bu oluşum, haber toplamada ve saraya aktarmada sınırsız bir özgürlüğe sahipti.¹¹⁴ Hafiye ve jurnal kadar Abdülhamit dönemi argümanlarından biri de İslamcılık akımıydı. 93 Harbi sonrası gayrimüslim unsurun büyük kısmının Osmanlı sınırları dışında kalması İslamcılık akımının popülerite kazanmasında etkili olmuştu. Deringil, bu durumu geleneğin icadı olarak tanımlamaktadır.¹¹⁵ İslamcılık akımı ile ülke içindeki Müslümanlar kadar Osmanlı sınırları dışında, daha çok Avrupalı devletlerin sömürgeleri altında bulunan Müslüman unsurlar hedeflenmişti. Ancak hilafet kurumu temelli ortaya çıkan Panislamist hareket diğer pan hareketlerinden ayrı değerlendirilmektedir. Panislamist hareket saldırgan değil savunmaya dönük bir politikadır. Meşru varlığını koruma güdüsüyle ortaya çıkmıştır.¹¹⁶

II. Abdülhamit Dönemi'nde kadının rolü nedir? Abdülhamit Dönemi'nde kadın nasıl bir hayat yaşadı? Sorularına vereceğimiz cevap; Tanzimat Dönemi'nden ileri, II. Meşrutiyet Dönemi'nden geri idi, diyebiliriz.

Kadınların Tanzimat Dönemi ile başlayan toplumsal yaşamdaki görünürlüğü bu dönem de devam etmişti. Aynı zamanda İslami gelenek ile Batılı imgelerin bir arada harmanlandığı bir dönemdi. Selamlık törenleri sırasında yabancı devlet protokolü ile saraylı kadınların aynı mekânda yer aldığı biliniyordu.¹¹⁷ Tarihsel imgelerle bağ kurulmuştu. Geleneksel kadın figürlerine bu dönemde başat rol verilmişti. Ertuğrul

¹¹³Geogergen, **a.g.k.**, 2020, 42; Berkes, **a.g.k.**, 2004, 343.

¹¹⁴Berkes, **a.g.k.**, 2004, 344.

¹¹⁵S.Deringil (2019). *Simgeden Millete*. İstanbul: İletişim Yayınları, s.29.

¹¹⁶Deringil, **a.g.k.**, 2019, 30.

¹¹⁷S.Deringil (2007). *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji*. (Çev: G.Ç.Güven), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s.43.

Gazi'nin annesi Hayme Ana Türbesi'nin, II. Abdülhamit'in özel bütçesinden ayrılan para ile inşa ettirildiği bilinmektedir. II. Abdülhamit'in kadın aşiret reislerini Yıldız Sarayı'na davet ettiği ve saygın bir biçimde ağırladığı görülmüştür.¹¹⁸ Abdülhamit Dönemi'nde kadınlara devlet nişanı da verilmiştir. Bu nişan daha çok topluma yararlı faaliyetlerde bulunan kadınlara verilen şefkat nişanı idi. Zaman zaman siyasi denge unsuru olması amacıyla yabancı uyruklu kadınlara da nişan verildiği görülmekteydi.¹¹⁹

Tanzimat Dönemi'nde başlayan, kadınlar adına yaşanan olumlu gelişmeler bu dönemde de sürdürülmüştü. II. Abdülhamit'in kadının eğitim hayatında yer almasına bakışı da olumlu idi. Abdülhamit, kadını çocuğun ilk eğitimci olarak görüyordu. Kadınların çocuğunu yetiştirmesi ve evini idare edebilmesi için eğitim alması gerektiğine inanıyordu.¹²⁰

II. Abdülhamit Dönemi'nde eğitim alanında kadına sağlanan imkanlara baktığımızda okullaşmanın arttığı, eğitim kademelerinde yeni olanakların sağlandığı görülmektedir. Bu dönemde ilk olarak sıbyan mekteplerinin yerini iptidai mektepleri almıştı.¹²¹ 1881-1882 yıllarında İstanbul'da 122 erkek, 95 kız mektebi bulunuyordu. 1906-1907 yıllarında ise 4659 erkek, 349 kız, 5073 karma iptidaisi bulunuyordu.¹²² Kız rüştiyeleri de bu dönemde artış göstermişti. Abdülhamit'in iktidarının ilk yıllarında 7 kız rüştiyesi var iken 33 yılın sonunda bu sayı 85'e çıkmıştır.¹²³

II. Abdülhamit Dönemi'nde açılan idadiler, kızlar için eğitim sahasında yeni bir alan olmuştu. Kız idadileri, Münif Paşa'nın nazırlığı sırasında 1880 yılında açılmıştı. İdadilerde Türkçe ve genel kültür derslerinin yanında Fransızca, Almanca, İngilizce, müzik ve eliş dersleri de yer alıyordu. Bu okul iki yıl sonra kapatılmıştı. Bunun gerekçesinde, kızların öğretmen okulunu ya da evliliği tercih etmeleri gösterilmektedir.¹²⁴

Kuruluşu Tanzimat Dönemi'ne uzanan kız sanayi mekteplerine II. Abdülhamit Dönemi'nde iki yenisi daha eklenmişti. 1898 yılında Cağaloğlu'nda bulunan Kız Sanayi Mektebi'nin 180, Aksaray'da bulunan kız sanayi mektebinin ise 156 kız öğrencisi

¹¹⁸Deringil, **a.g.k.**, 2007, 51.

¹¹⁹Deringil, **a.g.k.**, 2007, 54.

¹²⁰Y.T.Erdem (2013). *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kızların Eğitimi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 24.

¹²¹Kurnaz, **a.g.k.**, 1992, 19.

¹²²Kurnaz, **a.g.k.**, 1992, 21.

¹²³Kurnaz, **a.g.k.**, 1992, 35.

¹²⁴Kurnaz, **a.g.k.**, 1992, 36.

vardı.¹²⁵ Kız sanayi mekteplerinin iptidai sınıflarıyla birlikte öğretim süresi beş yıldır. Sabahları genel bilgilerin verildiği okulda öğleden sonra eliş, piyano, müzik gibi dersler veriliyordu.¹²⁶ Okulun öğrencileri eğitimin yanında üretim de gerçekleştiriyorlardı. 1887 yılında Kız Sanayi Mektebi öğrencileri, Yıldız Sarayı'nın dekorasyonu için ipek püsküllü şeritler üretmişlerdi.¹²⁷

Kadınlar için dönemin en üst eğitim basamağı Darülmuallimat idi. 1893 yılında yapılan düzenleme ile eğitim süresi altı yıla çıkarılmıştı. Darülmuallimata kabulde sınav uygulanırken, rüştiye mezunları sınavsız kabul edilmişlerdi.¹²⁸ Darülmuallimatta ilk eğitim dersi Ayşe Sıdika Hanım tarafından 1891 yılında verilmişti. Yine Avrupa tarzında yazılan ilk pedagoji kitabı olan Usul-i Talim ve Terbiye adlı eser de Ayşe Sıdika Hanım tarafından kalem alınmıştı.¹²⁹

Eğitim dünyasına adım atan kadınların bir kısmı, mezuniyetleri sonrası iş hayatına atılmaktaydı. Öğretmen okulundan mezun olan kadınlar beklendiği üzere kız okullarında göreve başlıyorlardı. İlk kez kadınların okul yönetim işlerine atanmasına 1883 yılında başlanmıştı. Aynı dönemde bir kadın ilk kez mezuniyet töreninde konuşma yapmıştı.¹³⁰ Kadınların yine Tanzimat Dönemi'nde başlayan ebelik alanındaki faaliyetleri de bu dönemde devam etmişti. 1905 yılında Kadırga Veladetnamesi adında bir ebe okulu açılmıştı.¹³¹

II. Abdülhamit Dönemi'nde kadınların varlık gösterdiği bir alan da zaptiye teşkilatı olmuştu. 1880 yılında Ayşe Hanım, Nisa Hapishanesi'nde kolcu olarak göreve başlamıştı. Yine aynı dönemde, kabile sınıfı olarak ifade edilen ebeler de Zaptiye Nezareti bünyesinde görev üstlenmişti. Kabile sıfatıyla Zahide Hanım, 1888 yılında göreve başlamıştı.¹³²

Kadınların sanayi alanındaki varlığına baktığımızda bu dönemde de kadınlar etkin olarak üretime katıldıkları görülmektedir. Kadınlar, geçmiş dönemin mirası olan geleneksel tarım işçiliği, evlerde kurulu tezgahlar ve küçük atölyelerde çalışma

¹²⁵E.E.Akşit (2015). *Kızların Sessizliği*. İstanbul: İletişim Yayınları, s.93.

¹²⁶Kurnaz, **a.g.k.**, 1992, 42.

¹²⁷Akşit, **a.g.k.**, 1992, 97.

¹²⁸Kurnaz, **a.g.k.**, 1992, 44.

¹²⁹Kurnaz, **a.g.k.**, 1992, 45.

¹³⁰Berkes, **a.g.k.**, 2004, 231.

¹³¹Kurnaz, **a.g.k.**, 1992, 39.

¹³²E.Şahin (2022). *Türk Zabıtasının Kadın Çalışanları*. Ankara: Zet Akademi Yayıncılık, s.51.

faaliyetlerini sürdürmüşlerdi. Bunun yanında yoğun olarak gayrimüslim kadınlar olmakla birlikte Müslüman kadınlar da fabrikalarda çalışmaya başlamışlardı. 1890 yılında Adana Mavrumati ve 1902 yılında İstanbul iplik fabrikasında 300 kadar kadın çalışıyordu. İstanbul'da kibrit fabrikasında 201 işçinin 121'i kadındı. Aynı dönemde Makedonya'da bir fabrikada işçilerin dörtte üçünü kadınlar oluşturuyordu.¹³³

II. Abdülhamit Dönemi basına uygulanan katı sansür uygulamaları ile bilinir. Ancak dönem ile tezat kadın dergilerinde bir artış gözlenmiştir. Kadın gazetelerinin büyük bir kısmı kadınlar tarafından çıkarılması, bu dönemde kadınların yeni bir meslek kolunda var olmaya başladığını göstermesi açısından kıymetlidir. İlk kadın gazetesi Tanzimat'ın son dönemlerinde çıkarılan Terakki gazetesidir. Terakki gazetesinin açtığı yolda Şuküfezar, Mürüvvet, Hanımlara Mahsus Gazete, Vakit, Ayine, Aile ve İnsaniyet izlemiştir. Şuküfezar, yazı kadrosunun tamamı kadınlardan oluşması açısından önemli bir dergidir. Dergide yazan kadınlar baba ya da kocalarının adlarını kullanmadan yazılarını imzalamışlardır. Dergi, siyaset dışında kadın sorunlarını duyurmayı amaçlamıştır.¹³⁴

Bir diğer kadın yayın organı Mürüvvet dergisidir. Dergi 1888 yılında II. Abdülhamit'in desteği ile yayın hayatına başlamıştır. Dergide iç ve dış politikadan haberlerin yanında edebiyat, terbiye, ahlak, fen, bilim ve bilmece bölümleri yer almıştır. Dergi aynı zamanda eğitime ağırlık vermiştir. Kadınların hem kültürel düzeylerinin artırılması hem de dünya kadınları hakkında bilgilendirilmesi amaçlanmıştır.¹³⁵

Hanımlara Mahsus Gazete dönem içinde, uzun süreli bir yayın hayatına sahip olan bu özelliği ile diğerlerinden ayrılır. 1895 yılında yayın hayatına başlayan yayın 13 yıl boyunca yayınlanmıştır. Dergide, kadınların çocuk yetiştirmelerinden dolayı geliştirilmeleri gerektiği vurgulanmıştır. Kadının gelişmesinin toplumun değişmesini sağlayacağı ifade edilmiştir.¹³⁶

Hanımlara Mahsus Gazete, kadınların çalışma yaşamına katılmasını desteklemiştir. Kadınların, terziilik, dokumacılık, kuaförlük gibi mesleklerde çalışabilecekleri dile getirilmiştir. Yine Fransa'da kadınların avukatlık mesleğini icra ettikleri belirtilmiştir. Dünyadaki kadın hareketleri hakkında bilgiler verilmiştir. Bu dönemde Kırım'da

¹³³A.Makal (2010). Türkiye'de Erken Cumhuriyet Döneminde Kadın Emeği, *Çalışma ve Toplum*. 2010/2, s.13-40.

¹³⁴S.Çakır (1996). *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları, s.26.

¹³⁵Çakır, **a.g.k.**, 1996, 27.

¹³⁶Çakır, **a.g.k.**, 1996, 28.

Tercüman gazetesinin sahibi İsmail Gaspralı, gazetesinin kadın eki olarak Alem-i Nisvan adlı dergiyi çıkarmıştır. Derginin yazı işleri müdürlüğünü Gaspralı'nın kızı Şefika Hanım üstlenmişti. Dergi, Kafkasya'da yaşayan Müslüman kadınların sorunlarını dile getirmişti.¹³⁷

II. Abdülhamit Dönemi kadını temsil eden isim tartışmasız Fatma Aliye Hanım olmuştur. Fatma Aliye Hanım, tarihçi ve devlet adamı Ahmet Cevdet Paşa'nın kızıdır. Üst sınıfa mensup diğer kadınlar gibi evde eğitim almış, babasının sunduğu şartlar ve kendi çabaları ile dönemin aydın kadınları arasına ismini yazdırmıştır. Fatma Aliye'nin dönemin gazetelerinde yer alan yazıları, çevirileri ve Ahmet Mithat Efendi ile mektuplaşmaları, onu, yayın hayatının içine çekmişti. Fatma Aliye, bulunduğu çevrede sık sık yabancı uyruklu kadınlarla bir araya gelmişti. Onların tahayyülündeki Osmanlı kadını, Fatma Aliye'yi Nisvan-ı İslam adlı eseri yazmaya mecbur kılmıştı. Kitapta, çok eşlilik, tesettür, giyim-kuşam, boşanma ve ev işlerinde kadın gibi farklı başlıklar yer almıştır. Çok eşliliğin İslam'ın şartı olmadığını ifade eden Fatma Aliye, İslam'da kadının haklarının korunduğunu dile getirmişti.¹³⁸ İslam'ın kadına verdiği değer, Hz. Muhammet ve Dört Halife Dönemlerinden örneklerle desteklenmişti.¹³⁹ Fatma Aliye, kadınların eğitimi konusuna da değinmiştir. Fatma Aliye'ye göre İslam dini kadının eğitimini yasaklayan bir din değildir. İslamiyet'in ilk yıllarında yaşamış kadın bilginler bu duruma kanıt olarak gösterilmiştir.¹⁴⁰

Fatma Aliye'nin Nisvan-ı İslam adlı eseri bir Osmanlı kadın yazarının Batı dillerine çevrilen ilk eseri olması açısından oldukça kıymetlidir.¹⁴¹ Nisvan-ı İslam, 1893 yılında Chicago'da düzenlenen Uluslararası Kadın Sergisi'nin Dünya Kadın Kütüphanesi Kataloğu'nda sergilenmiştir. Oldukça ilgi gösterilen eser, sergi sorumlularının Fatma Aliye'ye ulaşmasını sağlamıştır. Chicago Sergisi Kadınlar Şubesi sorumlusu Susan Yale Cooke, eserin gördüğü ilgiyi mektupla Fatma Aliye'ye bildirmiştir.¹⁴² Serginin direktörü Bertha Potter Palmor ise İstanbul'u ziyaretinde Fatma Aliye ile bir röportaj yapmış ve kendisinden benzer minvalde bir kitap daha yazmasını rica etmiştir. Bunun üzerine Fatma

¹³⁷Çakır, **a.g.k.**, 1996, 32.

¹³⁸F.Aliye (2009). *Osmanlı'da Kadın*. (Yay. Haz. O.Sakin), İstanbul: Ekim Kitapları, s.54.

¹³⁹F.Aliye, **a.g.k.**, 2009, 55.

¹⁴⁰F.Aliye, **a.g.k.**, 2009, 56.

¹⁴¹S.Timuroğlu (2020). *Kanatlanmış Kadınlar*. İstanbul: İletişim Yayınları, s.74.

¹⁴²Timuroğlu, **a.g.k.**, 2020, 74.

Aliye, 1901 yılında Namdaran-ı Zenan-ı İslamiyan adlı eseri yayınlamıştır. Bu eserde İslam'ın ilk dönemlerinde yaşayan kadınların yaşamöykülerine yer verilmiştir.¹⁴³

Selma Rıza, II. Abdülhamit Dönemi ile II. Meşrutiyetin ortak paydasında yer alan bir isimdir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önemli isimlerinden bir olan Ahmet Rıza Bey'in kız kardeşidir. Ailede eğitim alan ve iyi derecede Fransızca bilen bir kadındı. Onu farklı kılan ise, II. Abdülhamit rejiminden kaçan (belki de) tek kadın olmasıydı. On dokuzuncu yüzyılın sonunda kılık değiştirerek ağabeyinin yanına Fransa'ya gitmişti. Meşveret gazetesinde yazılar yazan Selma Rıza Hanım, Sorbonne Üniversitesi'nde okuyan ilk Türk kızıdır.¹⁴⁴

Selma Rıza, Fransa'da kaldığı süre boyunca kadın dernekleri ile yakın çalışma ortamında bulunmuştur. Çeşitli kongrelere katılan Selma Rıza, Fransız basınında kadınların özgürlüklerini savunmak için yurtdışına çıkan ilk Müslüman kadın olarak tanıtılmıştır.¹⁴⁵ İlk Türk kadın gazeteci unvanına da sahip olan Selma Rıza, Paris'te gazetecilik faaliyetlerinde bulunmuştu.¹⁴⁶ Dönem içinde yurtdışına çıkan ve magazin figürü¹⁴⁷ olarak tanımlanan isimlerin aksine Selma Rıza Hanım, sağ duyulu, eylem ve karar insanı olarak kabul edilmiştir.¹⁴⁸

İstanbul'u 1907 yılında ziyaret eden Bulgar yazar Evgenia Mars'ın gözlemleri de II. Abdülhamit Dönemi'nin bir panoramasını sergilemektedir. Evgenia Mars, vapur yolculuğu sırasında bir düğüne katılmak için hareket eden kadınları tasvir etmiştir. Mars, *"... Kadınların kılık kıyafetleri dikkatimi çekiyor, hepsi neredeyse istisnasız ipek feraceler giyinmişti, ancak bu feraceler Bulgaristan'dan bildiğimiz feraceler değil artık. Alt kısımları zarif şekilde dikilmiş modern fistan bunlar; belde fistanla iğneyle iştirilmiş aynı malzemeden dörtgen biçimli bir kumaş sırta doğru uzatılarak başın yarısını ve bütün göğüs kısmını örtüyor. Yüzü örten ince ve genelde siyah duvak yine yüzün görülmesine*

¹⁴³Timuroğlu, a.g.k., 2020, 75.

¹⁴⁴R.Akbaş (2021). *Selma Rıza-İttihat ve Terakki'nin Tek Kadın Üyesi*. Ankara: Dorlion Yayınları, s.198. Timuroğlu, a.g.k., 2020, 130.

¹⁴⁵D.Çelik (2020). *İttihat ve Terakki'nin Tek Kadın Üyesi Selma Rıza*. Ankara: Selanik Yayınevi, s.53; Timuroğlu, a.g.k., 2020, 132.

¹⁴⁶Akbaş, a.g.k., 2021, 200.

¹⁴⁷II. Abdülhamit Döneminde, Pierre Loti'nin *Les Desenchantees* (Mutsuz Kadınlar) adlı romanına ilham kaynağı olan Zinnur ve Nuriye kardeşlerin Avrupa macerası Avrupa basınında merakla izlenmişti. Bkz. S.Timuroğlu (2020). *Kanatlanmış Kadınlar*. İstanbul: İletişim Yayınları, s.191.

¹⁴⁸Timuroğlu, a.g.k., 2020, 133.

imkan veriyor...”¹⁴⁹ diyerek, kadınların tesettürü imkanları doğrultusunda kaldırmak adına adım attıklarını söylemişti.

Evgenia Mars, bir pastanenin açık penceresi önünde kümeler halinde bulunan ve şerbet içen kadınların rahatlığını ise yadırgıyordu. Mars, Türk kızlarının Avrupalı mürebbiyeler tarafından eğitildiğini söylüyor, yabancı dil öğrenen bu kızların Avrupa edebiyatını takip ettiklerini belirtiyordu. Ayrıca; “*Bazı Türk hanımlar kadın hakları gibi modern kavramları içselleştirerek Avrupalı kadını taklit etmeye çalışıyor.*”¹⁵⁰ diyerek Osmanlı’da gelişmekte olan kadın hakları savunuculuğuna dikkat çekiyordu.

II. Abdülhamit Dönemi, II. Meşrutiyet Dönemi’nin habercisi niteliğindedir. Kadınlara sunulan eğitim imkanlarının artırılması, kadınların basında varlık göstermesi, sınırlı da olsa belirli bir çevreye ulaşmalarını sağlamıştı. Bu durum ise bir dip dalgasına dönüşecek ve II. Meşrutiyet Dönemi’nde kadınların seslerini daha güçlü çıkarmalarını sağlayacaktı.

1.3. 1908 Devrimi ve Kadın Hareketi

1.3.1. “10 Temmuz İnkılabı”nın siyasi-ideolojik boyutu

II. Abdülhamit yönetimine karşı muhalif hareketler ortaya çıkmıştı. Bu hareketler mevcut durumu değiştirmek ve yeniden meşrutiyeti uygulamaya koymak yolunda girişimlerde bulunmak için harekete geçilmişti. Tarihe, Çırağan Sarayı Baskını olarak geçen olay bunlardan biriydi. Ali Suavi, 1978 yılının mayıs ayında V Murat’ı yeniden tahta çıkarma girişiminde bulunmuş, bu girişim başarısız olmuştu. Yine aynı doğrultuda Aziz Bey ve Cleanti Scalieri de bir araya gelerek bir komite kurmuşlardı. Ancak bu girişim de sonuçsuz kalmıştı.¹⁵¹ Bunun yanında gizli örgütler kurularak, Abdülhamit’e karşı muhalif oluşumlar içine girilmişti. Hafiyelerin gölgesinde gerçekleşen ilk oluşum Haziran 1889’da İttihad-i Osmani adıyla, tıbbiyeli beş öğrenci¹⁵² tarafından kurulan

¹⁴⁹E.Mars (2019). *Abdülhamid İstanbul’unda Bir Kadın Seyyah*. (Çev. H.Mevsim), İstanbul: Kitap Yayınevi, s.31.

¹⁵⁰Mars, a.g.k., 2019, 32.

¹⁵¹Georgeon, a.g.k., 2020, 126; C.Küçük. Çırağan Vakası, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8. C, s.306-309.

¹⁵²İbrahim Temo, Abdullah Cevdet, İshak Sukuti, Mehmet Reşit ve Hüseyinzade Ali.

örgüttü.¹⁵³ Kurulan örgüt kısa zamanda birçok okul ve kurumda taraftar bulmuştu. İttihad-i Osmani Cemiyeti, Paris'te bulunan Ahmet Rıza Bey¹⁵⁴ ile iletişime geçmişti. Ahmet Rıza Bey, Abdülhamit karşıtı bir tutum içine girmiş ve görüşlerini Meşveret adlı gazete vasıtasıyla dili getirmekteydi. İttihad-i Osmani Cemiyeti, Ahmet Rıza Bey ile yollarını birleştirmiş ve örgütün adı Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti olarak değiştirilmişti.¹⁵⁵

Abdülhamit'in iktidarına karşı muhalif bir oluşum da Selanik'te ortaya çıkmıştı. Siviller ile birlikte 2. ve 3. Ordu mensupları arasında taraftar bulan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti Eylül 1906'da kurulmuştu. Cemiyet, 1907 yılında Ahmet Rıza'nın başında bulunduğu Terakki ve İttihat Cemiyeti ile birleşmişti.¹⁵⁶ Ülkenin içinde bulunduğu durum, vatanseverler arasında örgütlenmeyi zorunlu kılmıştı. Bu süreçte, ortaya çıkan oluşumlardan biri de Vatan ve Hürriyet Cemiyeti idi. Mustafa Kemal'in (Atatürk) içinde bulunduğu Cemiyet Şam ve Selanik'te faaliyette bulunmuştu. Ancak Vatan ve Hürriyet Cemiyeti büyük bir etkinlik gösterememişti. Üyeleri bir süre sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılmıştı.¹⁵⁷

Avrupa'da bulunan muhalifler 1902 ve 1907 yıllarında kongre düzenlemişlerdi. 1902 yılında Paris'te gerçekleştirilen I. Jön Türk Kongresi muhalifler içinde parçalanmayı da beraberinde getirmişti. Ahmet Rıza Bey'in lideri olduğu grup yabancı müdahalesine karşı çıkmıştı. Bunun yanında, Osmanlı hanedanına mensup olan ancak Abdülhamit ile ilişkilerinin bozulması üzerine yurt dışına çıkan Prens Sabahattin yabancı müdahalesine taraftardı. Nitekim bir süre sonra İttihat ve Terakki ile bağlarını koparan Prens Sabahattin Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyetini kuracaktı.¹⁵⁸

Muhalifler, 1907 yılının sonunda yeniden bir araya gelmişlerdi. II. Jön Türk Kongresi Ahmet Rıza, Prens Sabahattin ve Ermeni Taşnak Komitesi başkanı K. Meloumian'ın katılımıyla gerçekleşmişti.¹⁵⁹ Rumlar, Arnavutlar ve iki Ermeni komitesi

¹⁵³İ.Temo (1987). *İbrahim Temo'nun İttihat ve Terakki Anıları*. İstanbul: Arba Yayınları, s.10.

¹⁵⁴Ahmet Rıza Bey, Fransız Devrimi'nin 100. Yıldönümü nedeniyle açılan Fransız Sergisinde Osmanlı Devleti'ni temsil etmek için Paris'e gönderilmişti. Ahmet Rıza Bey yurda geri dönmeyerek, II. Abdülhamit Rejimine karşı muhalif oluşum içine girmişti. Bkz. E.Sönmez (2012). *Ahmed Rıza: Bir Jön Türk Liderinin Siyasi-Entelektüel Portresi*. İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s.69.

¹⁵⁵S.Akşin (2000). *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*. Ankara: İmge Yayınevi, s.37.

¹⁵⁶Akşin, **a.g.k.**, 2000, 95.

¹⁵⁷Ş.Turan (2017). *Mustafa Kemal Atatürk*. Ankara: Bilgi Yayınevi, s. 89.

¹⁵⁸Akşin, **a.g.k.**, 2000, 69; Y.H.Bayur (1991). *Türk İnkılap Tarihi Cilt II-Kısım IV*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s.44.

¹⁵⁹E.E.Ramsour (2001). *Genç Türkler ve İttihat ve Terakki*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, s.156.

kongreye katılmama kararı almıştı.¹⁶⁰ Kongrede alınan karara göre; Osmanlı padişahı devrilerek yerine temsili bir hükümet kurulacaktı. Bunun uygulanması için gerekirse ihtilale de başvurulacaktı.¹⁶¹

II. Meşrutiyet'e giden süreçte Balkanlarda yaşananlar etkili olmuştu. Avrupalıların Makedonya'ya olası müdahalesi ve Reval görüşmeleri Osmanlı vatanseverlerini harekete geçirmişti. Kolağası Resneli Niyazi 200 adamı ve topladığı mühimmat ile birlikte dağa çıkmıştı. 3 Temmuz 1908 tarihinde başlayan bu süreç Balkanlarda büyük gösterileri beraberinde getirmiş, halk saraya gönderdiği telgraflar ile meşrutiyeti talep etmişti. Nitekim II. Abdülhamit 23 Temmuz 1908 tarihinde meşrutiyeti ikinci kez ilan etmişti.¹⁶² Bu ilan aynı zamanda en uzun on yılın da başlangıcı olacaktı.

II. Meşrutiyet Dönemi, siyasi, idari, hukuki, sosyal ve kültürel alanlarda değişimin ve dönüşümün yaşandığı yıllardı. Tarık Zafer Tunaya, II. Meşrutiyet Dönemi'ni cumhuriyetin siyasi laboratuvarı olarak adlandırmıştı. Cumhuriyet Dönemi birçok kurumun nüvesi bu dönemde ortaya çıkmıştı. Yine Cumhuriyet Dönemi'nin yetmişmiş insan gücü de (II. Abdülhamit dönemi ile birlikte) bu dönemin ürünüydü.

II. Meşrutiyet Dönemi'nde yaşanan gelişmeler, dönemin yöneticilerinin politikalarını oluşturmalarında ve değiştirmelerinde etkili olmuştu. Tarihsel akışı etkileyen olaylardan ilki II. Meşrutiyetin ilanından birkaç ay sonra ortaya çıkan çeşitli unsurların isyanı ve bir ilhak olayıydı. Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhak etmesi ve Ekim 1908'de Bulgaristan'ın, devletler arası bir temsile davet edilmemesi, II. Meşrutiyet Dönemi'ndeki ilk kopuşu beraberinde getirmişti. Aynı zamanda Girit, Yunanistan'a bağlandığını ilan etmişti. Bu gelişmeler, ulusçuluk çağında, Tanzimat'tan itibaren devam eden ve II. Meşrutiyetin oluşumunda da birleştirici bir öge olan Osmanlıcılık akımının artık etkinliğini yitirdiğini göstermekteydi.

Diğer yandan II. Abdülhamit Dönemi'nde devletin resmî ideolojisi haline gelen İslamcılık ideolojisi taraftarları arasında II. Meşrutiyete karşı bir cephe oluşmuştu. Nitekim II. Meşrutiyet karşıtları bazı oluşumlar içinde yer alarak mevcut düzeni değiştirmek için girişimlerde bulunacaktı. Osmanlı tarihinde bir kırılma olan 31 Mart İsyanı bu oluşumun ürünüdür. İstanbul'da Derviş Vahdeti çevresinde kümelenenler ile

¹⁶⁰Ramsour, a.g.k., 2001, 157.

¹⁶¹Ramsour, a.g.k., 2001, 158.

¹⁶²F.Ahmad (1971). *İttihat ve Terakki*. İstanbul: Sander Yayınları, s.21.

ordu içinde avcı taburu mensupları 31 Mart 1325 (13 Nisan 1909) tarihinde başkentte kaosa neden olmuşlardı. Selanik'ten İstanbul'a gelen Hareket Ordusu'nun girişiyle isyan bastırılmıştı. II. Abdülhamit tahttan indirilerek yerine V. Mehmet Reşat getirilmişti. Padişaha geniş haklar tanıyan 1876 Kanun-i Esasi üzerinde değişiklikler yapılmıştı.¹⁶³

İttihat ve Terakki Cemiyeti üzerinde etkin düşünce akımı Türkçülük olmuştu. Ancak bu ideolojinin benimsenmesi olayların evrilmesiyle gerçekleşmişti. Nitekim bu ideolojinin benimsenmesindeki en önemli gelişme Balkan Savaşları'ydı. Kısa bir süre öncesine kadar Osmanlı egemenliğinde yaşayan Balkan Devletleri, Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açarak, Balkanlarda kalan toprakları paylaşmışlardı. Bu savaşların sonunda Osmanlı coğrafyasında yalnızca Türk-Müslüman unsurlar kalmıştı. Balkan Savaşları'ndan sonra İttihatçılar, Türkçülük ideolojisi çerçevesinde politikalarını sürdürmüşlerdi.

1.3.2. Dönemin siyasi akımlarında kadın sorunu

1.3.2.1. Batıcılık ve kadın

Batılılaşma¹⁶⁴ çokça tartışılan kavramlardan biridir. Hangi batı, batının sınırları ve hangi dönemi kapsadığı ise günümüze değin tartışılmıştı. Osmanlı Devleti'nde batılılaşmanın¹⁶⁵ On sekizinci yüzyılda Batı'nın teknik anlamda üstünlüğünün kabul edilmesi ile başladığı savunulur. On yedinci yüzyılda devletin aksak yönlerini düzeltmek adına kadim yöntemlere başvurulurken, çözüme ulaşılamaması üzerine yöneticiler,

¹⁶³S.Akşin (1994). *Şeriatçı Bir Ayaklanma 31 Mart Olayı*. Ankara: İmge Yayınevi, s.20.

¹⁶⁴Osmanlı Dönemi'nde batıcılık, garplılaşma, asrileşme, Avrupailleşme ve muasırleşme olarak da adlandırılır.

¹⁶⁵Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma hareketlerinin başlangıcı olarak Lale Devri gösterilir. Bu dönemde Batıdan alınan kurumların yanında, devletin Batının üstünlüğünü kabul etmesi de düşünce anlamında bir değişimin olduğunu da göstermesi açısından oldukça önemlidir. Diğer yandan on dokuzuncu yüzyılda, III. Selim ve II. Mahmut Dönemleri ıslahatları ile Tanzimat Dönemlerinde gerçekleştirilen ıslahatların temelinde Batıya biraz daha yaklaşmak ve devleti kurtarmak adına adımlar atıldığı söylenebilir. Batının bir kutup haline getirilmesi ile Batıdan uzmanlar davet edilirken yine eğitim görmeleri için öğrenciler ve uzmanlar gönderilmişti. Batılılaşma kavramı Tanzimat, İstibdat ve II. Meşrutiyet dönemlerinde yoğunluğu değişse de etkisini Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar sürdürmüştü. Diğer yandan Osmanlı Devleti bünyesinde bulunan gayrimüslim unsurların Batı ile temas halinde olması ve oradaki değişime on yedinci yüzyıl gibi erken bir dönemde ulaşmaları nedeniyle Batılılaşmanın oldukça erken bir dönemde Osmanlı Devleti'nde var olduğu kimi yazarlar tarafından iddia edilir. Bkz. İ.Ortaylı (1985). *Batılılaşma Sorunu, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. İstanbul: İletişim Yayınları, s.136.

gözlerini Batı'ya çevirmişlerdi. Yaşanan siyasal olaylar sonunda Batının teknik ilerlemesi Osmanlı Devleti tarafından kabul edildi. Başlangıçta Batı'dan askeri alanda teknik ihtiyaçlar karşılanırken, süreç içinde ekonomik ve siyasal alandaki gelişmeler de Osmanlı kurumlarına uygulandı. Bu durum bir süre sonra Batı kültürünün Osmanlı toplumuna girmesine kapı araladı.¹⁶⁶ Batılılaşma kavramı¹⁶⁷ (ya da daha sonraki adlandırılması ile modernleşme) yalnızca Osmanlı tarafından sorgulanan bir kavram olmamıştır. Osmanlı Devleti'nin çağdaşı ve Batı karşısında Osmanlı Devleti ile benzer nitelikte olan Çarlık Rusya ve Japonya¹⁶⁸ da kavramı sorgulamış ve Batı kültürünü kendi ülkelerinde intibak etmişlerdi. Osmanlı Devleti'nde de Batıcılık kavramı Batının bir bütün olarak tüm öğeleri ile alınması gerektiğini savunanların yanında yalnızca tekniğinin alınması gerektiğini savunanları karşı karşıya getirmiş, bu durum ise uzun yıllar sürecektir bir dilemmaya neden olmuştu.

Tanzimat Dönemi'nde Batılılaşma, Yeni Osmanlılar¹⁶⁹ arasında taraftar bulan bir akım olmuştu. Ali Suavi, Namık Kemal, Şinasi ve Ziya Paşa bu devlet nasıl kurtulabilir sorusuna cevap aramışlardır. Dönemin Osmanlı bürokrasisinde yer alan bu düşünürler aynı zamanda gazeteci kimliğine de sahipti. Yayın organları aracılığıyla Batının yalnızca tekniği ile değil özüyle de kabul edilmesi gerektiğini vurgulamışlardı.¹⁷⁰ Batıcılık kavramı II. Abdülhamit Dönemi'nde de varlığını korumuştur. Ancak dönemin etkin düşünce akımı olan İslamcılık akımının önüne geçememişti. Hüseyin Cahit'in döneme ait anılarında sansür kurumunun Batıcılık ve diğer akımlar konusunda gerekli frenlemeyi yaparak İslamcılığın önüne geçmesini engellediğine değinmişti.¹⁷¹ Konuyla ilgili araştırma yapanların uzlaştığı konu ise Batılılaşmanın sistematik bir akım haline gelmesinin II. Meşrutiyet Dönemi'nde olmasıydı.¹⁷²

¹⁶⁶Ortaylı, **a.g.k.**, 1985, 137.

¹⁶⁷Batılılaşma kavramının yerine yirminci yüzyıla gelindiğinde modernleşme kavramı kullanılmaya başlanmıştır.

¹⁶⁸D.Yiğit Yüksel (2021). *Rus Çarlığı ve Osmanlı İmparatorluğu Modernleşme Süreçleri Karşılaştırma Analizi (1982-1905)*. Ankara: Berikan Yayınevi, s.37.; S.Esenbel (2009). *Japon Modernleşmesi ve Osmanlı*. İstanbul: İletişim Yayınları, s.315.

¹⁶⁹Yeni Osmanlılar, kendi içlerinde görüş ayrılıkları yaşasalar da Batının hürriyet olgusu, parlamentosu ve Batının maddi gücünün elde edilmesi konusunda birleşiyorlardı. Bkz. Ş.Mardin (2017). *Türk Modernleşmesi Makaleler 4*. İstanbul: İletişim Yayınları, s.89.

¹⁷⁰M.Gündüz (2007). *II. Meşrutiyet'in Klasik Paradigmaları*. Ankara: Lotus Yayınları, s. 38.

¹⁷¹Berkes, **a.g.k.**, 2004, 343.

¹⁷²Ş.Hanıoğlu. Batılılaşma, *İslam Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı, C.5, s.148. <https://islamansiklopedisi.org.tr/batililasma> (Erişim Tarihi:22.01.2022)

II. Meşrutiyet, uzun süren sessizliğin ardından sağladığı hürriyet ortamı, II. Abdülhamit yönetiminde sakıncalı görülen ve yaftalanmış, düşüncelerin açığa çıkmasını sağlamıştı. Dönemin mevcut düşüncelerini savunanlar görüşlerini yayın organları aracılığı ile açıklamışlardı. Batıcılık konusunda da İttihad-ı Osmani Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer alan Abdullah Cevdet'in başını çektiği bir grup, düşüncelerini açıklama fırsatı bulmuştu. Abdullah Cevdet'in yanı sıra Celal Nuri, Selahattin Asım, Kılıçzade Hakkı, Rıza Tevfik gibi isimler İctihad, Mehtab, Serbest Fikir ve Takib gibi dergilerde fikirlerini okuyucuları ile paylaşmışlardı.¹⁷³ Batıcılar, Batı uygarlığının maddi değerlerini alma konusunda fikir birliği halinde olmalarına rağmen Batı'nın manevi değerlerini alma konusunda tereddüt içinde olmuşlardı. Manevi değerlerin neler olduğu konusunda da fikir birliği içinde olamamışlardı.¹⁷⁴

Batılılaşmayı savunanlar, pek çok toplumsal meseleyi kendi düşünce dünyaları açısından ele almışlardı. Ancak, kadın Batılılaşma düşüncesinin vitrin işlevini görmüştü. Batılılaşma taraftarı yazarlar arasında kadının gelişmesindeki en önemli engel din olarak kabul edilmişti. Bu düşünce Abdullah Cevdet ve Selahattin Asım tarafından benimsenirken Batıcılık akımının önemli savunucuları arasında olan Celal Nuri ve Rıza Tevfik gibi isimler kadının gelişmesindeki engelin toplumsal şartlardan ve dış etkenlerden kaynaklandığını iddia etmişlerdi.¹⁷⁵

Batıcılar, her iki cinsin de eğitimden mahrum bırakılmaması gerektiğine inanıyordu. İctihadın sahibi Abdullah Cevdet, kız çocuklarının da erkek çocuklar gibi İslam'ın gereği olan vazifelerini yerine getirmeleri için eğitim almalarının, okuma yazma öğrenmelerinin farz olduğunu ifade etmişti. Aydınlanma emreden bir dinin kızlarının mutlaka okutulması gerektiğinin altını çizmişti. İctihad dergisinin diğer yazarları da kadınların eğitim almaları gerektiğini ifade ederken, tesettürün eğitimin önünde engel olduğunu iddia etmişlerdi. Bunun yanında kadınlar için var olan eğitim kurumlarının yetersizliğine de dikkat çekmişti.¹⁷⁶ M. Sadık, kadınların iyi bir eğitim alması sonucu toplumsal hayatta ve ekonomik alanda etkili olacaklarına inanıyordu. Bunun gerçekleşmesi için hükümetin kadınların eğitime eğilmesi gerektiğini belirtmişti.

¹⁷³Gündüz, a.g.k., 2007, 39.

¹⁷⁴M.Eriş (2014). Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma Hareketleri, *Türkler*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, C. 14, s.593-605.

¹⁷⁵Kurnaz, a.g.k., 1992, 90.

¹⁷⁶Gündüz, a.g.k., 2007, 150.

İçtiḥad’da yayınlanan bir diğḡer yazıda ise kadınların eğitim almalarını, kadının çocukların yetiştirilmesinde baş sorumlu olmalarına bağlanmıḡtı. Yaradılıḡ gereğḡi çocuğın ilk eğḡitmeni olan kadının bu göreve hazırlanması gerektiğḡi belirtilmiḡti.¹⁷⁷

Batılılaşma savunucularından Abdullah Cevdet, soru ve cevaplarını kendisinin hazırladığı düşünölen bir ankette kadın konusundaki düşöncelerini paylaşmıḡtı. Abdullah Cevdet, “Kadınlarda Gaye-i Hayat”¹⁷⁸ makalesinde de belirttiğḡi gibi, kadının en doğal görevinin annelik olduğunu düşünöyördü. Cevdet, kadının siyasetin içinde olması halinde dönyanın güzelleşeceğine inanıyördü. Kadınlar karar verme merciinde olsaydı, I. Dönya Savaşı’nda “kan ve gözyaşı tufanının” yaşınamamış olacağını iddia etmiḡti. Kadının evlilikte seçme hakkına sahip olması gerektiğḡi, yanılması durumunda ise boşanma hakkının olması gerektiğini savunmıḡtı. Yine kadının hukuki alanda ve miras konusunda erkeklerle eşit haklara sahip olması gerektiğine inanıyördü.¹⁷⁹

Abdullah Cevdet aynı ankette, tesettür konusuna da değḡinmiḡti. Batıcılar ile İslamcılar arasında büyük tartışmalara neden olan tesettür konusunda Abdullah Cevdet, “*Tesettürün İslamiyetle alakası ‘felc-i nısfı tulani’ hastalığı gibidir*” diyerek vöcut bütönlöğünü yitiren felçli bir hastaya benzetmiḡti. Bununla birlikte tesettürün kadını bir obje durumuna getirdiğini de belirtmiḡti.¹⁸⁰ Kılıçzade Hakkı da “Tamamen Hallolunmadıkça Bitmeyecek Bir Mesele” adlı makalesinde tesettürün kaldırılması ile ortaya çıkacak olumlu değḡişimleri sıralamıḡtır. Kılıçzade Hakkı; eğitim ve öğretim serbestçe yapılması, toplumsal ve milli görevlerini yerine getirilmesi, kadın ve erkeğın birbirini seçerek yapacağı evlilikler sonucu boşanmaların azalması ve kadının babasının ya da eşinin işlerine destek vermesi gibi hem kadın hem de toplum için ortaya çıkacak olumlu gelişmeleri sıralamıḡtı.¹⁸¹

Kılıçzade Hakkı’nın kaleme aldığı “Pek Uyanık Bir Uyku” adlı makalesi de Batıcıların programı niteliğinde olduğı kabul edilir. Kadınların istedikleri gibi giyinmeleri ve hiçbir erkeğın kadının giyimine müdahale etmemesini söyleyen Kılıçzade Hakkı yalnızca kadının uygun olmayan davranışlarına polisin müdahale edebileceğini

¹⁷⁷Gündüz, **a.g.k.**, 2007,150.

¹⁷⁸A.Cevdet (1 Ağustos 1327). Kadınlarda Gayey-i Hayat, *İçtiḥad*. S.28, s.799.

¹⁷⁹Hanioğlu, **a.g.k.**, 308.

¹⁸⁰Hanioğlu, **a.g.k.**, 309.

¹⁸¹Kılıçzade Hakkı (6 Şubat 1329). Tamamen Hallolunmadıkça Bitmeyecek Bir Mesele, *İştiḥad*. No: 92-3, s.2067.

ifade eder. Kadınların erkeklerden kaçmaması, kaçgöç adetinın sona ermesi ile kadın-erkek birbirlerini görerek evliliklerin gerçekleşeceğini belirtir. Kız öğrencilerin de tıp fakültelerine kabul edilmesi gerektiğini söyleyen Kılıçzade Hakkı, Mecellenin Kaldırılarak birden fazla kadınla evlenme ve erkeğin boşama usullerinin bırakılması gerektiğine inanır.¹⁸² Kılıçzade Hakkı'nın bu makalede kadınlarla ilgili kaleme aldığı maddeler, cumhuriyet döneminde gerçekleşmiştir.

1.3.2.2. İslamcılık ve kadın

İslamcılık¹⁸³, Osmanlı Devleti'nin son yüzyılına damga vuran akımlardan biriydi. Tarık Zafer Tunaya tarafından İslamcılığın amacı, geçmişi, medeniyeti ve düşüncesi bakımından İslam'ın ana ilkelerine dönmek olarak tanımlanıyordu.¹⁸⁴ Bu düşünce daha çok Osmanlı Devleti'nin yaşadığı siyasal gelişmelerle paralellik göstermişti. Devletin fiili güç kaybettiği dönemde toplumsal alanda dini duygular ön plana çıkarken, İslam dünyasında da hilafet makamı ön plana çıkarılmaya başlanmıştı.¹⁸⁵

İslamcılık kavramı, II. Abdülhamit ile özdeşmiş, dönemin politikası olarak kabul edilmişti. II. Abdülhamit'in izlediği İslamcılık politikası ya da dönemin ifadesi ile İttihat-ı İslam, Koloğlu tarafından barışçı ve pasif olarak nitelendirilmişti. Bunun nedeni olarak da uygulanan İslamcılık politikasının dış politikada ülkeleri kışkırtmama, iç politikada karışmama yönünde faaliyet göstermesiydi.¹⁸⁶ II. Abdülhamit Dönemi'nde izlenen İslamcılık politikası, kendini İslamcı doktrinin içinde tanımlamalarına rağmen Sait Halim Paşa, Mehmet Akif, Mustafa Sabri, Musa Kazım gibi isimlerin, Abdülhamit'e muhalif oluşum içinde yer almalarına neden olmuştu. İttihatçıların içinde yer alan bu isimler II. Meşrutiyet'in sağladığı görece hürriyet ortamında düşüncelerini açıklama fırsatı

¹⁸²Kılıçzade Hakkı (7 Mart 1328). Pek Uyanık Bir Uykü, *İçtihad*. S.57, s.1262.

¹⁸³Ali Bulaç, İslamcılığın 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı'na bir tepki olarak çıktığını savunur. Bkz. A.Bulaç (2018). İslam'ın Üç Siyaset Tarzı veya İslamcılığın Üç Nesli, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*. İstanbul: İletişim Yayınları, C.6, s.48-67.

Selim Deringil ise, Padişahların, Halifelik unvanını 1774 tarihli Küçük Kaynarca Antlaşması ile ilk kez uluslararası alanda kullanıldığına dikkat çekmektedir. Bunun yanında II. Abdülhamit döneminde 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında gayrimüslim tebaanın büyük kısmının kaybedilmesi ile Tanzimat Dönemine devletin açık bir İslami kimlik kazandığını iddia eder. Bkz. S.Deringil (2019). *Simgeden Millete*. İstanbul: İletişim Yayınları, s.29.

¹⁸⁴T.Z.Tunaya (2003). *İslamcılık Akımı*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.16.

¹⁸⁵A.Özcan. İslamcılık, *İslam Ansiklopedisi*. C.23, s.71. <https://islamansiklopedisi.org.tr/islamcilik> (Erişim Tarihi: 01.08.2022)

¹⁸⁶Koloğlu, a.g.k., 2020, 181-182.

bulacaklardı.¹⁸⁷ II. Meşrutiyetin basın hürriyeti İslamcılara Sırat-ı Müstakim, Sebilürreşad, Mekatib, Medaris, Beyan-ül Hak, Liva-yı İslam ve Mahfel gibi yayın organları kazandırmıştı.¹⁸⁸

İslamcılar, sahip oldukları basın organlarında eleştirdikleri ve taraftar oldukları hemen hemen her konuda yazılar kaleme almışlardı. Ele aldıkları konular arasında kadın ve kadına ilişkin sorunlar da vardı. Dergilerinde kadının eğitimi, hukuku, toplumsal alanda varlığı ve diğer siyasi akım temsilcileri ile tartışma halinde oldukları tesettür gibi konuları ele almışlardı.

II. Meşrutiyet Dönemi'nde, karşıt düşünceyi savunan yayın organları ile sık sık karşı karşıya gelen Sebilürreşad Dergisi, Avrupa'nın ilerlemesini kadınların eğitim sahasına girmesi ile gerçekleştiğini ifade etmiş, bu doğrultuda kız çocuklarının¹⁸⁹ mutlaka okutulması gerektiğinin altını çizmişti.¹⁹⁰ İsmail Hakkı (İzmirli) kadınların da erkekler gibi eğitim almaları gerektiğini söylemiş, eğitim alan kadınların öğretmen, müftü ve alim olabileceklerini belirttikten sonra, geçmişte bu görevlere gelmiş olan kadınları hatırlatmıştı.¹⁹¹ İslamcılık akımının etkili isimlerinden biri olan Mehmet Akif de kadınların eğitim alması taraftarıydı. Ancak kadınların hangi dereceye kadar eğitim alması gerektiği konusunda açıklaması yoktu.¹⁹² Medaris dergisinde Terbiye-i Nisvan adlı yazısında Şehsuvaroğlu Mehmet Behçet ise kadınların okudukları yayınları eleştirmişti. Mehmet Behçet, kadınların bilimsel, ahlaki ya da dini yayınlar okuyup çocuklarına yararlı olmak yerine magazin okumaları nedeniyle fikri eğitimlerinin zarar gördüğünü söylemişti.¹⁹³

İslamcı dergilerde savunulan bir diğer olgu kadına hak ve hürriyet tanınması konusundaydı. Avrupa'da devam eden süfrajete harekete atıfla, İslam kadınlarının Avrupa kadınları gibi esaret altında olmadığı iddia edilmişti. İslam kadını malını tasarruf edebildiği, ticaret, bilim ve sanatla meşgul olabildiği hatta fetva verebildiği

¹⁸⁷Özcan, a.g.k., 71.

¹⁸⁸Tunaya, a.g.k., 2003, 17.

¹⁸⁹Dergiye Kosova'dan gelen bir mektuba verilen cevapta, kızların okutulmasının İslam dininde desteklendiği ifade edilir. Bahsedilen Hadisin sahih hadis olmadığı vurgulanır.

¹⁹⁰Gündüz, a.g.k., 2007, 228.

¹⁹¹İ.Kara (2017). *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi 2*. İstanbul: Dergâh Yayınları, s.708.

¹⁹²Kurnaz, a.g.k., 1992, 95.

¹⁹³F.Bulut (1999). *İttihat ve Terakki'de Milliyetçilik Din ve Kadın Tartışmaları*. İstanbul: Su Yayınları, s.87.

belirtilmişti.¹⁹⁴ Aksekili Ahmet Hamdi çok eşliliğin karşısında olduğunu ifade ederken Musa Kazım boşanma hakkını kadına tanınmamasını kadının kaprisli olmasına bağlamıştı.¹⁹⁵

Osmanlı Devleti'nde kadınların kıyafetlerine yönelik sınırlamalar, devletin son döneminde kadar devam etmişti. II. Meşrutiyet Dönemi'nde kadınların tesettüre uygun giyinmeleri yönünde tezkireler meşihat makamı tarafından yayınlanmaktaydı. Bu tezkirelerde İslam kadınlarının ahlak sahibi olma ve iyi aile kurma görevlerinin olduğu hatırlatılıyordu. Aynı zamanda Batı tarzı eğitim veren okullara devam eden İslam kızlarının kıyafetlerindeki tesettür aleyhindeki değişimin ise üzüntü ile karşılandığı ifade ediliyordu. Bunun yanında tesettüre uyulmaması halinde hukuki işlem yapılacağı da söyleniyordu. Bu yayınları dergilerinde yer veren İslamcı yayıncılar okurlarından teşekkür mektupları almaktaydı.¹⁹⁶ İçtihat yazı kadrosu ile tesettür özelinde karşı karşıya gelen İslamcı yazarlar tesettürün yararları üzerinde durmuşlardı. Avrupa'nın tesettürü takdir ile karşıladığını söylenirken Batıcıların söylemlerine tezat bir görüş ortaya atıyorlardı. İslam'ın simgesi kabul edilen tesettürün kaldırılmasını isteyenlere karşı İslam'ın geri kalma nedenini de tesettür karşıtları olduğu iddia ediliyordu.¹⁹⁷ Batıcıların tesettürün eğitimi engellediği söylemlerine, İslamcılar karşı çıkarak tesettürün bir engel teşkil etmediği ve etmeyeceği söyleniyordu. Bu konuda samimi ve iyi niyetli olunması, kadının toplumdaki yerini ve onurunu bilmesi durumunda gereken terbiyenin alınmış olacağına inanılıyordu.¹⁹⁸ İslamcı yayınlarda erkeklerin yanı sıra, kadrolarında kadın yazarların da bulunduğu bilinmekteydi. Aişe Makbule, F. Zehra, G. Latife, Saliha, Aişe Merha ve Muhsine hanımlar yazılar kaleme almıştı. Kadın yazarlar, İslam kadınlarının hür olduğu ve tesettürün hayatlarında engel teşkil etmediği konusunda hemfikir di. Fatma Latife, geri kalmışlığın nedeninin tesettür değil, tesettürü kaldırmaya çalışanlar olduğunu söylerken¹⁹⁹, Fatıma Zehra Hanım, kadın hürriyetini savunanların ahlak sorunu yaşadıklarını iddia etmişti.²⁰⁰

¹⁹⁴Gündüz, **a.g.k.**, 2007, 313.

¹⁹⁵Kurnaz, **a.g.k.** 1992, 93.

¹⁹⁶....., (13 Ağustos 1331). Tesettür Mes'ele-i Mühimmesi Hakkında, *Sebilür'Reşad*. S. 342, s. 64; Gündüz, **a.g.k.**, 2007, 317.

¹⁹⁷Gündüz, **a.g.k.**, 2007, 317.

¹⁹⁸Bulut, **a.g.k.**, 1999, 92.

¹⁹⁹F.Latife (16 Kanunusani 1329). İçtihad'daki Hezeyanlar, *Sebilür'Reşad*. C.11. S.281; Gündüz, **a.g.k.**, 2007, 320.

²⁰⁰F.Zehra (26 Kanunuevvel 1329). Muhterem Sebilür'Reşad Ceride-i İslamiyesine, *Sebilür'Reşad*. C.11, s.278; Gündüz, **a.g.k.**, 2007, 320.

1.3.2.3. Türkçülük ve kadın

Türkçülük, milliyetçi bir akım olarak Osmanlı Devleti'nde en son ortaya çıkan siyasi akımdı. Fransız Devrimi sonrası, tüm dünyada etkisini gösteren milliyetçilik akımı Osmanlı Devleti gibi çok uluslu devletleri parçalama sürecine götürmüştü. Osmanlı Devleti, ulus devlete giden süreci engellemek adına kapsayıcı bir üst kimlik olarak Osmanlıcılık fikri ortaya atılmıştı. II. Mahmut Dönemi'nden itibaren Balkan Savaşları'na kadar Osmanlıcılık akımı varlığını korudu. Diğer yandan Osmanlıcılık şemsiyesi altında Batıcılık, İslamcılık ve Türkçülük büyüdü. Osmanlı Devleti'nin on dokuzuncu yüzyılda Çarlık Rusya ile yaptığı ve çoğunlukla yenilgi ile sonuçlanan savaşlar, kitlesel göçleri de beraberinde getirmişti. Göç yalnızca maddi varlığın nakli değildi, aynı zamanda inançlar, değerler ve göç edilen coğrafyanın kültürünün de taşınmasıydı. Osmanlı Devleti'nin toprak kayıpları sonucu gerçekleşen göçler ile gelen kavramlardan biri de milliyetçi duygulardı. Göçmenler, bulundukları ülkenin başat unsurunun uyguladığı politikalar ve Fransız Devrimi ile milliyetçi duyguları beslenmişti. Bu yaşananlar sonucunda, Osmanlı Devleti'nde milliyetçilik akımı Türkler arasında etkili olmaya başlamıştı.²⁰¹

Çarlık Rusya'dan göç eden Türk milliyetçisi yazarların yayın hayatında etkin olmaları ile Türkçü yayınlar on dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkmıştı. Aynı dönemde İstanbul'da bulunan aydınlar arasında benzer yayınlar başlamıştı. Batılı oryantalistler arasında da Türklere ilişkin araştırmalar yapılmaktaydı. Bu durum kültürel ya da ilmi Türkçülüğün²⁰² ortaya çıkmasını sağlamıştı.²⁰³ II. Abdülhamit'in baskı rejimi karşısında faaliyet gösteren Türkçü yayınlar, dönemin konjonktürünü gözetererek Osmanlıcılığı aşmayan milliyetçi bir dil kullanmışlardı.²⁰⁴

Osmanlıcılık düşüncesi Balkan Savaşları'na kadar hâkim düşünce olmayı sürdürdü. II. Abdülhamit rejimine karşı devleti oluşturan etnik unsurlar Osmanlıcılık ideolojisi

²⁰¹F.M.Göcek (2017). Osmanlı Devleti'nde Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu: Sosyolojik Bir Yaklaşım, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*. İstanbul: İletişim Yayınları, C.4 Milliyetçilik, s.66.

²⁰²Rusya'dan gelenlerin yaptığı yayınların yanında 1910 yılında Selanik'te çıkan Genç Kalemler Dergisi, dilde Türkçülük hareketini başlatmıştı. Bunun yanında Türk milliyetçiliğinin sistemleştirilmesinde en önemli rolü 1911 yılında yayınlanmaya başlayan Türk Yurdu Dergisi, Türk Derneği Dergisi gibi yayınlar etkili olmuştu. Bkz. A.E.Oba (1995). *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*. Ankara: İmge Yayınevi, s. 40.

²⁰³Ş.Hanioğlu. Türkçülük, *İslam Ansiklopedisi*. C.41, s.551; Ş.Hanioğlu. Batılılaşma, *İslam Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı, C.5, s.148. <https://islamansiklopedisi.org.tr/batililasma> (Erişim Tarihi: 22.01.2022)

²⁰⁴Y.Sarınay (2008). *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, s.83.

etrafında birleşse de aralarında Türkçü ideolojiyi savunanlar da vardı.²⁰⁵ Osmanlı Devleti'nin Türkçü-Turancı politikanın kabulü II. Meşrutiyet Dönemi'nde, Balkan Savaşları sonrasında başlamıştı. Osmanlı Devleti'nin oluşturan gayrimüslim unsurların (ve Arnavutların) devletleşme girişimlerinin tamamlanması İttihatçıların Türkçü politikalarını uygulamaya koyma fırsatı doğurmuştu.²⁰⁶ İttihatçıların yönetimin mutlak sahibi olmaları Türkçü politikaları hayata geçirmişti. Siyasi açıdan izlenen Türk milliyetçiliği politikasının yanında kültürel, ekonomik ve eğitim alanlarında milli politikalar izlenmeye başlandı.

II. Meşrutiyet Dönemi'nde oluşturulmak istenen yeni toplum-yeni insan projesinde kadınların modern bir toplumsal özne olması amaçlanmıştı. Kadınlar hem demografik artışı sağlayacaklar hem de kültürün aktarıcısı olacakları düşünülmüştü.²⁰⁷ Aslında bu düşünce, milliyetçi akımı benimsemiş ulus-devlet sürecindeki tüm toplumlar için geçerliydi. Milliyetçi düşüncede vatan-kadın metaforu sıkça kullanılmış, kadına kurtarılması gereken bir vatan gibi görülüp mücadelenin merkezinde yer alan bir imge gibi kabul edilmişti.²⁰⁸ İttihatçılar da benzer bir süreçten geçerek kadına vatanın anası misyonunu yüklemişti. II. Meşrutiyet Dönemi'ndeki bu düşünce dönemin etkin kadın kalemelerinden olan Halide Edip'in Yeni Turan adlı eserinde işlenmişti. Romanda, milliyetçi düşüncenin 1920'lerin ortasında güç kazanacağı tasarlanmış ve kadınlara da eğitim, sosyal ve siyasal alanda büyük misyonlar yüklenmişti.²⁰⁹ Türkçü politikalar, Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Mehmet Emin, Ahmet Ağaoğlu, Halide Edip gibi isimler tarafından savunulmuştu. Türk Yurdu, İslam Mecmuası, Yeni Mecmua Türkçülerin yayın organıydı.²¹⁰

İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri milliyetçi ideoloji doğrultusunda kadını toplumun mimarı olarak kabul etmişlerdi. Kadının birinci vazifesi olarak kabul edilen çocuklara verilecek eğitim, uzun vadede toplumun alacağı şekli ortaya koyacaktı.

²⁰⁵Ahmet Rıza ve ekibi, gerçekte, Cemiyet Osmanlı Devleti'nin ulus çeşitliliğini yansıtmaktaydı. Aralarındaki ortak amaç hürriyetti. Hürriyetin ilan edilmesiyle her unsur kendi milliyetçi duygularını açığa çıkararak harekete geçti.

²⁰⁶Ahmad, **a.g.k.**, 1971, s.228.

²⁰⁷Üstel, **a.g.k.**, 2016, 112.

²⁰⁸N.Yuval-Davis (2016). *Cinsiyet ve Millet*. İstanbul: İletişim Yayınları, s.57.

²⁰⁹H.E.Adivar (2014). *Yeni Turan*. İstanbul: Can Yayınları, s.10.

²¹⁰Kurnaz, **a.g.k.**, 1992, 101.

Nitekim, yönetsel çoğunluğun Cemiyete geçmesi ile birlikte uygulanan milli politiklardan kadın da payına düşeni alacaktı.

Tanzimat'tan itibaren sıbyan mektepleri, rüştiyeler ve idadilerde yerini alan kadınlar II. Meşrutiyet Dönemi'nde en üst eğitim kurumuna, darülfünuna ulaşmıştı. Ne var ki henüz tıp fakültesi gibi bölümler kadınlara kapalı da olsa II. Meşrutiyet kadınları, İnas Darülfünununda yerini alacaktı.²¹¹ 1917 yılında çıkarılan Aile Kanunnamesi ile Osmanlı kadınlarına dönemin ihtiyaçları çerçevesinde hukuki güvenceler sağlanmıştı.²¹²

Türkçü ideolojinin önemli faaliyet alanlarından biri Türk Ocağı'ydı. Türk Ocağı, aynı zamanda 1912 yılında kadınların ve erkeklerin bir arada bulunduğu ilk toplantıya ev sahipliği yapmıştı.²¹³ Bunun yanı sıra Türk Ocağı, sık sık kadınlara yönelik konferanslar düzenlemekteydi. Kadınları aydınlatmayı hedefleyen bu konferanslar aynı zamanda kadına kamusal alanda yer alma imkânı sağlıyordu.

II. Meşrutiyet Dönemi'nin Türkçü yayınlarına baktığımızda, kadına yükledikleri misyon gereği, kadın sorunlarına yer vermişlerdi. Bu anlamda ele alınan konulardan biri kadının eğitimiydi. Türkçülerin etkili yayın organlarından olan Türk Yurdu, kadınların eğitim almasını desteklemişti. Milliyetçi düşüncedeki vatan ile özdeş kadın, nüfusu artırma politikasının baş rolünde yer alırken aynı zamanda yeni neslin eğitiminden sorumluydu. Kızların eğitilmesinin en önemli nedeni anne adayları olmalarıydı. Kadınların eğitimi en başta bu gerekçe ile desteklenmeliydi. Kazım Nami'ye göre kadın eğitim hakkından mahrum bırakıldığı için toplumsal sorunların yaşandığını iddia etmişti. Nafi Atuf da bu düşünceyi destekleyerek, kızların eğitim olanaklarının artırılması gerektiğini söylemişti.²¹⁴

Türkçü yayınlarda, İslamiyet öncesi Türk kadının erkeklerle birlikte toplumsal sorumlulukları paylaştığı vurgulanmıştı. İslamiyet ile birlikte, kadınların toplumsal alanda etkinlik kaybetmeye başladığı söylenmişti. Kentli kadınların, kırsalda yer alan kadınlara göre daha çok baskı altında olduğu belirtilirken, bu durumun kırsalda yer alan kadınların mevcut çalışma şartlarında kaynaklandığı vurgulanmıştı.²¹⁵

²¹¹Z.Toprak (Eylül 2014). Darülfünun'a Kız Öğrencilerin Kabulü, *Toplumsal Tarih*. s.50-61.

²¹²Çakır, **a.g.k.**, 1996, 120.

²¹³Kurnaz, **a.g.k.**,1992, 101.

²¹⁴K.Nami (23 Mart 1329). Halk Nazarında Bir Mesele, *Türk Yurdu*. C. 2, S.36, s.206; N.Atuf (16 Haziran 1332). Maarifimiz Hakkında, *Türk Yurdu*. C.5, S. 112, s.118; Gündüz, **a.g.k.**, 2007, 433.

²¹⁵Gündüz, **a.g.k.**, 2007, 440.

Kadının kıyafeti ya da tesettür ile ilgili tartışmalar Batıcılar ya da İslamcılar kadar gündemde tutulmamıştı. Bunun yanında dergilerinde Eski Türk kadın kıyafetleri ile farklı coğrafyalarda yaşayan Türk-İslam kadınlarının kıyafetleri hakkında bilgiler verilmişti.²¹⁶ Halim Sabit, tesettürün hicap olduğunu ve kadın kadar erkek içinde geçerli olduğunu öne sürmüştü.²¹⁷ Türkçülerin ideoloğu Ziya Gökalp de, kaleme aldığı yazılarında daima Türk kadınını yüceltmışti. Geçmişte saygın bir mevkide bulunan Türk kadınının gelecekte de ilkeleri “*Türk ahlakının esasları millet, vatan, meslek ve aile mefkureleri ile beraber, demokrasi ve feminizm olmalıdır*” demişti.²¹⁸

1.3.3. Siyasi, sosyal, iktisadi ve kültürel alanda kadın

İttihat ve Terakki Cemiyeti, kadının geleneksel prangalarından kurtarılması için Türkçülük ideolojisinden yararlanmıştı. Kadının sahip olduğu hayat hakkı Kanun-ı Esasiye rağmen dönemin İslamcıları tarafından kabul edilmiyordu. Şeyhülislam Musa Kazım Efendi, hürriyetlerin yalnızca kanunla değil şariat kuralları ile de belirlendiğini belirtmişti. 1911 yılında kadınların sokakta dolaşmaları, İstanbul Muhafızlığı tarafından engellenmişti.²¹⁹ Ancak, İttihat ve Terakki Cemiyeti, kadınların özgürlüğüne kavuşması için iktidarda etkin olduğu dönemlerde büyük çaba göstermişti. Türkçüler, İslamcı kuralları yeni yorumlardan geçirerek ve içtima-i usul-u fıkıh kapısını açarak kadınlar için reform yapmışlardı.²²⁰

II. Meşrutiyet’in ilanından önce de İttihat ve Terakki Cemiyeti bünyesinde kadınlara yer vermişti. Daha önce de sözünü ettiğimiz Ahmet Rıza’nın kız kardeşi Selma Rıza, yurtdışındaki İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin tek kadın üyesiydi. Meşrutiyetin ilanından sonra yurda dönen Selma Rıza, Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi’nin kuruculuğunu ve genel sekreterliğini yapmıştı. Bunun yanında çeşitli dergilerde de yazarlık yapan Selma Rıza, yurtdışı bağlantılarını sürdürmüştü.²²¹

²¹⁶Gündüz, **a.g.k.**, 2007, 446.

²¹⁷H.Sabit (10 Kanunusani 1328). Altaylara Doğru, *Türk Yurdu*. S.31, s.128; Gündüz, **a.g.k.**, 2007, 446.

²¹⁸Z.Gökalp (1990). *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s.156; T.Taşkıran (1973). *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları*. Ankara: Başbakanlık Basımevi, s. 56.

²¹⁹İ.Kara (2017). *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi 1 Metinler Kişiler*. İstanbul: Dergah Yayınları, s.111; T. Z.Tunaya (1988). *Türkiye’de Siyasal Partiler Cilt 1*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, s. 477.

²²⁰Tunaya, **a.g.k.**, 1988, 478.

²²¹Timuroğlu, **a.g.k.**, 2020, 129; Akbaş, **a.g.k.**, 2021, 210.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yurtiçinde de üyeleri bulunmaktaydı. Cemiyetin önde gelen isimlerinden Bahaettin Şakir, cemiyetin 40 kadın üyesi bulunduğunu söylemişti.²²² Bu kadınlardan biri de Emine Semiye Hanım'dı. Ahmet Cevdet Paşa'nın Fatma Aliye Hanım'dan sonraki bir diğer kızı olan Emine Semiye Hanımın, II. Abdülhamit Dönemi'nde tutuklanması gündeme gelmişti. Eşi vasıtasıyla İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılan Emine Semiye Hanım, bu süreçte yurtdışına çıkmıştı.²²³ Daha sonra yurda dönen Emine Semiye Hanım, II. Meşrutiyetin ilanı sürecinde Selanik'te Hürriyet meydanında “*Yaşasın vatan, yaşasın millet, yaşasın hürriyet*” sözlerini içeren bir konuşma yapmıştı.²²⁴

İttihat ve Terakki Cemiyeti (daha sonra Partisi) isyanlar göz ardı edilirse on yıllık uzun iktidarının yalnızca 3 yılını sulh içinde sürdürmüştü. 1911 yılında Trablusgarp Savaşı ve 1912-1913 yıllarında Balkan Savaşları ile başlayan süreç I. Dünya Savaşı ile devam etmişti. Savaş, tüm dünyada olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de ağır toplumsal sonuçlar doğurmuştu. Erkeklerin cepheye gönderilmeleri sonucunda, onların yeri kadınlar tarafından dolduruldu. Kadınlar ilk olarak orduda erkeklere hizmetle görevlendirildi. İlk kez Ticaret Nezareti tarafından gündeme getirilen, kadın amele ordusunun kurulması fikri bir süre sonra Harbiye Nezareti'nde uygulamaya kondu. Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın emriyle, İstanbul ve çevresinde Birinci Ordu-yı Hümayûn'a bağlı olarak Kadın Birinci İşçi Taburu kuruldu. Taburun yönetiminde tabur komutanı, tabur baş kâtibi, hesap memuru, bölük başı ve bölük komutanı olarak yönetim birimleri oluşturulmuştu. Bu kuruluştaki komutan, inzibat heyeti, zabitan ve askerlerden oluşmuştu. İleride bu görevlere kadınların getirilmesine karar verilmişti. Kadın Birinci İşçi Taburu cephe gerisinde hizmet vermişti. Tabura kabul edilecek kadınlar, İstanbul'da Kadın Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi ile taşrada mahalli meclis idareleri tarafından seçilmişti.²²⁵

Basında kadınların askerlik hayatına girdiği haberleri yapılıyordu. Bununla birlikte gazetelere ilanlar veriliyordu. Buna göre tabura, 18-30 yaş arası, güçlü ve Osmanlı uyruğu kadınların istihdam edileceği belirtiliyordu. Yine aranan şartlar arasında ehl-i namus ve iffetten olması yerel merciler tarafından belgelenmesi ve kucakta taşınır çocuğun

²²²Çakır, a.g.k., 1996, 56.

²²³S.Ok (2012). *İttihat ve Terakki'nin “Yemin”siz Kadınları*. İstanbul: Destek Yayınevi, s.33.

²²⁴Çakır, a.g.k., 1996, 55.

²²⁵T.Oktar (1998). *Osmanlı Toplumunda Kadının Çalışma Yaşamı*. İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, s.97.

olmaması isteniyordu. İstihdam olunan kadınlar iki gruba ayrılmıştı. Bir tarafta maaşlı memurlar diğer tarafta ücret ya da yevmiye alan işçiler vardı. Taburda revir kurulacak ve burada hasta bakıcılar görevlendirilecekti. Memure kadınların görevi erkeklerin görevleriyle aynıydı. Kâtibe ve memure zabitan nöbet tutuyorlardı. İşçi taburunda çalışan kadınların günlük sekiz saatlik mesaisi vardı.²²⁶ Benzer bir oluşum Dördüncü Ordu Komutanı Cemal Paşa'nın emriyle Adana ve çevresinde kurulmuş olan Kadın Taburu'ydu. Kadın Taburu tarımsal alanda görevlendirilmişti. Bununla birlikte geri hizmetler kadınlara devredilmişti. Kadın Taburu, 1919 yılında lağvedilmişti.²²⁷

II. Meşrutiyet yıllarında, hukuk alanında yapılan düzenlemelerle kadının hayatında iyileştirmeler yaşanmıştı. Öncelikle Mecellenin mevcut sorunları karşılayamaması nedeniyle 1916 yılında Mecelle Tadil Komisyonu kuruldu. Aynı süreçte aile hukukunu derleme komisyonu da kuruldu. Bu komisyon 1917 yılında Hukuk-ı Aile Kararnamesi hazırladı. Kararnamede evlenme, boşanma konularına iki kitap ayrıldı. Hukuk-ı Aile Kararnamesi ile devlet ilk kez evlilik akdine müdahale etmişti. Bu kapsamda ilan müessesesi, aile meclisi, talak, çok eşle evlenme-boşanmaları düzenliyordu. Nişanlılık hukuki açıdan evlenme başlangıcı olarak kabul ediliyordu. Devletin izni ile yapılmayan evliliklerin tanınmayacağı belirtiliyordu. Çok eşle evlilik, ilk eşin onayına bırakılmıştı. Aynı zamanda boşanmaya da sınırlamalar getirilmişti.²²⁸

Elbette, II. Meşrutiyet döneminde eğitimli kadınlar kaynağı resmi eğitim kurumlarının bir ürünüydü. Tanzimat ile başlayan okullaşma bu dönemde de devam etmişti. II. Meşrutiyetin ilk yılında 970 iptidai mevcut iken bunun 153'ü kız iptidaisiydi. 1914 yılına gelindiğinde iptidai sayısı 2017'ye kız iptidai sayısı ise 286'ya yükselmişti.²²⁹ İptidaideki artış, rüştiyelerde de görülmüştü. İstanbul'da II. Meşrutiyetin ilanı edildiği 1908 yılında 15 rüştiye varken, 1914 yılında bu sayının 62'ye çıktığı görülür.²³⁰ 1913 yılında çıkarılan geçici kanun²³¹ ile iptidailer ve rüştiyeler “Mekatib-i İptidaiye-i Umumiye” adı altında birleştirilerek eğitim süresi 6 yıla çıkarılmıştı.²³²

²²⁶Z.Toprak (2016). *Türkiye’de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm 1908-1935*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 7.

²²⁷Oktar, **a.g.k.**, 1998, 98.

²²⁸Toprak, **a.g.k.**, 2016, 13.

²²⁹Erdem, **a.g.k.**, 2013, 101.

²³⁰Erdem, **a.g.k.**, 2013, 172.

²³¹Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkatı.

²³²Erdem, **a.g.k.**, 2013, 178.

İdadi düzeyinde eğitim II. Abdülhamit Dönemi'nde başlamıştı. Münif Paşa'nın Maarif Nazırlığı döneminde açılan ilk İnas İdadisine talebin az olması sebebiyle bir süre sonra kapatılmıştı. II. Meşrutiyet Dönemi'nde İnas İdadisi ile ilgili girişimlerde bulunulmuştu. 1911 yılında Darülmuallimat, İnas idadisine dönüştürülmüştü. Ancak idadiler II. Meşrutiyet döneminde de uzun süreli olmayacaktı. 1913 yılında, 3 yıl rüştiye, 4 yıl idadi eğitimi yapan 7 yıllık sultanilere dönüştürülmüştü.²³³

Kadınlara yüksek öğretim kapıları II. Meşrutiyet Dönemi'nde açılmıştı. İlk olarak 1915 yılında Salih Zeki'nin emniyeti döneminde kadınlar için serbest konferanslar verilmeye başlamıştı.²³⁴ Konferanslar, haftada 4 gün Darülfünun konferans salonunda veriliyordu. Dinleyici sayıları 600-700 kişi arasında değişiyordu. Konferans konuları arasında kadın hukuku, umumi ve kadın sağlığı, fen bilgisi, el işleri, tarih, ev idaresi, pedagoji ve gökbilimi gibi dersler yer alıyordu. Konferanslara talebin yoğun olması İnas Darülfünunun açılması ile sonuçlandı. Darülfünunun ilk öğrencileri kız idadi-sultani mektebi mezunları ile darülmuallimat mezunlarıydı. İnas Darülfünunun üç şubesi vardı. Bunlar, edebiyat, riyaziyyat ve tabiatı.²³⁵ Başlangıçta, Zeynep Kâmil Konağı'nda bulunan İnas Darülfünunu, içlerinde Şükûfe Nihal Hanım'ında bulunduğu bir grup kız öğrencinin Maarif Nezareti'ni ziyareti sonrasında Darülfünun binasına taşınmıştı. Darülfünunda sabahları erkek öğrenciler, öğleden sonra ise kız öğrenciler ders görmekteydi. İslamcılar tarafından bu durum eleştirilirken, Batıcılar tarafından Darülfünun konferans salonunda kadınlarla erkeklerin toplantılara birlikte katıldığı hatırlatılarak, darülfünundaki derslerin aynı binada olmasında bir sakınca olmadığı öne sürülüyordu. II. Meşrutiyet yıllarında kadın toplumun her alanında bulunuyordu. Mütareke yıllarında Darülfünun tevhide gerçekleştirilmiş, kadın ve erkek öğrenciler birlikte derslere katılmaya başlamıştı.²³⁶

Osmanlı'da kadının yaşam standartlarının yükseltilmeye çalışıldığı alanlardan biri de sağlıktı. Tanzimat Dönemi'nden itibaren ebe ve hasta bakıcılık ile ilgili kurslar açılarak Türk kadınına bu sahada yer verilmiştir. II. Meşrutiyete geldiğimizde ise hemşirelik mesleği kadınlara sunulmuştur. Bu konuda etkili olan isim Doktor Besim Ömer Paşa'ydı. Doktor Besim Ömer Paşa ve Doktor Nihat Reşat (Belger) Bey Kızılbaş'ın Washington Kongresi'ne katılmışlardı. Bu kongrede hemşireliğin bir meslek olduğunu

²³³Erdem, a.g.k., 2013, 233.

²³⁴O.N.Ergin (1977). *Türk Maarif Tarihi*. İstanbul: Eser Matbaası, s. 1553.

²³⁵Ergin, a.g.k., 1977, 1556.

²³⁶Toprak, a.g.k., Eylül 2014, 50-61.

ve branşlara ayrıldığını görmüşlerdi. Yurda döndüklerinde Hilal-i Ahmer'in sorumluluğunda hemşire okulunun açılması gerektiği gündeme getirilmişti. Bunun üzerine Kadırga Hastanesi'nde 6 ay süreli gönüllü hasta bakıcılık kursu açılmıştı.²³⁷ Darülfünun Konferans salonunda da benzer kurslar düzenlenmiş ve kurslara çok sayıda kadın katılmıştı. Kurslarda eğitim gören kadınlar Balkan Savaşları'nda ve I. Dünya Savaşı'nda cephelerde yararlılık göstermişlerdi.²³⁸

II. Meşrutiyet Dönemi'nde gerçekleştirilen sanayi sayım sonuçlarında (1913-1915) önemli sanayi kuruluşlarının üçte birinde kadınlar vardı. Kadınlar geleneksel faaliyet alanları olan dokuma ve gıda alanlarında yoğunlaşmıştı. Bununla birlikte ayakkabı ve şemsiye yapımı ile birlikte halıcılık alanında da kadın ve kız çocuklarının yer aldığı görülür.²³⁹ Sanayi sonuçlarında ücret eşitsizliği de göze çarpmaktadır. Erkek işçiler kadın işçilerden 2-2.5 kat daha yüksek ücret almışlardı. Bu fark tarım işçi ücretlerinde de geçerliydi. 1913-1914 yıllarında erkek tarım işçisi 5-10 kuruş alırken, kadın tarım işçisi 3-6 kuruş almıştı.²⁴⁰

Bunun yanında II. Meşrutiyet ile birlikte kadının toplumsal yaşam içinde yoğunluğu artmıştı. Yine savaş şartlarında kadınların erkek uğraşlarına kanallize olması da kadınların iş yaşamında görünür kılmıştı. Bu doğrultuda tarım, ticaret, fabrika işçiliği, yol yapımı, sokak temizliği hatta erkek berberliği de yapmışlardı.²⁴¹

1.3.4. Kadın dernekleri

II. Meşrutiyet Dönemi'nde kadına kamusal alanda var olma imkânı sağlayan oluşumlarından biri de derneklerdi.²⁴² Kadınlar geçen elli yıl içinde eğitim kurumlarında ve devamında kamusal ve özel alanda yer edinmişti. II. Meşrutiyet'in kadına sunduğu olanak ve biçtiği rol ile kadın kamusal alanda daha çok var olma eğilimi göstermişti. Bunun sonuçlarından biri de dernekleşme faaliyeti olmuş, kadınlar İttihatçı kardeşleri-

²³⁷S.E.Şentürk (1994). *Meslek Tarihi ve Ahlakı*. İstanbul: Fatih Ofset, s. 91.

²³⁸Şentürk, **a.g.k.**, 1994, 92.

²³⁹G.Ökçün (2003). *Osmanlı Sanayii 1913,1915 Yılları Sanayi İstatistiki*. Ankara: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, s.116; A.Makal (2015). Türkiye'de Kadın Emeginin Tarihsel Kökenleri: 1920-1960, *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Kadın Emegi*. (Ed.: A.Makal-G.Toksöz), Ankara: İmge Kitabevi, s.35-97.

²⁴⁰Makal, **a.g.k.**, 2015, 35-97.

²⁴¹Toprak, **a.g.k.**, 2016, 491.

²⁴²İlk Kadın derneği 1898 yılında kurulan Hayriye-i Nisvan'dır.

abileri gibi üstlendikleri sorumluluklar doğrultusunda hemcinsleri için gerekli dernek kuruluşunda yer almışlardı.

Bu oluşumlar, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin içinde başlamıştı. İttihat ve Terakki kuruluş sürecinde kadınların da var olduğu biliniyordu.²⁴³ II. Meşrutiyetin ilanından hemen sonra, 1908 yılında İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi kurulmuştu.²⁴⁴ Dernek, İstanbul'da ve Selanik'te toplantılar düzenlemişti. Kadının hür rejimdeki konumu tartışılan konulardan biriydi. Bunun yanında Teali-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti, Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti ve Türk Ocakları da kadınların gelişmesi yönünde çalışmalar yapmıştı. Ayrıca işyeri açmak, doğumevi ve yoksullara yardım derneklerin faaliyetleri arasında yer alıyordu.²⁴⁵

Dernekleşmenin yoğun olduğu yıllar aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin Düvel-i Muazzama ile mücadele ettiği yıllardı. Bu acı ve kanlı günler göç, parçalanmış yaşamlar ve yoksulluk gibi toplumsal sonuçlar doğurmuştu. Bu ortamda daha çok üst-orta sınıf kadınlar yaraları sarma misyonu üstlenmişti.²⁴⁶ Bu doğrultuda Nisvan-ı Osmaniye İmdadiye Cemiyeti, Donanma Cemiyeti Hanımlar Heyeti, Teali-i Vatan Osmani Hanımlar Cemiyeti ve Müdafaa-i Milliye Cemiyeti ülke savunmasına dönük kurulan cemiyetler arasındaydı. Nisvan-ı Osmaniye İmdadiye Cemiyeti 1908 yılında Fatma Aliye Hanım tarafından kurulmuştu. Fatma Aliye daha önce 1897 yılında Osmanlı-Yunan Savaşı sırasında benzer bir girişimde bulunmuştu. Fatma Aliye Hanım'ın girişimiyle askerlere battaniye, bandaj ve iç çamaşırı toplanması sağlanmıştı. Hilal-i Ahmer Kadınlar Heyeti ise Balkan Savaşları sırasında İstanbul'a gelen göçmenlere yardım etmiş, iş evleri açılmasını sağlamıştı.²⁴⁷ Dernek, I. Dünya Savaşı'nın başladığı yıllarda on bini aşan üye sayısına sahipti. Üyeler, cephe gerisinde hemşire olarak görev almışlardı. Bunun yanında çeşitli yardım kampanyaları düzenleyerek ordu için gerekli malzemeleri toplamışlardı. Donanma Cemiyeti Hanımlar Heyeti, ülke donanması için yardım toplayıp konferanslar düzenlemişlerdi.²⁴⁸ Teali-i Vatan Osmani Hanımlar Cemiyeti de Donanmaya, Nevzad-ı Vatan adlı savaş gemisini hediye etmişlerdi.²⁴⁹ Müdafaa-i Milliye Cemiyeti ise ordu için

²⁴³Çakır, a.g.k., 1996, 98.

²⁴⁴Tunaya, a.g.k., 1988, 476.

²⁴⁵Çakır, a.g.k., 1996, 56.

²⁴⁶Çakır, a.g.k., 1996, 97.

²⁴⁷Çakır, a.g.k., 1996, 72.

²⁴⁸Çakır, a.g.k., 1996, 74.

²⁴⁹Tunaya, a.g.k., 1988, 475.

toplantılar yapmıştı. Bu toplantılara dönemin ileri gelen kadınları katılmış ve vatan sevgisi üzerine konuşmalar yapmışlardı. Toplantılar sonunda katılımcılar kürk, mücevher ve para toplayarak orduya hediye ederken Hindistan ve Rusya hemcinslerini yardıma davet etmişlerdi.²⁵⁰

Kadınlar, İttihat ve Terakki Cemiyeti döneminde sorun olarak gördükleri her alanda dernek kurarak çözüm arayışına girmişlerdi. Bu alanlardan biri de ekonomiydi. Bu doğrultuda yerli üretimi yaygınlaştırmak ve yerli malı kullanımı teşvik etmek için 1913 yılında Ma'mulat-ı Dahiliye İstihlakı Kadınlar Cemiyeti Hayriyesi kuruldu. Dernek, beyannamesinde Osmanlı ekonomisinin dışa bağımlılığı üzerinde duruyordu. Osmanlı kadınına düşen görevin yerli malı kullanmak olduğunun altı çizilmişti. Dernek geniş faaliyet alanına girişmişti. Bir terzihane açarak yerli malı üretimini desteklemişti. Terzihanede yoksul kadınlara çalışma imkânı sağlayarak kadınların ekonomik anlamda gelişmesi hedeflenmişti. Ayrıca Hereke Fabrikası ile iş birliğine girilmiş ve savaş sırasında asker çamaşırı dikilerek ordu birliklerine gönderilmişti.²⁵¹

Kuruluşunda kadınların bulunmadığı, ancak savaş boyunca hem savunma hem ekonomik hem de toplumsal anlamda dokunuşlar yapan derneklerden biri de Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyeti İslamiyesi idi. Dernek kurduğu fabrikalarla kadınlara iş olanağı sağlamış ve dernek maddelerinden biri olan evlenme imkânı sağlayarak nüfusu artırma politikası izlemişti.²⁵² Ayrıca çeşitli dikimevleri açarak kadınların geçimlerini sağlamaları, ülke ekonomisine katkıda bulunmaları amacıyla İstanbul, Konya ve Samsun'da benzer kurumlar açılmıştı.²⁵³

Eğitim de dönemin kadın dernekleri arasında faaliyet gösterilen alanlardan biriydi. 1913 yılında kurulan Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği, Balkan Savaşları sonrası zor durumda kalan kadınların ve kız çocuklarının eğitimi konusuna eğilmişti. Dernek İstanbul'un çeşitli yerlerinde şubeler açmış ve konferanslar düzenlemişti. Yine sanat evi açılarak biçki-dikiş ve Türk el sanatları öğretilmişti.²⁵⁴ Bilgi Yurdu Işığ Dergisi ve Türk Kadını Dergisi de kadınların eğitimi için girişimlerde bulunmuştu. Kurslar ve dershaneler açarak Türkçe, yabancı dil, tarih, coğrafya, piyano, ud, biçki- dikiş ve adab-ı

²⁵⁰Tunaya, **a.g.k.**, 1988, 476.

²⁵¹Çakır, **a.g.k.**, 1996, 55.

²⁵²Oktar, **a.g.k.**, 1998, 116.

²⁵³Çakır, **a.g.k.**, 1996, 50.

²⁵⁴Çakır, **a.g.k.**, 1996, 48.

muaşeret dersleri verilmişti. Bu dönemde Ermeni kadınların da dernek²⁵⁵ kurdukları ve benzer amaçlara hizmet ettikleri bilinmektedir.²⁵⁶

Kadının kültürel düzeyini arttırmayı amaçlayan dernekler de kurulmuştu. Bu derneklerden biri Halide Edip Hanım tarafından kurulan Teali-i Nisvan Cemiyeti idi. Derneğin amacı, milli geleneklerden vazgeçmeden kadınların kültür düzeyini yükseltmek olarak açıklanmıştı. Derneğe üye olmak için İngilizce bilmek şarttı. Bu doğrultuda dernek, dil kursu açmış, konferanslar düzenlenmişti. Dernek aynı zamanda, İngiltere’de bulunan Türk Kadın Dostları Derneği ile paralel çalışmalar yürütmüştü.²⁵⁷

II. Meşrutiyet Dönemi’nin etkin derneklerinden biri Osmanlı Müdafaa-ı Hukuk-ı Nisvan Derneği idi. Bu dernek, Serpil Çakır tarafından tek feminist dernek olarak tanımlanmıştır. Kadınlar Dünyası adlı dergi, derneğin yayın organıdır. Kadın yazarlar dergi aracılığıyla düşüncelerini kamuoyu ile paylaşmış ve faaliyetlerini sürdürmüşlerdi. Dernek amacını, Osmanlı kadınının toplumsal hayatını düzenleyen, gelecek nesli yetiştiren kadınların aydınlanmasını sağlayacak kadınların ilim ve bilgisini yükseltmek olarak belirtmişti.²⁵⁸

Osmanlı Müdafaa-ı Hukuk-ı Nisvan Derneği, üyelerinden Bedriye Osman Hanım’ı telefon şirketinde memur olarak alınmasını sağlamıştı. Ayrıca Belkıs Şevket Hanım’ın ise ilk kez İstanbul semalarında uçağa binmesine aracı olmuştu. Belkıs Şevket Hanım uçuş deneyimini okuyucularıyla paylaşmıştı.²⁵⁹

1.4. Cumhuriyet Rejimi, Yeni Toplum ve Kadın

1.4.1. Millî Mücadele yıllarında kadın

İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin büyük ümitler ile girdiği I. Dünya Savaşı, hüsrarla sonuçlanmıştı. Bulgaristan’ın savaştan çekilmesinin ardından Osmanlı Devleti de barış

²⁵⁵Üsküdar’da Matmazel Zabel Hancıyan ve arkadaşları tarafından 1879 yılında kurulan “Azkaniver Hayuhyaç İngeruhtyan” adlı dernek, genç kızlara ait özel okullar açmayı ve Anadolu’daki Ermeni kadınlarının eğitimine yardım etmeyi amaçlamıştı. 15 yıllık faaliyet sonrası kapanan dernek, 1908 yılında yeniden açılmıştı. Yeniden açıldığı dönemde Anadolu’da 23 okul açılmıştı. Bkz. S.Çakır (1996). *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları, s.49.

²⁵⁶Çakır, **a.g.k.**, 1996, 49.

²⁵⁷Tunaya, **a.g.k.**, 1988, 476.

²⁵⁸Çakır, **a.g.k.**, 1996, 57.

²⁵⁹Tunaya, **a.g.k.**, 1988, 477.

görüşmeleri için girişimde bulunmuştu. Yapılan müzakereler sonucunda Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmıştı. Mondros Ateşkes Antlaşması barış döneminin değil ulusal kurtuluş savaşının başlangıcı olacaktı.²⁶⁰

Mustafa Kemal Paşa, henüz güney cephesinden dönmeden silahların teslim edilmemesi, orduların dağıtılmaması yönünde emirler vermişti.²⁶¹ Nitekim, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın mürekkebi kurumadan İtilaf Devletleri işgallere başlamıştı. Bu durum yurdun dört bir yanında tepkiye neden olmuş, direniş örgütlerinin kuruluş sürecini başlatmıştı.²⁶²

Mustafa Kemal Paşa ve silah arkadaşları, kurtuluşun İstanbul'dan gerçekleşmeyeceğini görüp, Anadolu'ya geçme çabası içine girmişlerdi. Mustafa Kemal Paşa, 16 Mayıs 1919 tarihinden İstanbul'dan ayrılmış, 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a ulaşmıştı. Bu süreçte İzmir'in Yunanistan tarafından işgal edilmesi tüm yurttaki halk tarafından protesto edilmekteydi.²⁶³

Mustafa Kemal Paşa, direnişi örgütlemek üzere Anadolu'ya geçtikten bir süre sonra savunma dernekleri ile iş birliğine girmişti. Bu doğrultuda önce Erzurum ardından Sivas Kongreleri toplanmıştı. Kongreler sırasında oluşturulan Temsil Heyeti, TBMM'nin açılmasına kadar icra görevini yerine getirmişti. 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından resmen işgal edilmesi TBMM'nin açılış sürecini başlatmıştı.²⁶⁴

Millî Mücadele yıllarında, kadınlar her sahada var olmuşlar ve üstlendikleri görevleri başarıyla yerine getirmişlerdi. İzmir'in işgalinin tüm yurttaki protesto edilmesi sırasında kadınlar ön saflarda yer almışlardı. İstanbul'da yapılan mitinglerde Halide Edip, Meliha, Sebahat, Naciye, Münevver Saime ve Şükufe Nihal Hanımlar gibi çok sayıda kadın katılmıştı. Halide Edip Hanım, 23 Mayıs 1919 tarihlerinde Sultanahmet

²⁶⁰S.Akşin (2010). *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele-I Mutlakiyete Dönüş (1918-1919)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, s.35.

²⁶¹M.K. Atatürk. (1999). *Atatürk'ün Bütün Eserleri (1919)*. İstanbul: Kaynak Yayınları, C.2, s.110.

²⁶²B.Oran (2002), Mondros Silah Bırakışması, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. (Ed: B.Oran), İstanbul: İletişim Yayınları, C.1, s.110; S.Akşin (2017). *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele I Mutlakiyete Dönüş (1918-1919)*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, s.38.

²⁶³Z.Sarıhan (1993). *Kurtuluş Savaşı Günlüğü I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s.255.

²⁶⁴İ.Güneş (2008). *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.57.

mitinginde²⁶⁵ yaptığı konuşmada, Türklerin yaşama hakkına hiçbir gücün dokunamayacağını ve yapılan zulmün cezasız kalmayacağını belirtmişti.²⁶⁶

Naciye Hanım, 20 Mayıs 1919 tarihinde Üsküdar Doğancılar'da, Asri Kadınlar Cemiyeti adına konuşmuştu. Naciye Hanım İzmir mülkümüzün tarih haritasından, coğrafyasından silinemez. Çünkü asırlarca yaşayan Türk hatıraları, Türk abideleri, tamamıyla Türk zeybekleri, anaları var. Ona sahip olmak isteyen bu canlı abideyi hakimiyetleri altında yaşatamaz demişti.

Kadınlar ulusal direniş örgütleri içinde de etkinlik göstermişlerdi. Bunun ilk örneği Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasının hemen sonrasında kurulan Milli Kongre'ydi. İstanbul'da bulunan siyasi partiler ve dernekleri çatısı altında birleştiren Milli Kongre, kadın cemiyetlerine de bünyesinde yer vereceğini açıklamıştı. Milli Kongre, çalışmalarını sürdürmek adına bir yürütme heyeti seçmişti. Bu heyette, dönemin önde gelen pek çok erkeğin yanında Halide Edip Hanım'a da yer verilmişti.²⁶⁷ Milli Kongre, bir süre sonra faaliyetlerini durdurmuştu.

Millî Mücadele sırasında kadınların örgütlenmesini sağlayan cemiyetlerden biri de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti idi. Merkezi Sivas'ta olan cemiyet işgallere karşı İtilaf Devletleri temsilcilerine ve İstanbul Hükümetine protesto mektupları göndermiş, orduya ayni ve nakdi yardım toplamıştı. Dernek, Temsil Heyeti ve Ankara Hükümeti ile yakın ilişki geliştirmişti.²⁶⁸

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Sivas Valisi Reşit Paşa'nın eşi Melek Hanım başkanlığında kurulmuştu. Derneğin üyeleri arasında Defterdar Tevfik Beyin eşi Samiye, Jandarma Taburu Komutanı Kemal Beyin eşi Şefika yer alıyordu. Anadolu ve

²⁶⁵Halide Edip Hanım, 19 Mayıs 1919 İstanbul Fatih mitingi, 22 Mayıs 1919 Kadıköy mitinginde konuşma yapmıştı. 23 Mayıs 1919 tarihinde yapılan Sultanahmet Mitinginde, "Bugün karşınızda yükselen ses, Müslüman kardeşlerin sesidir. Esaret boyunduruğu can damarlarına geçmiş olan milletler bizim felaketimiz karşısında gür sesleriyle bağıryorlar. Ben kardeş, Müslüman dünyalarına sizin namınıza hitap ediyorum; davamızı ilan ediyorum. Bu davam da Türkiye'nin hak ve istiklalidir. Türkler Türkiye'nin ebedi hakkına asla dokundurmayacaklar, yarın hakkın mahkemei kübrası önünde zalimlerin hepsi mahkemeye çekilecek, onlara bizim kanlarımızı döktürdünüz diyecekler. İşte kardeşlerim işte evlatlarım davanızdan kaçmayınız. O gün size hak verecekler, bugün iki dostunuz var. Birisi kalbi, mabetleri bizimle beraber olan Müslüman dünyası; birisi zalimleri yakasından sürükleyecek hak sahibi büyük milletlerdir." demişti.

²⁶⁶K.Arıburnu (1975). *Millî Mücadele İstanbul Mitingleri*. Ankara: Yeni Desen Matbaası, s.46.

²⁶⁷Ş.Turan (2008). *Türk Devrim Tarihi I*. Ankara: Bilgi Yayınevi. s.142.

²⁶⁸F.Uyanıker (2009). *Millî Mücadele'de Türk Kadını*. Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, s.37.

Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bir şubesi gibi çalışan dernek, Burdur, Kangal, Kayseri, Amasya, Niğde, Konya, Eskişehir ve Yozgat'ta şubeler açmıştı.²⁶⁹

Cemiyetin faaliyetlerine baktığımızda 17 Ocak 1920 tarihinde Amerikan Başkanı Wilson'un eşine bir telgraf gönderilmiş, dünyada barışın yer bulması için savaşların bitmesi dileği iletilmişti. İstanbul'da Matbuat-ı Osmaniye Cemiyetine de bir telgraf gönderilerek İttihatçı ve İtilafçı ayrımı yapmadan herkesin vatanın kurtarılması için çalışması gerektiği belirtilmişti. Aynı zamanda Kilis ve Maraş'ın işgallerini protesto eden bildiri yayınlamışlardı.²⁷⁰

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti şubeleri de protesto eylemlerinde bulunmuştu. Kastamonu'da 10 Aralık 1919 tarihinde Kız Muallim Mektebi bahçesinde bir toplantı düzenlenmişti. Toplantıda alınan karar gereği İngiltere ve İtalya Kraliçelerine, Amerika ve Fransa Cumhurbaşkanlarının eşlerine telgraf gönderilmişti.²⁷¹ Konya'da da benzer bir girişimde bulunulmuştu. 16 Ocak 1920 tarihinde Çelebi Efendi'nin eşi Kevser Hanım başkanlığında Anadolu Kadınları Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Konya Şubesi kurulmuştu. Şube bir protesto metni hazırlayarak İtilaf Devleti temsilcilerine göndermişlerdi. *"Müstakil bir Türkiye'nin bekası ve Wilson prensiplerinin harfiyen tatbikini kabul etmeyen herhangi bir sulhun asırların mağlup edemediği Türk milletine kabul ettirilmesinin imkansız olduğu"* belirtilmişti. Protesto metnini 5 bin kadın adına Kevser, Emine Ferhunde Hanım'lar ile 21 kadın imzalamıştı.²⁷²

Millî Mücadele sırasında Türk kadını aynı zamanda bilfiil eline silah olarak cephede savaşmıştı. Cephede mücadele eden kadınlardan biri Kara Fatma olarak bilinen Fatma Seher Hanım'dı. Fatma Seher Hanım, I. Dünya Savaşı sırasında eşi ile birlikte Edirne'de savaşa destek vermişti.²⁷³ Sivas Kongresi'nin toplanması üzerine Sivas'a giderek Mustafa Kemal Paşa ile görüşen Fatma Seher Hanım, sonrasında Millî Mücadele saflarına elinde silahı ile katılmıştı. İzmit'te müfrezesi ile çete savaşları gerçekleştiren Fatma Seher Hanım, I. ve II. İnönü Savaşları'nda yer almıştı.²⁷⁴ Sakarya Meydan Savaşı'nda İznik, Kumlu, Alaşehir ve Sivrihisar cephelerinde düşmanla mücadele etmişti. Kendisine

²⁶⁹Uyaniker, **a.g.k.**, 2009, 39.

²⁷⁰Uyaniker, **a.g.k.**, 2009, 41.

²⁷¹A.İnan (2010). *Kurtuluş Savaşı'nda Türk Kadını*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, s.20.

²⁷²B.S.Baykal (1986). *Millî Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s.26.

²⁷³Uyaniker, **a.g.k.**, 2009, 57.

²⁷⁴Uyaniker, **a.g.k.**, 2009, 60.

Sakarya Meydan Savaşı sonrasında teğmen rütbesi verilmişti. Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Savaşı'na da katılan Fatma Seher Hanım, bu savaşta Yunan ordusuna esir düşmüş, ancak esaretten kısa sürede kurtulmuş ve Bursa'nın kurtuluşu sırasında ordudaki yerini almıştı. Fatma Seher Hanım, Millî Mücadele sonrasında İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmişti.²⁷⁵

Millî Mücadele'nin bir diğer kadın kahramanı Gördesli Makbule'dir. Eşi Halil Efe ile birlikte İbrahim Ethem Bey müfrezesinde yer almıştı. Müfrezenin artçısı olan Gördesli Makbule, at binmede ve silah kullanmada son derece çevikti. İki kez pusuya düşen Makbule Hanım, cesareti ile diğer askerlere örnek olmuştu. Gördesli Makbule, müfrezenin düşmanla girdiği mücadelede alnından vurularak şehit olmuştu.²⁷⁶

Asker Saime olarak bilinen Münevver Saime Hanım Kadıköy mitinginde konuşma yapmıştı. Darülfünun öğrencisi olan Saime Hanım, miting sonrası İngilizler tarafından tutuklanmıştı. Serbest bırakıldıktan sonra Anadolu'ya geçen Saime Hanım, ordunun hizmetine girmiş ve çavuş olmuştu.²⁷⁷ Cephe gerisinde ve istihbarat hizmetinde bulunan Saime Hanım, Millî Mücadele sonrasında edebiyat öğretmenliği yapmıştı.²⁷⁸

Ayşe Hanım, Şerife Ali Kübra, Rahime Tayyar, Küçük Nezahet Millî Mücadeleye silahıyla katılan kadın kahramanlardı.²⁷⁹ Bu kadınlardan biri de II. Meşrutiyet dönemi düşünürleri arasında yer alan ve Türk edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Halide Edip Hanımdı. Halide Edip, Milli Kongre vasıtasıyla Millî Mücadeleye dahil olmuştu.²⁸⁰ İstanbul'un işgalinden sonra Ankara'ya geçen Halide Edip Anadolu Ajansı'nın kurulmasında etkili olan bir isimdi. Bunun yanında, cephede de yer alan Halide Edip Hanım I. İnönü Savaşı'ndan sonra Eskişehir'e ulaşmış ve Hilal-i Ahmer Hastanesi'nde görev almıştı.²⁸¹ Batı Cephesi Karargahı'nda ve Birinci Şube'de çalışmıştı. Tetkik-i Mezalim Komisyonu başkanı olan Halide Edip onbaşı rütbesine sahipti.²⁸²

²⁷⁵Uyaniker, **a.g.k.**, 2009, 63.

²⁷⁶Uyaniker, **a.g.k.**, 2009, 66.

²⁷⁷Uyaniker, **a.g.k.**, 2009, 86.

²⁷⁸Uyaniker, **a.g.k.**, 2009, 87.

²⁷⁹İnan, **a.g.k.**, 2010, 4.

²⁸⁰Uyaniker, **a.g.k.**, 2009, 87.

²⁸¹Uyaniker, **a.g.k.**, 2009, 89.

²⁸²Uyaniker, **a.g.k.**, 2009, 90.

1.4.2. Yeni rejimin kadın hareketine yaklaşımı: Kadınlar Halk Fırkası'nın kurulması girişimi

Millî Mücadele'nin başarıya ulaştırılmasından sonra TBMM, Nisan 1923'de seçimlere gitme kararı almıştı. Yurt çapında seçimlerin yapıldığı sırada, İstanbul'da bir grup kadın, siyasi bir oluşum için ilk adımı atmıştı. 17 Haziran 1923 tarihinde Kadın Halk Fırkası'nın kuruluş dilekçesi Dahiliye Vekaleti'ne verilmişti.²⁸³ Nezihe Muhiddin başkanlığında kurulan firkanın ikinci başkanı Nimet Remide, sorumlu üye Latife Bekir ve genel sekreter Şukufe Nihal Hanım'dı. Fırkada ayrıca Matlube Ömer, Seniye, Nesibe İbrahim, Zeliha Tuğrul ve Fazile Hanım'lar görev almıştı.²⁸⁴

Kadınlar Halk Fırkası, yayınladığı beyannamede *“Memleketin her yerinde siyasi, toplumsal ve ekonomik mesaide kadının dolayısıyla ve doğrudan doğruya dahi tesirinden azade kalmış bir keyfiyet bulunmamasına rağmen bu mesainin gözle görünür derecede bariz olmadığını”* vurguluyordu. Kadınlar Halk Fırkası, öncelikli hedeflerinin siyaset olmadığını, süreç içinde bu hakların kazanılacağına inandıklarını belirtmişti. Üzerinde durdukları asıl konu; aile hayatını düzene sokma, topluma açılma ve eğitimdi.²⁸⁵

Kadınlar Halk Fırkası kurucuları, kuruluş dilekçelerine verilecek cevabı beklerken çeşitli çalışmalar içinde yer almışlardı. Gündemi yakından takip eden (müstakbel muhalefet lideri) Başkan Nezihe Muhiddin, Mustafa Kemal Paşa'nın yayınladığı Dokuz Umde'de kadınlarla ilgili maddelerin de yer alması gerektiğini ifade etmişti.²⁸⁶

Kadınlar Halk Fırkası ikinci başkanı Nimet Remide, amaçlarının Anadolu'da cehalet ve taassupla mücadele etmek olduğunu söylemişti. Üyelerin Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar giderek Anadolu kadını aydınlatacağını, kadının yaşamını düzenlemeyi ve aile örgütünün yeni bir görünüm kazanmasını sağlayacaklarına inandıklarını vurguladı.²⁸⁷

Kadınlar Halk Fırkası'nın faaliyetlerine baktığımızda, 1923 yılında Terbiye ve Maarif Kongresi'ni toplamak için harekete geçtiği görülür. Kongreye çok sayıda isim davet edilmişti. Aynı günlerde Maarif Vekaleti de benzer bir girişimde bulunmuş, Talim

²⁸³Y.Zihnioğlu (2019). *Kadınsız İnkılap*. İstanbul: Metis Yayınları, s.137.

²⁸⁴Toprak, a.g.k., 2016, 463.

²⁸⁵Zihnioğlu, a.g.k., 2019, 132.

²⁸⁶C.Yacan (Mart 2018). Bir Siyasal Mücadele Örneği Kadınlar Halk Fırkası, *Toplumsal Tarih*. S.291, s.50-59.

²⁸⁷Toprak, a.g.k., 2016, 464.

ve Terbiye Kurumu'nu açarak çalışmalara başlamıştı. Kurumun çalışma için davet ettiği isimler, Kadınlar Halk Fırkası'nın da düzenlediği Maarif Kongresi'ne davet edilen isimlerdi. Bu gelişme siyasi iktidarın, kadınların kurmak istediği partiye karşı olumsuz düşünce beslediklerini ortaya koyuyordu.²⁸⁸

Kadınlar Halk Fırkası'nın bir diğer girişimi TBMM'de Hukuk-u Aile Kararnamesi'nin yeniden düzenlenmesinin gündeme geldiği sırada gerçekleşmişti. Gazetelerde "İstanbul Hanımlarına Davet" başlığı ile yer alan ilanda yalnızca kadınların davetli olduğu bir konferans düzenleneceği yer alıyordu. Hukuk-u Aile Kararnamesi'nin görüşüleceği konferansa Nezihe Muhiddin başkanlık yapmıştı. Konferansa 300 kadar kadın katılmıştı. Nezihe Muhiddin yaptığı konuşmada kadının aleyhine olan boşanma şartlarını, çok eşliliği ve küçük yaşlarda yapılan evlilikleri eleştirmişti. Kadınların erkeklerle eşit olmalarının kanun önünde sağlanmasını istemişti.²⁸⁹ Toplantıda kadınların sorunlarının belirlenmesi için bir komisyon kurulmasına karar verilmişti. Komisyonun yürütme kurulunda Halide Edip Hanım, Selma Rıza, Sabiha Zekeriya, Nakiye Hanım, Nezihe Muhittin, Azize (Kıbrıslı), Aliye Esad, Nigâr Şevki, Naciye Fehami, Rezzan Emin ve Safiye Ali seçilmişti. Aynı zamanda Ali Haydar, Ahmet Emin ve Necmettin Sadak'a ise danışma kurulunda yer verilmişti.²⁹⁰

Kadınlar Halk Fırkası kurucuları, Şubat 1924'te Dahiliye Vekaleti tarafından partinin kuruluşuna izin verilmediğini öğrendi. Kadınlar Halk Fırkası'nın, Aralık 1922'de kurulacağı ilan edilen Halk Fırkası ile aynı adı taşıması ve toplumu cinsiyet esasına göre bölen bir parti konumunda olması günün koşullarına uygun değildi. Kadınlar, fırka kuramayacaklarını öğrendiklerinde, siyasi amaçlarını bir süreliğine kenara bırakarak Türk Kadınlar Birliği çatısı altında toplandı.²⁹¹

1.4.3. Kadınlar Birliği'nin haklar mücadelesi

Türk Kadınlar Birliği, Nezihe Muhittin öncülüğünde 7 Şubat 1924 tarihinde kuruldu. Kadınlığı düşünsel ve sosyal alanda yükselterek çağdaş ve ileri bir düzeye

²⁸⁸Zihnioğlu, a.g.k., 2019, 140.

²⁸⁹M.Balcı ve M.Tuzak (2017). Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Nezihe Muhittin Özelinde Türk Kadınlarının Siyasi Hakları İçin Mücadelesi, *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*. 2017/4, s.43-51.

²⁹⁰Zihnioğlu, a.g.k., 2019, 120.

²⁹¹Toprak, a.g.k., 2016, 466.

taşıymaktı. Bunun yanında genç kızların gerçek bir anne gibi yetiştirilmesini sağlamak, kadınlık dünyasındaki derin yaraları sarmak, kadınların iş hayatına teşvik etmek ve üretken olmalarını sağlamak Türk Kadınlar Birliği'nin amaçları arasındaydı. Türk ve Müslüman kadınlığın yükselmesini isteyenlerin birliğe katılabilecekleri bildirilmişti.²⁹²

Türk Kadınlar Birliği, 1927 yılında tüzüğüne siyasi hakların alınmasına dönük bir madde eklemişti. Bu değişiklik, İstanbul Vilayet Hukuk İşleri Müdürlüğü tarafından onaylanmıştı. Bu doğrultuda faaliyette bulunan birlik üyeleri İstanbul'da boşalan bir milletvekilliği için Halide Edip Hanım ile Nezihe Muhiddin'i aday göstermişti. Kadınların kanunda açık olarak aday olamayacaklarını bilmelerine rağmen bu girişimde bulunmaları toplumsal bir baskı oluşturmak adına yapılmıştı.²⁹³

Nezihe Muhiddin, “İnkılapları ortaya çıkaran gelişmelerdir” diyordu. Bu girişim, seçimde siyasal hakların kazanılması adına atılan bir adımdı. Ancak bu istek bir süre sonra reddedilmişti. Bunun üzerine İstanbul Vilayet Hukuk İşleri Müdürü Kenan Bey, “Feminist” olduğu söylenerek kadınlar adına milletvekili adayı gösterilmişti. Ancak bir süre sonra Kenan Bey'in adaylıktan çekildiği açıklandı.²⁹⁴

1927 yılı, Türk Kadınlar Birliği'nin milletvekili adayı göstermesi kadar yönetim kurulunun değişmesi açısından da önemli bir yıldır. Nezihe Muhittin ve birliğin yönetiminde yer alan isimler hakkında usulsüzlük iddiasıyla soruşturma başlatılmış ve Nezihe Muhiddin başkanlığındaki yönetim görevlerinden uzaklaştırılmıştı. Bu süreçte iktidar ile yakın ilişkileri olan Latife Bekir Hanım ve arkadaşları Türk Kadınlar Birliği'nin başına getirildi.²⁹⁵ İktidar ile iyi ilişkiler geliştiren yeni yönetim, 1930'lu yıllarda kadınlara sağlanan siyasi hakları büyük sevinç ile karşılamıştı. 11 Nisan 1930 tarihinde kadınların belediye seçimlerine katılma hakkı verilmesini bir miting ile kutlamıştı.²⁹⁶ Türk Kadınlar Birliği'nin en önemli faaliyeti Uluslararası Kadınlar Birliği'nin On İkinci Kongresine ev sahipliği yapmasıydı. Bu faaliyet önemli olduğu kadar Birliğin son çalışmalarından bir olması açısından da ironikti. Uluslararası Kadınlar Birliği'nin On İkinci Kongresi sonrası, Türk Kadınlar Birliği fesih kararı almıştı.

²⁹²Yacan, a.g.k., 2018, 50-59.

²⁹³Yacan, a.g.k., 2018, 50-59.

²⁹⁴Toprak, a.g.k., 2016, 467.

²⁹⁵Zihnioğlu, a.g.k., 2019, 150.

²⁹⁶A.Yaraman (2015). *Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili*. İstanbul: Bağlam Yayınları, s.67.

1.4.4. Siyasi temsilde kadınlara haklar tanınması

İngiliz süfrajeterler, 1918 yılında parlamentoya girmeye hak kazanırken Osmanlı seçmeni de 1919 seçimlerinde kadınlara oy vererek, onları parlamentoda görme isteğini ortaya koymuştu. Millî Mücadele sırasında açılan son Osmanlı Mebusan Meclisi seçimlerinde, kanunda yer bulunmamasına rağmen kadınlara da oy verilmişti. Bu seçimlerde, Halide Edip Hanım Beypazarı'ndan 20, Beyşehir'den 10, Giresun'da 8, Erzurum'da 3, İstanbul'da 1 oy almıştı.²⁹⁷ Sabiha Zekeriya da aynı dönemde kadınların siyasette yer alması gerektiğine dair düşüncelerini okuyucuları ile paylaşmıştı.²⁹⁸

Millî Mücadele'nin kazanılmasından sonra yapılan 1923 seçimlerinde de kadınlara oy verilmişti. 1923 seçimlerinde Halide Edip Hanım ile birlikte Mustafa Kemal Paşa'nın eşi Latife Hanım'a, İsmet Paşa'nın eşi Mevhibe Hanım'a, Müfide Ferit, Nezihe Muhittin, Kara Fatma ve Aliye Fehmi Hanım'lara da oy verilmişti Latife Hanım kendisine 39 oy veren Konyalılara bir teşekkür telgrafı göndermişti.²⁹⁹

Mustafa Kemal Paşa'nın 1923 yılında gazetecilerle yaptığı konuşmada kadınların siyasette yer alması konusu gündeme gelmişti. Ahmet Emin Bey'in "*Halide Hanımı Mecliste Milletvekili olarak görecek miyiz?*" sorusuna Mustafa Kemal Paşa, "*Bu konuda bir açıklık olmadığını, yalnızca 50 bin nüfusun bir vekil seçeceği kabul edilirse kadınların da seçme hakkı olur*" demişti. Bunun üzerine bu hakkı Birinci Meclis mi yoksa İkinci Meclis'in mi vereceğini soran Halide Hanım'a ise "*Bu noktayı ben bazıları ile konuştum. Buna henüz itiraz edenler vardır. Fakat evvel ü ahir olacaktır*" demişti.³⁰⁰

Mustafa Kemal Paşa, eşi Latife Hanım ile yaptığı bir konuşmada, eşinin milletvekili olmasına sıcak bakmadığını söylemişti. Bununla birlikte kadınların da meclis'te yerlerini almaları gerektiğine inanan Mustafa Kemal Atatürk'e göre Meclis buna hazır değildi.³⁰¹ Evet, Meclis hazır değildi. 1923 yılındaki seçim kanunu görüşmelerinde bu durumu en açık halde sergilemişti. Seçim kanununda, milletvekillerinin her yirmi bin erkek nüfusta bir kişi olmak üzere seçileceği yer alıyordu. Erzurum milletvekili Hüseyin Avni Bey, memleketin günden güne gelişmekte olduğunu, seçmenin elli bin erkek nüfustan yirmi

²⁹⁷Yaraman, a.g.k., 2015, 65.

²⁹⁸Z.Toprak (Mart 1998). Sabiha (Zekeriya) Sertel ve Türk Feminizmi. *Toplumsal Tarih*. S. 51, s.7-14.

²⁹⁹İ.Çalışlar (2019). *Latife Hanım*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s.166.

³⁰⁰A.İnan (2018). *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.85.

³⁰¹Çalışlar, a.g.k., 2019, 163.

bine düşürüldüğünü, bu teklif yapılırken kadınların da durumunun dikkate alındığını ifade etmişti. Kadınların gelişip, haklarını elde etme durumuna gelinceye kadar aile reisi olan erkeklere oy vermiş sayılmasını istemişti. Hüseyin Avni Bey'in bu sözlerine Tunalı Hilmi Bey tepki göstermiş; *“Bu sözler akla ve hayale gelebilir mi?”* demişti. *“Seçmek ve seçilmek hakkı vermiyorsunuz, fakat kadınları saymıyorsunuz da”* diyen Tunalı Hilmi, milletvekilleri tarafından *“Nisyanun”* yani feminist olmakla eleştirilmişti. Tunalı Hilmi Bey, *“Mübarek savaşımızın bu millete bıraktığı analarımın, benim mukaddes bacılarımın başına vuruyorsunuz ayaklarınızı... İstirham ederim benim anam, babamdan yüksektir...* diyerek, kadınlara oy hakkı verilmediğini ancak saygı gösterilmesini istemişti. Kadınların siyasette var olmaları bir yana bu ihtimalin bile konuşulmasına tahammül edemeyen milletvekilleri 1923 seçimlerine giderken Teşkilat-ı Esasiye'nin 10. ve 11. Maddelerinde erkeklerin seçme ve seçilme hakkına sahip olduklarını kabul etmişti.³⁰²

Kadınların siyasi temsilde yer alıp almaması ile ilgili TBMM'deki diğer bir görüşme 1924 Anayasa'sının hazırlandığı sırada yapılmıştı. Anayasa Komisyonu'nun Meclise sunduğu *“Her Türk milletvekili seçime katılma hakkına sahiptir”* ifadesi yer almıştı.³⁰³ Bazı milletvekilleri bu ifadenin kadınları da kapsadığını söyleyerek itiraz etmişlerdi. Feridun Fikri Bey, amacın kadınların oy vermesi olduğunu söylerken, Karesi Mebusu Süreyya Bey bunun arzu edilen bir karar olduğunu ancak usul açısından uygun olmadığını belirtmişti.³⁰⁴ Kütahya Milletvekili Recep Bey, kadınların erkeklerin yapabileceği her işi yapacağına inandığını söylemiş, oylamada kanunun kadınları kapsadığını düşünerek oyunu vermişti.³⁰⁵ Komisyon üyesi Celal Nuri Bey, kanunda yalnızca erkek nüfustan söz edildiğini, ileride kadınların bu hakkı kullanmaları dileğinde olduğunu sözlerine ekledi. Urfa Milletvekili Yahya Kemal Bey, ilgili maddeye *“Kadın ve erkek her Türk”* ifadesi eklenmesi önerisinde bulundu. Bu öneri Meclis tarafından reddedildi. Milletvekillerinin reddedilen bu öneriyi alkışlamaları, kadınları Meclis'te görmeye hazır olmadıklarının bir göstergesiydi.³⁰⁶ Buradaki itirazların ve milletvekillerinin eleştirilerinin 1923 görüşmelerine nazaran daha ılımlı bir havada geçtiği söylenebilir.

³⁰²Türkiye Büyük Millet Meclisi [TBMM]. D.1 C.28. s. 333; Taşkıran, **a.g.k.**, 1973, 98.

³⁰³Taşkıran, **a.g.k.**, 1973, 100.

³⁰⁴Taşkıran, **a.g.k.**, 1973, 101.

³⁰⁵Taşkıran, **a.g.k.**, 1973, 102.

³⁰⁶Türkiye Büyük Millet Meclisi [TBMM]. D.2. C.7 s.542.

TBMM'deki erkek vekillerin Meclis'te kadın görmeye hazır olmadıklarını gösteren bir olay da Latife Hanım'ın Meclisi ziyaretidir. Latife Hanım'ın 1 Mart 1923 günü TBMM'yi ziyaret etmesi bazı milletvekillerini rahatsız etmişti.³⁰⁷ O günkü anısını hatıra defterine kaydeden Eskişehir Milletvekili Emin Sazak, “Doğrusunu söylemek gerekirse dört yıl önce Mecliste hiddetinden Latife Hanımın yüzüne bakmaya cesaret edemezken bugün hanımı Meclise götürüyorum” demişti. Emin Bey süreç içinde değişime ayak uydurduğunu ve bu değişimin millete faydalı olduğuna inandığını sözlerine eklemişti.³⁰⁸

Emin Bey ile birlikte, Meclisteki vekillerin kadına yaklaşımı süreç içinde değişmişti. Aradan geçen zamanda kadınlara, erkeklerle eşit haklar getiren Medeni Kanun³⁰⁹ kabul edilmişti. Medeni Kanun'un kimi maddeleri iki cins arasında eşitlik anlayışından uzak olsa da dönemin gerçekleri çerçevesinde değerlendirildiğinde önemli kazanımlar sağlamıştır.³¹⁰

1920'li yılların sonunda kadınların Meclis'te yer alma isteği yeniden gündeme gelmişti. 1930'lu yıllara gelindiğinde ise kadınlar siyasi arenada görünür olmasını sağlayacak gelişmeler yaşandı. 3 Nisan 1930 tarihinde Belediye Kanunu görüşmelerinde kanunun 23. ve 24. Maddelerinde yapılan değişikliklerle kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmişti. Buna göre yerel seçimlerde kadınlar oy kullanma ve aday olma hakkı kazanmıştı.³¹¹

Kadınların belediye seçimlerine katılması ile ilgili teklif dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya tarafından verilmişti. Kaya, Türk kadınının, tarihinin her aşamasında “Erkeği” ile yan yana olduğunu ve hiçbir fedakarlıktan kaçınmadığını dile getirmişti.

³⁰⁷N.Araz (2017). *Mustafa Kemal'le 1000 Gün*. İstanbul: Dünya Basımevi, s. 142.

³⁰⁸E.Sazak (2007). *Emin Bey'in Defteri*. Ankara: Tolkun Yayınları, s. 236.

³⁰⁹Kadına hukuki alanda büyük haklar tanıyan Medeni Kanun 1926 yılında kabul edilmişti. Medeni Kanun'un Maddelerine baktığımızda; Tek kadınla evliliğe dayalı aile sistemi kurulmuş, başka herhangi bir tip evlilik kanun dışın sayılmıştır; Evlenme işlemlerinin, iki reşit kişinin tanıklığında, resmi nikah memurunun önünde yapılması esası kabul edilmiştir; Boşanma konusunda kadın ve erkeğe eşit haklar tanınarak boşanmada karar yetkisi mahkemelere verilmiştir; Miras hukukunda cinsiyet ayrımı kaldırılarak tam bir eşitlik ilkesi kabul edilmiştir; evli kadının ekonomik haklarını daha iyi koruyan esaslar getirilmiştir. Bkz. H.V.Velidedeoğlu (1940). *Kanunlaştırma Hareketleri ve Tanzimat*. İstanbul: Maarif Matbaası, s. 302.; A.İçke (2014). *Türkiye'de Kadın Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri (1935-1991)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s.39.; G.Bozkurt (2020). *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, s.195.

³¹⁰Medeni Kanun'a göre; kadın erkeğin muavini ve müşaviri olarak tanımlanıyordu. Bununla birlikte, evlilik birliğinin erkek tarafından temsil edildiği, kadının çalışmasının erkeğin iznine bağlı olduğu maddesi vardı. Bkz. S. Çakır (2019). *Erkekler Kulübünde Siyaset*. İstanbul: Sel Yayıncılık s.120.

³¹¹B.Caporal (1982). *Kemalizm ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.702.

Şükrü Kaya, “*Vatanın felaket ve saadetlerine aynı duyguyla katılan büyük kalpli yüksek faziletli Türk kadını müşterek eseri olan bu cumhuriyette elbette ve elbette kendi evinin işlerinde olduğu gibi ve belediye işlerinde de temiz ve ciddi mevkii alacaktır*”³¹² derken kadının birincil görevlerini hatırlatmıştı.

Elbette bunu yanında belediye seçimlerine katılım, kadına siyasi temsil alanı sağlaması açısından önemli bir gelişmeydi. 1930 yerel seçimleri sonrası bir grup kadın miting düzenleyerek şükranlarını Atatürk’e ve dönemin yöneticilerine iletmışlerdi. Miting 3 saat kadar sürmüştü. Kadınların kazandığı siyasi haklar için yapılan mitingde çoğunlukla erkeklerin katıldığı dönemin basınında yer almıştı.³¹³

Kadınlar, siyasi temsilin bir diğer alanı olan ülkenin en küçük idari birim yöneticisi yani muhtarlık seçimlerine katılma hakkını 1933 yılında elde etmişti. Cumhuriyetin ilanının 10. yıldönümünün yaklaştığı günlerde, 26 Ekim 1933 tarihinde Köy Kanunu’nda yapılan değişiklikle kadınlar, muhtarlık ve köy ihtiyar heyetine katılma hakkı kazanmışlardı.³¹⁴

Kadınların siyasi temsilde edindiği en son ve en önemli temsil hakkı ise TBMM’ye temsilci gönderme ve temsil etme hakkıydı. Başbakan İsmet İnönü ve 191 milletvekilinin 1924 Anayasasının 10. ve 11. Maddelerinin değiştirilmesi yönünde verdiği kanun teklifi Meclis tarafından 5 Aralık 1934 tarihinde kabul edildi.³¹⁵ İsmet İnönü, Meclis’te yaptığı konuşmada, bu kanun teklifinin bir lütuf olarak algılanmamasını istedi. Kadının, hakkı olan bu görevin, tarihin karanlık sayfalarında saklanmış olduğunu dile getirdi. Kadınların, memleketin ateş ve kanla sınıandığı günlerde, canını ortaya koyarak mücadele ettiğini hatırlattı. Böyle fedakarlıkta bulunan kadının Meclis’te de söz söylemeye hakkı vardır, dedi.³¹⁶

Kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesi, basında da büyük sevinç ile karşılanmıştı. 6 Aralık 1934 tarihinde Cumhuriyet gazetesinde yer alan bir karikatürde, 1923 yılında kafes arkasında bir kadın çizilirken, 1934 yılında Meclis kürsüsünde konuşma yapan bir kadına yer verilmişti. Aradan geçen 11 yılda kadının hayatındaki

³¹²Taşkıran; **a.g.k.**, 1973, 130.

³¹³....., (12 Nisan 1930). Kadınların Mitingi, *Cumhuriyet*. S.2131, s.1.

³¹⁴....., (27 Ekim 1933). Af Lâyihası Müzakere ve Kabul Edildi, *Cumhuriyet*. S. 3404, s.1.

³¹⁵İçke, **a.g.k.**, 2014, 34.

³¹⁶Taşkıran, **a.g.k.**, 1973, 137.

değişim ortaya konulmuştu.³¹⁷ Abidin Daver, “Avrupa’nın birçok milletlerinin hala kadından kışkırdığı bu hakkı biz Türk kadınına vermekle demokraside ne kadar ileri bir millet olduğumuzu göstermiş oluyoruz”³¹⁸ derken Ahmet Ağaoğlu, ise “Türk kadınının bu hakkı erkeklerden daha iyi kullanacağına” inandığını dile getirmişti.³¹⁹

1923 yılında bir siyasi parti kurma girişiminde bulunarak siyasetin içinde yer alma isteğini ortaya koyan kadınlar, bu isteklerine 1934 yılında ulaşmıştı. 1935 seçimlerinde ise 18³²⁰ kadın milletvekili TBMM’de yerini almıştı.

Mustafa Kemal Atatürk, hem eşi Latife Hanım ile yaptığı konuşmalarda hem de çıktığı yurt gezilerinde kadınların, toplumsal hayatın getirdiği sorumluluğu erkeklerle paylaşması gerektiğini ifade ediyordu. Toplumun nabzını yakından tutan bir lider olan Mustafa Kemal Atatürk, kadınların Meclis’te temsiline başta Meclis olmak üzere, toplumun henüz hazır olmadığına inanıyordu. Her fırsatta halka kadın ile erkeğin ancak birlikte hareket ederse ülkenin gelişeceği ve bir refah devletine ulaşılacağı fikrini aşıyordu.

Mustafa Kemal Atatürk, toplumun gelişmesi için öncelikle “Toplumun diğer yarısı” dediği kadının gelişmesi gerektiğine inanmıştı. İzmir Kız Öğretmen Okulu’nda yaptığı bir konuşmada Türk kadını nasıl olmalıdır, sorusuna şöyle cevap vermişti; “Türk kadını dünyanın en münevver, en faziletkar ve en ağır kadını olmalıdır. Ağır sıklette değil, ahlakta, fazilette ağır, vakur bir kadın olmalıdır”. demişti. Türk kadınının görevinin “Zihniyetiyle, bazusuyla, azmiyle muhafaza ve müdafaaaya kadir nesiller yetiştirmek” olduğunu söylemişti. Atatürk, Tefik Fikret’in “Elbet sefil olursa kadın alçalır beşer” sözlerine atıfla kadının toplumda üstün vasıflara sahip olası gerektiğini belirtmişti.³²¹

Kadının gelişmesi aynı zamanda eğitim alması ile sağlanacaktı. Bu nedenle kızların eğitimi en az erkeklerin eğitimi kadar önemliydi. Mustafa Kemal Atatürk, 1924 yılında Muallimler Birliği Kongresi üyelerine yaptığı konuşmada, Cumhuriyetin başarısını eğitimcilerin başarısına bağlamıştı. Kız ve erkek çocuklarının aynı eğitimin, aynı talim

³¹⁷, (6 Birincikanun 1934). Türk Kadını Hakların En Büyüğünü Aldı, *Cumhuriyet*. S. 3794, s.1.

³¹⁸ A.Daver (7 Birincikanun 1934). Türk Kadını Büyük Millet Meclisinde, *Cumhuriyet*. S. 3795, s.1.

³¹⁹ A.Ağaoğlu (6 Birincikanun 1934). Türk Kadınına Verilen Seçme ve Seçilme Hakkı, *Cumhuriyet*, s.3794, s.3.

³²⁰ 1935 Milletvekili Genel Seçimlerinde 17 Kadın milletvekili seçilmişti. 1936 ara seçiminde Meclise bir kadın vekil daha katılmış ve TBMM’de 18 kadın milletvekili yerini almıştı.

³²¹ Türk Tarih Kurumu [TTK] (1997). *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s.242.

ve terbiyenin verilmesinin önemli olduğunu belirtmişti. “Memleket evladının her tahsil derecesinde iktisadi hayatta amil, müessir ve muvaffak olacak surette teçhiz olunmalıdır” demişti.³²²

Mustafa Kemal Atatürk, Cumhuriyet kadınlarının toplumun her sahasında bulunacağını belirtmişti. Kadının evdeki görevlerinin önemsiz ve küçük bir görev olduğunu ifade eden Mustafa Kemal Atatürk, kadının toplumun refahı, mutluluğu için zorunlu olan işlere katılacağını söylemişti. Bununla birlikte kadının en büyük görevinin “Annelik” olduğunu belirten Atatürk, ilk terbiyenin ana kucağında verilmesinden dolayı annelik görevinin önemli bir görev olduğunun altını çizmişti.³²³

Kadınların, erkeklerle birlikte toplum hayatında her zaman yan yana yürüdüğünü belirten Mustafa Kemal Atatürk, kadın ve erkeğin “*Hayatı cidalde, hayatı ziraatte, hayatı maişette her zaman güç birliği içinde*” olduğunu ifade etmişti. Türk kadınının savaş sırasında hayatın günlük akışını sürdürdüğü gibi kucağında yavrusuyla cepheye mühimmat taşıdığını da sözlerine eklemişti.³²⁴

Cumhuriyetin kurucu lideri Mustafa Kemal Atatürk, kadınların devlet için ve toplum için kıymetli olduğunu yaptığı konuşmalarda dile getirmişti. Bunun yanında Cumhuriyetin ilanından önce siyasete girme isteği gösteren kadınların desteklenmemesi, kadınlara siyasi hakların verilmesinin uzun zamanda gerçekleşmesi kimi çevrelerde eleştirilmektedir. Diğer ulus devlet sürecinde yer alan ülkelerde olduğu gibi, Cumhuriyet Türkiye’inde de kadının en önemli görevinin başta aile ve kadının anaç doğasına paralel toplumsal görevler olduğu iddia edilmektedir. Kadınların fedakârlık ve feragatle tanımlandığı öne sürülmektedir.³²⁵ Bu çerçevede Şirin Tekeli de kadına tanınan siyasi hakları, Avrupa’da yaşanan gelişmelere bağlamıştı. Tekeli’ye göre Mustafa Kemal Atatürk, Batı’daki değişimleri izleyerek ülkedeki kadın politikasını belirlemiştir. 1930’larda Avrupa’da faşist iktidarların siyasete egemen olması, Almanya gibi ülkelerde kadınların siyasal, sosyal hayatta sahip olduğu hakları yitirmesi-ki Almanya’da kadının toplumdaki yerinin ‘mutfak-kilise-çocuk’ üçlemesi ile belirlendiği bir dönemde- Mustafa Kemal Atatürk’ün tek parti ile yönetilen Türkiye’yi faşist ülkelerden ayırmak adına yaptığı bir hamle olduğu Tekeli tarafından iddia edilmektedir. Kadınlara tanınan haklar,

³²²TTK, a.g.k., 1997, 178.

³²³TTK, a.g.k., 1997, 156.

³²⁴TTK, a.g.k., 1997, 152.

³²⁵Çakır, a.g.k., 2019,119.

Avrupa’da yaşananlara paralel gelişmişti.³²⁶ Tezer Taşkiran ise Atatürk’ün kadın hakları konusunda mevcut durumu gözeterik hareket ettiğine inanıyordu. “*Kadın Hakları inkılabının itinalı bir sıraya göre yapıldığı, aralarına biraz zaman konulduğu ve en yakın çerçeveden bütün memleketin içlerine doğru yürütüldüğü bu inkılabın incelenmesinden anlaşılmaktadır. Daima halk efkârı hazırlanmak istenmiştir. Nitekim kadınlara belediye seçimlerine katılmak hakkı verildiği sırada milletvekili seçimlerine de katılma hakkı verilebilirken dört yıl beklenmiştir*” demiştir.³²⁷ Her iki görüşünde haklı yanları vardı. Bununla birlikte Mustafa Kemal Atatürk, Cumhuriyet Türkiye’inde yetişen Cumhuriyet ideolojisini içselleştiren kadınların siyasete katılmasını istediği için kadınlara verilen siyasi hakları öteleme çabasına girdiği de düşünülebilir.

1.4.5. Parti-devlet bütünleşmesi sürecinde kadın hareketinin sönümlenmesi

Uluslararası Kadın Birliği’nin³²⁸ On İkinci Kongresi İstanbul’da 18 Nisan-24 Nisan 1935 tarihleri arasında yapılmıştı. Avrupa kadın hareket 1930’larda ivme kaybetmişti. Hatta Almanya ve İtalya gibi ülkelerde kadın hakları konusunda aleyhte gelişmelerin olduğu biliniyordu. Avrupa’da kadınların ikinci planda konumlandırıldığı bir süreçte Türkiye’de kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesi, uluslararası kadın camiasında büyük sevince neden olmuştu. Türk kadınının kazandığı haklar, kongrenin İstanbul’da toplanmasında etkili olmuştu.

Türk Kadınlar Birliği’nin ev sahipliğinde yaklaşık 40 kadar ülkeden katılımcı kadın İstanbul’a gelmişti. On İkinci Uluslararası Kadın Kongresi, Yıldız Sarayı’nda toplanmıştı.³²⁹ Posta ve Telgraf İdaresi, Kongre anısına pullar bastırmıştı. Pulların üzerinde Madam Cuire, Jane Adams, Bertha Von Suttner ve Selma Lagerlof gibi kendi alanında başarı kazanmış kadınlar yer almıştı.³³⁰

Uluslararası Kadın Kongresi, Yıldız Sarayı’nda Vali Muhittin Üstündağ’ın açılış konuşması ile başlamıştı. Vali Üstündağ, kadınların siyasi alanda varlık göstermesinin

³²⁶Ş.Tekeli (1982). Türkiye’de Kadının Siyasal Hayattaki Yeri, *Türk Toplumunda Kadın*. (Der. Nermin Abadan-Unat), Ankara: Araştırma, Eğitim ve Ekin Yayınları, s. 375-396.

³²⁷Taşkıran, **a.g.k.**, 1973, 28.

³²⁸Toplandığı dönemde Arsiulusal Kadınlar Kongresi ya da Arsiulusal Feminizm Kongresi olarak da adlandırılmıştı.

³²⁹....., (18 Nisan 1935). Feminizm Kongresi, *Cumhuriyet*. S. 3922, s.1.

³³⁰....., 18 Nisan 1935). Ars-ı Ulusal Kadın Kongresi, *Ulus*. s.1.

toplumun yararına olduğunu söylemişti. Kongrenin toplanmış olmasından dolayı mutlu olduğunu söyleyen Vali, katılımcılara başarılar dilemişti.³³¹

Vali Muhittin Üstündağ'dan sonra Türk Kadınlar Birliği Başkanı Latife Bekir (Işık) bir konuşma yapmıştı. Kadınların kazanmış olduğu medeni ve siyasi hakların kaynağının Atatürk olduğunu söylemişti. Latife Bekir'e göre kadınların hayırsever duygularla yerine getirdiği ailedeki görevlerini artık daha geniş bir alanda yerine getirecekti.³³²

Latife Bekir (Işık)'den sonra kongre başkanı İngiliz Corbett Ashby bir konuşma yapmıştı. Ashby; İstanbul'da toplanan kadınların olağanüstü bir toplantıya tanıklık ettiklerini dile getirmişti. Kongrenin “*Kadınlar için hürriyet ve insanlık için barış*” görevi bulunduğunu belirtti. Kadınların geleceği ve onuru için mücadele etmesi gerektiğinin altını çizen Ashby, gelecekte özgür, sorumluluk sahibi ve aydın kadınların yaratıcı gücünü ortaya koyacağını söylemişti. “*Cehaleti, ataleti, muharebeyi, hastalıkları insanlığı uçurumuna sürükleyen dar milliyetçiliğin meşum yarışını tartetmeğe muvaffak olursak daha zeki, daha güzel, daha sağlam ırk yaratmaya muvaffak olacağız*” diyen kongre başkanı kadınların özgür ve gelişmesini istediklerini belirtti. Kongre başkanı Ashby, kanun önünde kadın-erkek eşitliği istediklerini dile getirdikten sonra kadın güçlendikçe ailenin iyiliğine ve dünya barışına hizmet edeceğini ifade etmişti.³³³

Uluslararası Kadın Kongresi'nde sulh, hukuk müsavâtı, çalışma şartları, seçim, tabiiyet, ahlak müsavâtı, medeni vaziyet komisyonları kurulmuştu.³³⁴ Kongrede ilk olarak Bugeliorge Nalna'nın ekonomik eşitlik karar tasarısı görüşülmüş ve onaylanmıştı. Bu tasarı, kadının medeni haline bakmaksızın çalışmasının engellenmemesi ve kadın-erkek eşitliğinin gözetilmesini içeriyordu. İngiliz delege Alison Neilons kadın-erkek arasında da eşit sorumluluk getirilmesini önermişti.³³⁵

Bunların dışında kongrede ele alınan konulardan biri kadın-erkek eşitliğinin her konuda olduğu gibi vatandaşlık hakları konusunda da sağlanması üzerineydi. Fransız delege Avukat Madam Mary Verone, neredeyse dünyadaki tüm ülkelerde kadınların kocalarının tabiiyetinde olduklarını söylemişti. Bunun sonucunda, kadınların evlendikten sonra kendi ülkesinde yabancı kabul edildiğini belirtmişti. Bu durumun özellikle (Birinci)

³³¹, (19 Nisan 1935). Otuz Yurdun Kadınları Dün Toplandılar, *Cumhuriyet*. S. 3923, s.1.

³³²Cumhuriyet, **a.g.k.**, 19 Nisan 1935, 1.

³³³Cumhuriyet, **a.g.k.**, 19 Nisan 1935, 1.

³³⁴Cumhuriyet, **a.g.k.**, 18 Nisan 1935, 1.

³³⁵Toprak, **a.g.k.**, 2016, 493.

Dünya Savaşı sırasında kadınların kendi ülkelerinde toplama kamplarına götürülmelerine neden olduğunu söylemişti. Bu adaletsizliğin artık son bulmasını belirten Verone, kadının vesayete muhtaç bir varlık olmadığına altını çizmişti. Madam Mary Verone, kadın için medeni ve hukuki eşitliğin sağlanması gerektiğini belirtmiş, kadınların ekonomik bağımsızlığının sağlanması gerektiğini vurgulamıştı.³³⁶ Madam Mary Verone, kongrenin devam ettiği sırada Cumhuriyet gazetesinden Suat Derviş'e verdiği bir röportajda Türk ve Fransız kadınlarının tabiiyet konusunda haklarının korunduğunu söylerken tüm dünyada tabiiyet konusunda birliğin sağlanması gerektiğine dair inancını paylaşmıştı.³³⁷

Uluslararası Kadın Kongresi'nde ele alınan konulardan biri de dünya barışıydı. Kongre başkanı Ashby'nin açılış konuşmasında ifade ettiği gibi kongrenin kadınlar için hürriyet, insanlık için barış misyonu vardı. Söz alan delegeler benzer minvalde konuyu ele almışlardı. Barış konusunda Amerikalı delege Josephine Schain, Sulh ve Uluslar Kurumu raporunu toplantıda paylaşmıştı. Uluslararası Kadınlar Birliği'nin dostluğa ve barışa hizmet etmek arzusunda olduğunu bildirmişti. Ulusların savaş yüzünden ıstırap çektiklerini ifade etmişti. Uluslararası Kadınlar Birliği'nin anlaşmazlıkların adalet çerçevesinde çözülmesini, ortak güvenlik ilkesinin kabul edilmesini, silahların azaltılmasını, silah üretiminin ve ticaretinin kontrol altına alınmasını ve Cemiyet-i Akvam'ın sorunları çözmede yardım etmesi gerektiği yönünde görüş bildirmişti.³³⁸ Diğer yandan TBMM kadın milletvekillerinden Esma Nayman da kongrede bir konuşma yapmıştı. Nayman, (Birinci) Dünya Savaşı'nın üzerinden geçen zaman diliminde insanların her an savaş tehdidi ile yüz yüze kaldığını belirtmişti. Güvenlik kurulmadıkça, tehlikenin ortadan kalkmayacağını söyledikten sonra Türkiye'nin izlediği barış yanlısı dış politikanın dünya ulusları tarafından örnek alınması gerektiğini ifade etmişti.³³⁹

Uluslararası Kadın Kongresi, dönemin basınında da geniş yer bulmuştu. Kongrede dile getirilen barış konusunda dönemin kadınları düşüncelerini ifade etmişti. Doktor Pakize İzzet, barış konulu resimlerin vazgeçilmez figürünün kadın olduğuna değinmiş ve kadının barışın sembolü olduğunu ifade etmişti. Dünyanın içinde bulunduğu buhrandan kadınların dışişlerinde etkin olmasıyla çıkılacağına inandığını söylemişti.³⁴⁰

³³⁶, (19 Nisan 1935). Ars-ı Ulusal Kadın Kongresi, *Ulus*. s.1.

³³⁷ S.Derviş (22 Nisan 1935). Kanun Huzurunda Kadın Erkek Müsavi Midir?, *Cumhuriyet*. S.3926 s.5.

³³⁸, (20 Nisan 1935). Yıldızda Hareketli Müzakereler, *Cumhuriyet*, S.3924, s.9.

³³⁹, (23 Nisan 1935). Dünya Kadınları Dün Bir Miting Daha Yaptı, *Cumhuriyet*. S. 3927, s. 3.

³⁴⁰, (20 Nisan 1935). Feminizm İçin Türk Kadını Ne Düşünüyor?, *Cumhuriyet*. S. 3924, s. 4.

Cumhuriyet gazetesi baş yazarı Yunus Nadi, kadına tanınan hakların hedefe ulaşip ulaşmadığı üzerinde durmuştu. Kadınlara verilen hakların kadın sorununu tamamen çözmediğini, hatta sorunun olduğu gibi yerli yerinde durduğunu ifade etmişti. *“Türkiye’de kadınlığa hak tanınması idealist rejimin yalnız doğru yolu gösteren kuvvetli bir işareti gibi alınmalıdır”* dedikten sonra kadın sorununun çözülmüş bir dava olmadığını henüz ele alınmaya başlanan bir konu olduğunu ifade etmişti. *“Biz böyle hayallerle oynamayız, biz biliriz ki bu sorun bizim ülkemizde dahi hala olduğu gibi açık duruyor”*³⁴¹ diyerek realist bir tavırla, kadın hakları konusunda yapılması gerekenlere dikkat çekmişti.

Yunus Nadi ile benzer minvalde Sabiha Sertel’de kadın sorununu ele almıştı. Sabiha Hanım, kadınları esarete ve baskıya maruz bırakan sebebin toplumsal düzeni oluşturan siyasi, ekonomik ve hukuki yapılar olduğunu belirtmişti. Bu düzeni değiştirmek yalnızca kadının mücadelesi ile olmayacağını altını çizmişti. Sabiha Sertel, mücadele kadın-erkek, siyah-beyaz, gelişmiş-gelişmemiş millet ayrımı yapmadan mücadelede insanlığın birleşmesi gerektiğine inanır. Burada asıl davanın kadın-erkek davası olmadığını baskıya karşı mücadele davası olduğunu belirtir. Bu baskının ise yerleşmiş toplumsal mekanizmalar olduğunu söyler. Sabiha Sertel, Anglosakson toplumların dünya kadınları arasında en gelişmiş haklara sahip olmasına rağmen kongrede onların da yer aldığını ve çalışan kadının istismarı ve beyaz kadın ticareti gibi konularda şikâyet ettiklerini belirtmişti. Sertel, kadınların siyasi eşitlik olsa da toplumda kangren olmuş baskı mekanizmasının varlığını korudukça kadın sorununun çözüme kavuşturulamayacağı iddia etmişti.³⁴²

Uluslararası Kadın Kongresi altı günlük çalışmasının ardından dağılmıştı. Delegelerden bir kısmı ülkelerine dönerken bir kısmı ise Ankara’ya Mustafa Kemal Atatürk’ü ziyaret etmişti. Çankaya Köşkü’nde kabul edilen Uluslararası Kadınlar Birliği üyeleri Türk Kadınına verilen haklar dolayısıyla Atatürk’e teşekkürlerini sunmuşlardı.³⁴³

Uluslararası Kadın Birliği üyeleri, Mustafa Kemal Atatürk ile yaptıkları görüşmede, Türk kadınının asker olup olamayacağını sormuştu. Atatürk, *“Biz*

³⁴¹Y.Nadi (20 Nisan 1935). Arşivulusal Kadın Birliği Kongresi Dolayısıyla: Kadın!, *Cumhuriyet*. S. 3924, s.1.

³⁴²S.Sertel (23 Nisan 1935). Kadın Dünyası, *Cumhuriyet*. S.3927, s.7.

³⁴³....., (27 Nisan 1935). Arşivulusal Kadın Kurultayı Üyeleri Dün Geldi Akşam Gitti, *Ulus*. s.1.

erkeklerimizin bile harp felaketinden uzak bulundurmak isteyen insanlarız. Fakat harbetmek zorunda kalırsak yurt kavgasında kadınlarımız erkeklerimizle beraber bulunacaktır” demiştir. Millî Mücadele günlerinden örnek vererek kadınların hiç hakları olmadığı zamanlarda askerlik görevlerini yerine getiren, silah kullanan, cepheye mühimmat taşıyan kadınların varlığını hatırlatmıştı. *“Hiçbir memlekette kadınlara verilemeyecek ve alınamayacak bir hak vardır çalışmak!”* demişti. Türk kadınına meclisten üniversiteye kadar her kapının açık olduğunu söyleyen Mustafa Kemal Atatürk, Kemalizm’in diğer davaları gibi kadın meselesi de hayat ve hakikatin yanılmaz gerçeklerine dayandığını söylemişti.³⁴⁴

Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresinde en çok üzerinde durulan ve öne çıkan konu dünya barışı olmuştu. Oysa 1930’lar dünyanın adım adım savaşa yaklaştığı yıllardı. Türk dış politikasının şiarı barıştı ama dünyadaki savaş atmosferi Türkiye’nin de tedbirli olmasını gerektirmekteydi. Diğer yandan bloklaşan dünyada Almanya ve İtalya İstanbul’da toplanan Uluslararası Kadın Kongresi’ne temsilci göndermezken İngiltere, Fransa, Amerikan delegeleri kongrede etkindi. Avrupa’nın silahlandığı bir dünyada Türkiye’nin mevcut durumun dışında kalması düşünülemezdi. Bu durum Türk Kadınlar Birliği’nin kapanma sürecini başlatmıştı.³⁴⁵ Türk Kadınlar Birliği, 10 Mayıs 1935 tarihinde fesih kararı almıştı.

³⁴⁴F.R.Atay (29 Nisan 1935). Kadınlar Kurultayı, *Ulus*. s.1.

³⁴⁵Toprak, **a.g.k.**, 2016, 496.

İKİNCİ BÖLÜM

2. SİYASETTE KADIN VE KADININ SİYASAL ZEMİNDEKİ YERİ (1945-1960)

2.1. Siyasi Parti Programlarında ve Kongrelerinde Kadın

2.1.1. CHP parti programlarında ve kongrelerinde kadın

2.1.1.1. CHP parti programında kadın

Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde kurulan Cumhuriyet Halk Partisi, 27 yıl boyunca iktidarda kaldı. Türkiye'nin çağdaş bir devlet vasfı kazanmasını sağlayan devrimler bu parti eliyle gerçekleştirildi. Bu devrimlerle Türk kadınına siyasi, hukuki ve toplumsal alanda varlık göstermesini sağlayan haklar tanındı. Medeni Kanun³⁴⁶ ile hukuki haklarına kavuşan kadınlar, 1930'lu yıllarda siyasette seçme ve seçilme hakkını elde etmişti.

CHP'nin nizamname ve programlarında kadın sorununa baktığımızda, partinin II. Büyük Kongresi olarak kabul edilen³⁴⁷, 15-20 Ekim 1927 tarihli kongrede hazırlanan nizamnamede, henüz siyasal hakları tanınmadığından kadın konusuna yer verilmediği görülür. Bununla birlikte Parti Nizamnamesi'nde “*Her Türk ve hariçten gelip Türk tabiiyet ve kültürünü benimseyen herkes*” partiye üye olabilir, sözleri ile kadınları da kapsayıcı buna karşın açık olmayan bir ifade kullanılmıştı.³⁴⁸ Ancak, benzer ifadeler Meclis'te çeşitli kanun görüşmeleri vesilesiyle gündeme geldiğinde *erkek vekiller*

³⁴⁶Medeni Kanun 17 Şubat 1926 tarihinde kabul edildi. Medeni Kanun aile, kişiler, miras ve borçlar hukuku alanındaki düzenlemeleri içermektedir. Kanun ile kadınlara evlilik birliğinde hukuki güvence sağlandığı gibi miras alanında yapılan düzenlemeler ile erkeklerle eşit hak kazanım hakkı doğmuştur. Bkz. G.Bozkurt (2020). *Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, s.196 ; B.Caporal (1982). *Kemalizm ve Kemaliz Sonrası Türk Kadını*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s..386; T.Taşkıran (1973). *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları*. Ankara: Başbakanlık Basımevi, s.115.

³⁴⁷CHP'nin Birinci Kongresinin 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında gerçekleştirilen Sivas Kongresi olduğu kabul edilmektedir. Millî Mücadele'nin yaşandığı bu süreçte Anadolu Kadınları Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini kurarak mücadelenin sivil örgütlenme kısmını üstlenmişlerdi. Kadınların kurduğu cemiyet, Temsil Heyeti ile bir bağ kurarak birlikte hareket etmişlerdi. Bkz. B.S.Baykal (1986). *Millî Mücadele’de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s. 3.

³⁴⁸A.Erdoğan (2000). *CHP Tüzükleri Dünü Bugünü 1923-2000*. Ankara: V Kitap, s.24

tarafından sıcak karşılanmadığı bilinmektedir. 1920’li yıllar kadınların çabalarına rağmen siyasette erkeklerin mutlak güce sahip olduğu yıllardı.

Kadınlar için 1920’li yıllar mücadele ile geçse de mücadelenin meyveleri 1930’larda ortaya çıkmaya başlamıştı. 1930 yılında kadınlar, belediye seçimlerine katılma hakkı kazanmıştı. Kadınların belediye seçimlerine katılma hakkı kazandığı ancak bunun bir aşama olduğu, onların milletvekili seçimlerine de katılacakları belirtilmişti.³⁴⁹ Bu kararın alınmasından kısa bir süre önce kadınların CHP’ye üye olmalarının da önü açılmıştı.³⁵⁰ Mustafa Kemal Atatürk’ün manevi kızı Afet İnan, CHP’ye katılan ilk kadın üye olmuştu.³⁵¹ Yalanan bu gelişmelere paralel olarak ilk parti programı olma özelliğine sahip olan 1931 Parti Programı’nda kadınların siyasi alandaki varlığına yer verilmiştir. Programın birinci kısmında *kadınların mebus intihabı* başlığında partinin vatandaşların siyasi hakları konusunda cinsiyet farkı gözetmediği ifade edilmiş; “*Türk milletinin yüksek ve derin tarihinde, içtimai hayatını her noktadan birliğe istinat etmiş olduğunu bilen fırkamız kadınlarımızın, belediye intihabında olduğu gibi mebus intihabında da siyasi haklarını kullanmaları için lazım gelen müsait zemini hazırlamayı vazife addeder.*” Sözlerine yer vermiştir.³⁵² Yine 1931 tarihli Parti Programı’nın *İçtimai hayat ve umumi sıhhat* adlı altıncı kısmında da kadına ve aileye ilişkin ifadeler yer almış; “*Türk içtimai hayatında ailenin mahfuziyeti esastır*” ifadesi ile aileye verilen önem ortaya konmuştu. Nüfus artışı bir parti politikası olarak kabul edilmiş ve bu konuda gerekli tedbirlerin alınacağı eklenmişti. Doğumevlerinin arttırılması, çalışan kadın işçilerin çocukları için bakımevlerinin açılması da parti programında yer almıştır.³⁵³

1935 Kongresi sonunda hazırlanan program da yine 1931 Parti Programı ile benzer ifadeler göze çarpar. Kongrede kabul edilen 1935 Parti Programı’nın *Sosyal Hayat ve Kamusal Sıhhat* adlı altıncı kısmında, ailenin Türk sosyal hayatının temeli olduğu ifade edilmişti. Genç Cumhuriyet hükümetlerinin kıymet verdiği nüfus politikası da programda yerini almıştı. Nüfusun arttırılması ve gelecek nesillerin “*Sağlam ve gürbüz yetiştirilmesi*” önemle üzerinde durulacak konulardan biri olduğunun altı çizilmişti.³⁵⁴ *Çocuk Bakımı* adlı başlıkta, “*Partinin, çocuk hayatı ve analarının sıhhati ile derin ilgisi*

³⁴⁹Y.Nadi (4 Nisan 1930). Kadınların İntihap Hakkı, *Cumhuriyet*. S. 21231, s.1.

³⁵⁰....., (25 Mart 1930). Cumhuriyet Kadınlar Fırkasına Aza Olabileceklerdir, *Cumhuriyet*. S.2113, s.1.

³⁵¹....., (3 Nisan 1930). Kadın Şenlikleri, *Cumhuriyet*. S.2122, s.1.

³⁵²Türkiye Büyük Millet Meclisi [TBMM] (1931). *CHF Nizamnamesi ve Parti Programı*. Ankara: TBMM Matbaası, s.30.

³⁵³TBMM, **a.g.k.**, 1931, 37.

³⁵⁴Cumhuriyet Halk Partisi [CHP] (1935). *CHP Programı*. Ankara: Ulus Basımevi, s.44.

vardır” ifadelerine yer verilerek CHP’nin bu doğrultuda, doğumevlerinin arttırılması, devletin hastanelerde parasız doğum yardımları sağlaması, çocuk bakımını öğretmek amacıyla ilmi ebe ve hasta bakıcı kadınların sayısını artırma politikası izleyeceği belirtilmişti. Şehirlerde süt damlaları yaygınlaştırmak, süt çocukları için bakım ve danışma evleri ile kreş ve kimsesiz çocuk yurtlarının yaygınlaştırılması da partinin hedefleri arasında yer almıştı.³⁵⁵ İşçilerin ve ailelerinin sağlık ve sosyal hizmetlerden faydalanması konusunda çalışmalar yapılacağı belirtilmişti. Bunun yanında, “*Hayatını çalışarak kazanmak yükümü altında bulunan kadınlar için iş bölgelerinde kreşler açmaya devam edeceğiz*” sözleri ile çalışan kadınlara destek verilmesinin amaçlandığı görülmekteydi.³⁵⁶

Mustafa Kemal Atatürk’ün ölümünden sonra CHP’nin ilk kongresi 1939 yılında gerçekleştirilmişti. Bu kongrede hazırlanan 1939 Parti Programında da diğer iki programda bulunan benzer ifadeler yer almıştı. Programının Esasları adlı birinci kısmında, kadın-erkek eşitliği “*Parti yurttaşlarına hak ve vazife vermede kadın-erkek ayırmaz*” sözleri ile ifade edilmişti.³⁵⁷ Diğer programlarda olduğu gibi *İçtimai Hayat ve Umumi Sıhhat* adlı altıncı kısmında “*Türk içtimai hayatında ailenin mahfuziyeti esastır.*” ifadelerine yer verilerek ailenin korunmasının temel alındığı belirtilmişti.³⁵⁸ Yine 1939 Parti Programı’nda da nüfus artışı ile vatandaşlara sunulan sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi için alınması gereken tedbirler ifade edilmişti. Çocuk bakımı başlığı altında, partinin çocuk hayatı ve annelerinin sağlığı ile yakından ilgileneceğine yer verilmişti. Bu doğrultuda, doğumevleri ile fenni ebe ve ziyaretçi hemşirelerin sayısını arttırmak, süt damlaları ve kreşler açmak, işçi annelerin çocuklarını korumak ve kimsesiz çocuk yuvaları açmak partinin hedefleri arasında olduğu belirtilmişti.³⁵⁹

Cumhuriyet Halk Partisi’nin VI. Kongresi, İkinci Dünya Savaşı’nın devam ettiği sırada toplanmıştı. Kongrede kabul edilen 1943 Parti Programına savaşın gölgesi düşmüştü. Diğer programlardan farklı olarak, programın sonuna *Cihan Harbi İçinde İdare* ve *Cihan Harbinden Sonraki İhtimaller* başlıkları eklenmişti. Diğer programlarda olduğu gibi *Esaslar* adlı birinci kısımda kadın-erkek eşitliğine vurgu yapılmıştı.³⁶⁰ Bunun

³⁵⁵CHP, **a.g.k.**, 1935, 45.

³⁵⁶CHP, **a.g.k.**, 1935, 46.

³⁵⁷Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı [TESAV] (2021). *Cumhuriyet Halk Partisi Parti Programları*. (Yay. Haz. E.TUNCER), Ankara: TESAV Yayınları, s.92.

³⁵⁸TESAV, **a.g.k.**, 2021, 105.

³⁵⁹TESAV, **a.g.k.**, 2021, 106.

³⁶⁰Cumhuriyet Halk Partisi [CHP] (1943). *CHP Programı*. Ankara: Zerbamat Basımevi, s.4.

yanında *Milli Eğitim Vekaleti* adlı üçüncü bölümde, eğitimin temel amaçları arasına “*Aile severlik*” esası eklenmişti. Köyde ve şehirlerde kız-erkek bütün çocuklar için ilk öğretimin hedeflendiği ifade edilmişti. Teknik öğretimin önemi vurgulanırken “*Kadın ve erkek her vatandaşın, her yaştaki bilgisini bir öğretim kurumunda vermek, tazelemek, arttırmak devletin başlıca vazifeleri arasına girmiştir*” denilerek kadınların da teknik öğretimde yer almasının teşvik edileceği belirtilmişti.³⁶¹ Köklü eğitim kurumlarından kız enstitüleri ve erkek sanat enstitüleri ile teknik, ziraat, sanat ve ticaret okulları, akşam sanat ve ticaret okullarının, teknik ve mesleki öğretimin başlıca araçlar olduğu söylenmişti. Adı geçen kurumların modern araç ve gereçlerle donatılacağı ifade edilmişti. Kadın ve erkekler için gezici sanat kurslarıyla yurdun en ücra yerlerine kadar teknik öğretimin ulaştırılması amaçlanmıştı.³⁶² Halkevlerinde ve halk odalarında kadın ve erkek vatandaşlar için toplantı salonu, kütüphane kurulmasının hedeflendiği belirtilmişti.³⁶³ “Dahili, Sağlık ve Adli Siyaset, Memurlar, Serbest Meslek Erbabı” adlı dördüncü bölümde yine Türk toplumsal hayatı içinde ailenin korunmasının esas olduğu vurgulanmıştı. Bunun yanında “*Yurdumuzun sağlık ve içtimai yardım müesseselerini, partimizin esaslarından olan nüfus arttırma, nesli sağlamlaştırma ve güzelleştirme, ailesiz ve bakımsız kalıp iş hayatına sokulmağa imkân bulamayan ve ziyan olan çocukları cemiyetimize faydalı kılma ve aile kuruluşunu sağlamlaştırma gibi prensiplere yarıyacak şekilde inkişaf ettirmek amacımızdır. Bunun için bakımsız çocuklar Devlet himayesine alınır*”³⁶⁴ ifadelerine yer verilerek hedeflenen refah seviyesine ulaşmada, insan unsurunun hayat şartlarını iyileştirme niyeti ortaya konulmuştu.

2.1.1.2. CHP kongrelerinde kadın

Mustafa Kemal Atatürk’ün 1920’lerin başında belirttiği kadınları toplumun her alanında olduğu gibi siyasette de görme isteği 1930’larda gerçekleşmişti. 1931 yılında yapılan CHP Kongresi’nde kadın haklarına vurgu yapılmıştı. Nitekim ilerleyen süreçte Türk kadını, belediye seçimlerine katılma hakkı kazanmıştı. Belediyenin ardından önce en küçük idari birim olan muhtarlık ve 1934 yılında ise TBMM’nin kapıları kadınlara açılmıştı. CHP, 1935 Kongresine giderken, kadınlar Türk siyasal hayatında yerini almıştı.

³⁶¹CHP, a.g.k., 1943, 7.

³⁶²CHP, a.g.k., 1943, 8.

³⁶³CHP, a.g.k., 1943, 9.

³⁶⁴CHP, a.g.k., 1943, 10.

Kadınların siyasal haklarını kazanmalarından sonra ilk CHP kongresinde yerini almıştı. Mustafa Kemal Atatürk, 1935 yılında gerçekleşen IV. Kongreyi açılış konuşmasında, *“Geçen kurultaydan bugüne kadar kültürel ve sosyal alanda başardığımız işler, Türkiye Cumhuriyeti’nin ulusal çehresini kesin çizgilerle ortaya çıkarmıştır. Yeni harfleri, ulusal tarihi, öz dili, ar ilimsel müzik ve teknik kurumlar ile kadın, erkeği her hakla eşit modern Türk sosyetesini bu son yılların eseridir.”* demişti.³⁶⁵

Kongrede yer alan kadınlar parti mekanizması içinde görev almışlardı. Divan Başkanlık katipleri arasında Ethem Kadri, İbrahim Akıncı, Naşid Uluğ ile birlikte Fakihe Öymen de seçilmişti.³⁶⁶ Aynı zamanda Dilek Encümeni için yapılan seçimi Mediha ve Mazlume Hanımlar kazanmıştı. Bu kongrede, kadınların eğitim alanında etkinliğinin artırılması adına Erzurum’da Kız Sanat Mektebi açılması gündeme gelmişti.³⁶⁷ 1935 Kongresinin devam ettiği günlerden Türk Kadınlar Birliği fesih kararı almıştı.³⁶⁸ 1935 yılında Uluslararası Kadın Kongresi’ne ev sahipliği yapan Türk Kadınlar Birliği’nin bu kararı, Türk kadınlarının amaçladıkları hedefe ulaşması sonrasında görevini tamamlamış bir kurum olarak tarihe karışması ile sonuçlanacaktı. Bu durum aynı zamanda kadınların erkeklerle eşit haklar kazandığı kabul edilerek, kadın hareketinin sönümlendiği bir döneme geçilmişti. Bunun yanında IV. Kongre’de kadınların da yer almasına rağmen basına yansıyan haberlerde kadınların fotoğraflarının olmaması ve parti yönetim organlarında kadınlara erkekler kadar görev verilmemesi kadınların CHP içinde yerleşemediğini göstermektedir.³⁶⁹

CHP V. Kongresi, 29 Mayıs-3 Haziran 1939 tarihleri arasında toplanmıştı. Bu kongre Mustafa Kemal Atatürk’ten sonra toplanan ilk kongre olma özelliğine sahipti. Aynı zamanda II. Dünya Savaşı’nın yaklaştığı günlerdi. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü kongrede yaptığı konuşmada, savaşa atıfla *“Türkiye şuurlu ve kuvvetli varlığı ile yalnız kendini korumakla kalmıyor, insanlık ailesine ve sulh mefkuresine ciddi bir hizmet ettiğine de kani bulunuyor”* diyerek Türkiye’nin barış yanlısı olduğunu vurgulamıştı.³⁷⁰

³⁶⁵, (10 Mayıs 1935). Söylev Metni, *Cumhuriyet*. S.3944, s.1.

³⁶⁶, (10 Mayıs 1935). Ulusal Parti Kurultayı Dün Açıldı, *Cumhuriyet*. S.3944, s. 1.

³⁶⁷, (10 Mayıs 1935). Ulusal Parti Kurultayı Dün Açıldı, *Cumhuriyet*. S.3944, s.11.

³⁶⁸, (11 Mayıs 1935). Kadınlar Birliği de Dün Maziye Karıştı, *Cumhuriyet*, S.3945, s.1.

³⁶⁹ B.Arıcı, (Eylül 2016). Atatürk Dönemi Cumhuriyet Halk Partisi Kurultaylarında, Nizamnamelerinde ve Programlarında Kadın Algısı, *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. C.14, S.3, s. 216-234.

³⁷⁰, (30 Mayıs 1939). Milli Şefin Büyük Nutku, *Cumhuriyet*. S.5404, s.1.

Ulus-devlet inşasında en büyük misyon aileye verilir. Cumhuriyet Hükümetlerinin de üzerinde önemle durduğu aile ve nüfus ıslahı konusu Beşinci Kongrede öne çıkan başlıklar arasında olmuştur. Toplumda resmi nikahın güçleştiren konulardan biri olan evlenme harçları ele alınmıştır. İçişleri Bakanı Faik Öztrak, Meclis'e verilen önergede belediyelerin nikah işlemleri sırasında aldığı evlenme harcının 261 kuruşa düşürüleceği bilgisini paylaşmıştır. Bunun yanında evlilik birliğinin bozulmasının kolaylaştırılması isteği de delegeler tarafından Dilekçeler Encümeni'ne iletilmiştir. Ancak Medeni Kanun'un, evlilik birliği içinde, kadına tanıdığı hakların ancak Türk mahkemelerince sonlandırılacağı belirtildikten sonra. Adalet Bakanı Fethi Okyar, parti programı ile paralel bir görüş savunmuş; *“Boşanmayı kolaylaştırmanın içtimai nizam bakımından büyük mahzurlarına”* dikkat çekmiştir.³⁷¹

Kongrede gündeme gelen konulardan biri de bir delegenin eşitlik hükmü gereği iş sahibi kadınların da yol vergisinden sorumlu olmasını dile getirmesiydi. Delege *“İş sahibi kadınların yol vergisine tabi tutulmalarını ve bu suretli teşne bulundukları müsavatin bu sahada da teminini”* gerektiğini söyledi. Milletvekili Durak Sakarya ise bu durumun sakıncalı olduğunu belirterek, *“Gerçi onlara her hakkı vermişiz; buna layıktır. Fakat kadınların erkeklerde olmayan bazı müstesna halleri vardır ki, onlardan dolayı bu vergiye tabi tutulmamalıdır”* diyerek bu talebe itiraz etmişti.³⁷²

CHP tarihinde, 1939 yılında gerçekleştirilen V. Kongresi'nin bir özelliği de parti içinde muhalif bir oluşumun ortaya çıkarılmasıdır. Avrupa'da totaliter rejimlerin savaş çığırtkanlığı yaptığı bir sırada tek parti ile ülkeyi yöneten CHP içinde, siyasette çok sesliliği sağlamak adına bir adım atılmıştı. Parti içinden seçilen vekiller tarafından iktidarı denetlemek adına Müstakil Grup oluşturulmuştu. Müstakil Grup içinde tek kadın vekil olarak İzmir Mebusu Şehime Yunus yer almıştı. Kongrede kadın işçiler, köylere ebe gönderilmesi ve kız çocuklarının eğitimi konuları da gündeme gelmişti. Bununla birlikte 1935 Kongresinde kadın milletvekilleri etkinlik gösterememişti.³⁷³

CHP'nin VI. Büyük Kongresi İkinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği sırada, 8-15 Haziran 1943 tarihleri arasında toplanmıştı. Kongrenin açılış konuşmasını yapan Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Dünya Savaşı'nın yaşandığı süreçte Türk Dış Politikasında

³⁷¹, (30 Mayıs 1939). Kurultayın Dünkü Faaliyeti, *Cumhuriyet*. S. 5404, s. 7.

³⁷², 3 Haziran 1939). Büyük Parti Kurultayı, *Cumhuriyet*, S. 5408, s.9.

³⁷³ R.Kumaş (1999). *CHP'nin Soy Ağacı*. İstanbul: Çağdaş Yayınları, s.41.

atılan yerinde adımlarla ülke itibarının ve kuvvetinin yükseldiğini dile getirmişti. Hükümetin, vatanın savunması, dış güvenliğin sağlanması, üretim meselesi ve geçim sıkıntısı gibi konuları ele aldığını söylemişti. Bunun yanında Müstakil Gruba da değinen İsmet İnönü, dört yıllık faaliyeti değerlendirildiğinde grubun çalışmalarını “*Verimli ve iyi neticeli sayılır*” diyerek özetlemişti.³⁷⁴

CHP VI. Büyük Kongre’sine Mebrure Güneç (Afyonkarahisar), Mebrure Aksoley (Ankara), Belkıs Baykan (Ankara), Fatma Memik (Edirne), Nadiye Ergün (Erzurum), Hasene Ilgaz (Hatay), Fakihe Öymen, Bernal Arıman (İzmir), Şehime Yunus (İzmir), Tezer Taşkiran (Kastamonu), Mihri Pektaş (Malatya), Saada Emin Kanatçılar (Manisa), Sabiha Gökçül (Samsun), Şemsa İşcan,(Seyhan), Muammer Develi (Tokat), Salise Abanazoğlu (Trabzon), Hürrem Beşok (Amasya) katılmışlardı.³⁷⁵ Altıncı Büyük Kongrede kadın üyeler görev de almışlardı. Nizamname ve Program Encümenine Seyhan Milletvekili Şemsa İşcan, hesap encümenine Malatya Milletvekili Mihri Pektaş seçilmişlerdi.³⁷⁶ Altıncı Kongre’de Müstakil Grubun üye sayısı 21’den 35’e çıkarılmıştı. Yeni dönemde Müstakil Grup’ta Tezer Taşkiran ve Sabiha Gökçül yer almıştı.³⁷⁷

V. Büyük Kongrede Başkanlığa kadın sorununu merkeze alan önergeler verilmişti. Bunlardan biri İstanbul Delegatesi ve bir dönem İstanbul Valiliği de yapacak olan Fahrettin Kerim Gökay’a aitti. Gökay, parti programına paralel nüfus politikası konusunda görüşlerini dile getirmişti. Nüfus artışını engelleyen en büyük sorunlardan biri olarak görülen kürtaj konusunun ele alınması, evlenenlere kolaylık sağlanması, çok çocuklu ailelere yardım yapılması ve çocuklara süt temin etme misyonu üstlenen süt damlası teşkilatlarının arttırılması gibi konusundaki düşüncelerini dile getirmişti.³⁷⁸ Diğer yandan Ordu delegatesi, Ali Rıza Gürsoy ise gençlik teşkilatının kurulmasını ve CHP’nin köylerde gençlik örgütlerini faaliyete geçirmesi için çalışmalarda bulunması isteği dile getirilmişti. Gürsoy, nüfus politikası yanında kadının “*eve bağlanması*” konusunda ısrarcı taleplerde de bulunmuştu.³⁷⁹

³⁷⁴....., (9 Haziran 1943). Milli Şefimiz Dün VI’ncı CHP Büyük Kurultayını Tarihi Bir Nutukla Açtılar, *Ulus*. S. 255, s.1-3.

³⁷⁵....., (8 Haziran 1943). Cumhuriyet Halk Partisi Değişmez Genel Başkanı Milli Şefimiz İsmet İnönü Tarafından VI. Büyük Kurultay Bugün Açılıyor, *Ulus*. s.3.

³⁷⁶....., (9 Haziran 1943). Büyük Kurultayın Dünkü Çalışmaları, *Ulus*. s.4.

³⁷⁷Kumaş, **a.g.k.**, 1999, 35.

³⁷⁸....., (11 Haziran 1943). CHP Büyük Kurultayı Dün Öğleden Önce İkinci Umumi Toplantısını Yaptı, *Ulus*. s.3.

³⁷⁹....., (15 Haziran 1943). CH Partisi Programını Yeni Şekli Kabul Edildi, *Ulus*. s.1.

Dilek encümeninde, memuriyetlerde ve küçük hizmetlerde yoksul ve dul kadınların tercih edilmesiyle ilgili istek gündeme gelmiş, bu istek kabul edilmişti. Liseyi bitiren kızların askerlik yapması ile ilgili istek ise reddedilmişti. Bunun yanında, kızların eğitime ve okullaşmasına ilişkin istekler de gündeme gelmişti.

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından Türkiye, yeni dünya düzeni içinde, demokrasi yönetimini benimsemiş olan Batı bloku içinde yerini almıştı. Türkiye, demokrasinin temel prensiplerinden biri olan siyasetin çok sesli olmasının gerekleri doğrultusunda çok partili hayata geçmişti. CHP'nin VII. Kongresi DP başta olmak üzere çok sayıda siyasi partinin kurulduğu bir atmosferde gerçekleşmişti. Yedinci Kongrede alınan kararlar ve uygulamalar değerlendirildiğinde bir kırılma yaşandığı söylenebilir. Her şeyden önce, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün kongreye katılmaması ve genel başkan seçimini kongrenin takdirine bırakması ile demokratik sistemlerde tarafsız Cumhurbaşkanı misyonuna görece yaklaşıldığı ifade edilebilir.³⁸⁰

17 Kasım 1947 tarihinde toplanan VII. Kongre basın tarafından da geçmiş kongrelerle kıyaslanarak ayrı bir yere konumlandırılmıştı. CHP'nin ilk kez demokratik bir yöntem izlemekte olduğu kaydedilmiştir. Kongrenin dışarıdan bir yönlendirme olmadan hür iradesi ile karar alma yetkisine sahip olduğu vurgulanmıştı.³⁸¹

VII. Kongrede bununla birlikte din konusu, özellikle ele alınmıştı. İmam ve hatip ihtiyacı dile getirilmişti.³⁸² İkinci Dünya Savaşı sonrası Sovyetler Birliği'nin Türkiye üzerindeki baskısı ve komünizm kaygısı kongrede ele alınan konuların başında yer almıştı. Komünizme karşı din adamları yetiştirilmesi için imam ve hatip okullarının açılması, Türk Ocağı'nın ünlü başkanı Hamdullah Suphi Tanrıöver tarafından teklif edilmişti.³⁸³ Laiklik ilkesi partililer tarafından dönemin konjonktürü doğrultusunda yorumlanmıştı.

VII. Kongrede CHP'li kadın temsilcilere ve kadın konusundaki yaklaşımlara baktığımızda, kongreye CHP'li kadın delegeler Mebrure Aksoley, Fakiye Öymen, Zehra Budunç, Hasene Ilgaz, Benal Arıman, Latife Çeyrekbaşı, Tezer Taşkıran, Nefise Ural, Makbule Dıblan ve Zekiye Molaoğlu katılmıştı.³⁸⁴ CHP'li kadın delegelerden yalnızca

³⁸⁰, (17 Kasım 1947). CHP Kurultayı Bu Sabah Onda Açılıyor, *Cumhuriyet*. S.8352, s.1.

³⁸¹ N.Nadi (18 Kasım 1947). Parti ve Memleket İçin En Büyük Tehlike, *Cumhuriyet*. S.83531, s.1.

³⁸² CHP Yedinci Büyük Kurultayı. s.45.

³⁸³ TBMM, a.g.k., 458.

³⁸⁴ TBMM, a.g.k., 3-12.

Benal Arıman hesap komisyonunda görev almıştı.³⁸⁵ Kadın kollarının kurulması da bu kongrede gündeme gelmiş, tüzük komisyonunda tasarının 58'nci maddesinin³⁸⁶ alt başlığında; “*Gençlik ve spor işleriyle uğraşmak, partili kadınlardan kollar kurmak*” olarak belirlenmişti.³⁸⁷ CHP Kadın kolları 1949 yılında faaliyetine başlayacaktı.

Kongrelerde, TBMM’de olduğu gibi, çoğunlukla erkek temsilcilerden oluşuyordu. Yedinci Kongrede kadınların, kongrelerde temsil oranını artırma düşüncesi ortaya atılmıştı. Tüzük görüşmelerinin yapıldığı sırada, Bursa delegesi Cahit Polat, Tüzük’ün 23’ncü maddesinin sonuna “*İl kongresi için ayrılacak olan delegelerin en az birisinin partili kadın olması*” ifadesinin eklenmesini teklif etmişti. Polat, ülke nüfusunun yarısını oluşturan kadınlar arasında, yüzbinlerce CHP üyesi kadın olduğunu dile getirmişti.³⁸⁸ Polat’ın bu düşüncesi oy kaygısı taşımaktaydı. “*Kadının içtimai hayattaki rolünü izaha hacet yoktur. Fakat denilebilir ki; partinin ilk gayesi olan seçimi kazanmak için kadınların kazanılması şarttır. Kadınların son seçimlerde büyük rolü olmuştur. Sırf kadınlar tarafından kazandığımız ve yine kadınlar tarafından kaybettiğimiz seçimlere hepimiz şahit olmuşuzdur*” demişti. Toplumda kadınlara verilen aktif görevlerin parti içinde de verilmesi gerektiğini dile getiren Polat, kadınlara mahrum oldukları hakları veren bir parti olan CHP içinde kadınların çalışmasının çok faydalı olacağını dile getirdi. Özeleştirici yapan Cavit Polat “*Biz erkekler kadınlarımıza partide tek vazife bırakmıyoruz. İşte kurultay kürsüsü önündeyiz, kaç kadın delegemiz vardır? Bunu temin için mecbur edici hükümler koymak lazımdır*” dedi. Polat, bir ilin kongresinde il adedi kadar kadın delege bulunmasını kongre çalışmaları için yararlı bulduğunu dile getirdi. “*İlçe kongresinde il için ayrılacak delegelerin en az biri partili kadınlardan seçilir*” cümlesinin eklenmesini teklif etti. Tüzük komisyon sözcüsü ve Konya Milletvekili Ali Rıza Türel, cinsiyet bakımından bir fark gözetilmediğini, Cahit Polat’tan ayrı düşünmemekle birlikte bu teklifin kabul edilmesi halinde partililer arasında eşitlik ilkesine aykırı olacağını ifade etti. Oturum başkanı ve daha sonra başbakanlık yapacak olan Şemsettin Günaltay da “*Kadın erkek farkını memlekette kaldıran bir partinin kurultayında bu gibi işlerin*

³⁸⁵TBMM, a.g.k., 430.

³⁸⁶58. Madde: *Genel İdare Kurulunun vazifesi, umumiyetle tüzük hükümlerine ve divanın karar ve talimatına göre partiyi teşkilatlandırmak, teşkilatın gelişmesini sağlamak ve devamlı şekilde parti işlerini yürütmektir.*”

³⁸⁷TBMM, a.g.k., 262-263.

³⁸⁸TBMM, a.g.k., 250.

münakaşasına zannediyorum lüzum yoktur” diyerek görüşünü ifade ettikten sonra oylamaya geçildi. Cahit Polat’ın önergesi kongrede reddedildi.³⁸⁹

VII. Kongrede, Cahit Polat ile benzer düşünceleri paylaşan delegeler de vardı. Bunlardan biri Cemil Sait Barlas’dı. Barlas, Tüzük’ün 76. Maddesi görüşülürken kadınların kongrede temsilini yeniden gündeme getirdi. Cemil Sait Barlas, kongreye gönderilecek delegeler belirlenirken, kadınların yer almasının zorunlu kılınmasını teklif etti. İngiliz Muhafazakâr Parti’de uygulanan il kongrelerinden büyük kongreye katılan delegelerden birinin kadın olması uygulamasının CHP’de de kabulünü teklif etti. Barlas, Türkiye’de kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmasına rağmen, siyasi hayatta kadınların yeterli derecede ilgisi olmadığına dikkat çekti. Avrupa’da da durum Türkiye’deki duruma benzer olmasına rağmen Avrupa’da kadınların siyasette aktif olmasını sağlayacak kuralların uygulandığını ifade etti. *“Bizim memleketimizin imkanlarını tahsil derecesini, kadınlarımızın ev işleriyle meşguliyetlerini nazara alarak onları kolay kolay cezbedemeyeceğini biliyorum. Fakat bir yandan da tarlada çalışanların kadın olduğu gözümün önündedir”* dedikten sonra seçimlerde, şehirlerdeki kadınların partiye büyük destekleri olduğunun altını çizdi. *“...İrfan seviyesi yükselen şehirlerde, kadının içtimai hayata karıştığı yerlerde kadın delegelerin de kongremize katılması bize ayrıca kuvvet kaynağı olacaktır. Kaldı ki, partimiz, inkılapçı bir partidir. İnkılabı geliştirmek için bazı hususi tedbirleri kabul etmek mecburiyetindedir. Komisyondaki arkadaşlarımız ‘mademki demokrasi var, erkek kadın bir araya gelir, kadın delege rey alırsa o da gelir’ dediler. Fakat bir de cinsiyeti muhafaza davası var. Böyle bir toplulukta hiçbir zaman, kadın erkeğe erkek kadına rey vermez”* demişti. Barlas bu durumu engellemek için, *“Dört veya daha ziyade delege gönderen illerde kendi aralarından seçilmiş bir delege”* şeklinde düzeltilmesini istemişti. 76’ncı maddeyi³⁹⁰ tüzük komisyonu kâtibi Atıf Ödül, Cemil Sait Barlas’ın komisyonda da aynı teklifi dile getirdiğini ancak *“Cinsiyet İmtiyazının”* kanunlarda yer almamasından dolayı bu teklifin uygun bulunmadığını dile getirdi. Bunun yanında, partide görev alan kadınların *“Partide daha fazla yer almasını”* sağlayacaklarını dile getirdi.³⁹¹ Dönemin Türkiye’si göz önüne alındığında, Barlas’ın iddiası oldukça gerçekçiydi. Toplumdaki dedikodu

³⁸⁹TBMM, a.g.k., 251.

³⁹⁰TBMM, a.g.k., 334.

³⁹¹TBMM, a.g.k., 334.

mekanizmasının varlığı karşı cinslerin-birbirine oy vermesine engeldi. Kadına karşı siyasette uygulanacak pozitif ayrımcılık geniş katılımlı bir temsil hakkı doğurabilirdi.

VII. Kongrede, kadınların partide ve toplumsal hayatta aktif olarak yer almalarını destekleyen delegelerin yanında, kadını toplumsal-kamusal hayattan tecrit etme görüşünü taşıyan delegeler de vardı. Gümüşhane delegesi Necati Akgün, dönemin sakıncalı akımlarından kabul edilen komünizme değinerek hükümetin, taşradan büyük şehirlere giden gençleri komünizmden koruması gerektiğini ifade etmiş ve şu öneride bulunmuştu; *“Gençliği solculuk cereyanlarına kaptırmamak için maişet derdi karşısında bulunmayan kadınlarımızın yerlerini gençlere vermesini istiyorum ve bunu çok rica ediyorum.”* Akgün’ün bu sözleri alkışlarla karşılanmıştı. Akgün’e göre; şehirlerde eşleri doktor, avukat gibi kazanç sahibi kadınlar, *büro mesaisine* ihtiyaçları olmadığı halde çalışmaktaydı. Akgün, bu kadınların kişisel istekleri ve lüksü devam ettirme arzusu için çalıştıklarına inanıyordu.³⁹²

Seyhan delegesi Makbule Dıblan, söz alarak Akgün’ün bu iddialarına kadınlar adına cevap vermişti. Anayasa’nın Türk kadınına medeni hayatta ve çalışma hayatında eşitlik verdiğini dile getiren Dıblan, Türk kadınının çalışma hayatında büyük başarılar kazandığını ve kanunun vermiş olduğu hakka layık olduğunu söyledi. Makbule Dıblan; *“Öyle münevver Türk kadınları tanıyorum ki mükemmel öğretmendir, mükemmel hakimdir, mükemmel hekimdir, yine bu kadınlar, aynı kadınlar mükemmel anadır, mükemmel zevcedir, iyi ev kadınıdır.... Büyük devrimleri yapan büyük Atatürk’ün büyük partisinin devrimci kurultayında Türkiye nüfusunun ekseriyetini teşkil eden köylü kadınının hepimizce malum olan yaşama şeraitini, çalışma şeraitini kolaylaştırıcı, iyileştirici, güzelleştirici, büyük hakiki memleket problemleri dururken, üçbeş müreffeh kadının çalışma hayatından çekilmesinin”* anlamsız olduğunu söylemişti. Dıblan okuyan, çalışan, Anadolu’ya hizmet götüren kadınların kadirşinaslıkla karşılandığının altını çizmişti. Türk milletinin Anadolu kadınına karşı *müstağni* görmediğini belirten Dıblan, *“Türk kadını nasıl kahramanların anası nasıl kahramanların yetiştiricisi olmuşsa, bilginin fennin adaletinde banisi olmak azminde ve yolundadır. Türk kadını bu azimden geri koyacak hiçbir teşebbüs tanımıyoruz”* demişti. Makbule Dıblan’ın konuşması delegeler tarafından takdirle karşılanmıştı.³⁹³ Bununla birlikte Akgün’ün kadınlar

³⁹²TBMM, a.g.k., 160.

³⁹³TBMM, a.g.k., 189.

hakkındaki sözleri söylememiş olsaydı, konuşmayacağını belirten Makbule Dıblan bu sözleri ile kongrede kadınların etkin olmadıklarını da itiraf etmişti. Yedinci Kongre, çok partili siyasi hayatın henüz ilk yıllarında, iktidar ve muhalefet partilerinin kıyasıya mücadele ettiği bir süreçte toplanmıştı. Aslında, bu döneme Atatürk'ün devrimlerinin tartışmaya açıldığı bir süreç de başlamıştı. Böylesine bir ortamda kadın hakları konusunda yapılan inkılap da toplum tarafından eleştirilen diğer inkılaplar gibi etkinliğini yitirmiş ve gündelik politik çelişmeler içinde kadına biçilen misyon da göz ardı edilmişti.

CHP, 1950 seçimleri sonrasında 27 yıllık iktidar partisi sıfatını kaybetmişti. Muhalefette yer alan bir parti olarak CHP ilk kongresini 29 Haziran-3 Temmuz 1950 tarihinde yapılmıştı. Halkevinde yapılan VIII. kongrede bir konuşma yapan genel başkan İsmet İnönü; *“Sivas Kongresinden beri kurultayların memleketin büyük meseleler içinde bulunduğu zamanlara rastladığına”* işaret etmişti. CHP'nin 1946 yılından itibaren kurmaya çalıştığı demokratik rejimin gelişmesinde payı olduğunu vurgulayan İnönü, seçimler sonucunda muhalefet partisi olma görevinin 3 milyon seçmen tarafından CHP'ye verildiğini ifade etmişti. DP'nin beş yıldan beri CHP'ye haksız istinat ve iftiralarda bulunduğunu söyledikten sonra Cumhuriyetin ilanından beri bu memlekette yapılmış ne iş varsa hatta başımızdakilerin bile hesabını vermek istiyoruz, demişti.

Zaman aşımına uğramaksızın *“Kimin ne istinadı ne iftirası varsa hemen tahkikat açılmasını talep ettiklerini”* söyledikten sonra *“27 senelik Cumhuriyetle alnımız açık ve yüreğimiz temiz olduğunu her halk partili bilecek ve söyleyecektir”* dedi.³⁹⁴ İsmet İnönü'nün bu sözlerine karşılık DP'nin yayın organı olarak bilinen Zafer gazetesinde Mümtaz Faik Fenik; 1946 genel seçiminde yaşananları hatırlatarak, parti genel sekreterliği tarafından idare amirlerine gönderilen emirlerin gazetelerde yayınlanmasına rağmen dönemin CHP yönetiminin hiçbir işlem yapmadığını hatırlattı. Hatta bu kişilerin cezalandırılmak yerine ödüllendirildiğini ifade etti.³⁹⁵

Kongrede muhalefet partisi olmanın ve seçimi kaybetmenin eleştirisi de yapıldı. Muğla delegesi Dr. Sezai, genel merkezin parti müfettişlerinin teşkilatla yakından ilgilenmediklerini, yanlış raporlarla merkezi yanılttıklarını savundu. Dr. Sezai 1946 seçimleri sonrası parti ve hükümetin ortak hareket etmesi sonucunda seçimin

³⁹⁴....., (30 Haziran 1950). CHP Partisi'nin 8'nci Kurultayı Dün Çalışmaya Başladı, *Cumhuriyet*. S. 9301, s.4.

³⁹⁵M.F.Fenik (3 Temmuz 1950). Tezatlarla Dolu Perişan Nutuk, *Zafer*. S.428, s.1.

kaybedildiğini belirtti. Eleştirilerini Nihat Erim’e yönelterek “*Sen genç bir hukukçusun, iyi talebe yetiştirirsin, fakat bizim gibi memleketi göremezsin*” dedi.³⁹⁶

Kongrede bir delege, toplanma amaçlarının partinin başarılı olmasıdır, dedikten sonra konuşmaların serbestçe yapılması gerektiğini, iktidarın eleştirildiği kadar partililerin birbirini de eleştirmesi gerektiğini söyledi. Delege sonra “*Güzel laflarla vakit geçirmemeliyiz. Parti yıkılma tehlikesi geçiriyor. Açık konuşursak muvaffak oluruz*” dedi.³⁹⁷

Çok partili siyasi hayata geçilmesiyle birlikte CHP’nin kadın politikasına verdiği ağırlık zayıflamıştı. Nitekim, 1950 seçimlerinde TBMM’de3 kadın milletvekili yer almıştı. Meclis’teki kadın temsilci azlığı kongreye de yansıtacaktı. CHP’nin Sekizinci Kongresi’nde iki kadın delege katılmıştı. Bunlardan biri 9. Dönem CHP Milletvekili Tezer Taşkiran’dı. VIII. Kongre’de divan yedek üyeleri için yapılan birinci seçimde, aday olan tek kadın Tezer Taşkiran olmuştu.³⁹⁸ Tezer Taşkiran, 122 oy almış, yedek üye olma oranına ulaşamadığı için CHP divanına seçilememişti.³⁹⁹ Kongredeki ikinci kadın Ankara delegesi olan Übeyde Elli idi. Elli, Genel Sekreterliğin iki kongre arasındaki çalışma raporu üzerine söz almıştı. Übeyde Elli, Yedinci Kongrede kadınların temsili ve kadın kolları üzerine yapılması gereken çalışmaların altını çizmişti. Kadın kolları konusuna değinen Elli, bu konuda belirtilen memnurluk ile memnuniyetsizlik kelimelerinin açıklanmasını istemişti. Cevat Dursunoğlu, konunun yeniden ele alınacağını ifade etmişti.⁴⁰⁰

CHP’nin IX. Kongresi 26-30 Kasım 1951 tarihleri arasında Ankara’da Büyük Sinemada yapılmıştı.⁴⁰¹ Kongre, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü’nün açılış konuşması ile başlamıştı. İsmet İnönü, DP’nin iktidarda olduğu bir yıllık süre içinde siyasi alanda eşit olmayan şartların oluştuğunu ve CHP’nin bu şartlarda mücadele etmekte olduğunu söylemişti. İnönü, son zamanlarda yaşanan irtica hareketlerinin, iktidar partisinin söylemlerine dayanarak gerçekleştiğini ifade etmişti. CHP iktidarına yapılan haksız eleştirilerin, irtica hareketine katılanların eylemlerini güçlendirdiğini, Atatürk’ün adına

³⁹⁶, (2 Temmuz 1950). CHP Kurultayı Dün De Toplandı, *Zafer*. S.427, s.8.

³⁹⁷, (1 Temmuz 1950). Kurultayda bir delege ‘CHP Yıkılmak Tehlikesindedir’ dedi, *Yeni Sabah*. S.4140, s.5.

³⁹⁸Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi [BCA]. 490.01.222.876.

³⁹⁹, (4 Temmuz 1950). CHP Divanının 30 Üyesi Belli Oldu, *Ulus*. s.1.

⁴⁰⁰H.İlgaz (10 Temmuz 1950). CHP Sekizinci Kurultayından İntibalar, *Kadın Gazetesi*. S.176, s.1.

⁴⁰¹Kumaş, **a.g.k.**, 1999, 59.

ve eserlerine saldırılara dönüştüğünü söylemişti. İsmet İnönü, milletin sağduyusu ile bu hareketin ivme kaybettiğini belirtmişti.⁴⁰²

Falih Rıfki Atay, Ulus'taki köşesinde iktidarın uygulamalarından duyduğu rahatsızlığı dile getirmişti. Atay, milli egemenlik rejiminin partizanlık rejimine dönüştüğünü iddia etmişti. CHP'nin 1945-1950 yılları arasında uyguladığı dürüst politikadan, DP'nin ayrıldığını savunan Falih Rıfki Atay, demokrasinin hürriyetten de üstün şartlarının eşitlik olduğunu vurgulamıştı.⁴⁰³

CHP IX. Kongresinde, diğer kongrelerde olduğu gibi kadın delegeler de yer almıştı. Her geçen yıl temsil sayıları azalan kadınlar Dokuzuncu Kongre'de 4 kişi ile temsil edilmişlerdi. 3 kadın delege kongrenin çeşitli komisyonlara seçilmişti. Seyhan Delegatesi Makbule Dıblan, Memleket Meselesi ve Ana Davalar Komisyonunda, Ankara delegatesi Mebrure Aksoley ve Manisa Delegatesi Müjgan Ağaoğlu Dilek komisyonunda yer almıştı.⁴⁰⁴

IX. Kongrede bulunan kadın delegeler, gündeme ve kadın sorunlarına ilişkin düşüncelerini kongre üyeleri ile paylaşmıştı. Ankara Delegatesi Mebrure Aksoley, CHP'nin IX. Kongresinde bir kadın temsilci olarak bulunmaktan duyduğu mutluluğu dile getirirken diğer yandan kongrede 4 kadın delege ile bulunmanın üzüntüsünü ifade etmişti. Kadının siyasi ve toplumsal hayatın içinde bulunması gerektiğini belirten Aksoley, *"Kadınlara bir cemile olarak değil kendilerinden faydalar elde edileceği için vazife verelim Teşkilatımızın en üst kademelerine kadar kadın arkadaşlardan istifade edelim"* diyerek kadınların parti içinde daha geniş temsilci sayısına ulaşması gerektiğini söylemişti. Mebrure Aksoley'e göre CHP iktidarının yaptığı en büyük devrimlerden birinin kadın devrimi idi. Dünyanın en medeni ülkesinde yaşayan kadınlarından bile esirgenen haklara Türk kadınının sahipti. Aksoley, Türk kadının bu haklara kavuşmasını sağlayan Atatürk ve CHP'ye şükranlarını sunmuş bunun yanında Mebrure Aksoley, bir süredir kadın inkılabına karşı başlatılan irtica hareketlerinden duyduğu üzüntüyü dile getirmişti. Türk inkılabının tehlikede olduğuna inanan Aksoley, *"İstanbul'da köprüünün bir başından diğerine geçinceye kadar 15 tane çarşafli kadın saydım. Bu inkılabımız bakımından üzüntü verici bir durumdur"* demişti. Mebrure Aksoley'e göre bu durumun

⁴⁰²....., (27 Kasım 1951). CHP IX. Büyük Kurultayı Toplandı, *Ulus*. S. 10929, s.1.

⁴⁰³F.R.Atay (26 Kasım 1951). Kurultay, *Ulus*. S.10928, s.1.

⁴⁰⁴....., (27 Kasım 1951). Gençlik ve Basın İçin Büyük Tezahürat Yapıldı, *Ulus*. S. 10929, s. 1.

kaynağı, iktidar partisiydi. DP kongrelerinde irticai düşüncenin hâkim olduğunu belirten Aksoley, kadının memuriyetten uzaklaştırılma düşüncesi, siyasi ve sosyal hayatta yok sayılmak istenmesi ve eğitim alanında karma eğitim sisteminin terk edilmesi yönünde görüş bildirilmesinin kadın inkılabı adına bir tehlike olduğunu ifade etmişti. Ortaya çıkan bu anlayış sonucunda velilerin kız çocuklarını okula göndermek istemediğini hatta öğretmenleri tehdit ettiğini belirtmişti. Kadına karşı bu yaklaşımın değişmesi adına CHP'nin üzerine düşen görevi yerine getirmesi gerektiğini söyleyen Aksoley, *“Yıllarca iktidara gelmeyeceğimizi bilsek bile inkılaplardan tek bir taviz vermeyeceğiz”* diyen Aksoley 'in konuşması sürekli alkışlarla desteklenirken, kongre üyeleri inkılapçılık ilkesine olan bağlılığını da ortaya koymuştu.⁴⁰⁵

IX. Kongrede söz alan bir diğer kadın delege Müjgan Ağaoğlu olmuştu. Müjgan Ağaoğlu, kongrede bulunan 4 kadın üyeden biri olduğunun altını çizirken partinin kadın politikaları konusunda izlemesi gerektiğine inandığı düşüncelerini paylaşmıştı. Türk kadının tarihin her aşamasında vatan ve memleket hizmetinde bulunduğunu söyleyen Ağaoğlu, CHP'nin ilkeleri ve inkılapları sayesinde en medeni haklara sahip olduğunu vurgulamıştı. Cumhuriyet Türkiye'sinde, kadın erkek birlikte omuz omuza çalışarak memlekette faydalı işlerin ortaya konulduğunu söylemişti. Müjgan Ağaoğlu, Mebrure Aksoley gibi iktidar partisinin politikaları sonucu oluşan atmosferde kadınlara karşı bir baskı mekanizmasının işletildiğini dile getirmişti. Kadınların işten çıkarılma korkusu yaşadığını, siyaset yapan kadınların aile bireylerine karşı haksız ithamlarda bulunulduğunu belirtti. Medeni Kanun'a karşı Mecellenin yeniden canlandırılmak istendiğini ifade eden Ağaoğlu, CHP'nin Türk kadınına elini uzatmaya devam etmesini istemişti. Müjgan Ağaoğlu, *“Teşkilatın her kademesinde, kadın azaları, partide kadın kolları, her kademedede kadın üyelere faali vazife vermelidir”* diyerek iyi niyetli yaklaşımını ortaya koymuştu.⁴⁰⁶

CHP'nin X. Kongresi Ankara'da Büyük Sinemada 22-26 Haziran 1953 tarihlerinde yapılmıştı. İsmet İnönü, kongrede yaptığı konuşmada dış politikada Sovyetler Birliği'nin verdiği notayı ele alarak başlamış ve Boğazların Türk hakimiyeti altında olduğunu; korunmasının, savunulmasının ve yönteminin Türklere ait olduğunu söylemişti. İsmet İnönü bunun yanında muhalefet partisi lideri olarak iktidar partisinin uygulamalarına da

⁴⁰⁵....., (28 Kasım 1951). DP İktidarı Şiddetle Tenkidedildi, *Ulus*. S.10930, s.5.

⁴⁰⁶....., (30 Kasım 1951). Komisyon Raporları Görüşülüyor, *Ulus*. S.10932, s.1.

değinimişti. “Rejim meseleleri hürriyet, emniyet ve vatandaş hakları esaslarında toplanır. Demokratik rejimin gelişmesi ve yerleşmesi güçlüğe uğradığı nispetle siyasi faaliyet hemen tamamiyle rejimin münakaşasına inhisar eder” dedikten sonra ülkedeki siyasi tartışma ve faaliyetlerin medeni ülkelerdeki gibi olmadığını altını çizmişti. Bu durumun nedenini ise rejim üzerinde gelişme sağlanamamasına bağlamıştı.⁴⁰⁷ X. Kongre’de Mebrure Aksoley, Genel Yönetim kuruluna yeniden seçilirken, kongreden yazmanlar arasında kadın delege de bulunması isteğinin gündeme getirilmesi üzerine Şehime Ertan yazmanlar arasında yer almıştı⁴⁰⁸ CHP’nin X. Kongresi’nde kadın delegeler söz alarak düşüncelerini paylaşmışlardı. Kastamonu delegesi Hacer Dicle, genel idare kurulunun oldukça iyi çalıştığını fakat teşkilatlanma işleri ile gereğince ilgilenemediğini belirtmişti. Demokrasilerde eleştirinin önemine değinerek bir özeleştiriyi yapmıştı. Dicle, “Çok iyi çalıştık dersek kendi kendimizi aldatmış oluruz hepimiz biliriz ki yılda bir defa yapılan ocak, bucak kongrelerinden sonra merkezlerin kapısına manevi kilit vururuz” demişti.⁴⁰⁹ İstanbul delegesi Zahide Tansu ise kadın sorunlarına ilişkin şunları söylemişti; “Türk kadını ıstırap içindedir. Türk kadını inkılaplar karşısında cephe alınmasından hiçbir zaman yılmamıştır. Demokrat iktidarın ‘kadınlarımız refah içindedir’ şeklindeki vaadleri hakiki Türk anası için değil, birkaç tane bakan hanımı için doğru olabilir. Hakiki Türk kadını hastane kapılarında bekleyendir” diyerek iktidar partisi DP’nin tavrını eleştirmişti.⁴¹⁰

CHP’nin XI. Kongresi Ankara’da Yeni Sinema’da 26-31 Temmuz 1954 tarihlerinde yapılmıştır. 1954 genel seçimlerinin hemen sonrasında toplanan⁴¹¹ kongrenin açılış konuşmasını İsmet İnönü yapmıştı. 3 milyon oyla yeniden muhalefette yer aldıklarını belirten İnönü, dinin siyasete alet edilmesi konusundaki rahatsızlığını dile getirmişti. “Eski ve yeni kanunlar dini siyasete alet etmeği menetmiştir. Seçim esnasında buna ehemmiyet verileceği tekrar tekrar ifade edilmişti. Ama hazin hakikat şudur ki bu seçim silahı büyük mikyasta ve CHP aleyhinde haksız ve insafsız kullanılmış ve partimiz kanunen hakkı olduğu himayeyi görememiştir” demiştir. İsmet İnönü’nün konuşmasından sonra genel idare raporu okunmuştu. Bu raporda, nisbi temsil, ikinci

⁴⁰⁷, (23 Haziran 1953). İnönü’nün Nutku, *Ulus*. S. 11489, s.1.

⁴⁰⁸ Kumaş, **a.g.k.**, 1999, 69.

⁴⁰⁹, (24 Haziran 1953). Kurultayda Hareketli Görüşmeler, *Ulus*. S.11490, s.5.

⁴¹⁰, (25 Haziran 1953). Genel İdare Kurulu Raporu Tasvibedildi, *Ulus*. S.11491, s.5.

⁴¹¹, (26 Temmuz 1954). CHP Kurultayı Bugün Toplanıyor, *Cumhuriyet*. S.10773, s.1

meclis, Anayasa Mahkemesi, hâkim teminatı, serbest seçim esası, üniversite muhtariyetinin korunması istenmiştir.⁴¹²

Kongrede gündeme gelen konulardan biri, sine-yi millete dönme konusuydu. CHP’li milletvekillerinin Meclis’ten çekilmesi ve seçim kanunu değişmeden hiçbir seçime katılmaması gündeme gelmişti. Delegelerin bir kısmı sine-i millete dönme konusunda kararlı iken Faik Ahmet Barutçu ve Cevat Dursunoğlu gibi isimler Meclis’ten çekilmeyi siyasi mücadeleyi bırakmak olduğuna dikkat çekerek karşı çıkmışlardı.⁴¹³

İsmet İnönü ise siyasi faaliyetlere sonuna kadar devam etmekten yana olduğunu söyledikten sonra; *“Biz siyasi parti olarak şahsi dava ve arzularımızı takip hevesinde değiliz. Vatandaşın malıyız ve onun emekçisiyiz.... Siyasi parti olarak vazifeye devam edeceğiz. Bunun vasıtası da 2’dir. Bir, seçimlere girmek biri de Meclis gibi en salahiyyetli bir kürsüden millete seslenebilmek. Gaye seçmene doğru söylediğimizi inandırmak, bu suretle seçmen kazanmaktır”* diyerek sine-yi millete dönme konusunu gündemden çıkarmıştı.⁴¹⁴

CHP’nin XI. kongresini CHP Genel Başkanı İsmet İnönü’nün eşi Mevhibe İnönü ve CHP’li kadınlar birlikte izlemişlerdi.⁴¹⁵ Bununla birlikte, kongre yazmanlığına Sabahat Erdemir adlı kadın delege getirilmiştir. Sabahat Erdemir, Celal Bayar’ın Amerika’ya seyahati sırasında cumhurbaşkanına hakaret etmiş ve 6 ay hapse mahkûm olmuştu. Kongrede yazmanlık görevinin verilmesi muhalif basın tarafından tepki ile karşılanmıştı.⁴¹⁶ Bununla birlikte, CHP Parti Meclisi’ne Mebrure Aksoley yeniden seçilmişti.⁴¹⁷

CHP’nin XII. Büyük Kongresi Ankara Ulus Sinemasında, 21-24 Mayıs 1956 tarihleri arasında toplanmıştı. *“Olgun”* bir havada geçmesi beklenen XII. Kongre⁴¹⁸ İsmet İnönü’nün konuşmasıyla başlamıştı. CHP’nin XI. Kongre sonrasında yaşanan gelişmeleri bir sınav ve buhran dönemi olarak değerlendiren İsmet İnönü; *“Demokrasi denilen yeni hayatımız her bakımdan bir imtihan ve buhran devrine girmiştir. Demokrasi denilen yeni hayat tarzının milletimizin bünyesinde yerleşip yerleşmeyeceğine yönelik şüpheli bir*

⁴¹²....., (27 Temmuz 1954). CHP Kurultayı Dün Ankara’da Toplandı, *Cumhuriyet*. S.10774, s.1.

⁴¹³....., (28 Temmuz 1954). CHP Kurultayındaki Çekilme Kararı, *Cumhuriyet*. S.10775, s.7.

⁴¹⁴....., (29 Temmuz 1954). CHP Islahat Komisyonu Raporu Kabul Edilmedi, *Cumhuriyet*. S.10776, s.6.

⁴¹⁵....., (27 Temmuz 1954). CHP Kurultayı Dün Ankara’da Toplandı, *Cumhuriyet*. S.10774, s.7.

⁴¹⁶D.Nadi (28 Temmuz 1954). Kurultay Notları, *Cumhuriyet*. S.10775, s.7.

⁴¹⁷....., (31 Temmuz 1954). CHP Kurultay Seçimleri Yaparık Dün Dağıldı, *Cumhuriyet*. S.10778 s.6.

⁴¹⁸....., (21 Mayıs 1956). Halk Partisi Kurultayı Bugün Açılıyor, *Cumhuriyet*. S.11428, s.5.

sual, iki seneden beri daha ziyade müsbet bir cevap almıştır. Benim samimi kanaatim hülasa olarak ümitli ve iyimserdir.” Dedikten sonra “Lütuf ve sabır” ile beklenmesi sonucun kazanılacağını söylemişti. XII. CHP Kongresi’nde de Mebrure Aksoley parti meclisine seçilirken, 11. Dönem CHP’nin tek kadın Milletvekilli Übeyde Elli⁴¹⁹ ve CHP İstanbul İl Başkanlığı’nda görevli Emel Gürler kongre yazmanlığını üstlenmişti.⁴²⁰

CHP’nin XIII. Büyük Kongresi 9-11 Eylül 1957 tarihleri arasında Ankara Yeni Mahalle’de Alemdar Sinemasında gerçekleşmişti. Bu süreçte DP’nin baskısını oldukça ağır hisseden CHP’liler kongre toplamak için salon bulmakta zorlanmıştı.⁴²¹ İktidar partisi ile karşı karşıya gelmek istemeyen işletmeciler imkanlarını muhalefet partilerinden sakınmıştı. Bu atmosferde toplanan kongrenin açılış konuşmasını yapan İsmet İnönü kongrenin seçim kararı alınması üzerine toplandığını söyledikten sonra, 1957 seçimlerinin önceki iki seçimden farklı olduğuna dikkat çekmişti. İsmet İnönü, vatandaşın resmi vasıta ile yapılan tebliğ ve telkinlerle sindirilmekte olduğunu vurgulamıştı. Radyonun iktidarın hizmetinde, basın ise baskı altında olmasından duyduğu rahatsızlığı dile getirmişti. 1957 seçimlerine giderken, muhalefet partilerinin iş birliği yapmasını mevcut şartların zorladığını belirtmişti. Toplumun her kesiminin ortak sorununun siyasi huzursuzluk, iktisadi darlık ve pahalılık olduğunu dile getiren İnönü bu sorunların ise iyi niyetli siyasi oluşumların, toplum ile iş birliği yapılmasıyla çözüleceğini eklemişti. İnönü, “Biz muhalefet partileri, demokratik rejimi kuruncaya kadar geçecek kısa devre için vatandaşı ferahlatacak iktisadi emniyeti ve istikrarı sağlayacak, yokluğu hafifletecek, hülasa halkın ihtiyacı ile meşgul olacak bir iktisadi nizamı kuracağız” diyerek, dönemin ekonomik problemlerine dikkat çeken bir konuşma yapmıştı.⁴²² CHP’nin XIII. Kongresinde CHP İstanbul İl Başkanlığı’nda görevli Emel Güler bir önceki kongrede olduğu gibi yazman olarak görev almıştı. CHP Parti Meclisi’ne Mebrure Aksoley, Onur Kurulunda Emel Güler yer almıştı.

CHP’nin DP iktidarı karşısında yaptığı son kongre 12-15 Ocak 1959 tarihleri arasında gerçekleşen XIV. Büyük Kongre olmuştu. İsmet İnönü, DP’nin geçmiş seçimlerde kanunlardaki eşitlik ilkesine aykırı hareket ettiğini ve seçimleri lekelediğini söylemişti. İnönü DP’yi eleştirerek “...Emrivakilere dayanan maceracı bir iktisadi ve

⁴¹⁹, (25 Mayıs 1956). CHP Kurultayı İnönü’nün Bir Nutku ile Kapandı, *Cumhuriyet*. S.11432, s. 5,

⁴²⁰ Kumaş, **a.g.k.**, 1999, 20.

⁴²¹, (14 Eylül 1957). CHP, *Akis*. S.175, s.6.

⁴²², (10 Eylül 1957). CHP Kurultayı, İnönü’nün Mühim Nutku ile Dün Açıldı, *Cumhuriyet*. S.11897, s.5.

mali politika ile elde etmek, zihniyetinden kesin olarak vazgeçilmesini” söyledi. İnönü ayrıca, seçim sisteminden kaynaklı, azınlıkta yer alan bir partinin iktidar olduğunu da sözlerine eklemişti.⁴²³

CHP’nin XIV. Kongresi kadınların uzun süren suskunluğun ardında seslerini duyurduğu kongrelerden biri olmuştu. Parti Meclisi Raporu eleştirilerinde söz alan Hasene Ilgaz, raporda kadınlara yer verilmemesi konusundaki rahatsızlığını dile getirerek daha insaflı olunmasını istemişti.⁴²⁴ Kadın konusu erkek delegeler tarafından da dile getirilmişti. İzmir delegesi Hüsamettin Balkanlı, kadın ve gençlik kollarına önem verilmesi gerektiğini söylemiştir. İstanbul delegesi Mehpare Bartu, *“CHP’yi iktidara getirecek kadınlardır, nüfusumuzun yüzde 51’ini kadınlar, yüzde 49’unu erkekler teşkil etmektedir. Erkeklerin asker olanları dikkate alınırsa, kadınların kuvveti ortaya çıkacaktır.”* Dedikten sonra raporda kadın konusuna gereken ağırlığın verilmemesini eleştirmişti.⁴²⁵

Kadınlar konusunda söz alan bir diğer isim Adana delegesi Dr. Makbule Hızal olmuştu. Hızal, CHP’nin inkılapçı bir parti olarak tanındığını, halbuki raporda inkılap konusunda bir ilerleme olmadığını dile getirdi. Hızal, *“Türk kadınının asıl vazifesini, layık olduğu vazifeyi bu partinin bünyesinden alamamıştır. Kadınlarımız, inkılapçı CHP’de yerlerini almadırlar, eğer iş iskemle kavgası değilse bu böyle olmalıdır. İnkılaplar konusunda samimi olmalıyız. Türk kadını beka sahibidir”* demişti. Eleştirilere cevap veren Genel Sekreter Kasım Gülek, CHP’nin kadın ve gençlik kolları yönetmeliklerinde değişiklik yapılacağını söyledi. Gülek ayrıca, *“Kadın aded bakımından tesir bakımından memlekette üstündür. Sandık başında oy hakkını arayan kadın, Ulus meydanındaki mermiyi taşıyan kadın kadar muhteremdir. CHP’yi iktidara getirecek cemillerden biri kadındır. Bu konuya daha önem vereceğiz”* diyerek CHP’nin kurucu ruhunda yer alan kadın inkılabına daha çok önem verileceğini ifade etmişti.⁴²⁶ Kongrenin üçüncü oturumunda sosyal davalar ve gençlik komisyonunun hazırladığı raporlar okundu. Aynı oturumda, XIV. Kongre’ye katılan 75 kadın delege, kadın kollarına önem verilmesi

⁴²³, (13 Ocak 1959). CHP’nin Büyük Kurultayı İnönü’nün Nutku İle Açıldı, *Cumhuriyet*. S.125821, s.1.

⁴²⁴, (13 Ocak 1959). Tenkid Edilen Rapor, *Cumhuriyet*. S.12382, s.1.

⁴²⁵, (14 Ocak 1959). CHP Kurultayında Dün İktidar Tenkid Edildi, *Cumhuriyet*. S.12383, s.5.

⁴²⁶, (14 Ocak 1959). CHP Kurultayında Dün İktidar Tenkid Edildi, *Cumhuriyet*. S.12383, s.5.

konusundaki dilekleri, parti meclisince ileri bir zamanda sonuca kavuşturulmasına karar verildi.⁴²⁷

2.1.1.3. *CHP kadın kolları*

Türkiye’de, kadınların siyasi hayatta yer alması 1930’lu yıllarda gerçekleşmişti. Dönemin tek partisi olan CHP, kadınlara temsil hakkı sunmuştu. Aynı dönemde kadınlar yerel yönetimde ve ardından TBMM’de yer almışlardı. Bununla birlikte kadınların parti içinde örgütlenmesi ve kadın kolları girişiminin hayata geçirilmesi ancak 1940’lı yılların sonunda gerçekleşmişti.

CHP’nin çok partili hayata geçilmesinden sonra gerçekleşen VII. Kongresi’nde, kadın konusu çok partili siyasi çekişme içinde ötelenirken aynı süreçte kadınların seçim faaliyetlerinde etkinliğinin artırılıp kadın oylarının devşirilmesi için teşkilatlanmaya gidilmişti. Tüzüğün Genel İdare Kurulunun görevlerini düzenleyen 58’nci maddesine eklenen (n) bendi ile kadın kollarının kurulması öngörülmüş, “*Gençlik ve spor işleriyle uğraşmak, partili kadınlardan kollar kurma*” ifadesine yer verilmişti.⁴²⁸

CHP’nin 1947 yılında toplanan VII. Kongresi’nde kadın kollarının kurulmasına ilişkin alınan karar, 1949 yılına gerçekleşebilmişti. 1949 yılında yaklaşan genel seçimlerde, seçmenlerin nerdeyse yarısını oluşturan kadınların seçime katılımını sağlamak, parti lehine bir hareket uyandırmak amacıyla, kadınlar kurulunun faaliyete geçmesine yönelik bir adım atılmıştı. Burada istenen “*nazarı ve akademik sahadan uzak tutularak*” şehir ve kasabalar ile ocak ve bucaklarda istekli kadınlardan oluşan kadın kollarının kurulmasıydı.⁴²⁹

CHP’nin 1949 yılında oluşturduğu kadın kolları teşkilatına göre, ilk olarak kadın kolu kurmak için ocaklar kendi bölgelerinde yer alan ve üye defterlerine kayıtlı kadınlardan beş kişilik bir Faal Kadın Heyeti seçmesi öngörülmüştü. Faal Kadın Heyeti ise bir temsilci seçerek, ocak yönetim kurulu ile iletişim sağlayacaktı. Faal Kadın Heyeti, ocak idare heyetinin bir organı kabul edilecekti. İki oluşumun ayda bir kez ya da gerektiğinde toplantı yapması istenmişti. Ancak kadınların oy hakkı olmadığının altı çizilmişti. Bucaklara bağlı bulunan Ocakların kuracakları Faal Kadın Heyeti, iş birliği

⁴²⁷....., (15 Ocak 1959). CHP Kurultayının İlk Hedefler Beyannamesi, *Cumhuriyet*. S.12384, s.5.

⁴²⁸Erdoğan, **a.g.k.**, 2000, 61.

⁴²⁹BCA. 490.01.454.871.

sağlamak adına ayda bir defa kendi aralarında ortak bir toplantı yapacak, bu toplantılarda geçici bir başkan seçilecekti. Bir ilçeye bağlı bucakların bünyesinde bulunan Faal Kadın Heyeti her üç ayda bir umumi heyet dahilinde toplanıp ve üç aylık çalışma programı düzenleyecekti. Yılda bir kez il dahilinde bulunan bütün Faal Kadın Heyetlerinin katılımıyla kongre halinde toplantı yapılacaktı. Bundan sonraki kongreler Faal Kadın Heyetlerinin senelik çalışmaları hakkında raporlar incelenip ve gerekli görüldüğünde daha sonraki yıl için yeni bir çalışma programı düzenlenecekti. Aynı zamanda Faal Kadın Heyetleri kendi aralarında ve bağlı bulundukları ocak kurullarıyla temasta bulunarak genel heyete ve kongrelerin gününü ve gündemi düzenleyecekti.⁴³⁰

Kadın koluna ait talimatname tasarısında, kadın kollarının görevleri de belirlenmişti. Buna göre kadın kolları üstlenecekleri görevleri programa göre kendi aralarında belirleyip gerektiğinde, görev dağılımı yapıp ocaklara bildireceklerdi. Kadın kollarının faaliyetleri partililerin birliği ve dayanışmasını destekler nitelikte olacaktı. Kadın kollarının göz önünde bulundurması gereken noktalarda şunlardı; *“İnkılabımızın herhangi bir şekilde zedelenmesine meydan vermemek, partimizin 25 senede meydana getirdiği eserleri halkımıza anlatmak, parti umdelerine bağlı imanlı ve seciyeli bayanları partiye almaya çalışmak, sosyal yardım, milli eğitim, savunma ve korunma işlerinde bayanları tenvir ve teşvik ederek çalışmalarını temin etmek”* son olarak yıllık faaliyetleri rapor halinde hazırlamak ve kongreye sunmak, kadın kolları tasarısında görevler arasında yer alıyordu.⁴³¹

CHP Genel Sekreterliği, 1949 yılının haziran ayında hazırladığı kadın kolları yönetmeliğini, CHP İl İdare Kurulu Başkanlığı'na göndermişti. Genel Sekreterlik, partinin en büyük vasıflarından birinin inkılapçılık olduğunu söylerken bu alandaki en büyük başarısının *“...Üstün kabiliyet ve vasıfları olan Türk kadınına gerek medeni haklarında gerekse ulus hizmetlerinde erkeklerle eşit haklara sahip olmasını sağlamak”* olarak göstermişti. Genel Sekreterlik, *“Türk kadınının yüksek vasıflarından biri olan yuvalarına ve ailelerine derin bağlılığı yanından bir kısım kadınlarımızın birçok zamanları evlerinde geçirmekte ve bu sebeple sosyal ve siyasal cemiyet heyeti içinde çalışma zamanı ve şekilleri ayrı bir hususiyet arz etmektedir”* ifadelerine yer verilmişti. Kadınların içinde bulundukları mevcut şartlar nedeniyle partili erkeklerle birlikte

⁴³⁰BCA. 490.01.454.871.

⁴³¹BCA. 490.01.454.871.

alışmalarının çeşitli güçlükler doğurduğunun altı çizilmişti. Kadın hakları üzerinde büyük hamleler yapan ve bu görüşler üzerinde duran CHP'nin parti programının kadınlar arasında yaygınlaşmasını ve kadın üyelerin sayısını arttırmak amacıyla kadın kolları yönetmeliğinin ilgili yerlere dağıtılmasını emretmektedir.⁴³²

CHP, genel idare kurulunun 5 Haziran 1949 tarihinde gerçekleştirilen toplantısında kadın kolları yönetmeliği onanmıştır. Bu yönetmelikte; *“programın erkek vatandaşlar arasında olduğu kadar kadın vatandaşlar arasında da yayılmasını, anlaşılmasını, benimсенmesini ve sosyal hizmetlerin sağlanması amacıyla kendi kuruluşu içinde”* kadın kollarının kurulduğunu belirtiliyordu. Yönetmeliğin 2'nci maddesine göre kadın kolları yalnız il ve ilçelerde şartları uygun bucaklarda kurulur, ifadesi yer alıyordu.

Yönetmeliğin 6'nci maddesinde kurula yazılan her kadın aza oranında aylık ya da yıllık, kendilerinin belirleyeceği naktin kurula verileceği belirtilmişti. Toplanan paraların makbuz karşılığında alınacağı ve kurulca düzenlenecek balo, konser gibi faaliyetlerden elde edilecek gelirin kurulun ihtiyaçları için harcanacağı belirtiliyordu. Kadın kolunda yer almak için CHP'ye ye olma zorunluluğu yoktu. Kadın kollarına girecek kadınların ise parti yelikleri devam edecekti.

Parti programlarında vurgulanan aile birliğinin korunması kadın kolları yönetmeliğinde de yer alıyordu. 8'nci madde de *“Kadın kollarının kurulmasında sosyal şartların elverişli olması ve kuruluşun, sosyal rahatsızlıklara ve cemiyet topluluğuna temel saydığımız aile birliklerinin ve düzenin bozulmasına veya sarsılmasına yol amaması esastır. Böyle bir durumda mahalli idare kurulu bu yönetmeliğin o mahalde tatbiki muvafık olmayacağı hakkında mtaalasını genel sekterliğe bildirir. Parti genel idare kurulu, müfettişler yoluyla ya da başka yollardan sosyal ve politik gerekler doğrultusunda faydalı sonuçlar vermeyen kadın kollarını kaldırır. Kadın kolu başkanı ve idare kurulu bağlı oldukları parti il başkanları ile iş birliği içindedirler. Kadın kollarının başlıca görevi birinci maddede belirtildiği gibi CHP programının tanıtılması, yayılması ve beğeni toplamasının sağlanmasıdır. Bunun yanında partiye kadın ye kaydetmektir. Propaganda sırasında yumuşak bir dil kullanılması özellikle vurgulanmıştır. Kadın kollarının, sosyal çalışmalarda ev idaresi kursu açmak, açılmış olanlardan yararlanmak, imkanlarını artırmak, kimsesizlere yardım etmek, fakirleri himaye tedbirleri almak, okul çağındaki kız çocuklarından fakir olanların okul ihtiyaını karşılamak, görevler*

⁴³²BCA. 490.01.9.46.

arasında” yer almıştır. Bunun yanında “Kadın kolu olmayan yerlerde halkevi ve halkodaları ile işbirliği yapılacağına” yer verilmiştir. “İlgili yerlere ziyaretçi göndererek sağlık ve çocuk bakımı ile ilgili hizmetlerde bulunulması gerektiği” ifade edilmiştir.⁴³³

CHP kadın kolları ilk olarak İstanbul’da 8 Ağustos 1949 tarihinde kurulmuş; Bakırköy, Beyoğlu ve Eminönü ilçelerinde kadın kolları faaliyete başlamıştı.⁴³⁴ Kadın kolları, Bakırköy ve Beyoğlu ilçelerinde başkan ve üyelerden, Eminönü’nde ise başkan, kâtip üye, muhasip ve üyelerden oluşmuştur. Bakırköy ilçesinde, kadınların mesleklerine baktığımızda, Tarım Kredi kooperatifinde muhasiplikten istifa eden bir üye ve çimento fabrikasında müdür olan üye dışındakiler ev kadınıdır. Beyoğlu ilçesinde kadın kolları yönetiminin tüm üyeleri ev kadını iken Eminönü ilçesinde ise, bir general eşi, avukat, Eminönü halkevinde kâtip, stajyer doktor, CHP Hava Kurumu ve Kızılay Derneği idare kurulu üyesi ile bir terzi ve bir öğretmen bulunmaktaydı.⁴³⁵

2.1.2. DP parti programında ve kongrelerde kadın

2.1.2.1. DP parti programlarında kadın

Demokrat Parti, II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan konjonktürün bir ürünüydü. Türkiye’nin kendini Batı Bloku içinde konumlandırması ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün çok partili hayata sıcak yaklaşmasıyla CHP içinden yeni bir muhalefet partisi doğmuştu. Atatürk’ün son başbakanı Celal Bayar önderliğinde kurulan Demokrat Parti Türkiye’deki değişim yıllarının başlangıcını oluşturmuştu.

DP programlarında partinin izleyeceği genel prensiplerin yanında eğitim, sanayi, maliye, sağlık, bayındırlık ve sosyal alanlarda uygulamak istediği politikalara yer verilmişti. 1946 tarihli parti programında siyasi hayatta partilerin birbirlerine karşı “Saygı” göstermesi gerektiğine dikkat çeken DP, demokrasinin gerçekleşmesi için kurulduğunu ifade etmişti.⁴³⁶

⁴³³BCA.490.01.9.46.

⁴³⁴BCA.490.01.163.649.

⁴³⁵BCA.490.01.163.649.

⁴³⁶Demokrat Parti Programı 1946, s.1.

DP parti programlarında, CHP parti programlarından farklı olarak kadına direkt atıfta bulunan bir madde yoktur. Ancak dolaylı da olsa hem 1946 hem de 1951 parti programlarında dönemin siyasal ve toplumsal anlayışında kadının temel sorumluluğunda kabul edilen aileye ilişkin ifadeler yer almıştı. Her iki programda da genel prensipler başlığı altında “*Aile ve mülkiyet esaslarına dayanan Türk cemiyetinde*” toplumsal dayanışma ilkesinin uygulanmasının görev olarak kabul edildiği belirtilmişti. Ayrıca, 1951 programında “*Umumi ve Sağlık İşleri*” başlığı altında nüfusun ve üretim gücünün artırılması için sağlık hizmetlerinin “*Artan bir hızla ve planla*” yürütülmesinin amaçlandığı belirtilirken, kadının nüfus üretiminin temeli olduğu dolaylı da olsa hatırlatıldığı söylenebilir.⁴³⁷

2.1.2.2. DP kongrelerinde kadın

DP kuruluşunun birinci yılında, ilk kongresini toplamıştı. 7-11 Ocak 1947 tarihlerinde yapılan kongre için Fuat Köprülü, “*Bugün Türk Demokrasi tarihinde unutulmaz gün olacaktır*” demişti.⁴³⁸ DP Kongresi Ankara’da Yeni Sinemada toplanmıştı. Çok sayıda delegenin Ankara’ya geldiği kongreye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün de katılması beklenmişti.⁴³⁹

DP, I. Kongresi, Celal Bayar’ın konuşması ile başlamıştı. Celal Bayar, DP’nin milyonları aşan seçmeni ile birlikte insan hak ve hürriyetlerine inanan milyonlarca vatandaşa kalplerinin bir olduğunu söylemişti. Türk siyasi hayatında medeni gelişmenin önemli aşamalarından birinin DP kongresi olduğunu belirtmişti. Bayar, “*Bir yıldan beridir ki Türkiye adeta çağ değiştirmekte ve yeni iklimi intikal ve intisab etmekte, ileri insan cemiyetleri için mukadderden tekâmül ve istihaleyi yaşamaktadır. Milletçe demokratik idealler istikametinde bir yıldan beri sarfedilmekte olan azimlerin vasıflarını dünyaya ispat etmiş olan şuurlu gayret ve fedakarlıkların Demokrat Partinin bu birinci büyük kongresinde en yüksek ifadesini bularak abideleştiğine inanıyorum*” demişti. Celal Bayar; 1947 Türkiye’inde yaşananların geçmişte atılan adımlar sonucu vücut bulduğunu dile getirmişti. Atatürk’ün büyük eseri olarak gördüğü Anayasa’da yer alan “*Milli hakimiyet ilkesinin demokratik ideallerinin yayılmasına temel ve dayanak olmuştur*”

⁴³⁷Demokrat Parti Programı 1946, s.1; Demokrat Parti Tüzük ve Program (1952), Ankara: Güneş Matbaası, s.47-68.

⁴³⁸....., (7 Ocak 1947). DP Kurultayı Bugün Toplanıyor, *Cumhuriyet*. S.8042, s.1.

⁴³⁹....., (7 Ocak 1947). DP Kurultayı Bugün Toplanıyor, *Cumhuriyet*. S.8042, s.3.

dedikten sonra “*Bu sayededir ki Demokrat Parti doğuşunda ve bütün faaliyetlerinde Anayasaya dayanabilme imkanı bulmuştur*” diyerek, Atatürk’e çok partili hayata geçme imkanı sağlaması nedeniyle minnetlerini ifade etmiştir.⁴⁴⁰ Bununla birlikte mevcut siyasi şartları eleştiren Celal Bayar, Anayasaya uymayan kanunların kaldırılmasını, seçim kanununun değiştirilmesini ve devlet başkanlığı ile parti başkanlığının bir kişinin uhdesinde bulunmaması gerektiğini ifade etmişti.⁴⁴¹

DP kongrelerinde kadın delegelerin de katıldığı bilinmektedir. “*D.P. harfleri yazılı rozetleri*” ile kadınlı erkekli küçük gruplar, I. Kongrenin yapıldığı Yeni Sinemada yerin alırken yine DP rozeti taşıyan kadınların da kongrede mihmandarlık yaptığı gazetelere yansıyanlar arasındaydı.⁴⁴²

DP Küçük Kongre olarak bilinen ikinci toplantısını 22-24 Temmuz 1947 tarihleri arasında yapmıştı.⁴⁴³ Bu toplantının yapılmasında 12 Temmuz Beyannamesinin etkili olduğu söylenebilir.⁴⁴⁴ 115 Delege ve 30 milletvekili ile gerçekleştirilen Küçük Kongre sonunda bir beyanname yayınlanmıştı. Bu beyanname “*Bugün hâkim olan siyasi ve idari şartlar altında muhalefetin hakiki bir murakabe vazifesi yapabilmesinin çok müşkül hatta gayrimümkün olduğu ve şu bir senelik tecrübe ile bütün alakalı ve vazifelilerce olduğu kadar, umumi efkarca da anlaşılmış bulunmaktadır. Hal böyle olunca şekli bir muhalefet ve murakabenin mevcudiyeti memleket için çok zararlı olduğu bütün müzakereler esnasında uzun uzadıya belirtilmiş bulunan bugünkü gidişin ıslahına değil aksine olarak idame teyidine yarayabilecek hükmüne*” varıldığı belirtilmişti.⁴⁴⁵

Demokrat Parti’nin II. Büyük Kongresi, 20-25 Haziran 1949 tarihleri arasında yapılmıştı. Hararetli görüşmelerin gerçekleştiği kongre Zafer gazetesi tarafından “*Ankara’da bayram havası var*” sözleri ile tanımlanmıştı. Ayrıca delegelerin bir dayanışma içinde çalıştıkları ifade edilmişti.⁴⁴⁶ Cumhuriyet gazetesi kongrenin, alışlagelen kongrelerden farklı olduğunu belirtmişti. Delegelerin yoğun ilgisi ile karşılanan.⁴⁴⁷ kongrede Celal Bayar tarafından genel idare raporu okunmuştu. Bu raporda

⁴⁴⁰, (8 Ocak 1947). Celal Bayar’ın Nutku, *Cumhuriyet*. S.8043, s.3.

⁴⁴¹ M.Albayrak (2004). *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*. Ankara: Phoenix Yayınevi, 111.

⁴⁴² D.Nadi (8 Ocak 1945). Ankara’dan Notlar, *Cumhuriyet*. S.8043, s.3.

⁴⁴³ F.Ahmed ve B.T.Ahmad (2020). *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*. İstanbul: Kırmızı Kedi Akademisi, s.42.

⁴⁴⁴, (23 Temmuz 1947). DP Genel Merkezinde Toplantılar Başladı, *Cumhuriyet*. S.8240, s.4.

⁴⁴⁵, (25 Temmuz 1947). Demokrat Partinin Dün yayınladığı Tebliğ, *Cumhuriyet*. S.8242, s.3.

⁴⁴⁶, (21 Haziran 1949). Büyük Kongre Dün Toplandı, *Zafer*. S.53, s.1.

⁴⁴⁷, (21 Haziran 1948). Demokrat Parti Büyük Kongresi Toplandı, *Cumhuriyet*. S.8931, s.1.

Bayar, geçen zaman içinde yaşanan olaylara, I. Kongrede alınan kararların hâkim olduğunu söylemişti. Raporda, DP tarafından ortaya konulan hürriyet hareketinin eski düzenin savunucuları tarafından engellendiğine yer verilmişti. 12 Temmuz Beyannamesine de değinerek, beyannamesinin tek taraflı olduğu ve DP'yi bağlayan bir niteliğinin bulunmadığı ifade edilmişti. Diğer yandan, DP'den ayrılarak Millet Partisi içinde yeni bir oluşum içine giren siyasiler ile DP'den ayrılan bağımsızların bir husumet cephesi kurdukları dile getirilmişti.⁴⁴⁸ Raporda kongreye gelen delegelere, *“Antidemokratik kanunlar değiştirmez, seçim kanunun emniyet verecek ve adli teminatı ihtiva eder bir şekilde konmaz az veya çok farklarla 21 Temmuz metotlarının önümüzdeki umumi seçimlerde de tatbikine kalkışılacak olursa vaziyet ne olacaktır?”* sorusunu delegelere yöneltmişti.⁴⁴⁹ Sıtkı Yırcalı, bir milli teminat andı hazırlamak gerektiğini ifade etmiştir. *“Birinci kongrede kabul edilmiş olan hürriyet misaki milletçe yapılan hamlelere rağmen gerçekleşmemiştir. Seçimlerde iktidar partisinin eski usullerini yeni şekillerde tatbik edeceği görülmüyor. İktidar yürüdüğü yolun işaretlerini vermiştir. Bu ters yolun yanında son defa acele bir telaşla mesela İller Kanunun gibi kanunlarda çıkarılmıştır. Milli teminat andı vatandaşın anayasa ile tanınmış hürriyetlerinin teminatı mahiyetinde olacaktı. Bu hürriyetlere karşı gelecek her hareket millet suçu sayılacaktır. Millet suçu irtikap edenlere karşı kanun dışı çıkmış olduklarına göre, meşru müdafaa yapılması, milli teminat andı ile milletten istenecektir. Bu gibi suçlar işlendiği takdirde milletin takibine uğramak suretiyle seçim hürriyeti doğrudan doğruya milli teminat altına alınmış olacaktır”* diyerek Genel Başkan Celal Bayar'ın sorusuna cevap vermiştir.

İzmir delegesi olan ve köylü demokrat olarak tanıtılan Mehmet Harmandalı, iktidarın görüşünü öğrenmek gerektiğine değinmişti. İktidarın hangi davanın peşinde olduğunu soran Harmandalı, *“Demokrasiyi mi diktatörlük mü kabul etmiştir. Yoksa diktatörlüğü devam ettirmek için demokrat görünmek hevesinde midir”* diyerek iktidarı eleştirmiştir. Diğer yandan Celal Bayar'ın sorusuna cevaben *“Eğer iktidar partisi yine 21 Temmuz oyunlarına girişmek cesaretini kendisinde bulacak olursa yapacağımız şudur. Milletin mukaddes reyi onun ırz ve namusudur. Irz ve namusumuza tecavüz edenlere ne muamele yapıyorsak reylere tecavüz edenlere de aynı muameleyi yapacağız”* demiştir.⁴⁵⁰

⁴⁴⁸....., (21 Haziran 1949). Demokrat Parti Genel İdare Kurulunun Raporu, *Cumhuriyet*. S.8931, s.4.

⁴⁴⁹....., (21 Haziran 1949). Demokrat Parti Büyük Kongresi Toplandı, *Cumhuriyet*. S.8931, s.1.

⁴⁵⁰....., (22 Haziran 1949). DP Kongresinin Dünkü Toplantısı Heyecanlı Oldu, *Cumhuriyet*. S.8932, s.5.

DP'yi iktidara taşıyan güç büyük ölçüde köylülerin desteği ile olmuştu. Köylüler bu dönemde hayatlarını dönüştürmenin yolunu DP'nin iktidara gelmesine bağlamışlardı. Milli egemenlik kavramının yurdun en ücra köşesine kadar ulaşması ile DP iktidarının güç kaynağı da ortaya çıkmıştı. Köylünün CHP iktidarı döneminde baskıya uğraması DP'ye yönelmesinde etkili olmuştu. Bu doğrultuda, DP kongrelerinde köy delegelerinin varlığı dikkat çekiciydi.⁴⁵¹

DP kongresinin ikinci gününde kürsüde konuşma yapanlardan biri de Manisa-Eşme⁴⁵² delegesi Ümmü Bala adlı kadındı. (EK-1) Seçimlerde oyların çalındığını söyleyen Ümmü Bala, Celal Bayar'ın raporunu uygun bulduğunu söylemişti.⁴⁵³ Bunun yanında Ümmü Bala, cesur ve vatansever DP'lilerin arasında olmaktan duyduğu mutluluğu dile getirmişti. Baştan başa demokrat Eşmelilerin oyuna getirilen 14 bin reyi karşısında ayağına çarığını giyerek mücadeleye başladığını söylemişti. Bala ayrıca *“Beni genel kurula seçim getiriyorsa sırtıma silahı da takacağım... Burası erkekler kongresidir. Kararımız karardır. Seçim kanunu biran evvel gelsin; millet bunu istiyor, bende bunu istiyorum... Daha diyeceğim çok ama fazla konuşmayacağım. 5 dakika doluyor. Herkes müddetinde konuşsun”* diyerek sözlerine son verdi.⁴⁵⁴ Ümmü Bala'nın *“Erkek kongresi”* ifadesi de toplumsal cinsiyet ayrımının bir yansıması olarak erkeğin kamusal alanda varlığının baskın olduğunu göstermesi açısından dikkat çekicidir.

DP'nin III. Büyük Kongresi Ankara'da 15-20 Ekim 1951 tarihleri arasında yapıldı. Ankara Büyük Sinemada yapılan kongreye 1160 delege katıldı. Adnan Menderes kongrede 5 senelik çaba sonucunda 1950 yılında iktidarın Demokrat Partisi'ne verildiğini hatırlattı. Demokrasinin büyük bir başarısı anlamına gelen 1950 seçim sonuçlarının dünyada büyük bir takdirle karşılandığını söyleyen Menderes *“Artık milletimiz hür milletler camiasında layık olduğu yüksek şeref ve itibar mevkiini hiçbir itiraza mahal bırakmayan bir açıklık ile pürüzsüz ve kâmil bir halde almış bulunur. Türk milletine ve bütün hür dünyaya karşı üzerine aldığı ağır fakat şerefli mesuliyetin ehemmiyetini müdrik olan Demokrat Parti, bu itimada layık olmak için muhalefette olduğu gibi iktidarda da hiçbir müşkilden yılmamak şiarından asla ayrılmamıştır”* demiştir.⁴⁵⁵

⁴⁵¹S.Yıldırım (2021). *Türkiye’de Köylülüğün Sosyal Tarihi, 1945-1960*. İstanbul: İletişim Yayınları, s.82.

⁴⁵²Eşme 1949 yılında Manisa'ya bağlı idi.

⁴⁵³....., (23 Haziran 1949). D.Parti Kongresinde demokrasi Tezahürleri, *Yeni Sabah*. S.3682, s.1.

⁴⁵⁴....., (22 Haziran 1949). DP Kongresinin Dünkü Toplantısı Heyecanlı Oldu, *Cumhuriyet*. S.8932, s.4.

⁴⁵⁵....., (16 Ekim 1951). D.Parti 3'üncü Büyük Kongresi Dün Açıldı, *Cumhuriyet*. S.9771, s.5.

DP'nin 1951 yılında yapılan III. Kongresi'nde muhalefet partisine yönelik eleştiriler yapılmıştı. Bazı delegeler *"Halk Partisine benzemeyelim"* sözlerine karşılık, Başbakan Adnan Menderes, *"Halk Partisine nasıl benzeriz arkadaşlar, Halk Partisi kendi kendine benzeyemez. Artık gündüzle gece, aydınlıkla karanlık, beyazla siyah gibi birbirinden ayrılmış iki devir olduktan, çok partili sisteme girildikten, matbuat hürriyeti gereği gibi işledikten, herkes düşündüğünü açıkça söyleyebildikten, vatandaş dürüst ve namuslu seçimlerde oyuna hakim olduktan sonra, Halk Partisinin milletçe makul görünmeyeceğini"* söylemişti.⁴⁵⁶

Menderes'in bu sözlerine karşılık Nadir Nadi ise, kongrede yaşanan bazı olayları eleştirmişti. Kongrede bazı delegelerin parti yöneticilerine *"Büyüklerimiz"* ifadesini kullanmasını tehlikeli bulan Nadi, bu kelimenin demokrasiye yakışmadığını ifade etmişti. *"Eşit haklara saygı gösteren halk idarelerinde bir adamın büyüklüğü, kongrelerde değil tarih kitaplarında tespit olunur. Ne de olsa hep insanız, muhatabımız ne kadar alçak gönüllü olsa da yüksek diye diye bir gün onu bu sıfatı bütün icabeti ile benimsemiş olarak karşımıza dikilmiş görebiliriz. Unutmayalım ki Halk Partisinin değişmez şefliği payesine el koyan şahsiyetlerde bundan 25 yıl önce bugünkü demokrat kurucular, belki de onlardan daha demokrat ruhlu vatandaşlardı. İnsanları kendi elimizle putlaştırmaya çalışmayalım"* diyerek iktidarın sihri ile insanların gücü elinde tuttukları süre içinde değiştirebildiklerine vurgu yapmıştı.⁴⁵⁷

DP III. Kongresi'nde, delegelerin kongreye sunduğu dilekler, DP tabanının profilini belirlemek açısından önemlidir. Dilekler komisyonu raporunda, memlekette hızla yerine getirilmesi istenen konular sıralanmıştı. İlk üç madde dakikalarca alkışlanmıştı. Bunlar; emir erlerinin kaldırılması, mekteplerde din derslerine yer verilmesi ve mason derneklerinin Türkiye'deki şubelerinin ilgasıydı. Bunların yanında Çiftçiye Topraklandırma Kanunu'na ret oyu veren kurucuların bulunduğu partinin delegeleri, topraksız Türk köylüsüne en kısa zamanda toprak verilmesi için gerekenlerin yapılması, göçmenlerin üretici konuma getirilmesi için gerekli tedbirlerin alınması, emeklilerin kamu kurumlarında yeniden çalıştırılmaması, memurların siyasi partiye kaydolmaları konusundaki engellerin kaldırılması, Milli Korunma Kanununun ilgası, memleketin

⁴⁵⁶....., (18 Ekim 1951). DP Büyük Kongresinde Menderes Tenkidlere Cevap Verdi, *Cumhuriyet*. s.1.

⁴⁵⁷N.Nadi (17 Ekim 1951). Kurultaydan İntibalar, *Cumhuriyet*. S.9772, s.1.

komünizmden temizlenmesi için komünistlerin devlet memurluğundan çıkarılması ve Çiftçi Mallarının Korunması Hakkındaki Kanunun ilgası gibi dilekler de yer almıştı.

Dilek komisyonuna sunulan dilekçeler içinde kadınlara yönelik talepler de yer almaktaydı. 1940'ların ikinci yarısında CHP kongrelerinde ortaya atılan ve 1950'lerin başlarında DP'liler tarafından gündeme getirilen kadının kamusal alandaki varlığına yönelik eleştiriler, DP III. Kongresinde de gündeme gelmişti. Dilekler arasında, *"Meslekten yetişmiş olmayanlarla, ihtiyacı olmayan yahud da çalışmalarına ehliyet göstermeyen kadın memurların tasfiyesi, medeni kanunun evlenmeye ve boşanmaya dair hükümlerinin kolaylaştırılması, zinaya dair maddelerinin şiddetlendirilmesi, frengi, verem mücadele işlerinin sıtma savaş ekiplerine verilmesi, doğum evlerine tercihan kadın doktorlar tayini, memurlara verilen çocuk zammının bütün vatandaşlara teşmili uygulanması"* yer almıştı. Bunun yanında, bir delegenin nikahın hocalar tarafından kısılmasını istemesi ise DP'li bir kadının bağırarak protesto etmesine neden olmuştu.⁴⁵⁸ Bu istekler kadın hareketini beslemek yerine kazanılan hakların ortadan kaldırılmasına yönelikti. Aynı zamanda DP tabanını ve iktidardan beklentilerini ortaya koyması açısından dikkat çekiciydi.

DP'nin III. Kongresi sonrası basında DP'nin program ve prensiplerine aykırı bazı maddelere yer verildiği belirtilmiş, vicdan hürriyeti ve insan hakları gözetilmeden mason derneklerinin kapatılması ve CHP'lilerin memuriyet verilmemesi istedikleri eleştirilmişti.⁴⁵⁹ Ancak kadınların memuriyetten tasfiyesi hakkında görüş bildirilmemişti.

DP, 15-18 Ekim 1955 tarihleri arasında IV. Kongresini toplamıştı.⁴⁶⁰ Kongre DP Genel Başkanı Başkan Vekili Adnan Menderes başkanlığında Ankara Büyük Sinema 'da toplanmıştı. Menderes, DP kurulduktan sonra milletin vicdanında yaşayan hürriyet ve demokratik idare arzusunun ortaya çıktığını söylemişti. Bu arzusunun uzun yıllar bastırıldığını ifade eden Menderes, DP ile hürriyet ve demokrasinin tüm ülke sathına yayıldığını belirtmişti.⁴⁶¹

Bu kongre 6-7 Eylül olayları olarak tarihe geçen hadiselerden kısa bir süre sonra toplanmıştı. Partide ortaya çıkan muhalif kanat ve faaliyetleri kongrede etkisini

⁴⁵⁸....., (19 Ekim 1951). DP Büyük Kongresinde Dün Dilekler Görüşüldü, *Cumhuriyet*. S. 9774, s.5.

⁴⁵⁹N.Nadi (21 Ekim 1951). Kapanış, *Cumhuriyet*. S.9776, s.1.

⁴⁶⁰....., (15 Ekim 1955). DP Büyük Kongresi Bugün Toplanıyor, *Zafer*. S. 2439, s.1.

⁴⁶¹....., (16 Ekim 1955). Başvekil İcraatın Hesabını Verdi, *Zafer*. S. 2440, s.4.

göstermişti. 19'lar olarak bilinen muhalif kanat, DP kongresine katılmayarak Meclis'te alternatif bir toplantı düzenlemiştir.⁴⁶²

DP'nin IV. Kongresi'nde haysiyet divanı tarafından 9 milletvekili⁴⁶³ partiden çıkarılmıştı. Bunun yanında aynı davayı savunan 10 milletvekili⁴⁶⁴ ise DP'den istifa etmişlerdi.⁴⁶⁵

DP'nin IV. Büyük Kongresinde dilekler kısmında Ankara Milletvekili Aliye Temuçin söz alarak *“Türkiye'nin moral eğitime ihtiyacı bulunduğu. İktisadi kalkınma yanında moral kalkınmaya ehemmiyet verilmezse bu çalışmaların hiçbir işe yaramayacağını”* söylemişti.⁴⁶⁶ Aliye Temuçin memurlar konusunda da görüşlerini dile getirmişti. Memurları başımıza taş ederiz diye Aliye Temuçin, *“Dün bindiğimiz dalı kesiyoruz.... Biz Aslanköy, Senirkent, hadiselerini ihdas eden memurların tasfiyelerini istiyoruz. Yeşil dalı değil, kuru dalı keseceğiz”* diyerek memurlar hakkında çıkarılan Tasfiye Kanunu'nun uygulanmasını istemişti.⁴⁶⁷

DP'nin büyük kongreleri kadar il kongreleri de tartışılan konular açısından ses getirmişti. Bu kongrelerde özellikle kadına ve kadının toplumsal konumuna tepkinin gündeme geldiği görülmektedir. Bu tepki, DP'nin tabanının kadına yaklaşımı kadar dönemin kadın algısının ortaya konulması açısından da önemliydi. DP iktidarda bulunduğu üç dönem boyunca mecliste kadın milletvekillerine yer vermişti. Parti çalışmalarında kadınlar yer almıştı.

DP kongreleri içinde en çok ses getiren, 1951 yılında Konya'da gerçekleştirilen il kongresiydi. Kongrede, Adnan Menderes'in hükümet programında dile getirdiği halkın benimsemediği inkılaplar sorgulanmıştı. Konya Kongresi'nde bazı delegeler kadınların çarşafa sokulup eve kapatılmasını, Arap harflerinin iadesini, şapkanın yerine fes giyilmesini, medeni kanunun yerine mecellenin getirilmesini istemişti. Konyalı delegeler ise olayın çarpıtıldığını, *“Bir-iki ilçe delegesi çalışan kadınların adedinin azaltılmasını ve bu kadınların cemiyete daha faydalı olmaları için evlendirilmelerini ve din derslerinin*

⁴⁶², (15 Eylül 1955). DP Büyük Kongresi Bu Sabah 10'da Toplanıyor, *Cumhuriyet*. S.11181, s.1.

⁴⁶³Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Ekrem Hayri Üstündağ, Safaeddin Karanokçu, Ragıp Karaosmanoğlu, İsmail Hakkı Akyüz, Behçet Kayaalp, Ziyed Ebuzziya, Muzaffer Timur, Sabahattin Çıracıoğlu.

⁴⁶⁴Fethi Çelikbaş, Enver Güreli, Raif Aybars, İbrahim Öktan, Şeref Kamil Mengü, Muhlis Bayramoğlu, Ekrem Ali Can, Turan Güneş, Mustafa Ekinci, Kasım Küfrevi.

⁴⁶⁵, (16 Ekim 1955). DP'deki Hadisenin Dün Gece Vardığı Netice, *Cumhuriyet*. S.11212, s.1.

⁴⁶⁶, (18 Ekim 1955). DP Büyük Kongresinde Dilekler ve Tenkitler, *Cumhuriyet*. S.11214, s.5.

⁴⁶⁷, (19 Ekim 1955). DP, Kongresi Dün Büyük Gürültüler İçinde Kapandı, *Cumhuriyet*. S.11215, s.5.

de bütün okullara teşmil edilmesini temenni ettiler” diyerek⁴⁶⁸ kadınlar üzerindeki baskıcı düşüncenin farklı tezahürünü ortaya koymuşlardı.

Bunun yanında Başbakan Adnan Menderes’in yine Konya’da yaptığı bir konuşmada, DP tabanı ile yönetici elit arasındaki farkı gözler önüne seriyordu. *“Kadın memurlar hakkındaki sözlerine gelince, bu arkadaş tezat içindedir. Bir taraftan evlerine kapansınlar, namuslu geçinsinler diyor, diğer taraftan da geçim imkanlarının kesilmesini istiyor. Kadınlı erkek farkı bulunmadığı her vatandaşın rey hakkına sahip olduğu, kadına müsavi okuma hakkı verildiği, cemiyette memur olmak hakkı verildiği, bir cemiyette memur olmak haklarını iktisad edenleri devlet hizmetine almamak iktisadi istiklalinin teminini imkânsız bir hale sokmak asla caiz olamaz”*⁴⁶⁹ diyerek kadının çalışma hayatında varlığını sürdürmesinden yana olduğunu ifade etmişti.

2.1.2.3. DP kadın kolları

Siyasi partilerde “Erkekler kolu” ya da “Erkek kolları” olmamasına rağmen geçmişten günümüze ulaşan ve bir gelenek halini alan kadın kolları bulunmaktadır. Siyasetin bir erkek alanı olduğunun dolaylı kabulü olan bu durum, kadınlara kendilerini özel hissettirilmesi gibi bir algı ortaya çıkarsa da gerçekte kadınların siyasetin dışında olduğunun bir ifadesidir. CHP örneğinde görüldüğü gibi, çok partili siyasi hayata geçilmesinin ardından, aslında kadınların oyuna talip olmak adına kadınların kolunun kurulması 1947 kongresinde ortaya atılmıştı. Ancak kuruluşu seçime bir yıl kala 1949 yılında gerçekleşmişti.

DP içinde de benzer bir oluşuma gidildiği görülmektedir. 1946 yılında kurulan partide kadın kollarının 1954 yılında kurulduğu görülür. Selefî gibi DP’de seçim öncesi kadın kollarını kurarak kadınların oyuna talip olmuştu. Kuruluş toplantısında parti müfettişi Ahmet Kınık, 1954 seçimlerinde, kadınların gerçekleştireceği mücadele ile seçimlerden olumlu sonuçlar alınacağını ifade etmişti. Kınık, “*Büyük davada*” erkek seçmenler gibi kadın seçmenlerin de kendilerine destek olmasını istemişti.⁴⁷⁰

⁴⁶⁸....., (13 Mart 1951). Konya DP kongresine Dair İleri Sürülen İddialar, *Cumhuriyet*. S. 9557, s.4.

⁴⁶⁹....., (23 Mayıs 1952). Başbakan Konya’da din mevzuunda konuştu, *Cumhuriyet*. S.9991, s.5.

⁴⁷⁰....., (4 Nisan 1954). DP Kadınlar Kolu Nasıl Kuruldu?, *Demokrat Kadın*. S.1, s.4.

DP Kadın Kolları kuruluşundan kısa bir süre sonra “*Demokrat Kadın*” adlı bir gazete çıkarmıştı.⁴⁷¹ Gazetenin içeriğine baktığımızda kadınlar kurulunun faaliyetlerine ilişkin bilgiler bulunmaktadır. Yine ilk sayfada Mustafa Kemal Atatürk ile Celal Bayar’ın çalışırken çekilmiş bir fotoğraflarına yer verilmiştir. Gazetede, Mustafa Kemal Atatürk’ün manevi kızları olarak kendini adlandıran Demokrat Kadın gazetesi yazarları, onun yolundan gideceklerini ifade etmişti. Bunun yanında gazete yayınlanma nedenini ise DP’nin “*Memleketçi programı etrafında birleşerek demokrasi düşmanlarıyla mücadeleye karar verdik*” sözleri ile belirtmişti. DP kadın kolu, iç politik meseleler hakkında düşünme ve uygulama konusunda görev üstlenmek istediklerini dile getirmişti. DP’nin politikalarına verecekleri desteğin yanında kadınların aktif politikada görev ve sorumluluk alması, parti mücadelelerinde “*İnsani, seviyeli*” yardımlarda bulunması yönünde çalışacaklarını eklemişlerdi. Cinsiyetçi bir söylemle “*Fazilet*” kavramının dünyanın her yerinde kadının ruhunda ve kalbinde geliştiği savunulmuştu. Millî Mücadele’den örnekle kadınların savaşta verdiği desteğe atıfla kadınlar “*Demokrasi savaşında niçin erkeklerden geride geri kalsınlar*” dedikten sonra ülke nüfusunun yarısını oluşturan kadınların “*Vatan ve memleket vazifesini*” benimseyerek mücadele etmesi gerektiği ifade edilmişti.⁴⁷²

DP Kadınları Koluna ilişkin arşivde bir belge ile basında bazı haberlere rastlanmıştır. Arşivde bulunan belgede Samsun’da DP Kadın Kollarının bulunduğu görülmüştür. Basına yansıyan haberlerde ise kadın kollarının yapmış olduğu kermes⁴⁷³ ile Bursa’nın İznik ilçesinde açılan kadın kollarına ilişkin haberlere rastlanmıştır.⁴⁷⁴

⁴⁷¹Bu gazetenin ilk sayısı Milli Kütüphanede yer almaktadır. Bununla birlikte hem yapılan araştırmalarda hem de dönemi çalışan araştırmacıların eserlerinde gazetenin devamına ilişkin herhangi bir bilgi bulunamamıştır. Bunun yanında gazete incelendiğinde gelecek sayıda yer alması planlanan konular belirtilmiştir.

⁴⁷²....., (4 Nisan 1954). Niçin Çıkıyoruz, *Demokrat Kadın*. S.1, s.1.

⁴⁷³....., (28 Kasım 1959). D.P. Kadınlar Kolu Kermes Toplantısı 5 Aralıkta Yapılıyor, *Kadın Gazetesi*. S.586, s.1

⁴⁷⁴....., (17 Eylül 1954). İznik DP Kadınlar Kolu Kuruldu, *Zafer*. S. 2052, s.5.

2.1.3. Çok partili siyasi hayata geçişte kurulan diğer siyasi partilerde kadın

2.1.3.1. Liberal Demokrat Parti programı ve kadın

Çok partili siyasi hayatın başladığı 1940'lı yılların ikinci yarısından sonra çok sayıda parti kurulmuştu. Siyasal yelpazenin her kanadını temsilen kurulan siyasi partilerden bir kısmı uzun yıllar siyaset yolculuğuna devam ederken bir kısmı etkinliğini kaybederek feshedilmiş bir kısmı ise siyasi otorite tarafından kapatılmıştır.

Liberal Demokrat Parti de bu süreçte kurulan partilerden biridir. Parti, 11 Mart 1946 tarihinde Ankara'da Kazım Demiraslan, Sabri Manyas, Abdülkadir Aytanç, M. Suphi Kuya tarafından kurulmuştu.⁴⁷⁵ Parti kuruluş amacını “*Türkiye Cumhuriyeti Devletinin mülkü tamamlığını muhafaza ve müdafaa etmek ve bu hudutlar dahilinde samimi ve şuurlu bir muhalefet vazifesi görmek ve halkın refah, ahlak, kültür, sanat seviyesini yükseltmek ve memlekette geniş bir kalkınma hareketi meydana getirmektir*” ifadeleriyle tanımlamıştı. Partiye kaydolacakların eski iki üye tarafından tavsiye edilmesi ile parti programına ve tüzüğüne “*harfiyen riayet edeceği*” hakkında yemin etmesi yer alıyordu.

476

Liberal Demokrat Parti Programı'nda kadın ve aileye dair de ifadeler yer almaktaydı. 28'nci maddede “*Memlekette çok geniş bir nüfus ve iskân siyaseti takip etmek, sıhhat işlerine büyük önem vermek, nüfusun fazlalaşması için her aile çocuk yetiştirmeyi milli ve mukaddes bir vazife bilmeli ve 20 sene sonra Türkiye nüfusu en az 40 milyona varabilmelidir. Bu asırda az nüfuslu milletlere hayat hakkı maalesef tanınmıyor. Pahalılık kalktıktan sonra refaha kavuşan aileler çocuk yetiştirmeyi seve seve kabul edeceklerdir. Bugünkü tahammül edilemez. Şartlar altında ailelerden çocuk istemek safdilliliktir.*” ifadeleri yer almaktadır.⁴⁷⁷

Liberal Demokrat Parti Programında köy enstitülerinin bu ülke için hayırlı bir girişim olduğu vurgulanırken sayılarının arttırılacağı belirtilmişti. Aynı zamanda mevcut dilenci ve serserileri kaldırmak ve başıboş çocuklara eğilerek köy enstitüleri, sanat okullarına yerleştirmek ya da uygun olanları çalıştırmak istemişti.

⁴⁷⁵T.Z.Tunaya (1952). *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*. İstanbul: Arba Yayınları, s. 694.

⁴⁷⁶T.C. İçişleri Bakanlığı (1950). *Türkiye'de Siyasi Dernekler II*. Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası, s.187.

⁴⁷⁷T.C. İçişleri Bakanlığı, **a.g.k.**, 1950, 189.

2.1.3.2. Çiftçi Köylü Partisi programı ve kadın

Çiftçi Köylü Partisi, 2 Nisan 1946 tarihinde, Ankara’da Sıddık Sümer, İbrahim Öztürk, Şükrü Tokay tarafından kurulmuştu. Çiftçi Köylü Partisi, halkın %80’inden fazlasının toprağa bağlı olduğunu, bu vatandaşların koruyucusu olduğu çiftçilik mesleği adına kurulduğu dile getirilmişti. Partililer aynı zamanda kendilerini bir “Çiftçi teşekkülü, milli bir çiftçi köylü birliği” olarak kabul etmekteydi.⁴⁷⁸

Çiftçi Köylü Partisi’nin programına baktığımızda, ülke kalkınması için “Şerefli seciyemizin tamamıyla yerine getirilmesi ve ananemizin muhafazası olup programın esasını oluşturduğu” belirtilmektedir. Çiftçi Köylü Partisi iktidarda yer alan CHP ile “gayede hemen bir ayrılık yoktur” diyerek CHP politikalarını benimsediğini ifade eder. Parti, buna gerekçe olarak ise, Halk Partisinin de bir çiftçi partisi olduğunu iddia eder.⁴⁷⁹

Çiftçi Köylü Partisi programında kadına dair değerlendirmelerde bulunmuştu. Her şeyden önce dönemin diğer partileri gibi Çiftçi Köylü Partisi nüfusun arttırılması gerektiğinin üzerinde durmuştu. Bununla birlikte, modern çağın gereklerinden biri olan çekirdek aile biçiminin kırsala sirayet etmesiyle birlikte, toprağın parçalanması sorununu doğurmuştur. Temsil ettiği kitlenin sorunlarına değinen Çiftçi Köylü Partisi ortaya çıkan bu sorunu aşmak adına toprağın aile reisine ait olduğunu ve köy toprağının satılamayacağını kabul etmek gerektiğini belirtir. Ancak aileden ayrılan bireylerin yeni aile kurmaları nedeniyle toprak verilmesi zorunludur. Bu durumda “Aile reisi üzerinde kalan ayrılamayacak araziye de aile reisine maliyece borçlanma suretiyle verilmesi onlardan alınacak para ile diğerlerine yardım yapılmasına faide temin edilecektir.” diyerek, çiftçiyi koruma ve üretimi sağlama amacı güdülmüştü.⁴⁸⁰

Çiftçi Köylü Partisi bu konuda ikinci mesele olarak “Nesle faydalı olabilecek şekilde yetiştirilmesi için lazım olan kültür vermekle beraber iyi yetiştirilmiş Türk kadını, Türk anasını da mutlak olarak acilen ihtiyaç bulunmaktadır” diyerek kadınların kültürü aktaran unsur olduğu vurgulanarak iyi yetiştirilmesi gerektiği ifade edilir. Ancak parti programında kadının çalışma alanı sınırlıdır. “Çiftçi Partisi, Türk kadını bu kutsi ve kıymetli vazifesi yolunda vatani iş başında, hayatımıza, saadet tadını veren Türk yuvası reisliğinde, memlekete hayat verici, meskenin idaresi başında muvaffak olacağını

⁴⁷⁸Tunaya, a.g.k., 1952, 694.

⁴⁷⁹T.C. İçişleri Bakanlığı, a.g.k., 1950, 207.

⁴⁸⁰T.C. İçişleri Bakanlığı, a.g.k., 1950, 212.

bildiğinden bunun devamlı olarak yuvanın başında bulunmasını görmek ister. Partimizi bu sebeple de Türk kadınının tahsil almasına ve bilgi edinilmesine memnuniyetle ve bunu bir vazife bilerek taraftardır. Zira bir bayan bunu elde edince hakiki bir Türk anası olur ve onun yetiştirdiği nesil memlekete hizmet edebilir. Çokluk halkı ve memleketin anasına hitapla diyebiliriz ki, lazım olan nüfusu yetiştirmek değil yarın seçilecek milletvekilini de yetiştirmek istediğiniz evlat gibi memlekete hizmet, çiftçiye yardım edecek çiftçiye rey veriniz... Memleketin bugünkü nüfus ihtiyacı karşısında ferdi menfaat telakki ettiği bunun haricinde bir Türk anasının başka işte çalışmasına partimizin muvafakatı yoktur. Çünkü o zaman Türk kadınından beklediğimiz varlık, ümit ettiğimiz hizmetler meydana gelemez, bununla beraber memleketin aldığı durum ve bunun üzerine de yirmi sene geçmiş bulunduğundan bir bayan hükümet işinde yalnız daktilo, ebe, hasta bakıcı, hastane, doğumevi müdürü, kadın doktoru, kadın dişçisi, muallim yeni açılacak ana mektebinden mezun olarak da ana muallim olmasını vaziyet itibariyle kabul etmektedir. Buna mukabil mukaddes vazifelerinden ayrıldıkları için kısmen olsun bunu telafi edebilmek üzerine hükümette çalışacak bir bayan devlet, millet işine girince bir sene sonra her halde izdivaç etmek mecburiyeti olmasını istemektedir. Ondan sonra da vazifesine devam etmesine zevcenin muvaffakatname vermesi lazımdır.” diyerek kadının yaşam alanı erkekler tarafından bir çerçeve içinde tasavvur edilmişti.⁴⁸¹

Çiftçi Köylü Partisi, kurmayı planladıkları okulda yetişecek ve öğretmen olarak köyüne dönecek gençlerin değişimin kaynağı olacağına inanmıştı. Aldığı eğitim sonucunda öğretmenin ailesindeki ve köydeki değişimi sağlayacağına inanılıyordu. Kızlar içinde “Aynı bir müessesede bir kız anası, Türk kadınlığının bütün meziyetini alıp bir köy ebesi, bir hasta bakıcı, bir doğumevi, bir dikimevi idare edecek muallim, bir ana muallim, bir evin idareli yemek işçisi, sanayi zirayenin her kısmında mükemmel bir bilgi verilmesi lazımdır ki kolonide tekemmülüne göre kendisinden bir köy ve yetiştireceği evlatlarda faide etsin. Aksi şekilde kendimizi aldatmış olur, masraflar, zaman, emekte beyhude gider. Netice muvaffakiyetsizlikde niyet bulunca çokluk halka büyük yeis uyandırır ve yeniliğe karşı fena bir nazar hasıl olur” diyerek kadına verdikleri rolü ifade etmişlerdi.⁴⁸²

⁴⁸¹T.C. İçişleri Bakanlığı, a.g.k., 1950, 212.

⁴⁸²T.C. İçişleri Bakanlığı, a.g.k., 1950, 222.

2.1.3.3. *Türk Sosyal Demokrat Partisi programı ve kadın*

Türk Sosyal Demokrat Partisi, 26 Nisan 1946 tarihinde İstanbul’da Cemil Alpay, Hakkı Sadık Acarlı ve Mustafa Yıldız tarafından kuruldu.⁴⁸³ Programında, devletin şeklinin cumhuriyet idaresi olduğunu ifade eden parti, dış politikada barışın sağlanmasını temel amaç olarak kabul ediyordu. Vatandaşların söz, vicdan, fikir, yazı özgürlüğüne, konut ve kişi dokunulmazlığına inanan partililer din ve mezhep farkı gözetmeksizin vatandaşın inançlarına kayıtsız, şartsız saygılı olunacağını ifade etmişti. Türk Sosyal Demokrat Partisi seçimlerin tek dereceli yapılmasını istemekteydi. Bununla birlikte vatanın yükselmesi amacını taşıyan partinin, milletin refah ve saadetini temin etmek, bütün vatandaşların hayat şartlarını güvence altına almak, gerekli sosyal kuruluşları oluşturmak için çalışacağını altı çizilmekteydi. *Emekli Bakanlığı* kurmayı planlayan parti aynı zamanda vatandaşların ihtiyaçlarına göre sendikaların kurulmasını destekleyecekti. Ekonomik ihtiyaçların ön plana çıktığı programda ayrıca toprak reformunun yeniden gözden geçirilmesi, tarım, ticaret, sanayi gibi alanların sosyal demokrat ilkelere dayandırılması, kol ve kafa ile çalışan bütün vatandaşların iş bölümü ve birliğinin bütün toplumsal kurulların hürriyet ve adalet esasına göre yürütülmesi yer alıyordu. Ayrıca ülkedeki vatandaşların hukukunu korumak, işsizlik hastalık ve kaza gibi durumlarda bakım ve geçimlerini sağlamak için yardımlaşma derneklerinin kurulması hedefleniyordu.

Türk Sosyal Demokrat Partisi programında ekonomik ve toplumsal olgular yanında kadınlarla ilgili bir maddede yer almıştı. Programın 3’ncü maddesinin L bendinde “*Kadınların çalıştırılması sistemin ekonomik ve sosyal şartlara uygun olarak ayarlanması*” ifadesine yer vererek kadının çalışma ortamını düzenlemeye ilişkin amacını ortaya koymuştu.⁴⁸⁴

2.1.3.4. *Ergenekon Köylü ve İşçi Partisi programı ve kadın*

Ergenekon Köylü ve İşçi Partisi, 21 Haziran 1946 tarihinde İstanbul’da, Arif Hikmet Adsız, Suat Özer, Mehmet Cahit Ateş ve Adnan Dik tarafından kurulmuştur. Ergenekon Köylü ve İşçi Partisi, partinin kuruluş ilkesini tek cümle ile şöyle açıklamıştır;

⁴⁸³Tunaya, **a.g.k.**, 1952, 695.

⁴⁸⁴T.C. İçişleri Bakanlığı, **a.g.k.**, 1950, 265.

“Elimize, belimize, dilimize, doğru olmağa, millet medeniyet ve demokrasi davasında fedai bir nefis taşımağa milletçe ant için Türk’ün ileri bir cemiyet olmasına çalışacağız” ifadesine yer verilmişti. Parti iç politikada Mustafa Kemal Atatürk’ün kutsal mirasını kabul ederken dış politikada da *“Yurtta sulh cihanda sulh”* şiarını benimsemişti.⁴⁸⁵

Ergenekon Köylü ve İşçi Partisi programında, kadına dair değerlendirmelerde bulunmuştu. Parti dönemin konjonktürüne uygun bir politika gereği nüfusu arttırmayı esas almıştı. Programın 1’nci maddesinde *“Sağlık, doğum ve mektep davası milletimizin ihtiyacına göre en esaslı çalışma mevzumuz olacaktır”* sözleri ile nüfus artışının öncelikli konu olduğu altı çizilerek ifade edilmişti. Nitekim programın 2’nci maddesinde de aynı konu ele alınarak maarif, çocuk, sağlık ile *“Türk aileler ile Türk evlerini mütemadi ve sistemli bir şekilde çoğaltmak... en büyük milli davamızdır”* demişlerdi.⁴⁸⁶

Ergenekon Köylü ve İşçi Partisi, nüfus artışını sağlamak adına çeşitli politikalar ortaya koymuştu. Buna göre parti, her Türk ailesini asgari üç kişi olarak hesap ederek, servetleri 150.000 liraya kadar olan vatandaşlar bu servetlerine, bir öz evlat ya da aynı haklara sahip evlatlık erkek çocuklarını beslenme, giyim ve eğitim masrafları için her birine 6.000 lira, kız çocuklar için 4.000 lira ölçüsü ile temellük edebileceklerdir. Erkek çocuklar için ayrılan 6.000 liradan 2.000 lira ve kız çocukları için ayrılan 4.000 liradan 1.000 lirası çocuk bankalarında saklanacak, reşit olduklarında yarısı evlendiklerinde tamamı verilecekti.⁴⁸⁷ Kanunda kadın-erkek eşitliği olmasına rağmen parti programında kadın nüfus üretim aygıtı olarak tanımlanırken kız çocukları ise erkeğin haklarının neredeyse yarısı uygun görülmüştü.⁴⁸⁸

Ergenekon Köylü ve İşçi Partisi programının diğer maddelerinde kadınlar arasında ayrımcılığa neden olacak ifadelere yer vermişti. *“Devlet dairelerinde yüksek kültürlü bayanlarımızdan gayri hiçbir kadın kullanmayacaktır. Kızlarımızın iyi anneler olmasına çalışacağız”* diyerek, partinin iktidar olması halinde bir kısım kadının çalışma hakkının ellerinden alınacağını açıklamışlardı. Diğer yandan başka bir maddede ise *“Devlet hizmetinde serbest meslek erbabından gayri kadın memur kullanmayacağız. Erkeğe nispeten bazı hususlarda daha az metin yaratılan kadınlığın yargıç ve devlet sırlarını bilir siyasi olmalarına asla razı değiliz. Hoş görünmek için Ergenekon’un fantezi ile*

⁴⁸⁵T.C. İşçileri Bakanlığı, **a.g.k.**, 1950, 381.

⁴⁸⁶T.C. İşçileri Bakanlığı, **a.g.k.**, 1950, 382.

⁴⁸⁷T.C. İşçileri Bakanlığı, **a.g.k.**, 1950, 394.

⁴⁸⁸T.C. İşçileri Bakanlığı, **a.g.k.**, 1950, 394.

*uğraşacak vakti yoktur. Kızlarımızın iyi anneler olarak yetiştirilmeleri Ergenekon'un tahakkuk davalarındandır” ifadeleri ile kadının toplumdaki yerini özel alana indirgemişler, kamusal alandan dışlamışlardı.*⁴⁸⁹

2.1.3.5. Arıtma Koruma Partisi programı ve kadın

Çok partili siyasi hayata geçilmesi ile birlikte kurulan siyasi partilerden biri de Arıtma Koruma Partisi idi. 26 Haziran 1946 tarihinde Ankara’da kurulan partinin kurucuları Selçuk Köroğlu, Kemal Köymen ve Halil Sümer’di.⁴⁹⁰

Arıtma Koruma Partisi, din hürriyetini insanlığın mukaddes hakkı ve gidiş yolu hangi yönde olursa olsun insanın ruhunu eğitmek için bir vasıta olduğunu kabul ederek din hürriyetine saygılı olduğunu ifade ediyordu. Parti kuruluş amacını; Türkiye Cumhuriyeti’nde devlet idaresinin geniş ve ileri bir anlayışın halk idaresine dayanılarak yürütülmesine ve dünyadaki insanların kötülükten arınarak yükselmesine hizmet etmek olarak açıklıyordu.⁴⁹¹ Parti tüzüğünde yer alan yeminde; doğru olmak insanların duygu, düşünce, vicdan ve söz hürriyetlerini, aile mülkiyeti korumakta, insanca yaşama haklarını tanımak saydığını ve korumayı amaçladığını bildirmişti.⁴⁹²

Arıtma Koruma Partisi dini kanaatlere saygılı olmakla birlikte *“Beşer ruhuna, inhitata götüren tarikatlara intisab eden zümreleşme gibi eklemelerden yayılarak insan çabasının insanlığın kalkınması için daha iyi, ileri ve daha yükselişe yöneltilmesine ve iyilik duygularını devamlı surette uyanık tutarak nefsin süfli isteklerini kırmağa yarayan törenlerini saygı ile karşılar”* diyerek, tarikatlara sıcak baktığını belirtmişti.⁴⁹³

Arıtma Koruma Partisi, cemiyet sevgisinin temelini aileye olan bağlılık olarak görmekteydi.⁴⁹⁴ Parti toplumu hücre yapısına benzetmişti. Ailede idare eden bir merkez (Merkez) idare olunan bir çevre (kadın) ve ikisini bir arada tutan bir kılıf (ev-ocak) olduğunu söylemişti. *“Aile(le)re düzen kurup çalışarak hayatı kazanmağı erkek yapıyorsa da mutlak hakimliğe kalkışamaz. Çünkü, yuvayı yapacak, ocağı yakacak, insanlar doğurup büyütecek olan kadındır. Ve şuurlu bir varlıktır. Evleri yıkılırsa birlik*

⁴⁸⁹T.C. İçişleri Bakanlığı, **a.g.k.**, 1950, 399.

⁴⁹⁰Tunaya, **a.g.k.**, 1952, 708.

⁴⁹¹T.C. İçişleri Bakanlığı, **a.g.k.**, 1950, 428.

⁴⁹²T.C. İçişleri Bakanlığı, **a.g.k.**, 1950, 428.

⁴⁹³T.C. İçişleri Bakanlığı, **a.g.k.**, 1950, 429.

⁴⁹⁴T.C. İçişleri Bakanlığı, **a.g.k.**, 1950, 427.

bozulur. Yaşayış ise insanlıktan apayrı bir şekil alır ve cemiyette çöküntü başlar. Sağlamca var olup varlıklar yaparak kuracakları cemiyete yar olmaları sahibi olacakları evlerin içinde ve ocakları başında erkek ve kadının usulca ve uzluca anlaşarak işlemelerine bağlıdır.” Devleti de benzetmeye uyarlayarak “Devlette idare eden bir merkezce (Hükümet) ile idare olunan bir muhit (Halk) ve ikisini bir arada tutan bir kılıf (Yurt-ülke) vardır” denilerek merkez yönetici misyonu otorite kabul edilen erkeğe yöneltile misyonu ise kadına yüklemişti.⁴⁹⁵

2.1.3.6. Türkiye Yükselme Partisi programı ve kadın

Türkiye Yükselme Partisi, 30 Haziran 1948 tarihinde İstanbul’da Ali Rıza Girdeşir, Halit Hünkar, Ali Saip Saatçioğlu tarafından kurulmuştur. Parti Ulusal Kalkınma Partisi’nin devamı olarak kurulmuştu. Parti başkanı Ali Rıza Girdeşir’in değişmez parti başkanı olduğu tüzükte belirtilmişti.⁴⁹⁶

Türkiye Yükselme Partisi programında, halkın fikirlerine saygı gösterildiği belirtilerek “Her türlü halk tabakasının kalkınmasına, refah ve saadete ulaşılması için çalışılacağı... Ticari, sanayi, zırai ve okuma seferberliğine bütün varlığı ile çalışacağını ilan eden parti” az zamanda büyük işler başaracağına inanılmıştı. Milletın topyekûn yükselmesine ve medeni uluslar seviyesine ulaşmak için çalışmak ve gayret göstermek gerektiğinin altı çiziliyordu. Parti vatandaşlara yararlı konferanslar düzenlemek ve yayınlar hazırlamak istiyordu. Bu çalışmalar sonunda toplumun terbiye ve karakter bakımından sağlam ve gürbüzlüğünü korumaya çalışacaktır, ifadelerine yer verilmişti.⁴⁹⁷

Türkiye Yükselme Partisi programında kadınlara da yer vermişti. Programın 35’nci maddesinde “Memleketimizin birçok yerlerindeki bayanlarımızın hürriyetleri halen verilmemiştir. Yaşadığımız Demokrasi devrinde bu hakların ele alınması vazifemiz başındadır. Kemalist felsefesinin en büyük nüvesidir” ifadeleri yer almıştı. Mustafa Kemal Atatürk’ün sözlerine ve CHP’nin 1930’larda kadına siyasal alanda haklar veren döneme bir öykünme görünmektedir.⁴⁹⁸

⁴⁹⁵T.C. İçişleri Bakanlığı, a.g.k., 1950, 428.

⁴⁹⁶Tunaya, a.g.k., 1952,711.

⁴⁹⁷T.C. İçişleri Bakanlığı, a.g.k., 1950, 486.

⁴⁹⁸T.C. İçişleri Bakanlığı, a.g.k., 1950, 488.

Programın 36'ncı maddesinde de dönemin kadın gerçeğine ilişkin bir yansıma ifade edilmişti; *“Köylü kadınlarımızın çektikleri ıstırap ve işkenceler tarlada doğurmalarını gözlerimizle görmekteyiz. Türk köylüsünden nüfus artımı bakımından ne kadar önemli ve başarılı sonuçlar aldığımızı hatırlayalım. Köylü vatandaşlarımızı hak sahibi görmek ve kurtarmak gayemizdir”* ⁴⁹⁹ denilerek, kırsal alanda kadınların yaşadığı zorlu şartları iyileştirme hedefini programa eklemişti.

Bunun yanında 28'nci maddede *“Partimiz nesillerimizin gürbüz, sıhhatli, yurdumuza ve ulusumuza faydalı uzuvlar olabilmesi için doğum ve bakım evleri çoğaltmak, spor teşkilatları kurmak hedefidir”* sözlerine yer verilmişti. Programın 30'ncü maddesinde ise *“Halkımızın evlenme işlerini kolaylaştırmak ve evlenme masraflarının azaltılmasına taraftarız”* ifadesine yer verilmişti.⁵⁰⁰

2.1.3.7. Millet Partisi programı ve kadın

Millet Partisi 19 Temmuz 1948 tarihinde Ankara'da Fevzi Çakmak, Enis Akaygen, Kenan Öner, Mustafa Kentli, Osman Bölükbaşı, Osman Nuri Koni ve Sadık Aldoğan tarafından kuruldu.⁵⁰¹

Millet Partisi programında, cumhuriyet, adalet ve benzeri ülkülere bağlı olduğu belirtilmişti. İlk maddede *“Devletin amacını hürriyet, emniyet ve insanların gelişmesine engel olmamak, toplum kadar bireyin haklarını koruyucu uygulamalardan yana”* olmak ifadesi yer almıştı. Parti gerçek demokrasinin savunucusu olduğunu, kişi hak ve özgürlüklerini güvence altında tutan Batı demokrasisinin benimseneceğinin altı çiziliyordu. Parti programında dini durumlara ve milli geleneklere saygılı olduğunu yer verilmişti. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti'nin ana vasıflarından olan milliyetçilik partinin ana prensiplerinden biriydi. *“Bize göre millet mefhumunun en ehemmiyetli unsuru bir nevi düşünce ve his birliğidir ki, milli vicdanı teşkil ve müşterek bir hayat ve istikbale inancı tazammum eder. Milli şuurun teşekkülünde dil birliğinin büyük bir hissesini kabul ederiz”* ifadeleri yer almıştı.⁵⁰²

⁴⁹⁹T.C. İçişleri Bakanlığı, **a.g.k.**, 1950, 488.

⁵⁰⁰T.C. İçişleri Bakanlığı, **a.g.k.**, 1950, 488.

⁵⁰¹T.C. İçişleri Bakanlığı, **a.g.k.**, 1950, 489; Tunaya, **a.g.k.**, 1952, 712.

⁵⁰²Millet Partisi [Millet] (1948). *Program ve Tüzükler*. Ankara: Sakarya Basımevi, s.4.

Partinin din ile ilgili düşüncelerini programın 12'nci maddesinde ifade edilmişti. Buna göre; *“Parti, din işlerinin devlet işlerinden ayrı tutulmasını kabul eder. Herkes vicdan ve itikat hürriyetini ve dilediği dilde ve dilediği şekilde ibadet etme hakkını mukaddes tanır. Parti, Türkiye’de muhtelif din ve mezheplere mensup cemaatlerin dini maksatla teşkilat vücuda getirmelerini ve dini vakıfların bu teşkilatlara devredilmesini tasvip ve müdafaa eder. Bu teşkilat kendi mensuplarının dini işlerini tanzim ve idareye selahiyetli olmalıdır. Parti ilk ve orta tedrisatta din dersleri ilave edilmesini ve üniversitelerde ilahiyat fakülteleri ihdasını muvafık görür. Fakat din derslerine iştirak öğrencilere eşit oluncaya kadar, aile reisinin idare ve ihtiyarına tabidir”* ifadeleri yer almıştır.⁵⁰³

Millet Partisi programında direkt kadına atfedilen bir madde yoktur. Ancak dönemin diğer parti programlarında ve söylemlerinde olduğu gibi aile, çocuk, toplum sağlığı ile ilgili ifadelere yer verilmişti. Parti programının *ana vasıflar* adlı birinci bölümünün 10'ncu maddesinde *“Aile müessesesini cemiyetin temeli ve yüksek manevi bir kıymet olarak kabul eden partimiz onu tehdit eden kötü cereyanlarla mücadele etmeyi ve aile bağlarını kuvvetlendirecek her türlü tedbirleri almayı cemiyetin bir varlık şartı sayar”* denilerek partinin aileye verdiği önem vurgulanmıştı.⁵⁰⁴ Programın *Sağlık ve Sosyal Yardım İşleri* adlı dokuzuncu bölümünde ise memleketin sağlık durumunu iyileştirmek ve doğumlardaki çocuk kaybını azaltmak için önlemler alınacağına dikkat çekiliyordu. Nüfus artışını sağlamak adına, şehir ve kasabalarda hastane eksikliğini gidermek, doğum evlerini düzenlemek ve yaygınlaştırmak yer alıyordu. Ayrıca kamu hastanelerini fakir halk için ücretsiz yapılması da parti programında yer bulmuştu.⁵⁰⁵

2.1.3.8. Cumhuriyetçi Millet Partisi programı ve kadın

Cumhuriyetçi Millet Partisi, 10 Şubat 1954 tarihinde, Ankara’da Enis Akaygen, Ertuğrul Akça, Sadık Aldoğan, Fuat Arna, Suphi Batur, Lütfi Bornovalı, Osman Bölükbaşı, Mehmet Ali Dermen, Cemal İşlak, Saadet Kaçar, Enver Kök, Ahmet Oğuz ve Ahmet Tahtakılıç tarafından kurulmuştu.⁵⁰⁶ Cumhuriyetçi Millet Partisinin kurucuları

⁵⁰³Millet Partisi, a.g.k., 1948, 5.

⁵⁰⁴Millet Partisi, a.g.k., 1948, 4.

⁵⁰⁵Millet Partisi, a.g.k., 1948, 18.

⁵⁰⁶Cumhuriyetçi Millet Partisi [CMP]. *Ana nizamname ve programı*. Ankara: Türkiye Matbaacılık ve Gazetecilik A.O. Yeni Matbaa, s.40.

arasında Avukat Saadet Kaçar adlı bir kadın da yer almaktaydı.⁵⁰⁷ Saadet Kaçar, 1954 seçimlerinde partinin İstanbul milletvekili adayı olarak yer almış ancak kazanamamıştı.

Cumhuriyetçi Millet Partisi, kapatılan Millet Partisi'nin devamıydı. Partinin programında, Türkiye'de insan haklarını hâkim kılmak ve hakların korunmasını sağlamak amaçlanıyordu. Bu doğrultuda hürriyet, emniyet, müsavat ve adalet mefkurelerine, milli hakimiyet ve cumhuriyet esaslarına, batı demokrasi hukukuna ve milliyetçilik inancına bağlanmak gerektiği belirtilmişti.⁵⁰⁸ Cumhuriyetçi Millet Partisi yaşanan siyasi gelişmeleri göz önünde bulundurarak Anayasaya bazı ilkelerin girmesini istemişti. Bu ilkeler arasında, Birleşmiş Milletler tarafından yayınlanan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde yer alan hak ve hürriyetlerin Anayasamızda açıkça ifade edilmesi ve güvence altına alınması, Anayasaya aykırı davranılması halinde dava hakkı tanınması, Anayasaya aykırı kanun teklif edilmemesi, mahkemelerin istiklali ve hakimlerin her türlü nüfuz ve tesirden uzak kalması konusunda Anayasa güvencesi altına alınması, laik, din ve vicdan özgürlüğü gibi modern devlet esaslarının Anayasa ile tarif ve tespit edilmesi yer alıyordu.⁵⁰⁹

Cumhuriyetçi Millet Partisi, Anayasayı denetlemek için bazı kurumların ihdas edilmesi gerektiğinin altını çiziyordu. Yasama organının iki meclisli yapıdan oluşmasını, Anayasa Mahkemesinin ve yüksek hakimler meclisinin kurulmasını parti programında belirtmişti.⁵¹⁰ Cumhuriyetçi Millet Partisinin ortaya koyduğu bu kurumlar CHP kongrelerinde tartışılmış ve CHP parti programında yer almıştı

Kurucuları arasında bir de kadın bulunan Cumhuriyetçi Millet Partisi, programında kadına ve aileye ilişkin maddelere yer vermiştir. Parti programının 15'nci maddesinde, *"Parti kadınlara bütün sahalarda erkeklerin haiz oldukları hakları tanır ve bu hususun kanunlarda teyidini ister"* diyerek kadın-erkek eşitliğini kabul etmekle birlikte bir adım daha ileri gidilerek kadın haklarının yasa güvencesine alınmasını istemişti.⁵¹¹

Cumhuriyetçi Millet Partisi, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesini programına dahil etmişti. Bununla İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde kadına ilişkin yer alan maddeleri de kabul ediyordu. Parti programına giren ve beyannamede yer alan kadın ve

⁵⁰⁷CMP, a.g.k., 40.

⁵⁰⁸CMP, a.g.k., 3.

⁵⁰⁹CMP, a.g.k., 4.

⁵¹⁰CMP, a.g.k., 5.

⁵¹¹CMP, a.g.k., 9.

erkek eşitliği⁵¹², evlilik çağındaki kadın ve erkeklerin hiçbir ayrım gözetmeksizin evlenmek ve aile kurmak hakkı⁵¹³, analık ve çocukluk özel ihtimam ve yardım görmek hakkı ile bütün çocukların evlilik içinde ya da dışında doğmalarına bakmaksızın bütün haklardan yararlanması⁵¹⁴, çocuklara verilecek eğitimin anne-baba tarafından seçilme maddeleri parti tarafından doğrudan programa yer almasıyla kabul edilmiş olduğu söylenebilir.⁵¹⁵

2.1.3.9. Hürriyet Partisi programı ve kadın

Demokrat Parti, iktidar partisi CHP'nin karşısına bir kitle partisi olarak çıkmıştı. II. Dünya Savaşı ertesinde ortaya çıkan şartlar DP'yi iktidara taşımıştı. Ancak DP, hükümetleri tarafından uygulanan politikalar, partililer arasında görüş ayrılığını ortaya çıkarmış, bu durum bir süre sonra partiden kopmalara yol açmıştı. Bu kopuşlar sonucunda kurulan partilerden biri de Hürriyet Partisi olmuştu. 20 Aralık 1955 tarihinde Ankara'da kurulan Hürriyet Partisi'nin kurucuları arasında Ekrem Hayri Üstündağ, İbrahim Öktem, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu yer almıştı.⁵¹⁶

Hürriyet Partisi programında kuruluş amacını *“Memleketimizi muasır medeniyetin ileri merhalesine götürmenin ve vatandaşın huzur, emniyet ve refahını sağlamanın yolu demokratik rejimi yurdumuzda hakiki manasıyla ve bütün icaplarıyla gerçekleştirmek”* olduğunu ifade etmişti. Partililer, bu programın uygulanması halinde bütün vatandaşların dostça yaşadıkları hür ve mamur bir vatan, içtimai muvanezesizlikten uzak, siyasi sahada olduğu kadar içtimai sahada da her türlü korkudan azade müstakar bir toplum oluşacağına inanıyordu.⁵¹⁷

Hürriyet Partisi programında Siyasi Rejim Meseleleri başlığı altında yeni kurumların ihdas edilmesini ve var olanların yeniden düzenlenmesi gerektiğini belirtiyordu. Anayasanın demokratik bir devletin gerektirdiği toplumsal ve hukuki kurumları garanti altına almasını⁵¹⁸, TBMM'nin yanında seçimi ve üyeleri özel şartlara

⁵¹²CMP, a.g.k., 12.

⁵¹³CMP, a.g.k., 16.

⁵¹⁴CMP, a.g.k., 19.

⁵¹⁵CMP, a.g.k., 20.

⁵¹⁶Hürriyet Partisi [HÜRPARTİ] (1956). *Hürriyet Partisi Ana Nizamnamesi ve Programı*. Ankara: Örnek matbaası, s.65.

⁵¹⁷HÜRPARTİ, a.g.k., 1956, 67.

⁵¹⁸HÜRPARTİ, a.g.k., 1956, 68.

bağlanan ikinci bir meclis kurulmasını, cumhurbaşkanının partiler üstü bir konumda olmasını ve yalnızca iki kez seçilmesini⁵¹⁹, siyasi partilerin keyfi müdahalelere ve saldırılara maruz kalmalarını engelleyecek, gelir ve faaliyetlerini düzenleyecek ve hukuki eşitliği sağlayacak hükümlerin yer almasını, Anayasa Mahkemesinin kurulmasını ve üniversitelere özerklik verilmesini programa almıştı.⁵²⁰ Aynı zamanda, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde yer alan kişi hak ve hürriyetlerinin uygulanmasına ve (DP'nin kuruluşundan itibaren siyasi jargonda yer alan) antidemokratik mevzuatın kaldırılmasına da programda yer vermişti.⁵²¹

Hürriyet Partisi programında dönemin diğer parti programlarında olduğu gibi, nüfus artışı ile halk sağlığı çerçevesinde kadının toplumsal üretim mekanizmasının merkezinde yer alması ve korunması gereken bir varlık olduğu parti programında yer almıştı. Hürriyet Partisi programının sağlık işleri bölümünde, Batı dünyasının ortaya koyduğu tecrübelerden ve Dünya Sağlık Örgütü'nün uygulamalarından yararlanarak memleket ihtiyaçlarının karşılanmasını amaçları arasına almıştı. Hürriyet Partisi bu amaçların gerçekleştirilmesi için köy, kasaba ve şehir merkezlerinde sağlık planlarının yapılması, konutlar hakkında etkili önlemler alınması, gebelik ve doğumdan başlayarak bireyin içinde bulunduğu, yerleşim, beslenme ve bulaşıcı hastalıklardan korunma şartlarının değerlendirilmesi gerektiği vurgulanıyordu. Yine bununla beraber, gebelik, doğum basit tıbbi müdahalelerle, trahom, sıtma, frengi ile mücadele servislerinin sağlık merkezlerine bağlanması gerektiği belirtiliyordu.⁵²² Parti programında ayrıca, köylerde sağlık memuru, hemşire ve ebelerin faaliyetlerinin artırılması gerektiği belirtilmişti.⁵²³ Hemşire ve ebelerin yanında ülkede sağlık alanında hizmet veren hekim, eczacı, dış tabibi, sağlık memuru ve hasta bakıcılık mesleklerinin artırılması üzerinde durulmuştu.⁵²⁴

⁵¹⁹HÜRPARTİ, a.g.k., 1956, 69.

⁵²⁰HÜRPARTİ, a.g.k., 1956, 70.

⁵²¹HÜRPARTİ, a.g.k., 1956, 72.

⁵²²HÜRPARTİ, a.g.k., 1956, 107.

⁵²³HÜRPARTİ, a.g.k., 1956, 109.

⁵²⁴HÜRPARTİ, a.g.k., 1956, 110.

2.2. Hükümet Programlarında Kadın

2.2.1. Recep Peker Hükümet programında kadın

Hükümet programı geleneği, II. Meşrutiyet döneminde uygulanmaya başlamıştı.⁵²⁵ Millî Mücadele döneminde de uygulanan Hükümet Programı hazırlama ve Meclise sunma geleneği, cumhuriyet döneminde uygulanmaya devam etmişti.

Türk siyasi hayatına 1946 yılının ilk günlerinde giren DP, iktidar partisi CHP'nin seçimleri bir yıl öne almasına neden olmuştu. 21 Temmuz 1946 tarihinde, Türk siyasi hayatında ilk kez tek dereceli seçim sisteminin uygulandığı seçim sonrasında, CHP'nin iktidarda DP'nin ise Meclis'te muhalefet partisi olarak yerini almıştı. Seçim sonuçlarının alınmasından sonra Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, hükümeti kurma görevini Recep Peker'e vermişti. Başbakan Recep Peker, hazırladığı hükümet programını 14 Ağustos 1946 günü TBMM'ye sunarak güvenoyu istemişti.

Başbakan Recep Peker yeni Meclis'in *“Başlıca iki partiden ve bağımsız milletvekillerinden kurulmuş olması, devlet işlerinin daha iyi görülmesini ve daha isabetli neticelere varılmasını sağlayacaktır”* demişti. Seçim çalışmaları sırasındaki yaşanan çatışmaların ve tartışmaların sürecin gereği olduğunu söyleyen Peker, *“Yüreklerimizde birbirimize karşı acı duyguların birikmesini önleyecek olgunluğu gösterirsek, devlet hayatını normalleştirecek ve varılması beraberce istediğimiz hedeflerin mesafesini kısaltacak ilk vazifemizi yapmış oluruz”* diyerek, iktidar partisi ve muhalefet arasında sıcak ilişki kurulmasına dönük yapıcı bir dil kullanmıştı.⁵²⁶

Recep Peker, kurulacak hükümetin, *“Demokrasiyi memlekette en üst siyasi akide olarak kökleştirmek azmindedir”* diyerek, II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye'nin yerini demokrasinin kalesi olarak görülen Batı blokunda konumlandığının altını bir kez daha çizmişti. Peker, uluslararası ilişkilerde henüz huzur ve güven verici ortamın sağlanmadığını dile getirmişti. Peker dış politikada yaşanan bu istikrarsız ortama karşın

⁵²⁵İ.Güneş (2012). *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Hükümetler Programları ve Meclisteki Yankıları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.1.

⁵²⁶Türkiye Büyük Millet Meclisi [TBMM] (2013). *Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri*. (Haz. İ.Neziroğlu ve T.Yılmaz), Ankara: TBMM Basımevi, C.1, s.412.

iç politikada demokrasi yolunda ilerleyeceğini ve gelecekte bu idare sayesinde mutluluk olacağına inandıklarını dile getirmişti.⁵²⁷

Peker ayrıca, *“Yurttaşın Anayasada gösterilmiş ve kanunlarla şuuruları çizilmiş olan hürriyet hakları yanında bu hürriyetlerle beraber bütün devlet varlığının teminatını teşkil eden meşru ve kanuna dayanan otorite ekseriya totaliter zihniyetle karıştırılarak çürütölmek isteniyor. Haklarına ve şereflerine hürmet edilen insan kümelerinin rejimi olan demokrasideki hürriyetten bahsölünürken de anarşizm ideolojisinin meşru otorite düşmanlığına varan ve cemiyeti nizamlı halde yaşatmanın bütün meşru yollarını tıkayan dağıtıcı ve parçalayıcı telkinler alıp yürüyor”* demişti.⁵²⁸

Bunun yanında Recep Peker, gereksiz sert önlemler alınmayacağını, devlet düzeninin sağlanması için yeni kanun tasarılarının hazırlanacağını söylemişti. Ayrıca, *“Her tenkidi açık yüreklilikle kabul edeceğiz. Tenkidin müspeti, menfisi, yıkıcısı, yapıcısı yoktur”* diyerek eleştiriye açık olduklarının altını çizmişti.

Başbakan Recep Peker, güncel iç ve dış politikanın yanında, ticaret, sanayi, maden, tarım, ulaşım, hukuk, eğitim gibi pek çok alanda hükümetin programına aldığı başlıklara yer vermişti. Recep Peker’in 15’nci Türkiye Cumhuriyeti hükümeti programında kadına ilişkin sorunlara da yer verilmişti. Kadınları yakından ilgilendiren sigorta konusunda çalışan kadın için hayat şartlarını iyileştirici çalışmalara yer verilmişti. *“.. Meslek hastalığı, kaza ve analık hallerini ihtiva eden sosyal sigortalara birde işçilerimizin ihtiyarlığını teminat altına alacak emeklilik sigortası ekleyeceğiz”* ifadesi ile çalışan kadınların anne olmaları halinde kolaylık sağlayan hizmetlerin sunulması hedeflenmişti.⁵²⁹

Hükümet programında, CHP parti programında yer alan nüfusun arttırılmasına da yer verilerek; nüfus politikasının uygulanması için gerekli önlemlerin alınacağı belirtilmiş, sağlık alanında gerekli uzman hekim, eczacı, hasta bakıcı, ebe ve hemşire gibi elemanların yetiştirilmesi için gerekli çalışmalar yapılacağını altı çizilmişti.⁵³⁰ Yine nüfus artışını teşvik etmek amacıyla kamu çalışanlarının *“çocuk zamlarını çoğaltma”* politikasının uygulanacağı programda yer almıştı.⁵³¹

⁵²⁷TBMM, a.g.k., 2013, 412.

⁵²⁸TBMM, a.g.k., 2013, 413.

⁵²⁹TBMM, a.g.k., 2013, 426.

⁵³⁰TBMM, a.g.k., 2013, 425.

⁵³¹TBMM, a.g.k., 2013, 426.

Recep Peker'in hükümet programında, demokrasiye çok partili hayatın gereği olan eleştiriye yer verileceği belirtilmesine rağmen uygulamada bu durum pek mümkün olmadı. DP adına, programın incelenmesi ve güven oylamasının sonraya bırakılması teklifi reddedildi. Bunun üzerine DP milletvekilleri oturumu terk etmişti. Bu durum tek parti yönetiminin eleştiri ve denetlemeye değer verdiği yolundaki söylemleri gölgelemişti.⁵³²

Bununla birlikte, hükümet programının görüşülmesi sırasında kadın konusu da gündeme gelmişti. Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu kadınların çalışma hayatında yer almasından duyduğu rahatsızlığı verdiği örneklerle dile getirmişti. Tekelioğlu kamu kurumlarında memur sayısının fazla olduğunu söyledikten sonra, *“Bilhassa kadın memurlar haddini aşmıştır”* demişti. Orta okulu mezunu 14 yaşındaki kızların memur adayı olarak istihdam edildiğini söyleyen Tekelioğlu, kadın memurların sayılarının sınırlandırılması gerektiğini belirtmişti. *“Her önüne gelen kadın ve kız memur olmamalıdır. Bu yönden memlekette evlenme işi de müşkilata uğramaktadır. Binaenaleyh bu evlenme işini de düzenlemeliyiz”* diyerek kadınların çalışmasına karşı çıktığı gibi kadını kamusal alandan çıkararak özel alana, eve ve doğal görevi kabul edilen annelik görevine davet etmekteydi.⁵³³

Recep Peker'in hükümet programı görüşmelerinde kadınlara ilişkin görüş bildirenlerden biri de Yozgat milletvekili Sırrı İçöz olmuştu. Kadınların dişiliği ortaya çıkarmamaları gerektiğine inanan İçöz, kadın memurların kıyafetlerini belirlemek gerektiğini dile getirmişti. *“Dairelerde görüyoruz, tırnakları boyalı, dudakları boyalı, elbiseleri dekolte vaziyette daireye vazifeye geliyorlar. Bunun doğuracağı mahsurları takdir buyurursunuz. Onun için bunlara da yeksenak bir vazife verilmelidir”*⁵³⁴ diyerek kadınların üzerinde bir baskı mekanizması kurulmasını arzu etmişti.

2.2.2. Hasan Saka Hükümet programında kadın

Hasan Sakanın başbakanlık görevini devraldığı Recep Peker, otoriter anlayışını başbakanlık uygulamalarına yansıtmıştı. DP'ye karşı uyguladığı sert politikalar, hükümet programında yer alan demokrasi ilkesi ile bağdaşmamaktaydı. Dahası, yeni dünya

⁵³²A.E.Yalman (16 Ağustos 1946). Fena Bir İmtihan, Vatan. S.1876, s.1.

⁵³³TBMM, a.g.k., 2013, 456.

⁵³⁴TBMM, a.g.k., 2013, 458.

düzeninde yer alma gayretini her fırsatta gösteren Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, başbakanın bu politikalarından rahatsızlık duyuyordu. 12 Temmuz 1947 tarihinde cumhurbaşkanının yayınladığı beyanname Türk siyasi tarihinde bir kırılmayı da beraberinde getirmişti. Partiler üstü bir tavır alan İsmet İnönü, her iki partiye de eşit uzaklıkta olduğunu açıklamıştı. Demokrasinin gereği olan bu durum, tek parti döneminin önemli ismini başbakanlıktan uzaklaştıracaktı. Recep Peker yaşanan gelişmelerin gölgesinde sağlık sorunlarını öne sürerek başbakanlıktan istifa etti.

Recep Peker'in istifası sonrası hükümeti kurma görevi Hasan Saka'ya verildi. Hasan Saka 13 Ekim 1947 tarihinde hükümet programını meclise sundu. Cumhurbaşkanının çok partili siyasi hayatı onaması, Hasan Saka'nın da bu ortama uygun politika sergilemesi ile sonuçlandı. Selefinin aksine Hasan Saka hükümet programını, muhalefet partisine toplantı öncesinde vererek, muhalefetin varlığına gösterdiği saygıyı ortaya koymuştu.

Başbakan Hasan Saka, Cumhurbaşkanının 19 Mayıs 1945 tarihli Nutku, 1946 yılında yapılan olağanüstü kongrede tek dereceli seçim kararı alınması ve 12 Temmuz Beyannamesi ile iç politik atmosferin şekillendiğini söylemişti. *“Hükümetimizin başlıca vazifesi, bu geniş demokrasi rejiminin kurucusu olan inkılapçı partimizin umdelerine dayanarak memlekette gittikçe gelişen bu sistemin ve onun temeli saydığımız siyasi emniyetin inkişafını sağlamaya çalışmaktır”* diyerek hükümetin demokrasiye verdiği önemi vurgulamıştır.⁵³⁵

Hasan Saka, Anayasada ve CHP programında yer aldığı gibi cumhuriyet idaresinin başlıca amacının bütün vatandaşların her türlü haklardan en güvenli şekilde yararlanması olduğunu söylemişti. Saka, Peker'in başbakanlığı döneminde oluşan iktidar-muhalefet gerginliğine atıfla *“Siyasi partilerin çoğunlukta veya azınlıkta, iktidarda ve muhalefette devlet idare teşkilatı karşısında farklı muamele görmelerini, kanunların kendilerine verdiği haklara dayanarak, çalışma imkânı bulmalarını Cumhuriyet Halk Partisi, girdiğimiz hayatın tabii bir icadı saymaktadır”* diyerek hükümetin muhalefete itidalli yaklaşacağının mesajını vermişti.

Hasan Saka Hükümeti Programında, dış politikada Birleşmiş Milletler ilkelerine bağlı kalınacağı söylenirken, ekonomik açıdan vatandaşların geçim zorluğuna çare

⁵³⁵TBMM, a.g.k., 2013, 487.

aranacağı dile getirilmişti.⁵³⁶ Diğer yandan topraktan elde edilen üretimi artırmak için gerekli önlemlerin alınacağı, sanayi alanında üretimi artırmak için çalışmalar yapılacağı belirtilmişti.⁵³⁷

Hasan Saka'nın kurmuş olduğu 16. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, kabinenin ıslahı amacıyla istifa etmiş, hükümeti kurma görevi yeniden Hasan Saka'ya verilirken, bu süreçte Cumhurbaşkanı İsmet İnönü DP ile de görüşmeler yapmıştı.⁵³⁸ Hükümeti kurma görevi yeniden Hasan Saka'ya verilmesi üzerine hükümet programının sunulması ve güven oylaması için 18 Haziran 1948 tarihinde TBMM'de toplantı yapıldı. Yeni kabinede revizyona gidilmiş yeni isimler kabinede yer almıştı. Bununla birlikte hükümet programında köklü bir değişikliğe gidilmemiş, bir önceki hükümet programından farklı bir söylem yer almamıştı.

Hasan Saka, görevde bulunduğu süreci değerlendirerek çıkarılan kanunlar ile demokratik sistemin güçlendirildiğini söylemişti. Meclisin onayına sunulacak seçim kanununda *“Gerçek demokrasilerin temeli sayılan halk iradesinin iyi niyet sahibi hiç kimsenin itiraz edemeyeceği bir emniyet içinde belirtilmesini sağlayacaktır”* demişti.⁵³⁹

Hasan Saka alınacak ekonomik önlemlerden söz ederken, *“Ekonomik kalkınmamız için doğrudan doğruya verimli olmayan ve geciktirilmesi mümkün olan inşaatlardan vazgeçmek kararındayız. Diğer taraftan, devlet idare masraflarının her nevide mümkün olan azami kısıntıya gitmek suretiyle bütçe yükünü hafifletmeye gayret edeceğiz”* demişti.

540

Hasan Saka'nın kurduğu birinci hükümette olduğu gibi ikinci hükümette de kadına dair herhangi bir ifade yer almamıştır. Bunun yanında ikinci hükümet programının yapıldığı görüşmede kadınlar gündeme gelmişti. Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu, Recep Peker hükümet programı görüşmelerinde dile getirdiği ve bir sorun olarak gördüğü kadın memurlara ilişkin görüşlerini yeniden paylaşmıştı. Sinan Tekelioğlu, bazı memurlukların gereksiz olduğunu bunların başında ise daktilo memurlarının olduğunu iddia etmişti. *“Eskiden biz müsveddesini kendimiz yapar, kendimiz tebyiz ederdik. Her memur daktilo öğrensin, makineler bir odaya konur herkes gider yazar. Her makinenin*

⁵³⁶TBMM, a.g.k., 2013, 488.

⁵³⁷TBMM, a.g.k., 2013, 489.

⁵³⁸Ahmad ve Ahmad, a.g.k., 2020, 54.

⁵³⁹TBMM, a.g.k., 2013, 590.

⁵⁴⁰TBMM, a.g.k., 2013, 591.

başında bir insan, buna milletin kudreti yoktur. Birkaç satır yazı yazar sonra oturur, fanila örür. Bunlara bir nihayet vermek lazımdır” diyerek⁵⁴¹ kadınların memurluktan çıkarılması gerektiğini söylemişti.

2.2.3. Şemsettin Günaltay Hükümet programında kadın

Hasan Saka'nın Başbakanlığı 10 Eylül 1947'den 9 Ocak 1949'a kadar sürdü. Hasan Saka'nın istifası sonrası ise kısa süreli bir kaos yaşandı. Dönemin siyasi ve ekonomik ağırlığından dolayı bazı isimler teklif edilen Başbakanlık makamını kabul etmemişti.⁵⁴² Bu ağır şartlarda sorumluluk üstlenmeyi kabul eden Şemsettin Günaltay, Hasan Saka'dan sonra başbakanlık koltuğuna oturmuştu. CHP'de 1947 kongresi sonrası devletçilik ve laiklik ilkelerinde revizyona gidilmesi, hükümet politikalarında yansımaları buluyordu. Şemsettin Günaltay, CHP'nin kongre sonrasında politikalarının uygulayıcısı olacaktı. Günaltay hükümet programında, dış politikada yaşanan gelişmelerin etkisinin hissedildiğini dile getirmiş, bu durumun ekonomiye olumsuz yansıdığının altını çizmişti. Bunun yanında diğer CHP hükümetleri gibi Günaltay hükümeti için de milli savunmanın her davanın başında geleceğini sözlerine eklemişti. Şemsettin Günaltay ayrıca, *“Dünya sulhunun korunması yolunda büyük gayretler gösteren memleketimizin kuvvetli olmasındaki faydayı takdir eden dost Amerika hükümetinin yardımıyla, hareket kabiliyeti ve harp kudreti artmakta olan kahraman ordumuzun modern silah ve araçlara intibakını sağlamaya çalışırken, bir taraftan da milli savunma işlerinin bugünün ihtiyaç ve icaplarına göre idaresi için yeni tertip ve tedbirler almak kararındayız”* derken Amerikan dostluğuna gönderme yapmıştı. Günaltay ayrıca *“Türk inkılabının ana prensipleri titiz bir itina ile savunmakta devam edeceğiz. Bütün diğer hürriyetler gibi vatandaşın vicdan hürriyetini de mukaddes tanırız. Din öğretiminin ihtiyari olması esasına sadık kalarak, vatandaşların çocuklarına din bilgisi vermek haklarını kullanmaları için gereken imkanları hazırlayacağız. Fakat laiklik prensibinden ayrılmamamıza asla imkân tasavvur edilmemelidir. Bilhassa din perdesi altında bu milleti asırlar boyunca uyuşturmuş olan hurafelerin yeni baştan belirmesine asla meydan vermeyeceğiz. Bu konuda alınması gerekli sayacağımız tedbirleri yüksek tasvibinize sunmakta tereddüt etmeyeceğiz”* demişti. Günaltay her türlü vicdan ve düşünme özgürlüğünün korunacağını ancak,

⁵⁴¹TBMM, a.g.k., 2013, 604.

⁵⁴²....., (17 Ocak 1949). Yeni Kabine Kurulurken, Cumhuriyet. S. 8776, s.1.

kanaatler ve düşüncelerin kanunların yasakladığı tahrik ve propagandaya dönüşmesi halinde suç sayılacağını söylemişti.

Başbakan Şemsettin Günaltay'ın hükümet programında kadına dair bir ifade yoktu. Bunun yanında Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu, kadın memurlara ilişkin düşüncelerini ifade etmişti. Tekelioğlu, sayısal açıdan çok sayıda kadın memur olduğunu yine gündeme getirmişti. Hükümet programında yer alan *“Devlet daireleri kadrolarının hizmet ihtiyaçlarına göre ayarlanması ve buna muvazi olarak istihkakları düzenleyen teadül kanunlarının ıslahı için girişilen çalışmaya devam olunacaktır”*⁵⁴³ ifadesini işe yaramayan memurların kadro dışına çıkarılması olarak yorumlamıştı. *“Bugün elimizde 300 bini mütecaviz memur vardır. Bunların bir kısmı kadın bir kısmı da erkektir. Kadınlar da erkekler de aynı suretle bu memleketin, bu milletin ve bu hükümetin atfetine muhtaçtır. Onlar mahrumiyet ve sefaletle yaşamamak için memur olmuşlardı. Esasen dışarıda iş olmadığı için bunların hiçbirini çıkarmak doğru olmaz. Ancak kadınlardan bazılarını mesela daktiloları çıkarmak icabetse bile bunların hayatlarını temin edecek bir avans vermek lazımdır. Bilhassa bunları evlendirme çarelerini aramak devletin ve hükümetin en büyük vazifesi olmalıdır. Dairede çalışan kadınların hiçbirisinin evlenmediklerine biz yakinen vakıfız. Bunun için de çare bulmak hükümet içinde bir borçtur. Çünkü öyle zaman gelecek ki memlekette nüfus tamamıyla azalacak ve evlenme hiç kalmayacak bir netice memleket felakete doğru gidecektir”* demişti. Tekelioğlu, kadın memurların varlığından duyduğu rahatsızlığı bir adım daha öteye taşıyarak verilecek avans ile hayatlarını sürdürme imkânı verilmesini ve kadın memurların işten çıkarılmasını teklif etmiştir. Bunun yanında CHP programlarında yer alan ve bir devlet politikası olan nüfus artışına değinerek, kadınların evlenmelerini ve nüfusu artırma, çocuk doğurma ve annelik vasfına gönderme yapmıştı. Dönemin çoğu politikacısı gibi, kadına toplumda ikincil bir rol biçerek kamusal alandan özel alana geçmesi yolunda yoğun çaba göstermişti.

2.2.4. Adnan Menderes Hükümetleri programında kadın

Cumhuriyetin 27 yıllık tarihinde, 1950 seçimleri ile ilk kez iktidar kurucu parti konumunda olan CHP'den muhalefet partisi DP'ye geçmişti. DP'nin kurduğu ilk hükümet, 29 Mayıs 1950 tarihinde, TBMM'de hükümet programını okuyarak güvenoyu

⁵⁴³TBMM, a.g.k., 2013, 683.

istemişti. 10 yıl sürecek olan DP iktidarı döneminde Başbakan Adnan Menderes tarafından beş hükümet kurulmuştu. Adnan Menderes'in ikinci hükümeti, Mart 1951'de kurulmuştu. İkinci Menderes Hükümetinde üç bakan değiştirilirken daha önceki programında herhangi bir değişikliğe gidilmemişti.

Adnan Menderes 1954 genel seçimlerinin ardından üçüncü hükümeti kurmuştu. Dördüncü Menderes Hükümeti ise 6-7 Eylül olayları sonrası yaşanan gelişmeler sonucunda kurulmuştu. Süreç içinde yaşananlar ve parti içindeki gruplaşmalar, Menderes hükümetinin güven tazelemesini zorunlu kılmıştı. Menderes'in istifasının ardından yeniden hükümeti kurmakla görevlendirilmiş ve Dördüncü Menderes Hükümeti, 1957 seçimlerine kadar görevde kalmıştı. Adnan Menderes'in kurduğu beşinci hükümet, 1957 seçimleri sonrasında kurumuş ve 27 Mayıs 1960 tarihinde sona ermişti.

Başbakan Adnan Menderes'in kurduğu birinci hükümette kadına dair herhangi bir ifade yer almamıştı. Bunun yanında hükümet programı görüşülürken İzmir Milletvekili Osman Kapani, Menderes hükümetinin iş hukukuna birçok yenilik getireceğine inandığını söyledikten sonra *“İhtiyarlık sigortası konusundaki kadın işçilerimiz hakkında haksız hükümlerin değiştirilmesini ve ücretli haftalık tatil ile senelik istirahat hakkını tanıyacak kanun projelerinin yüksek meclise bir an evvel sunulmasını”* istemişti.⁵⁴⁴

Adnan Menderes tarafından kurulan ikinci hükümet programında da kadına dair herhangi bir ifadeye rastlanmamıştır. Hatta, CHP parti ve hükümet programlarının eğitim başlığı altında, kız çocukları ve kadınların eğitimi üzerinde durulurken Menderes hükümeti programında eğitim başlığı altında genel ifadeler kullanılmıştı.⁵⁴⁵

DP iktidarındaki Adnan Menderes tarafından kurulan üçüncü, dördüncü ve beşinci hükümet programlarında da kadına dair ifadeler yoktu. Yalnızca üçüncü hükümet programında *“Milli sağlığı ve onunla çok sıkı bir irtibat halinde bulunan nüfus artırımının kıymet ve ehemmiyetini göz önünde tutarak vatandaş sağlığını mutlak korumak ve bu husustaki çalışmaları köylere kadar götürmeliyiz”* diyerek kadınları gizil ifadelerle kapsayan, nüfus artışına yönelik beklenti ortaya koyulmuştu. Ayrıca, beşinci hükümet programı görüşmeleri sırasında Hürriyet Partisi Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş, DP politikalarının denetlenemediğini dile getirerek eleştirmişti. Çelikbaş, Mustafa Kemal Atatürk'ün kadınların siyasal haklarını kazandığı süreçte ifade ettiği

⁵⁴⁴TBMM, a.g.k., 2013, 828.

⁵⁴⁵TBMM, a.g.k., 2013, 927.

“Cemiyetlerde kadınlara siyasi haklar tanıdığımız andan itibaren nüfusumuz iki misli artırmış oluruz” sözlerini hatırlatarak DP’nin kapsayıcı ve denetlemeye açık bir politika yürütmesini istemişti.

2.3. Siyasi Partilerde Yer Alan Kadınlar ve Faaliyetleri (1945-1960)

2.3.1. Kadın ve siyasete yaklaşım

Türk kadını, 1935-1939 yılları arasında faaliyet gösteren V. Dönem TBMM’de 18 kadın milletvekiliyle temsil edilmişti. Arzu edilen ise gün geçtikçe kadının siyasi hayatta varlığını güçlendirmesiydi. Ancak umulduğu gibi olmadı. Çok partili siyasi hayata geçildiği 1946 seçimlerinde 9 kadın vekil iktidar partisi CHP listesinden Meclis’e girmişti. Çok partili ve çok sesli 1950 seçimlerinde sayının korunması ya da artması beklenirken yalnızca 3 kadın vekil meclise girebilmişti. Bu duruma çok partili hayatın getirdiği ezici rekabetin yanında başta iktidar partisi olmak üzere muhalif partilerinin de (geçmiş döneme nazaran) muhafazakâr bir politika izlemelerinin payı olmuştı.

Kadın milletvekili sayısındaki düşüş eğilimi dönemin en etkili kadın yayın organı olan Kadın Gazetesi’nin dikkatini çekmişti. Kadın seçmenin varlığına odaklanan gazete seçim anketleri yayınlarak seçmenlerin beklentilerini sayfalarına taşımıştı. Dönemin önemli kadınlarına bir seçmen olarak beklentileri sorulmuştu, Türkiye’nin ilk kadın cerrahlarından olan Doktor İffet Naim Onur, herhangi bir partiyle ilgisi olmadığını, yalnızca seçilecek olan vekillerden ülke refahını yükseltme konusunda gerekli çalışmaları yapılması isteğinde bulundu. Onur, kadının her alanda çok çalışması gerektiğini söylerken, toplumdaki kadın-erkek farkının çocukları yetiştiren anneler tarafından verildiğini savunuyordu. İffet Naim Onur’a göre, annenin kız ve erkek çocuğuna eşit davranması, toplumdaki kadın erkek eşitliğini sağlayacağına bunun da Meclis’teki kadın temsiline olumlu yansımaları olacağına inanıyordu. Cumhuriyetin ilk yıllarında görülen çocuk ölümlerine değinen Onur, sağlık alanında şartların iyileştirilmesinin yanında bu konuya kadın milletvekillerinin katkı sağlamasıyla başarılı sonuçlara ulaşılabileceğine inanılıyordu. Kadın seçmenler konusunda görüşlerini dile getiren Diş Hekimi Şadiye Güvendiren, seçim listelerinde ülke ve kadın sorunlarını yakından tanıyan isimlerin parti listelerinde yer almamasını üzüntüyle karşılamıştı. Güvendiren, mesken sorununa bir an

önce çözüm bulunmasını isterken bu sorunun kadın seçmenlerin en büyük isteklerinden biri olarak gösteriyordu. Güvendir, çocukların ihtiyaçları olarak gördüğü, dispanser, hastane ve kreşlerin sayılarının artırılması gerektiğini ifade etmişti.⁵⁴⁶

Türkiye'nin ilk kadın doktorlarından olan Müfide Küley de herhangi bir parti gözetmeksizin memleketini seven, ciddi ve onurlu insanların milletvekili seçilmesini ve kadın milletvekili sayısının artırılması konusunda siyasetin içinde yer alan kadınların mücadele etmesi gerektiğini ifade etmişti. Mesken konusunda milletvekillerinden daha çok belediyelere görev düştüğüne inanan Müfide Küley çocuk davası konusunda, yalnızca kanun hükümlerinden fayda beklemenin yetersiz olduğunu, bu konuda, sivil toplum kuruluşlarının da görev üstlenmesi gerektiğini ifade etmişti.⁵⁴⁷

Kadın Gazetesi, kadın seçmenlerin görüşlerine 1950 seçimleri sonrasında da yer vermeye devam etmişti. Bu konuda görüşlerine başvurulardan biri de Hüsrev Gerede'nin eşi, Lamia Gerede idi. İstanbul milletvekillerinden neler beklendiği sorusuna, yalnız İstanbul'dan değil, Meclis'te daha çok kadın milletvekili görmek diyerek yanıtlamıştı. 1950 seçimlerinde TBMM'de görev alan kadın milletvekillerinin ülke sorunlarına eğilen üretken kadınlar olduğunu ifade etmişti. Mesken konusunda, Stokholm usulünün benimsenmesi gerektiğine inanan Gerede, “*Yuva meselesine temas*” etmek istediğini söylerken bu konuda kadın milletvekillerinin ilgili cemiyetlere yardım yapmalarını istemişti. Çocuk konusunda düşüncelerini açıklayan Lamia Gerede, dönemin annelerini eleştirerek “*Bugünkü genç kadınlarımız eski ev kadınları gibi evleriyle meşgul olmuyorlar*” demişti. Anne-babanın çocuğuyla yakından ilgilenmesi gerektiğine inanan Gerede, çocukların lükse karşı mesafeli yetiştirilmesi gerektiğine inanıyordu. Anadolu çocuklarının serbest olduğunu ifade eden Gerede, “*Onların anneleri muzdariptir, gönül rahatlığıyla çalışmaktan mahrumdur. Yardım bahanesiyle poligami almış yürümüş, hastalık çok, kendileri için bir iki saatleri yok*” diyerek, dönemin Anadolu kadınının şartlarını bir cümle ile tasvir etmişti. Kırsalda yaşayan halkın seyyar hastane ve sinema aracılığı ile aydınlatılması gerektiğini belirtmişti. Çalışan anneler için kreş sorununun bir an önce çözülmesi gerektiğini ifade etmişti.⁵⁴⁸

⁵⁴⁶....., (1 Mayıs 1950). Kadın Seçmenler Ne İstiyor?, *Kadın Gazetesi*. S.166, s.1.

⁵⁴⁷....., (8 Mayıs 1950). Kadın Seçmenler Ne İstiyor?, *Kadın Gazetesi*. S.167, s.1.

⁵⁴⁸B.Küçükaksoy (19 Haziran 1950). Kadın Seçmenler Ne İstiyor?, *Kadın Gazetesi*. S.178, s.1.

Görüşme yapılan kadınlardan biri de I. Dünya Savaşı'nda görev alan komutanlarından Faik Paşa'nın torunu ve tüccar Orhan Dümer'in eşi Muazzez Dümer'di. Muazzez Dümer seçimlere ilişkin düşüncelerini ifade etmişti. Dümer'e göre milletvekilliği konusunda cinsiyet gözetilmemeliydi, önemli olan “İş başarmak”tı. Türk kadınlarının özellikle de Anadolu kadınının toplumsal durumu demokratik nizamlar doğrultusunda yeniden ele alınması gerektiğini ifade etmişti. Mesken konusunun kooperatifler ile çözülmesi gerektiğini belirtmişti. Çocuk davası konusunda, “Bir milletin kudreti ekseriya nüfusla ölçülür.” diyerek dönemin çocuk konusundaki görüşünü ortaya koymuştu. Küçük yaşta çocukların çalıştırılmasına karşı bir önlem alınması gerektiğini dile getiren Dümer aynı zamanda çalışan annelerin çocukları için kreşler açılmasının bir zorunluluk olduğunu ifade etmişti.⁵⁴⁹

1950 Genel Seçimleri sonucunda DP'den Nazlı Tlabar, CHP'den Tezer Taşkiran ve bağımsız aday olarak Halide Edip Adivar TBMM'de yerini almıştı. CHP Milletvekili Tezer Taşkiran'ın kardeşi Samet Ağaoğlu da DP listesinden Meclis'e girmişti. İki kardeşin aynı dönemde Meclis'te yer almaları bir süre sonra Taşkiran'ın partisi ile bağlarını koparması ile sonuçlanacaktı. Taşkiran, bağımsız çalışmak istediğini söyleyerek 1950 yılının son günlerinde partisinden ayrılmıştı.⁵⁵⁰ Taşkiran'ın istifasının nedeni kimi çevrelerde CHP'nin Kore'ye asker gönderilmesine karşı gösterdiği tavrıydı.⁵⁵¹ Diğer yandan öne sürülen bir iddia ise kardeşi ile Meclis çatısında yer alan Taşkiran'ın başbakan yardımcısı olan kardeşi Samet Ağaoğlu'ndan kaynaklandığı ileri sürülmüştü. Bu durumun aile bireylerinin farklı düşüncelere sahip olma hürriyetine karşı bir darbe olarak değerlendirilirken diğer yandan bu anlayışın demokrasilerde yerinin olmadığı vurgulanmıştı.⁵⁵² Olayın bir diğer boyutu ise mevcut konumundan feragat edenin bir kadın olmasıydı. Dönemin kadın anlayışını ve kadının yasalar karşısında eşit ancak uygulamada erkeğin gerisinde kaldığını gösteren bir örnek olması açısından dikkat çekiciydi.

DP'nin ikinci seçim zaferini kazandığı X. Dönem seçimleri 2 Mayıs 1954 tarihinde yapılmıştı. 1954 seçimlerine giderken Nazlı Tlabar DP'den, Mediha Avni Sözen CHP'den, Saadet Kaçar CMP'den İstanbul milletvekilliği için aday gösterilmişlerdi.

⁵⁴⁹....., (3 Temmuz 1950). Kadın Seçmenler Ne İstiyor?, *Kadın Gazetesi*. S.175, s.1.

⁵⁵⁰....., (15 Aralık 1950). Tezer Taşkiran CHP'den İstifa Etti, *Cumhuriyet*. S.9496, s.1.

⁵⁵¹....., (15 Aralık 1950). CHP'den Bir İstifa, *Zafer*. S.591, s.1.

⁵⁵²İ.H.Oruz (25 Aralık 1950). Tezer Taşkiran'ın İstifası, *Kadın Gazetesi*. S.200, s.1.

Bunların yanında Muammer Develi ve Mediha Gezgin ise bağımsız adaylıklarını açıklamışlardı. Aday sayılarını yetersiz bulan kadın dernekleri, siyasi partilerin bu tavrını eleştirmiş⁵⁵³ ve partilerin kadın adaylara yer vermemeye nedenini sorgulanmıştı. Atatürk'ün inkılapları arasında en önemlilerden biri olarak görülen kadın inkılabının korunması gerektiği söylenmişti. 1954 seçimlerine gidilirken kadınların seçim listelerinde yer almaması kimi erkek siyasetçilerin kadınlara karşı yaptıkları kulis faaliyetlerinden kaynaklandığı da iddia edilmişti. Bu durumun hem 1950 hem de 1954 seçimlerinde yaşandığını söylenmiş, bu durumu engellemek adına, bu düşünceye sahip “Bayları” Atatürk'ün yoluna davet edilmesi önerilmişti.⁵⁵⁴

İffet Halim Oruz, kadınların seçme ve seçilme hakkına sahip olmalarına rağmen az sayıda kadın milletvekili olmasını kadınlara ait bir kusur olarak görmenin yanlış olduğunu ifade etmişti. Oruz'a göre, gelenekler, alışkanlıklar gibi sebepler de az sayıda kadın milletvekili seçilmesinin nedenleri arasındaydı. Kadın hareketleri üzerine kısa bir değerlendirme yapan Oruz, kadın hareketinin insan hakları düşüncesi ile ortaya çıktığını belirtmişti. İngiltere'de süfrajet olarak bilinen kadınların 1950'lerde de faaliyette olduğunu anımsatmıştı. Türkiye'de de 1920'li yıllarda süfrajet hareketlerinin görüldüğünü iddia eden İffet Halim Oruz, Kadınlar Birliği üyelerinin “*Hükümet adamlarına giderek eşitlik*” isteğinde bulunduğunu hatırlatmıştı. Atatürk'ün bir şans olduğunu ifade eden Oruz, Atatürk'ün erken kaybını ise şansızlık olarak değerlendirmişti. Oruz'un eleştirdiği bir konu da Kadınlar Birliği'nin kapatılmış olmasıydı. Halkevlerinin, Kadınlar Birliği'nin muadili görüldüğünü ancak geçen zamanda kadınların elde ettiği güçte ivme kaybettiğini söylemişti. İffet Halim Oruz, kadınların siyasi hayatta etkin olması için partililerin Atatürk'ün yolundan gitmelerini ve kadınların da örgütlenmeleri gerektiğini ifade etmiştir.⁵⁵⁵

Büyük beklentilerle girilen 1954 Genel seçimleri kadınlar açısından hayal kırıklığı ile sonuçlanmıştı. X. Dönem TBMM'de 4 kadın milletvekili, Nazlı Tılabar, Nuriye Pınar, Aliye Temuçin ve Edibe Sayar, iktidar partisi DP listelerinden Meclis'te yerini almıştı. Ümitlerini bir dahaki seçim dönemine bırakan kadınlar, iki dönem arasında faaliyetlerini sürdürmüştü.

⁵⁵³, (1 Mayıs 1954). Muhtelif Partilerin ve Bağımsız İstanbul Kadın Milletvekili Adayları, *Kadın Gazetesi*. S.378, s.1.

⁵⁵⁴ İ.H.Oruz (24 Nisan 1954). Kadınların Seçilmesine Dair, *Kadın Gazetesi*. S.372, s.1.

⁵⁵⁵, (1 Mayıs 1954). Kadınların Seçimi, *Kadın Gazetesi*. S.373, s.1.

Kadın Gazetesi'nde 1955 yılında yayınlanan bir haberde İngiltere'deki milletvekili seçimlerine 90 kadının aday olduğuna yer verilmişti. Dönemin İngiltere'sinde kadınlar İşçi Partisi'nde etkindi. 51 kadın bu partiden adaylığını koymuştu. Bunlar arasında eski bir bakanın olduğu da haberde belirtilmişti.⁵⁵⁶ Yine aynı dönemde İngiltere'de bir köyün kadınlar tarafından yönetilmesi "*Kadınlar Hükümeti*" başlığı ile verilmişti. 1100 nüfuslu köyün yönetiminin kadınların elinde bulunmasının erkekler tarafından memnuniyetle karşılandığı vurgulanmıştı. İngilizler için bir övünç kaynağı olduğu söylenen bu yönetim "*Kombinezonlu Hükümet*" olarak adlandırılmıştı.⁵⁵⁷ Bu haberlerin Türkiye'deki kadın siyasetçi sayısına olumlu etki yaptığını söylemek pek mümkün değildir. Türkiye'de kadınların siyasi partilere katılımı sınırlı sayıda kalmasının yanında 1940'lı yıllarda gerçekleşen kongre tartışmalarında görüldüğü gibi kadınların siyasete teşviki de engellenmişti. Bu ortamda kurulan siyasi partiler de rakiplerini hemen hemen benzer oranda kadın siyasetçiye yer vermekteydi. Bunlardan biri de 1955 yılında kurulan Hürriyet Partisi'ydi. Hürriyet Partisi'nin kurulduğunun basına yansıdığı günlerde kadın üyelerin sayısal olarak az olduğuna dikkat çekilmişti.⁵⁵⁸ Siyasi partilerde kadın etkisinin sınırlı olmasına rağmen 1957 seçimlerinde kadın temsilci oranından beklenti yüksekti.

Kadın Gazetesi 1957 seçimlerine gidilen günlerde toplumun yarısından çoğunu oluşturan kadınların en az 30 kişi ile temsil edilmesi gerektiğini söylüyordu. 10. Dönemde 4 kadın vekilin yetersiz olduğu dile getirilirken, eğitim, sağlık, sanayi alanında başarılı işlerin ortaya çıkmasının kadınların eseri olduğu savunulmuştu. Meclis'te kadının sabır, şefkat ve enerjisinden yararlanması gerektiği belirtilmişti. Kadın Gazetesi, Mecliste kadın milletvekillerinin artması ile "*Meclisin haşın havasını da değiştirecek, demokratik gelişme ondan faydalanacaktır*" diyerek Meclis'te en az 30 kadın vekil görmek istediğini ifade etmişti.⁵⁵⁹

Seçimler yaklaşırken aday listeleri de basında yer almaya başlamıştı. Buna göre, Mevrure Aksoley İstanbul'dan, Ubeyde Elli Ankara'dan, Fitnat Saltuğ İzmir'den, Emel Gürler Edirne'den, Güzide Tanrıya ise Bursa'dan CHP milletvekili aday olmuştu. Adile

⁵⁵⁶, (21 Mayıs 1955). İngiliz Seçimlerine 90 Kadın Namzet Katıldı, *Kadın Gazetesi*. S.400, s.1.

⁵⁵⁷, (16 Temmuz 1955). Kadınlar Hükümeti, *Kadın Gazetesi*. S.404, s. 1.

⁵⁵⁸, (14 Ocak 1956). Hürriyet Partisi Teşkilatı Kuruluyor, *Kadın Gazetesi*. S.415, s.1.

⁵⁵⁹, (28 Eylül 1957). Milletvekilleri Seçimi Yapılırken TBM Meclisine 30 Kadın Girmesini Bekliyoruz, *Kadın Gazetesi*. S.473, s.1.

Ayda, Halide Nusret Zorlutuna, Perihan Arıburnu, Nilüfer Seval, Aliye Coşkun ve Nazlı Tlabar da DP listelerinden kadın milletvekili aday olması beklenen isimlerdi.⁵⁶⁰

Muhalefet partisi lideri İsmet İnönü, 1957 seçimlerine giderken, TBMM’de daha çok kadın vekil olması gerektiğine inandığını, kadınlara layık olduğu mevki kazandırmak için ellerinden geleni yapacaklarını söylemişti. İnönü diğer partilerin de kadın vekil konusunda hassasiyet göstereceklerini umduğunu ifade etmişti.⁵⁶¹

Aynı günlerde, ülkenin tanınmış isimlerine seçimlere dair öngörüler sorulmuştu. Meclise kaç kadın vekil girmelidir, kadın vekiller hangi şehirlerden seçilir, kadın vekillerde ne gibi vasıflar olmalıdır? Soruları seçim anketine katılanlara yöneltilmişti. Ankete katılanların ortak noktası bir önceki dönem temsil edilen vekillerden sayıca fazla olması yönündeydi. Ankete katılanlardan, dönemin Bakırköy Kaymakamı Hilmi Keçeci Meclis’te en az 200-250 kadın vekil görmeyi arzu ettiğini, her komisyonda mutlaka bir kadın milletvekilinin olması gerektiğini söylerken, özellikle Sağlık ve Eğitim Bakanlığı’nın kadın milletvekillerinden seçilmesini istiyordu. 1950’lerin kadın muhtarlarından biri olan Mesih Paşa Muhtar Şefika Paydemir Meclis’in en az altıda birinin kadın olması gerektiğine inanıyordu. Türkiye’nin ilk avukatlarından biri olan Süreyya Ağaoğlu ise Meclis’in onda birini kadınların oluşturmasını istiyordu. Bir dönem DP’de aktif görev almış, sanatkâr Muammer Karaca ise nüktedan bir yaklaşımla *“Demokrat Parti kazanırsa bir erkek milletvekiline mukabil bir kadın milletvekili girmesi normaldir. CHP kazanırsa en yaşlı parti olmasına binaen dört erkek milletvekiline bir kadın milletvekili girmesi kâfidir. CMP kazanırsa bir erkek milletvekiline mukabil dört kadın milletvekilinin girmesi farzdır”* diyerek partilerin ideolojik yaklaşıma uygun bir tablo ortaya koymuştu. IX. Dönem bağımsız milletvekili olarak Meclis’te yer alan Halide Edip Adivar ise milletvekilleri arasında kadın-erkek olarak bir ayrıma gitmediğini, buna karşın TBMM’de yer alacak temsilcilerin milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olması gerektiğinin altını çizmişti. Görüşme yapılan isimler, kadın milletvekillerinin Ankara, İstanbul, İzmir gibi illerin yanında Bursa, Trabzon, Adana ve Eskişehir gibi illerden de seçilebileceğini ifade etmişlerdi. Kadın Gazetesi’nin sorduğu son soru olan milletvekillerinde ne gibi vasıflar olmalı sorusuna, katılımcılar kendi dünya görüşleri doğrultusunda cevaplamıştı. Şefika Paydemir, işçi sınıfı ile ilgilenen kültürel ve sosyal

⁵⁶⁰....., (5 Ekim 1957), Kadın Olaylar, *Kadın Gazetesi*. S.474, s.1.

⁵⁶¹....., (27 Ağustos 1957). İnönü Kadın Mebusların Çoğaltılmasına Taraftar, *Milliyet*. S.2618, s.1.

hayatta başarı sağlamış kişilerin olması gerektiğini, Süreyya Ağaoğlu hukuk bilgisi başta olmak üzere iyi bir ev kadını ve şehirci olmasını ifade etmişti. Muammer Karaca, güzellik yarışmalarında değerlerin değiştiğini, kesin bir ifade de bulunmayacağını ifade ederken, şair, yazar, viyolonist Semahattin Cem, *“Türk İslam terbiyesiyle yetişmiş münevver hanımlarımızın seçmelerini tam bir liyakat ve ehliyetle temsil edeceğine inanıyorum. Zira mükemmel bir Türk-İslam kadını değil sadece kendi seçmenlerini bütün kadınlığı dahi temsil ederek medeni vasıflara haizdir”* demişti.⁵⁶²

Kadınına ve kadınların seçimlerdeki etkisini dönemin yazarlarının kadına bakış açılarında görmek mümkündür. Emil Galip Sandalcı, *“Erkek işine akıl ermez dediğimiz, çarşafa soktuğumuz, üstüne ortak aldığımız, kızınca dövdüğümüz, tarlada çalıştırdığımız (kafasından çok göğüsleriyle kalçalarıyla ilgilendiğimiz) hayat arkadaşı, aile saadetini ve mesuliyetini müştereken paylaşan kimse olmaktan ziyade bir zevk aleti diye kabullendiğimiz kadınlarımız”* diyerek dönemin cinsiyetçi yaklaşımını ortaya koymuştu. Kadınların oy kullanırken hür iradelerini ortaya koyamadıklarına inanan Sandalcı gelecekte kadınların ailedeki erkeklerin etkisinden çıkacağına inanıyordu. Sandalcı, kadınların siyasetteki varlığının işaretlerinden birinin miting meydanlarında görüleceğini, kasketli erkeklerle birlikte kadınların da gelecekte bu toplantılarda yer alacağını söylüyordu.

Emil Galip Sandalcı, bir özeleştiride bulunarak Türkiye’de kadının kıyafeti tartışma konusu yapılırken dünyada kadının siyasi bir olgu olarak ele alındığını ve bu konuda araştırmaların yapıldığını dile getiriyordu. Sandalcı, ABD’de yapılan bir araştırmada, Demokrat Parti’ye oy veren kadınların yumuşak başlı, Cumhuriyetçi Partiye oy veren kadınların ise fikir açısından sert duruşlu olduğunun ortaya çıktığını söylüyordu. 1950’lerin Amerika’ında Cumhuriyetçi kadınlar milletvekili adaylarının *“ehliyetli”* olmasını isterken, Demokrat kadınlar *“münevver”* olmasını istiyordu.⁵⁶³ Sandalcı’nın yazısında, öne çıkan dönemin en etkin Kadın Gazetesi’nde sıradan bir olay olarak tanımlanan kadının, toplumsal alanda ikincil konumda olması, şiddet görmesi, (dünyada ateşli eylemlere dönüşerek, Türkiye’de ise devletin lütfuyla kazanılan) oy hakkını hür iradesi ile kullanamadığı bir ülkede kadın temsilinden beklenen olağanüstü başarı

⁵⁶², (5 Ekim 1957). Kadın Gazetesinin Seçim Anketi, *Kadın Gazetesi*. S.474, s.1-5;, (12 Ekim 1957). Kadın Gazetesinin Seçim Anketi, *Kadın Gazetesi*. S.475, s.1.;, (19 Ekim 1957). Kadın Gazetesinin Seçim Anketi, *Kadın Gazetesi*. S.476, s.1;, (26 Ekim 1957). Kadın Gazetesinin Seçim Anketi, *Kadın Gazetesi*. S.477, S.1-5.

⁵⁶³E.G.Sandıklı (5 Ekim 1957). Seçim ve Kadın, *Kadın Gazetesi*. S.474, s.2.

dönemin gerçeklerine aykırıydı. Kadını kendine eşit görmeyen erkekler bir kadın bakan tarafından yönetilmeyi kabul etmesi toplumun dokusuna uymayacaktı. Bunlar ancak 1950’lerde yaşanan olayların ve tohumu atılan düşüncelerin on yıllar sonra içselleştirilmesiyle aşılacaktı.

Türk kadını için 1957 seçimleri ile bir önceki seçim sonuçları arasında büyük farkın olduğu söylenemez. TBMM’nin XI. Yasama döneminde de biri muhalefet partisinden olmak üzere sekiz kadın milletvekili seçilmişti. İffet Halim Oruz, bir kıyaslama yaparak, gayrimüslim azınlığın yüz elli bin nüfusa sahip olduğunu ve altı vekil ile temsil edildiğini buna rağmen nüfusun yarısını oluşturan kadınların temsil oranının %10 olmasını, kadın inkılabının uygulanmamasına bağlıyor, bu konuda sorumluluğun Türk milletinde değil parti yönetiminde olduğuna inanıyordu. Kadınların seçim listelerinde yer almasına sıcak bakmayanların, Atatürk’ün yolundan yürümeyenler olduğuna inanan Oruz, gelecekteki seçim sonuçlarının kadın inkılabına layık olacağına dair inancını paylaşmıştı.⁵⁶⁴

Kadınların Mecliste yeterli sayıda temsil edilmemesini eleştirildiği bir başka yazıda da demokrasinin var olduğuna inanan iktidar partisi ile demokrasiyi kuracağını söyleyen muhalefet partisinden, demokrasinin temeli olan fertler arasında fark gözetmeksizin hak ve adalet sağlama ilkesini ne kadar uyguladıklarını sorgulayarak “*Hak ve adalet yurdumuzda yalnız erkekler için mi vardır, yalnız erkeler mi gelecektir, kadın eskiden olduğu gibi ama gene yardımcı yeni(yine) erkeğin hizmetkârı olarak mı kalacaktır?*” soruları soruluyordu. Cevap yine yazar tarafından veriyordu; “*Bir memlekete basın hürriyeti, söz hürriyeti dahi olsa kadın-erkek eşitliği yoksa o memlekette gerçek demokrasi de yoktur.*” Günlük hayatta kadın erkek eşitliği sorgulanırken aileyi erkeğin temsil etmesi, kamu kurumlarında erkeğe daha çok sorumluluk yüklenmesi, kadınların çocukluktan itibaren ev ve çocuk işlerinden sorumlu olduğunun kabul edilmesi anlayışının toplumda kabul gördüğü belirtilir. Bu yargılarda ve kadına toplum tarafından biçilen misyonda yıllar içinde büyük değişiklikler olmamasına rağmen kadınlar meslek hayatlarında ve aile hayatlarında büyük başarılar elde ettiğine inanılır. Toplumdaki kadına ait sorunların çözümü için Meclis’te kadın çoğunluğun sağlanması gerektiğini bir kez daha dile getirilir.⁵⁶⁵ Ancak, var olan kadın vekillerin, kadının toplumdaki konumunu iyileştirici hangi adımı attıkları sorusu ise göz ardı edilir.

⁵⁶⁴İ.H.Oruz (2 Kasım 1957). Kadınlarla Seçim, *Kadın Gazetesi*. S.478, s.1.

⁵⁶⁵İ.H.Oruz (30 Kasım 1957). Kadın Hakları, *Kadın Gazetesi*. S.483, s.2.

1957 seçimleri sonunda kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin 23. ve Adnan Menderes'in 5. Hükümetinde bir kadın bakana yer verilmemesi bu konuyu gündeme getirmişti. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın ayrılarak kurulacak Sosyal Bakanlığı'na bir kadın vekilin atanması beklenirken aynı zamanda Çalışma Bakanlığı ya da Milli Eğitim Bakanlığı'na bir kadın milletvekilinin neden getirilmediği sorgulanmıştı. Mecliste yer alan kadın vekillerin bakanlık yapacak yeterlilikte ve yetkinlikte olduğu ifade edilmişti. Amerika, Hindistan, İngiltere, İsrail ve Pakistan'da bakanlık, valilik ve büyükelçilik gibi görevlerde kadına gereken sorumluluğun verilmesine rağmen Türkiye'de hala kadınların arzu edilen noktada olmadığına inanılıyordu. Bu durum ise Tanzimat'tan itibaren devam eden “*Garbin ileri görüşlü hamlelerini bir türlü sindiremedik*” diyerek bir özeleştiri yapılıyordu.⁵⁶⁶ Daha öncede Tezer Taşkiran, Hasene Ilgaz ve Nazlı Tılabar'ın adları Milli Eğitim Bakanı ile Basın Yayın ve Turizm Bakanı olacağı yönünde haberler basında yer alsa da bu iddialar gerçekleşmemişti.⁵⁶⁷

Demokratik Parti'nin üçüncü seçim zaferini kazanmasına rağmen kadın temsiline tek parti döneminin çok gerisinde kalınması, Türk kadınlarını siyasi bir oluşuma yönlendirdi. Kadınları Koruma Cemiyeti Başkanı Mediha Gezgin öncülüğünde bir grup kadın, kadını merkeze alan siyasi bir parti kurmak için harekete geçti. Kadınların parti kurma fikri, bir grup tarafından olumlu karşılanırken kadınların da içinde bulunduğu diğer grup ise bu oluşuma karşı çıktı. Mediha Gezgin'in başkanı olduğu Kadınları Koruma Cemiyeti ile çeşitli kadın dernekleri ve dönemin önde gelen kadınları bir araya gelerek kadınlar partisi konusundaki düşüncelerini bir toplantıda paylaştılar. Mediha Gezgin, Türk Kadınlar Partisi hakkında bilgilendirme bulunurken, partinin programını da katılımcılarla paylaşmıştı. Programda, Türk kadınına siyasi alanda verilen hakların sembolik niteliğe büründüğünü ifade eden Gezgin, toplumun her kesiminde içselleştirilmesi adına, gerekli çalışmaların yapılacağını belirtti. Programda, partinin ekonomi, eğitim, din ve işleri konusundaki görüşleri paylaşıldı. Paylaşılan programda, direkt kadına dair bir atıf bulunmazken, yalnızca işleri kısmında, yapılacak her çalışmada insan haklarını göz önünde bulundurmaya kabul ederken kadının ön plana çıkarılmadığı, toplumcu bir yaklaşım gösterilmişti. Toplantıda söz alan Müfide İlhan, partiler arası kavgaların kadınların şefkati ile çözüleceğine inandığına ifade etmişti. Kadınların dünyadaki yönetimde etkin olmaları halinde barışın geleceğini söylemişti.

⁵⁶⁶....., (30 Kasım 1957). Neden Bir Kadın Vekil Yok?, *Kadın Gazetesi*. S.482, s.1.

⁵⁶⁷....., 11 Nisan 1959). Kadın Vekil mi?, *Kadın Gazetesi*. S.553, s.1.

Kadın Gazetesi başyazarı İffet Halim Oruz ise siyasi partilerin kapılarının kadınlara açık olduğunu bu nedenle kadınların ayrı bir parti kurmasını doğru bulmadığını belirtti.⁵⁶⁸ Oruz'un, kadınların ortaya koyacağı farkındalığı eleştirmesi oldukça ironikti. Atatürk'ün kadın inkılabından beklentilerine yazılarında sık sık yer veren Oruz, inkılabın aynı zamanda dönüşüm ve değişimi de beraberinde getireceği gerçeğini göz ardı etmişti.

Kadın Gazetesi'nde, başyazarının karşı olduğu kadınların parti çalışmaları, *"Kadınlardan Teşekkül Eden Bir Hükümet Tasavvur Edilemez"* başlığı kullanılarak, demokrasinin çok sesliliğine karşı bir duruş ile okuyucuyla paylaşılmıştı. Bunun yanında, gazetede *Kadınlar Partisi* başlığı ile bir yazı kaleme alan Recep Bilginer de oluşuma karşı düşüncelerini dile getirmişti. Bilginer, kadınların siyasi oluşum konusunda attığı adımı, çay partileri ile eş tutarak ve kadınların *"Dedikodu"* ile partilerin çabuk gelişeceğini ifade ederek alaycı bir yaklaşım ortaya koymuştu. Recep Bilginer, Türkiye'de kadınların fiilen iktidarda olduğunu, mağduriyet yaşayanların erkekler olduğunu iddia etmişti. Kadınların kendilerine yeni bir uğraş edinmek için mi parti kuruyor dedikten sonra *"Yoksa gerçekten siyasi bir parti kurup, haklarını aramalarını gerektirecek kadar hakları erkekler tarafından çiğneniyor mu?"* diyerek mevcut şartlarda kadının haklarını yeterli bulduğunu ifade etmişti. Bilginer'in bakış açısına göre *"Kadınlar evde ev hizmetleri ile uğraşacak yerde, sokakta, parti dedikoduları yaparak günlerini geçirmek suretiyle, sadece erkek haklarını da çiğnemiyorlar mı? Bu gidişle bütün kadınları sokaklara döküleceğini göre erkekler işlerini bırakıp evlere çekilseler isabetli olacak"* diyerek kadına hukuken tanınan hakların toplumsal kurallara dönüşmesini ve uygulamada ise eşitliğe taraf olmadığını ortaya koymuştu. Recep Bilginer, dönemin erkeklerinin (belki de kimi kadınların) düşüncelerine tercüman olmuştu.⁵⁶⁹

Kadınların siyasi oluşum içine girmesi 1960 yılında yeniden gündeme gelmişti. Kadınlar Partisi Tüzük çalışmalarını hazırlayarak İçişleri Bakanlığı'na sunacaklarını ifade etmişlerdi. Tüzükte, Partiye üye erkek sayısının kadın üye sayısından fazla olmayacağı ifade edilmişti.⁵⁷⁰

⁵⁶⁸, (13 Ocak 1958). Kadınlar Türk Kadınlar Partisi Kurulmasına İtiraz Ediyor, *Cumhuriyet*. S.12022, s.5.

⁵⁶⁹ R.Bilginer (18 Ocak 1958). Kadın Partisi, *Kadın Gazetesi*. S.489, s.2.

⁵⁷⁰, (9 Ocak 1960). Kadınlar Partisi, *Kadın Gazetesi*. S.592, s.1.

2.3.2. Yerel yönetimde temsil ve kadın

Türk kadının belediye seçimlerine katılma hakkı kazandığı 1930 yılı, siyasal kazanımların başlangıcı olmuştur. Kadınlar arasında 1930 belediye seçimlerine hem aday olma hem de oy verme bakımından büyük ilgi gösterilmişti. Aynı yıl bir muhalefet partisi, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın da belediye seçimlerine katılması, bir rekabet ortamı sağlamıştı.⁵⁷¹ CHP'nin ve SCF'nin katıldığı 1930 belediye seçimlerinde, CHP adayları Latife Bekir, Rana Sani Yaver, Refika Hulusi, Behçet ve Safiye hanımlar belediye meclisine girmişlerdi.⁵⁷²

1930 yerel seçimlerinde, yerel yönetimde temsil hakkı kazanan Mebrure Gönenç, Naciye Elgün ve Ferruh Güpgüp 1935 milletvekili seçimlerinde parlamentoya katılan ilk kadın milletvekilleri olmuşlardı.⁵⁷³

DP'nin zaferiyle sonuçlanan genel seçimlerin ardından 3 Eylül 1950 tarihinde yerel seçimler gerçekleştirilmişti. Bu seçimlerde, Ankara Merkez ilçesi belediye meclis üyeleri arasında tek kadın üye olarak Saadet Fenik ile Filyet Arman belediye meclisine seçilmişlerdi. 1950 seçimlerinde Mersin Belediyesi'ne Melahat Tekeli⁵⁷⁴ ile Müfide İlhan seçilerek 27 üye arasında yer almıştı.⁵⁷⁵ DP'nin iktidarı döneminde 1956 seçimlerinde Ankara Belediyesi'ne Advaye Ferik, Şeminur İnanc, Nezihe Korur ve Perihan Parla seçilmişlerdi.

Seçim kanununa göre o dönemde belediye başkanları, belediye meclis üyeleri tarafından seçilmekteydi. Demokrat Parti tarihinde bir ilk yaşanmış ve bir kadın üye belediye başkanlığına seçilmişti. Mersin Belediye Meclis üyeleri Müfide İlhan'ı başkan olarak seçmeleri büyük bir mutlulukla karşılanmıştı.

Müfide İlhan'ın DP ile tanışması partinin kuruluşunun ilk yıllarına rastlar. Eşi Doktor Faruk İlhan'ın DP'ye katılma teklifini reddetmesi üzerine, partililer Müfide

⁵⁷¹L.Kaplan (1998). *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, s.195.

⁵⁷²S.Bulut (2016). Cumhuriyetin İlanından Günümüze Yerel Seçimlerde Kadın Olgusu: Kadın Belediye Başkanları Üzerine Bir İnceleme, *Uluslararası medeniyet ve Kadın Kongresi*. Ankara: Atatürk Araştırmaları Merkezi Yayınları, s.853-867.

⁵⁷³Bulut, **a.g.k.**, 2016, 853-867.

⁵⁷⁴Bu isim yalnızca, Müfide İlhan'ın kaleme aldığı, "*Türkiye Cumhuriyeti Devrinde Belediyeler Kanunu ve Belediye Meclislerinde Çalışan Kadınlarımız*" adlı makalede yer almıştır. Dönemin gazetelerinde ya da konuyla ilgili yapılan araştırmalarda bu isme rastlanmamıştır.

⁵⁷⁵M.İlhan (1967). *Türkiye Cumhuriyeti Devrinde Belediyeler Kanunu ve Belediye Meclislerinde Çalışan Kadınlarımız, Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Aylık Konferansları 1953-1964*. Ankara: Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Yayınları, s.160.

İlhan'a teklif götürür ve Müfide İlhan bu teklifi kabul eder. İlhan'ın DP saflarına katılmasını, *"Bir kadın olarak cumhuriyetin kalkınmasında faydalı olacağıma inandığım için siyasete atıldım. Hepimizin işin bir ucundan tutması gerekiyordu. Bende DP'ye "Söz milletin" sloganıyla girdim."* diyerek anlatır.⁵⁷⁶ Seçim çalışması sırasında miting meydanlarında binlerce kişiye hitap eder.⁵⁷⁷

Ülkede yapılan 1950 yerel seçimleri; 1950 Genel Seçimlerinde olduğu gibi DP'nin zaferi ile sonuçlanmıştı. Birçok ilde DP'li belediyeler kazanmış, Mersin de bu iller arasında yer almıştı.⁵⁷⁸ 27 Belediye meclis üyesine sahip Mersin'de belediye başkanı Müfide İlhan seçilmiş ve Türkiye'nin ilk kadın belediye başkanı unvanına sahip olmuştu.⁵⁷⁹

Müfide İlhan, 11 Eylül 1950 tarihinde Cumhuriyet gazetesine verdiği röportajda, belediyecilik anlayışına ilişkin açıklamalarda bulunmuştu. Müfide İlhan, Türkiye'de kadın gözüyle belediyecilik anlayışını şöyle ifade etmişti; *"Şehir hemşehrilerin müşterek evi olduğuna göre, onun işlerini tanzim eden şehir meclisinde kadınların da yer almasını zaruri görürüm. Şehre ev dediğimize göre şehirciliğinde vatandaşların sağlığını, rahatını bir anne titizliği ile düşünmek muktesid evin ve aile efradının ihtiyaçları bütçenin müsadresi nisbetinde en iyi, en ucuz şekilde temin edilmelidir."* demişti. İlhan, *"Yuvayı dişi kuş yapar"* sözünü vurgulayarak, bir kadın olarak şehre cazip bir yuvaya dönüştürme amacında olduğunu ifade ederken, Mersinli hemşehrilerden de gerekli yardımı beklediğini söylemişti.⁵⁸⁰

Müfide İlhan'ın Belediye Başkanlığı'na seçilmesi Türkiye dışında da büyük yankı uyandırmıştı. Amerikalı bir gazeteci ile yapılan görüşmede, Türkiye'de bir kadının belediye başkanı seçilmesinin büyük şaşkınlık yarattığı ifade edildikten sonra *"Biz Türkiye'de kadınların baskı altında olduğunu biliyorduk. Amerika'da bile nadir rastlanan bu olayı heyecanla karşıladım... Dünyanın idaresi kadınların eline geçecek*

⁵⁷⁶K.Ünal (2016). *Türkiye'nin İlk Kadın İl Belediye Başkanı Müfide İlhan*. Mersin: Mersin Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, s.27.

⁵⁷⁷M.Pınar (2018). *Cumhuriyet Döneminde Mersin ve İçel Siyasi Hayatı (1923-1950)*. İstanbul: Hiper Yayın, s.513.

⁵⁷⁸C.Eroğul (2017). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. İstanbul: Yordam Kitap, s.92.

⁵⁷⁹B.Bozkurt ve İ.Bozkurt (Bahar 2014). Türkiye'nin İlk Kadın İl Belediye Başkanı 'Müfide İlhan' ve Mersin'deki Çalışmaları, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*. Yıl 10, S.19, s.51-74.

⁵⁸⁰....., (11 Eylül 1950). İlk Kadın Belediye Reisi İle Mülakat, *Cumhuriyet*. S.9374, s.4.

olursa insanlar daha mesut olacaklardır” diyerek Müfide İlhan’a tebriklerini sunmuştu.⁵⁸¹

Müfide İlhan, belediye başkanlığı sırasında, bir imar planı hazırlatmış, şehrin elektrik, yol ve su sorununu çözmek adına önemli adımlar atmış ve yurtdışından yangın arazöz makinesi getirtmişti.⁵⁸² Müfide İlhan, belediye başkanlığının birinci yılında, bir faaliyet raporu hazırlanmış ve meclis üyeleri ile paylaşmıştı. Ancak Meclis’ten güvenoyu alamamıştı. İlhan’ın uygulamalarına DP’lilerin de tepki göstermesi sonucu, görevinden düşürülmüş ve yerine Fahri Merzeci seçilmişti.⁵⁸³

Türkiye’nin ilk kadın belediye başkanı bir yıl kadar görevde kalmıştı. Uygulamalarından kendi partililerinin de rahatsız olması, İlhan’ın görevden uzaklaştırılmasında etkili olmuştu. Bu durum Müfide İlhan’ın bir süre daha DP saflarında kalsa da daha sonra partisinden ayrıldığı gibi, o günlere, partisine ve siyasete küskünlüğü ile sonuçlanmıştı. Müfide İlhan’ın Kadın Eserleri Kütüphanesinde yer alan evrakları incelendiğinde, biyografilerinde belediye başkanlığına yer vermediği görülmüştür.⁵⁸⁴ Müfide İlhan, 1957 yılında Kadın Gazetesinde yer alan bir yazısında da belediye başkanlığı günlerini ve DP’ye dair eleştirilerini paylaşmıştı. 1954 yılında DP’den ayrıldığını belirten İlhan, kuruluş yıllarında içinde yer aldığı partisinin iktidara geçmesi ile savunduğu değerlerden uzaklaştığına inanıyordu. “*Bugün insan haklarını hiçe sayanların, Anayasayı çiğneyenlerle yıldırım süratiyle anti demokratik kanun çıkaranların aynı insanlar olduğuna inanmak zor*” diyerek partiden ayrılma gerekçesini de açıklıyordu.⁵⁸⁵

Müfide İlhan’dan sonra Türkiye’nin ikinci kadın belediye başkanı⁵⁸⁶ Türkiye’nin ilk ilçe kadın Belediye Başkanı Jale Bora’dır. Jale Bora 1957 yılında İzmit’in ilçesi olan Gölcük’te, Belediye Meclisi üyeleri tarafından belediye başkanı seçilmişti.⁵⁸⁷ Jale Bora, 5’i muhalif oya karşın 14 oy ile belediye başkanlığına getirilmişti. Bora’nın seçilmesi

⁵⁸¹İlhan, **a.g.k.**, 1967, 151.

⁵⁸²....., (30 Ekim 1950). Kadın Belediye Başkanlarımız, *Kadın Gazetesi*. S.192, s.1.

⁵⁸³Pınar, **a.g.k.**, 2018, 527.

⁵⁸⁴Kadın Eserleri Kütüphanesi, Müfide İlhan Özel Arşivi.

⁵⁸⁵M. İlhan (12 Ekim 1957). Eski Günler, *Kadın Gazetesi*. S.475, s.4.

⁵⁸⁶Mardin’in Midyat İlçesi’nden 1956’da seçilen Zekiye Midyat’tır. Zekiye Midyat, eşi M. Nuri Midyat’ın vefatı sonrasında, belediye başkanlığına seçilmiş ve 1960 yılına kadar görevini sürdürmüştür. Zekiye Midyat’ın belediye başkanlığı kimi eserlerde ve hayatının anlatıldığı film nedeniyle yakın geçmişte basında yer almıştır. Ancak hem arşiv belgelerinde hem de dönemin basını incelendiğinde bu bilgiye rastlanmamıştır. Bkz. Kaplan, **a.g.k.**, 1998,196. Bulut, **a.g.k.**, 2016, 853-867.

⁵⁸⁷....., (30 Kasım 1957). Bir Kadın Belediye Başkanı Seçildi, *Kadın Gazetesi*. S.483, s.1.

kadınlar tarafından büyük mutlulukla karşılanmıştı. Jale Bora, 17 Ocak 1960 tarihinde yapılan belediye başkanlığı seçimine yeniden adaylığını koymuş ancak seçilememişti.⁵⁸⁸

2.3.3. Kadın milletvekilleri

2.3.3.1. *CHP kadın milletvekilleri*

2.3.3.1.1. *Latife Bekir Çeyrekbaşı*

CHP'nin 8. Dönem Kadın Milletvekillerinden biri Latife Bekir Çeyrekbaşı idi. 1901 yılında İstanbul'da doğan Latife Hanım, Konya Kız Muallim Mektebi'nde ve İstanbul'da çeşitli okullarda öğretmenlik yapmıştı. 1931 yılında İstanbul Şehir Meclisi'nde ve İzmir Belediye Meclisi'nde görev alan; Kızılay, Çocuk Esirgeme Kurumu, Yeşilay, Maarif Cemiyeti, Kadınları Esirgeme Kurumu gibi sivil toplum örgütlerinde çalışan Çeyrekbaşı, Yardımsevenler Derneği Başkanlığı'nı yapmıştı. Latife Bekir Çeyrekbaşı, İkinci Balkan Konferansı'nda Türkiye delegeleri arasında yer almıştı. Aynı zamanda 1935 yılında İstanbul'da toplanan 12. Uluslararası Kadın Konferansı'nın Türkiye Delege Heyeti Başkanı olmuş, Türk Kadınlar Birliği'nin kurucu üyeleri arasında yer almıştı.

TBMM'nin VIII. Yasama döneminde CHP İzmir Milletvekili olarak yer alan Latife Bekir Çeyrekbaşı, Genel Kurul'da Gümrük ve Tekel Bakanlığının 1950 yılı Bütçesi ile Bıçakla işlenen cinayetler hakkında söz alarak konuşmuştur. Ayrıca Türk Ceza Kanunu'nun 549. Maddesinin değiştirilmesi hakkında teklifte bulunmuştur. TBMM'de görev aldığı süre içinde Ekonomi Komisyonu üyeliği yapmıştır. Evli ve 3 çocuk annesi olan Latife Bekir Çeyrekbaşı 1952 yılında hayatını kaybetmişti.⁵⁸⁹

2.3.3.1.2. *Benal Nevzat (İştar) Arıman*

Benal Nevzat Arıman, 1903 yılında İstanbul'da doğmuştur. Fransız Lisesi ve Sorbonne Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden mezun olmuştu. Çeşitli gazetelerde,

⁵⁸⁸İlhan, a.g.k., 1967, 161.

⁵⁸⁹Türkiye Büyük Millet Meclisi [TBMM] (2009). *Türk Parlamento Tarihinde Kadın Parlamenterler 1935-2009*. (Haz. S.Gökçimen, H.Yapıcı, E.Kaya, D.Gültemen, T.Geçmez), Ankara: s.129.

toplumsal sorunlar, edebiyat ve kadın üzerine yazılar kaleme almıştı. Kara Osman adlı piyesi ile Aytım adlı şiir kitabı vardır. Bunların yanında Kösem Sultan adlı basılmamış bir kitabı da bulunmaktadır. Toplumsal konulara duyarlı olan Arıman Kızılay ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nda görev almıştı.

Benal Nevzat Arıman, Cumhuriyet Halk Fırkası Vilayet İrade Heyeti üyeliği yaptı. 1930 yılında İzmir Belediye Meclis Üyeliğine seçildi. Arıman, kadınların milletvekili seçilme hakkı kazandığı 1935 yılından 1950 yılına kadar CHP İzmir milletvekili olarak TBMM'de yer almıştı. V., VI. ve VII. Yasama dönemlerinde İktisat Komisyonunda, VIII. Yasama döneminde İktisat ve Bayındırlık Komisyonlarında görev aldı. Benal Arıman, V. döneminde, Boğazlar, Sancak ve İngiltere ile yapılan anlaşma hakkında söz alarak konuşmuştu. Arıman ayrıca, Mustafa Kemal Atatürk'ün cenaze töreni hakkında yapılacak masraf hakkında söz alarak düşüncelerini paylaşmış, diğer dönemlerde TBMM'de bir etkinlik göstermemişti. Evli bir çocuk annesi olan Arıman 1990 yılında hayatını kaybetmişti.⁵⁹⁰

2.3.3.1.3. Zekiye Molaoğlu (Dranaz)

Zekiye Molaoğlu, 1911 yılında Trabzon'da doğmuştu. İstanbul Amerikan Kız Koleji ve İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Matematik Bölümü'nden mezun olmuştu. Çalışma hayatına İstanbul Üsküdar Mutelit Ortaokulunda İngilizce öğretmeni olarak başlayan Molaoğlu daha sonra İstanbul Kandilli Kız Lisesi, İstanbul Beyoğlu Kız Lisesi ve Amerikan Kız Kolejinde Matematik öğretmenliği yapmıştı. Zekiye Molaoğlu aynı zamanda İstanbul Kandilli Kız Lisesi'nde Müdür yardımcısı olarak idari görev üstlenmişti.

Zekiye Molaoğlu, 1946-1950 yılları arasında VIII. Dönem CHP Trabzon milletvekili olarak TBMM'de yer almıştı. Milli Eğitim Komisyonu üyeliği yapan Molaoğlu, Meclis'te herhangi bir konuşma yapmamıştı. Evli olan Zekiye Molaoğlu, 1960 yılında hayatını kaybetmişti.⁵⁹¹

⁵⁹⁰TBMM, a.g.k., 2009, 74.

⁵⁹¹TBMM, a.g.k., 2009, 278.

2.3.3.1.4. Fakihe Öymen

Fakihe Öymen, 1900 yılında İŖkodra'da doğmuştı. İstanbul Darülmuallimatı ve Darülfünun Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümünden mezun olmuştu. 1922 yılında memuriyete başlayan Fakihe Öymen, Bursa Kız Muallim Mektebi'nde tarih ve coğrafya öğretmenliği, Türk Maarif Cemiyeti Kız Lisesi'nde müdürlük yapmıştı.

Fakihe Öymen, kadınlara seçme ve seçilme hakkının verildiği 1935 yılından 1950 yılına kadar Meclis'te CHP milletvekili olarak görev almıştı. V., VI. Ve VII. Yasama dönemlerinde İstanbul milletvekili olarak seçilen Öymen, VIII. Dönemde Ankara milletvekili olarak TBMM'de görev yapmıştı. Öymen, Bütçe Komisyonu ile Seçim Tutanakları İnceleme Komisyonunda çalışmıştı. Fakihe Öymen, VI. Dönemde Maliye Bakanlığı Bütçe görüşmeleri sırasında söz alırken, VIII. Dönemde köy öğretmenleri ve köy sağlık memurları hakkında, köy okulları ve köy enstitüleri teşkilatı hakkında, Maliye Bakanlığı'nın 1949 yılı Bütçesi ile Van'da yaptırılan askeri hastane ve uçak alanı ile ilgili görüşmelerde söz almıştı. Evli ve 2 çocuk annesi olan Fakihe Öymen, 1983 yılında hayatını kaybetmişti.

2.3.3.1.5. Zehra Budunç

Zehra Budunç, 1896 yılında Selanik'te doğmuştu. Ortaokul mezunu olan Zehra Budunç, öğretmenlik mesleğini üstlenmişti. Kalkandelen, Tekirdağ, Dedeagaç ve Bursa İnas RüŖtiyelerinde öğretmenlik ve müdürlük yapmıştı. Budunç daha sonra, kendi girişimiyle Bizim Mektep adlı özel bir okul kurmuştu. Okul, anaokulu, ilkokul ve ortaokuldan oluşuyordu. Zehra Budunç kadınların Belediye Seçimlerine katılma hakkını kazandığı 1930 yılında Bursa Belediye Meclisine katılmıştı. Belediye Encümeninde görev alan Zehra Budunç aynı zamanda Bursa Belediye Başkan Yardımcılığı görevine seçilmişti. 1946 öncesi ikinci seçmen olan Budunç sivil toplum örgütleri içinde de etkin roller üstlenmişti. Halkevinde köycülük ve yayın komiteleri üyeliği ve başkanlığı, Çocuk Esirgeme Kurumu, Kızılay, Türk Hava Kurumu üyesi olan Zehra Budunç bu kuruluşlarda yönetim kademesinde de görevler üstlenmişti.

Zehra Budunç, VIII. Dönemde CHP Bursa milletvekili olarak mecliste yer almıştı. Sayıştay ve Milli Savunma Komisyonlarına üyeydi. Zehra Budunç; Milli Eğitim, Ekonomi ve Ticaret Bakanlıkları Bütçeleri, Belediye Gelirleri ile Kimsesiz ve Terk

edilmiş çocuklar hakkında gündeme gelen konular hakkında görüşlerini dile getirmişti. Bekar olan Zehra Budunç, 1956 yılında hayatını kaybetmişti.⁵⁹²

2.3.3.1.6. Makbule Dıblan

Makbule Dıblan, 1913 yılında Adana’da doğmuştu. Adana Kız Amerikan Koleji ve İstanbul Tıp Fakültesi’ni bitiren Dıblan İç Hastalıkları Uzmanıydı. Asistan doktor olarak Aydın’da göreve başlayan Makbule Dıblan, Rize Memleket Hastanesi İç hastalıkları uzmanı ve Verem Dispanseri başhekimliği yaptı. Milletvekilliğinin ardından yeniden görevine dönen Dıblan, 1950-1965 yılları arasında Adana’da serbest hekim olarak çalıştı. 1965 yılında Trabzon Göğüs Hastalıkları Hastanesi Başhekimliğine atandı. Bunun yanında Türk Kadınlar Birliği, Ulusal Verem Savaş Derneği ile Trabzon Verem Savaş Derneği’nin kurucuları arasında yer aldı. Ulusal Verem Savaş Derneği Yönetim Kurulu üyeliği ve Doğu Karadeniz Verem Bölge Başkanlığı yaptı.

Makbule Dıblan, 1946-1950 yılları arasında görev yapan VIII. Yasama dönemi TBMM’de CHP Seyhan milletvekili olarak görev aldı. Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonunda görev aldı. Dıblan, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı’nın 1947, 1948 ve 1949 Bütçeleri, Verem Savaş Kanunu, kimsesiz terkedilmiş ve anormal çocuklar, Kurumlar vergisi, Emekli Sandığı ve Devlet Demiryolları hakkında söz alarak düşüncelerini paylamıştı. Bekar olan Makbule Dıblan, 1970 yılında hayatını kaybetmişti.⁵⁹³

2.3.3.1.7. Mebrure Aksoley

Mebrure Aksoley, 1902 yılında Selanik’te doğmuştu. Üsküdar Çamlıca Kız Lisesi’nin ardından Ankara Hukuk Fakültesi’nden mezun olmuştu. Mebrure Aksoley, Millî Mücadele yıllarında babasının ardından Ankara’ya gelmiş ve Çankaya’da özel bir ilkokul açmıştı. Eşinin görevi nedeniyle Almanya, Fransa, İngiltere ve Macaristan’da bulunan Aksoley, yurtdışında sosyal kurumlar üzerine araştırmalar yapmıştı. Yurda döndükten sonra Ankara Halkevi Köycülük şubesinde faaliyetlerde bulunmuştu. 1939 Erzincan depreminde, depremzedelere yardım komitesinde görev almıştı. 1940-1941

⁵⁹²TBMM, a.g.k., 2009, 119.

⁵⁹³TBMM, a.g.k., 2009, 147.

yılları arasında Yardım Sevenler Derneği Genel Sekreterliği'ni ve İkinci Başkanlığı'nı yapan Mebrure Aksoley, Türk Kadınlar Birliği'nin kurucuları arasında yer almış ve Genel Başkanlığını üstlenmişti. 7. Ve 8. Dönem milletvekilliğinin ardından Ulus gazetesinde yazılar kaleme almıştı. 27 Mayıs 1960 sonrası kurulan Milli Birlik Komitesi tarafından kurulan Anayasa ve Seçim Kanununu hazırlamak üzere kurulan Kurucu Meclis'te CHP temsilcisi olarak görev almıştı. Yine 1964 yılında Cumhuriyet Senatosu'na CHP temsilcisi olarak katılmıştı.

Mebrure Aksoley, VII. ve VIII. Yasama dönemi CHP Ankara milletvekili olarak TBMM'de görev aldı. Aksoley, VII. Yasama döneminde Maliye Komisyonunda, VIII. Yasama döneminde Maliye, Dilekçe, Milli Savunma ve Çalışma Komisyonlarında çalışmalar yaptı. Mebrure Aksoley, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın 1947 yılı Bütçesi, Ekonomi Bakanlığı'nın 1948 yılı Bütçesi ve Milli Savunma Bakanlığı'nın 1949 yılı Bütçe görüşmelerinde söz alarak düşüncelerini ifade etmişti. Aksoley ayrıca, subay ve askeri memurların aylıkları, doğum yardımından mahrum kalan işçiler ve Ankara Belediyesinin arsa ve arazileriyle ilgili görüşmelerde söz almıştı. Evli olan Mebrure Aksoley, 1984 yılında hayatını kaybetmişti.⁵⁹⁴

2.3.3.1.8. Hasene Ilgaz

Hasene Ilgaz, 1902 yılında İstanbul'da doğmuştu. Ilgaz, İstanbul Kız Öğretmen okulundan mezun olmuş ve 3 yıl İstanbul Üniversitesi'nde Edebiyat ve Devrim Tarihi derslerini takip etmişti. 1923 ve 1943 yılları arasında İstanbul'da 21, 24, 51 ve 28 okullarda öğretmenlik ve başöğretmenlik yapmıştı. Yine aynı yıllarda ocak, bucak, ilçe ve vilayet idare heyeti üyesi olarak görev almıştı. Halkevi Başkanlığı, Fukaraperver Kurumu, Çocuk Esirgeme Kurumu, Cumhuriyet Halk Partisi, Kurtarma Yurdu ve Türk Dil Kurumu üyesi olan Hasene Ilgaz, Fatih İlçesi Hava Kurumu Başkanlığı'nda bulunmuştu. Hasene Ilgaz ayrıca, Kızılay, Verem Savaş Derneği, İktisat ve Tasarruf Derneği, Yardım Sevenler Derneği, Darülacezeye Yardım Derneği, Şehitlikleri İmar Vakfı, Sivil Genel Emekli Derneği, Türk Kadınlar Birliği gibi çok sayıda sivil toplum örgütünde görev almıştı. Aynı zamanda gazeteci kimliğine sahip olan Ilgaz, Ulus, Vakit,

⁵⁹⁴TBMM, a.g.k., 2009, 49.

Yeni İstanbul, Akgün, Çorum, Hürsöz gazeteleri ile Kadın Gazetesi'nde başta kadın olmak üzere toplumsal sorunları ele alan yazılar kaleme almıştı.

Hasene Ilgaz, TBMM'de VII. Yasama dönemi Hatay ve VIII. Yasama dönemi Çorum CHP milletvekili olarak görev almıştı. VII. Yasama döneminde Meclis Kütüphanesi ve Münakalat Komisyonları ile VIII. Yasama döneminde Milli Eğitim Komisyonunda çalışmıştı. Meclisin en faal vekilleri arasında yer alan Hasene Ilgaz, VII. Yasama döneminde 6 kez, VIII. Yasama döneminde 33 kez Meclis'te görüşülen konular hakkında söz almış, 3 kanun teklifinde bulunmuştu. Ilgaz, çeşitli bakanlıkların yıllık bütçeleri ile üniversite bütçeleri hakkında, Emekli Sandığı, Köy Enstitüleri, gelir vergisi ile hastalık ve analık kanunu sigortası kanunu hakkında görüşlerini dile getirdi. Bunun yanında af kanunu ve cezaevleri ile ilgili kanunların görüşülmesi sırasında söz alan ve yaptığı gezilerde sorun olarak gördüğü konuları Meclis gündemine taşıyan Ilgaz aynı zamanda Kadın Gazetesi'ndeki yazılarında da Meclis'te tartışılan konulara yer veriyordu. Evli ve bir çocuk annesi olan Hasene Ilgaz, 2000 yılında hayatını kaybetmişti.⁵⁹⁵

2.3.3.1.9. Tezer Taşkiran

Tezer Taşkiran, 1907 yılında Kafkasya-Şuşa'da doğmuştu. Taşkiran, İstanbul Bezm-i Âlem Kız Lisesi'ni ardından İstanbul Darülfünun Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünü bitirmişti. 1925 yılında Ankara Öğretmen Okulu Felsefe ve İçtimaiye öğretmenliğine göreve başlamıştı. Ankara Erkek Lisesi ve Ankara Kız Lisesi'nde Felsefe öğretmeni olarak hizmet veren Tezer Taşkiran Ankara Kız Lisesi'nin müdürlüğünü de yapmıştı. 1931 yılında görevinden istifa eden Taşkiran eşiyle birlikte eğitim çalışmalarını sürdürmek amacıyla Viyana'ya ardından Berlin'e gitti. İki yıl sonra yeniden Türkiye'ye dönen Taşkiran, Eyüp Ortaokulu'nda Yurt Bilgisi öğretmeni olarak göreve başladı. Daha sonra İstanbul Kız Öğretmen Okulu'na atanan Taşkiran bu okulda tabiye öğretmeni olarak çalışmaya başladı. Taşkiran aynı zamanda okulun ilk kadın müdürü olmuştu. Daha sonra Ankara Kız Lisesi Felsefe Öğretmeni, Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Şube Müdürlüğü Ankara Erkek Lisesi Felsefe Öğretmeni görevlerinde bulundu. Aynı zamanda Ankara Kız Lisesi'nde Müdür olarak görev yapmıştı. Tezer Taşkiran, UNESCO Milli Komitesi üyesi olarak uluslararası organizasyonlara katıldı. Yardım Sevenler Derneği

⁵⁹⁵TBMM, a.g.k., 2009, 218.

kurucu üyeliği ve Üniversiteli Kadınlar Derneği Başkanlığı'nı yapmıştı. Tezer Taşkiran'ın Liseler İçin Mantık, Stuart Mill'in Hayatı, Yurttaşlık Bilgisi, Türk Ahlakının İlkeleri, Kendin Seç Dağında, Suçlu Çocuklar, Dede Korkut Masalları, Vatandaşın El Kitabı, Kadın Hakları, Cumhuriyet'in 50. Yılında Kadın Hakları ve Women in Turkey adlı eseri bulunmaktadır.

Tezer Taşkiran, VII., VIII. ve IX. Yasama dönemi milletvekili olarak TBMM'de görev almıştı. Taşkiran, Kastamonu, VIII. ve IX. Yasama dönemi Kars milletvekili olarak seçilmişti. Üç dönem de CHP listesinden milletvekili seçilen Taşkiran, IX. Yasama döneminde CHP üyeliğinden istifa ederek, Bağımsız Milletvekili olarak görevini sürdürmüştü. Eğitimci kimliğine sahip olan Tezer Taşkiran, TBMM'de bulunduğu üç dönem boyunca Milli Eğitim Komisyonu üyeliğinde bulunmuştu. Tezer Taşkiran, Hasene Ilgaz gibi TBMM'de oldukça faal olan kadın milletvekillerinden biriydi. Taşkiran VII. Yasama döneminde 4 kanun teklifinde bulunurken, IX. Yasama döneminde 7 kanun teklifi ve 36 kanun görüşmelerinde söz almıştı. Ağırlıklı olarak eğitim konularında söz alan Taşkiran, öğretmenliği sırasında tanık olduğu, yaşadığı sorunları çözülmesi için Meclis kürsüsünden milletvekilleri ile paylaşmıştı. Ağırlıklı olarak Millî Eğitim Bakanlığı Bütçesi başta olmak üzere, bakanlık bütçeleri, hastalık ve analık sigortası kanunu, devlet memurlarının aylıkları, bazı ilaçların gümrükten muaf olması ve nikahsız birliktelik ve bu birliktelik sonucu doğan çocukların durumuna ilişkin konularda söz alarak düşüncelerini ifade etmişti. Demokrat Parti Milletvekili Samet Ağaoğlu ile kardeş olan Tezer Taşkiran kardeşi ile aynı dönemde TBMM'de milletvekili olarak bulunmuştu. Evli ve iki çocuk annesi olan Tezer Taşkiran, 1979 yılında hayatını kaybetmişti.⁵⁹⁶

2.3.3.1.10. Übeyde Elli

Übeyde Elli, 1905 yılında İstanbul'da doğmuştu. Erenköy Kız Lisesi mezunu olan Elli Yardım Sevenler Yurdu, Kızılay, Veremle Mücadele gibi hayır kuruluşlarında ve Türk Kadınlar Birliği'nde faaliyet göstermişti. CHP teşkilatının ocak, bucak, ilçe başkanlıklarında ve il idare kurulu üyeliklerinde çalıştı. 1948-1949 yılları arasında Çankaya İlçesi Maarif Encümeninde ve Belediye Takdiri Kıymet Komisyonunda ve

⁵⁹⁶TBMM, a.g.k., 2009, 368.

Belediye Meclis üyeliğinde bulundu. CHP Kadın Kolları Merkez Heyeti Başkanlığı ile Türk Kadınlar Birliği Genel Başkanlığı yapmıştı.

Übeyde Elli, 1957-1960 yılları arasında faaliyet gösteren XI. Yasama dönemi TBMM’de CHP Ankara milletvekili olarak bulunmuştu. Milli Eğitim Komisyonu üyesi olarak çalışmalara katılmıştı. Elli, milletvekilliği sırasında Çalışma Bakanlığı’nın 1960 yılı Bütçesi hakkında söz alırken tavrı ve teklifte de bulunmuştu. Evli ve iki çocuk annesi olan Übeyde Elli 1995 yılında hayatını kaybetmişti.⁵⁹⁷

2.3.3.2. DP kadın milletvekilleri

2.3.3.2.1. Nazlı Tıabar

Nazlı Tıabar, 1915 yılında İstanbul’da doğmuştu. Kandilli Sultanisi, Arnavutköy Kız Koleji ve Almanya Heidelberg Felsefe Bölümünden mezun olmuştu. Mesleğini serbest gazetecili olarak tanımlayan Tıabar, çeşitli gazetelerde çalıştı. Bir çocuk bakımevi sahibi olan Nazlı Tıabar, sivil toplum örgütlerinde görev almıştı. Hür Fikirler, Türk Turizm ve Türk-Pakistan Dostluk Cemiyetinde çalışmıştı. Belçika, News Exchange Ajansı ile Avusturya’da haftalık yayınlanan Wiener İllustrierte dergisinin Türkiye temsilcisi ve muhabirliğini yapmıştı. Nazlı Tıabar, Demokrat Parti’nin kuruluşu sonrasında partiye üye olarak çeşitli görevler üstlenmişti. Demokrat Parti’nin İstanbul İli Yayın ve Propaganda bürosu başkanlığı ve Beyoğlu İlçe Başkanlığı yapmıştı. IX., X. ve XI. Yasama dönemi Demokrat Parti İstanbul milletvekilliği yapan Nazlı Tıabar, 1960 sonrasında Yassıada’da yargılanmış ve Anayasayı çiğneme suçundan hapis cezası almıştı.

Nazlı Tıabar, Demokrat Parti’nin birinci parti olduğu, 1950, 1954 ve 1957 seçimlerinde İstanbul milletvekili olarak TBMM’de yerini almıştı. IX. Yasama döneminde Millî Eğitim Bakanlığı, Çalışma Bakanlığı Bütçeleri ile Emekli Sandığı, Basın-Yayın ve Turizm konuları hakkında düşüncelerini dile getirmişti. Evli ve bir çocuk annesi olan Nazlı Tıabar, 1971 yılında hayatını kaybetmişti.⁵⁹⁸

⁵⁹⁷TBMM, a.g.k., 2009, 161.

⁵⁹⁸TBMM, a.g.k., 2009, 380.

2.3.3.2.2. Nuriye Pınar

Nuriye Pınar, 1914 yılında İstanbul'da doğmuştur. İstanbul Erenköy Lisesi ile Fransa Bordeaux Üniversitesi Kimya ve Tabii İlimler Bölümü'nden mezun olmuştur. 1937 yılında İstanbul Üniversitesi Jeoloji Enstitüsü'nde asistan olarak göreve başlayan Pınar, 1942 yılında doktorasını tamamlamış ve 1944 yılında doçentlik unvanını almıştır. 1953 yılına kadar İstanbul Üniversitesi Jeoloji Enstitüsü'nde çalışan Nuriye Pınar Türkiye'de meydana gelen büyük ölçekli depremler hakkında araştırmalar yapmıştır. Pınar aynı zamanda Türkiye'de bulunan fosilleri Paris'te inceleyerek ülkemize ait orijinal fosil türleri bulmuştur. 1950'li yıllarda gerçekleştirilen Brüksel, Cezayir ve Roma Jeoloji Kongrelerinde Türkiye'yi temsil etmiştir. 1954 yılında Roma'da gerçekleştirilen Jeofizik ve Jeodezi Kongresi'nde bir bildiri sunan Nuriye Pınar aynı yıl Dünya Parlamentolar Birliği Türk Grubu Genel Sekreteri olarak Viyana'daki toplantıya katılmıştır. Pınar ayrıca, 1955 yılında UNESCO Ankara toplantısına, 1956 yılında Viyana'da toplanan Avrupa Sismoloji Komisyonu'na, yine 1956 yılında San Francisco'da toplanan Deprem Mühendisliği Konferansı'na 1957 ve 1958 yıllarında Dünya Parlamentolar Birliği toplantısına, 1959 yılında Avrupa Sismoloji Komisyonu'na katılmıştır. Nuriye Pınar, 1960 yılında Japonya'da toplanan II. Dünya Deprem Mühendisliği Konferansı'na iki bildiri göndermiştir.

Nuriye Pınar, 1954-1957 yıllarında faaliyet gösteren X. Yasama dönemi ve 1957-1960 yılları arasında faaliyet gösteren XI. Yasama dönemi TBMM'de DP İzmir milletvekili olarak görev almıştır. Dışişleri Komisyon üyesi olarak çalışan Pınar, iki dönemde teklif ve kanunlar üzerinde ve gündeme gelen konular üzerinde görüşlerini ifade etmiştir. Bekar olan Nuriye Pınar, 2006 yılında hayatını kaybetmiştir.

2.3.3.2.3. Aliye Temuçin

Aliye Temuçin, 1916 yılında Foça'da doğmuştur. İzmir Cumhuriyet Kız Enstitüsü, Kız Meslek Öğretmen Okulu ve Kız Teknik Yüksek Öğretmen Okulunda eğitim görmüştür. 1941 yılında İzmir Kız Enstitüsünde çiçek öğretmeni stajyeri olarak göreve başlayan Temuçin aynı yıl Ankara İsmet Paşa Kız Enstitüsü stajyerliğine, 1942 yılında ise İzmir Cumhuriyet Kız Enstitüsünde stajyer olarak bulundu. 1944 yılında İzmir Akşam Kız Sanat Okulu ve Aydın Kız Enstitüsü, 1949 yılında Manisa Kız Enstitüsü ve 1951 yılında Ankara Atatürk Kız Enstitüsü öğretmeni olarak atandı. 1952 yılında Ankara İsmet

Paşa Kız Enstitüsü çiçek öğretmenliği ve Kız Teknik öğretmen okulu müdireliği yaptı. Aliye Temuçin görevleri sırasında Aydın, Manisa ve Ankara Kız Enstitüsü müdireliğini de sürdürdü. Milletvekilliğinden sonra yeniden mesleğine dönen Temuçin, 1958 yılında 3. Sınıf müfettiş olarak Teftiş Kurulu'na atandı. 1959 yılında Kız Teknik Öğretmen Okulu Müdireliğine getirildi. 1967 yılında Talim Terbiye kurulu üyeliğine getirilen Temuçin 1972 yılında emekliye ayrıldı.

Aliye Temuçin X. Yasama Dönemi DP Ankara milletvekili olarak mecliste bulunmuştu. Milli Eğitim Komisyonu Kâtip üyeliği yapan Temuçin aynı zamanda Emekli Sandığı Kanunun değiştirilmesi hakkındaki tasarı ile orman ve ziraat öğrenimi yapanlara mühendis unvanı verilmesine dair kanun teklifi konularında görevli olarak geçici komisyonda yer almıştı. Milli Eğitim Bakanlığı'nın 1955 ve 1957 Bütçeleri ile Devlet Meteoroloji işleri genel müdürlüğünün 1955 yılı Bütçesinde söz aldı. Ayrıca korunmaya muhtaç çocuklar, mesleki ve teknik okullar ile köy enstitüsü mezunları hakkında teklifte bulundu. Aliye Temuçin 2006 yılında hayatını kaybetmişti.

2.3.3.2.4. Edibe Sayar

Edibe Sayar, 1912 yılında Safranbolu'da doğmuştu. İstanbul Notre Dame de Sion Fransız Kız Lisesi ile Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olmuştu. Zonguldak'ta stajını yaptıktan sonra bir süre hakimlik yapmıştı. Daha sonra yayın hayatına atılan Edibe Sayar, gazete ve dergilerde makaleler kaleme almıştı. Serbest avukatlık da yapan Sayar, Zonguldak'ta Yardımseverler Derneği ile Türk Kadınlar Derneği başkanlığını yapmıştı.

Edibe Sayar, 1954-1957 yılları arasında görev yapan X. Yasama döneminde DP Zonguldak milletvekili olarak görev almıştı. Dilekçe Komisyonunda kâtip olarak görev yapan Sayar aynı zamanda Milli Eğitim ve Adliye Komisyonlarında da üyelik yaptı. Edibe Sayar, 1955 yılında Başkanlık Divanı Katipliğine seçilmişti. Sayar bunların yanında korunmaya muhtaç çocuklar hakkındaki 5387 sayılı kanunda değişiklik yapılmasına dair kanun ile milletvekili seçimi kanununa geçici bir madde eklenmesi hakkındaki kanunu geçici komisyonunda üye olarak görev almıştı. Edibe Sayar, basında kadınları güç durumda bırakacak olumsuz haberlerde isimlerinin gizlenmesi ile korunmaya muhtaç çocuklar hakkındaki kanun görüşmeleri sırasında söz almıştı. Bunun

yanında sağlık, maliye ve basın konularında çeşitli teklifler sunmuştu. Evli ve bir çocuk annesi olan Edibe Sayar, 1970 yılında hayatını kaybetmişti.

2.3.3.2.5. Arife Necla Tekinel

Necla Tekinel, 1921 yılında İstanbul'da doğmuştu. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olan Tekinel, serbest avukat olarak çalışmıştı. Necla Tekinel, 1946 yılında Demokrat Parti'ye katılmıştı. 1950 yılında İstanbul Belediye Meclisi üyesi seçilen Tekinel, 1953 yılından önce Sarıyer Encümen üyesi, ardından Sarıyer İlçesi İdare Heyeti Başkanı olmuştu.

Necla Tekinel, XI. Yasama dönemi TBMM genel seçimlerinde DP İstanbul milletvekili olarak seçilmişti.⁵⁹⁹ Tekinel, Adliye Komisyonu üyesi olarak Meclis çalışmalarına katılmıştı. Tekinel, Adalet Bakanlığı'nın 1960 yılı Bütçe görüşmelerinde söz olarak düşüncelerini ifade etmişti. Evli ve iki çocuk annesi olan Necla Tekinel, 2015 yılında hayatını kaybetti.⁶⁰⁰

2.3.3.2.6. Perihan Arıburnu

Perihan Arıburnu, 1913 yılında İstanbul'da doğmuştu. Ankara Kız Lisesi ve Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olan Arıburnu hakimlik stajının ardından Temyiz Mahkemesi 3. Ceza Dairesi'nde ve Cide'de hakim yardımcısı olarak çalışmıştı. Türk Hava Kurumu ile Ankara Körler Okulunda faaliyette bulunmuştu. Ankara Körler Okulu kurucu üyesi olan Arıburnu, Körlere Işık Vakfı'nda Genel Başkan olarak görev almıştı. 1946-1948 yılları arasında Washington Kızıl Haç Kan Bankası'nda gönüllü çalışmalarının ardından Kızılay Kan Bankası'nın kuruluşunda yer almıştı. Perihan Arıburnu, 1956-1960 yılları arasında Türk Hava Kuvvetleri'nde kadın subayların yetişmesinde önemli görevler üstlenmişti. Arıburnu, Atatürk'ün Öğretmeni adlı bir kitabıyla Çocuk Suçluluğu adlı bir tercüme kitabı bulunmaktadır. Perihan Arıburnu aynı zamanda Mevlâna, Hacı Bayram-ı Veli ve Nasrettin Hoca ile ilgili araştırmalar yapmıştı.

⁵⁹⁹Necla Tekinel, 17. Dönem Milliyetçi Demokrasi Partisi İstanbul Milletvekili olarak yeniden TBMM'de yer almıştı. Tekinel 1986 yılında Doğru Yol Partisi'ne seçilmişti.

⁶⁰⁰TBMM, a.g.k., 2009, 373.

Perihan Arıburnu, XI. Yasama dönemi DP İzmir milletvekili olarak TBMM’de yer almıştı. Milli Eğitim Komisyonu ile Milli Savunma Komisyonlarında görev alan Arıburnu, Meclis’te Turizm Bankası Kanunu ile Emekli Sandığı Kanunu hakkında söz olarak görüşlerini bildirmişti. Evli ve iki çocuk annesi olan Perihan Arıburnu, 2001 yılında hayatını kaybetmişti.⁶⁰¹

2.3.3.2.7. Piraye Levent

Piraye Levent 1915 yılında İstanbul’da doğmuştu. İstanbul Kız Lisesi ve İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi’nden mezun olmuştu. Levent, eczacılık ve öğretmenlik yapmıştı. 1939-1943 yılları arasında Aydın Ortaokulu’nda Fizik ve Kimya öğretmeni olarak çalışan Levent, 1952 yılında eczane açarak çalışmalarını sürdürmüştü. Piraye Levent, 1952 yılında Aydın Demokrat Parti İl İdare Heyeti’nde yer almıştı.

Piraye Levent, 1957-1960 yılları arasında faaliyet gösteren XI. Yasama dönemi TBMM’de DP Aydın milletvekili olarak seçilmişti. Levent, Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonunda görev almıştı. TBMM görüşmelerinde herhangi bir faaliyette bulunmamıştı. İki çocuk annesi olan Piraye Levent, 1992 yılında hayatını kaybetmişti.⁶⁰²

2.3.3.2.8. Hilal Ülman

Hilal Ülman 1918 yılında İzmit’te doğmuştu. Erenköy Kız Lisesi ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nden mezun olmuştu. Beykoz Ortaokulu ile Kadıköy Ortaokulu’nda Tarih öğretmeni olarak görev yapan Ülman 1945 yılında Üsküdar Kız Koleji’ne tayin edilmişti.

Hilal Ülman, XI. Yasama dönemi TBMM’de DP Bursa milletvekili olarak görev almıştı. Ülman Milli Eğitim Komisyonu üyesi olarak çalışmalara katılmıştı. Hilal Ülman, Meclis’te, Milli Eğitim Bakanlığı Bütçe görüşmelerinde, Öğretmenlerin özel okullarda ve yurtlarda ek görev alması ile ilgili kanun görüşmelerinde ve Esnaf vergi kanunun kaldırılması ile ilgili görüşmelerde söz almıştı. İki çocuk annesi olan Hilal Ülman, 2000 yılında hayatını kaybetmişti.⁶⁰³

⁶⁰¹TBMM, a.g.k., 2009, 69.

⁶⁰²TBMM, a.g.k., 2009, 267.

⁶⁰³TBMM, a.g.k., 2009, 418.

2.3.3.2.9. *Ayşe Günel*

Ayşe Günel, 1903 yılında Selanik'te doğmuştur. İstanbul Kız Muallim Mektebi ve Çanakkale Fransız Mektebi'nden mezun olmuştur. Çanakkale İlkokulunda okul müdürlüğü ve Çanakkale Orta Okulunda Türkçe öğretmenliği olarak çalışmıştır. 1935 yılında Çanakkale Genel Meclis seçimlerini kazanarak Daimi Encümen Üyesi olmuştur. 1946 yılında DP Teşvikiye Ocağı idare kuruluna seçilmiştir. 1949 yılında Beşiktaş İlçe Meclisine seçildi ve Belediye Meclis üyeliği yapmıştır. Günel aynı zamanda DP Barbaros Dispanseri Başkanlığını da üstlenmiştir.

Ayşe Günel, DP'nin XI. Yasama dönemi İstanbul milletvekillerinden biri olarak Meclis sıralarında yerini almıştır. Günel Milli Eğitim Komisyon üyesi olarak faaliyet göstermiştir. Günel Maliye Bakanlığı'nın 1960 yılı Bütçe görüşmelerinde söz alarak düşüncelerini ifade etmiştir. Ayşe Günel, 1991 yılında hayatını kaybetmiştir.⁶⁰⁴

2.3.3.3. *Bağımsız kadın milletvekilleri*

2.3.3.3.1. *Halide Edip Adıvar*

Halide Edip Adıvar, 1882 yılında İstanbul'da doğmuştur. Üsküdar Amerikan Kız Koleji Mezunu olan Adıvar, Türk edebiyatının önde gelen isimlerinden biriydi. II. Meşrutiyet yıllarından itibaren yazın dünyasında yer alan Halide Edip Hanım, Tanin, Vakıf, Yeni Mecmua gibi yayın organlarında kadın konusu başta olmak üzere toplumsal sorunları ele almıştır. 1918-1919 yıllarında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Batı Edebiyatı dersleri veren Halide Edip Hanım aynı zamanda Türk Ocağı'nda çeşitli konferanslar vermiştir. Mütareke İstanbul'unda, İzmir'in işgaline karşı başlatılan mücadeleye destek veren Adıvar, ünlü Sultanahmet Mitinginde yüzbinlere seslenerek, vatan toprağının paylaşılamayacağını dünyaya haykırmıştır. Daha sonra Ankara'ya geçen Halide Edip Hanım, Anadolu Ajansı'nın kurulmasında etkin rol oynamıştır. Milli Mücadele'ye verdiği destek ve sıcak cephe hattında bulunması nedeniyle, onbaşı rütbesi ile taltif edilmiştir.⁶⁰⁵ Halide Edip Hanım, Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye'den ayrılarak eşi Adnan Adıvar ile birlikte Fransa ve İngiltere'de yaşamıştır. 1931-1932

⁶⁰⁴TBMM, a.g.k., 2009, 193.

⁶⁰⁵İ.Çalışlar (2011). *Halide Edip*. İstanbul: Everest Yayınları, s.254.

yıllarında ABD’de Columbia Üniversitesi’nde, 1935’de Hindistan Delhi İslam Üniversitesi’nde misafir öğretim üyesi olarak bulunmuştu. 1939 yılında eşiyle birlikte yurda dönen Adıvar, 1940-1950 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Filoloji Kürsüsü Başkanlığı görevinde bulunmuştu. Halide Edip Hanım, II. Meşrutiyet yıllarından itibaren sivil toplum örgütlerinde yer almıştı. Teali-i Nisvan Cemiyeti’nin kurucuları arasından olan Halide Edip Hanım Balkan Savaşları’nda ve I. Dünya Savaşı’nda görev almıştı. Türk Edebiyatın önemli bir yere sahip olan Halide Edip Adıvar’ın başlıca eserleri arasında Heyula, Seviye Talip, Handan, Yeni Turan, Ateşten Gömlek, Sinekli Bakkal, Akile Hanım Sokağı, Kerim Ustanın Oğlu, Dağa Çıkan Kurt, Türk’ün Ateşle İmtihani ve Mor Salkımlı Ev sayılabilir.

Halide Edip Adıvar, 1950-1954 yıllarında faaliyet gösteren IX. Yasama döneminde Bağımsız Milletvekili olarak seçilmişti. Milli Eğitim Komisyonu ve Anayasa Komisyonunda görev almıştı. Halide Edip Adıvar, Millî Eğitim Bakanlığı Bütçesi, Köy Kanunu, Çiftçi Mallarının Korunması ile Fikir ve Sanat eserleri Kanunu hakkında söz alarak düşüncelerini açıklamıştı. Evli ve iki çocuk annesi olan Halide Edip Adıvar, 1964 yılında hayatını kaybetmişti.⁶⁰⁶

2.3.4. Kadın milletvekillerinin TBMM’deki siyasi faaliyetleri

Kadın milletvekilleri, Meclis’te az sayıda temsil edilmelerine rağmen oturumlarda söz alarak görüşlerini ifade etmişlerdi. 1945-1960 yılları arasında TBMM’de yer alan vekillerin konuşmaları hem döneme hem de düşünce dünyalarına ışık tutması açısından kıymetlidir. Kadın konuşmalarına geçmeden önce, kadın vekiller ve dönemler hakkında kısa bir bilgi vermek gerekirse, 1945-1960 yılları arasında yaşanan dört seçim döneminde 9 kadın vekil ile en çok temsil hakkına 1945-1950 yılları arasını kapsayan VIII. Yasama döneminde ulaşmıştı CHP’nin iktidarda olduğu bu dönemde, kadın vekiller Meclis’te yer almıştı. DP İstanbul listesinde bir kadın vekil yer almasına rağmen Meclis’te yer alma yeterliliğine ulaşmamıştı. CHP listelerinden Meclis’e giren dokuz vekilin ise yedisi aktif olarak Meclis’te kürsü hakkını kullanarak çalışmalara katılmıştı.

IX. Yasama döneminde bir DP listesinden, bir CHP listesinden ve bir de bağımsız olmak üzere üç kadın vekil TBMM’de yer almıştı. DP iktidarının ilk döneminde Meclise

⁶⁰⁶TBMM, a.g.k., 2009, 30.

katılan Nazlı Tlabar, 1960 yılına kadar DP milletvekilliğini sürdürmüştü. Geçmiş dönemde yine CHP sıralarında yer alan Tezer Taşkiran, bir süre sonra partisinden istifa ederek bağımsız milletvekili olarak çalışmalara katılmıştı. Millî Mücadele'nin Halide Onbaşı'sı, Halide Edip Adivar ise İzmir bağımsız milletvekili olarak Mecliste yer almıştı.

TBMM'nin X. Yasama döneminde kadın milletvekili sayısında beklenen artış gerçekleşmemiş ve dört kadın Milletvekili Mecliste yer almıştır. Edibe Sayar, Aliye Temuçin, Nazlı Tlabar ve Nuriye Pınar DP listelerinden Meclis'te temsil hakkı kazanan kadın milletvekilleri idi. Kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesinden itibaren her dönem CHP sıralarını paylaşan kadınlar ilk kez X. Yasama döneminde kendilerine yer bulamamışlardı.

Kadınlar, 1954 seçimlerinden sonra seslerini daha çok duyurmak için harekete geçmişler ve bir sonraki seçimde Meclis'te yer almak adına propaganda çalışmalarına hemen başlamışlardı. Ancak istenilen hedefe ulaşılamamış ve XI. Yasama döneminde sekiz kadın Milletvekili Meclis'te yer almıştı. Kadın milletvekillerinden yalnızca biri CHP'den seçilirken diğer vekiller iktidar partisi olan DP listelerinden seçilerek Meclis'teki yerleri almışlardı.

Kadın Milletvekilleri, Meclis'te bulundukları dönemlerde eğitim, sağlık, kadın ve çocuk konuları başta olmak üzere dile getirdikleri görüşler, dönemin kadın algısının ortaya koyulması açısından değerlidir. Elbette kadınların Meclis'te bir azınlık oldukları mutlaka akılda tutulmalıdır. Dolayısıyla kadın vekillerin dönemin tüm görüşmelerinde düşüncelerini ifade etmemiş olmaları bir eksiklik olarak kabul edilebilir. Aynı zamanda kadının kamusal alandaki varlığının da sınırlı olması nedeniyle yine dönemin konjonktürünü yansıttığı söylenebilir. Bunun yanında uzmanlık alanları başta olmak üzere kimi vekiller düşüncelerini açıklamalarına rağmen kimi vekillerin de kürsü hakkını kullanmadan görev sürelerini tamamladıkları görülmüştü. Bu durum sadece döneme ve kadınlara özgü olmamakla birlikte milletin vekili unvanı ile çelişen bir durum olduğu açıktır. Kadınların ağırlıklı olarak yer aldığı 1946-1950 yıllarında faaliyet gösteren Meclis'te söz hakkını kullanmayan vekillerin olmasının yanında DP'nin kadın temsilcisi olmaması da demokrasinin ruhuyla çelişen bir durum olduğu açıktır.

1945-1960 yılları kadın vekillere baktığımızda eğitim konusunda Tezer Taşkiran, sağlık konusunda Makbule Dıblan, ile birlikte siyasi, toplumsal ekonomik pek çok konuda Fakihe Öymen, Hasene Ilgaz, Mebrure Aksoley, Nazlı Tlabar, Hilal Ülman, Aliye

Temuçin, Edibe Sayar, Übeyde Elli gibi kadın vekiller söz alarak düşüncelerini paylaşmaktan çekinmemişlerdi.

2.3.4.1. Eğitim alanındaki düşünceleri

Cumhuriyetin ilanı ile yönetici kadro yeni devletin ideolojisi doğrultusunda bir nesil yetiştirmek için harekete geçmişti. Eski döneme ait eksik ve hatalı kabul edilen uygulamalar ortadan kaldırılmıştı. Bu dönemde Tevhid-i Tedrisat Kanunu başta olmak üzere ilgili diğer kanunlarla eğitim sistemi, çağın gereklerine ve cumhuriyetin ilkelerine uygun olarak hayata geçirilmişti.

Bu dönemde, Millî Eğitim Bakanlığı'nın yayınladığı genelgelerle de eğitim sisteminin sınırlarının belirlenmesi açısından önemliydi. 1923 yılında yayınlanan bir genelgede okulların Cumhuriyetin esaslarına bağlı kalmayı telkin etmeyi zorunlu kıldığı ifade edilmişti. Yine 1924 yılındaki bir başka genelgede ise “*Çocuklarımızın kalplerinde ve ruhlarında cumhuriyet için fedakâr olmak mefkuresini taşımalıdır*” sözleri ile Cumhuriyet ideolojisine bağlı nesiller yetiştirilmesinin amaçlandığı ortaya konulmuştu.⁶⁰⁷ Cumhuriyetin ilk yıllarında ortaya konulan bu değerler yıllar içinde birtakım değişiklikler gösterse de temel ilkelere bağlılığını korumuştur.

Çok partili dönemin ilk yıllarında Meclis'te gündeme gelen ve yoğun tartışmaların yaşandığı konulardan biri de eğitim ile ilgili görüşmelerdi. Eğitim ile ilgili sorunlarda söz alan milletvekilleri arasında eğitimci kimliği ile Tezer Taşkiran göze çarpmaktaydı. Tezer Taşkiran'ın yanında Hasene Ilgaz, Hilal Ülman gibi kadın vekiller de eğitim camiasında bir yara olarak nitelenecek sorunları Meclis kürsüsüne taşıyarak çözüm arayışına girmişti.

Meclis'e katılmadan önce Felsefe öğretmeni olarak görev yapan Tezer Taşkiran, eğitim dünyasındaki aksaklıkları gündeme getirmişti. Bu konulardan biri, uzun yıllar okullarda bir sorun olarak yerini koruyacak olan kalabalık sınıf sorunuydu. Tezer Taşkiran, Milli Eğitim Bakanlığı'nın 1947 yılı bütçe görüşmelerinde ortaöğretimde sınıfların kalabalık olduğunu dile getirmişti. Sınıfların 50 kişinin üzerinde olduğunu bu durumun öğretmen açısından iki soruna neden olduğunu belirtmişti. İlk olarak kalabalık bir sınıfta ders işlemenin ve öğrenciyi tanımanın; ikinci olarak ise sınıf içinde uygulama ve görüşme-tartışma için kalabalık sınıfların uygun olmadığını ve dersin verimliliğini

⁶⁰⁷Akyüz, a.g.k., 1985, 309.

düşürdüğünü belirtmişti. Taşkiran mevcut bütçeyi göz önüne alarak sınıf mevcudunu azaltmanın hemen mümkün olmayacağını söylemişti. Bunun yanında Tezer Taşkiran, derslerdeki kalitelinin arttırılması adına, programlarda değişikliğe gidilmesini, “*faydasız ve nazari*” bilgilerin yerine sınıfla tartışma ve uygulama ortamının sağlanmasını istemişti.⁶⁰⁸

Bunun yanında öğretmenler arasında derslerinin paylaşılması konusunda yaş ve kıdemin dikkate alınması gereken unsurlar olduğunu söyleyen Taşkiran, sınıflarda aynı yaş çocukların bulunması gerektiğini belirtti. Aralarında dört, beş yaş fark bulunan çocukların farklı sınıfta ya da okulda olmasının her iki taraf için de daha sağlıklı olacağına inandığını belirtti.⁶⁰⁹

Tezer Taşkiran, liselerde alan seçiminin son sınıfa bırakılmamasını, öğrencilerin yetenekleri doğrultusunda ayrılarak bu yönde eğitim verilmesi gerektiğini söylemişti.⁶¹⁰ Alanların fen ve edebiyat olarak liselerin ilk yılında, dokuzuncu sınıfta, seçilmesini süreç içinde öğrencilerin düşüncelerinin olgunlaşması açısından bunun gerektiğini savunmuştu. Taşkiran, müdür ve müdür yardımcısının yönetimdeki işlerinin azaltılmasını ve eğitim-öğretime ağırlık vermelerinin sağlanmasını dile getirerek, okul yönetiminde reform yapılmasına dikkat çekmişti. Okul ve öğretmen azlığının sınıfların kalabalık olması sonucu doğurduğunu dile getiren Taşkiran, öğretmen ve öğrenci arasında bağ kurulması, fikir tartışmalarının olabilmesi için ders programında değişikliğe gidilmesi gerektiğini ifade etti. Tezer Taşkiran, olgunluk sınavlarının üniversitelerde olması gerektiğini, her fakültenin kendi sınavını yapması halinde alana ilgisi olan öğrencilerin daha sağlıklı seçilebileceğini söyledi. Taşkiran, okul hekimliğine ağırlık verilmesini, bunun çocukların sağlığı bakımından gerekli olduğunu söyledi.⁶¹¹

Eğitim dünyasının içinden gelen Hasene Ilgaz, Mecliste eğitim faaliyetleri ile ilgili konulara duyarsız kalmamıştı. Bütçe görüşmeleri sırasında söz alarak düşüncelerini açıklamış, halkın yararına olması gereken kanunların çıkarılması için mücadele etmişti. Dönemin eğitim dünyasının en önemli sorunlarından biri yükseköğretimde karşılaşılan barınma sorunuydu. Millî Eğitim Bakanlığı 1947 yılında 3000 yataklı bir öğrenci yurdu yapmak için harekete geçmişti. Konuyla ilgili birimlerle görüşmeler yapılmıştı. Bu

⁶⁰⁸TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.3, s.40.

⁶⁰⁹TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.16, s.647.

⁶¹⁰TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.3, s.403.

⁶¹¹TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.16, s.647.

görüşmelerde yer alan Hasene Ilgaz, edindiği bilgileri Meclis ile paylaşmıştı.⁶¹² Ilgaz, yurt sorununun İstanbul'da uzun yıllara dayanan bir sorun olduğunu ve üniversite reformunun yapıldığı 1933 yılından itibaren yurt sorunu ile ilgili partinin çalışmalar yaptığını dile getirmişti. Bir yandan yeni yurtlar yapılırken diğer yandan da yurt olmaya uygun binaların devşirildiğini ifade etmişti. Hasene Ilgaz, CHP İstanbul Parti örgütünde çalıştığı dönemde, konuyla ilgili yaptığı çalışmalar sonunda 1939 yılında bir kız yurdunun açıldığını, Sarıkışla'da bulunan kız öğrencilerin yeni yurtlarına aktarıldığını belirtmişti. Daha sonra partiye ait yurtların Millî Eğitim Bakanlığı'na devredildiğini hatırlatan Ilgaz, gençlerin okullarına yakın yurtlarda barınmak istediklerini ilettiler. Okullarında uzak yurtların öğrencinin derse devamını ve dersteki verimini olumsuz yönde etkilediğinin altını çizdi.⁶¹³

Hasene Ilgaz gençler olarak ifade ettiği üniversite öğrencilerinin ikinci bir ricasını Meclise ilettiler. Ilgaz, gençlerin Beyazıt'ta bulunan 200 odalı Simkeşhane Hanı'nın öğrenci yurdu olarak kendilerine tahsis edilmesi talebi olduğunu söyledi. Bunun yanında âtil durumda olan binaların da yurt olarak kullanılması için gerekli şartların sağlanmasını önerdi.⁶¹⁴

Hasene Ilgaz, üniversite öğrencilerinin bir ihtiyacının da burs olduğunu belirtmişti. Bursun yoksul öğrenciler için oldukça kıymetli olduğunu vurgulayan Ilgaz, öğrencilerle yaptığı görüşmelerde ailelerinden cüzi miktarda aldıkları harçlıkla geçimlerini sağladıklarını öğrenmişti. Ancak geçen zaman içinde öğrenci sayısının artması, yurtlarda yer bulunamaması üniversiteli gençlerin zor durumda kalmalarına neden oluyordu. Bu konuda öğrencilerin, partinin sağladığı bursun yanında ayrıca bir oluşum içine gidilerek geri ödemeli burs talebini de Meclis ile paylaştı. Öğrencilerin, bursun karşılıklı verilmesi halinde çalışmaya başladıklarında bursu geri ödeyeceklerini ve kendilerinden sonra gelen öğrencilerin de burstan faydalanmış olacaklarını ifade etti. Ilgaz son olarak eline pek yakın zamanda ulaşan bir telgrafi paylaştı. Soğuk Savaş'ın en önemli argümanı olan komünizme atıfla, gençlerin komünizmle mücadeleye kararlı olduklarını, 1917 Rus İhtilali'nden itibaren Türk gençliğinin bu mücadeleyi sürdürdüğünü gelecekte de sürdürüleceğini ifade ettiklerini belirtti.⁶¹⁵

⁶¹²TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.8, s.139.

⁶¹³TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.8, s.140.

⁶¹⁴TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.8, s.140.

⁶¹⁵TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.8, s.141.

Hasene Ilgaz, 1948 yılı bütçe görüşmelerinde de eğitimde aksaklık olarak gördüğü konuları ve kendine ulaşan şikayetleri Meclis kürsüsüne taşıdı. Ilgaz, ilkokulun sorumluluğu üzerinde bulunan başöğretmenlerin ödeyecekleri hakkında gerekli iyileştirilmelerin yapılması gerektiğini dile getirdi. Başöğretmenleri, görevlerinin ilkokul talimatnamesinde “*Okulun idaresi, terbiyesi, tedris ve bilcümle işlerinden ve okulun temizlik ve çocukların devamında*” sorumlu olduğu belirtiliyordu. Ilgaz, 1920’lerin sonunda oluşturulan bu talimatnamenin hazırlandığı günden bu yana geçen zamanda okulların öğrenci sayılarının artması ile başöğretmenin sorumluluğunun da arttığı dile getirildi. Sınıf açmak, karne ve içerik hazırlamak, sınav defterleri, himaye işleri, yardım ve yapı işleri, kooperatif gibi birbirinden bağımsız pek çok konuda sorumluluğu bulunan başöğretmenlerin asli görevi olan ders verme işine engel teşkil etmekte olduğu ifade edildi. Hasene Ilgaz, Maarif Teşkilat Kanunu’nun hazırlanmasından sonra kurulan yeni birimlere ilişkin ihtiyaçların olması nedeniyle ilgili kanunun yeniden ele alınması gerektiğini ifade etti.⁶¹⁶

Hasene Ilgaz, 1949 yılı bütçe görüşmelerinde, kendisine sorun olarak iletilen üç başlığı meclis kürsüsünden milletvekilleri ile paylaştı. Bunlardan ilki liselerdeki devam-devamsızlık gün sayısıydı. Ilgaz, bir eğitimci olarak derslerine düzenli devam eden öğrencilerle ders işlemenin daha verimli olduğunu, öğrencinin de gelişmesinde başlıca etmen olduğunu söyledi. Buna karşın liselerde devamsızlık gün sayısının 60 olduğunu, öğrencilerin bu hakkı sonuna kadar kullandığını ve bu durum karşısında öğrenciden beklenen verimin düştüğünü ifade etti. Veliler tarafından özellikle talep edilen, devamsızlık gün sayısının düşürülmesinin eğitim hayatında ahengi beraberinde getireceğinin altını çizdi. Bu konuda okul aile birliğinin bu sorunu çözmesi gerektiğine inanan Ilgaz, okul aile birliklerinin okulun boya, badana ve tamir gibi işlerden asli görevine yoğunlaşmadığını ifade etti.⁶¹⁷

Hasene Ilgaz, ikinci olarak öğretmenlerin şikayetlerini paylaştı. Ilgaz, lise birinci ve ikinci sınıf öğrencilerine üç kanaat notu kullanılırken, lise son sınıf öğrencilerine iki kanaat notu kullanıldığını hatırlattı. Lise son sınıflarda ikinci kanaat notunun mart ayında verilmesinden dolayı öğrencilerin derse olan ilgilerinin kaybolduğunu, bu durumun ise öğretmen açısından derslere ilginin azalması nedeniyle şikâyet konusu olduğunu, öğrenci

⁶¹⁶TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.8, s.594.

⁶¹⁷TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.16, s.654.

açısından ise derslere ilginin azalmasıyla lakayt davranışların ortaya çıkmasına neden olduğunu söyledi.⁶¹⁸

Hasene Ilgaz, son olarak ders kitapları hakkında düşüncelerini paylaştı. Kitapların oldukça yetkin isimler tarafından yazılmasına karşın bir komisyon tarafından kitapların incelenmemesi nedeniyle, ilk, orta ve lise kitapları arasında boş kalmış, işlenmemiş bilgiler olduğunu bu durumun ise öğrencideki zincirleme bilgi akışını aksattığını ifade etmişti. Bu durumun derslerin akışını aksatması nedeniyle özellikle tarih öğretmenleri tarafından şikâyet edilmekte olduğunu belirtti.⁶¹⁹ Dönemin Milli Eğitim Bakanı, Hasene Ilgaz'ın ilettiği konuların ele alınacağını devamsız gün sayısının azaltılacağını ve okul kitapları ile ilgili çalışmaların başladığını ifade etmişti.⁶²⁰

Meclis'te gündeme gelen konulardan biri öğretmen okullarına ilişkindi. Tezer Taşkiran, İstanbul'da öğretmen okullarının önce tek çatı (kız-erkek) birleştirilmesi ve ardından kapatılmasının doğru olmadığını dile getirdi. Ülkenin diğer yerlerinde açılırken, İstanbul'daki okulun kapatılmasının yanlış olduğuna inandığını belirtti. İstanbul, öğretmen okulunun 100 yıllık bir geçmişe sahip olduğunu söyledi. *Kız Muallim Mektebi'nin* ise 80 yıllık bir geçmişe sahip olduğunu ifade eden Taşkiran, *“Kadınlık tarihinde hususi bir önemi olan bir müessesedir. Çünkü kadınlar için ilk mektepten sonra ilk defa tali bir müessese olarak kurulan bir müessesemizin, bu kurumun kapatılmasını büyük hüzünlle”* karşılamış olduğunu belirtmişti. Taşkiran yeni okullar kurarken, eskilerin de korunması gerektiğini söylemişti. *“Sırf şehir olarak düşünülse bile İstanbul yetişecek muallimler için yalnız okulu bakımında zenginleştirici muhitlerimizden biri belki birincisidir”* demişti.⁶²¹

Tezer Taşkiran, diğer yandan ortaokul mezunlarının uzmanlaşmasını, bunun yanında ortaokulların *Hayata tutunmaya yarar bilgiler veren ve bulunduğu yerde tutunarak mesut olmaya namzet gençler yetiştiren müesseseler haline gelsinler*” dedikten sonra liselerin *“Kapılarını çok darlaştırma yoluna gitmelidir”* diyerek liselere üniversite eğitimi yapma kabiliyetli olan çocukların seçilerek alınması gereken kurumlardan

⁶¹⁸TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.16, s.654.

⁶¹⁹TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.16, s.654.

⁶²⁰TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.8, s.676.

⁶²¹TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.24, s.813.

olduğunu⁶²² insan sermayesinin doğru noktalara kanalize edilmesi gerektiğinin altını çizmişti.

Tezer Taşkiran, son yıllarda ilköğretimde ve teknik öğretimde yaşanan gelişmenin şükranla karşılandığını dile getirmiş ancak atama konusunda yaşananlardan rahatsız olduğunu ifade etmişti. Taşkiran öğretmen ihtiyacı olan okullara atamanın yapılmasından yana olduğunu söylemişti. Rahatsız olduğu konunun daha önceki konuşmalarında dile getirdiği gibi atama zamanı olduğunu, atamanın okulların açıldığı eylül ayında yapılmasının birçok probleme sebep olduğunu ifade etmişti. Taşkiran, atamaların okul kapandıktan hemen sonra yapılması gerektiğini söylemişti. Bir kadın bakış açısıyla duruma yaklaşan Tezer Taşkiran, ev bulunması, çocukların okula yerleştirilmesi ve kış hazırlığı yapılması gibi sebeplerle atamaların okulların kapanmasının hemen ardından yapılmasının daha sağlıklı olduğuna inandığını belirtmişti.⁶²³

Taşkiran'ın dikkat çektiği bir diğer nokta ise ataması yapılacak kişinin yaşı ve kıdemiydi. Özel sebeplerle atanacak kişinin yaşı ve kıdemi göz ardı edilebilirdi, ancak böyle bir sebep olmadığında *“Yapılan nakillerde kıdemli, emekliye ayrılacak olan yaşını doldurmuş olan öğretmenleri yerleştikleri muhitten alıştıkları dost ve talebelerinden hulasa muhtaç oldukları bütün manevi havadan uzaklaşmasınlar... Mesleğe intisap etmiş olan arkadaşlara bunu tatbik buyursunlar bunlar için yeni bir muhit edinme kolay ve faydalıdır”* diyerek öğretmenlerin meslek yaşamlarında konforunun sağlanması gerektiğinin altını çizmişti.⁶²⁴

Eğitim camiasından gelen Tezer Taşkiran'ın meclis kürsüsüne taşıdığı konulardan biri de eğitimin yönetim kısmını oluşturan müdür ve müdür yardımcısı sorunuydu. Taşkiran, ortaokul ve liselerde, müdür yardımcısı bulmakta zorluk yaşandığını belirtmişti. Bunun nedeni olarak ise faal öğretmenlik mesleği yerine idari mevzuatın gereklerinin yapılması olarak gösterilmişti. Milli Eğitim camiasının içinde bulunduğu dönemde müdür bulmanın da müdür yardımcısı bulmak kadar zor olduğunu söyleyen Taşkiran, bu durumun önüne geçmek için, Millî Eğitim Bakanlığı'nın bu görevleri cazip hale getirmesi gerektiğinin altını çizmişti.⁶²⁵ Tezer Taşkiran; *“Sayın Bakandan çok rica ediyorum, liselerimizde, ortaokullarımızda idare işleri için yeni bir tedbir düşünsünler ve*

⁶²²TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.24, s.814.

⁶²³TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.8, s.813.

⁶²⁴TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.8, s.813.

⁶²⁵TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.3, s.404.

müdürlerle, muavinleri esas işleri olan terbiye ile iştigal etsinler” diyerek, mevcut öğrenci sayısı karşısında yetersiz sayıdaki öğretmenlerinin sınıfların başında yer almasını, yönetimi ise profesyonel yöneticilere bırakmasını salık veriyordu. Yüksek mektep ile Eğitim Enstitüsü çıkışlıları yönetici-müdür ve yardımcı olmaları gerektiğini söylüyordu.⁶²⁶

Hasene Ilgaz’ın gündeme getirdiği konulardan biri eğitim kurumlarının binalarına ilişkindi. Eğitim kurumlarına devam eden öğrenci sayısının artması buna karşılık yeterli derslik olmaması nedeniyle, eğitimcilerin onaylamamasına rağmen çift eğitime geçilmekte olduğunu ifade etmişti. Hem eğitimcilerin hem de velileri zor şartlarda bırakan bu uygulamanın ortadan kalkmasının ancak para ile çözülebileceğini dile getiren Ilgaz, dolaylı vergi uygulamasına geçilerek Millî Eğitim Bakanlığı’na yeni okul binaları kazandırılması önerisini Meclis’te Milletvekilleri ile paylaştı. Hasene Ilgaz, yalnızca okul binalarını değil aynı zamanda okulun temel malzemeleri olan sıra, masa gibi araçların da yenilenme ihtiyacı olduğunu belirtmişti.⁶²⁷ Hasene Ilgaz ayrıca okul aile birliklerinin uyumlu çalışması sonucu güzel gelişmelerin yaşandığını ifade etmişti. Ilgaz ayrıca Recep Peker Hükümeti’nden Darüşafaka için yeni bir bina yapımı istediğini, bu isteğin Hasan Saka Hükümeti döneminde hayata geçirildiğini söyledi. Kız eğitim binasının yapımına başlanmasından dolayı hükümete teşekkürlerini iletmişti.⁶²⁸

Halide Edip Adıvar ise 1951 yılı Millî Eğitim Bakanlığı bütçe görüşmelerinde eğitime ilişkin düşüncelerini paylaşmıştı. Halide Edip Adıvar, Eğitim Bütçelerinin savunma bütçelerinden sonra en büyük payı aldığını söyledi. Türkiye’yi ileri milletler seviyesine ulaştırmak için eğitim bütçesinin her yıl arttırılması gerektiğini ifade etti. Cumhuriyetin kurulmasından itibaren eğitim teşkilatına her zaman önem verildiğini, buna karşın eğitimde yanlış adımlar atıldığını, kafa ve kalp olarak tanımladığı inanç ve realitenin iyi bir dünya demokrasisine ulaştırmaktan uzak olduğunu ifade etti. *“Işıkların çoğu sağa veyahut sol totaliter meşalelerden sızmış ve hala da sızmaktadır. Demek ki biz bu binanın esasını muhafaza edeceğiz. Işık menşelerini değiştireceğiz, kafasını ve kalbini daha normal suretle işleyen bir hale getireceğiz”* dedi.

⁶²⁶TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.3, s.404.

⁶²⁷TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.8, s.595.

⁶²⁸TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.8, s.596.

Adıvar, Cumhuriyet döneminin en başarılı yanını ilkokullar olduğunu söyledi. Harf inkılabının da memleketimizde ümmiliği azalttığının altını çizdi. Adıvar, ilkokul çağını geçenlere de okuma yazma öğretilmesi gerektiğini ifade etti. Liselerin ise yalnızca modern binalarla değil, iyi yetiştirilmiş unsurlarla başarıya ulaşacağını belirtti.

Halide Edip Adıvar, bir milletvekili olarak, vilayetlerde lise açılmasının seçim vaadi olarak sunulmasını doğru bulmadığını dile getirmişti. Liselerin belirli bir düzeye ulaşmadan yenilerini açmanın doğru olmadığını, orta mektep seviyesinde liselerin olduğunu bu durumun ise eğitimdeki niteliği düşürdüğünü vurgulayarak, Türkiye'deki bir yaraya işaret etmişti.

Halide Edip Adıvar, üniversite özerkliği konusunda da düşüncelerini ifade etmişti. Cumhuriyet döneminin en hayırlı işlerden birinin üniversite özerkliği olduğunu söyleyen Adıvar, zaman zaman aksaklıklar yaşansa da, bu konuda kararlı olmak, gereken değişimleri üniversite hocalarına bırakmak gerekir demişti. Üniversitenin başarısının sayıya değil, *“Kafa, zihniyet ve kabiliyete”* dayandığını söyledi. Adıvar ayrıca, *“Tiyatro milli kültürün ve fikrin temel taşıdır”* derken, tiyatroyu halk üniversitesine benzetti. Tiyatronun, *“Bir milletin sanat ve dehasının”* dışı vuran ölçüsü sanatkarın olduğunu iddia etti. İnsanları eğlendirme vasfının öne çıksa da tiyatronun arkasında toplumsal bir fikir ve sanat aşısının olduğuna inanan Adıvar, *“Halkın ruhunun aynası tiyatrodur ve bu ayna açık ve hür kaldığı müddetçe halkımızı bize anlatır ve halka hizmet eder”* dedi.⁶²⁹

Tezer Taşkiran, üniversitelerde uygulanan doçentlik ve profesörlük unvanlarının öğretmenler için de uygulanmasını talep etmişti. Taşkiran, kadro yetersizliği nedeniyle üniversitelerde belirli sayıda doçent ve profesör istihdam edildiğini belirtmişti. Bu uygulamanın hayata geçirilmesi halinde bu unvanları alacak öğretmenlerin de teşvik edileceğine inandığını dile getirmişti. Öğretmenlerin de doçent ve profesörlere sağlanan imkanlardan yararlanmasını istemişti. Bunun yanında, öğretmenlerin gerçekleştirdiği kitap yazma, inceleme, araştırma gibi faaliyetler sırasında teşvik amacıyla terfi ve takdir yollarının aranması gerektiğini dile getirmişti.⁶³⁰

Eğitim sorunları görüşülürken gündemde yer alan konulardan biri de köy enstitüleri idi. 1940 yılında 3803 sayılı kanunla kurulan enstitüler, kırsalda yer alan

⁶²⁹TBMM Tutanak Dergisi, D.9, C.5, s.761.

⁶³⁰TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.3, s.404.

çocukların 5 yıl süreyle eğitim gördükleri yatılı bölge okullarıydı.⁶³¹ Köy enstitüleri çok partili döneme geçilmesiyle birlikte, kuruluş yıllarında çizilen çizgilerin dışına çıksa da temel misyonunu korumuştur. Köy enstitüleri ile ilgili sorunlar da Meclis gündeminin önemli konu başlıkları arasında yer almıştı.

Tezer Taşkiran ile Suut Kemal Yetkin, köy enstitülerinin öğrencilerini yalnızca köy çocuklarından seçilmesine ilişkin 3. Maddesinin değiştirilmesini teklif etmişti. Buna gerekçe olarak da köy yaşayışına ve kuruluşuna benzeyen ilçelerin olduğunu, burada yetişen çocukların bu haktan mahrum kalmamalarını istemeleri idi. Bu nedenle kanunda *“Enstitülere tam devreli köy ilkokullarını ve nüfusu 2000’den aşağı olan ilçelerin ilkokullarını bitirmiş, sıhhatli ve müstait(kabiliyetli) köylü ve kasabalı çocuklar seçilerek alınır”* olarak değiştirilmesi teklif edilmişti. (71)

Milli Eğitim Bakanı, Tahsin Banguoğlu bu teklifin, öğrenci olma işini kolaylaştıracağını söyleyerek Tezer Taşkiran’a ve Suut Kemal Yetkin’e teşekkür etmişti. Bu teklifin köy enstitüleri ruhuna aykırı olmadığını söylemişti. Ancak kaydı köyde olan şehirde yetişen çocukların köy enstitüsüne girmesini doğru bulmadığını belirtmiş, enstitüde amacın köy hayatını tanıyan ve köy şartlarına alışık olan çocukların girmesinden yana olduğunu söylemişti. Tezer Taşkiran ve Suut Kemal Yetkin’in teklifi Meclis tarafından kabul edilmişti.⁶³²

Köy Enstitüleri, Türk eğitim hayatının en büyük devrimlerinden biriydi. Nüfusun, %80 gibi bir çoğunluğunun köy-kırsal alanda yaşanan ülkenin, eğitim-öğretim kervanına katılması için dönem içinde bulunan en akılcı yöntemlerden biriydi. Elbette bu yöntemin uygulamada sağlıklı işleyebilmesi için, nitelikli öğretmen kadar, öğretmenin elindeki donatıların da mevcut şartlara uygun olması gerekmektedir. Bu nedenle zaman zaman köy enstitülerinden mezun öğretmenlerin geçimlerini sağlamak, çocuklarına daha yararlı olmak adına yaşam şartlarında iyileştirmeler yapılması gündeme gelmişti. Bu anlamda köy enstitüleri öğretmenlerinin maaşları, dersleri için kullanılacak arazinin temini, arazi temini sırasında görevli memurların ve amirlerin belirlenmesi, öğretmenler için tahsis olunacak ev ile köy öğretmenleri ile köy sağlık memurları için emeklilik sandığı kurulması, köy enstitüleri mezunu öğretmenlerle köy sağlık memurlarının geçimlerini

⁶³¹İ.Küçükcan (2014). *Köy Enstitülerinden Çifteler (ÇKE) Örneğine, Çifteler Köy Enstitüsü*. (Ed. K.Yakut), Eskişehir: Tepebaşı Belediyesi, s.1.

⁶³²TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.24, s.72.

düzenlemek üzere sunulan ek kanunda yer almıştı. Eğitim camiasının içinden gelen ve eğitim dünyasının sorunlarını Meclis'e taşıyan Tezer Taşkiran, ilgili komisyonun sözcülüğünü üstlenmişti.⁶³³

Kanunun birinci fıkrasında değişiklik yapılması yönünde bir teklif sunulmuştu. Teklifte, köy okullarının yapımı sırasında köylü kadınların kendi köylerinde bölge köy okulu yapımında yer alması uygulamasının kaldırılmasına yöneliktik. Konuyla ilgili söz alan Denizli Milletvekili Kemal Cemal Öncel, kanuna destek vererek, Türk kadınının geçici bir süre de olsa evinden ayrılmasının doğru olmadığını söyleyerek komisyon üyelerine şükranlarını sunmuştu⁶³⁴

Dönemin kadın milletvekillerinden olan Hasene Ilgaz, sözlerine CHP Parti Programına atıfla başladı. Ilgaz, programın birinci kısmının dördüncü maddesinde⁶³⁵ parti nazarında kadın ve erkek arasında bir fark gözetilmediği ifade edildiğini, kadın ve erkeğin her sahada birlikte yürüdüğünü söylemiş ve sağlanan eşitlik nedeniyle teşekkürlerini iletmişti. Hasene Ilgaz, kadınların yılın 20 günü bölge okullarının yapımında çalışmaları nedeniyle evlerinden ayrı kaldığını hatırlatmıştı. Ilgaz, yaptığı geziler sırasında köylü kadın ve erkeklerin bu durumdan şikâyet etmediklerini, aksine çocuklarının aydınlanmasını sağlayacak inşaat işinde seve seve çalıştıklarını dile getirdi. Bunun yanında hayatın büyük yükünü omuzlarında taşıyan kadınların yaz aylarında hem tarla, bağ işi ile hem de kışın ihtiyaç duyulan malzemelerin hazırlanmasındaki sorumluluğunu hatırlattı. Bunların yanında bir de inşaat işinde çalışmasının kadının yükünü arttıracığını ifade etmişti. Bu sebeplerden dolayı kadınların bölge okul inşaatlarında çalıştırılmaması gerektiğini savundu.⁶³⁶

Hasene Ilgaz, görevli bulunduğu komisyonlarda da aktif görev üstlenmiş ve komisyon sözcülüğü yapmıştı. 1948 yılında Meclise gelen, köy okulu, öğretmen ve sağlık memuru evleri inşa ettirilmesiyle ilgili maddelerinin değiştirilmesi hakkında kanun tasarısını geçici komisyon sözcüsü olarak kanun hakkında milletvekillerini bilgilendirmişti. Ilgaz, enstitülerin son sınıfında okuyan öğrenci sayısını paylaşarak, bir yıl sonraki öğretmen ve okul ihtiyacını ortaya koymuştu. Ilgaz, bütçede on milyon lira

⁶³³TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.6, s.639.

⁶³⁴TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.4, s.147.

⁶³⁵“Parti yurttaşlarına hak ve vazife vermekte kadın erkek olarak tefrik yapmaz” Bkz. CHP 1943 Parti Programı.

⁶³⁶TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.8, s.148.

ayrıldığını ve bu paranın 1803 okulun ihtiyaçlarının karşılanacağını söylemişti. Kimi vekillerin bu paranın yeterli olmayacağı yönündeki eleştirilere ise, okulların büyük kısmının tamamlandığını, on milyon lira ile eksiklerin tamamlanacağını, 10 yıl için bütçeden ayrılan miktarın arttırılarak okul ihtiyacının büyük oranda karşılanacağını ifade etmişti.⁶³⁷

Hasene Ilgaz, 1948 yılı itibariyle köylerde okuma çağında 2 milyona yakın çocuk olmasına rağmen bunların ancak 250 bininin okumakta olduğunu ifade etmişti. Diğer yandan şehirlerde ilk öğretim çağındaki çocukların %80'inin eğitim almakta olduğunu ve binaların da yeterli olduğunu söyledi. Mecliste, köy okulları ve şehir okulları değerlendirildiğinde toplumsal adaletsizliğin ortaya çıktığını ifade eden milletvekillerine karşı Ilgaz, köy okullarının 10-15 bin liraya mal olurken şehir okullarının 100-200 bin liraya mal olduğunu hatırlattı. Köylünün okul için çalıştırılması angarya olarak değerlendirilirken yine köylüye vergi mükellefiyeti getirilmesi de toplumsal adaletsizlik olarak değerlendirilen yaptırımlar arasındaydı. Hasene Ilgaz uzun yıllar halk ile iç içe olması dolayısıyla halkın bu konudaki düşüncelerine yakından tanık olmaktaydı. Köylünün birkaç münferit olay dışında olumsuz bir tepki göstermediğini ifade eden Ilgaz, köylülerin iftiharla yaptıkları okulları kendilerine gösterdiğini söyledi.⁶³⁸

Hasene Ilgaz, kadınların bölge köy okullarında çalışma şartının 1947 yılında kaldırıldığını hatırlatarak, yaklaşık 3-4 km yol yürümek zorunda kalan kadınların sorumluluklarını aksattığı, 1947 yılı kanun görüşmelerinde aktarılmıştı. Bunun yanında köylünün 20-30 gün çalışma mükellefiyeti olduğu, çalışmadığı günlerde 2 lira para ödeyeceğini belirtti. Köy okullarının imece usulü yapıldığını söyleyen Ilgaz, ülkedeki nüfusun büyük bir bölümünün kırsal alanda yaşamasından dolayı en hızlı okullaşmanın bu yöntemle olacağını altını çizdi.⁶³⁹

Fakihe Öymen de VIII. Yasama döneminde eğitim konusundaki düşüncelerini ifade etmişti. Köy Okulları ve Köy Enstitüleri kanununa eklenen madde ile ilgili kurumlardan ilişkisi kesilen öğrenciler ve kefilleri hakkında ortaya çıkan tazminat alacaklarını affolunması Öymen'in söz aldığı konulardan biriydi. Bolu Milletvekili Lütfi Gören, köy enstitüleri için getirilen bu affın, sanat ve yapı okulları için de uygulanmasını gündeme

⁶³⁷TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.11, s.423.

⁶³⁸TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.11, s.423.

⁶³⁹TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.11, s.424.

getirdi ve bu yönde bir önerge verdi.⁶⁴⁰ Bütçe komisyonu adına söz alan Fakihe Öymen, Lütfi Gören'in teklifinin prensip açısından ayrı bir konu olduğunu, bu teklif ile sınıfta kalan ve başarısız olan öğrencilerin affi olmadığını bu yüzden kabul edilmemesini talep etti. İki eğitim kurumu arasındaki farkın sorulması üzerine Fakihe Öymen, köy enstitülerinin, kuruluş döneminde donanım açısından eksikleri olduğu, bu yüzden öğrencinin başarısızlığının da dış etmenlerin etkili olduğunu dile getirdi. Bakan Banguoğlu'da, Öymen'i destekleyerek, "*Bakanlık, Devlet hesabına okumaya girişmiş olup da şu veya bu sebepten okumayan bütün öğrencilerin tazminattan affi noktai nazarında değildir*" dedi. Buna karşın Meclis, Lütfi Gören'in önergesini kabul etti.⁶⁴¹

DP'nin iktidara geldiği yıllarda partili kadınlar da eğitim konusundaki aksaklık ya da önerileri Meclis gündemine taşımışlardı. İktidar partisi milletvekillerinden olan Nazlı Tlabar da II. Dünya Savaşı sonrası kurulan Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın eğitim, bilim ve kültür örgütü olan UNESCO ve Türkiye üzerinde durmuştu. Türkiye'nin de üye olduğu teşkilatta üniversite, yüksek okullar, sanat, edebiyat ve bilim kurumlarının temsilcilerinin yer aldığı belirtmişti.⁶⁴²

Nazlı Tlabar, UNESCO'ya yılda 90.000 dolar aidat verildiğini buna rağmen kurumdan yeterince faydalanılmadığını söylemişti. Tlabar, UNESCO'nun kitap kupon sistemin uygulamasından faydalanmasını, bu sayede kitap ve öğretim malzemeleri için ayrılan dövizin başka sahalarda kullanılabileceğini belirtmişti.⁶⁴³

Nazlı Tlabar, dönemin öğretim aracı olarak radyonun kullanılması konusuna da dikkat çekmişti. Avusturalya, Brezilya, İngiltere ve diğer ülkelerde, okul çağını geçen yetişkinlerin radyo ile eğitim aldığını hatırlatıp, kitlesel eğitim için UNESCO'nun çalışmalarının uygulanıp uygulanmayacağını sormuştu.⁶⁴⁴

Türkiye'de, radyonun daha çok eğlendirici vasfının ağırlıklı olarak kullanıldığını, eğitici vasfının ne zaman kullanılacağını soran Nazlı Tlabar, öğretici filmlerden yararlanmak için de UNESCO ile işbirliğine girilmesi gerektiğini söylemişti. Yine UNESCO'nun desteklediği, ülke için faydalı olacak olan bir bibliyografya merkezi, bir hidrojeoloji enstitüsü, bir meteoroloji enstitüsü, bir yer altı ve bir deprem araştırma

⁶⁴⁰TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.25, s.859.

⁶⁴¹TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.25, s.860.

⁶⁴²TBMM Tutanak Dergisi, D.9, C.5, s.762.

⁶⁴³TBMM Tutanak Dergisi, D.9, C.5, s.763.

⁶⁴⁴TBMM Tutanak Dergisi, D.9, C.5, s.764.

enstitüsünün kurulduğunu, bu birimlerin Türkiye’de de yapılması için harekete geçmek gerektiğini UNESCO’ya verilen 90.000 doların ülkenin yararına kullanılması için harekete geçilmesi gerektiğini söylemişti.⁶⁴⁵

İstanbul Üniversitesi İngiliz Filolojisi Profesörlerinden, IX. Yasama dönemi İzmir Bağımsız Milletvekili Halide Edip Adıvar 1953 bütçe görüşmelerinde, maliyeci zihniyetin ayağını yorganına göre uzatma düşüncesini teşvik ederken iktisatçı zihniyetin kaz gelecek yerden tavuk esirgenmez zihniyeti ile hareket edilerek bütçe oluşturulduğunu söylemişti. Maliyeci ve iktisatçı düşüncenin birlikte uygulandığında ahenkli bir bütçe çıktığını ifade eden Adıvar, 1953 bütçesinin bu minvalde yapılmış olduğuna dikkat çekmişti.⁶⁴⁶

Halide Edip Adıvar, bütçede en önemli payın savunma alanında olduğunu, 1953 yılında eğitim ve sağlık alanında bütçede payın arttırıldığını, bunun sevindirici bir gelişme olduğunu söylemişti. Adıvar, ilköğretimde okullaşma oranın arttırılmasını desteklerken, okulların nüfusa oranla yapılmasını, seyrek nüfuslu yerlerde bulunan öğrencilerin civar köylere dağıtılmasını istemişti. Bunun yanında, okul çağını geçen ve kırsalda bulunan vatandaşlar için Millî Eğitim Bakanlığı’ndan uzmanlar giderek broşür gibi unsurlar vasıtasıyla halkın aydınlatılmasını istemişti.⁶⁴⁷

Adıvar, dünyada en çok okullaşma oranına sahip ülkelerin Almanya ve Rusya olduğunu belirtmişti. Bunun yanında okullaşmanın artması ile niteliğin de artması gerektiğini aksi halde istenilen verimin elde edilemeyeceğini ifade etmişti. Halide Edip üniversitelerin *muhtar* yapılar olduğunu, hocaların da memur olmadığını belirttiikten sonra kişisel saldırı yapılmadığı takdirde üniversitelerde siyaset yapabileceklerini vurgulamıştı. Bunun yanında üniversite sayısını arttırma gayretini yanlış bulduğunu ifade etmişti. Üniversitelerin çoğaltılması halinde ortaya çıkacak sorunun “*Yarım Münevverler*” olacağını belirten Adıvar, yarım olmasa da bir ülkede münevver işsizliğinin son derece tehlikeli olacağına inanıyordu.⁶⁴⁸

TBMM’nin X. Yasama dönemi eğitimci milletvekillerinden olan Aliye Temuçin de düşüncelerini meclis kürsüsünden paylaşmıştı. Aliye Temuçin, görüşmeler sırasında, milli eğitimin anlamı üzerinde durmak istediğini söyledi. Bir ülkede, maddi imkanların

⁶⁴⁵TBMM Tutanak Dergisi, D.9, C.5, s.764.

⁶⁴⁶TBMM Tutanak Dergisi, D.9, C.20, s.357.

⁶⁴⁷TBMM Tutanak Dergisi, D.9, C.20, s.359.

⁶⁴⁸TBMM Tutanak Dergisi, D.9, C.20, s.361.

ve alt yapı unsurlarının sağlanmasına karşın manevi hayatı geliştirilmemesi halinde, bir gelişme beklenmemesi gerektiğini söyledi.

Aliye Temuçin, *“Biz 30 senede büyük inkılaplar yaptık. İskolastik, zihniyetten modern bir zihniyete geçivermiş bir milletiz. Bundan ötürüdür ki bunun hergün, yeni tezahürleriyle, ihtilatlarıyla karşı karşıyayız”* dedikten sonra, mevcut koşullarda demokrasi rejimi içinde, demokratik esaslar dahilinde, iyi bir insan, iyi bir vatandaş ve memleket sever, iyi bir Türk evladı olarak yetiştirilmesi gerektiğini söyledi. Temuçin, dönemin dayattığı maddeci ve *“mideci dünyaya”* karşı manevi değerlerin desteklenmesi gerektiğini söyledi.

Aliye Temuçin, dönemin bir panoramasını ortaya koyarak, bir yanda küçük bir aydın kitleye karşı, %80’lik ümmi bir kitle olduğunu, kentlerdeki sosyal yaşamla kırsal alandaki sosyal yaşam ve aile yaşantıları arasında farklar olduğunu söyledi. Eğitim hayatına da değinen Temuçin, *“Çocuklarımızın mektep sıralarında aldığı terbiyeyi sokak ne hale getirmekte”* diyerek, ailelerin gerektiği gibi çocukları ile ilgilenemediğini iddia etmişti.

Aliye Temuçin, on dokuzuncu yüzyılda, ekonomik hayatta meydana gelen değişiklikler sonucunda kadınların da çalışma hayatına katıldığını söyledikten sonra medeni dünya, kadının çalışma hayatına katılması ile ortaya çıkan kurumların henüz memleketimizde görülmediğini belirtmişti. Temuçin, *“Annesi çalışan çocuk evde kiminle kalmaktadır? Evde hizmetçisi varsa başka türlü yetişmektedir. Bugün çok ihtiyacı duyulan ana okulları, kreşler nerede? Bunlar muazzam iktisadi davalardır. Bu itibarla yarının neslinin yetiştirilmesi, meseleleri, anaokulları, kreşler ve devletçe ele alınması lazım gelen fevkalade ehemmiyetli mevzularımız vardır. Bütün bunları buraya bağlamamdaki maksadım biz insan hayatının, temel eğitiminin birlikte başlamış olduğunu düşünmekte olduğundan ötürüdür”* demişti.

Aliye Temuçin’in üzerinde durduğu bir diğer konu halk eğitimi idi. Halk eğitiminin tam anlamıyla uygulanması halinde, sosyal hizmetler bakımından tüm ihtiyaçların karşılanacağını söyleyen Aliye Temuçin, öğretmenin iyi olmaması halinde yine toplumdan büyük beklenti içine girilmemesi gerektiğine inanıyordu.⁶⁴⁹

⁶⁴⁹TBMM Zabıt Ceridesi, D.10, C.5, s.601.

DP Milletvekili Hilal Ülman, eğitimci kimliğinin yanı sıra DP'nin muhafazakâr bakış açısını yansıtan XI. Dönem TBMM'de yer alan kadın Milletvekillerinden biriydi. Yüksek İslam Enstitüleri'ne Kadro Eklenmesine Dair Kanun hakkında söz alan Hilal Ülman, İmam-Hatip Okullarının mezun vermeye başlamasını ülkedeki büyük bir boşluğun dolmaya başlaması olarak gördüğünü ifade etmişti. Ülman, memlekete hurafe ve batıl, itikattan uzak insanlar yetiştirebilmek, için getirilen bu teklifin kabul edilmesi gerektiğini söylemişti. Yıllarca ihmal edilmiş bu davanın bir an önce çözüme kavuşturulması gerektiğini belirten Hilal Ülman, kanunun kabul edilmesi halinde “*Dinini seven Müslüman bir Türk vatandaşının minnet ve şükranlarını*” sunacağını ifade etmişti.⁶⁵⁰

Hilal Ülman, 3407 Sayılı Kanun'un 3. Maddesinin 1. Fırkasının Değiştirilmesi Hakkındaki Kanun görüşmeleri sırasında söz alarak düşüncelerini ifade etmişti. İlkokul öğretmenlerine müfettiş olma yolunu açacak bu teklif Ülman tarafından desteklenmişti. İlköğretim davasının maarifin temeli olduğunu söyleyen, Ülman “*Cahili azaltmak, dolayısıyla milli, içtimai ve siyasi sahada, kültür seviyesinin yükseltilmesini sağlamak, parti için programının maarif alanındaki ana prensibidir*” demişti. Bu teklif, öğretmenlik mesleğini cazip kılmakta diğer taraftan ise yetenek ve güçleri uygun olan öğretmenlerin yükselmesini sağlamaktadır, demişti. Ülman bir “*Memleketin refahı terakki ve inkişafı öğretmenlerin mesaisine bağlıdır*” dedikten sonra, terfi yolu açılan öğretmenlerin büyük fedakarlıkta bulundukları mesleklerine daha da kuvvetle bağlanacaklarını iddia etmişti.⁶⁵¹

Hilal Ülman, bu kanun ile özel sektöre geçme eğilimi olan öğretmenlerin mesleklerinden ayrılmalarını engelleyeceğini de öne sürmüştü. Ülman, ayrıca müfettişlik hakkında istatistiki bilgiler de vermişti. 1938 yılında 7000 ilkokul, 15.000 öğretmen ve 382 müfettiş var iken artık bu rakamların değiştiğini 21.000 ilkokulu 50.000 öğretmen 340 müfettiş bulunduğunu belirterek müfettiş sayısında bir ilerleme sağlanamadığını ortaya koymuştu. Bununla birlikte müfettiş olmak için Gazi Terbiye Enstitüsü Pedagoji şubesinden ya da muadili yabancı okullardan mezun olmak gerektiğini hatırlatmıştı. Kanunu yerinde bulan Ülman “*demokrasi davasının temel taşı olan maarif meselelerinde*

⁶⁵⁰TBMM Zabıt Ceridesi, D.11, C.9, s.618.

⁶⁵¹TBMM Zabıt Ceridesi, D.11, C.4, s.662.

büyük bir tesanüt gösteren yüksek heyetinizden her türlü siyasi düşünce ayrılıklarını bir tarafa bırakarak” kanunun kabulünü istemişti.⁶⁵²

Hilal Ülman, Millî Eğitim Bakanlığı’nın 1955 yılı Bütçe görüşmelerinde, konuşmasına eğitimin öneminden söz ederek başlamıştı. Ülman, Millî Eğitim Bakanlığı’nın ilk görevinin öğretmen maddi ve manevi refahını sağlamak olduğunu söylemişti. Maddi refahın sağlanamaması durumunda boş zamanlarında ek işler yapmak durumunda kalırsa öğretmenin kendini mesleğine veremeyeceğini ifade etmişti. Bunun yanında Ülman, ülkedeki eğitimci-öğretmen sayısının azlığını, yalnızca nüfus artışı ya da öğrenmeye hevesli neslin azlığı değil aynı zamanda, eski yıllarda kapatılan öğretmen okullarına da bağlamıştı. 1950 yılından itibaren öğretmen okulu ve üniversite açılmasına rağmen istenilen rakamlara ulaşılamadığını söyleyen Ülman, ayrıca iktidarın ilköğretim öğretmenlerine sağladığı intibak kanunun orta öğretimde bulunan öğretmenlere de sağlanmasını istemişti.⁶⁵³

Geleceğin bekçisi ve istikbalin koruyucusu olarak tanımladığı Türk gençliğinin yetişmesi için hazırlanan 1960 yılı Millî Eğitim Bakanlığı bütçesini kutlayan Hilal Ülman, *“Maarif davalarının azameti, demokrasi anlayışının ahlak ve fazileti içinde tarihi hasletlerimizin vicdanımıza akseden sesini dinleyecek, ilme, kültüre yarının Türk gençliğine vatana, dünyaya ve medeniyet tarihine karşı”* görevleri olduğunu söylemişti. Ülman, milli dava olarak tanımladığı eğitim konusunda siyasi fikir ayrılıklarını bir yana bırakarak ortak hareket edilmesi gerektiğinin altını çizmişti. Millî Eğitim Bakanlığı’ndan isteklerini sıralayan Ülman, orta ve teknik eğitim kadro kanunun biran evvel çıkarılmasını istemişti. Öğretmen yetiştiren bölümlere daha fazla burs sağlanmasını, öğretmenin görgüsünü ve fikren gelişmesini sağlayacak, yurt içi ve yurt dışı gezilerine ağırlık verilmesinin fikir işçisi olarak tanımladığı öğretmenlerin maddi manevi gelişimine katkı sağlayacağını söylemişti. Bunun yanında, Yüksek İslam Enstitüsü’nün manevi kalkınmayı sağlayacağını söyleyerek sayılarının arttırılmasını istemişti. Hilal Ülman köy gezici kursları üzerinde de durarak bu kursların oldukça faydalı olduğunu değinmişti. *“Medeniyet ışığını nurlu elleri ve örnek durumlarıyla köylere götüren”* bu kursların sayılarının arttırılmasını istemişti. Ülman son olarak Millî

⁶⁵²TBMM Zabıt Ceridesi, D.11, C.4, s.663.

⁶⁵³TBMM Zabıt Ceridesi, D.11, C.2, s.721.

Eğitim Bakanlığı Bütçesine köy okulları için konulan 110 milyon liranın faydalı olduğunu ve köylü vatandaşlar adına hükümete teşekkürlerini sunduğunu ifade etmişti.⁶⁵⁴

Akademi kökenli milletvekillerinden biri olan Nuriye Pınar, akademinin insan kaynağı olan asistanlık kurumunun iyileştirilmesi için bir teklifte bulunmuştu. Pınar'a göre Asistan olabilmek için, sadece fakülteyi iyi derecede bitirmiş olmanın yeterli olmadığını, aynı zamanda, yabancı dil bilmek, sürekli çalışma yeteneğine sahip olmak ve kısa zamanda, doktorasını bitirmek gerekmektedir. Bunun yanında, asistanlık mesleğinin mali açıdan diğer memurlardan farklı bir uygulama yapılmadığını ifade etmişti. Bu durumun fakültelerde asistanlık görevini yerine getirecek, personel bulunmadığını ve yeni mezunların, özel sektörün gelişmesine paralel olarak yüksek ücretli işleri tercih ettiklerini söyledi. Bu sebeplerden dolayı asistan olarak tayin edilenlerin maaşlarına ilave olarak ayda 100 lira tazminat verilmesi, bunun yanında doktorasını veren ve doçentlik tezine başlayan asistanlara da 50 lira tazminat verilmesi teklif edilmişti. Bu şartlar altında asistanlığın ilgi çekici hale gelmesi amaçlanmıştı. Bu teklif kabul edilmiş ve uygulamaya girmişti.⁶⁵⁵

2.3.4.2. Sağlık alanındaki düşünceleri

Makbule Dıblan doktor milletvekillerinden biriydi. Makbule Dıblan 1947 yılı bütçe görüşmeleri sırasında bütçede verem hastalığı ile mücadele için 123 bin lira ayrılmasını şaşkınlıkla karşılamıştı. Verem ile mücadelede esas olan kurumların verem savaş dispanserleri olduğunu söyleyen Dıblan, yaygınlık gösteren bu hastalığın tıbbi tedavinin yanında iyi beslenme ile de tedavi edileceğini ifade etmişti.

Makbule Dıblan, bütçeye konulan 123 bin lira ile yalnızca Rize ilinin veremle mücadelesine destek olacağını ifade etmişti. Veremle mücadelede sanatoryum, verem dispanseri kadar verem uzmanlarının da önemli olduğuna dikkat çekmişti. Ancak bu alanda uzmanlık elde etmenin uzun ve zor bir iş olduğunu ve feragat gerektiren bir meslek olduğunun altını çizmişti. Makbule Dıblan, veremle mücadelede bir diğer ihtiyacın ise röntgen uzmanı olduğunu hatırlatmıştı. Büyük hastanelerden birinde görev yapan röntgen

⁶⁵⁴TBMM Zabıt Ceridesi, D.11, C.12, s.577.

⁶⁵⁵TBMM Devre X, İçtima 3, TBMM Maarif Encümeni Esas No:21219 Karar No: 19/25.11.1957

uzmanının iki hastanede aynı zamanda görevlendirildiğini belirtmişti. Dıblan, bu alanda uzman yetiştirilmesi için devletin destek vermesi gerektiğini vurgulamıştı.⁶⁵⁶

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın 1946 yılı bütçe görüşmelerinde söz alan Hasene Ilgaz, sağlık alanında sorun olarak gördüğü konulara dikkat çekti. Ilgaz, devlet tarafından okutulan doktorların zorunlu hizmetlerinin bitiminde daha fazla para kazanmak için büyük şehirlere gittiklerini bu durumun ise bölge halkı için mağduriyete sebep olduğunu vurguladı. Hasene Ilgaz, Makbule Dıblan'ın dile getirdiği röntgen uzmanı konusuna da dikkat çekti. Ilgaz, röntgen cihazı bulunmasına rağmen röntgen uzmanının bulunmaması nedeniyle sağlık hizmetlerinde aksamalar yaşandığını ifade etti. Röntgen uzmanları gibi bakteriyologların da yetersiz olduğunu, var olanların ise doktorlar gibi kısa süre büyük şehirlere gitmenin yollarını aradığını söyledi. Bunu engellemek adına, bütçeye gerekli ödeneklerin konularak sağlık çalışanlarının ekonomik anlamda refaha kavuşturulması gerektiğini ifade etti.⁶⁵⁷

Makbule Dıblan, 1948 yılı Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı bütçe konuşmalarında verem konusu üzerinde durmuştu. Veremin insan sağlığını tehdit eder bir hal aldığı üzerinde duran Dıblan, bakanlığın verem konusunda geç kaldığını iddia etmişti. Makbule Dıblan, 1948 bütçesinde seyyar verem tarama ekibinin yer alması gerektiğini belirtmişti. Dıblan, veremle mücadelede sadece bakanlığın çalışmalarının yeterli olmayacağını, refah seviyesinin de arttırılması gerektiğini ifade etmişti. Bunun yanında veremle savaşta dispanserlerin ve istasyonların etkili olduğunu, bütçede bunların da yer alması gerektiğini vurgulamıştı. Dispanserlerde hasta vatandaşların sağlığına kavuşmasının yanında diğer vatandaşların da sağlığının korunacağını söylemişti.

Makbule Dıblan, veremle mücadele eden bir doktor olarak alanda çalışan doktorlarında ekonomik açıdan desteklenmesi gerektiğini dile getirmişti. Dıblan, *“Verem mikroplarının milyonlarca hatta milyarlarcasının kaynaştığı bir salonda, bir hekim sabahtan akşama kadar çalışıyor, uğraşıyor. Veremli hastaların kimine şifa, kimine teselli, kimiyle dostluk”* kurar dedikten sonra, bu alanda çalışan doktorların verem olması halinde bunun meslek hastalığı kabul edilmesini istemişti. Dıblan'ın dile getirdiği

⁶⁵⁶TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.3, s.569.

⁶⁵⁷TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.16, s.477.

hastalıklardan bir diğeri Necator⁶⁵⁸ hastalığıydı. Bu hastalığın Karadeniz bölgesinde yoğun olduğunu belirten Dıblan, bu alanda da çalışmaların yapılmasını istemişti.

Makbule Dıblan, sağlık alanındaki sorunlardan birinin de hemşire davası olduğunu belirtmişti. Sağlık ordusunun tamamlayıcısı ve belkemiğinin hemşireler olduğuna inanan Dıblan, liyakat ve kifayet sahibi hemşirelerin yetiştirilmesini istemişti. Türk hemşirelerinin dünyanın modern hemşirelik anlayışı ile aynı noktada buluşturmak gerektiğini ifade etmişti.⁶⁵⁹

Makbule Dıblan'ın ısrarla üzerinde durduğu verem ile ilgili kanun 1949 yılında Meclis'e gelmişti. Dıblan, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Kemal Beyazıt'a verdiği destek için teşekkür etmiş ve ülke için hayırlı bir adım olduğunu ifade etmişti. Makbule Dıblan, veremle mücadelede verem dispanserlerinin ayrı bir yeri olduğunu ve veremlilerin tespit edilmesi ve toplumdan ayrılmasını sağlama misyonu olduğunu belirtmişti. Bunun yanında dispanserlerin veremlileri tedavi etme misyonu olduğunu hatırlatmıştı. Makbule Dıblan, veremle mücadelede etkili bir unsurun da ziyaretçi hemşire olduğunu söylemişti. Ziyaretçi hemşirelerin, veremin bulaşıcı bir hastalık olduğunu ve bu hastalıktan korunma yolları konusunda yapılması gerekenleri halka anlatmakla görevi olduğunu belirtmişti. Ancak ülkemizde yeterli ziyaretçi hemşire olmadığını ifade eden Dıblan, bu konuda gerekli çalışmaların yapılmasını bakandan istemişti. Verem konusunda uzman hekimlerin de temel unsurlardan biri olduğunu hatırlatan Dıblan, uzman hekimlerin barem çerçevesinde mütalaa edilmemesini, hasta olmaları (verem) halinde tedavi yollarının aranmasını ve sigorta ettirilmeleri gerektiğini ifade etmişti.⁶⁶⁰

Makbule Dıblan, veremle mücadelede en temel çözümün BCG aşısı olduğunu belirtmiş, Bakanlığın aşı ile ilgili çalışmalara gereken önemi verdiğini dile getirip teşekkür etmişti. Dıblan, veremle etkili mücadelenin en önemli etkenlerinden birinin sağlıklı ve düzenli beslenme olduğunu ifade ettikten sonra sağlık alanında yapılması gerekenlerin yanında “*Hayatı ucuzlatmak*” gerektiğini ifade etmişti. Ucuz gıda ve ucuz ev halk için ulaşılabilir olmalı demişti.⁶⁶¹

Hasene Ilgaz, yaptığı geziler sırasında köyde görev yapan sağlık memurlarının köylü ile doğru iletişim kuramadığını iddia etmişti. Ilgaz, “*Bu gençlerin şahsiyetlerine*

⁶⁵⁸Kancalı bağırsak paraziti.

⁶⁵⁹TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.8, s.729.

⁶⁶⁰TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.18, s.246.

⁶⁶¹TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.18, s.247.

imanları az, köyü kalkındırma davasını başaracağından emin değiller” diyerek bu gençlere ailelerinden başlanarak okulda eğitim programına “*Çalışma sahasında bir iman bütünlüğü, bir şahsiyet terbiyesinin*” verilmesi gerektiğini ifade etti.⁶⁶² Hasene Ilgaz’ın dikkat çektiği bir diğer konu verem aşısına ilişkindi. Toplum sağlığı için gerekli olan bu uygulamanın doğum sırasında anneye ve çocuğa uygulanmasını, bunun için gerekli tedbirlerin almasını istedi.⁶⁶³ Hasene Ilgaz, ülkedeki hemşire sayısının yetersiz olduğunu söyledi. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı çalışanlarının kısa sürede bu konuda gerekli çalışmaları yapması gerektiğini belirtmişti.⁶⁶⁴

Mebrure Aksoley, 10 yıllık milli sağlık planını hazırlayanlara minnet ve şükranlarını sunduktan sonra, sağlık sistemi içinde yer alan aksakları ortaya koymuştu. Aksoley, yurt içinde gezdiği sağlık kuruluşlarının kimilerinin eski binalarda ve sağlık şartlarından çok uzağında hizmetler vermek durumunda olduğuna işaret etmişti. Diğer yandan modern yeni sağlık kuruluşlarının varlığından söz ederek, bu kuruluşlardaki en önemli sorunun yatak azlığı olduğunu söylemişti. Kimi hastanelerde hastaların aynı yatağı paylaşmak zorunda kaldığını ifade etmişti. Bunun yanında, sanatoryumlara ilave yatak konulması tavsiyesinde bulunmuştu. Aksoley diğer yandan personel azlığına dikkat çekerek, kimi zaman hasta yakınlarının-refakatçilerin hastalara yardım ettiğini belirtmiş, personelin ve ücretlerinin arttırılmasını istemişti.

Mebrure Aksoley’in dikkat çektiği bir başka konu ise hasta bakıcı ve hemşirelerin azlığı konusuydu. 1947 yılında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı yedi ilde, yedi hastanede hemşire okulu açmak istemişti. Bunlardan yalnızca ikisi açılabilirdi. Bunun nedeni ise, Aksoley’in iddiasına göre okulda okumak isteyen aday çıkmamasıydı. Bafra’da bir lokantada hasta bakıcı-hemşire mesleğine kızları özendirmek adına afişlerin asıldığını belirtti. Mebrure Aksoley, sağlık çalışanlarından herhangi bir sınıfsal ayırım yapılmadan herkese eşit muamelede bulunmasını ve genç hekimlere meslek terbiyesi verilmesini istemişti.⁶⁶⁵

Bu dönemde sağlık alanının vazgeçilmez tamamlayıcısı olan ilaç konusu da Tezer Taşkıran tarafından gündeme getirilmişti. Tezer Taşkıran, yabancı ülkelere gelecek ilaçlardan alınacak gümrük vergilerinin kaldırılması konusunda yapılan çalışmanın

⁶⁶²TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.24, s.1071.

⁶⁶³TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.24, s.1072.

⁶⁶⁴TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.24, s.1072.

⁶⁶⁵TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.3, s.563.

yerinde olduğunu ifade etmişti. Orta halli vatandaşların edinmekte zorlandığı bu ilaçların ihtiyacı olan vatandaşlara ücretsiz verilmesi için de gerekli düzenlemelerin yapılmasını istemişti. Kendisinin tanık olduğu bir olayı aktaran Taşkiran, Ankara Kız Lisesi öğrencilerinden birinin “*mennenoite tutulmuş bir hasta için stereptomisini*” harçlıklarını biriktirerek temin ettiğini, bunun bir istisna olduğunu ifade etmişti. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Kemali Beyazıt, Tezer Taşkiran’ın dile getirdiği ilaçların ücretsiz olmasının devlet bütçesine büyük yük getireceğini, ileride bu isteğe dönük çalışmaları yapılabileceğini söylemişti.⁶⁶⁶

2.3.4.3. Çalışan kadın ve kimsesiz çocuklar hakkındaki düşünceleri

Türkiye’de Medeni Kanun ve 1930’lu yıllarda tanınan siyasi hayata katılma hakları, yasal çerçevede kadını erkek ile eşit kılmıştı. Bunun yanında toplumdaki değer yargıları, gelenek ve görenekler bir gecede değişme kabiliyetine sahip değildi. Nitekim kadının şiddet görmesi, toplumsal hayatta geri planda olması dönemin kadın hakları savunucuları tarafından da sıradan olaylar olarak kabul edilmekteydi. Kadının gördüğü muamele herhangi bir eleştiriye uğramadan dönemin kadın gazetelerinde yer bulabilmekteydi. Bu şartlar altında kadının yasalarla eşitliği kabullenilmiş ve toplumsal evrimin gelecek kuşaklar tarafından yapılması ümidiyle mevcut şartlar kabullenilmişti. Bu şartlar altında kadının Meclis’te varlık göstermesi ya da farkını ortaya koyması beklenen bir durum olmaktan uzaktı. 1945-1960 yıllarında Meclis’te artması beklenen kadın temsili ve kadın varlığı bir gerileme göstermişti. Bu durum hem nicelikte hem de nitelikte kendini göstermişti. İncelediğimiz dönem içinde 1945-1950 yılları arasında diğer dönemlere kıyasla kadınlar Meclis’te düşüncelerini ortaya koymada daha etkin rol üstlenmişlerdi. Ancak bu etkinlik bile yetersizdi. Meclis’te kadına ya da kadının haklarının geliştirilmesine dönük çalışmalar bir siluet şeklinde kalmıştı. Bu bölümde hiçbir dönemde kadından ayrı düşünölemeyen çocuk kavramı da kadın sorunu ile birlikte ele alınmıştır. Meclis’te gündeme gelen çalışan kadın, nikahsız birliktelikler ve bu birliktelikten doğan çocuklar ile kimsesiz ve suçlu çocuklar konuları ele alınmıştır.

Türkiye’de 1946 yılında kurulan Çalışma Bakanlığı ile iş yaşamına ilişkin yasalar Meclis gündemine gelmişti. İş kanunu bir yandan da çalışan kadının haklarını kapsayıcı

⁶⁶⁶TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.18, s.258.

kanunlar içermiştir. Kadının çalışma saatleri ve ücretleri yanında analık halleri yasal güvenceye kavuşturulmuştur. Hastalık ve Analık Sigortası ile ilgili kanun görüşmelerinde Tezer Taşkıran kanunun yerinde olduğunu hastalık ve analık hallerinde işçilerin büyük yararı olacağını ifade etmiştir. Taşkıran, analık halinde yapılacak doğum ve emzirme yardımının tek çocuk düşünülerek hazırlandığını ancak çoklu gebelik ve doğum olabileceğini söylemiştir. Bu durumda çocuk sayısına paralel olmak üzere yapılacak yardımın da arttırılmasını dile getirmiştir. Çalışma komisyonu sözcüsü Hulusi Oral'ın Tezer Taşkıran'ın önerisi desteklemesi üzerine kadını koruyucu ve kollayıcı bu teklif kabul edilmiştir.⁶⁶⁷

Çalışma Bakanlığı'nın 1951 yılı bütçesinde milletvekilleri söz alarak görüşlerini açıklamıştır. Nazlı Tlabar, Çalışma Bakanlığı bütçesinde çalışan kadınların en büyük sorunlarından biri olan kreş ve çocuk bakımevleri konusunda görüşlerini, dile getirmiştir. Nazlı Tlabar, 1946 yılında kurulan Çalışma Bakanlığı'nın İşçi Sigortaları kurumunda bu konunun defalarca dile getirilmesine rağmen, geçen yıllar içinde çözüme kavuşturulamadığını dile getirmiştir. Tlabar, kreş ve çocuk bakımevlerinin ülkenin geleceği üzerinde inkâr edilemez etkisi olduğunu söylemiştir. Ağır şartlar altında çalışan kadın ve erkek işçilerin, daha müreffeh bir çalışma ortamı sağlanıncaya kadar, *“Çocuk gailinden onları kurtarmak için teşebbüse geçelim”* demiştir. Tlabar'ın konuştuğu işçiler *“Ekmek mücadelesi ile pençeleşirken çocuklarımızın ihmal edildiğini görüyor, ızdırıp içinde yaşıyoruz”* sözlerini ile düşüncelerini ifade etmiştir.

Nazlı Tlabar, çalışan ailelerin çocuk bakım sorununun çözülememesinin gelecekte büyük toplumsal sorunlara neden olacağını iddia etmiştir. Çocukların kötü şartlar altında yetişmeleri gelecekte, ruhsal sorunların doğmasına neden olacağını söyledi. Bununla birlikte gayrisihhi barınma şartlarının göz ve cilt hastalıklarına neden olacağını belirtti.

Nazlı Tlabar, İsrail Devleti'nin Çalışma Bakanlığı ve işçi sayıları ile ilgili istatistik bilgiler verdikten sonra, İsrail'deki işçilerin, Türkiye'deki işçilerden daha iyi çalışma şartlarına sahip olduğunu belirtti. Bununla birlikte, Türkiye'de kreş ve çocuk bakımevinin bir an evvel faaliyete geçirilmesi gerektiğini dile getirdi.⁶⁶⁸

TBMM'de ele alınan Çalışma Bakanlığı bütçesinde, işçilerin kanunda yer alan hakları ele alınmıştır. İşçi evreleri ve hastaneleri konusunda sağlanan ilerlemeler,

⁶⁶⁷TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.22, s.446.

⁶⁶⁸TBMM Tutanak Dergisi, D.9, C.5, s.1106.

hakkındaki bilgiler paylaşılmıştı. Dönemin Çalışma Bakanı Haluk Şaman, Hastalık, Analık, Sigortalı ailelerin kapsamı ve sigortaları ile ilgili alınan kararların olduğunu ve hedefe ulaşmak için çalışmaların sürdüğünü dile getirmişti.⁶⁶⁹ Übeyde Elli de kadın işçiler hakkındaki konulara ilişkin düşüncelerini Meclis ile paylaşmıştı. Übeyde Elli; ilk olarak Milletlerarası Çalışma Sözleşmesi gereği, kadın-erkek ücret eşitliliğinin sağlanamadığını, ikinci olarak sanayi alanında çok sayıda kadın çalışmasına rağmen kadın müfettiş bulunmadığını ve kadınların sosyal durumlarının iyi araştırılmadığı yönünde kendisine şikayetler geldiğini ifade etmişti. Bunun yanında, ilgili kanun ve tüzük hükümleri gereği, 100 kadın işçinin bulunduğu iş yerinde çocuk kreşlerinin ve süt odalarının bulunması gerektiğini belirtmesine rağmen hem devlet hem de özel kuruluşlarda bu oluşumların yapılmadığına dikkat çekti.⁶⁷⁰

Çalışma Bakanı, Übeyde Elli'nin sözlerine cevap vermişti. Öncelikle, kadın-erkek işçiler arasında eşit ücret uygulaması olduğunu, bunun 3008 sayılı iş kanunun 5018 sayılı kanuna eklenen birinci maddede yer aldığını ifade etti. Diğer yandan, bakanlık bünyesinde beş kadın müfettişin bulunduğunu kadın işçilerin çalışma şartları üzerine araştırma yaptıklarını, kadın işçilerin sayısı arttığında, kadın müfettişlerin de artacağını inandığını söyledi. Bakan kreş ve süt odaları hakkında görüş bildirmedi.⁶⁷¹

Dönemin önemli sorunlarından biri de nikahsız birliktelikler ve bu birliktelikten doğan çocuklar sorunuydu. Sinop milletvekili Cevdet Kerim İncedayı, nikahsız birliktelik sonrası dünyaya gelen çocukların babanın kaydında yer almadığını, bu durumun ise toplumun her alanında büyük sorunlara neden olduğunu ifade etmişti. Çevrede ailenin birlikteliğine tanık olunmasına rağmen resmi makamlarca onaylanmaması nedeniyle çocukların mağdur olduğunu ifade etmişti. Bu konuda kendisine çok sayıda talep geldiğini ileten İncedayı, bunun çözüme kavuşturulmasını istemişti.⁶⁷²

Tezer Taşkıran, bu kanun tasarısının üç kez Meclis gündemine geldiğini söylemişti. İlk olarak, 1933 yılında Meclis'e gelen kanunun kabulü sonucunda üç buçuk milyon kadar çocuk ile bir milyona yakın gizli evlenmenin kayıt altına alındığını söylemişti. 1945 yılında çıkan ikinci kanunda yedi yüz sekiz bin evliliğin kayıt altına alındığını bunun

⁶⁶⁹TBMM Zabıt Ceridesi, D.11, C.12, s.903.

⁶⁷⁰TBMM Zabıt Ceridesi, D.11, C.12, s.906.

⁶⁷¹TBMM Zabıt Ceridesi, D.11, C.12, s.907.

⁶⁷²TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.23, s.83.

sekiz bininin şehir ve kasabalarda, yedi yüz binin köylerde olduğunu belirtmişti. Tezer Taşkiran, bu teklifin toplumsal bir sorun olarak ele alınması gerektiğini ifade etmişti. Her şeyden önce var olan Medeni Kanun'un "*işlemediğini*" göstermesi açısından üzüntü verici olduğunu dile getirmişti. "*Eski itiyatlarla*" ortaya çıkan ve Medeni Kanun'un getirdiğini inkılaplara karşı gerçekleştirilen uygulamaları, yani emrivakilerin meşrulaştırıldığını söylemişti. Tezer Taşkiran, köylerde yapılan nikahların dini, imam nikahı olduğunu söyledikten sonra insanların dini nikah yapmakta özgür olduğunu ancak bunun yanında resmi makamlar tarafından tanınan nikahın da yapılması gerektiğini ifade etmişti. Taşkiran, bu konuda halkın yeterince aydınlatılmadığına inanırken diğer yandan resmi nikah için ortaya konulan uygulamaların özellikle köylerde yaşayan halk için büyük bir problem olduğunu dikkat çekmişti. Doktor muayenesi için doktorun kazada bulunmaması durumunda çiftlerin uygulamada daha kolay olan imam nikahına yöneldiklerinin altını çizmişti.⁶⁷³

Tezer Taşkiran, bu konuda bir kolaylık sağlamak adına, köy öğretmenlerinin ya da sağlık memurlarının evlenme işi ile görevlendirilmesinin gerektiğini ifade etmişti. Diğer yandan evlenecek erkeklerin yol vergisinden muaf tutulmasının da resmi evliliğe teşvik olabileceğini ifade etmişti.⁶⁷⁴

Tezer Taşkiran, 9. Dönemde konu yeniden gündeme geldiğinde aynı minvalde bir kez daha ele almıştı. Taşkiran Medeni Kanun'un evlenmeye ilişkin maddelerinin iyi işlemediği ifade etmişti. Tezer Taşkiran bunu evlenme-nikah işlemlerinin zor olmasına bağlamıştı. Medeni Kanun'u, *inkılapların en mühimleri arasında* kabul ederken kanunu köylünün ayağına götürmek gerektiğini dile getirmişti.⁶⁷⁵

Kimsesiz ya da suçlu çocuk kavramı özellikle II. Dünya Savaşı yılları ile birlikte Türk basınında sık rastlanılan kavramlar arasında yer almıştı. Savaş dışı olunmasına rağmen savaşın ateşini hayatın hemen hemen her alanında hissedilen ve mevcut şartlardan etkilenen bir kesim de çocuklar olmuştu. Erkeklerin silah altına alınması, kadınların çalışma hayatına dahil olma zorunluluğu ve dağılan evlilikler ile ahlaki yozlaşma kimsesiz ve suçlu çocuklar kavramını Meclis gündemine taşımıştı. Zehra Budunç; Cumhuriyetin, kimsesiz çocuklara müdahale etmekte geç kaldığını belirtti. Bunun

⁶⁷³TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.23, s.85.

⁶⁷⁴TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.23, s.86.

⁶⁷⁵TBMM Tutanak Dergisi, D.9, C.5, s.464.

yanında yedi yaşına kadar Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın yedi yaşından sonra Millî Eğitim Bakanlığı'nın korumasına alınmasının doğru olmadığını, yaşına bakılmaksızın çocukların Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı korumasında olması gerektiğini ifade etti. Budunç bunun yanında, ilgili kanunda, bütçede ayrılan 750 bin liranın bu çocukların bakımı için yetersiz olduğunu söyledi. *"Bu para ile ancak bu çocukları kampa toptasak ve kaçmasınlar diye etrafına nöbetçi koymak için kafi gelebilir, hatta yetişmez bile"* demişti.⁶⁷⁶ Zehra Budunç, kreşlerde ve fabrikalarda uzun yıllar çalıştığını söyleyerek bu iş için 10 milyon lira ayrılmasını ve çocukların bakımını Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın üstlenmesi gerektiğini ifade etmişti.⁶⁷⁷

Makbule Dıblan, kanun tasarısında, yeterli bütçenin yer almadığını belirtmişti. Dıblan, kanunda çocukların yaşlarına göre bir sınıflamaya gidildiğini, 7 yaş öncesi Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı himayesindeyken 7 yaş sonrası Millî Eğitim Bakanlığı himayesinde olması gerektiğini belirtmişti. Buna gerekçe olarak ise 7 yaş üstü çocukların pedagojik eğitime duyduğu ihtiyacı göstermişti.⁶⁷⁸

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Behçet Uz, ülkenin nüfus artış politikasını desteklediğini bu doğrultuda nüfus çokluğuna büyük ihtiyaç duyulduğunu söylemişti. Bakan tasarımı üç gruba ayırmıştı. Bunları; *"Yeni doğan ve süt yaşında en küçük terkedilmiş kimsesiz çocuklar; 3-7 yaş arasındaki terkedilmiş kimsesiz çocuklar; 7-19 arasındaki "okula, işe ve sanata ayrılacak terkedilmiş ve kimsesiz aylak çocuklar"* olarak tanımlamıştı. Bu çocukları doğumdan 18 yaşına kadar bakmak, barındırmak, yaşatmak, yetiştirmek ve cemiyete faydalı ve verimli bir uzuv haline getirmeyi amaçladıklarını söyleyen Bakan, memleketin gerekli yerlerine kreş, yuva, pansiyon açarak terzilik, kunduracılık ve marangozluk gibi atölyeler açarak, yetenekleri doğrultusunda yetiştirmeyi hedeflemekteydi. Bunun yanında devlet ve özel çiftlik ve fabrikalarına yerleştirmek, kız çocuklarından bazılarını büyük ihtiyaç duyulan hemşirelik, hasta bakıcılık ve ebelik gibi mesleklerde yetiştirmeyi arzu ettiklerini belirtti.⁶⁷⁹

Konya Milletvekili Sadi Irmak ise Ankara Çocuk Islah Evi'nde güzel gelişme gösteren çocukların bulunduğu modern yöntemler izlenerek çocukların gelişimine katkıda bulunacağını söyledi. Bunun yanında Irmak, bu çocukların büyük şehirlerden

⁶⁷⁶TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.12, s.24.

⁶⁷⁷TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.12, s.25.

⁶⁷⁸TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.11, s.565.

⁶⁷⁹TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.11, s.571.

uzak tutmak gerektiğini belirtti. Irmak ayrıca, memleketin uygun yerlerinde ilköğretimden sonra, öğretmen okulu ya da yüksekokul yerine yeteneklerine göre kimini arazi sağlayarak ziraatçı kimini fabrika işçi, yeteneği olanları Batı'ya eğitim almaya göndermeyi önerdi.

Sadi Irmak, ilk Çalışma Bakanı olmanın verdiği bakış açısıyla olaya farklı bir zaviyeden yaklaşmıştı. Çocuk sorununun aynı zamanda bir iş sorunu olduğunu dile getirdi. *“Ya çalışmadan ya da işsiz ana-babanın çalışamamasından veya iş bulamamasından dolayı yani herhangi bir surette olursa olsun çalışma vetiresiyle ilgili bir sosyal afetin neticesidir”* demişti.⁶⁸⁰

Tezer Taşkıran, kanun tasarısının *“Memleketin çocuk davasının çok önemli bir cephesini ele almakta ve beden, ruh, ahlak bakımından gelişmeleri tehlikede bulunan çocukları korumak ve bunları cemiyete faydalı uzuvlar haline getirmek amacını gütmektedir”* dedikten sonra uzun zamandır beklenen tasarının ele alınmasından dolayı duyduğu mutluluğu dile getirdi. Taşkıran, geçmişte Medeni Kanun, Hıfzıssıhha Kanunu, Ceza Kanunu gibi kanunlarda çocuğu koruyucu tedbirler alınmış olduğunu hatırlattı. Umumi Hıfzıssıhha Kanunun 161. Maddesinde *“Metruk, kimsesiz çocukların altı yaşına ikmal edilinceye kadar mahalli belediyelerce ve belediye olmayan yerlerde köy ihtiyar heyetlerince himaye edilmesini mecbur kılmıştır.”* Yine Medeni Kanun'un 273. Maddesinin de *“Çocuğun bedence ve fikirce gelişmesi tehlikede bulunur yahut çocuk manen terkedilmiş bir halde olursa yargıç çocuğu ana ve babasının elinden alarak başka bir ailenin yanına veya müesseseye yerleştirebilir”* ifadesi yer alır ancak bu kanunların uygulanamaması neticesinde beklenen faydada ortaya çıkmamıştır. Bu nedenle yapılacak kanunun uygulanabilir olması gerekir, demişti.⁶⁸¹

Hükümet, kanun tasarısının gerekçesinde uygulamaların pilot bölgede izlenmesinden sonra yaygınlaştırmayı amaçladığını dile getirmişti. Bu durumda kanunun olumsuz yanları varsa giderek daha verimli hale getirilmesi amaçlanmıştı. Taşkıran, bu minvalde *“kimsesiz, avare çocuklar”* konusunun yoğun olduğu Ankara, İstanbul gibi büyük illerden başlanılmasının daha doğru olduğunu söyledi.⁶⁸²

⁶⁸⁰TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.11, s.520.

⁶⁸¹TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.11, s.523.

⁶⁸²TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.11, s.523.

Tezer Taşkıran, kanun tasarısında öncelikle ele alınması gereken çocuk zümresinin “Başı boş çocuklar” olması gerektiğini söyler. Taşkıran, İsviçre’de bir dergide, Başı boş çocuklar için “Cinayetin ihtiyat ordusu” ifadesinin kullanıldığını, “Beden, ruh ve ahlak gelişmeleri tehlikede bulunan bugünün kimsesiz, terkedilmiş çocukları yarının suçlu büyükleridir” diyerek kanunun kabul edilmesi ve uygulanması halinde toplumun “Tehlikeden kurtarılmış” olacağını söyledi.⁶⁸³

Tezer Taşkıran, Adalet Bakanlığı’ndan Batı ülkelerinde bulunan çocuk mahkemelerinin bir an evvel kurulmasını ve Çalışma Bakanlığı’ndan ise 12-18 yaş arasında sanayide çalışan çocukları koruyucu hükümlerin genişletilmesini istemişti. İş kanununa göre küçük sanayi ve el sanayinde çalışan çocukları koruyan hükümlerin olmadığını söyleyen Taşkıran, bu konuya eğilmek gerektiğini belirtti. Diğer yandan müvezzilik, seyyar satıcılık, hamallık yapan çocukların ise kimsesiz olmadığını ancak ailenin ekonomik yükünü hafifletmek için yaşam mücadelesi verdiğine dikkat çekerek bu çocukların bedenlen, ruhen, ahlaken tehlike ile karşı karşıya olduğuna dikkat çekti.

Tezer Taşkıran, 1947 yılında Millî Eğitim Bakanlığı’nın desteği ile Ankara’daki ilkokullarda bir araştırma yapıldığını belirttikten sonra, araştırma sonuçlarını milletvekilleri ile paylaştı. Buna göre “Ankara’da ilkokul talebesi olup şurada burada çalışan çocuk sayısı 1965 idi. Bunların vasati kazancı da 45-50 kuruştı. Gerçi günde 2.5-3 lira kazananlar da vardı. Fakat buna mukabil günde 10 kuruş kazanan da mevcuttur. Yedi yaşından 15 yaşına kadar olan bu çocukların hepsi kazandıkları paralar ailelerine verdiklerini söylemekteydiler” dedi. Taşkıran, bu durumun önüne geçmek için ailelerin geçimini düzenlemek gerektiğini söyledi. Ancak, bunun da kısa vadede düzeltilemeyeceği için çocukların çalışma şartlarını düzenlemek gerektiğini ifade etti. Taşkıran bu düşüncesini şu sözlerle dile getirdi; “Çocukları bu seyyar satıcılığa, müvezzilik, hamallık işlerinin başıboş halinden mutlaka kurtarmak ve buna mukabil Çalışma Bakanlığı’nın tanzim edeceği esaslara göre Devlet, belediyeler, hayırsever vatandaş eliyle, kurulacak çocuk çalışma yurtları kurmak gerekir. Bu surette yaşlarına, beden takatlarına, terbiye ve psikoloji icaplarına göre düşünce kısa bir zaman çalışacak ve yine evlerine yardım edebilecek olan bu çocuklar sokakların çeşitli tehlikelerinden uzaklaştırılmış olacaktır. Alın terleriyle hayata tutunmak isteyen bu haysiyetli yavruların

⁶⁸³TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.11, s.523.

*ahlaklarını, sağlıklarını korumak borcumuzdur” dedi. Çocukların kendi keyfi ihtiyaçları için çalıştıran ana-babaların ise cezalandırılmaları gerektiğini dile getirdi.*⁶⁸⁴

Çalışma Bakanlığı’nın bu konuda gerekli çalışmaları yapması gerektiğini söylenen Taşkıran, tahsisat eksikliğine dikkat çekerek, bu büyük dava için 750 bin liranın ayrıldığını ancak bunun yetersiz olduğunu gerekirse bütçesinin diğerkalemlerinden kesinti yaparak bu toplumsal davaya aktarmak gerektiğini ifade etti. Taşkıran daha sonra *“Bu kimsesiz, bedbaht çocukları büyük meclisin şefkatli himayesi ile başlarını Türk Milletinin göğsüne dayamış, kimseli ve mesut çocuklar haline getirmek için mümkün olan çabuklukla mümkün olanı yapmalıyız”* dedi.⁶⁸⁵

Tezer Taşkıran, Adalet Bakanlığı’nın 1951 yılı bütçe görüşmeleri sırasında söz alarak görüşlerini dile getirdi. Taşkıran, suçlu çocuklar üzerinde durarak⁶⁸⁶ Suçlu çocuklar için Ankara çocuk ıslah evi yapılmıştı. Ancak dönemin yasalarında, çocukların yargılanmaları ve cezalarını 18 yaşına geldiklerinde uygulanması Taşkıran için işin pedagojik yönü başta olmak üzere cezadan beklenen ıslah gibi uygulamaları zedelemekteydi. Suçun işlenmesi ve cezanın uygulanması arasında geçen süre içinde kişinin hayatına yeni bir yön verdiği sırada suçluların bulunduğu bir alana konulmasının yanlış olduğunu savundu.⁶⁸⁷

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de kız çocuk suçluların az olmasına rağmen aynı durumdaki genç kızları ve genç kadınların da hayatlarını olumsuz etkilediğı belirtti. Taşkıran, *“Çeşitli sebeplerle yollarını şaşırmış, ihmal ve gadre uğramış bütün çocukların her yaşta durumları ile alakalandırmak ve onları doğru yola, iyi vatandaş olma yoluna götürmeye çalışmak vazifemizdir”* diyerek kadın vicdanını meclise taşımıştı.⁶⁸⁸

Millî Eğitim Bakanlığı bütçesi görüşülürken, 427. Fasılda yer alan korunmaya muhtaç çocukların umumi masraflarına, Bütçe encümeninde 500.000 lira ilave edilmiş daha sonra 450.000 lirası indirilmişti. Milletvekilleri bu meblağın yeniden bütçeye ilave edilmesini teklif etmişti. Veysel Varol, bütçeye 500.000 liranın yeniden Türkiye’de 41 tane kurum olduğunu, 4052 çocuğun koruma altında olduğunu bunlardan 377 tanesinin

⁶⁸⁴TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.11, s.524.

⁶⁸⁵TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.11, s.525.

⁶⁸⁶Dönemin Türk Ceza Kanunu’na göre 11 yaşını bitirmemiş olan çocuklar hakkında tatbikat yapılamaz. 11 yaşını bitirip 15 yaşını doldurmamış ve suçu fark ve temyiz ile işlemiş olanlar cezalarını bir ıslah evinde çekerler. 15-18 yal arasında olanlar için de ayrıca ceza evleri vardı.

⁶⁸⁷TBMM Tutanak Dergisi, D.9, C.5, s.463.

⁶⁸⁸TBMM Tutanak Dergisi, D.9, C.5, s.464.

konuşma ve duyma engeli, 155'inin görme engeli olduğunu söyledi. Bu çocukların yetişmesinin daha sağlıklı şartlarda olması için bütçeye söz edilen paranın ilavesini istedi.⁶⁸⁹

Aliye Temuçin, korunmaya muhtaç çocuğun tanımını yaparak başladı. *“Medeni kanun ve Türk Ceza kanunun şümulüne giren bedeni, ruhi, ahlaki gelişmesi tehlikede olduğu görülen ve eğitimi Devlet tarafından yapılıp, özel müesseselerde yetiştirilip, cemiyet için faydalı bir eleman, bir insan olarak verilmesine gayret edilen çocuk demektir”* dedi. 5387 sayılı kanunla korunmaya muhtaç çocuklar Milli Eğitim, Sağlık ve Sosyal Yardımlaşma Bakanlıkları ile Mahalli İdarelere, belediyelere görev verilmiştir. Temuçin, 0-18 yaş arası 11 milyon çocuğun bulunduğu Türkiye’de; 2 milyon çocuğun, dilenen, serseri veya suç işleme olasılığı bulunduğunu söyledi. İki milyon korunmaya muhtaç çocuğa karşı, Millî Eğitim Bakanlığı’nın bu rakamı 300 bin olarak vermekte, ancak 4 bini devlet himayesi altındadır, diyen Temuçin, bütçede sözü edilen tahsisatın yeniden konulması gerektiğini söyledi.⁶⁹⁰

Bütçe Encümeni Sözcüsü Sebatî Ataman, bütçede eksiltmeye gidilme nedeninin tasarruf değil, para olmamasından kaynaklandığını dile getirdi. Aliye Temuçin’in vermiş olduğu kanun teklifinin de değerlendirilmekte olduğunu sözlerine ekledi.⁶⁹¹

Servet Sezgin ise, Aliye Temuçin’in hazırlamış olduğu kanun teklifini desteklediğini söyledikten sonra çocuğun milletin istikbali olduğunu, batıda bu konuya oldukça önem verildiğini söyledi. Sezgin bunun yanında, Türkiye’deki suçluların geçmişleri incelendiğinde, geçmişte terk edilmiş ve suça karışmış çocuklar olduğunu ifade etti.⁶⁹²

Ankara Milletvekili Aliye Temuçin tarafından verilen korunmaya muhtaç çocuklar hakkındaki 5387 sayılı kanunun bazı maddelerinin değiştirilmesine dair kanun teklifi ve Dahiliye ve Muvakkat Encümenin Mazbataları hakkında Edibe Sayar söz almıştır. Teklifte korunmaya muhtaç tanımı yapılırken, hangi hallerde devlet korumasına alınması, koruma yurtlarının oluşturulması, kamu kurumlarının ve belediyelerin desteği, kurumda yer alan çocuklar bir meslek ve iş edinmelerini sağlamak adına yapılması gerekenler yer

⁶⁸⁹TBMM, Zabıt Ceridesi, D.10, C.17, s.880.

⁶⁹⁰TBMM, Zabıt Ceridesi, D.10, C.17, s.880.

⁶⁹¹TBMM, Zabıt Ceridesi, D.10, C.17, s.881.

⁶⁹²TBMM, Zabıt Ceridesi, D.10, C.17, s.881.

almıştı. Edibe Sayar da Muvakkat Encümen bu mazbata Muharriri sıfatıyla, maddeler üzerinde yapılması gereken değişiklikler adına söz almıştı.⁶⁹³

Edibe Sayar ise döneme ilişkin başka bir kadın sorunu ile Meclis kürsüsüne gelmişti. Sayar, gazetelerde kadın ve çocuklara karşı yapılan çirkin hareketler karşısında, yer almaları sonucunda “*Muhterem Türk ailesinin ve cemiyetimizin temel taşı olan kadınlarımızdan istikbalin ümidi olan çocuklarımızdan, böyle çirkin hadiselere maruz kalanların isim, hüviyeti ve adreslerinin gazetelerde teşhir edilmesi vicdanlarda, tepki*” yarattığını söylemişti. Bu konuda Adalet Bakan’ının görüşlerini sormuştu. Adalet Bakanı Osman Şevki Çiçekdağ, takririn üzerinde durulması gereken, mühim bir konu olduğunu, teklifin ilgili encümende değerlendirileceğini söylemişti.⁶⁹⁴

Edibe Sayar, bakana desteklerinden dolayı teşekkür etmişti. Tecavüze uğrayan kadınların açık kimliklerinin teşhir edilmesinin topluma bir faydasının olmadığını, dahası kendilerinin suçlu olmadığını belirtmişti. Hem kadın hem de çocukların böyle çirkin olaylar karşısında açık kimliklerinin verilmemesi gerektiğine inandığını dile getirmişti.⁶⁹⁵

Çalışma Bakanlığı’nın 1951 yılı Bütçe görüşmeleri sırasında milletvekilleri söz alarak sağlık alanında; doktor, sağlık personeli, hastane ve hastalıklarla ilgili düşüncelerini meclis ile paylaşmışlardı. Nazlı Tlabar’da, 1950’lerin çocuk sağlığı konusundaki düşüncelerini açıklamıştı. Çocuk kayıpları üzerinde duran, Tlabar, “*Türk kadını Mehmetçiğin adedini, binbir meşakkat içinde arttırırken, kötü içtimai şartlar yüzünden bu kıymetli canları kaybetmek ne kadar acı*” demişti.⁶⁹⁶

Nüfus mübadelesinin oldukça önemli olduğunu söyleyen Nazlı Tlabar, Türkiye’deki rakamlarla dünyadaki çocuk oranlarını karşılaştırır. Oranların büyük olmasına rağmen Türkiye’de doğum oranlarının da yüksek olması nedeniyle oradaki farkın kapandığını dile getirir. Nazlı Tlabar’ın dikkat çektiği bir nokta da Türkiye’deki ölümlerinin çocuğun ana sütünden kesilmesinden sonra, mama ve oyun çocuğu çağına girdiğinde başladığını söylemişti. Tlabar, Türk çocuğunun anne sütü ile beslendiği dönemde yaşama gücünü Türk anasının, ırken sağlam bünyesine ve temiz helal sütüne bağlıyor. Nüfus artışını sağlamak, aynı zamanda, gürbüz nesiller yetiştirmek için,

⁶⁹³TBMM, Zabıt Ceridesi, D.10, C.19, s.175.

⁶⁹⁴TBMM, Zabıt Ceridesi, D.10, C.6, s.134.

⁶⁹⁵TBMM, Zabıt Ceridesi, D.10, C.6, s.135.

⁶⁹⁶TBMM Tutanak Dergisi, D.9, C.5, s.925.

idarecilerin bu konuya eğilmesini isterken köy kalkınması için köy ile ilgili doktorların ve sağlık memurlarının harekete geçirilmesi gerektiğini belirtmişti.⁶⁹⁷

2.3.4.4. Cezaevleri hakkındaki düşünceleri

Hasene Ilgaz, TBMM’de etkin olan kadın milletvekillerinden biriydi. Aynı zamanda gazetede yazılar da yazan Ilgaz, cezaevleri konusunda araştırmalar yapmış, 1936 yılından itibaren cezaevleri ile ilgili yazılar kaleme almış ve zaman zaman bu cezaevlerine ziyaretler gerçekleştirmişti. 1940’ların Türkiye’sinde 500 kadar cezaevi vardı ve Ilgaz’a göre bunlar yaşanacak durumda değildi. Hasene Ilgaz bir cezaevi müdürüyle yaptığı konuşmayı aktarırken, kapısında bir jandarma bulunmakla beraber, *“Onları biz muhafaza ettiğimizi iddia edemeyiz. Bunlar seve seve kanuna itaat ettikleri için buradan kaçmayı düşünmeden orada barınırlar.”* demişti. Havasız ve sağlıklı bir ortam olan cezaevleri için ayrılan bir milyon beş yüz bin liralık tahsisatın, beş yüz bine düşürülmesinden duyduğu üzüntüyü paylaştı. İnsani yaşam şartlarını sağlamak adına cezaevlerinin onarımı için bir milyon liranın bütçeye yeniden eklenmesi gerektiğini ifade etmişti.⁶⁹⁸

Bütçe komisyonu adına söz alan Muammer Eriş, Hasene Ilgaz’ın söyleminde haklı olmakla birlikte, hükümetin tasarruf amacıyla bütçede kesintiye gittiğini belirtti.⁶⁹⁹ Bunun üzerine yeniden söz alan Ilgaz, *“Bir kadın olduğum için bütçede tasarruflu hareket etmenin yerinde olacağını da müdrikim”* dedikten sonra hak gözetmek adına bütçede gerekli tahsisatın konulmasını bir kez daha rica etmişti.⁷⁰⁰

Hasene Ilgaz, Adalet Bakanlığı’nın 1949 yılı bütçe görüşmelerinde yine cezaevleri ile ilgili eksik olarak değerlendirdiği konuları gündeme taşımıştı. Ilgaz, kendisinin öne sürdüğü siyasi mahkumların ayrı bir cezaevinde tutulması ile ilgili gelişmeler yaşandığını söyledi. Nevşehir’de özel bir cezaevi yapılırken Sivas’ta da yapılmakta olan bir cezaevinde de siyasi mahkumlara tahsis edilen bölüm olacağını söyledi.⁷⁰¹

⁶⁹⁷TBMM Tutanak Dergisi, D.9, C.5, s.929.

⁶⁹⁸TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.12, s.987.

⁶⁹⁹TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.12, s.987.

⁷⁰⁰TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.12, s.987.

⁷⁰¹TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.16, s.477.

Hasene Ilgaz, Meclis'te cezaevleri ile ilgili iki konu hakkında çalışmalar yapılması gerektiğini ifade etti. Bunlar gardiyan ve mübaşirler hakkındaydı. Ilgaz, inceleme yaptığı cezaevlerinde gardiyanların mahkûmlarla samimi davranışlarının rahatsız edici olduğunu ifade etti. Gardiyanların rahatlıkla, mahkûmların tütününü kullandığını ve yiyeceğini aldığını söyledi. Bu durumun mahkûm gözünde gardiyanın otoritesini sarstığını ve güven sorunu doğurduğunu söyledi. Ilgaz'a göre bunun nedeni ise, gardiyanların ekonomik açıdan yeterli olmamasıydı. Ilgaz, mübaşirlerin de gardiyanlarla benzer şartlarda olduğunu eklemişti. Mübaşirlerin ücretli ve kadrolu olarak ikiye ayrıldığını, aynı işi yapan bu insanlar arasında ekonomik açıdan büyük fark olduğunu belirtti. Bu durumun ise çalışma ortamında huzursuzluğa neden olabileceğini ifade eden Ilgaz, Adalet Bakanlığında bu sorunun çözümü için kadroya ihtiyaç olduğunu ancak bütçenin yeterli olmaması nedeniyle ücretlilerin kadroya geçirilemediğini ifade etti.⁷⁰²

Hasene Ilgaz, cezaevlerinde bulunan 65 bin tutuklu ve mahkûm bulunduğunu belirtti. Mahkûmların, atölyelerde çalıştığını söyleyen Ilgaz, el emeklerinin satışı sonrası mahkûmların belli bir gelire sahip olduğunu, elde edilen bu gelirin cezanın bitimi sonunda mahkûma verildiğini ifade etmişti. Ancak Hasene Ilgaz'a göre mahkûmlar bu parayı doğru kullanamadığından bir süre sonra ekonomik sıkıntı içine girdiğini vurguladı. Toplumda mahkûmlara karşı oluşan önyargı nedeniyle iş bulmakta zorlanan mahkûmları zorlu bir hayatın beklediğini söyleyen Ilgaz'a göre bu sorunun çözümünde iki unsur etkili olabilirdi. Bunlardan biri patronaj müessesesiydi. İngiltere'de uygulanmakta olan bu müessesede kadınlar etkin rol oynuyordu. Patronaj müessesesindeki kadınların mahkûm ile aileleri arasında bir bağ kurup, onların sorunlarına çözüm aramakla görevli olduklarını belirtti. Aynı zamanda mahkûmiyet sonrası yeni hayatında ihtiyaç duyduğu iş imkanlarının yine bu kurum tarafından sağlandığını belirtti. Bu uygulamanın Türkiye'de de hayata geçirilmese gerekliydi. Hasene Ilgaz, diğer yandan Adalet Bakanlığı ile Çalışma Bakanlığı'nın ortak çalışma yaparak mahkûmların işe yerleştirilmesinde iş birliği yapması gerektiğini ifade etmişti.⁷⁰³

Hasene Ilgaz, CHP iktidarının DP iktidarına devredileceği 1950 yılında, Adalet Bakanlığı bütçe görüşmelerinde yaptığı konuşmada milletvekili olarak bulunduğu sürenin bir muhasebesini yapmıştı. Ilgaz, patronaj müessesesini gayri resmi bir görevle

⁷⁰²TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.12, s.477.

⁷⁰³TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.12, s.478.

sürdürdüğünü ifade ederek, cezaevlerinde geçen süre için büyük ilerlemelerin olduğunu, birçok cezaevinin iyileştirildiğini ve siyasi mahkumlar için cezaevlerinin yapılarak diğer mahkumlardan tecrit edildiğini söyledi. Cezaevi personelinin yetiştirildiğini, bir kısmının cezaevi müdürü olduğunu belirtti. Bunun kendisi için bir mutluluk kaynağı olduğunu söyleyen Ilgaz, Adalet Bakanlığı'na teşekkürlerini iletti.⁷⁰⁴

Hasene Ilgaz, cezaevlerinde kurulan atölyelerde oymacılık, marangozluk, dokumacılık, dikiş ve ayakkabıcılık gibi alanlarda ürünlerin ortaya çıkarıldığını söyledi. Eskişehir cezaevine yaptığı gezide yaşadıklarını paylaştı. Ilgaz, yaklaşık üç yıl önce geldiğinde suçlu kadınlar amaçsızca oturduğunu gördüğünde üzüldüğünü, bunun üzerine harekete geçerek ulaştığı tüccarlar vasıtasıyla, kendilerine tiftik gönderdiğini söyledi. Aradan geçen üç yılda artık suçlu kadınların 20 tezgâhta Isparta halıları dokumakta olduğunu söyledi.⁷⁰⁵ Hasene Ilgaz, milletvekilliği süresince suçlu annelerin çocukları ile cezaevinde bulundurulması konusunun çözüme kavuşturulamadığından duyduğu üzüntüyü dile getirdi. Bu konuda yerel esirgeme kurumlarının ya da Adalet Bakanlığı'nın çalışmalar yapması gerektiğini ifade etti. Hasene Ilgaz'ın dikkat çektiği bir konuda köylü vatandaşların mahkemelerinin uzun yıllar sürmekte olduğuydu. Ilgaz'a göre, köylüler dertlerini yeterince anlatamıyorlardı. Bunun çözümü ise *"40 bin köye 40 bin idealist münevverin"* gönderilmesi idi. Bir misyoner gibi çalışması beklenen bu münevverler, köyün kalkınması için en önemli araç olacaktı.⁷⁰⁶

Hasene Ilgaz, Türkiye'deki mahkemelerin önemli bir bölümünün miras davalarına bakmakta olduğunu ve yine cezaevlerinde bulunan mahkumların da önemli bir bölümünün miras nedeniyle ceza aldığını belirtti. İnsanların toprak paylaşmakta yaşadığını sorunun ne yazık ki acı sonuçlar doğurduğunu ifade eden Ilgaz, kadastro işinin şehirlerden önce köylerden başlamasını, sınırları belirlemesi gerektiğini söyledi.⁷⁰⁷

Hasene Ilgaz, Cumhuriyetin 25. Yılı nedeniyle TBMM'ye bir af kanunu getirilmişti. Hasene Ilgaz, cezaevleri ile ilgili olan çalışması nedeniyle, mahkumlar arasında af kapsamına girmesi gereken bir zümrenin olduğunu ifade etti. Bunların şeref ve haysiyetleri ile yaşarken bir olay neticesinde cezaevine düştüklerini söyledi. Yetkili komisyonun gerekli incelemeyi yaparak affa layık olan vatandaşların bu haktan mahrum

⁷⁰⁴TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.24, s.569.

⁷⁰⁵TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.16, s.569.

⁷⁰⁶TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.16, s.569.

⁷⁰⁷TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.16, s.570.

edilmemesi gerektiğine inanan Ilgaz, gerekli düzenlemelerin yapılacağına inandığını belirtti.⁷⁰⁸

2.3.4.5. *Turizm hakkındaki düşünceleri*

Türkiye'nin turizm alanında uluslararası camiada tanınırlığının ve ülkeyi ziyaret eden yabancı turist sayısının artırılması 1950'lerin dünyasında arzu edilen bir gelişmeydi. 1950 yılında "Türkiye'den Resimler" adıyla bastırılan kitapta tarihi ve turistik kentlerden dağları, gölleri ve denizleri ile doğal güzelliklere yer verilmişti. Görsel öğelerin geniş yer kapladığı kitapta Türkçe'nin yanında İngilizce ve Fransızca açıklamalara da yapılmıştı. Aynı süreçte Meclis'te de turizm konusu gündeme gelmiş ve bu konuda yapılması gerekenler milletvekilleri tarafından dile getirilmişti.⁷⁰⁹

Bunlardan biri, Turizm Endüstrisini Teşvik kanunuydu. Kanunun 11. maddesinde turistik otellerde, %15 oranında yabancı garson çalıştırılması yer alıyordu. Fehmi Çobanoğlu, Mustafa Kemal Atatürk'ten verdiği bir örnek ile milletin uşak olmadığını bu sebeple otellerde yabancı garson çalıştırılmasından yana olduğunu söyledi.⁷¹⁰ Nazlı Tlabar da aynı madde ile ilgili söz alarak düşüncelerini Meclis ile paylaştı. Tlabar, daha önceki yıllarda Türkiye'de turizm olmadığını ancak ülkenin kalkınması için son derece gerekli olduğunu dile getirdi. İtalya'dan verdiği örnek ile şehirlere girişte para ödendiğini bununla birlikte otellerdeki hizmetin son derece yerinde olduğunu dile getirdi. Tlabar, ailesinin sahip olduğu otel ile yurtdışındaki otelleri kıyasladığında, ülkedeki birinci sınıf bir oteldeki hizmetin yurtdışındaki küçük bir otelin altında kaldığını dile getirdi. Nazlı Tlabar, ülkenin kalkınması adına, %15 yabancı personel çalıştırılmasına taraftar olduğunu belirtti.⁷¹¹

Basın -Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğünün, 1952 yılı bütçesinde Basın Ataşeleri ve haberler bürosu giderleri; 440- 500 lira olarak belirlenmişti. Bu rakam, Kazım Arar tarafından tepkiyle karşılanmıştı. Arar, 1951 bütçesinde 80.000 lira olan propaganda giderlerinin 253.500 liralık artışla 330.500 liraya yükseltilmesini şaşkınlıkla karşılamıştı.⁷¹² Ülkede "Okulsuz köy, öğretmensiz okulu, doktorsuz hastanesi, eczanesiz

⁷⁰⁸TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.16, s.274.

⁷⁰⁹....., (1950). *Turkey- Türkiye'den Resimler*. Ankara: The Turkish Press, Broadcasting and Tourist Department, s.1.

⁷¹⁰TBMM Tutanak Dergisi, D.9, C.21, s.524.

⁷¹¹TBMM Tutanak Dergisi, D.9, C.21, s.541.

⁷¹²TBMM Tutanak Dergisi, D.9, C.18, s.575.

*doktoru, yolu, suyu, asırlar boyu ihmal edildikten sonra” en önemli işlere para ayırlamazken, “Ülkemizi yabancı memleketlere olduğundan başka bir şekilde tanıtmak için yüz binlerimizi harcamak istiyorsa buna müsaade edemeyiz” demiştir. Ehil olmayan ellere yüzbinlerin teslim edilmesinin doğru olmadığını söyleyen Arar bu konuda bir önerge vermişti.*⁷¹³

Ayrıca söz alan Abdurrahman Boyacıgiller, bütçeyi uygun bulmakta ve Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğünün faaliyetlerini yerinde bulmaktaydı. *“Türkiye’yi bütün varlığı ile dış aleme tanıtmaya davası”* olduğunu söyleyen Boyacıgiller, bütçede ayrılan paraların yerinde olduğunu belirtti. Yunanistan, İsrail ve Habeşistan’ın turizme milyonlar ayırdığını, Türkiye’nin de aynı yolda ilerlemesi gerektiğini, ABD dışında, İngiltere, Fransa, Almanya başta olmak üzere, Avrupa ve Amerika kıtasında bürolar açması gerektiğini söyledi.⁷¹⁴ Burhanettin Onat da bütçe lehinde konuştu. Kazım Arar’ın sözünü ettiği ihtiyaçlar için paraya ihtiyaç olduğunu paranın ise turizm ile sağlanacağını ifade etti. Fransa’nın 1951’de turizmden elde ettiği miktarın Türkiye’nin bütçesi yeni 1 milyar 300 milyon lira olduğunu söyledi. Bu nedenle turizme gereken desteğin verilmesi gerektiğini belirtti.⁷¹⁵

Bütçe komisyonu adına Bezhat Bilgin de yurtdışındaki turizm büroları hakkında bilgi verdi. Türkiye hakkında broşür hazırlayıp, Türkiye’den gönderilen propaganda filmleri ve fotoğrafları paylaşan kadronun yaklaşık 45 kişi olduğunu söyledi. ABD’de, Birinci Dünya Savaşı, Millî Mücadele dönemi ile Avrupalıların Türkler hakkındaki yanlış yargılarının var olduğunu söyledi. Bu yüzden propaganda faaliyetlerinin devam edeceğini söyledi.⁷¹⁶

Nazlı Tlabar da ABD’de bulunduğu sırada, büroların faaliyetlerine yakından tanık olduğunu, söyledikten sonra bütçe lehinde konuşmasını sürdürdü. Diğer devletler iki yüz kişi ile çalışırken Türklerin üç kişi ile çalışıyordu. Bunun yanında kendisine, Türk askerinin Kore’deki başarılarının takdir ile karşılandığını, bunun yanında *“İnsan olarak ‘sizleri’ tanımak istiyoruz. Fikirlerimizi nedir, ne yersiniz, nasıl giyinirsiniz?”* gibi sorular sorulduğunu söyledi. Propagandanın ne kadar önemli olduğunu, katıldığı bir televizyon programı ve sonrasında karşılaştığı ilgiyi paylaşmıştı. Tlabar broşürün artık

⁷¹³TBMM Tutanak Dergisi, D.9, C.18, s.576.

⁷¹⁴TBMM Tutanak Dergisi, D.9, C.18, s.576.

⁷¹⁵TBMM Tutanak Dergisi, D.9, C.18, s.577.

⁷¹⁶TBMM Tutanak Dergisi, D.9, C.18, s.578.

etkinliği yitirdiğini söylerken, İstiklal Caddesi ile benzettiği Beşinci Caddede bürolar açıldığını, Türkiye'nin de bir büro açması gerektiğini ifade etti.⁷¹⁷

Tlabar, bütçedeki tahsisatın yetersiz bulunduğunu söyledi. Türk askerinin Los Angeles'u ziyareti sırasında, Türk bayrağı bulunamamasını ise Türklerin Ticaret Odasına kayıtlı olmamalarından kaynaklandığını belirtti. Ülke tanıtımının kişiler kurduğu ikili ilişkiler ile de bağlantılı olduğuna inanan Tlabar'a göre Washington Pres Ateşasının (Nüzhet Baba) yanına bir kâtip verilmesi gerekiyordu. Nazlı Tlabar, New York Basın Bürosunun göz önünde bir yere alınması için tahsisat, Los Angeles'ta veya San Fransisko'da temsilcilik açılması ve Basın Ataşesine bir yardımcı verilmesi gerektiğinin altını çizdi.⁷¹⁸

Nazlı Tlabar, 1951 yılı Dışışleri Bakanlığı bütçesinde Vatikan'a temsilci gönderilmesine ilişkin olumlu görüş bildirmişti. Tlabar öncelikle, içinden geçilen dönemde, *“Demokrasinin temeli olan, hak ve adalet prensiplerinin Müdafî, Batı Dünyasını teşkil eden devletlerin birbirlerine daha fazla yaklaşmaları ve daha sıkı münasebetlerle bağlanmaları zarureti her zamandan fazla şu sıralarda kendini hissettirmektedir”* dedikten sonra, Vatikan'ın insan haklarını savunmada, hür milletler safhında olduğunu hatırlattı. Tlabar, hak ve adaleti savunan devletlerin Vatikan ile siyasi ilişki geliştirdiklerini vurguladı. Soğuk Savaş'ın en belirgin söylemlerinden olan Komünizme atıfla, Vatikan'ın komünizmi şiddetle reddederek, bu mezhebin saflarında yer alanları aforoz ettiğini hatırlattı. Aynı zamanda, bir ordusu olmayan Vatikan'ı düşman ilan eden komünizmin, Vatikan'ın gücünden çekindiğini de sözlerine ekledi. Bunun yanında, Vatikan'ı tanıyan ve temsilci gönderen ülkeleri sıralayan Tlabar, ülke nüfusunda Katolik nüfusu az ya da hiç olmayan ülkelerin hatta laiklik ilkesini benimseyen ülkelerin de Vatikan'ı tanıdığını hatırlattı.⁷¹⁹

Türkiye'de Meryem Ana evinin varlığını hatırlatan Nazlı Tlabar, Vatikan ile ilişki kurulmasının hem siyasi hem de ekonomik katkılarının olacağını sözlerine ekledi. Müslüman kimliğe sahip, Mısır ve Endonezya'nın Vatikan'da temsilci bulundurduğunu, İran'ın siyasi temsil yolunda müzakerelerde bulunduğunu, laik kimliğe sahip Fransa ve ABD'nin ise uzun zamandır, ilişkilerini sürdürdüğünü ifade etti. Türkiye'nin de bir an evvel

⁷¹⁷TBMM Tutanak Dergisi, D.9, C.18, s.579.

⁷¹⁸TBMM Tutanak Dergisi, D.9, C.18, s.580.

⁷¹⁹TBMM Tutanak Dergisi, D.9, C.5, s.679.

temsilcilik açması gerektiğini söyleyen Tlabar, gerekirse Paris ya da Bern Büyükelçilerinin bu görevi üstlenmesini istedi. Tlabar ayrıca, Yunanistan ile yaşanan Kıbrıs sorununun çözüme kavuşturulması temennisinde bulundu.⁷²⁰

TBMM’de görüşülen 1960 yılı bütçesinde İstanbul Belediyesi için ayrılan 100 milyon liralık ödenek milletvekilleri arasında tartışmaya neden olmuştu. Kimi milletvekilleri -ki bunların büyük kısmı muhalif parti milletvekilleri- İstanbul’a ayrılan ödeneğin, diğer belediyelerden esirgendiğini öne sürülmüştü. Anadolu’nun pek çok köyünde ve kasabasında yol ihtiyacı olduğunu, bunun yanında okul gibi temel ihtiyaçlar dururken İstanbul’a ayrılan bütçenin büyüklüğü eleştirilmişti.

İktidar partisi DP milletvekilleri ise İstanbul’a ayrılan bütçenin yerinde olduğunu hatta gelecek senelerde arttırılabilir olduğunu iddia ediyorlardı. Buna gerekçe olarak ise İstanbul’un geliştirilmesi sonucu turizm kapasitesinin artacağını ve ülkeye döviz geleceğini savunuyorlardı. Bu görüşü destekleyen vekillerden biri de Ayşe Günel’di. Günel, İstanbul’un bir göz bebeği olduğunu, ülkenin tüm ihtiyaçlarını karşıladığını ve ülkenin en önde gelen eğitim kurumlarını bünyesinde bulundurduğunu söylemişti. Ayşe Günel’e göre İstanbul gibi kıymetleri içinde barındıran bir kente 100.000 lira üzerinde bir bütçe ayrılabilirdi.⁷²¹ İstanbul’un layık olduğu noktaya ulaşmaya kadar gereken desteğin esirgenmemesi gerektiğini söyledi. İstanbul’un tarihi güzelliklerinin tüm dünyanın ilgisini çektiğini, gerekli çalışmaların yapılması halinde kentte yapılan yatırımların fazlasıyla döviz olarak döneceğini söyledi.⁷²²

Halide Edip Adıvar, turizme farklı açıdan yaklaşıyordu. Adıvar Turizm konusunda, propagandanın her zaman faydalı olmadığını dış turizmden ziyade iç turizme ehemmiyet verilmesi gerektiğinin altını çizmişti. Dış turizmin, “*Milletin kendisi iç turizme hazır olduktan sonra vaka*” olacağına inanıyordu.⁷²³

Halide Edip Adıvar, 1953 Bütçesinde propaganda meselesine de değinmişti. Her propagandanın sağlıklı sonuçlar doğurmayacağını ifade etmişti. Türk kadının değişimi üzerinden yapılan propagandayı yanlış bulan Adıvar, Türkiye adına propagandanın

⁷²⁰TBMM Tutanak Dergisi, D.9, C.5, s.680.

⁷²¹TBMM Zabıt Ceridesi, D.11, C.12, s.542.

⁷²²TBMM Zabıt Ceridesi, D.11, C.12, s.543.

⁷²³TBMM Tutanak Dergisi, D.9, C.5, s.730.

Kore’de bulunan askerlerin yaptığını ve Amerika kamuoyunda yankı uyandırdığını söylemişti.⁷²⁴

2.3.4.6. *Çarşaf hakkındaki düşünceleri*

DP’nin dört kadın milletvekili ile temsil edildiği TBMM’nin 10. Yasama döneminde Nazlı Tlabar, Aliye Temuçin ve Edibe Sayar çarşafın yasaklanmasına yönelik bir teklif⁷²⁵ sunmuştu.⁷²⁶ Nazlı Tlabar ve arkadaşları tarafından verilen bu teklif yasalaşmamıştı ama bir kısım çevrede oldukça ses getirmiş ve Teklifin Meclis’e sunulduğu günlerde ulusal basın kendine yer bulmuştu. Cumhuriyet ve Akşam gazeteleri ile Kadın Gazetesi konuya yer verirken DP’nin ve CHP’nin sözcüsü konumunda olan Zafer ve Ulus gazetelerinde haber yer almamıştı.

Basında DP’li vekillerinden Pertev Arat, Zeydan Mandalinci ve Necmi İnanç çarşaf konusundaki görüşlerini açıklamışlardı. Pertev Arat, kanun teklifinin Meclis’e gelmesi halinde aleyhte oy kullanacağını söylemişti. Arat, “*Demokrasilerde kılıkla uğraşılmaz, çarşafı yasak edecek kanun antidemokratik kanunların başında gelecektir*” demişti.⁷²⁷ Pertev Arat, çarşafı bir kanun meselesi olmayıp zamanla halledilecek “*Bir telkin ve terbiye*” meselesi olduğunu savunmuştu. Teklifin kanunlaşacağına inanmadığını da söyleyen Arat’a göre, çarşafın çoğalmasının nedeni bu konudan sorumlu olanların⁷²⁸ görevlerini yerine getirmemelerinden kaynaklanmıştı. Hürriyet Partisi kanun teklifini desteklerken CHP ve CMP görüşlerini açıklamamıştı.⁷²⁹

Muğla Milletvekili Zeyyad Mandalinci, “*Bir Atatürk çocuğu olması ve devrimlerin gerçekleştiği devirlerde yetişmiş olması dolayısıyla kanun tasarısının lehinde oy*” kullanacağını söylemişti. Ankara Milletvekili Necmi İnanç da tasarının kanunlaşacağına inandığını, bunun bir zorunluluk olduğuna inandığını belirtmişti.⁷³⁰

⁷²⁴TBMM Tutanak Dergisi, D.9, C.20, s.362.

⁷²⁵Bazı kisvelerin giyilmeyeceğine dair 2596 sayılı kanunun 5. ve 6. maddelerinin tadili hakkında.

⁷²⁶TBMM Zabıt Ceridesi, D.10, C.10, İ.49, s.1276.

⁷²⁷....., (27 Mart 1956). Kısa Bir Anketin Garip Neticesi, *Cumhuriyet*. S.11375, s.1.

⁷²⁸Millî Eğitim Bakanlığı, kadın kuruluşları ve diğer toplumsal kuruluşlar “Mayolu defile tertip edeceklerine çarşafı gezenlerle mücadele etsinler” demişti.

⁷²⁹....., (27 Mart 1956). Bir Milletvekili Çarşafı Müdafaa Etmeğe Kalktı, *Akşam*. S.13465, s.1.

⁷³⁰....., (27 Mart 1956). Kısa Bir Anketin Garip Neticesi, *Cumhuriyet*. S.11375, s.1.

Tasarının Meclis'e sunulduğu gün, Türk Kadınlar Birliği İstanbul merkez idare kurulu bir toplantı düzenlemişti. Toplantıya Türk Kadınlar Birliği'nin yöneticileri, ilçe temsilcileri, tasarımı imzalayan kadın milletvekillerinden Aliye Temuçin, Olgunlaşma Enstitüsü öğretmenleri ile kadın giyimi üzerine çalışan insanlar davet edilmişti. Toplantıda çarşafın kaldırılması halinde kadınlar giyeceği kıyafet üzerine konuşulmuştu. Toplantı sonunda yerli malı ve ucuz kumaştan çeşitli modellerde mantolar hazırlanmasına karar verilmişti.⁷³¹

Türk Kadınlar Birliği'nin yayın organı olan Kadın Gazetesi'nde de çarşaf hakkındaki kanun teklifiyle ilgili yayınlar yer almıştı. “*Otuz yıldır yarım kalmış bir kanunu bütünlemek için geç bile kalındı*” sözleri ile teklife destek verilmişti. Kadın Gazetesi'nin dikkat çektiği bir nokta ise, Meclis'te kadın milletvekillerinin ilk kez bir araya gelerek ortak bir kanun teklifi sunmalarıydı. Bu yönüyle kadınlık tarihinde “*Hem şekil hem de muhteva bakımından unutulmaz bir iz bırakacağı*” düşünüyordu.⁷³²

Çarşaf hakkındaki kanun teklifi Meclis gündemine alınmadı. Elbette bunun nedenleri arasında toplumun, özellikle de DP tabanının hassasiyetlerinin etkili ve 1954 seçimlerine kısa bir süre kalmasının etkili olduğu söylenebilir. Seçimden sonra da teklif gündeme gelmemiştir. Ancak konu Kadın Gazetesi'nin gündeminde kaldı. Hatta konunun “*Aktüel manasını*” kaybettiği düşünülerek kanun Osmanlı Devleti'ndeki uygulamaları ya da çarşafın neden olduğu güvenlik sorunları ele alınarak gündemde tutulmaya çalışıldı.⁷³³ Çarşaf hem Osmanlı Döneminde hem de Cumhuriyet Döneminde güvenlik açısından sorun oluşturmıştı. Yüzün tamamen kapatılması kimi zaman kanundan kaçan insanların bir sığınağı olmuştu. Kadın Gazetesi'nde “*Alnı açık, yüzü pak olan insan, alnı ve yüzü açık olarak dolaşır. Hanım hanımcık örtünmek isteyen de bol bir manto içine örtünebilir. Bu kanunen de şeran da böyledir*” diyerek çarşafı karşı çıkılanan yüzün kapatılması olduğu vurgulanıyordu.⁷³⁴

Çarşaf konusu, Türk Kadınlar Birliği'nin 1956 yıllık toplantısında da gündeme gelmişti. İffet Halim Oruz, kadınların çarşaf giymek istemediği söylemiş ve bir kesim tarafından savunulan teklifin antidemokratik olduğu iddiasının doğru olmadığını dile getirmişti. Meclis'te kadın milletvekillerinin ortaya koyduğu teklifin kadınların hislerine

⁷³¹....., (27 Mayıs 1956). Çarşaf Kaldırılınca Kadınlar Ne Giyecek, *Akşam*. S.13465, s.2.

⁷³²....., (24 Mart 1956). Çarşafın Yasak Edilmesi, *Kadın Gazetesi*. S.420, s.1.

⁷³³İ.H.Oruz (23 Haziran 1956). Çarşaf Yasağı, *Kadın Gazetesi*. S.426, s.1.

⁷³⁴H.Hakçıl (13 Ocak 1957). Umacılar, *Kadın Gazetesi*, 13 Ocak 1957, S.440, s.1.

tercüman oluyordu. Bu sırada delegelerden bir kadının kanun çıkmadan çarşafın çıkarılmasını teklif etmiş ancak bu uygun bulunmamıştı.⁷³⁵

Çarşaf hakkındaki kanun teklifi dönemin popüler faaliyetlerinden biri olan münazaralara da konu olmuştu. Türk Devrim Ocakları'nın Kadıköy ve Beyoğlu şubelerinin çarşaf kanun yoluyla mı yoksa eğitim yoluyla mı kaldırılmalı tartışmasında karşı karşıya gelmişlerdi. Kadıköy şubesinin eğitim yoluyla ve Beyoğlu şubesinin kanun yoluyla değişimi savunduğu münazarada jüride Hasene Ilgaz, Prof. Hıfzı Timur, Doçent Nurettin Şazi Kösemihal, Avukat Türkan Ilgaz ve İhsan Ada yer almıştı. Kadıköy şubesi, her kalkınmanın kanunla mümkün olamayacağını, halkın kültür seviyesi yetersiz geldiğinde sonuç alınamayacağını savunmuştu. Anadolu'nun dört bir yanına gençlerin giderek çarşaf konusunda halkı aydınlatmasıyla reform yapılabilirdi. Bunun karşında yer alan Beyoğlu şubesi ise kültürel kalkınmanın yanında “*Kanunların reformu da*” yapılmalıdır demişti. Kanun yoluyla, yapılan reformların kısa sürede sonuç vereceğine inanan Beyoğlu şubesi buna örnek olarak şapka devrimini göstermişti ve kazanan Beyoğlu şubesi olmuştu.⁷³⁶

Çarşaf kanunu zaman zaman gündeme getirilmişti. Ancak, DP'nin tabanından gelen talepler göz önüne alarak bu teklifi gündemine almamıştır. Kongrelerde kadınların çarşaf giymesi ve peçe takmasının kanunlaştırılmasını istenirken iktidarın bu teklifi gündeme almayarak popülist bir politika izlediği söylenebilir.

⁷³⁵....., (14 Nisan 1956). Baş Yazarımızın Çarşaf Hakkındaki Tetkikleri, *Kadın Gazetesi*. S.421, s.1.

⁷³⁶....., (28 Nisan 1956). Çarşaf Hakkında Münazara, *Kadın Gazetesi*. S.422, s.1.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. 1950'LERİN DÜNYASINDA KADIN ALGISI

3.1. Türk-Amerikan İlişkileri ve Türkiye'de Amerikan Kültürü

3.1.1. Türkiye'nin hür dünya saflarında yer alması

Türkiye, Millî Mücadele sonrası yapılan Lozan Barış Antlaşması ile uluslararası platformda saygın bir devlet olarak yerini almıştı. Mustafa Kemal Atatürk'ün “*Yurtta sulh dünyada sulh*” sözü Türk dış politikasının şiarı kabul edilmiş ve mevcut statükonun devamından yana tavır izlemişti. Ancak, dünyada ve özellikle Avrupa'da I. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan düzen devletleri yeni bir savaşa sürüklemişti.

Demokratik, sosyalist ve totaliter rejimlerin hâkim olduğu Avrupa'da, 1939 yılında kanlı bir savaşa adım atılmıştı. Almanya, Polonya'yı 1 Eylül 1939 tarihinde işgal etmiş ve ardından önce Batı Avrupa'ya 1942 yılında ise Sovyetler Birliği'ne saldırmıştı.⁷³⁷ Almanya ile birlikte Mihver Blokunda yer alan İtalya ve Japonya, Avrupa'dan Afrika'ya ve Uzak Doğu'ya uzanan işgaller gerçekleştirilmişti. Karşılarında yer alan İngiltere, Fransa ve Sovyetler Birliği'nden oluşan Müttefik Bloku, ABD'nin kendi yanlarında savaşa girmesiyle önemli bir güç kazanmıştı.⁷³⁸

II. Dünya Savaşı ateş hattında yapılan kanlı mücadelelerin yanında diplomasi masasının da etkin kullanıldığı bir savaş olmuştu. İlk olarak ABD Başkanı Franklin Roosevelt ile İngiltere Başbakanı Wilson Churchill'in birlikte açıkladıkları “*Atlantik Bildirisi*” savaş sonrası kurulacak yeni dünya düzenine atıf yapmaktaydı. Bildiride devletlerin toprak genişletilmesine karşı oldukları, devletlerin kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesi konusunda hür oldukları, kazanan ya da kaybeden tüm devletlerin ekonomik refah için ihtiyaç duydukları mallara ulaşmalarının ve ekonomik eşitliğin sağlanması gerektiği denizlerde serbest dolaşım ilkesinin kabul edilmesi ve

⁷³⁷F.Armaoğlu (1989). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, s.361; B.L.Hart (2020). *İkinci Dünya Savaşı Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, s.196.

⁷³⁸Armaoğlu, a.g.k., 1998, 383.

insanların kendi ülkelerinde her türlü korku ve endişeden uzak bir yaşam sürmesinin sağlanacağı açıklamıştı.⁷³⁹

Atlantik Bildirisi'nin yanında müttefiklerin savaşa ilişkin gündemle toplandığı çok sayıda konferans gerçekleştirilmişti. İlk olarak Mihver Blokunun kayıtsız şartsız teslim oluncaya kadar savaşımaya devam edilmesi kararının alındığı Casablanca Konferansı'nı, Quebec, Moskova, Kahire ve Tahran Konferansları izlemişti.⁷⁴⁰

Türkiye, savaşın başında, Millî Mücadele yıllarında başlayan ve dost olarak görülen Sovyetler Birliği ile mevcut statükonun devamından yana bir politika izlemek istemişti. Aynı zamanda Sovyetler Birliği ile İngilizler ve Fransızlar arasında ortak dostluğun sağlanmasına çalışmış ancak çabalar sonuçsuz kalmıştı.⁷⁴¹ Sovyetler Birliği'nin Türkiye ile Boğazları ortak savunma talebi ve Türkiye'nin Mihver Blok içinde yer alması istekleri, Dışişleri Bakanı Şükrü Saracoğlu tarafından reddedilmiş ve hemen sonrasında Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında Üçlü İttifak Antlaşması imzalanmıştı. Olası savaş halinde üç devletin birbirine tüm olanakları ile yardım edeceği belirtilen antlaşma, Fransa'nın kısa sürede Alman işgaline uğraması üzerine geçerliliğini yitirmişti.⁷⁴² Avrupa'da durmak bilmeyen işgaller Türkiye'de tedirginliğe neden olmuş ve Türkiye, Sovyetler Birliği'nin Almanya tarafından işgal edilmesine kadar, Polonya gibi “Çift yanlı saldırı” endişesi yaşamıştı.⁷⁴³

Türkiye, Selim Deringil'in ifadesiyle savaş boyunca bir denge politikası izlemişti. Türkiye'nin denge politikası İngiltere ve Almanya arasında siyasi ve ticari ilişkiler sürdürürken savaş dışı kalma üzerine kuruluydu.⁷⁴⁴ Türkiye bir yandan Almanya ile krom ticareti yaparken⁷⁴⁵ ve Boğazlardan savaş gemilerinin geçmesine sessiz kalırken⁷⁴⁶ diğer yandan müttefiklerin düzenlediği Kahire Konferansı'na katılarak savaşa katılmak için şartlar öne sürmekteydi.⁷⁴⁷ Ancak Türkiye'nin Müttefiklerle pazarlık yaptığı ve aynı

⁷³⁹....., (15 Ağustos 1941). Çörçil ve Ruzvelt Mülakatı, *Cumhuriyet*. S.6112, s. 1-2.

⁷⁴⁰N. Ekinci (2016). *Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler*. Ankara: Gece Kitaplığı, s.390.

⁷⁴¹C.Koçak (2017). *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*. İstanbul: İletişim Yayınları, C.1, s.267.

⁷⁴²B.Oran (2002). 1923-1939 Görece Özerklik-1, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. (Ed. B.Oran), İstanbul: İletişim Yayınları, cilt 1, s.394; İ.Tekeli ve S.İlkin (2018). *İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi*. İstanbul: İletişim Yayınları, C.1, s.146.

⁷⁴³Ç.Yetkin (2019). *Karşı Devrim 1945-1950*. Ankara: Kilit Yayınları, s.62

⁷⁴⁴S.Deringil (1994). *Denge Oyunu*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s.237.

⁷⁴⁵Tekeli ve İlkin, **a.g.k.**, 2018, 336.

⁷⁴⁶Deringil, **a.g.k.**, 1994, 237.

⁷⁴⁷M.Aydın (2002). İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1939-1945, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. (Ed. B.Oran) İstanbul: İletişim Yayınları, C.1, s.462.

zamanda Almanlarla ticaretini devam ettirdiği sırada Sovyet Orduları Polonya sınırını geçmekte, Almanya'ya doğru ilerlemekteydi.⁷⁴⁸ Şartlar Türkiye'nin aleyhine dönmüştü. Türkiye, 2 Ağustos 1944 tarihinde Almanya ile her türlü ilişkisini kesmesine rağmen⁷⁴⁹ İngiltere, Türkiye'ye karşı "*Soğukluk Politikası*" izlemeye başlamıştı.⁷⁵⁰ İngiltere'nin Kahire Konferansı'nda dile getirdiği, Müttefiklerin yanında yer almaması halinde "*Birleşmiş Milletler koridorlarında seyirci olarak kalacağı*" kehaneti gerçeğe dönüşmüştü.⁷⁵¹ Bu durum Türkiye'nin yeni dünya düzeninde kendine yer edinme sürecini başlatmıştı.

II. Dünya Savaşı, 1945 yılında bitmişti. Ama bu bitiş aynı zamanda Soğuk Savaş'ında başlangıcı olacaktı. Bu süreçte Yalta Konferansı toplanmıştı ve konferans güven duygusunun ön planda olduğu yumuşak bir hava içinde geçmişti. Demokratikleşme kavramı üzerinde uzlaşa sağlanmıştı.⁷⁵² Ancak bu çok kısa sürmüştü. Sovyetler Birliği, Türkiye'ye 1925 yılında yapılan anlaşmanın uzatılmayacağını bildiren bir nota vermişti. Buna gerekçe olarak savaş sonrası değişen koşullar gösterilmişti.⁷⁵³ Türkiye, yeni koşullar çerçevesinde bir antlaşmaya hazır olduğunu açıklamıştı. Bu süreçte basında konuya yoğun ilgi gösterilmişti. Uluslararası basının bakışı ile Sovyetler Birliği'nin yaklaşımı gazetelere yansımıştı.⁷⁵⁴

Türkiye, Sovyetler Birliği'ne 4 Nisan 1945 tarihinde verdiği cevabi notada mevcut şartlar altında yeni bir antlaşma yapılması yönündeki teklifin büyük bir dikkat ve iyi niyetle incelendiğini belirtmişti.⁷⁵⁵ Türkiye, bu atmosferde San Francisco görüşmelerine katılmıştı. Almanya ve Japonya'ya savaş açan Türkiye, tek kurşun atmadan savaşın kazanları arasında yer almıştı. Bu durum Birleşmiş Milletler Cemiyeti'nde kurucu üye olma hakkını getirmişti.⁷⁵⁶ Türklerin barış sever insanlar olduğu ve Türkiye'nin hür dünya cephesinde konumlandığına ilişkin makaleler basında sıklıkla işlenmişti. Mustafa

⁷⁴⁸Hard, **a.g.k.**, 2020, 787.

⁷⁴⁹Aydın, **a.g.k.**, 2002, 470.

⁷⁵⁰Deringil, **a.g.k.**, 1994, 232.

⁷⁵¹Tekeli ve İlkin, **a.g.k.**, 2018, 306.

⁷⁵²Ekinci, **a.g.k.**, 2016, 51.

⁷⁵³E.Tellal (2002). SSCB'yle İlişkiler, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. (Ed. B.Oran), İstanbul: İletişim Yayınları, C.1, s.501.

⁷⁵⁴K.Yakut (2013). II. Dünya Savaşı'ndan Sonra Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye Yönelik Talepleri ve Türk Basınının Tutumu, *Kebikeç*, 35, s.169-186.

⁷⁵⁵M.Gönlübol, ve H.Ülman. (1977). *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, C.1, s.200.

⁷⁵⁶....., (25 Şubat 1945). Almanya ve Japonya'ya Harp İlan Ettik, *Ulus*. s.1;, (24 Şubat 1945). Mihvere Karşı Harbe Girdik, *Cumhuriyet*. S.7369, s.1.

Kemal Atatürk'ün ve İsmet İnönü'nün barışa dair sözleri paylaşarak “*Türkiye’nin San Francisco ruhuna sahip olduğu*” vurgulanmıştı.

Türkiye, Sovyetler Birliği ile uzlaşma zemini ararken Sovyet Dışişleri Bakanlığı, Türkiye’nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper’e ülkesinin isteklerini sunmuştu. Buna göre; Türkiye’nin Doğu sınırında yer alan Kars ve Ardahan’ın Sovyetler Birliği’ne verilmesi ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nin değiştirilmesi istenmişti. Bu istekler Türkiye tarafından kabul edilemezdi ve Sarper bu istekleri reddetti.⁷⁵⁷

Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusya döneminde yaşanan savaşlar Türkiye’nin savaş sonrası Sovyetler Birliği’ne karşı izlediği politikalarda belirleyici olmuştu. Türkiye, Sovyetler Birliği’nin bu isteklerine karşı uluslararası alanda destek arayışına girmişti. Bu süreçte Amerikalı yetkililer Sovyetler Birliği’nin bu girişimini hürriyet, demokrasi ve bağımsızlık amaçlayan dostane girişimler olarak yorumlarken yalnızca Amerikan Donanma Bakanı genişleme politikasının bir işareti olduğunu söylemişti.⁷⁵⁸

Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Josef Stalin, Potsdam Konferans sırasında Boğazlar ve Türkiye üzerindeki taleplerini gündeme getirmiş ve bu konuda müttefikleri ikna çabasına girmişti. Stalin, isteklerinin yerine getirilmemesi halinde Türkiye’nin Sovyetler Birliği için her zaman bir tehdit olarak algılanacağını söylemişti.⁷⁵⁹ Ancak tecrübeli İngiliz devlet adamı Wilson Churchill, bu duruma itiraz etmişti. Boğazlar konusunda Türkiye’ye baskı yapılmamasını isteyen Churchill, Boğazlarda Sovyet etkisini önlemek istiyordu. ABD Başkanı Harry Truman ise Boğazlar rejiminin tüm dünyayı ilgilendirdiğini söyleyerek ABD’nin Boğazlar rejiminde söz hakkı olması gerektiğini ifade etmişti. Müttefikler arası bir uzlaşma sağlanamayan Potsdam Konferansı sonunda, her devletin Türkiye’ye Boğazlar konusundaki görüşlerini ayrı ayrı bildirmesine karar verilmişti.⁷⁶⁰

ABD, Türkiye’ye 1945 yılının Kasım ayında bir nota vererek Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nin mevcut konjonktür göz önüne alınarak yeniden değerlendirilmesini istemişti. Türkiye bu talebi yerinde bularak kabul etmişti.⁷⁶¹ Amerika’nın bu isteğinin

⁷⁵⁷Tellal, **a.g.k.**,2002, 502.

⁷⁵⁸Gönlübol ve Ülman, **a.g.k.**, 1977, 203; V.Kurban (2020). *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Tarihi*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, s.238.

⁷⁵⁹H.Yalın (2021). *1945 Türkiye-SSCB İlişkileri*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları, s.194.

⁷⁶⁰Gönlübol ve Ülman, **a.g.k.**, 1977, 204.

⁷⁶¹....., (3 Kasım 1945). Boğazlar Meselesi, *Cumhuriyet*, S.7620, s.1.

olumlu bir hava estirdiği günlerde Türkiye’de antikomünist bir gösteri meydana gelmişti. Aralık ayının ilk günlerinde Tan Gazetesi, La Turquie, Yeni Dünya Matbaaları ile Berrak ve ABC Kitabevleri yağmalanmıştı. Bu durum Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında gergin olan ilişkilerin şiddetini arttırmıştı. Sovyetler Birliği 8 Aralık 1945 tarihinde verdiği nota ile olayı kınamıştı. İki ülke arasında gerginliği tırmandıran bir gelişme de Sovyetler Birliği cephesinde yaşanmıştı. Pravda ve İzvestiya Gazeteleri “*Meşru İsteklerimiz*” adlı makalede Türkiye’nin Kuzey ve Doğusunda bulunan toprakların Sovyetler Birliği’ne verilmesi gerektiğini yazmıştı.⁷⁶² Bu durum Türkiye’nin Doğu komşusundan gelebilecek olası tehlikeyi gündeme getirmiş ve rahatsızlık yaratmıştı. Türkiye, güvenli bir liman arayışına girmişti.

Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında gerginlik yaşandığı günlerde Sovyetler Birliği ile müttefikleri arasında da pek sıcak ilişkiler olduğu söylenemezdi. Müttefikler arasındaki ilişki ortak düşmana karşı mücadele temeline dayanıyordu ve düşman ortadan kaldırılmıştı. İki tarafında birbirine karşı kuşkuvarı ise savaş yıllarına dayanmaktaydı. Churchill, komünizmi, nazizmin kötü bir versiyonu olarak tanımlarken, Stalin ise savaş boyunca müttefiklerin topraklarına saldırı endişesini taşımıştı.⁷⁶³ Bu endişeler 1946 baharında su yüzüne çıkmıştı. Wilson Churchill, ABD’de yaptığı bir konuşmada Sovyetler Birliği’nin yayılmacı politikasını eleştirirken Avrupa topraklarına bir Demirperde indiğini dile getirmişti.⁷⁶⁴

Müttefikler arasında demirperdenin girmesi Türkiye açısından olumlu karşılanacaktı. Sovyet yayılmacılığının tehdidi altında olduğuna inanan Türkiye, ABD’nin başını çektiği Batı Blokunda kendine yer edinecekti. Bunun ilk işareti Missouri Zırhlısının 1946 Nisan’ında Türkiye’yi ziyaretiydi. 5 Nisan 1946 tarihinde İstanbul’a gelen Missouri Zırhlısı aynı zamandan Sovyet yayılmacılığına karşı “*Hür Dünya*”nın hamisi sıfatıyla Ortadoğu’nun denetimi için bir adım atmış oluyordu.⁷⁶⁵ ABD Başkanı Harry Truman, Missouri Zırhlısının Türkiye’ye ulaştığı gün yaptığı bir konuşmada, kaynaklarını geliştirmek ve hayat seviyelerini yükseltmek isteyen Ortadoğu uluslarına gereken yardımı yapacağını açıklamıştı. Bunun yanında Türkiye’nin savaş yıllarında

⁷⁶²Oran, **a.g.k.**, 2002, 503.

⁷⁶³Kurban, **a.g.k.**, 2020, 218.

⁷⁶⁴T. Ataöv (1969). *Amerika NATO ve Türkiye*. Ankara: Aydınlik Yayınevi, s.40.

⁷⁶⁵Cumhuriyet Gazetesinde yayınlanan bir karikatürde Akdeniz’in ortasında çizilen temsili bir Amerikalı ve çevreleyen ülkelerin temsilcileriyle Akdeniz’in ABD denetimine geçtiğini de kabul etmiş oluyordu., (26 Temmuz 1946). *Bizim Deniz, Cumhuriyet*. S.7621, s.4.

alınan krediden doğan borcun 45 milyon dolarlık kısmını verilmesi halinde kalan borçtan vazgeçileceğini söylemişti. Başbakan Şükrü Saracoğlu ise bu sözleri memnuniyetle karşılamış; ABD'ye karşı olan manevi borcun hürriyet, adalet, istiklal ve insanlık davalarında ABD'nin bulunduğu saflarda bulunmak suretiyle ödemeye çalışacağımız demişti.⁷⁶⁶

Missuri Zırhlısının gelişiyle başlayan iki ülkenin yakınlaşması ilerleyen süreçte Sovyetler Birliği'ne karşı oluşan cephede müttefikliğe dönüşecekti. Bu bağlamda Sovyetler Birliği özelinde komünizme karşı oluşan hür dünya cephesi aynı zamanda Soğuk Savaş'ın da keskin sınırlarını belirlemekteydi. Sınırları ortaya çıkaran unsur her iki tarafında meydana getirdiği oluşumlardı.⁷⁶⁷ ABD'nin 1947 yılında ortaya koyduğu Truman Doktrini bunlardan biriydi. Truman Doktrini, Avrupa'nın II. Dünya Savaşı sonrası yeniden düzenlenmesini amaçlayan bir yardım paketi idi. Bu yardım, Yunanistan ve Türkiye'yi içine almaktaydı. Doktrin aynı zamanda Sovyet yayılcılığına karşı bir çevreleme politikası başlatılmıştı.⁷⁶⁸ Türkiye'nin toprak güvenliğinin sağlandığı bu gelişme⁷⁶⁹ Türk kamuoyunda büyük bir sevinçle karşılanmıştı. ABD'nin desteğinin sağlanması bir dış politika başarısı olarak kabul edilmişti.

Truman Doktrinine benzer minvalde hazırlanan bir diğer Soğuk Savaş argümanı da Marshall Yardımı'dır. Uzun savaş yıllarının ardından Avrupa ekonomisinin kaynakları tükenmişti. ABD, ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi için Marshall Planını açıklamıştı. Bu kapsamda içlerinde Türkiye'nin de bulunduğu 16 Avrupa ülkesi, plana dahil edilerek yardım yapılmıştı. Ekonomik iş birliği idaresinin yürüttüğü yardım kapsamında Türkiye'ye 13 milyar dolar yardım yapılmıştı.⁷⁷⁰

Yardım süreci Türk ve Amerikalı yetkililerin ortak çalışmalar yapmalarını gerektirmişti. Gönderilen yardımların büyük kısmı askeri amaçlı teçhizatı. Bunun yanında yardımların bir kısmı da yol yapımı için kullanılmıştı.⁷⁷¹ Yardımların yürütülmesi işinin Amerikalılardan oluşan kurullar tarafından yapılacağı yapılan antlaşmalarda belirtilmişti.⁷⁷² Bu kurullarda görevli personel başta Ankara olmak üzere

⁷⁶⁶Ekinci, **a.g.k.**, 2016, 286.

⁷⁶⁷Ç. Erhan (1996). Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. C.51, S.1, s.275-285.

⁷⁶⁸O. Sander (2020). *Siyasi Tarih 1918-1994*. Ankara: İmge Yayınevi, s.35.

⁷⁶⁹Erhan, **a.g.k.**, 2002, 531.

⁷⁷⁰Erhan, **a.g.k.**, 1996, 275-285.

⁷⁷¹Sander, **a.g.k.**, 2020, 57.

⁷⁷²Yetkin, **a.g.k.**, 2019, 180.

ülkenin diğer illerine gönderilmişti. Bunlar arasında yer alan Max Weston Thornburg, Türkiye hakkında bir rapor hazırlamıştı. Raporda, Türkiye'nin ekonomik hayatında tarımın ağır bastığını ve bu alanın güçlendirilmesi gerektiğini ifade etmişti. Bunun yanında ulaşımın sorun olduğu ülkede ürünlerin iç ve dış pazarlara ulaşımını sağlamak adına bu alana ağırlık verilmesi gerektiğini belirtmişti.⁷⁷³ Türkiye Özel Misyon Şefi Russel Dorr ise Marshall Planı yardımının amacını şu sözlerle açıklamıştı; “...(*Hür dünyanın kuvvetlenmesi için*), *Türkiye’de istihsalin artmasıyla dostlarına hayati ihtiyaçları olan gıda maddelerini, kömür ve malzeme ihracatıyla elde edebilir*”.⁷⁷⁴ Sanayileşme girişimlerini Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren sürdürmesine karşın Türkiye'nin bir tarım ülkesi olması gerektiği ABD’li uzmanlar tarafından dile getirmişlerdi.

Türkiye, topraklarının güvenliğinin korunacağına inandığı Batı Blokunda yerini alırken uzmanların da ifade ettiği gibi Avrupa’nın tahıl ambarı işlevini görecek. 1950’lili yıllara gelindiğinde ise katıldığı NATO’da ileri karakol misyonunu üstlenecekti.

Türkiye’nin Batı Blokuna eklenme süreci basında sevinçle karşılanmış ve hükümetlerin uyguladıkları politikalar desteklenmişti. Basında bir yandan Amerikalı uzmanların faaliyetleri yer alırken diğer yandan dost Amerikalıları tanıtmaya görevi üstlenilmişti. Siyasetten sanata eğitimden magazine kadar Amerika ve Amerikalılarla ilgili haberler yapılmıştı Amerika’da kiliseye giden müteedeyyin insanlara övgüyle yer verilmişti. Bu durum “*Dost Amerikalıların*” kültürünün basın aracılığı ile hanelere ulaşmasını sağlıyordu. Bunun yanında, Türkiye’nin ABD ile yürüttüğü programları uygulamakla görevli olan Amerikalı personelin gelişi ve belirli aralıklarla da olsa Türkiye’de bulunuşu etkileşimin basından sonraki unsurlarından biriydi. Türkiye Batı Blokuna ve ABD’ye yalnız siyaseten eklenmemiş aynı zamanda Amerikalı personelin Türkiye’ye gelişiyle Amerikan kültürüne de eklenme sürecini başlatmıştı. Bu kültürün en büyük yansıması ise kadın üzerinde görülecekti.

⁷⁷³M.W.Thornburg (1950). *Türkiye’nin Bugünkü Ekonomik Durumun Tenkidi*. (Ter. N.Artuner), Ankara: Basan Yayınları, s.90.

⁷⁷⁴H.Gerger (1999). *Türk Dış Politikasının Ekonomi Politikası*. İstanbul: Belge Yayınları, s.58.

3.1.2. Amerikan Kùltürünün Türkiye’de Kadın Üzerine Yansımaları

3.1.2.1. Dernekler ve kadınlar üzerindeki etkisi

Soğuk Savaşın ortaya çıkardığı atmosferde Türkiye’nin ABD ile geliştirdiğı sıcak ilişkiler siyaset ve ekonomiyle sınırlı kalmamıştı. Truman Doktrininin ikinci maddesinde yer alan Türkiye’de Amerikalılardan oluşacak kurulların Türkiye’de görev yapacak olması Amerikalıların yakından tanınmasına imkân sağlamıştı.⁷⁷⁵ Türkiye’de görev yapan Amerikalılar ailelerini de beraberinde getirmişti. Özellikle Ankara’da yer alan Amerikalılar bir süre sonra kùltürlerini sınırlı da olsa Ankara’ya taşımışlardı. Aynı etki Marshall Planı çerçevesinde de kendini gösterdi. Planının uygulanması aşamasında çok sayıda uzman yine Türkiye’ye gelmişti. Ankara’da özellikle eşleri üst düzey devlet görevlisi olan bir grup Türk kadını, Amerikalı hemcinsleri ile bir araya gelerek siyasi düzeyde yakınlaşmanın kùltürel düzeyde de gerçekleşmesi için bir adım atmıştı. Bu konuda başı çeken isimlerden CHP Milletvekili Yavuz Abadan’ın eşi Avukat ve Ulus Gazetesi yazarı Nermin Abadan olmuştu. Nermin Abadan, CHP Genel Sekreterliğine yazdığı mektupla Türkiye’nin yakın temasta bulunduğu ve “*Siyasi mukadderatını bağladığı Anglo-Sakson alemine*” tanıtmak ve Türkiye hakkında yanlış algıları önlemek adına sayıları 200’ü bulan Amerikalı kadınlarla buluşmak ve toplantı yapmak isteğini iletmışti. Bu toplantıda Türkiye’nin arkeoloji, folklor, kùltür ve sanat değerleri ile Türkiye’de gerçekleştirilen devrim hamlelerini tanıtan konferanslar ve konserler yapılması amaçlandığı belirtilmişti. Bu doğrultuda toplantıların halkevinde yapılması için izin istenmişti. CHP Genel Sekreterliği bu isteğı yerinde bularak Ankara Halkevi Türk Salonunun kullanılmasına izin vermişti.⁷⁷⁶

Türk ve Amerikalı kadınların bir araya gelmesinde, Nermin Abadan’ın yanında, Tezer Taşkiran, Zekiye Mollaoğlu, Vasfiye Erderhun, Emine Barlas ve Perizat Banguoğlu yer almıştı. Amerikan heyetinde Bayan Russel Dorr, Poliz Reletrans, ataşesinin eşi Evans, kùltür ataşesinin eşi Webster, General Mobride’nin eşi Mobride, Sefaret Birinci Katibinin eşi Perkins ve Amerikan kùtùphanesi Müdürü Dean yer almıştı.⁷⁷⁷

⁷⁷⁵Yetkin, a.g.k., 2019, 351.

⁷⁷⁶BCA 490.01.1016.918.2

⁷⁷⁷BCA 490.01.1016.918.2

Türk ve Amerikalı kadınlar, 14 Aralık 1949 tarihinde Ankara Halkevinde bir araya gelmişlerdi. İlk olarak söz alan Danıştay İkinci Başkanı Asım Bey'in eşi Nezihe Türegün toplantının amacını, her iki ülke arasında kültürel ilişkileri beslemek, Türk-Amerikan kadınlarının kaynaşmasını sağlamak ve Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin de güçlenmesine hizmet etmek olduğunu söylemişti. Marshall Planı Türkiye Özel Misyonu şefi Russell Dorr'ın eşi ise, "*Türkiye'de Hayat*" konulu konuşmasına toplantının gerçekleşmesini sağlayan "*İleri Türk kadınlarına*" teşekkür ederek başlamıştı. Bayan Russel Dorr, Türkiye'de çeşitli geziler yaptığını söyledikten sonra, "*Yarının Türkiye'sinde traktörlü çiftçiler Anadolu toprağının bereketini arttıracaktır*" demişti. Bayan Dorr ayrıca bu toplantılar vasıtasıyla Türk kadınları ile olumlu ve yapıcı işbirliği kurulmasını arzu ettiklerini söylemişti.⁷⁷⁸

Türk ve Amerikalı Kadınların bir araya gelmesi, Türk-Amerikan Kadınları Kültür Derneği'nin doğması ile sonuçlanmıştı. Halkevinde başlayan bu toplantılar daha sonra üyelerin evlerinde ve Milli Kütüphanede devam etmiştir. 1950 yılına kadar derneğin başkanlığını yürüten Nermin Abadan, birliğin faaliyetlerinin ilk yıllarda sınırlı katılımcı ile yürütüldüğünü söylemişti. Yapılan aylık toplantıların Türk ve Amerikan kadınları arasında kültürel etkileşimi arttırdığını belirtmişti. DP'nin 1950 yılının 14 Mayıs'ında iktidara gelmesi ile sadece iktidar el değiştirmemişti. İktidarın yanında, CHP'lilerin etkin olduğu görevler DP'lilere geçmişti. Bu bağlamda Nermin Abadan'da, Türk-Amerikalı Kadınlar Kültür Derneği başkanlığını, DP İzmir Milletvekili Halide Edip Adıvar'a devretmişti. Üsküdar Amerikan Kız koleji mezunu olan Halide Edip eserlerinde çoğunlukla Amerika ve Amerikan kültürüne atıf yapmaktaydı. Derneğin başkanlık görevini de bu minvalde başarıyla sürdürmüştü.⁷⁷⁹

Türk-Amerikan Kadınları Kültür Derneği'nin faaliyetlerine baktığımızda, dernek arkeoloji sosyal yardım, gezinti, milli danslar, müzik, çocuk psikolojisi, yemek gibi alanlarda 20-30 kişilik gruplar oluşturulmuştu. Bu gruplarda bir Türk ve bir Amerikalı başkan bulunuyordu. Bu grupların faaliyetine baktığımızda, sosyal yardım grubu, yardıma muhtaç insanlara elini uzatmakta, kimi zaman ihtiyaç sahibi çocuklara kendi diktikleri kıyafetleri vermekteydi. Yine Eskişehir'de yaşanan sel felaketi sonrasında 82 sandık yiyecek, 300 battaniye ve yiyecek yardımı yapmıştı. Yiyecek grubu Türklerin

⁷⁷⁸....., (15 Aralık 1949). Türk-Amerikan Kadınları Kültür Toplantısı, *Ulus*. S.10221, s.3.

⁷⁷⁹S.Gökatalay (Aralık 2018). Erken Soğuk Savaş Döneminde Türk-Amerikan Yakınlaşmasının Ankara Kent Kültürüne Etkileri, *Ankara Araştırmaları Dergisi*. S.612, s.211-235.

geleneksel pilavını Amerikalı kadınlara, Amerikalılar ise Amerikan usulü hindi pişirme yöntemini Türk kadınları öğretmişlerdi. Milli danslar grubu, Amerikalı kadınlara folklor öğretmişti. Çocuk psikolojisi grubu ise çocuk eğitimi konusunda güncel bilgiler paylaşmıştı. Bunun yanında derneğin önderliğinde Prof. Afet İnan “*Piri Reis’in hayatını*”, Prof. Halide Edip Adıvar “*Bugünün kadınlığına düşen görev*”, Sağlık Bakanlığı Hemşirelik Bürosu Müdiresi Fatma Bengisu “*Türkiye’de hemşirelik*” konulu konferanslar vermişti. Derneğin çalışmaları değerlendirildiğinde başlangıçta kültürel etkileşim amacı taşıyan toplantılar daha sonra eğlence ağırlıklı toplantılara dönüşmüştür.⁷⁸⁰

Türk-Amerikan etkileşimini sağlayan bir diğer oluşum Türk-Amerikan Derneği olmuştur. Dernek Türk ve Amerikalılar arasındaki dostluğu ve ilişkileri geliştirmek amacıyla 7 Haziran 1949’da Amerika’da kurulmuştu. Dernek 1950’lerde giriştiği faaliyetlerle Amerikan kültürünün dünyanın dört bir yanına yayılmasında etkili olmuştu. Türkiye açısından ise Amerikalılara Türkiye’nin uygar bir ulus olduğunu göstermek amacını taşıymıştı. Derneğin üç farklı üye tarzı vardı. Bunlardan ilki fahri üyelik olarak adlandırılan daha çok üst düzey diplomat ve siyasetçilerin bulunduğu üyelik biçimiydi. İkinci üyelik maddi durumu iyi olan ve Amerikan kültürü ile İngilizceye aşina kişilerin bulunduğu faal üyelik idi, son grup ise orta sınıfa mensup insanların derneğin imkanlarından yararlanması amacıyla oluşturulmuştu. Derneğin en önemli faaliyeti ise dil eğitimi idi. Dernek nizamnamesinde, “*Milletlerarası dostluğu kuvvetlendirmek hususunda lisan ehemmiyeti Türkler ve Amerikalılar tarafından gittikçe daha iyi idrak edilmektedir*” ifadelerine yer verilerek iki ulusun iletişiminin ve etkileşiminin artırılması amacı güdülmüştü.⁷⁸¹

Dernekler başlangıçta üst sınıfa mensup insanlarla kurduğu ilişkisini hem yardım hem de dil eğitimi aracılığıyla halka ulaştırmıştı. Bu durum Amerikalıları halkın gözünde sempati kazandırırken diğer yandan dil eğitimi aracılığıyla Amerikan kültürünün Türk halkı tarafından benimsenmesi sağlanmış oluyordu. Üst sınıfla başlayan Amerikan hayat tarzı Türkiye’de Amerikalı personelin artması, Ankara dışında da görevler verilmesi ve basın aracılığı ile kısa sürede Türk halkının dokularına işleyecekti.

⁷⁸⁰....., (3 Temmuz 1954). Cemiyet Hayatı Türk-Amerikan Kadınları Kültür Derneği, *Akis*. s.22.

⁷⁸¹Gökatalay, **a.g.k.**, Aralık 2018, 220.

3.1.2.2. Gündelik hayatın içinde Amerikan etkisi ve kadın

Truman Doktrini ve Marshall yardımı vesilesiyle Türkiye'ye gelen Amerikan personelinin yanında Amerikanvari hayat tarzı onların beraberinde getirdikleri kültür ve materyallerle Türk toplumsal hayatının içine girmişti. Bu dönemde sıklıkla dillendirilen “Küçük Amerika” olma hayali hem CHP hem de DP’li siyasiler tarafından halka vaat edilmişti. Bu dönemde ülkenin büyük girişimcileri Amerikan firmalarının ticari temsilciliklerini almışlardı. Buzdolabından otomobile kadar pek çok Amerikan ürünü Türkiye’ye giriyor ve bu ürünlere sahip olmak bir ayrıcalık sayılıyordu.⁷⁸²

Bu ürünler insanların birbirleri ile etkileşimi sonucu toplumda yayılıyordu. Yayılmasında etkili olan unsurlar ise reklamlar ve Amerikalılardı. Reklam her dönemde değişimin başlıca unsuru olmuştu. Gazetelerde ya da dergilerde yer alan görsellerle süslenen reklamlar albeni oluşturmuş ve tüketiciye ulaşmıştı. Gazetelerdeki reklamlarda ürünlerin Amerikan şirketlerine ait olduğu özellikle vurgulanmaktaydı. 1945 sonrası Amerikan ürünlerinin öne çıkarıldığı reklamlara baktığımızda 1950’lilerde de sıklıkla karşılaşılan ve tarımda makineleşmenin önemli unsurlarından olan traktör reklamları karşımıza çıkmaktadır. Yine traktör reklamlarında Marshall Planı yardımı çerçevesinde ithal edildiğinin altı çizilmekteydi.⁷⁸³ Yine başka bir reklamda ise traktörün teknik özelliklerinin yanında Amerikan ürünü olduğu vurgulanmıştı.⁷⁸⁴ Bunların yanında daha çok Amerikan ailelerinin mutfakta kullandığı vazgeçilmez teknolojik ürünlerin de reklamları yapılmaktaydı. Gazetelerde Amerikan kadının hayatını kolaylaştıran çamaşır makinesi başta olmak üzere buzdolabı, süpürge gibi ürünler Türk halkının hayatına girmeye başlamıştı. Bunların yanında radyo, pikap gibi eğlenceye dönük ürünler de ilan sayfalarında yer alıyordu.⁷⁸⁵ Çiklet reklamlarında da Amerikan vurgusu göze çarpıyordu.⁷⁸⁶

Gündelik hayatın içinde Amerikan etkisinin kendini göstermesi tartışmasız Amerikalıların Türk halkı ile iletişime geçmesiyle daha da güçlenmişti. Yapılan siyasi ve ekonomik anlaşmalar gereği Türkiye’ye gelen personel ailelerini de getirmişti. Ankara’da üst düzey temsilci eşleri ile Türk kadınlarının bir araya gelmesi dernekleşme sonucunu

⁷⁸²Ç.Erhan (2002). *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. (Ed. B.Oran), İstanbul: İletişim Yayınları, C.1, s.537.

⁷⁸³....., (8 Eylül 1950). Cockshutt, *Yeni İstanbul*. S.202, s.6.

⁷⁸⁴....., (20 Mart 1949). Yeni Ünlü Jeep, *Cumhuriyet*. S.8838, s.8.

⁷⁸⁵....., (23 Aralık 1950). Philips, *Zafer*. S.599, s.6.

⁷⁸⁶....., (10 Ekim 1948). Cowboy Çikletleri, *Cumhuriyet*. S.8680, s.6.

doğurmuş ve kültürler arası diyalog sağlanmıştı. Bunun yanında orta ve alt sınıfların Amerikalılar ile tanışması onların Anadolu içinde görevlendirilmeleri ile olacaktı. Bu anlamda ilk iletişimin yaşandığı yerlerden biri Adana olmuştu. Türkiye'nin NATO'ya girmesiyle 1950'lerde İncirlik üssü resmen açılrsa da Amerikalıların bölgedeki varlığı daha öncesine dayanmaktadır. Amerikalılarla yapılan anlaşmalar sonrasında 1946 yılında, Adana'da Amerikalılar üs için araştırma yapmış ve bölgede bulunmuşlardı. Halk ile iyi ilişkiler geliştirme amacı güden Amerikalı personel, Life Dergisi ve çeşitli kitapları bölge halkıyla özellikle de gençlerle paylaşmıştı.⁷⁸⁷

Bu etkileşimde en büyük kırılma Türk kadınlarının hayatında yaşanmıştı. Daha çok temizlik amacıyla Amerikalı personelin ev hayatına giren yani Amerikanvari hayatı yakından gören kadınlar Amerikan kültürünün içinde yaşama tanıma fırsatı bulmuştu. Burada kadınların gündelik hayatını kolaylaştıran buzdolabı, çamaşır makinası, bulaşık makinası, klima gibi Türkiye'de ender bulunan teknolojik ürünleri kullanan kadınlar Amerikanvari hayatın cazibesine kapılıyordu.⁷⁸⁸ Amerikalıların görevlerinin sona ermesinin ardından bu ürünleri satışa çıkarıyorlardı. Bu ürünlerin Türk kadınının evine girmesi onların hayatını kolaylaştırırken aynı zamanda Amerikan Pazarı kavramını da ortaya çıkarmıştı.⁷⁸⁹

Amerikalı personel ile Türk halkının etkileşimini gösteren bir diğer örnek İzmir'de yaşanmıştı. Türkiye'nin NATO üyeliği sonrası İzmir'de Güneydoğu Avrupa'nın Müttefik Kara Kuvvetleri Genel Karargâhı kurulmasına karar verilmişti. Karargâh için bir dönem Amerikan Koleji olan daha sonra (Köy Enstitüsü bünyesinde) Kızılçullu Köy Enstitüsü olarak hizmet veren bina seçilmişti. İzmir'de de Amerikalı aileler ile Türkler arasında iletişim kurulmuştu. Çocuklar için ortak bir dil olan oyun iki tarafı buluşturmuştu. Bu süreçte Amerikalı çocuklar beysbol ve rugby gibi oyunlar ortak oynanmaktaydı. Yine Amerikalıların gündelik hayatta sıklıkla tükettiği meşrubatlar ve onların teneke kutuları Türk insanı için bir yenilikti. Teneke kutular amaçları dışında ürünlere dönüştürülmüştü.⁷⁹⁰

⁷⁸⁷G.E.Bulanık (2020). *1950'li Yıllarda Türkiye'de Gündelik Hayatta Yaşanan Dönüşümler: Adana İli Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.84.

⁷⁸⁸Bulanık, **a.g.k.**, 2020, 86.

⁷⁸⁹Bulanık, **a.g.k.**, 2020, 89.

⁷⁹⁰H.G.Gedikler (2012). *1950'li Yıllarda İzmir*. İzmir: Şenocak yayınları, s.350.

Amerikalı personelin yanında basın da kültürel etkileşimin önemli bir ayağını oluşturunuyordu. Bu dönemde hazırlanan raporlarda Amerikan kitap ve dergilerinin arttırılması gerektiği ifade ediliyordu. Kitapların ve dergilerin içeriğinin Türk aydınları için yararlı olacağı belirtiliyordu. Ahmet Oktay’a göre bu durum yayın yaşamının Amerikanlaşmasıydı.⁷⁹¹ Şunu iddia edebiliriz ki basının Amerikanlaşması Türk toplumunun da Amerikanlaşmasına doğru gidişini sağlayacaktı.

Amerikan basınında yer alan yayınlar çevri yoluyla Türk basınına içine girmişti. Bu dönemde yalnızca haberlerin değil pek çok hikâyenin de Amerikan dergi ve gazetelerinden iktibas yoluyla Türk basınında yer aldığı görülür. Oktay’a göre bu içeriğe sahip dergilerin orta sınıf arasında alıcıları vardır ki asıl hedef kitle de onlardı. Bu dergiler aracılığı ile alt ve orta sınıf üyelerini egemen sınıfın yaşam biçimine özendirilmesi, sınıf atlatmaya yönlendirmesi, yönetenler ile yönetilenler arasında ideolojik birleşmenin sağlanması amaçlamıştı.⁷⁹²

Oktay’ın bu düşüncesini dönemin kadın dergilerini incelediğimizde görmekteyiz. 1945-1960 yılları arasında yayınlanan kadın dergisi incelendiğinde bu dergilerde Amerikan dergilerinden iktibas yoluyla Amerikan yaşam biçiminin idealize edildiği görülmektedir. Bunun yanında 1940’lı yılların sonuna kadar Hanımeli gibi dergilerde Türk kadının geleneksel değerleri dergi kapaklarını süslerken, 1945’ten sonra 1950’liler ile birlikte Amerikan magazin figürleri ile onların değerlerini benimseyen Türk kadınları dergi kapaklarında yer aldığı görülür. Bu dergilere örnek olarak, Resimli Hayat ve Evim Dergilerini gösterebiliriz. Özellikle 1950’lerden sonra basında ideal Amerikan hayatı ve ideal Amerikan kadını geniş yer bulmuştu. Amerikan hayatının popüler kavramlarından olan “*Rock’n roll*”, 1950’lerde Türk gençleri arasında popüler olmuştu. Bir müzik türü olan rock’n roll Türkiye’de o dönemde “*Sallan yuvarlan*” olarak adlandırılmıştı. Türkçe rock’n roll müziği sırasında yapılan dansın figürlerinden dolayı bu ad verilmişti. Dönemin basınında sallan yuvarlanı tanıtıcı haberler yer almıştı. Dans esnasında çevreye zarar verme ihtimali başlangıçta insanlarda tedirginliğe yol açmıştı. Leyla Umar katıldığı bir konserde, rock’n roll müziğinin çalınmasına rağmen ortamda bulunan gençlerin bu dansı yapmaya cesaret edemediklerini söylemişti.⁷⁹³ Bunun yanında Amerika’daki gençler

⁷⁹¹A.Oktay (1993). *Türkiye’de Popüler Kültür*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s.70.

⁷⁹²Oktay, **a.g.k.**, 1993, 71.

⁷⁹³L.U. (3 Kasım 1956). Sallansak Ta, *Akis*. S.130, s.27.

kadar olmasa da Türkiye’de de gençler müziğin ritmine kendine kaptırmıştı.⁷⁹⁴ Rock’n roll fırtınası Anadolu’ya yayılmıştı. Çeşitli kentlerde kimi zaman sinemalarda kimi zaman bir düğün salonu pistinde sallan yuvarlan dansı yapılmaktaydı. Dans sonucu yaralanma haberleri gazeteye yansımıştı.⁷⁹⁵ Elbette Amerikan kültürünün ülkeye girişi ve gençler üzerinde bıraktığı etki tepkiyi de beraberinde getirmişti. Türk Kadınlar Birliği’nin İzmir şubesi bir salgına dönüştüğü iddia edilen sallan yuvarlan ve çıplak soyunma (striptiz) danslarının yasaklanmasını istemişti. Bunun yanında Milli Türk Talebe Birliği de dansların yasaklanması için harekete geçmişti. Gençliğin memleketin ideali olduğunu söyleyen birlik gençliğin dejenere olması halinde toplumsal çöküşün yaşanacağına inanıyordu. Türkiye Milli Talebe Federasyonu ise rock’n roll yani sallan yuvarlananın gençlik için bir deşarj yöntemi olduğu ancak memleket meselelerine eğilen Türk gençliğinin böyle bir ihtiyacının olmadığına vurgu yapıyordu. Demokrat Parti içinden kopan Hürriyet Partisi ise her türlü yasaklara karşı olduğunu söyleyerek sallan yuvarlanı destekliyordu.⁷⁹⁶

Kültürler arası etkileşimin kaynaklarından biri de sinemadır. Türkiye’de 1950’li yıllar öncesinde Mısır filmleri oldukça büyük ilgi görmüştü. Özellikle melodram ve müzikli filmlere halk büyük ilgi göstermişti. Türk halkı için yabancı olmayan bir kültürün ürünü olması Mısır filmlerine olan ilgiyi açıklamaktadır. Türk halkının ilgisi sonucu Türk sinema sektörü de benzer filmler üretmişti.⁷⁹⁷ Türkiye’nin yeni rotası olan Batı dünyasına yönelmesi sinema alanındaki değişimin de yönünü belirlemişti. 1950’li yıllarda Amerikan film endüstrisinin merkezi olan Hollywood sinemasının yapıtları Türkiye’deki sinemalarda yerini almıştı. Ben Hur, Spartaküs, Roma’nın Yükselişi ve Düşüşü gibi tarihi konu alan yapıtlar izleyici ile buluşmuştu.⁷⁹⁸ Hollywood yapımı filmler yalnızca İstanbul’da değil başta büyük kentlerde olmak üzere pek çok Anadolu kentinde gösterilmişti. Hollywood filmleri ile verilen Amerikanlaşma mesajının yanında dergiler ve gazete sütunları aracılığıyla bu mesaj sinema salonunun dışına çıkmaktaydı. Gazete ve dergilerde Hollywood yıldızlarının hayatına dair bilgiler ayrıntılarıyla yer almaktaydı.⁷⁹⁹

⁷⁹⁴D.Bengi (2016). *50’li Yıllarda Türkiye Sazlı Cazlı Sözlük*, “Şimdiki Zaman Beledir”. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s.261.

⁷⁹⁵Bengi, **a.g.k.**, 2016, 261.

⁷⁹⁶Bengi, **a.g.k.**, 2016, 50.

⁷⁹⁷L.Cantek (2019). *Cumhuriyetin Buluş Çağı*. İstanbul: İletişim Yayınları, s.174.

⁷⁹⁸M.Ö.Alkan (2015). Soğuk Savaş’ın Toplumsal, Kültürel ve Gündelik Hayat İnşa Edilirken..., *Türkiye’nin 1950’li Yılları*. (Haz. M.K.Kaynar), İstanbul: İletişim Yayınları, s.605.

⁷⁹⁹İ.Özer (2015). *Demokrat Parti Dönemi Siyaset ve Sosyal Hayat*. İstanbul: İskenderiye Kitap, s.208.

Burada altı çizilmesi gereken bir konu da filmlerde izlenen antikomünizm mesajlarıydı. Batı blokunun çimentosu olan antikomünizm sinemada işlenerek halkın neden komünizme karşı cephenin içinde olması gerektiğinin açıklaması da yapılıyordu.⁸⁰⁰

Türkiye, II. Dünya Savaşı sonunda siyasi ve ekonomi politikalarında Batı değerlerini esas alırken bunun (beklenen sonucu olarak) kültürel değişim izlemişti. Yukarıda dile getirildiği gibi Ankara’da üst düzey Amerikalı personelin sınırlı bir çevrede kalan etkisi suya atılan taş gibi dalga dalga tüm Türkiye’ye yayılacaktı. Demokrasinin kalesi, hür dünyanın yılmaz savunucusu ABD, Olimpos’daki Tanrı ve Tanrıçalar gibi kutsal sayılıp, tüm dünyanın benzemek zorunda olduğu bir ideal gibi gösteriliyordu. Bu hayat tarzı, Amerikalı personel, basın, sinema ve gündelik hayat alışkanlıkları ile insanlara ulaştırılmıştı. Bu durum Tanzimat’tan itibaren devam eden toplumsal dilemmaya yeni bir halka ekleyecekti.

Truman Doktrini ve Marshall Yardımı çerçevesinde ilgili Amerikan personelin Türkiye’deki değişimi başlatmıştı. Bunun yanında Türk siyasetçileri de bu değişime istekli olduğu da bir gerçektir. Henüz savaşın sona erdiği günlerde CHP Genel Sekreteri Nihat Erim İzmit Halkevinde yaptığı bir konuşmada “*Türkiye’nin Küçük Amerika*” olacağını söylemişti.⁸⁰¹ DP’nin iktidar yıllarında da bu söylem devam etmişti. Hem Cumhurbaşkanı Celal Bayar hem de Başbakan Adnan Menderes Türkiye’nin Amerika gibi olacağı vaadinde bulunmuştu. Celal Bayar 1957 seçimleri öncesinde İstanbul’da yaptığı bir konuşmada “*30 yıl sonra Türkiye küçük bir Amerika olacak*” derken⁸⁰² yine 1957 seçimleri öncesinde Adnan Menderes, Amerika gibi oluncaya kadar çalışmaya devam edeceklerini söylemişti.⁸⁰³

Amerikan kültürü ve hayat tarzı ideal bir hayat tarzı olarak gösteriliyordu. Türk siyasi hayatı da ABD’deki gibi Cumhuriyetçiler ve Demokratlar olarak konumlandırılırken sokaktaki insanın yaşamı ise Amerikan kültürüne dair oluşturulan verilerle şekilleniyordu. Radyo da bu süreçte etkin bir araç olarak yerini almıştı. VOA

⁸⁰⁰Cantek, **a.g.k.**, 2019, 242.

⁸⁰¹“Eğer bir dış felakete uğramazsak ben memleketin yakın geleceği için çok nikbinim. Çünkü yakın bir gelecekte Türkiye bir Amerika haline gelecektir. Bugün biz yalnız değiliz. 1945 ile mukayese ettiğimiz zaman çok daha iyi bir vaziyetteyiz., (20 Eylül 1949). Türkiye Küçük Bir Amerika Olacaktır, *Vatan*. S.2992, s.3.

⁸⁰²....., (21 Ekim 1957). Dün Taksim Mitinglerinde Celal Bayar Konuştu, Fakat İnönü Konuşamadı, *Cumhuriyet*. S.11938, s.1.

⁸⁰³....., (19 Ekim 1957). Amerika Gibi Zengin Oluncaya Kadar Hamlelere Devam Edeceğiz, *Akşam*. s.1.

olarak bilinen Voice of America-Amerika'nın Sesi Radyosu hem yaptığı yayınlarla hem de içeriğinin Radyo Haftası Dergisi ekinde verilmesiyle okuyucuya ulaştırılıyordu.⁸⁰⁴

Küçük Amerika olma idealinde ilerleyen Türkiye'de bu süreçte kadının yaşadığı değişimden söz edilmiştir. Bu konuda son sözü söylemeden önce birkaç noktaya değinmek gerekir. Reklamların kadının gündelik hayatındaki alışkanlıklarını değiştirmede oldukça önemlidir. Başta kadının 1950'lerde çalışsın ya da çalışmasın konumlandırıldığı yer evidir. Bu doğrultuda başta mutfak araç gereçlerinden olan buzdolabı, elektrik süpürgesi, çamaşır makinesi, dikiş makinesi gibi ürünlerin yanında kozmetikten çocuk bakımına kadar pek çok yeni ürün kadının hayatına girmiştir. Bunlar reklamlar kadar insanlar arası etkileşim sonucu toplumda yer edinmiştir. Yine Amerikalı personelin evlerinde hizmet etmek amacıyla giren Türk kadını Amerikan hayat şartlarına bizzat tanık olmuştur. Sınırlı bir alanda da olsa bu yaşam tarzının içinde olunması Türk kadınları arasındaki değişimi başlatan nedenlerden biri olmuştur. Sinema filmleri ise gitmedikleri ve görmedikleri sadece beyaz perdeden izledikleri bir hayat sunmuştu. Kimi kadınlar yaşam alanlarını bu doğrultuda düzenlerken kimi kadınlar ise hayatlarını ABD'de sürdürmenin yolunu aramıştı. Bu konuda 1950'lerde yaşanan iki örnek oldukça dikkat çekicidir. Olaylardan ilki İzmir'de yaşanmıştı. İki genç kız bir gemiye binerek Amerika'ya kaçma hikayesidir. Olayın fark edilmesinin ardında bu kızlar Türkiye'ye gönderilmiştir.⁸⁰⁵ Tarihli Resimli Hayat dergisine yansıyan bir genç kızın Hollywood hayalidir. Bu örneklerde görüldüğü gibi Amerika halk için bir rüyadır ve bir kısım bu rüyayı gerçekleştirmek için adım atmıştır. Kültürel anlamda bir kabuk değişiminin göstergesi olması açısından önemlidir.

3.1.2.3. Basında çizilen Amerikan rüyası

Batı Blokuna bağlı ülkelerde yaşayan insanlar hürriyetini ABD'ye borçlu olduğuna inanıyordu. II. Dünya Savaşı sonrası (yakın geçmişe kadar) Sovyet Rusya tehlikesini bizzat yaşamış Türkiye'de çok özel bir konumdaydı. Türklerin gözünde Amerika, minnet boyutunu aşan bir noktadaydı. 1945 sonrası gazetelerin ilk sayfalarında ABD ile kurulan siyasi ve ekonomik ilişkilere dair haberlere yer verilmekteydi. Türkiye'nin ABD'nin hamiliğinde kurulan Batı Blokunda yerini sağlamlaştırması sonrasında basında "*Dost*

⁸⁰⁴Alkan, a.g.k.,2015, 592.

⁸⁰⁵Gedikler, a.g.k., 2012, 250.

Amerika 'ya' ilişkin sağıktan magazine eğitilden hukuka kadar hemen hemen her alanda haberler yer almıştı. Bu haberlerde Amerikan yaşam biçimi idealize edilerek Türk toplumuna sunulmuştu. Bunlar içinde öne çıkan ve toplumun şekillenmesinde birincil rolü olduğuna inanılan kadını merkeze alan yayınlar yapılmıştı.

Tanzimat'tan itibaren Batılılaşmanın ya da Çağdaşlaşmanın rotası Avrupa kıtası iken II. Dünya Savaşı sonrası Yeni Dünya da denilen ABD olmuştu. Bu değişimi yumuşak geçişle sağlamak adına eski rehber ile yeni rehberi kıyaslama yoluna gidilmişti. Burada Avrupalıların sübjektif bir kültür anlayışına sahipken Amerikalıların objektif bir kültür anlayışına sahip olduklarının altı çiziliyordu. Her ne kadar teknik varsa da kültürü yoktur denilen ABD'nin insanların ortak değerleri sonucunda oluşturulmuş bir kültürü olduğu iddia edilerek Amerikan kültürü ulaşılması gereken bir hedef olarak gösteriliyordu.⁸⁰⁶

Türkiye'nin yeni kutbu, insanı esas alan ve Avrupa'da kültürsüz olarak görülen Amerikan kültürü modern çağın gerekleri olarak görülmekte ve Türkiye'de ulaşılması gereken bir ideal olarak sunulmaktaydı. Amerikan kadınları Türk kadınlarına ideal olarak sunulurken, Amerikan kadının hayatı en ince ayrıntılarına kadar tasvir edilmişti. Bu haberler daha ziyade Avrupa basınından iktibasla okuyucuya sunulmuştu. Bunlardan biri dönemin kadın dergilerinden biri olan Evim'de yayınlanmıştı. Fransız yazar Michelle Morgan, Amerikan kadınlarını tanımlarken sınıf ayrımını dikkate alarak, entelektüel kadının Amerika'da oldukça çok sayıda olduğunu söylemişti. Bu kadınların zeki ve Avrupa görmüş olduklarının altını çizmişti. Bu kadınların gazete ve radyo yoluyla düşüncelerini halka ulaştırdıkları belirtilmişti. Yüksek sosyete kadınlarının ilgi alanlarının giyim, mücevher ve erkeklerdi. Bunlar zengin kulüplere gitmekteydi. Fransız yazar, en sempatik kadınların sanatkarlar olduğunu düşünüyordu. Newyork'ta yaşanan dekoratör, ressam ve modelist kadınların Paris'in etkisinde olmalarına rağmen özgün tasarımlar yaptığı vurgulanıyordu. Morgan'a göre işçi kadınlar sinemaya meraklıydı. Orta sınıfı oluşturan bu kitlenin Hollywood yıldızlarının hayatına ilgisi dikkat çekiciydi. Bunun yanında Amerikan kadınlarının içki karşıtlığı ve bu alanda mücadele edildiği belirtilmişti. Michelle Morgan'ın Amerikan iş hayatında yer alan kadın ve erkeklere ilişkin düşünceleri dönemin değer yargılarını ortaya koymasından manidardı. Morgan, iş hayatında yer alan kadınların "*En büyük düşmanın*" erkekler olduğunu

⁸⁰⁶Y.Abadan (3 Temmuz 1954). Amerika'da Kültür ve Eğitim, *Akis*. S.8, s.24.

söylüyordu. “*Bütün dünyada erkekler kadınlardan üstündür. Bu inkâr edilemez.*” Sözleri ile süfrajelerin mücadele verdiği Avrupa’da yaklaşık yarım asır sonra bir Avrupalı kadının eşitlik algısını boyutu şaşkınlık yaratıyordu.⁸⁰⁷

Amerikan kadını Türk basınında tanıtılırken, bu kadınların büyük bir kısmının yüksek öğrenim gördüğü belirtiliyor, eğitimin meslek edinmek ve “*Rahatça hayatı*” kazanmak için yapıldığı vurgulanıyordu. “*Umumi malumatı kıt*” olduğuna inanılan Amerika kadınının “*Aklının en çok erdiği*” şeyin yaptığı iş olduğu söyleniyordu. Amerikan ailelerinde iş birliği uygulamasının hayatın tüm alanında özellikle de ev işlerinde geçerli olduğunun altı çiziliyordu. Ev işini yaparken görev dağılımı yapıldığı söylene de Amerikan kadınının “*Bütün işleri kocasından*” beklediğine inanılıyordu. Özgürlüğüne bağlı olan Amerikan kadını kendi hayatını kurmak adına lise sonrası evden ayrılıyordu. Paranın, Amerikan kadınının hayatındaki en büyük düşünce olduğu iddia edilirken okul sıralarında eşini bulması gerektiği 1950’lerin Amerika’sında yaygın bir düşünceydi.⁸⁰⁸

Büyük oranda yüksek öğrenime katılan Amerikan kadınları çalışma yaşamı içinde ne kadar varlık gösterebilmişti? Tüm dünyada olduğu gibi II. Dünya Savaşı’nın ortaya çıkardığı konjonktür doğrultusunda Amerikan kadınının da iş yaşamına girişi bu dönemde hızlanmıştı. Basın yer alan bilgilere göre 1950’li yıllarda kamuda çalışan kadın sayısı 500 bine ulaşmıştı ki bu sayı tüm çalışanlar içinde dörtte birlik bir oranı oluşturmaktaydı. Burada kadınların önemli karar mercilerinde bulunduğu altı çizilmesi gerekir. Dönemin Amerika’sında milli savunma bakan yardımcısı, müsteşar, kongre üyesi ve büyükelçilik üstlenmiş çok sayıda kadın vardı.⁸⁰⁹ Aynı zamanda Amerikan ordusu içinde de çok sayıda kadın bulunuyordu. II. Dünya Savaşı sırasında ordu içinde yer almaya başlayan Amerikan kadınları sekreter, telefon memuru, daktilo ve aşçılık gibi görevler üstlenmeleri için görevlendirilmişti. Ancak süreç içinde kadınlar teknik anlamda yetenek gerektiren

⁸⁰⁷, (22 Ağustos 1955). Amerikalı Kadın, *Evim*. S.15, s.14.

⁸⁰⁸Yazının devamında Pakistanlı ve Türk kadınları da tanıtılıyordu. Buna göre Pakistanlı kadınlar arasında özellikle üst sınıfa mensup ailelerin kızlarında yüksek öğrenime devam oranı yüksekti. Bu ailelerin kızları eğitilmiş olmalarının yanında entelektüel ve dünya sorunlarına ilgili olduklarının altı çizilmişti. Çalışma amaçları para kazanmak değil memleketine faydalı olmak içindi. Ailesine bağlı olduğu söylenen Pakistanlı kadınların eşitlik iddiasında bulunmadığının altı çiziliyordu. Türk kadınları ise yüksek öğrenime sınırlı bir katılım sağlamaktaydı. Çoğu Türk kadını okumuş olmak için okuduğu söylenirken çalışma hayatında da benzer bir yaklaşım olduğu iddia edilmişti. Buna göre, kadınların bir kısmının severek, bir kısmının vakit geçirmek için bir kısmının ise “*Moda*” olduğu için çalıştığına inanılıyordu. Bkz., (6 Kasım1954). Üç Kadın, *Akis*. S.26, s.21.

⁸⁰⁹, (Nisan 1952). Amerikada Kadına Verilen Önem, *Misafir*. S.2, s.5.

alanlarda da çalışma şansı yakalamışlardı. Savaş sürecinde ve sonrasında kurulan komiteler ise Amerikan ordusu içindeki işleyiş konusunda savunma bakanlığına tavsiyelerde bulunmuştu.⁸¹⁰

Kadınların kamu dışında hem sanayi hem de hizmet alanında çalıştığı bilinmekteydi. Basına yansıyan bir haberde ABD’de kadın ve erkek meslek ayrımının ortadan kalmakta olduğu belirtilmişti. ABD’de kadın mesleği olarak bilinen manikürcü mesleğinin 100 bin erkek tarafından yapıldığı söylenirken erkek mesleği olarak bilinen nalbantlık mesleğinde ise 300 kadının çalışmakta olması “*Dünyanın tersine dönmesi*” olarak ifade edilmişti. Yine ev hizmetleri alanında erkeklerin üstünlüğü ele geçirdiği söylenirken bu alanda çalışan kadınların kalmadığı iddia edilmiş ve erkek ev hizmetleri görevlilerinin sayısının 500 bine yaklaştığı belirtilmişti. Aynı haberde ABD’de çalışan kadın istatistiğine de yer verilmişti. Buna göre, 1940’larda büro hizmetleri alanında çalışan kadın sayısı 2.5 milyon iken bu sayının 1950’lerde yaklaşık 4 milyona çıkmıştı. Fabrikalarda kadın işçi sayısı 2.2 milyondan 3.4 milyona yükselmişti. Bunun yanında dönemin Amerika’ında 3000 kadın papaz, 2300 kadın marangoz, 300 kadın taşıyıcı, 300 kadın gemi inşaatçısı, 50 kadın pilot ve 19 kadın maden mühendisi vardı. Kadınlar, “*Lokomotif makinistliği, ateşçilik ve itfaiyecilik*” alanlarında yer almamıştı.⁸¹¹

ABD’de kadınlar yazın dünyasında da kendilerine yer edinmişlerdi. Hanımeli Dergisinde yer alan bir haberde yazdığı kitaplarla yalnızca ABD’de değil dünyada da adından söz ettiren kadın yazarlara yer verilmişti. Margaret Mitchell, Vivran Leigh, Katherin Vinsor, Pearl S. Buck Claut gibi isimlerin eserleri ve özel hayatları okuyucuya aktarılmıştı. Burada dikkati çeken Amerikalı kadın yazarların dürüst bir ev kadını ve iyi bir anne olduklarının belirtilmesinin yanında özel hayatlarında “*Muntazam, sade ve mütevazî*” olduklarının vurgulanmasıydı.⁸¹²

Çalışma hayatında kendini kanıtlamış Amerikan kadını ev hayatında nasıldı? Yirminci yüzyılın ilk yarısında ve Birinci Dalga Feminist Dalganın etkin olduğu yıllarda ve tüm dünya coğrafyasında (çoğu zaman kadın ve erkek yardımcıya ihtiyaç duyulsa da) çalışan ya da çalışmayan tüm kadınlardan “*Ev kadınlığı*” beklenmekteydi. Familya Dergisinde yayınlanan bir “*Amerikalı Ev Kadını*” başlıklı haberde Amerikalı kadınların

⁸¹⁰....., (15 Ekim 1951). Amerikanın Kadın İstişare Komitesi, Amerikan Ordusuna Yardım Etmektedir, *Familya*. S.55, s.1.

⁸¹¹....., (12 Ocak 1950). Erkek Manikürcü, Kadın Nalbant, *Yeni İstanbul*. S.43, s.5.

⁸¹²H.Banu (16 Mart 1948). Amerikada Kadın Yazarlar, *Hanımeli*. S.3, s.16.

bir gün içinde nasıl bir zaman geçirdiğine, ev işine, dinlenmeye ve eğlenceye ne kadar zaman ayrıldığına yer verilmişti. Cornell Üniversitesi tarafından yapılan araştırmada köy, kasaba ve şehirde yaşayan 250 kadının günlük rutinleri incelenmişti. Köyde yaşayan bir kadının günlük 9 saat çalıştığı ve bunun 7,6 saatini ev işine ayırdığı saptanmıştı. Köylü kadın, şehirli kadına göre ev işine daha fazla zaman harcamasına karşın dinlenme ve uykuya daha fazla zaman ayırabiliyordu. Şehirli kadının günlük çalışması 8,1 saat iken bunun 7,4 saati ev işlerine ayrılmaktaydı. Şehirli ve çalışan kadının günlük çalıştığı zaman işte ve evde olarak ikiye ayrılmıştı. Şehirli kadın günde 11,5 saat çalışırken bunun 6,8 saati iş yerinde çalışırken kalan zaman diliminde günlük ev işlerine harcamıştı. Ancak bu dönemin koşulları göz önüne alındığında yeterli gelmeyeceği ortadaydı. Nitekim haberin devamında çalışan kadının hafta sonu da ev işi sorumluluğunu sürdürdüğü belirtilmiş ve “*Çalışan ev kadınının uykuya, istirahate, kendi bakımına ve cemiyet hayatına ayıracak vakti nisbeten azdır*” denilerek Türkiye’de olduğu gibi Amerikalı çalışan kadının da ev kadını sorumluluğunu omuzlarında taşıdığı vurgulanmıştı.⁸¹³

Amerikalı ev kadını ev işinin dışında kalan zamanını topluma faydalı işler için harcıyordu. Daha çok kulüpler aracılığıyla kadınlar bir araya gelerek kültür, edebiyat, sosyal yardım, müzik kurumları gezi ve yayın gibi kollara ayrılan kulüpler toplumu aydınlatma misyonu üstlenmişti. Kulüpler konferansların yanında sağlık, çocuk bakımı ve ev ekonomisi ile ilgili film gösterimleri ile halk bilinçlendiriliyordu. Kulüplerde, Türkiye’de olduğu gibi yalnızca yönetimde bulunanların değil tüm üyelerin faaliyet gösterdiğine dikkat çekiliyordu. “*Süslü bir manken gibi giyinip köşeye çekinmekten hoşlanmayan Yeni Dünya kadını*” yaşına, eğitimine, ilgisine ve yeteneğine göre bir kulüpte yer alarak topluma hizmet etmeyi tabi bir görev addetmişti.⁸¹⁴

Amerikalı kadını tanımlayan yazılar yabancı basından iktibas yoluyla ya da ABD’de karşılaşılan kadınların gözlemlenmesi sonucu elde edilen verilerdi. Bu veriler ışığında okuyucuya Amerikan kadını tanıtılırken satır aralarında onların kültür kodları da verilmekteydi. Amerikan kadınlarının yemek tercihlerini daha çok “*Teneke kutudan çıkan hazır veya taze kalmış konservelerle doyururlar*” diyerek Amerikan fast food hayat tarzının işareti verilmekteydi. Dönemin Türkiye’inde konserve fabrikaları olmakla birlikte mutfaklarda geleneksel saklama yöntemleri ile hazırlanan yiyecekler tüketilirken

⁸¹³....., (30 Nisan 1954). Amerikalı Ev Kadını, *Familya*. S.108, s.7.

⁸¹⁴P.Parla (12 Haziran 1954). Amerikada Kadın Kulüpleri, *Akis*, S.5, s.24.

“Amerikan kadınlarının mutfakta gördüğü bütün iş sadece konserveleri ısıtmak ve sofraya getirmekten ibarettir” denilerek siyasilerin hedeflediği Küçük Amerika hayaline bu haberlerle toplum hazırlanıyordu.⁸¹⁵

Peki, Amerikan kadını evinde nasıldı? Bu konuda dönemin basının dikkate alındığında ABD’de evin reisinin kadın olduğu söylenebilir. Her şeyden önce ABD’de kadının ve erkeğin evli olmalarına rağmen iki ayrı hayatlarının olduğu kabul gören bir gerçektir. Avrupalılar tarafından yadırgansa da hem ev içinde hem de ev dışında ayrı dünya kurmaları dönemin ABD’nde oldukça olağandı. Bunun yanında Amerikan erkeklerinin eşlerinin hakimiyetini benimsediği zaman zaman eşlerine *“Anne”* diye hitap etmesinin ise olağan olduğu belirtilmişti. Çocuklar gibi erkeklerin de evdeki annenin otoritesini kabul ettiği ve bunun *“Erkeklik gururunun kırılacağını asla”* düşünmediği ifade edilmişti.⁸¹⁶ Elbette bu sözler iddialı gelebilir ancak bu tek haber değildir. Resimli Hayat Dergisinde yayınlanan *“Amerikan Kadınlarının Bahtsız Tarafları”* başlıklı haber dönemin kadınlarının karşılaştığı herhangi bir sorunu akla getirebilir. Amerikalı psikoloji profesörü Harrison L. Harvey tarafından açıklanan bu sorunun dönemin ve günümüzün dünyasında pek rastlanır bir sorun olmadığı açıkça söylenebilir. Haberde dünyanın *“En iyi yiyecek, en iyi giyinilen, en iyi yerde oturan daima dikkat, ihtimam ve himaye gören”* kadını olarak tanımlanan Amerikan kadınlarının sorunu Harvey’e göre; *“Kocalarının çok uysal olduğu... Kadınlar kaşlarını çatınca karşılarındaki kocalarının üzümlü ve titrediği ve kendilerinin herhangi bir kaprisleri önünde kocalarının daima itaatli kaldıklarını görmekten artık bıkmışlardı. Her şey hakkında yalnız kendileri karar vermek durumunda kaldıkları için de sinirlerini yıpranmış”* bir haldeydi. Bu görüşü destekleyen ve Amerikan erkekleri cephesinde bir eleştiri dönemin popüler erkek dergisi Esquire’de yer almıştı. Dergide Amerikan kadınları, *“Şımarık, egoist hiçbir şeyden memnun olmayan çok fazla para harcayan fazla sinirli, heyecanlı ve maddiyatçı olduğu”* söylenirken ayrıca *“Yeter derecede kadın değilsiniz, erkeklerinize alakadar olmuyorsunuz”* sözleri ile eleştiriliyordu. Kadınlar bu eleştirilere cevap verirken erkekleri haklı bulmakla birlikte bunun nedeninin yine erkekler olduğu iddia ediliyordu. Amerikalı erkeklerin zayıf, ilgisiz ve sadece kadınları para ile mutlu edeceklerine olan inanç kadınların mevcut hallerinin sebebi olarak gösteriliyordu. Sorunun çözümü ise Profesör Harvey tarafından veriliyordu. Profesör Harvey, erkeklerin kadınların isteklerini yerine getirmemeleri, eğer eşleri

⁸¹⁵....., (9 Ekim 1954). Amerika-Dünyanın En Faal Kadını, *Akis*, S.27, s.24.

⁸¹⁶....., (1 Ocak 1955). Sosyal Hayat- Amerika’nın Bir No.lu Kuvveti, *Akis*. S.34, s.23.

çalışmıyorsa ev işlerinde yardım etmemelerini tavsiye ediyordu. Amerikalı kadınların bu tavrı Avrupalı hemcinsleri tarafından da eleştirilirken evlilik yoluyla ABD'ye gelen Avrupalı kadınların geleneksel rollerini sürdürmeleri ise Amerikalı kadınlar tarafından hoş karşılanmıyordu.⁸¹⁷

Türk basınında çizilen bu pembe tablo gerçek miydi? ABD'de kadının bürokraside ilerlemesi hem çalışması hem de evdeki kadınlık görevlerini yerine getirmesi doğru muydu? Basına yansıyanlar yukarıda verilmiştir. Süreyya Ağaoğlu da bir süre yaşadığı ABD'de Amerikalı kadınların çok güçlü olduğunu, çocukları olduktan bir süre sonra iş yaşamına döndüklerini söylemişti. Amerikalı yazar Betty Friedan'ın Kadınlığın Gizemi adlı eserinde ortaya koyduğu manzara bambaşkadır. Freidan 1950'lerde kadınların evlenme yaşının düştüğünü, doğum oranının artış gösterdiğini, kadınların sadece üçte birinin ev kadını olduğunu ve evlerinde birçok sorunla mücadele etmek zorunda olduğunu söylemişti.⁸¹⁸ Burada ortaya çıkan, Türk toplumda idealize edilmek istenen kadın formunun ABD kaynak gösterilerek ulaşılmak istenmiştir. Diğer yandan Soğuk Savaş sırasında ABD ve Batı Bloğunun mutluluk diyarı olduğunun da vurgulandığı iddia edilebilir. (EK-2)

3.2. Dönemin Bakış Açısında Kadın

Toplumun diğer yarısını oluşturan kadın, dünyanın pek çok yerinde on dokuzuncu yüzyıla kadar kapalı kapılar ardında kalmıştı. Batı'da Sanayi Devrimi sonucu değişen ekonomik ilişkiler ve artan ihtiyaçlar kadını hanesinden dışarı adım atmaya yöneltmişti. Bir domino taşı gibi her bir adım başka bir adımın atılmasını gerektirmişti. Sanayi, eğitim, sağlık gibi pek çok alanda kadın geleneksel kodlarını toplumsal işleve dönüştürmüştü.

Osmanlı Devleti'nde de kız çocuklarının ilk öğretim hayatına dahil olma zorunluluğu, onlarda kamusal alanda birçok kapının açılmasının da ilk adımı olmuştu. Kadının eğitim ve sağlık başta olmak üzere basın, sanayi ve büro hizmetlerinde yerini almış olması Osmanlı toplumsal yapısının da değişim sürecini başlatmıştı. Kadınlar, II. Meşrutiyet'in "Hürriyet" ortamında siyaset kürsüsünde yer edinmeye çalışırken I. Dünya

⁸¹⁷R.Cartier (Şubat 1953). Amerikalı Kadınların Bahtsız Tarafları, (Çev. R.Cumalıoğlu), *Resimli Hayat*. S.10, s.8.

⁸¹⁸Sarıtaş ve Şahin, **a.g.k.**, 2015, 627-665.

Savaşı ve Millî Mücadele yıllarında erkekler ile hem omuz omuza hem de onlardan boşalan alanlarda çalışmışlardı.

Cumhuriyetin ilanı ile Mustafa Kemal Atatürk önderliğindeki genç Türkiye'nin kurucu kadrosu, kadınların kamusal alanda yer alma mücadelesini kendi dünya görüşleri doğrultusunda destekleyerek siyasal, hukuksal ve toplumsal haklar tanınmıştı. N. Yuval-Davis Cinsiyet ve Millet kitabında ulus devletlerde vatan-kadın metaforu sıkça kullanıldığını, kadına kurtarılması gereken bir vatan gibi görülüp mücadelenin merkezinde yer alan bir imge gibi kabul edildiğini söylemişti.⁸¹⁹ Serpil Sancar, Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet Kurar Kadınlar Aile adlı kitabında Cumhuriyetin kurucu kadrosunun ulus, devlet, ordu ve ekonomiyi erkek ile özdeşleştirirken, dini inancın, geleneklerin, kültürel unsurların hane ve aile hayatın kadın ile özdeşleştirildiğini belirtmişti.⁸²⁰ Fatmagül Berktaş, Tarihin Cinsiyeti adlı eserinde Cumhuriyet'in Batıcı modelinin kadına aile ve özel alanda doğal kabul edilen görev ve sorumluluklar yüklediğini söyler. Çalışma hayatında (ya da kamusal alanda) kadının üretime katılmasının erkeğin otoritesini sarstığına inanılır. Bu süreçte kadının ulusun inşasına yalnız simgesel olarak katılmasına izin verildiğini ve kadının iyi bir anne ve iyi bir eş olması istendiği savunulur.⁸²¹

Geleneksel değerlerle yetiştirilmiş ve geleneksel yargılara sahip bir toplumu yöneten kurucu kadroların kadın hakları konusunda yaptıkları eleştirilse de dönemin konjonktürü doğrultusunda yapılanların bir devrim olduğu su götürmez bir gerçektir. Devrimin ülke sathına yayılması okur-yazar oranının düşük ve iletişim ağlarının sınırlı olması sebebiyle istenen noktaya ulaşmamıştır. Bugün gelinen noktada o gün atılan adımlar belirleyici olmuştur.

CHP'nin iktidarı devrettiği DP kadın konusunda nasıl bir politika izlemiştir? Yukarıda da söz edildiği gibi 1940'li ve 1950'lerin dünyasında ataerkil yapının etkin olduğu "*Geleneksel kadın misyonunun*" çalışsın çalışmasın tüm kadınlardan beklendiği bir Türkiye vardı. DP'nin devraldığı Türkiye'de bir önceki dönemin insanıydı ve bir seçim sonrasında da değişmemişti. Peki, DP izlediği politikalarla kadını değiştirme düşüncesi geliştirmiş miydi? Buna rahatlıkla hayır cevabını verebiliriz. Yaptığı

⁸¹⁹Yuval-Davis, a.g.k., 2016, 57.

⁸²⁰S.Sancar (2017), *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*. İstanbul: İletişim Yayınları s.127.

⁸²¹Berktaş, a.g.k., 2018, 19.

uygulamalarla çoğu kez eleştirilen CHP iktidarı kadına geleneksel rollerini yüklese de hem iktidarı sırasında Meclis'te hem de parti programlarında kadına yer vermişti. Ancak DP iktidarı, üç seçim döneminde Meclis'teki sandalye sayısının yarısından çoğuna sahip olsa da çıkardığı kadın milletvekili sayısı erkek milletvekillerine oranla son derece azdı. Bunun yanında parti programında kadına ilişkin özel bir politika geliştirmedeği gibi özellikle ilçe kongrelerinde kadının mevcut haklarının geri alınmasına dönük isteklerle karşılaşmıştı. Parti tabanında kadının çalışma hayatından çekilmesi, çok eşlilik ve kıyafet konusundaki istekler dile getirilmişti. Her ne kadar DP'li yöneticiler bu istekleri yerine getirmese de kadınların haklarını iyileştirici adımlar da atmamışlardı. 1950'li yıllar (1980'lere kadar) bir suskunluk dönemi⁸²² olarak adlandırılrsa da bu dönemdeki kadına yaklaşım gazete ve dergilere yansıyan makalelere başvurularak tahlil edebiliriz.

Bu başlık oluşturulurken dönemin gazete ve kadın dergilerinde yer alan kadına ilişkin yazılar esas alınmıştır. Dönemin kadın dergilerinden olan Hanımeli Dergisinde Münir Hayri Egeli, "*Kadın Davamız*" adlı bir makale kaleme almıştı. Egeli, kendi yaşamöyküsüne paralel olarak II. Meşrutiyet yıllarından Cumhuriyet'e kadar geçen sürede kadının toplumda edindiği yerin aşamalarından söz etmişti. Kadının Cumhuriyet ile kazandığı haklarla kadın davasının başladığını söyleyen Münir Hayri Egeli, Türk kadınının "*Zekâ ve eşsiz kabiliyetleri ile*" kısa zamanda yeni hayatına uyum gösterdiğine inanıyordu. Türk kadınının bütün gayretiyle çalıştığını, okuduğunu ve düşündüğüne inanan Egeli, kendi deyiimiyle "*Türk kadını oluyor*" diyerek kadının hala olgunlaşma aşamasında bulunduğunu da itiraf ediyordu. Bir kadın dergisinde yazan Münir Hayri Egeli köşesini bir kadın yazara bırakmak isteğini de dile getirmişti.⁸²³

Peki, dönemin kadın yazarları nasıl tasvir edilebilirdi? Bu sorunun cevabını da Türkiye'nin önemli kadın yazarlarından biri olan Halide Edip Adıvar vermekteydi. Halide Edip, insanların kendi içinde bulunduğu durumu analiz etmesinin objektif olmadığına inandığını ve dışarıdan bir gözün analiz etmesi gerektiğini söylemişti. Bu doğrultuda dönemin kadın yazarlarının erkek meslektaşları tarafından değerlendirilmesi gerektiğine inanan Adıvar, bu konuda ne yazık ki erkek yazarların "*Hislerini vüzuyla ortaya atmamalarını*" kadınları "*İş yoldaşlarından fazla tehlikeli bir rakip gibi*" görmelerine bağlamıştı. Kadın yazarların ise kazanılan hakların üzerinde durduğu ve

⁸²²E.Sarıtaş ve Y.Şahin (2015). "*Ellili Yıllarda Kadın Hareketi*", *Türkiye'nin 1950'li Yılları*. (Haz. M.K. Kaynar), İstanbul: İletişim Yayınları s.627-665.

⁸²³M.H. Egeli (Ocak 1948). *Kadın Davamız, Hanımeli*. S.1, s.3.

güncel duruma ilişkin inceleme yapmamasını eleştirmişti. Türk kadınının, Milli Mücadele sırasında yararları olduğunu belirten Adıvar, Cumhuriyet Dönemi'nde yapılan devrimler sayesinde toplumda hak ettiği yere ulaştığını söylemişti. Bunun yanında çeşitli sorular soran Halide Edip Adıvar, “*Münevver sınıfın*” görevini ne kadar yerine getirdiğini ve toplumsal sorunlara ne kadar eğildiğini sormuştu. Kadın ve erkek arasında bir kıyaslama yaparak erkeklerin bu konuda daha duyarlı olduğunu ifade etmişti. “*Mesken*” konusunu ele alan Halide Edip, bu konunun erkekten çok kadının “*En hayati meselesi*” olarak görmekteydi. “*İnsanı meskene alıştıran aile temellerini kuran*” kadın olduğunu söyleyen Adıvar, bir kısım erkeğin ailenin gelirini kişisel istekleri uğruna tüketirken kadının aileyi birleştirici vasfına dikkat çekmişti. Toplumun aydın olarak nitelenen sınıfının kadın temsilcilerini “*Sıhhat, çocuk, ailenin dağılmamasını temin edecek her nevi tedbirleri düşünmek*” ve uygulamak için iş birliği yapması gerektiğini söylemişti.⁸²⁴

Halide Edip Adıvar'ın çizdiği portrede, dönemin kadınına yüklediği misyona uygun olarak kadın ve aile arasında ayrılmaz bağı ortaya koyuyor ve kadını ailenin dolayısıyla toplumun merkezine yerleştiriyordu. Bu düşünce yalnızca ona özgü değildi. Dönemin bir başka kadın yazarı Muazzez Özgen de “*Kadının Ailedeki Rolü*” başlıklı yazısında aynı konuya temas etmişti. Muazzez Özgen, “*Yuvayı dışı kuş*” yapar diyerek kadının aileyi temsil ettiğini söyledikten sonra “*En büyük eseri pürüzsüz faziletiyle yaşattığı yuvası, en kıymetli madalyası da hakkıyla yetiştirdiği çocuklarıdır*” demişti. Dönemin kadınına eleştirilerde bulunan yazar, kadınların lüksün ve modanın esiri olmakla itham ediyor, “*Hayatta yalnız, sıhhatli, olgun ve enerjik evlatlara malik olmanın gururunu duymalı*” diyerek kadının bir birey olmasını göz ardı ediyordu. Özgen'in buradaki eleştirisi daha çok üst ve orta sınıfa mensup kadınlar arasında yaygın olan gece hayatı ve kumar tutkusunaydı. Muazzez Özgen'e göre kadınlık, “*Tam ve mesut bir yuva kurmak, gürbüz ve dürüst çocuk yetiştirmek*” idi. Özgen moda adı altında “*Sinema artistlerini taklit edip gülünç*” olmak yerine sadeliği tercih etmeleri gerektiğini söyleyerek eleştirilerini kadınlara yöneltmişti. Evlilik hayatı konusunda da düşüncelerini dile getiren Özgen, “*Yuvanın sıhhati için mazbut bir reis, şefkatli bir baba lazımdır*” derken Türk kadınlarına “*Sadık kal, her şeyden evvel Türk'e züppeliğin yakışmayacağı bilerek neslini koru*” sözleri ile nasihat etmişti.⁸²⁵

⁸²⁴H.E.Adıvar (6Eylül 1948). Kadınlara Dair, *Kadın Gazetesi*. S.80, s.1.

⁸²⁵M.Özgen (29 Aralık 1956). Kadının Ailedeki Rolü, *Kadın Gazetesi*. S.439, s.4.

Muazzez Aruoba da Zafer Gazetesinde yer alan “İnsan Kadın” başlıklı yazısında döneme ilişkin görüşlerini dile getirmişti. Aruoba yazısına Mustafa Kemal Atatürk’ün ve onun gibi birçok isimin kadınlar hakkında güzel sözler söylediğine ancak herkesin böyle düşünmediğine dikkat çekmişti ve bu durumdan kadının sorumlu olduğunu söylemişti. Türk kadınına Cumhuriyet devrimleriyle siyasi ve toplumsal alanda eşitliğin kazandırıldığını ve “Esir” hayatının sona erdiğini belirten Aruoba’ya göre, toplumda “Eski kanaatlerin” değiştiğini “Eski akidelerin” yıkıldığını ancak bazı kadınların değişmediğini, “Kafeslerin esirliğinden kurtulan bu kadınlar kendi esaretinden kurtulamadılar” demişti. 1950’lerde kadınların eşitlikten ve hürriyetten anladığının sokaklarda dolaşması, süs ve moda ekseninde bir hayat girdabında kalmasını eleştirilerek “Günlerini fainesiz çalışmalarla tüketen bu kadınlar kendilerini hür zannediyorlar öyle mi?” denilerek bu hayat tarzının kadını “Dişiliğe esir eden bir gayret” olduğunu iddia ediliyordu. Bu durumun kadının ruhunu ezdiğine inanılıyordu. Aruoba, kadının makul derecede süslenmesi temiz giyinmesi, zarafet içinde olmasının hakkı olduğu söylerken bu davranışlarla “Kukla kadın” algısının önüne geçilmeli diyordu.⁸²⁶

Muazzez Aruoba’ya göre boşanma nedenlerinden biri kadının “Saat başı değişen modaya” uyum sağlamak istemesiydi. Erkekler tarafından fuzuli sayılan modanın aile düzenini bozduğuna ve erkekleri evden uzaklaştırdığına inanılıyordu. Bunun yanında kadının süs ve modaya olan tutkusunun sebebi olarak yine erkekler gösterilmekteydi. Aruoba, kadınların uzun yıllar erkekler aracılığı ile dış dünyayı tanıdıklarını ve bu süreçte erkekler kadının “Aklını, kalbini, düşüncesini ve iradesini uyandırmaya” çalışmadığı için gelinen noktada kadınların “Uçucu renkler, yalancı gölgeler kaba ve bayağı” süsler arasında “İnsan kadın”ın kaybolduğuna inanılıyordu. Bazı erkeklerin “Tanrıya tapar gibi kadın vücuduna taptılar” diyerek kadınların bu düşünce etrafında süs, moda gibi maddi değerlerin esiri olduğunu ifade ediyordu. Kadınların bu uğurda ailesinin huzurunu kaçıırken çocuklarının hakkını kişisel harcamalara ayırdığını, bu durumun ise kadını “Boş ve manasız kuklalar haline soktuğunu” söylerken dönemin bir kısım kadını tasvir ediyordu. “Kadının bayağılaşmasına, kadının sadece bir zevk aleti sadece bir süs eşyası olarak muhafaza edilmesine” izin veren toplumlar ahlaki açıdan çökmeye mahkumdu. Bunun karşısında kadının doğasında bulunduğuna inanılan “Sonsuz şefkatin, mütevazî gururun, asil hislerin, feragat ve fedakarlığın membaıdır” derken “Kadın ruhunun bütün

⁸²⁶M.Aruoba (5 Ocak 1956). İnsan Kadın, Zafer. S.2297, s.3.

ihtişamıyla ufuklarında parıldadığını gören milletlerin yükseleceğini” söylemişti. Aruoba, geleceğin mesut Türkiye’inde “*Şuurlu yavrular, yapıcı kollar, işleyen kafalar, yaratıcı muhayyileler*” için “*Kukla değil insan kadın*” yetiştirmek gerektiğine inanıyordu.⁸²⁷

1950’lerde basına yansıyan bir konu da kadın erkek eşitliği hakkındaydı. Kadın Dünyası dergisinde yayınlanan “*Kadın Erkeğe Eşit Değildir*” başlıklı yazıda feministlerin dönemin kadınlarını geçmiş dönemdeki kadınlarla kıyaslayarak adaletsizliğin kadınlara ızdırıp verdiğini iddia ediyordu. Ancak kadının toplum içinde geçmişe oranla daha faal olması kadının duyduğu ızdırabın kaynağıydı. Doğada canlılar arasında olduğu gibi kadın ve erkek arasında da bir adaletsizlik olduğunu ancak bunun eşitsizlik anlamında olmadığı düşünülürken doğanın dengesinin de burada olduğuna inanılıyordu. “*Tabiyet Kanunu*” olarak belirtilen ve doğada hiçbir canlının bağımsız olmadığı gerçeğine dayanarak kadın ve erkeğin birbirine muhtaç olma durumunun her iki taraf içinde bir üstünlük hali oluşturmadığına inanılıyordu. Kadın ve erkek arasında yapılacak iş paylaşımında liyakatin esas alınması gerektiğinin altı çiziliyordu.⁸²⁸

Kadın psikolojisi ile ilgili çalışma yapanların kadınların siyasete girmeme nedeni olarak onların siyasal işlerden hoşlanmadığı konusunda uzlaştıkları iddia ediliyordu. Buna kanıt olarak ise kadınlar tarafından yapılan çeşitli kurullarda “*Meslek, ücret, tahsil ve terbiye, din ve çocuk meseleleri üzerine*” tartışmalar yapıldığı halde, finans ve uluslararası konulara değinmemeleri ve siyasal program üzerinde çalışmamaları ile kadınların siyasette milletvekili olmalarına rağmen hiçbir siyasal partiye lider olmadıkları ve siyasete mesafeli durmaları gösterilmişti. Avrupa basınından iktibas edilen yazıda İtalya’dan ve Almanya’dan verilen örneklerle kadınların siyasal hayatın içinde katılımının sınırlı olduğunun altı çizilmişti. Yine tarihten verilen örneklerle kadınların eğitim dünyasının içinde olmalarına karşın bu kadınların neredeyse tüm dünyada (Türkiye’de dahil) eğitimin toplumun üst sınıfına mensup kadınlar için ulaşılabilir olduğu vurgulanmıştı. Bununla birlikte “*Demokrasinin sınıf zihniyetini kaldırmak ve her cins yurttaşta gelişme imkânı hazırlamak hakkına sahip olmasından dolayı kadın ve erkek aynı*

⁸²⁷Aruoba, a.g.k., 5 Ocak 1956, 3.

⁸²⁸....., (31 Temmuz 1958). Kadın Erkeğe Eşit Değildir, *Kadın Dünyası*. S.5, s.18.

*sıralarda serbestçe çalışabileceğine” dair inançlarını ortaya koyarken doğanın imkân verdiği ölçüde eşitliğin sağlanacağı belirtilmişti.*⁸²⁹

Kadının eşitliği kadar kadının özgür olup olmadığı da gündeme getirilen konular arasında yer alıyordu. 27 Mayıs sonrası Yassıada duruşmalarında Adnan Menderes’in avukatlığını yapacak olan Burhan Apaydın, 1950’li yıllarında başında kadının özgürlüğünü konu alan bir makale kaleme almıştı. Apaydın, kanun önünde kadın ve erkeğin eşit olmasına karşın kanunda yer alan eşitliğin -ya da o günün deyiimiyle müsavatin- uygulamada kadını sınırlayan bir mahiyete sahip olduğunu söylemişti. Burhan Apaydın, kadının hukuki statüsünün erkekten aşağı bir konumda olmamasına rağmen kadının özgür olmadığı gerçeğini ifade etmişti. Toplumda kadının özgürlüğünün sınırlı olması aile hayatında da kendini göstermiş ve kadına şartları eşit olmayan bir aile hayatı sunmuştu. Apaydın’a göre bu durumun kadının ailede ve toplumda eşitliğini ve özgürlüğü elde edememesinin en önemli nedeni kadının ekonomik bağımsızlıktan yoksun olmasıydı.⁸³⁰

Burhan Apaydın, çalışma alanlarının kadınlara açık olmasına rağmen kadının hem fizyolojisi hem de toplumsal kuralların çalışma hayatına girmesini sınırladığını ifade etmişti. Bu şartlar altında kadının geleceğini “*Kendine bakacak, ihtiyaçlarını mümkün mertebe giderecek bir erkek ile evlenme ihtimaline bağlamaya mecbur*” kalması evliliğin eşit şartlar altında yapılmasını engelleyen başlıca faktör olarak gösterilmişti. Kadının geçiminin erkeğe bağlı olması aynı zamanda kadını erkeğe bağlı konuma getirmişti. Bu durum ailede erkeğin mutlak güç kullanma durumunu ortaya çıkarmıştı. Kadının, başta toplumsal gelenekler olmak üzere ekonomik ve ailesel faktörler nedeniyle ailesine dönemeyecek olması ile kadının kısıtlı çalışma ortamında yer edinme şansının düşük olması gibi nedenler kadının eşit ve özgür olmayan şartlarda evliliğini devam ettirme zorunluluğu doğurmuştu. Kadının da ekonomik özgürlüğe sahip olması halinde erkeğin keyfi hareketlerden sakınacağını iddia eden Apaydın, 1950’lerdeki kadın erkek ilişkisini on dokuzuncu yüzyıldaki patron işçi ilişkisine benzetmişti. Patron konumundaki erkeğin işçi konumundaki kadın ile yasal ilişkisini sonlandırması-boşanması- halinde kadının sıkıntıya düşecekti. Bunun önüne geçmek adına kadının ekonomik bağımsızlığının ve güvenliğinin sağlanmasını savunan Burhan Apaydın, bu durum gerçekleşmedikçe

⁸²⁹....., (31 Temmuz 1958). Kadın Erkeğe Eşit Değildir, *Kadın Dünyası*. S.5, s.18.

⁸³⁰B.Apaydın (14 Mart 1952). Ailede Kadının Hürriyeti Var mıdır? *Misafir*. S.1, s.12.

“Kadının hürriyetinden ve erkek karşısında müsavî olduğundan bahsedilemez” diyerek çağının çok ötesinde bulunduğunu göstermişti.⁸³¹

3.3. 1950’lerin Dünyasında Evlilikler ve Boşanmalar

3.3.1. Evlilikler

Geçmişî uzun yıllara dayanan evlilik kurumu, kadın ve erkeğin aynı çatı altında hayatlarını bir arada sürdürme kararlarının sonucu doğmuştu. Bu karar ailelerin ve toplumun onayının alınmasıyla hayata geçirilmişti. 1950’lerde evliliğe bakış kadın açısından nasıl değerlendirilmekteydi, beklentiler nelerdi? Sorusunu sordüğümüzda cevabı yine dönemin dergilerinde ve gazetelerinde karşımıza çıkar. Dönemin basınında dikkat çeken genç kızların en büyük ideallerinin iyi bir eş ve iyi bir anne olmasıdır. “Kızını Evlendirmek İsteyen Annelere”, “Evlenmek İsteyen Kızlar Kocalarını Nasıl Seçmeli” ve “Evlenmek İsteyen Kadınlar” başlıklı yazılar ile bu konuda yol göstermek amacı güdüüyordu. (EK-3) “Annelerin şüphesiz en büyük gayelerinden biri kızlarını bir yuva sahibi görmek torunlarını okşamaktır” ifadelerine yer verilen makalede annelerin kızları için iyi bir damat adayı bulmasının yolu gösterilmişti. Buna göre, kızların yeteneklerinin ortaya çıkarılması; nişan, düğün, balo gibi etkinliklerde yer alması; kızların arkadaşları ile gezmesine izin verilmesi makalede yer alan tavsiyeler arasında yer almıştı.⁸³² Bir başka makalede fiziksel özelliklerin dikkate alınması istenmişti Amerikan basınından iktibas edilen makalede fiziksel özelliklerin karaktere⁸³³ yansıdığı belirtildikten sonra kadınların eş seçiminde mutlaka göz önünde bulundurmaları istenmişti.⁸³⁴ Misafir Dergisinde yayınlanan makalede ise bir kadının 30 yaşına kadar evlenmemişe hayatında “Esaslı bazı değişiklikler yapmadıkça evlenme şansının oldukça zayıf” olduğu belirtilmiş ve evlenmeye uygun davranışlar sergilemesi tavsiye edilmişti.⁸³⁵ Evlenmeye uygun olmayan davranışlar neler olabilirdi? Bu sorunun cevabı ise Evim

⁸³¹ Apaydın, a.g.k., 14 Mart 1952, 12.

⁸³², (1 Eylül 1951). Kızlarını Evlendirmek İsteyen Annelere, *Familya*. S.52, s.3.

⁸³³ Makalede erkekler zayıf ve uzun; şişman, yuvarlak ve kısa; atlet gibi adaleli olanlar olarak üçe ayrılmıştı. Zayıf ve uzun boylu erkeklerin “Fazla sükûti ve hassastırlar”; Şişman, kısa ve yuvarlak olanlar “Gayet iyi ahlaklıdırlar”; Atlet tipli erkekler “Holivut filimlerinin bizi kolaylıkla inandırmak istediği gibi hoş bir karakter değillerdir”.

⁸³⁴, (31 Ekim 1958). Evlenmek İsteyen Kızlar Kocalarını Nasıl Seçmeli, *Kadın Dünyası*. S.11, s.12.

⁸³⁵, (1 Haziran 1952). Evlenmek İsteyen Kadınlar, *Misafir*. S.3, s.27.

dergisinde verilmekteydi. “Beğenilmeyen Kız Tipleri” başlıklı haber “Karakterinizi değiştirmesiniz evde kalmaya mahkumsunuz” sözleri ile başlıyor ve kadınlara evlenmeleri yönündeki baskı oldukça açık kendini gösteriyordu. “Erkekleşmiş kız, amir tavırlı kız, fazla kadın kız, sahte tavırlı kız, alaycı kız ve münzevi ruhlu kız” beğenilmeyen kızlar arasında gösteriliyordu.⁸³⁶

1950’lerin dünyasında evlenmek her ne kadar zorunlu bir eylem olarak görülse de evlenmeyen kadınlar da vardı. Bekar kadınların okumuş, iş sahibi genç kadınlar arasında yaygın olduğu söylenirken yine “Bilmeden evlenmeyi reddeden” bir grubun olduğuna da dikkat çekiliyordu. Çalışan kadınların gençliğini, eğitim hayatının içinde geçirmesinden dolayı “Bekar kalma tehlikesine maruz” kalıyorlardı. Kadınların ekonomik hayatın içinde yer almasıyla artık kızların nihai gayesi evlenmek değildi. Genç kızlar “Hayatını kazanmak, medeni ölçülerde değerini arttırmak” istiyordu. Kadınların evlendikten sonra da çalışmayı sürdürmesi ise evlilikte erkeklerin yanında kadınların “İtibarlarını” arttıracığına inanılıyordu. “Bugünün kızları annelerine yabancı olan bu hayat mücadelesinde savaşıırken, karakterlerinde de değişiklik” ortaya çıkıyordu. Evliliğe farklı bir açıdan yaklaşan genç kızlar kimi zaman mesleklerini evliliğe tercih ediyordu.⁸³⁷

Peki, evlenmek için hangi yöntemler tercih ediliyordu? Evlilik birliğinin kurulmasında görücülük ve görüşücülük II. Meşrutiyet yıllarından itibaren tartışılan yöntemler arasında yer alıyordu. Erkek adına ailenin büyüklerinin -daha çok kadınların- müstakbel gelin adayını seçmesi görücülük olarak biliniyordu. Görüşücülük ise evlenmeden önce kadın ve erkeğin birbirini görmesi, tanınması ve hayatını paylaşacağı insan hakkında fikir edinmesiydi. Görüşücülüğün uygulanması ile sağlıklı evliliklerin kurulacağı düşünülüyordu. Görüşücülük Osmanlı’dan Cumhuriyete, kent hayatına bir miras olarak kalırken kırsal kesimde geleneksel görücülük uygulaması devam etmekteydi.⁸³⁸ İnsanların evlenecekleri eşlerini bulmak için başvurdukları bir yöntem de gazete ilanlarıydı. Hem kadın hem de erkekler evlenecekleri insanda aradıkları özellikleri belirterek gazeteye ilan vermişler ve evlenecekleri insandan gelecek cevabı beklemişlerdi. Yine II. Meşrutiyet yıllarında görülen bu uygulama Cumhuriyet Döneminde de devam etmişti. Gazete ilanıyla başlayan ve mektupla devam eden bu evlenme yöntemi ABD menşeydi. Kişilerin evlilikten ve evlenecekleri insandan

⁸³⁶....., (22 Ağustos 1955). Beğenilmeyen Kız Tipleri, *Evim*. S.15, s.12.

⁸³⁷....., (20 Haziran 1951). Evlenmemiş Kadınlar, *Zafer*. S.778, s.3.

⁸³⁸Toprak, a.g.k., 2016, 67.

beklentileri kişilere ve zamana göre değişiklik göstermekteydi.⁸³⁹ Bu yöntem 1950’lili yıllarda da varlığını korumuştur. (EK-4) Evim Dergisinin başlattığı “*Evim’in Saadet Servisi*” adlı köşede evlenmek isteyen ve “*Münasip eş arayan*” okuyucuların uygun görülecek tekliflerine yer verileceği belirtilmişti.⁸⁴⁰ İlan veren kadınlar fiziksel özelliklerinin yanında konforlu bir hayat beklentisini de eklemişlerdi. İlan veren kadınlar arasında meslek sahibi olanların “*Ev kadınlığının bütün meziyetleri*”ne sahip olduklarını vurgulamaları dikkat çekiciydi.⁸⁴¹ Bu durum çalışan kadınların geleneksel rollerini kabullendiğinin bir göstergesiydi. Aynı zamanda çalışan kadınlarla erkeklerin evlenmek istemediği yönündeki yayınları akla geldiğinde kadınların iş ortamlarında eş bulmakta zorlandığı düşünülebilirdi.⁸⁴² Evlenmek isteyen erkeklere baktığımızda aradıkları eşte istenen özellikler arasında fiziksel güzelliğin olması belirtilmişti. Erkekler bunun yanında ekonomik durumu hakkında bilgi de verilmekteydi. Ayrıca ilan veren erkeklerin bir kısmının “*İçgüveysi*” olabileceklerini de eklemişlerdi.⁸⁴³

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ailenin toplumun temel taşı olması ve sağlıklı bireylerin yetiştirilmesi için aile kurumunun sağlam temellere oturtulması hem CHP hem de DP döneminde vurgulanmıştı. Bu anlayışın toplumda karşılık bulması kaçınılmazdı. İşte bu doğrultuda evlilik birliğinin sağlanması adına, görücü, görüşücü ve ilanların yanında bir dernek de kurulmuştu. Evlenmek isteyen kadın ve erkeği bir araya getirme konusunda aracı olan bu derneğin adı “*Evlendirmeyi Kolaylaştırma Cemiyeti*” idi. (EK-5) İstanbul Cağaloğlu’nda bir binada hizmet veren derneğe gün içinde çok sayıda “*Bekar*” başvurmakta idi. Derneğe aynı zamanda mektup yoluyla da başvuru yapılabiliyordu. Derneğin en aktif üyelerinden biri olan Fatma Zekiye Hanım çok sayıda mektup aldıklarını ve bu mektuplara cevap verdiklerini söylemişti. Bunun yanında mektup yazarların hepsinin samimi olmadığını vurgulayan Fatma Zekiye Hanım, bu nedenle mektupları cevap verilecekler ve cevap verilmeyecekler olarak sınıflandırma yapıyordu. Ona göre, kimileri en safi duygularla evlenme isteğindeyken kimleri “*Laf olsun diye*” mektup yazıyordu. Bazı mektuplarda yalnızca fiziksel özelliklerin temel alınarak eş arandığını belirtilen Fatma Zekiye Hanım başvuruların “*Ciddi bir izdivaç*

⁸³⁹Ö.Obuz (Temmuz 2021). Evliliğin Alafranga Yöntemi: Evlilik İlanları, *Toplumsal Tarih*. S.331, s.62-65.

⁸⁴⁰....., (23 Mayıs 1955). Evim’in Saadet Servisi, *Evim*. S.2, s.29.

⁸⁴¹....., (27 Haziran 1955). Evim’in Saadet Servisi, *Evim*. S.7, s.2.

⁸⁴²....., (13 Kasım 1954). Sosyal Hayat, *Akis*. S.27, s.21.

⁸⁴³....., (3 Eylül 1955). Evim’in Saadet Servisi, *Evim*. S. 21, s.2.

kararı karşısında” bulundukları konusunda şüpheyeye düşüyordu. Derneğin uygulamalarından biri de başvuru yapan erkek ve kadın adayları bir araya getirmesiydi. Bu doğrultuda erkek aday kadın adayın evine dernek yetkilileri ile birlikte ziyaret gerçekleştiriliyordu.⁸⁴⁴

Evlilik kadar evlilikte saadette ele alınan konular arasındaydı. “*İnsanın kurduğu yuvanın ışığı, saadeti, huzuru, güzelliği; o evin içinde güzel, sıhhatli çocuklarla, anlayışlı eş’in bulunmasıyla*” başladığına inanılıyordu. Eşler için bir eve sahip olmak nasıl bir mutluluksa o eve huzur vermek de eşlerin görevi olarak kabul ediliyordu. Evlilikte hoşgörü, anlayış etrafında bir aile oluşturulması ve dedikodudan, kapristen uzak durulması tavsiye ediliyordu.⁸⁴⁵ Evlilikte saadetin bulunması için “*Cinsi anlaşma...Mesut bir yuva kurmanın samimi arzusu*” olması gerektiğine inanlar da vardı. Bunların yanında eğitim derecesindeki denklik, inanç birliği, ebeveynlerin mutlu evlilikleri ve onların onayıyla evliliğin gerçekleşmiş olması, bir süredir tanışık olmak ve bir yıl nişanlı kalmak, maddi menfaatlerin ortak olması ve fazla dostlarının olmaması evlilikte saadete giden yol olarak gösteriliyordu.⁸⁴⁶

Başka bir makalede de yine benzer tavsiyeler yer almıştı. Daha çok kadınların dikkat etmesi gereken noktalar üzerinde durulmuştu. Kadınların evlenecekleri erkeğin, ailenin geçimini sağlayacak bir gelirinin olması gerektiği belirtildikten sonra “*İhtiyaç kapıdan içeri girince saadet pencereden kaçmasın*” sözü ile bu tavsiyelerinin haklılığına vurgu yapılmıştı. Evlilikte yaş farkının dikkate alınması gerektiği ifade edilirken bu farkın on yaşı geçmemesi gerektiği belirtilmişti. Eğitim derecesinde erkeğin en fazla iki kademe yüksek olması aksi halde anlaşma sağlanamayacağı üzerinde durulmuştu. Yine, inanç, düşünce, fikir birliğinin olması, evliliğin maddiyat ön planda tutularak yapılmaması, yeni bir aşk macerasının hemen ertesinde evlilik kararı alınamaması ve ailesine bağlı erkeklerle evlilik yapılamaması tavsiye edilmişti.⁸⁴⁷

Bertrand Russel’in evlilik hakkındaki düşünceleri de dönemin gazetelerine yansımıştı. “*Aile hayatı en mükemmel saadettir*” diyen Russel, aile içindeki saadetin aile bireyleri arasındaki saygıya dayandığını söylemişti. Bunun yanında insanlar arasındaki ilişkilerde fedakarlığın da önemli olduğunun altını çizmişti. Kadının çalışma hayatına

⁸⁴⁴C.Bildik (2 Mayıs 1950). Evlenmek Bahsinde, *Akşam*. S.11335, s.5.

⁸⁴⁵İ.Minnetoğlu (27 Haziran 1955). Saadet ve Huzur Yuvadadır, *Evim*. S.7, s.25.

⁸⁴⁶....., (3 Haziran 1951). Evlilikte Saadetin 3 Şartı, *Zafer*. S.761, s.2.

⁸⁴⁷....., (Şubat 1948). Ailede Devamlı Saadet İçin, *Hanımeli*. S.2, s.33.

girmesiyle hanesine yorgun döndüğünü çocuklarıyla yeterince ilgilenememesi gibi durumların ortaya çıkabileceğini bu durumlarda aile bireylerinin birbirlerine iyi niyetli yaklaşması gerektiğini ifade etmişti. Bertrand Russel, modern çağda artık kadın ve erkeğin birbirine eşit olduğunun da altını çizmişti.⁸⁴⁸

Evlilikte saadetin yanında sorunlar da olabiliyordu. Medeni Kanun'un kabulüyle evlilikte tek eşlilik ilkesi benimsenmişti. Buna rağmen o dönemde (ve ne yazık ki günümüzde de) yapılan evliliklerin bir kısmında poligami yani çok eşlilik görülüyordu. Kanunu aykırı olarak yapılan bu evliliklerin büyük kısmı 1950'lerde kırsal kesimde gerçekleştiriliyordu. Bu konunun "*Devletin ve adaletin gözüne çarpmalı*" sözleri ile hassasiyetler dile getiriliyordu.⁸⁴⁹

Kadın ile erkek arasında kanun önünde eşit oldukları her fırsatta hatırlatılsa ve ailede saadetin reçeteleri verilse de her evlilikte saadet tesis edilemiyordu ve bazı evlilikler boşanmayla sonuçlanıyordu. Bu süreçte Meclis'te talihsiz bir teklif ile çok eşliliğin yasal hale gelmesi için bir önerge verilmişti. Trabzon Milletvekili Osman Nuri Lermioğlu, Türk Medeni Kanunu'nun 1., 4., 16. ve 39. Maddelerin ilgası⁸⁵⁰ ile 93. Maddenin tadili ile 439. ve 649. Maddelere fıkra eklenmesi ilavesi teklifinde bulunmuştu.⁸⁵¹ CHP eski milletvekillerinden Hasene Ilgaz, bu teklif ile çiftlerin bir çocukları olamaması halinde, yuvanın korunması düşüncesi güdülererek hazırlandığını düşünüyordu. Bu teklife göre ilk eşin izni dahilinde gerçekleşmesi beklenen evlilik açıkça bir poligami doğuruyordu.⁸⁵² Ancak hem aydınların tepkisi hem de milletvekilli Lermioğlu'nun takriri geri alması üzerine konu Meclis gündemin çıkmıştı.⁸⁵³ Ancak poligami uzun yıllar toplumdaki varlığını sürdürecekti. Hasene Ilgaz bu konunun bir kanun meselesi değil bir kültür meselesi olduğunu söylerken son derece doğru bir noktaya temas etmişti. Kadın ve erkeğin yetiştirilmesi ve aile düzeni konusunda bilinçlendirici çalışmalar yapılmadıkça sorunun çözüme kavuşmayacağına inanıyordu. Ilgaz, Anadolu'nun çeşitli köylerinde yaptığı ziyaretlerde Anadolu kadınının, "*Kadınlık ve analık vazifelerinden başka*" bağ, bahçe ve tarlada sorumluluk üstlenmesini ve eşinin kentlerde ya da köy kahvesinde sorumsuzca vakit geçirmesine ses çıkarmamasını aile

⁸⁴⁸H.Saim (16 Ocak 1956). Nobel Mükafatını Kazanan Bertrand Russel'e Göre Saadetin Sırları Nedir?, *Zafer*. s.4.

⁸⁴⁹....., (12 Mart 1955). Geleneksel Hukukumuzda Bir Evlilik, *Kadın Gazetesi*. S.395, s.1.

⁸⁵⁰TBMM Zabıt Ceridesi, D.11, C.3, İ.1, s.169.

⁸⁵¹TBMM Zabıt Ceridesi, D.11, C.4, İ.1, s.122.

⁸⁵²H.Ilgaz (11 Nisan 1959). Köylerde Evlilik Problemi, *Kadın Gazetesi*. S.553, s.2.

⁸⁵³TBMM Zabıt Ceridesi, D.11, C.6, İ.2, s.58

birliğini bozan ve erkeğin karşısında kadını mağdur eden bir düzen ortaya çıkardığına inanıyordu. Kadın ve erkek eğitim sistemi içinde yoğrulmadıkça kanunlar uygulamada âtıl kalacaktı.⁸⁵⁴

Evlilik başlığı altında değerlendireceğimiz bir konuda yabancı uyruklu kadınlarla devlet memuru erkeklerin yaptığı evliliklerdir. Arşiv çalışması sırasında karşılaşılan pek çok belgede 1940'lı ve 1950'li yıllarda yabancı uyruklu kadınlarla yapılan evlilik sonucu memurların müstafi sayıldığı görülmüştür. Bu evliliği yapan erkeklerin ise yurtdışı eğitimi ya da görevleri sırasında eşleri ile tanıştığı da ilgili belgelerde yer almaktadır.⁸⁵⁵ Bu belgeler arasında ikisi dikkat çekicidir. Eşleri müstafi sayılan kadınlar yetkililere mektup yazarak yaşadıkları mağduriyeti dile getirmişlerdir. Bunlardan ilki Helen Campbell Küçükçetin'in 7 Mart 1949 tarihinde ABD Senato Dış İlişkiler Komisyonu Başkanı Tom Connally'e yazdığı mektuptu. (EK-6) Bu mektupta Texas Üniversitesinde Türk Hükümeti adına öğrenci olan eşi ile tanışarak evlendiğini, 1946 yılının aralık ayında borçlarını ödemek ve yükümlülüklerini yerine getirmek için Türkiye'ye eşi ile birlikte döndüklerini belirtmişti. Türk subayların yabancılarla evlenemeyecekleri kararının 1918 yılında alındığını, 1947 yılına kadar çok sayıda Almanla evlenenlerin göz ardı edildiğini ifade edilmişti. Milletvekili çocukları arasında Amerikalılarla evlenenlerin olduğunu vurgulayan Küçükçetin ani bir kararla subayların yabancılarla evlenemeyeceğine ilişkin kararın 1947 yılında kanun haline geldiğini belirtti. Helen Campbell Küçükçetin çoğunluğu subay olan bu öğrencilerin terhis edildiğini, yüksek tutarda borç ödemeleri gerektiğini söyledikten sonra kendisinin de Türk hükümeti tarafından Türk vatandaşı olarak tanındığını, Türk nüfus kağıdının bulunduğunu hatırlattı. Türk olarak vergi ödediğini, Türk vatandaşı olarak ülkeye girip-çıktığını, eşinin bir yabancı ile evlendiği için cüzi bir ücret karşılığında er olarak orduda hizmet vermeye zorlandığını ekledi. 3 yıl ailesinden ayrı bırakıldığına, vergi ödeyen halkının Marshall Planını desteklerken bu kadar ayrımcılığa maruz bırakılmanın adil olmadığını vurguladı. Eşine bir Albay'ın "*Bir Amerikalıyla evlenmekten daha iyisini yapamaz mıydın*" dediğini, yasanın Batı ülkelerinden gelen eşleri kapsamayacağı yönünde söylentiler olduğunu ancak hiçbir şey yapılmadığını ifade etti. Daha sonra Amerikan halkının bir ülkeye yardım ve destek vermesinin karşılığında Birleşik Devletler vatandaşlarına yönelik "*Infamous law*" olarak

⁸⁵⁴H. Ilgaz, a.g.k., 11 Nisan 1959, 2.

⁸⁵⁵BCA 030.11.1.243.6.1.

değerlendirdiği bu yasa tarafından aşağılanması adaletsizlik olduğu ifadelerini kullanmıştı.⁸⁵⁶

İkincisi ise müstaî sayılan Yüzbaşı İrfan Orga'nın eî Margaret Orga'nın Başbakan Adnan Menderes'e yazdığı 21 Ağustos 1956 tarihli mektuptu. (EK-7) Bu mektupta; eşinin İngiltere'ye havacılık eğitimi için gönderildiği sırada orada “*Yabancı bir kadınla yaşadığından bahisle Türk Hava Kuvvetleri'nden müstaî addedilerek mahkemece yapılan masrafların ödetilmesine hüküm verildiğini*” belirtir. Ancak eşinin orada eğitim amacıyla bulunmadığını, oraya havacılık eğitimine gönderilen 45 küçük rütbeli Türk subaya eşlik etmesi amacıyla kıdemli subay olarak eşinin gönderildiğini hatırlattı ve bu görevini Londra Türk Büyükelçiliğinin kendisine tahsis edilen dairede yaptığını, yapılan masrafların eğitim masrafı olmadığı, yaptığı görevin karşılığı olan ücret olduğu, mahkemece deliller araştırılmadan karar verildiğini söylemişti. Eşinin memleketine karşı sadakat ve sevgi hisleri ile dolu olduğunu, birçok memlekette Türkiye'nin menfaatlerini ilerlettiği, Türkiye ile ilgili birçok kitap yazdığını, en son Türk Hükümeti'nin başarılarını inceleyen kitap yazması için Türkiye'ye gitmesi yönünde teklif geldiği, ancak mahkeme kararı ile belirlenen masraf tutarını ödeme güçlerinin olmadığından memleketlerine dönemeyeceklerini belitti. Margaret Orga mektubunu Adnan Menderes hakkında “*Observer*” gazetesinde, muhakeme, karakter ve karar sahibi bir insan olduğunu yazan haberi okuduktan sonra yazmaya karar vermişti. Bu borcu ödenme imkanlarının olmadığını, eşinin yazdıklarından faydalananın Türkiye olduğunu, eşinin memleketini sokaktaki yabancı adamlara bile anlattığını ve tanıttığını ifade etmiş ve Başbakan Adnan Menderes'ten yardım istemişti.⁸⁵⁷

3.3.2. Boşanmalar

Evlilikler her zaman saadetle devam etmiyordu. Kimi aileler sorunlarına çözüm bulamadıkları zaman evlilik birliğini sonlandırıyor ve boşanıyorlardı. Evliliğin sonlandırılması iki temel nedene dayanıyordu. Bunlardan ilki özel hallerden sayılan

⁸⁵⁶Gale Archives, 867.22/3-1445 CS/R

https://go.gale.com/ps/retrieve.do?tabID=Manuscripts&resultListType=RESULT_LIST&searchResultsType=SingleTab&hitCount=1&searchType=BasicSearchForm&currentPosition=1&docId=GALE%7CSC5111591915&docType=Manuscript&sort=Relevance&contentSegment=GDSC221&prodId=GDSC&pageNum=1&contentSet=GALE%7CSC5111591915&searchId=R7&userGroupName=cumhurb&inPS=true
(Erişim Tarihi 08.06.2021)

⁸⁵⁷BCA 030.01.6.31.10.

“Zina, cana kast, cürüm ve haysiyetsizlik, terk ve akıl hastalığı” iken ikinci ve genel hal olarak ifade edilen şiddetli geçimsizlik halidir. Boşanma davalarında, “Cana kast ve fena muamele” az rastlanan nedenler arasında yer alırken daha çok zina, terk ve şiddetli geçimsizlik nedenler arasında gösteriliyordu. Bunun yanında kimi zaman zina, haysiyetsizlik ve terk gibi nedenler evlilik birliğini bozan nedenler olsa da insanlar bu durumları açığa vurmak istemedikleri için şiddetli geçimsizlik boşanma dilekçelerinde yer alıyordu.⁸⁵⁸

Mahkeme salonlarından gazete sayfalarına yansıyan bir haberde şiddetli geçimsizlik nedeniyle açılan bir boşanma davasında genç kadının gerekçeleri dikkat çekiydi. Üç yıllık evli olduğunu belirten genç kadın bu süre içinde aynı kıyafetleri giydiğini, eşinin evine bakmadığını, kendisini “İnsan yerine koymadığını” söyledikten sonra “Evlilik hapislik midir?” diye sormuştu. Genç kadın, eşinin başka kadınlarla vakit geçirdiğini söyleyerek boşanmak istediğini dile getirmişti.⁸⁵⁹ 1950’lerden ulaşan bu kadının haykırışı kadınların kendilerine bir cezaya dönüşen evlilik hayatlarını sonlandırma hakkını göstermesi açısından güzel bir örnektir.

Basında, boşanma konusunda bu işin içinde doğrudan ya da dolaylı olarak bulunan avukat ve doktorların da görüşleri alınmıştı. Uzmanlar kendi tecrübelerinden ve dünya görüşlerinden yola çıkarak konuya yaklaşmışlardı. Bunlar arasında kadının ve erkeğin evlilikten beklentilerini karşılamadığı için boşamaların olduğuna inanlar vardı. Kimi erkeklerin “Hissi ve manevi” açıdan değil hayatı kolay yoldan kazanma ve servet avcısı gibi yaklaşımları, evliliği felaketle sonuçlandırdığı gibi hem kadın hem de erkek için karanlık bir sürece girilmesine neden oluyordu. Kadınların ise evlilik kararı aldıklarında erkeğin fiziksel özelliklerini ve toplumdaki popülaritesini dikkate almaları yerine “Karakteri ve medeni bir erkte olması gereken kültür seviyesini aramaları” tavsiye edilmişti. Aksi halde evlilik hayal kırıklığı ile sonuçlanabilirdi. Ayrıca evlenmenin “Bir eğlence mevzuu” olmadığını bilerek hareket edilmeliydi. Toplumun değişmesi ile ortaya çıkan “Emeksiz kazanılmış paraların hesapsız harcanmaları ve lükse sapan bu israflar karşısında kendi hayatlarına kanaat etmeyen” insanlar arasında da boşanmaların çok yaşandığı biliniyordu. Bunun yanında toplumun değişen anlayışı ve insanların geleneksel hayat tarzından uzaklaşarak yeni bir hayata yelken açmaları da boşanmanın nedenleri

⁸⁵⁸C.Saydam (13 Mart 1951). Hukuk, Aile Meseleleri ve Boşanma Davaları, *Zafer*. S.679, s.2.

⁸⁵⁹M.Gülşen (12 Mayıs 1956). Mahkeme Kordonlarında, *Kadın Gazetesi*. S.428, s.2.

arasında gösteriliyordu. “Nasıl ki kalabalık şehirlerde her gün ve kolaylıkla bir arkadaş bulmak imkânı ve günün bazı saatlerini bu arkadaşla uzak ve yakın eğlence yerlerinde geçirmenin kabil oluşu maalesef tarafların evine karşı olan alakasını eksiltmektedir” ve bu durum boşanma nedeni olmaktadır. Uzmanlar arasında görüş ayrılıkları da yaşanmıştır. Boşanmaların ekonomik sebeplerden kaynakladığına inanan uzmanların karşısında yer alan bir başka uzman ise ekonominin iyi olduğu dönemlerde de boşanmaların yaşandığını söyleyerek bu görüşün etkisiz olduğunu savunmuştu. Uzmanlar arasında boşanma nedenleri arasında çiftlerin mizaç ve cinsel uyumsuzluk yaşamaları da gösterilmişti.⁸⁶⁰

Boşanma konusunda görüşüne başvurulandan biri de dönemin İzmir Emniyet Müdürü Tahsin Zeki Demiroğlu idi. Demiroğlu, boşanma nedenleri arasında evlilik öncesinde çiftlerin birbirlerini yeterince tanımaları ile “Muvazenesizlik, yaş farkı, mali ve içtimai” nedenler olduğuna inanıyordu. Bunun yanında “Sabır, tahammül” karşılıklı fedakârlık yuvanın devamı için gerekli olduğunu söylerken Demircioğlu’na göre çocuklar da çiftleri birbirine bağlayan kutsal bir bağıdır.⁸⁶¹

3.4. Anneler Günü

Anneler günü kutlaması, evrensel değerlerin arasında yer alan pek çok etkinlik gibi yirminci yüzyılın amiral gemisi olarak tanımlanabilecek ABD kaynaklıdır. Yirminci yüzyılın başında ortaya çıkan bu etkinlik 1930’lu yıllarda Türkiye’de kutlanmaya başlansa da yaygınlık kazanması 1950’li yıllarda olmuştu.⁸⁶² Anneler günü resmi olarak ilk 1955 yılının ikinci Pazar günü olan 8 Mayıs’ta kutlanmıştı. Anneler günü kutlamasının yapılmasında Kadınlar Birliği’nin çabaları etkili olmuştu. Yine ilk resmi anneler günü kutlamasında Nene Hatun yılın annesi seçilmişti.⁸⁶³

Dönemin hemen hemen her evine ulaşabilen resmi iletişim aracı olan radyoda Anneler Günü ile ilgili yayınlar yapılarak bu olgunun tüm topluma ulaştırılması

⁸⁶⁰, (1 Kasım 1954). Boşanmalar Neden Çoğalıyor?, *İkimiz*. S.1, s.5.

⁸⁶¹, (31 Ekim 1954). Boşanmalar Niçin Artıyor, *Kadın Gazetesi*. S.386, s.1.

⁸⁶² O.Karaman ve A.Aktaş (Güz 2021). Türkiye’de Anneler Günü ve Nene Hatun, *Asya Studies Akademik Sosyal Araştırmalar*. S.17. s.243-254.

⁸⁶³ Oktay Karaman ve Akın Aktaş’ın hazırladığı “Türkiye’de Anneler Günü ve Nene Hatun adlı makalede, Soğuk Savaş’ın mevcut koşullarında Sovyetler Birliği’ne mesaj vermek adına Çarlık Rusya ile yapılan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nda mücadele eden Nene Hatuna ödül verildiği iddia edilir. NATO komutanlarının Nene Hatun’u ziyaretini de bu amaçla yaptığı savunulur.

sağlanmıştı. Radyo yayınında annelere ilişkin söylenmiş güzel sözlere yer verilirken Ankara Valisi Kemal Aygün de bir konuşma yapmıştı. Bunun yanında tatil gününe rastlanmasına rağmen okullarda da anneler ve çocuklar bir araya gelerek anneler gününü kutlamıştı. (EK-8) Anneler günü kutlamasının bir hediye ile anlamlandırılması istenirken, hediyenin küçük olması ve maddi değer taşıyamamasının altı çizilmişti.⁸⁶⁴ Ancak temenni olarak belirtilen hediye, geçen zaman içinde ekonominin hareketlenme vasıtaları arasında yerini alacaktı.

Anneler günü, annelerin kendilerinin özel hissettiği bir gündü. Ancak bugünün ilk kutlandığı yıllarda ortaya çıkan algı kimi zaman babaları tedirgin etmişti. “*Anneler Günü Bayramı*” olarak da anılan bugünde kadınların ev işinden muaf olacağı düşüncesi ortaya çıkarırken annelerin sorumluluğunun da babalar tarafından yerine getirileceği akla gelmişti. Bu sorumluluktan kaçmak isteyen babaların rapor almak için harekete geçtiği söylenirken diğer yandan İzmirli babalar da kendileri için “*Babalar günü*” kutlaması⁸⁶⁵ talebinde bulunmak üzere Milli Eğitim Bakanlığı ile temasa geçmek istemişlerdi.⁸⁶⁶

Anneler gününe karşı babalar gününün de kutlanmasını isteyen erkeklerin yanında annelere özel olduğunu hissettirmek ve anneler gününü etkili bir şekilde kutlanması için Kadın Gazetesi’nin Ankara temsilcisi F. Ragıp Tuncer, Kadınlar Birliği Genel Merkezi’ne bir teklif sunmuştu. Anneler günü kutlamasının öğretmenlere duyurulması için Millî Eğitim Bakanlığı’na ulaşılması ve “*Tebliğler Dergisinde yayınlanması için bir bildiri hazırlanması, anneler günü balosu düzenlenmesi, anneler gününe özel pul bastırılması, anneler günü haftasında sinemalarda ‘Kadınlığa, kadınlığın ilasına ait filmlerin gösterilmesi’*” ülkenin en yaşlı annesinin seçilmesi, annelere sembolik hediye verilmesi yönünde telkinlerde bulunulmasını istemişti. F. Ragıp Tuncer, son olarak annenin vatan gibi mukaddes bir varlık olduğunu belirtmişti.⁸⁶⁷ Anneler günü kutlamasının ilk kez yapıldığı 1955 yılında Ankara Valisi Kemal Aygün de yaptığı konuşmada vatan-ana metaforunu kullanmıştı.⁸⁶⁸ Dönemin yerleşik algısı olan ve ulus devlet anlayışının kadına yüklediği misyonun bir tezahürünün 1950’li yıllarda yine ortaya

⁸⁶⁴, (14 Mayıs 1955). Kadınlar Birliği Anneler Günü, *Akis*. S.53, s.20.

⁸⁶⁵ 1960’lı yıllarda Babalar Günü kutlaması başlatılacaktı.

⁸⁶⁶, (30 Mayıs 1955). Anneler Günü’nde Babaların Şikayeti, *Evim*. S.2, s.29.

⁸⁶⁷, (21 Mart 1959). Anneler Günü İçin Yapılan Teklif, *Kadın Gazetesi*. S.550, s.1.

⁸⁶⁸, (14 Mayıs 1955). Kadınlar Birliği Anneler Günü, *Akis*. S.53, s.20.

konulması kadın algısında Cumhuriyetin ilk yıllarında belirlenen formda bir değişiklik olmadığını göstermektedir.

Vatan ana metaforunda kadının kurtarılan ve korunması gereken kutsal bir varlık olduğunun kabulü kadar kadının milletin varlığının sürekliliğinin de temel kaynağı olduğu yaygın bir inanıştı. Kadının doğurganlığı nüfus artış politikası gereği ödüllendirilme yoluyla destekleniyordu. Anneler günü kutlamalarında bu konuya temas edilerek “*Çok çocuklu anneler arasında mükâfatlı seçmeler*” yapılması teklif ediliyordu. Kadın Gazetesi, 1950’lerde “*Aydınlar*” arasında kabul gördüğüne inanılan bu özel günün halka ulaştırma amacı taşıyordu. Bu doğrultuda da Kadın Gazetesi, anneler gününün kamuoyunda tanınması adına gerekli çalışmaların yapılmasına inanıyor ve bu uğurda mücadeleyi bir borç biliyordu.⁸⁶⁹

Kamuoyunun sahiplenmesi ve halka indirilmesi amaçlanan bu özel günün hamiliğini dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın eşi Reşide Bayar üstlenmişti. 1959 yılında kutlanan anneler gününde bir konuşma yapan Reşide Bayar, anneliğin ulvi bir duygu olduğunu ifade etmişti. Bunun yanında Anadolu’nun pek çok kentinde belediye hoparlörlerinden yapılan konuşmalar, kadınların davet edildiği balolar⁸⁷⁰ Atatürk büstüne konulan çelenkler, kız enstitüleri tarafından yapılan defileler ile kadınların annelik vazifesinin toplum hafızasına yerleşmesi adına geniş katılımlı faaliyetler düzenleniyor⁸⁷¹ ve “*Amerika gibi kadının geniş hakimiyeti olan bir memleketten örnek*” alınan bugünün kadınlığının lehine olacağından hiç şüphe duyulmuyordu.⁸⁷²

3.5. Güzellik Yarışmaları

Mitolojik anlatıya dayanan güzellik yarışmaları modern dünyada genç kadınların rüyalarını süsleyen bir gerçektir. Avrupa’da on dokuzuncu yüzyılın sonlarında yapılmaya başlanan güzellik yarışmaları, genç Cumhuriyetin modern yüzünü dünyaya göstermede aracı olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında düzenlenen güzellik yarışmalarında modern kadının idealize edilmesi kadar dönemin moda anlayışının yerleştirilmesi de amaçlanmıştır.

⁸⁶⁹İ.H.Oruz (16 Mayıs 1959). Anneler Gününün Düşündürdükleri, *Kadın Gazetesi*. S.558, s.1.

⁸⁷⁰....., (16 Mayıs 1959). Anneler Günü Kutlandı, *Kadın Gazetesi*. S.558, s.1.

⁸⁷¹....., (9 Mayıs 1955). İlk ‘Anneler Günü’ Törenle Kutlandı, *Cumhuriyet*. S.11057, s.1.

⁸⁷²....., (16 Mayıs 1959). Anneler Gününün Düşündürdükleri, *Kadın Gazetesi*. S.558, s.1.

Türkiye’de güzellik yarışmaları, dünyanın buhran yaşadığı savaş yıllarında ara verilmiş ve savaş sonrası ilk güzellik yarışması 1950’li yıllarda başlamıştı. Cumhuriyet Gazetesinin 1951 yılında düzenlediği güzellik yarışması üç gün boyunca devam etmiş ve yarışmanın detayları okuyucuya aktarılmıştı. Beş bin kişinin önünde yapılan yarışmada Günseli Başar birinci seçilmişti. (EK-9)⁸⁷³ Günseli Başar, Avrupa Güzellik Yarışmasında Türkiye’yi temsil etmiş ve bu yarışmada da birinci olmuştu.⁸⁷⁴ Keriman Halis’ten sonra uluslararası bir yarışmada birinciliği Türkiye’ye getiren Günseli Başar, Güzel Sanatlar Akademisi öğrencisiydi ve moda ressamı olmak istiyordu. Ancak güzellik kraliçesi bir süre sonra eğitimini bırakacaktı.

1950’li yıllarda Cumhuriyet Gazetesinin yanında Dünya, Vatan gibi gazeteler de güzellik yarışmaları düzenlemişti. Güzellik yarışmasının kazananları siyasilerle bir araya geliyorlar yurt içinde ve yurt dışında ziyaretler gerçekleştiriyorlar ve başta magazin sayfaları olmak üzere gazete ve dergilerde kendilerine yer buluyorlardı. Güzellik kraliçelerinin hal ve tavırları dönemin gerçek kraliçesi II. Elizabeth’i hatırlatıyordu. Taçlarından kıyafetlerine kadar etki alanları dar da olsa bir kraliçeliğin etkisi altında kalıyorlardı.

Orhan Seyfi Orhon, “*Güzellik Kraliçelerine*” başlıklı yazısında kraliçeliğin geçiciliğini hatırlatmıştı. Orhon, güzellere kendilerine uygun bir eş bulup “*Hemen Saltanat davasını bir yana*” atmalarını tavsiye etmişti. Güzellik tahtından inip, mutfığa girmelerini ve ev işleri ile uğraşmalarını söyleyen Orhon, “*Unutmasınlar ki bu zamanda kraliçe bulunuyor. Fakat ahçı bulunmuyor!*” demişti. Gerçek saadeti “*Yuvasını kurup hanım hanımcık çalışarak rahat bir aile hayatı sürmek olarak*” tanımlamıştı.⁸⁷⁵ Toplumun bir kesimi de Orhan Seyfi Orhon gibi düşünüyor olmalı ki 1955 yılında güzellik yarışmalarına başvurularda bir düşüş gözlenmişti. Hatta güzellik yarışmasına katılanlar arasında güzel olanların nadir olduğuna inanılıyordu. Güzellik yarışmasını kazananların yurtdışında yapılan yarışmalarda Türkiye’yi temsil etmesi nedeniyle fiziğinin olduğu kadar ahlaki ve kültürel açıdan da donanımlı olması bekleniyordu. Yarışmalarının revize edilmesi gerektiği düşünülürken, ailelerin yarışmaların

⁸⁷³....., (14 Ekim 1951). Güzellik Kraliçesi Dün Gece Seçildi, *Cumhuriyet*, S.9769, s.1.

⁸⁷⁴....., (Eylül 1952). Avrupa Güzellik Kraliçesi, *Kadın Dünyası*. S.5, s.20.

⁸⁷⁵O.S.Orhon (6 Eylül 1954). Güzellik Kraliçelerine!, *Zafer*, s.2.

ciddiyetsizliği, seçimlerin adil olmaması ve güzellik yarışmaları hakkında yapılan olumsuz propagandanın da etkili olduğuna inanılıyordu.⁸⁷⁶

Güzellik yarışmaları ile ilgili olumsuz propaganda muhafazakâr cemaatten gelmişti. Necip Fazıl Kısakürek idaresindeki Büyük Doğu, güzellik yarışmalarını ve özellikle Vatan gazetesini ve sahibi Ahmet Emin Yalman'a karşı oldukça ağır eleştirilerde bulunmuştu. “Yeni Fuhuş” başlığı altında “Vatan adıyla işletilen avrat pazarı” sözleriyle Müslüman-Türk ailesinin güzellik yarışmaları tuzağına düşmemesi isteniyordu. “Vesikalar konuşuyor” başlığı altında ise yarışmaya katılan genç kızların ahlaka uygun işlerde çalışmadıkları iddia ediliyordu.⁸⁷⁷ Başka bir haberde ise yine güzellik yarışmalarından “Avrat pazarı” olarak söz edilmişti.⁸⁷⁸ Büyük Doğu’da güzellik yarışmalarına yöneltilen bir diğer eleştiride güzellik yarışmasına katılanların yardım derneklerinde faaliyet göstermesiydi. 1950 Türkiye güzeli Güler Arıman’ın “Yardım Sevenler Cemiyeti” tarafından yapılan bir baloda derneğe en yüksek bağışı yapacak kişiyle dans edecek olması Büyük Doğu’da tepkiyle karşılanmıştı. Güzellik kraliçesinin para karşılığı yabancı bir erkekle dans etmesinin “Ahlak mefhumu” ile bağdaşmayacağı iddia edilmişti.⁸⁷⁹ Yapılan oldukça acımasız eleştiriler güzellik yarışmalarına karşı katılım oranı zaman zaman azalmasına neden olsa da hiçbir zaman yarışmalara ilgi yok olmamıştı.

3.6. Kadın ve Moda

II. Dünya Savaşı süresince tüm dünyada zor günler yaşanmıştı. Savaş yıllarında ekonomik tedbirler en üst düzeyde uygulanırken yöneticiler halkın israf karşında yer almasını söyleyerek tasarrufa davet etmişlerdi. Elbette bu tasarruf her türlü tüketim maddesinin yanında giyim kuşam alanında da yapılmıştı.⁸⁸⁰ Savaş yıllarında Almanya’nın Fransa’yı işgal etmesiyle yalnız Fransa toprakları değil modanın başkenti kabul edilen Paris’te işgal altında kalmıştı. Bu süreçte modanın merkezi bir süre ABD ve

⁸⁷⁶A.Parmaksızoğlu (6 Haziran 1955). Güzellik Müsabakalarına Yeni Bir Mahiyet Vermek Lazım!, *Evim*. S.4, s.3.

⁸⁷⁷....., (3 Haziran 1952). Yeni Fuhuş, *Büyük Doğu*. s.21, s.1.

⁸⁷⁸....., (8 Haziran 1952). Vatan Satıcıları 1 Numaralı Güzeli Derhal Sevk ediyorlar, *Büyük Doğu*. S.24, s.1.

⁸⁷⁹M.R.Ogan (24 Kasım 1950). Ahlak Davamız, *Büyük Doğu Dergisi*. S.36, s.6.

⁸⁸⁰Ç.Orman (1999). “Giyim Kuşam Modaları” 75 Yılda Değişen Yaşam Değişen İnsan Cumhuriyet Modaları. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, s.55.

İngiltere olsa da savaştan sonra Paris yeniden dünya modasına yön vermeye başlamıştı. Türkiye’de savaş dışı kalmasına rağmen bu süreçte sıkı ekonomi politikası izlemiş, her an savaşa katılacak gibi ağır tedbirler almıştı. Uzun yıllardır teşvik edilen yerli malı kullanımı ve tasarruf ile ilgili söylemler varlığını korumuştur. 1950’li yıllara gelindiğinde iktidarın DP’ye geçmesi Türkiye’de değişim rüzgarını başlatmıştı. Türkiye’ye Kıta Avrupası ile birlikte ABD menşeli moda basın ve sinema yoluyla topluma ulaşmıştı.⁸⁸¹

Kadın dergilerinde giyim kuşam konusundaki bilgiler okuyuculara en ince ayrıntıları ile aktarılmış ve tavsiyelerde bulunulmuştu. Öncelikle insanların kendisine yakışan renkler kullanması, satıcının tavsiyelerine ya da göz zevklerine göre değil ten renklerine uygun kumaşların seçilmesi gerektiği belirtilmişti. Kıyafetlerde uyumun sağlanması gerektiği üzerinde durulurken bu konuda doğaya başvurulması gerektiği, doğada renklerin eşsiz uyumunun kıyafetlerin renk seçiminde kullanılması istenmişti.⁸⁸² Dönemin modası da okuyuculara aktarılmıştı. Kimi zaman çizimler kimi zaman ise yabancı gazetelerden iktibas edildiği düşünülen fotoğraflar dergilerin sayfalarında yer bulmuştu. 1948 yılında Hanımeli Dergisine yansıyan moda sayfasında bahar modasına uygun kıyafetlere yer verilirken aynı zamanda “*Çabuk modası geçmeyen ve fazla gösterişli olmayan modeller*” üzerinde durulduğu söylenmişti. Günün değişik saatleri için kıyafet tavsiyeleri verilmiş, ev ve davet kıyafet modellerine geniş yer ayrılmıştı. (EK-10) Bu sayıda çocuklar da unutulmamış, onlar için de elbise modelleri yayınlanmıştı.⁸⁸³

Zaman geçse de bazı düşünceler geçerliliğini korumuştur. 1940’ların sonu ve 1950’lerde kadınlar “*Acaba ne giyeyim?... Hiç elbisem yok?*” sözlerini sıklıkla dile getirmişti. Mevsim değiştikçe modanın değişmesinin ve kadına yeni güçlükler çıkarmasının bu serzenişlere neden olduğuna inanılıyordu. Buna karşın devrin tasarruf devri olduğu belirtilerek kadınların aile bütçesini sarsmadan modaya uymanın yolları tavsiye ediliyordu. 1940’ların sonlarında “*Çiçekli emprimeler*” kalkmış yerine “*Düz veya benekli dört köşe desenli kumaşlara*” bırakmıştı. Kadınlar uygulayacakları birkaç yöntemle hem modayı takip edebilecekleri hem de tasarruf yapabileceklerdi. Eczaneden alınacak kimyasalla (*hidrosulfit*) elbiselerin renklerini değiştirmeleri tavsiye edilmişti.⁸⁸⁴ Bunun yanında kıyafetleri farklı göstermek adına birkaç küçük değişiklikle bambaşka bir

⁸⁸¹Orman, a.g.k., 1999, 59.

⁸⁸²....., (4 Temmuz 1955). Kadına Yakışan Renk, *Evim*. S.8, s.22.

⁸⁸³....., (Nisan 1948). Modelleri Modeller, *Hanımeli*. S.4, s.18.

⁸⁸⁴....., (Mayıs 1948). Bahar Elbisem Yok Demeyin, *Hanımeli*. S.5, s.7.

hale gelebilirdi. Kadınların eğer kıyafetlerini eldiven, yaka klipsi, kemer ve çanta gibi aksesuarlarla tamamlamaları halinde “*Tam bir asorti*” olabilecekleri söyleniyordu.⁸⁸⁵

Genç kızların nasıl giyinmesi konusunda da görüşler bildirilmişti. (EK-11) Dönemin genç kızlarında ortak bir özellik olduğuna inanılıyordu: “*Bir sürü arzu-az para!*” ... Genç kızların yeni kıyafetlerin hayalini kurduğu ve büyüklerden kalan kıyafetleri giymek istemedikleri biliniyordu. Ancak genç kızlara giyim kuşamda esas olanın para değil görgü ve zevk olduğunu belirtiliyor ve bu doğrultuda seçim yapmaları tavsiye ediliyordu. Kıyafetlerinin güzel olmasının yanında bakımlı olmak ve temiz olmak gerektiğinin de altı çiziliyordu. Aksesuarların abartılı kullanılmaması ve tırnaklara “*Kırmızı cila*” sürülmemesi isteniyordu. Bir genç kızın gardırobunun az parçalı fakat çok çeşitli olmalıydı. Öncelikle her kıyafetine uygun bir mantosu olmalıydı. Genç kızların daima “*Renksiz renkler*” olarak tanımlanan gri ve beji tercih etmesi gerektiğine inanılırken mantoda “*Deniz mavisi, mat yeşil, çiğ olmayan kırmızı*” kullanabilecekleri söyleniyordu. Okul ve iş hayatı için gardırobun “*Temelini teşkil eden*” bir etek bir bluz veya “*Sveter*” ve bunları tamamlayan bir ceketten oluşan takım olmalıydı. Bunların yanında “*Yabanlık*” olarak iki parçadan oluşan iki takım elbise olması gerekliydi. Tiyatro, konser ya da bir davete giderken bir gece elbisesi giyilebilirdi. Elbisenin modeli basit olmalıydı. Bunun yanında elbise çeşitli aksesuarlarla renklendirilebilirdi.⁸⁸⁶ Evim Dergisinde de çalışan genç kızlara tavsiyelerde bulunulmuştu. Öncelikle çalışan genç kızların “*Güzel ve pratik giyinmesi*” gerektiği vurgulanıyordu. Her genç kızın rüyasının tül, şifon ve dantel olduğuna inanılırken bunlar iş için uygun değildi. “*Pratik*” giyim tavsiyesi olarak siyah kumaştan uzun ve kısa kollu birer bluz ile spor bir bluz, koyu gri yünlü siyah, şık ve kloş birer eteklik gardırobun temeli kabul ediliyordu. Kırmızı bir eteklik ise eksiksiz bir dolap olarak tarif ediliyordu.⁸⁸⁷

Başta da belirtildiği gibi dünyaya yön veren moda merkezlerinin başında Fransa’nın başkenti Paris geliyordu. Paris’te yapılan defileler takip ediliyor, gazete ve dergi sayfaları Paris’ten ulaşan moda direktiflerine göre hazırlanıyordu. Christian Dior dönemin “*Moda Tanrısı*” olarak anılırken Jaspues Fath de önde gelen modacıları arasında gösteriliyordu. Onların tasarladığı renkler ve modeller yalnızca ülkelerinde değil tüm dünyada takip ediliyordu. Chirstian Dior, 1950 yılında tasarladığı gece elbiselerine ünlü müzik

⁸⁸⁵....., (Nisan 1948). Küçük Süsler Büyük Zarafet Saçar, *Hanımeli*. S.4, s.7.

⁸⁸⁶....., (Kasım 1953). “Genç Kızlar Nasıl Giyinmeli?”, *Resimli Hayat*. S.35, s.35.

⁸⁸⁷....., (27 Haziran 1955). Genç Kız Nasıl Giyinmeli, *Evim*. S.7, s.25.

insanlarının adını vermişti. Elbiselerin Kırk elli metre kumaşlarla tasarlaması nedeniyle “İsraf şampiyonu” ve “Müsrif adam” olarak tanımlanmıştı. Dior’un oldukça çok kumaş kullanarak diktiği elbiseler Türkiye’de sorun oluşturmuştu. Türkiye’nin önde gelen ailelerinden birinin kızı için seçilen gelinliğin gümrük memurları tarafından kumaş kaçakçılığı olarak algılanması gelinliğin harap olması ile sonuçlanmıştı.⁸⁸⁸ Christian Dior 1950’lerin başında moda dünyasına “Kısa etek” kavramını sokmuştu. Dior kadınlara, “Eteklerinizi kısaltsam razı olur musunuz?” diye sormuş, kadınlardan önce Londra, New York ve Romalı “Terziler” buna itiraz etmiş ve bu yeniliği istemediklerini belirtmişlerdi. Ancak Chirsian Dior, “Kadınlar çoktandır uzun eteklerle dolaşmaktan bıktılar” onların istediğini yaptım ve etekleri kısalttım demişti⁸⁸⁹ ve kısaltmış hatta süreç içinde kısa etekler gittikçe kısalarak kendilerini belli bir kesim arasında kabul ettirmişlerdi.

“Paris Moda Akademisi”, Paris modasını Londra’da takip eden bir kurumdu. Fransız bir kadın ile İngiliz eşinin sahip olduğu kurumda genel olarak dikiş öğrenmek isteyenlerin yanında bu işi meslek edinmek isteyenler için ayrı eğitim kurları bulunuyordu. Kurumda teori ve pratik alanda eğitimler verilirken dersler arasında kroki ve elbise modelleri çizmek, patron çıkarma, biçki, dikiş, prova, moda ve kıyafet tarihi, sanat tarihi, milli ve mahalli kıyafetler üzerine etüt ve kreasyonlar yer alıyordu. Fransız modasının yakından izlendiği akademiden biri kadın biri erkek olmak üzere iki Türk mezun olmuştu.⁸⁹⁰

Hem mezunların çalışmaları hem de Paris’in yakından takip edilmesi Türk kadınının da dünya kadınları gibi günün modasına uygun giyinmelerinde etkili olmuştu. Elbette dönemin Avrupası’nda ve ABD’de “Elbise fabrika ve atölyelerinde” dikilmesi nedeniyle kıyafetler daha çok mağazalarda ve “Hazır” satılmaktaydı ve “Zenginler” terzileri tercih etmekteydi. Türkiye’de ise henüz hazır giyim yeterince gelişmemişti. Bu nedenle kıyafetleri ya evlerde ya da terziler tarafından dikilmekteydi. İnsanlar dikecekleri ya da diktirecekleri kıyafetlerin modellerine daha çok gazete ve dergi sayfalarından ulaşabiliyorlardı.⁸⁹¹ 1955 yılında Parisli modacılar “Alfabeden” ilham alarak kıyafetler tasarlamıştı. Modanın Tanrısı olarak görülen Christian Dior manto ve elbiselerinde H harfini tercih ederken “Genevreve” ve “Fath” A harfine tercih ederek kıyafet

⁸⁸⁸....., (1950). Paris Mektupları, *Şule*, S.1-2, s.5.

⁸⁸⁹....., (Ekim 1953). Kısa Etek Dedikoduları, *Resimli Hayat*. S.18, s.82.

⁸⁹⁰B.Kazak (Mayıs 1952). Paris Moda Akademisi, *Kadın Dünyası*. S.1, s.17.

⁸⁹¹Kazak, a.g.k., Mayıs 1952, 17.

tasarlamışlar ve Türkiye’de kadınlar beğendikleri modelleri diktirerek kullanmışlardı.⁸⁹² Yine 1955 yılının sonbahar ve kış modasında “*Ensemble*” çok önem verildiği belirtilirken, kıyafetlerde tayyör, pardösü ve ceket kullanılmış ve zıt renkler tercih edilmişti.⁸⁹³

Paris, Türk moda dünyasına yöne veren önemli bir etken olsa da özel terzilerle ve Türkiye’de devlet eliyle kendi içinde bir moda akımı da oluşturulmuştu. Terziler İstanbul’da özellikle Beyoğlu’nda yoğunlaşmıştı. Bayan modaevlerin tayyör, döpiyes ve tuvalet modelleri müşterilerini davet ediyordu.⁸⁹⁴ Olgunlaşma Enstitüsü, “*Türk zevk ve sanatının devamlı bir temsilcisi, meşhur terzilerin en büyük rakibi*” olarak görülmüştü. Olgunlaşma Enstitüsünün, İstanbul’da bir merkezi bulunuyordu. Enstitünün 1950’lerde, büyük atölyeleri, uzman hocaları ve üç yüzü aşkın öğrencisi vardı. Hocaların hepsi, enstitü eğitiminin ardından Ankara Teknik Öğretim Okulunu bitirmiş ve alanlarında “*İhtisas ve tecrübe*” sahibiydiler. Enstitüde eğitim veren hocalar her yıl sırayla Paris gibi modanın başkenti olan şehirlere “*Görgü ve bilgilerini*” arttırmak için gönderiliyordu. Öğrenciler ise sanat okulu ya da enstitü mezunu öğrenciler arasında sınavla alınıyordu. Eldiven, çanta, şapka yapılan moda, çiçek, dikiş, nakış ve yün iş atölyeleri olan enstitünün en çok talep gören bölümü dikiş atölyesiydi. Enstitüde Türk kadınları kadar yabancı müşterilere de üretim yapılıyordu. Hatta kimi zaman yabancı devlet yöneticilerine verilen hediyeler de Olgunlaşma Enstitüsünün atölyelerinde hazırlanıyordu. Üretilen ürünler her yıl belirli zamanlarda defilerle ve enstitünün bulunduğunu binada sürekli bir sergi ile tanıtılıyordu.⁸⁹⁵ Bu sergide yer alan ürünlerin “*Seyrine doyum olmayan güzel şeyler*” olduğu söylenirken bu güzel şeyler küçük bir örtü, eliş bir çanta, bir sofrta takımı, bir çift kadın terliğiydi. Enstitünün dönemin “*Lüks yarışlarına*” karşı sadelik ve zevk içinde az bir masraflar yapılan bu eşya birçok bakımdan övülmeye değer görülerek basın yoluyla kadınlara lüks tutkunu olmamaları yolunda mesaj da verilmişti.⁸⁹⁶

Jale Candan, ise bu düşüncenin karşısında yer alıyor ve Olgunlaşma Enstitüsü defilelerinde “*Daima lükse kaçılıyor*” diyerek bunu bir kusur olarak görüyordu. Enstitünün tasarladığı fazla kumaş kullanılan elbiselerin israf olduğuna inanıyordu. Giyimin lüks olarak düşünüldüğünü ve süs ile karıştırıldığını söyleyen Candan,

⁸⁹²İ.Cevizli (3 Ocak 1955). Kadın ve Moda Sahifesi, *İkimiz*. S.3, s. 63.

⁸⁹³....., (12 Eylül 1955). Paris Modası, *Evim*. S.18, s.22.

⁸⁹⁴G.G.Özta ve S.Korucu (2017). *Tutku, Değişim ve Zarafet*. İstanbul: Doğan Kitap, s.169.

⁸⁹⁵B.Kazak (Mayıs 1952). Bu, Dünya Çapında Bir Başarıdır, *Kadın Dünyası*. S.1, s.18.

⁸⁹⁶M.Hekimoğlu (Şubat 1953). Modayı Pariste Aramayınız!, *Resimli Hayat*. Şubat 1953, S.10, s.24.

defilelerde gece elbiselerine ağırlık verildiğini ancak gerçek hayatta bunların oldukça az bir yer kapladığını vurgulamıştı. Önemli olanın çarşıda, pazarda, evde ve sokakta daima az para ile şık olmayı başarmaktı. Öğrencilere de “*Türk kumaşlarından*” yararlanarak kolay ve güzel giyinmenin yolu öğretilmeliydi. Jale Candan aynı yazısında devletin enstitüyü destekleyerek üretilen ürünlerin yurtdışına ihraç edilmesi için gerekli çalışmaları yapması gerektiğini söylemişti. Bu durum hem döviz hem de propaganda anlamında ülkeye büyük yararlar sağlayabilirdi.⁸⁹⁷

Olgunlaşma Enstitüsünün ürettikleri belki yurtdışına ihraç edilemiyordu ama çeşitli uluslararası organizasyonlarda kendine yer bulabiliyordu. 1949’da Londra Halkevinde bir sergi açılmış ve 1952 Yılında Floransa’da bir sergiye katılmıştı.⁸⁹⁸ 1954 yılında “*Türk Turizm Kurumunun hazırladığı ‘Kalkınan Türkiye Sergisi’*”nde yer alan eserler Olgunlaşma Enstitüsünün hazırladıklarıydı. Tasarlanan ürünlerin adları Bedri Rahmi Eyüpoğlu’nun şiirine atıfla, “*Nar tanem, Nur tanem, Bir Tanem*” ve Orhan Veli’nin şiirine atıfla “*Sereserpe*” gibi isimler taşıyordu.⁸⁹⁹ Geleneksel Türk modasının yurtdışına ulaşması 1950’lerin ilk yıllarında görülmüştü. Hatta bu durum “*Türkiye’nin nüfuzu milletlerarası siyasi alanda olduğu gibi dünya sanat ve moda alanında de hissedilmektedir*” diyerek haberleştirilmişti. 1952 yılında Amerikan modacıları yaz tasarımlarında Türk sanat motiflerinden ilham alarak oluşturmuşlardı. Hazırlanan eserler New York’taki Türk Haberler Bürosunda tanıtılmış, Türk sanat motifleri Amerikan moda dünyasına yeni bir heyecan getirmişti.⁹⁰⁰ Bu durum Türk basınında Amerikalılara karşı hayranlık duyulması için yeni bir neden oluyordu. Amerikalı modacıların Fransızlar gibi “*Yeniliği daima kendilerinde*” aramadıklarını “*Başka memleketlerin renklerinden, desenlerinden faydalanarak yeni buluşlar da*” meydana getirdikleri söyleniyordu. Amerikalı Celanese anonim şirketi temsilcisinin Türkiye’de bulunduğu sırada “*Türk renklerinin, dokumalarının ve motiflerinin zenginliğine hayran*” olması ile Türk motiflerinin ABD yolculuğu başlamıştı. Şirketin ürettiği ve Harper’s Bazaar’da yayınlanan Türkiye’den ilham alınarak üretilen modeller büyük ilgi görmüştü. Bunun yanında 1952 yılındaki İzmir Enternasyonal Fuarı’nda da Türk motifleri temel alınarak

⁸⁹⁷J.Candan (14 Mayıs 1959). Enstitülerimiz, *Akis*. S.254, s.31.

⁸⁹⁸Kazak, **a.g.k.**, Mayıs 1952, 18.

⁸⁹⁹....., (19 Haziran 1954). Amerikaya Gidecek Türk Modası, *Akis*. S.6, s.29.

⁹⁰⁰....., (Mayıs 1952). Türkler Moda Yaratıyor, *Resimli Hayat*. S.1, s.7.

Üretilen rnler sergilenmişti. Sergide yer alanlar 1951 Türkiye ve 1952 Avrupa güzeli olan Günseli Başar ile Amerikalı bir model tarafından tanıtılmıştı.⁹⁰¹

⁹⁰¹....., (Kasım 1952). Amerika’da Türk Modası, *Resimli Hayat*. S.7, s.22.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ÇALIŞMA HAYATINDA KADIN

4. 1. Çalışma Hayatındaki Kadına Genel Bir Bakış

1945-1960 yılları arasında çalışma hayatında yer alan kadınların oranını ve hangi sahalarda yer aldığını bize gösteren en doğru verilerin nüfus sayım sonuçlarıdır. Sayım sonuçları ülke nüfusundan dini inanışa okullaşma oranından meslek dağılımına kadar oldukça geniş bir alanda bize dönemin panoramasını sunmaktadır. Çalışma alanımızı kapsayan yıllara ilişkin 1945, 1950, 1955 ve 1960 yıllarında yapılan nüfus sayımları esas alınarak kadınların hangi iş sahalarında hangi oranda çalıştığı belirlenmiştir.⁹⁰² Bu konu ile ilgili tablo ekler kısmında yer almaktadır. (EK-12)

4.1.1. Erken Cumhuriyet döneminden alınan miras ve kadının çalışma hayatındaki yeri

Kadının ev dışındaki çalışma hayatında varlık göstermesi sanayi devrimi ile gerçekleşmişti. Yeni bir iş mekânı olarak fabrikaların ortaya çıkmasıyla emeğini ücrete dönüştüren, bu amaçla evini, tarlasını ve tezgahını terkederek bir sınıf ortaya çıkmıştı. Bu emekçi sınıfın içinde erkeklerle birlikte kadınlar da yer almıştı. Öncesinde, tarım ya da zanaatla uğraşan erkeklerin eşleri ya da kızları aile içindeki çalışma hayatına dahil oluyordu. Avrupa’da gerçekleşen sanayi devrimi, buhar gücünün sayesinde aralıksız çalışan fabrikalarda kadını işçi konumuna getirmişti. Sanayi devrimi başta kadınlar olmak üzere insanların yaşamlarında yeni bir sayfa açtı. Zincirleme bir tepkime gibi fabrikalar, toplumdaki pek çok taşın yer değişmesi ve günümüzdeki modern toplumun doğuşunun ilk harçını atmıştı.⁹⁰³

⁹⁰²T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü [İGM] (1950). *21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı*. Ankara: Yayın No: 286, C:65., s.3-278; T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü [İGM] (1961a). *22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı*. İstanbul: Yayın No: 410, s.101-259, T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü [İGM] (1961b). *23 Ekim 1955 Genel Nüfus Sayımı*. İstanbul: Yayın No: 399, C.67, s.3-278; T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü [DİE] (Tarihsiz). *23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı*. Yayın No: 452, s.199-287.

⁹⁰³M.Tan (1979). *Kadın Ekonomik Yaşamı ve Eğitimi*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.50.

Sanayileşen toplumlarda, özellikle işveren için kadınların çalışması önemliydi. Kadınlar, çocuk işçiler gibi düşük ücretle çalışmasından dolayı, erkek işçilerin ücretlerini düşük tutmak için kadın işçilerin sistemin içinde yer alması sağlanmıştı. Burada altı çizilmesi gereken nokta, bekar kadının çalışması toplum tarafından kabul görmekteydi. Evli kadınların çalışması durumunda, kadına biçilen temel sorumlulukların aksama endişesi, toplumsal huzursuzluğa neden olmuştu.⁹⁰⁴ Ancak günün ihtiyaçları doğrultusunda değişen toplum, kadından beklenen temizlik, ütü, dikiş gibi hizmetleri çeşitli iş kollarına dönüştürmüştü. Böylece fabrikaya atılan adımla başlayan kadının çalışma hayatı farklı alanlarda da yeni kapılar açmıştı. Öğretmenlik, hasta bakıcılık, hemşirelik gibi alanlar ile büro işleri bunlardan bazılarıydı. Bu iş kolları, kadının “*Cinsel rol ayrışımının meslek dünyasına aktarılması*” olarak nitelenmişti.⁹⁰⁵

Osmanlı Devleti’nde kadının çalışma hayatındaki yerine 1. Bölümde değinilmişti. Avrupa da olduğu gibi Osmanlı Devleti’nde de cinsel rol ayrışımı izlenmiş, kadınlar öğretmenlik, ebelik ve II. Meşrutiyet Dönemi’nde büro hizmetleri gibi alanlarda yer almıştı. Bu mesleklerin uzun yıllar kadına özgü meslek kabul edilmesinde kadının evde gerçekleştirdiği hizmetleri kamuya aktarması etkili olmuş ve kadın, toplumun tanımladığı meslekler sayesinde ev dışında çalışma şansı yakalamıştı.

Osmanlı Devleti’nde kadınlar sınırlı bir şekilde gelişen sanayi alanında da varlık göstermişlerdi. Elbette, Osmanlı Devleti’nin sanayileşmesini tamamlayamamış bir ülke olması kadının katılımını da sınırlamıştı. Buna rağmen başta gayrimüslim kadınlar olmak üzere Türk-Müslüman kadınların sanayi alanında, on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda tüm çalışanlar içinde üçte biri oranında çalıştığı bilinmektedir.⁹⁰⁶

Yirminci yüzyılın ilk yarısı savaşlar dönemi idi. Savaşa katılan diğer ülkelerde olduğu gibi, Osmanlı kadını da I. Dünya Savaşı nedeniyle cepheye giden kocasının, babasının, oğlunun yerini almıştı. İhtiyaç duyulan her alanda çalışma hayatına katılan Türk kadını Millî Mücadele sırasında da vatan savunmasına her alanda destek vermişti.⁹⁰⁷ Bununla birlikte kadın, Osmanlı Devleti’nden miras alınan eğitim, sağlık ve sanayi alanı başta olmak üzere çalışmalarını sürdürmüştü. Cumhuriyetin ilanı ise, vatandaşlık

⁹⁰⁴Tan, a.g.k., 1979, 49.

⁹⁰⁵Tan, a.g.k., 1979, 32.

⁹⁰⁶G.Ölçün (2003). *Osmanlı Sanayi 1913-1915 Yılları Sanayi İstatistiği*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, s.116.

⁹⁰⁷Toprak, a.g.k., 2016, 7.

alanında kadına eşitlik sunmakla birlikte çalışma alanında umulan eşitliği kısa vadede gerçekleştirememişti. Bu alanlara ilişkin gelişmelere geçmeden önce, Cumhuriyetin çalışma yaşamında kadına sunduğu imkanlara bakmalıyız.

Cumhuriyet, kadın ve erkek arasında eşit vatandaşlık hakkı vadederken arzu edilen eşitlik uygulamada gerçekleşmemişti. Bu durum çoğu zaman yerleşik, toplumsal kurallar ya da yasa yapıcı konumundaki (çoğunluğu elinde bulunduran) erkekler tarafından engellenmişti. Nitekim, aynı çatı altında aynı işi yapan kadın ve erkek kimi zaman farklı ücret almakta ve erkek lehine işleyen uygulamalar yaşanmaktaydı. Bunun en bilinen örneklerinden biri, 1924 yılında Avrupa iş yasaları incelenerek hazırlanan kanun tasarısında yaşanmıştı. Tasarı gebe kadınlara doğumdan önce dört, doğumdan sonra dört hafta ücretli izin hakkı tanıyordu. Kadına siyasi haklar verilmesi konusunda gösterilen olumsuz tavır, burada da kendini göstermiş ve tasarı Meclis tarafından reddedilmişti.⁹⁰⁸ Kadına çalışma hayatında, koruyucu haklar ancak 1930 yılında çıkan Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ile sağlanmıştı. Kanunun “*İşçiler Hıfzıssıhhası*” adlı yedinci kısımda gebe kadınların doğumdan önceki son üç ayda ağır işlerde çalıştırılmaması yer almıştı. Yine “*Çocuk Hıfzıssıhhası*” adlı altıncı kısımda, gebe kadınların doğumdan önceki üç hafta ve doğumdan sonraki üç hafta çalışması yasaklanmıştı. Bunun yanında “*İşçiler Hıfzıssıhhası*” adlı kısımda, on iki ile on altı yaş arasındaki kız ve erkek çocukların sekiz saatten fazla çalıştırılmayacağı hükmü konulmuştu.⁹⁰⁹

Kadınların çalışma hayatındaki konumuna ilişkin hakların belirlendiği bir diğer gelişme, 1936 yılında çıkarılan İş Kanunu’ydu. İş Kanunu’nda kadının çalışma, analık ve hastalık ile ilgili durumlarda sahip olduğu haklara yer verilmişti. Buna göre, kadınların çocuklarını emzirme hakkının çalışma saatinden sayılması ve ücretinde herhangi bir eksiltmenin yapılmaması yer alıyordu. Bunun yanında, 18 yaşını doldurmayan erkek çocuklar ve kız çocuklar ile kadınların maden ocakları, kablo döşenmesi, kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi yer altında yapılması gereken işlerde çalıştırılmayacağı yer almıştı. Yine kadınlarla birlikte çocuk işçilerin de gece çalıştırılması yasaklanıyordu. Ancak ilgili hükmün devamında, “*Sosyal ve ekonomik bakımdan görülecek lüzuma dayanarak*” Ekonomi Bakanlığı’nın onayıyla, 16 yaşından büyük çocuklar ile kadınların çalıştırılabileceği, bunun için gerekli düzenlemelerin bakanlık tarafından yapılabileceği

⁹⁰⁸B.Caporal (1982). *Kemalizm ve Kemaliz Sonrası Türk Kadını*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.539.

⁹⁰⁹*Resmî Gazete*, 6 Mayıs 1930, S.8904.

belirtilmişti. İş Kanunu’nda, işverenlerin tüm çalışanlar için çalışma saati çizelgesi hazırlaması istenirken, emzikli kadınlar için çocuk emzirme zamanının ve gebe kadınların vaziyetlerinin kaydedildiği çizelgelerin hazırlanmasını da zorunlu kılmıştı. Yine gebe kadınlara ilişkin maddede gebe ve emzikli kadınların hangi durumlarda çalıştırılmasının yasak olduğu, hangi şartlarda çalıştırılması gerektiği Ekonomi ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlıklarının alacağı ortak karar doğrultusunda hazırlanacak olan nizamnamede yer alacağı belirtilmişti. İşverenlerin bu hükümlere uymaması halinde “Yirmi beş liradan az olmamak üzere” para cezası uygulanacağı belirtilmişti. *Sosyal Yardım* başlıklı yedinci kısımda, iş kazaları, hastalık ve analık hallerinde devlet tarafından sosyal yardım sağlanacağı da ifade edilmişti.⁹¹⁰

II. Dünya Savaşı dünyada her alanda kendini hissettiren dönüşüm yıllarının başlangıcıydı. Savaşın sonuçlarıyla birlikte dünyada siyasi, ekonomik ve toplumsal yapılar değişecekti. Bu değişim rüzgarından Türkiye’de payına düşeni alacak, hazırlanan kanunlarla demokrasiye ilişkin unsurlar ön plana çıkacaktı. Bu doğrultuda toplumun büyük bir kısmını oluşturan çalışan nüfusun sorunlarını çözmek, sorunlarla birebir ilgilenmek ve çalışanların haklarını iyileştirmek adına, 1945 yılında Çalışma Bakanlığı kuruldu. Çalışanların sorunları bu tarihe kadar Ekonomi Bakanlığı ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından çözülüyordu.⁹¹¹

Çalışanların haklarını korumak adına 1936 yılında çıkarılan İş Kanunu, savaş yıllarının ağırlığı altında uygulamada sınırlı kaldı. Nitekim dönem içinde çıkarılan Milli Korunma Kanunu olağanüstü şartlar altında, ülkenin korunmasına ve savunmasına ilişkin kararlara yer verirken, çalışan hakları göz ardı edilmişti.⁹¹²

Çalışma Bakanlığı’nın kurulması “*İş Kazalarıyla Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortaları Kanunu*” Meclise gelmiş uzun tartışmaların ardından kabul edilmişti. Bu kanunda da kadına ilişkin maddelere yer verilmişti. Kanunda yer alan “*Analık*” kavramı “*Sigortalı kadının veya sigortalı kişinin karısının gebelik veya doğum halidir*” sözleriyle ifade edilmişti. Analık durumunda, sigortalı kadına bir ödenek verilmesi kabul edilmişti. Sigortalı kadın doğumdan önce ve sonra üçer hafta, toplamda altı hafta izinli kabul edilmişti. Bu süre içinde kadının ücret alma hakkı vardı. Türk Ceza Kanunu’na göre suç

⁹¹⁰Resmî Gazete, 15 Haziran 1936, S.3330.

⁹¹¹Resmî Gazete, 15 Haziran 1936, S.3330.

⁹¹²Resmî Gazete, 15 Haziran 1936, S.3330.

sayılmayan çocuk düşürme sonucu ortaya çıkan iş görmezlik süresince ücretlerinin yüzde yetmişini alacaklardı. Sigortalı kadının çocuğunu emzirme döneminde bir ödenek sağlanmıştı. Bu dönem, kadının çalışma hayatına döneceği kabul edilen süreçten itibaren altı hafta boyunca olduğu ve ödeneğin yarısını alacağı kabul edilmişti. Kadının, emzirememe halinin doktor tarafından onaylanması durumunda da ödenek yine hak sahibine verilecekti. Sigortalı kadınların anne olması durumunda kazandığı haklar ile sigortalı eşi üzerinden bu haktan yararlanan kadının hakları farklılık arz ediyordu. Aynı ödenek sigortalının eşine, doğum yardımının gerektirdiği harcama tutarının üçte ikisi kadardı. Analık yardımından yararlanmak için, sigortalı kadının “gebelik ödeneğine” hak kazanacağı tarihten altı ay önce (bazı yerlerde üç ay önce), eşi için ödenekten yararlanacak, erkek çalışanın ise doğumdan altı ay önce ve aralıksız çalışması gerekiyordu. Yine ödenekten yararlanmak için gebeliğin doktor ya da diplomalı ebelerle bildirilmiş olması zorunluydu.⁹¹³

Çalışan haklarını gözeten benzer bir kanun da çok partili Meclis’te, 1947 yılında gündeme gelmişti. CHP, iktidarında “*İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun*” çıkarılmıştı. Bu kanunda, daha önce çıkarılan kanunlarda eksik kaldığı düşünülen noktalara değinilmişti. Bu kanunda yine analık halinde, kadının kazandığı haklara yer verilmişti. Doğumun doktor ya da diplomalı ebe raporuyla ve nüfus kaydı sabit hak sahiplerine, Çalışma Bakanlığı ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı’nın belirleyeceği bir miktarın ödeneceği belirtilmişti. Bunun yanında, doğum sırasında ortaya çıkan hastalık hallerinde, hastane masraflarının doğum yardımı yerine ödenebileceği belirtilmişti.⁹¹⁴ 1945’te ilgili kanunda yer verilen emzirme yardımının hem çalışan kadın hem de çalışan erkeğin eşine verileceği belirtilmişti. Kanunun, doktor ya da diplomalı ebe tarafından onaylanmış doğumların haklardan yararlanacağına yine vurgu yapılmıştı.⁹¹⁵

4.1.2. Toplumun çalışan kadına yaklaşımı ve çalışan kadın sorunu

Çalışma hayatında kadın ya da çalışan kadın yirminci yüzyılın başında popüler olan kavramlardı. Aynı zamanda bu kavramlar, (kadının çalışma hayatına girişi gibi) kadının daha önce çalışmadığı yönünde bir algıya neden olabilirdi. Aslında kadın, her zaman

⁹¹³Resmî Gazete, 7 Temmuz 1945, S.6051.

⁹¹⁴Resmî Gazete, 7 Temmuz 1945, S.6051.

⁹¹⁵Resmî Gazete, 7 Temmuz 1945, S.6051.

çalışma hayatının içindeydi; evinde, tarlasında, eşinin atölyesinde... Çalışma hayatında kadın ifadesi, sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkan, kadın ile özdeşleşen mekândan haneden ayrılmasını ifade etmekteydi. İnsanlık tarihinde, erkeğin haneden ayrılarak dışarıda avlanması, kadının ise hanedeki sorumlulukları üstlenmesi, erkeği güç ile özdeşleştirerek toplumda daha etkin olmasına yol açmıştı. Yani erkek egemen toplumun temellerini atmıştı. On dokuzuncu yüzyılda yaygınlaşan kadının da haneden ayrılarak dışarıda çalışma hayatına katılması, erkeğin hakimiyetine karşı bir güç figürü olarak algılanmıştı. Ancak, kadının da erkek gibi dışarıda çalışmasına rağmen, kadından geleneksel rolünün devamlılığı yirminci yüzyılın ilk yarısında beklenilmekteydi. Bu durum bir yanda kadının toplumdaki pozisyonunun kabullenilmesi gerçeğini ortaya çıkarırken diğer yandan her alanda görev beklenmesi kadın için oldukça yıpratıcı olmuştu. Dahası kadının erkek gibi, ailenin ekonomisine katkı sağladığı gerçeği görmezden gelinerek, kadına kanunun sağladığı eşitlik gündelik hayatta uygulanmamıştı. Belki de ilk kuşak olarak tanımlanacak bu kadınların kızları, annelerinin yazgısına karşı gelerek, ikinci dalga kadın hareketlerini başlatacaklardı.

Kadının çalışma hayatında yer alması, Sanayi Devrimi ile olsa da bunun kitlesel hale gelmesi Dünya Savaşları ile olmuştu. I. Dünya Savaşı sonrası erkeğin sorumluluğunu üstlenen kadın, savaş sonrası evine dönmüştü. II. Dünya Savaşı sonrası, kadınlar evlerine dönmek yerine çalışmaya devam ederek, evlilikte yapılan ortaklığın iş hayatında da kurmak istemişlerdi.⁹¹⁶ Kadının tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de çalışma hayatında görünür olması, “*Kadınlar iş hayatında çalışmalı mı?*” sorusunu gündeme getirmişti. 1940’ların ikinci yarısında, II. Dünya Savaşı’nın ateşinin soğumakta, Soğuk Savaş’ın ise kendini hissettirmekte olduğu günlerde, Eminönü Halkevinde bu soru ortaya atılmıştı. Dönemin aydınlarından, Ali Fuat Başgil, Şükrü Baban, Halide Edip Adıvar, Adnan Adıvar, Tevfik Remzi Kazancıgil, Nadir Nadi, Türkan Rado, Cihat Baban ve Burhan Felek jüride yer almışlardı. Bir grup kadının çalışma hayatında yer almasını savunurken diğer grup kadının çalışma hayatında yerinin olmadığını iddia etmişti.⁹¹⁷

Evet, kadın çalışma hayatında yer almalı mıydı? Dönemin tartışılan konuları arasında yer alan bu soruya insanlar kendi zaviyelerinden cevap vermişlerdi. Kadının, erkek kadar güçlü olmamasına rağmen (biyolojik sebeplerden dolayı) değişen dünya ve

⁹¹⁶ A.Makal (2021). *Ameleden İşçiye*. İstanbul: İletişim Yayınları, s.171; M.Metinsoy (2016). *İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.462.

⁹¹⁷, (31Ekim 1946). Kadınlar İş Hayatında Çalışmalı mı?”, *Ulus*. s.2.

sanayinin gelişmesiyle büyük güç gerektirmeyen işlerde kadınların da çalışma fırsatı yakaladığı bilinmekteydi. Bir görüşe göre, “*Fabrika işinin kolaylığına kendini kaptıran*” kadınlar “*Ev hizmetlerini*” ihmal etmekteydi. Fabrikada çalışmanın, denetim mekanizmasına tabi olmasına rağmen kadınların yine de bu iş alanını tercih ettiği belirtildikten sonra bunun nedeninin fabrikada tek düze işlerden ibaret olması ve günün belli saatlerini kapsamasıydı. Ev hizmetlerinin kapalı bir alanda olmasının yanında serbest zamanın olmaması kadınları bu alandan uzaklaştırmıştı. Hatta dönemin Türkiye’inde fabrika işçiliğinin tercih edilmesi evlerde hizmetçi bulunamaması sonucunu doğurmuştu.⁹¹⁸

Savaş sonrası kadının evlerine dönmemesi, çalışma hayatı içinde yer alması çeşitli soruları gündeme getirmişti. Kadınlar erkeklerin iş sahalarını ele geçirmek mi istiyor? Yoksa bu gelişme uzun süredir devam eden kadın-erkek eşitlik mücadelesinin bir sonucu mudur? Soruları sorulmakta ve bu sorular kimi çevrelerde rahatsızlığa neden olmaktaydı. Nermin Abadan, “*Kadının iş sahasını genişletme gayreti bir müddet sonra sona erecek, yani bütün kaleler zapt edildikten sonra ‘kadın işi’ denen özel anlam ortadan kalkacaktır*” diyerek kadının erkek işi olarak nitelenen alanlarda varlık göstereceğini, bu durumun toplumsal anlamda kabul edileceğini ve iş alanında kadın erkek eşitliğinin sağlanacağını ifade etmişti. Kadın erkek eşitliğine karşı duran “*Elinin hamuru ile erkek işine karışmak*” düşüncesi Abadan’a göre, “*Kadının safiyetini kıskançlıkla*” koruma düşüncesine sahip toplumlarda kadının erkekle aynı noktada buluşmasının karşısında yer almanın bir ifadesiydi. Ancak örf ve adetlerde yaşanacak değişim ile kadının konumu da genişleyebilirdi.⁹¹⁹

Kadınların çalışmasına ilişkin yaklaşımda ele alınan konulardan birinin de evli kadının çalışması durumuydu. 1940’ların sonunda, evliliğin kadının “*Hayat istikametini tayin eden en önemli faktör*” olduğu düşünülüyordu. Kız çocuklarının evliliğe doğuştan hazırlanması, özellikle alt gelir grubu ailelerde kızdan ziyade erkek çocuğa eğitimde öncelik tanınması ve kadının uzun yıllar uzmanlaşması gereken mesleklerde bulunamaması gibi nedenler kadınları evliliğe yönelten zorunlu etmenler oluyordu.⁹²⁰ Kadının en önemli vasfının doğurganlık olduğuna inanan toplum her kadının doğurmak zorunda olduğu gibi, gerçeklikten uzak bir yaklaşım içindeydi. Bir kadın anne olarak

⁹¹⁸N.Abadan (Şubat 1947). Çalışan Kadın ve Evlilik, *Çalışma*. s.14-17.

⁹¹⁹N.Abadan (Ekim 1946). Kadının Çalışma Alanı, *Çalışma*. s.27-28.

⁹²⁰Abadan, a.g.k., Şubat 1947, 14-17.

memur ya da işçi konumunda yazacak, çizecek, makine işletecek, başarı gösterecek ve gününü evinin dışında geçirecekti. Bu durum dönemin anlayışına göre, kadının “Zayıf yapısını, duygulu yaradılışını, gücünü” tüketeceğine inanıldığından aynı işi yaptığı erkek karşısında kadının aleyhine şartların ortaya çıkacağına inanılıyordu. Dolaylı bir ifadeyle kadının çalışma hayatında büyük sorumluluklar almaması gerektiği ima ediliyordu. Dönemin Türkiye’inde (ya da dünyasında) kadının birinci plandaki görevi çocuk doğurmak, onları yetiştirmek ve yuvasının bütünlüğünü, neşesini korumaktı. Kadının bu görevi dışında kalan faaliyetleri ise birincil görevini aksatmadığı takdirde kabul edilebilirdi.⁹²¹ Kadın, annelik görevinin yanında, alışveriş, yemek gibi ev işlerinden de sorumluydu. Aynı zamanda, görev ve sorumluluk taşıyan çalışma hayatında da yer alan kadınların “İki ayrı alemde” yaşadığına inanılıyordu.

Kadının çalışma yaşamına katılmasının bir gerekçesi de “Aile reisi” ve evini geçindirmekle yükümlü olan erkeğin sorumluluğuna destek vermektir. Bu durum ancak ihtiyaç karşısında kabul edilebilirdi. Orta sınıfa mensup kadınların ise iş yaşamında aktif yer alması gerektiğine inanılıyordu. Orta sınıfa mensup kadınların ev işi kaygısı taşımadığı düşünülüyordu, evlilik öncesi çalışma hayatında olduğuna inanılan kadınların evlendikten sonra da çalışma hayatını sürdürmesi bekleniyordu. Bu kadınların “Ferdin kabiliyetini” sürdürdüğüne inanıldığı için işlerini bırakmamaları gerektiği savunuluyordu. Mesleğinde ilerlemiş kadınların ev işi gibi gündelik işlerle hayatlarını sürdüremeyecekleri düşünülüyordu. Bunun yanında, kadın çalışanın anne olması durumunda, kadının kanun nezdinde hak ettiklerinden daha fazlası ile ödüllendirilmesi gerektiği de dile getiriliyordu. Çalışma Dergisi’nde konuya eğilen Sadi Günel, “Kanun ve talimatnamelere sığmayan, hatta sığamayan öyle olaylar vardır ki, o zaman ancak ferdin vicdanı ve gücü işe yansıyabilir.” diyerek çalışan anne adayı kadına (ya da anneye) kanunların üstünde insan vicdanı ile yaklaşp, sorunların çözülmesi gerektiğinin altını çizmişti.⁹²²

Çalışan kadını destekleyen, başta çocuk ve ev sorumluluğu gibi işteki sorumluluğunu kolaylaştırmayı savunan, döneminin ötesinde düşünen insanların yanında kadının yeri evidir, inancına sahip olan bir kitle de vardı. Erkeğin aile reisi ve evin geçiminden yükümlü olduğuna inananlar, kadının çalışmasını hoş karşılamıyordu ve

⁹²¹ Abadan, a.g.k., Ekim 1946, 27-28.

⁹²² S.Günel (Aralık 1946). Kadının Çalışma Hayatı, *Çalışma*. s.55-57.

kadınların ekonomik gerekçelerle evinden ayrılamayacağını savunuyordu. Bu görüşü savunanlar kadının hem ev hem de iş sorumluluğunu birlikte yürütemeyeceklerini iddia ediyorlardı. Nermin Abadan da bu iddianın “*Hiç şüphesiz küçük bir hakikat payı*” olduğunu söyleyerek bu görüşü destekliyordu. Bunların yanında dönemin toplumunda kadının çalışma yaşamı içinde yer almasına karşı çıkanlar “*Evli kadına kocası bakar. Özel bir gelire muhtaç değildir; Evli kadınlar daha büyük sorumluluk taşıyan erkeklerin elinden işleri alıyorlar; Bir evde iki gelir kaynağın bulunması doğru değildir*” söylemlerine sığınıyorlardı.⁹²³

1940’ların ikinci yarısında savunulan bu düşünce 1950’lilerin ilk yarısında da güncelliğini korumuştur. Akis Dergisi’ne yansıyan “*Kadınlar çalışmalı mıdır?*” Başlıklı yazıda “*Kadının yeri evidir: çalışan kadın erkekleşir... Erkeklerle aşık atmaya ne lüzum vardır*” argümanları kadının çalışma hayatında yerinin olmadığı düşüncesinin en açık ifadesiydi. Akis Dergisine göre; toplumda kadınların çalışmasına karşı çıkılmasının en önemli nedeni geleneklerdi. 1950’lilerde “*Büro işinde*” ya da “*Hocalık vazifesinde*” olmayan her iş “*Ayıp*” kabul edilmekteydi. Kadının, kocasının ya da babasının yeterli parası olmadığından çalışma hayatına atıldığı düşüncesi toplumda yaygındı. Ancak geçmişte, büro işlerinin de hoş karşılanmadığını, eğitilmiş kadınların ilk adımı atması sonucu zihniyetin değiştiği hatırlatılarak, benzer adımların farklı iş kollarında (kadınlar tarafından) atılmasıyla değişimin ve dönüşümün gerçekleşeceğine inanılıyordu. Erkeklerin, kadının çalışmasına karşı olmalarının bir sebebi de “*Çalışan kadının hür ve bağımsız hisler beslemesinden ve hüküm altına girmeyeceğinden*” korkulmasıydı. Kadının üzerindeki tahakkümü kaybetme korkusu kadar kadının iş alanında bir rakibe dönüşme endişesi de kadınların çalışma hayatında yer almasına karşı duruşun gerekçeleri arasındadır.⁹²⁴

1950’lerde kadının eğitim düzeyinin geçmiş dönemlere göre artmış olmasından dolayı kadının çalışma hayatında daha geniş alanda varlık gösterdiği ve yeni dünya düzeninde, kadın ve erkeğin eşit haklarına sahip olduğu, her bireyin çalışması gerektiği ifade edilmişti. Hayat standardının yükselmesi, medeni dünyanın sunduğu, tiyatro, opera ve eğitim imkanlarının yanında seyahat gibi faaliyetler için ekonomik anlamda refah düzeyinin artması gerekmekteydi. Bu nedenle kadının çalışma hayatına katılması, ailenin

⁹²³Abadan, **a.g.k.**, Şubat 1947, 14-17.

⁹²⁴....., (13 Kasım 1954). Sosyal Hayat, Akis. S.27, s.21.

de refah düzeyinin artması ve hayat standardının yükselmesi sonucunu doğuracaktı. Kadının çalışma hayatında yer almasının kadının sağlığı açısından da yararlı olacağı, dönemin basınında sıkça rastlanan kadının, “*Sinir hastalıkları ve asabi hallerinin*” çalışma hayatı ile düzeleceğine inanılıyordu.⁹²⁵

Kadınların çalışma hayatına neden katıldıklarına ilişkin bir diğer görüş ise dönemin ifadesiyle “*Evlenmek istemedikleri veya koca bulamadıkları için bir işe girmeye mecbur*” olduklarına dair bir inanç vardı.⁹²⁶

Kadının çalışması konusunda anketler yapılarak bu konuda kadınların düşünceleri ortaya konuluyordu. Ankete katılan kadınlar arasında doktor, mimar, öğretmen, terzi, kitapçı, diş hekimi gibi farklı meslek dallarından on üç kadın yer almıştı. Katılımcılara, “*Çalışmaktan memnun musunuz; Acaba çalışan bir kadın mı yoksa ev kadını mı evini daha fazla mesut edebilir; Çalışan kadın ev işlerini de yapmaya vakit bulabilir mi?*” soruları yöneltilmiştir. İngiliz Dili Edebiyatı hocalarından Doç. Mina Urgan çalışmaktan memnun olduğunu, hayat şartlarının erkeğin maaşı ile evin geçinemeyeceğini, kadının evine yardımcı olduğu için evini daha fazla mesut edebileceğini söylemişti. Urgan, çalışan kadının işine vakit ayıracağına inanıyordu. Ünü uzun yıllar devam edecek olan, dönemin piyango satıcısı Nimet Abla ise “*Vatana hizmet ettiği*” için çalışmaktan mutluluk duyduğunu dile getirmişti. Çalışan kadının fedakarlığı ve iyiliği ile evini mutlu edeceğine inanan Nimet Abla, yine fedakarlığı ile kadının ev işine vakit ayıracağını belirtmiştir. Ankete katılan on üç kadından yalnızca ikisi çalışmaktan memnun olmadığını dile getirirken, Doktor Maide Tükel çalışmaktan memnun olduğunu ancak tavsiye etmediğini ifade etmişti. Tükel’e göre çalışmak kadınların erken yaşlanmasına sebep olabilirdi. Bunun yanında yalnızca bir katılımcı çalışan kadının evini mesut-mutlu edeceğine inanmıyordu. Son soruya da yine bir katılımcı olumsuz cevap vererek çalışan kadının ev işi için vaktinin olmadığını belirtmişti.⁹²⁷ Bu görüşler doğrultusunda, Türkiye’de 1950’ler yaklaşırken, kadın çalışma hayatında olmaktan mutluyken aynı zamanda hayat şartlarının kadına yüklediği sorumlulukları da kabullenmekte, iki cephede mücadele vermeyi benimsemekteydi.

⁹²⁵....., (13 Kasım 1954). Sosyal Hayat, *Akis*. S.27, s.21.

⁹²⁶....., (25 Eylül 1954). Kadın Hayat, *Akis*. S.20, s.22.

⁹²⁷....., (Şubat 1948). Kadın Çalışmalı mıdır?, *Hanımeli*. S.2, s.12.

“*Kadın çalışmalı mı, çalışmamalı mı?*” Sorusuna cevap aranan mecralardan biri de Çalışma Dergisi’nin sütunları olmuştu. 1946 yılında Safaeddin Karanakçı’nın kaleme aldığı makalede, kadının çalışması gerektiğini savunanların kadının toplumun bir parçası olduğunu, ortak yaşamın doğurduğu ihtiyaçlara erkekler gibi katlanmasını ve çalışma hayatı içinde yer almasının gerektiğini savunuyorlardı. Kadının çalışma hayatında yeri olmadığını iddia edenler ise, kadının yaradılıştan gelen zayıf, zorluklara karşı dayanıksız olduğunu bununla birlikte biyolojik ve fizyolojik yapısı gereği çalışmaması gerektiğini öne sürmüşlerdi. Bu gerekçeler bağlamında kadının “*Amme hizmetlerine iştirak edemeyeceği*” gibi ekonomik hayatın içinde üretici konumda olamazlardı. Bu düşünceye inananlara göre kadının sadece anne, eş ve tüketici vasıfları olabilirdi.⁹²⁸

Safaeddin Karanakçı, her iki görüşü ortaya koyduktan sonra kadının çalışması gerektiğine inanlardan olduğunu ifade etmişti. Çalışma hayatında kadın ele alınırken nüfus yoğunluğuna bakılarak dönemin Türkiye’inde çalışma hayatındaki kadının ezici bir çoğunlukla kırsal alanda, tarımda çalışan kadınlardan oluştuğu ifade edilmişti. Yaklaşık 3 milyon tarım işçisi kadına karşılık, 130 bin fabrika ve büro çalışanı kadın olmasına rağmen koruyucu kanunların daha çok azınlık olarak nitelendirilen grup esas alınarak yapılması eleştiriliyordu. Fabrika ve büro çalışanı kadınların gözetilmesi ile birlikte ülke içinde üretimin önemli aşamasında yer alan tarım alanında çalışan kadınlar için de yaşam standardını iyileştirici, koruyucu ve kollayıcı kanunlar çıkarılması gerektiğinin altı çizilmişti.

Safaeddin Karanakçı, tarım alanında çalışmanın ağır şartlar altında olduğunu ve güç istediğini, kadınların bu alanda çalışırken diğer iş kollarına nazaran daha çok yıprandığını vurgulamıştı. Avrupalı hemcinslerine kıyasla Türk kadının, yaşadığı ağır çalışma şartlarını düzeltmek adına gerekli adımların atılması ve Türk erkeklerinin de sorumluluk alması gerektiğini ifade etmişti. Karanakçı, “*Erkeklerin kahvelerde miskin miskin oturup dedikodu*” yaptığını söylerken aradan geçen uzun yıllara rağmen günümüzde de güncelliğini (kimi yerlerde) koruyan bir gerçeği ortaya koymuştu. Çözüm önerileri ise yaşadığı çağın ötesindeydi. Bir kanun yaparak, çalışabilecek durumda olan ve karısını çalıştıran erkekleri cezalandırmak ve kadının yapabileceği işleri kanunla belirlemek oldukça cesur önerilerdi. Bunun yanında “*Ameli ve tatbiki suretle*” kırsalda yaşayan Türk köylüsünün kadını ve erkeği ile kültür seviyesini yükseltmek, gebe kadınları, gebelik

⁹²⁸S.Karanakçı (Nisan 1946). Tarlada Çalışan Kadının Himayesi, *Çalışma*. s.23.

döneminde ve sonrasında çalıştırmamak ve ihtiyaç sahibi gebe kadınlara yardımda bulunmak, Türk köylü kadınının yaşam standartlarını yükseltmek için ortaya konulan çözümlerdi.⁹²⁹

Karanakçı'nın bu önerileri büyük bir tepkiyle karşılanmıştı. Bu tepkilerden biri yine Çalışma Dergisi sayfalarından verilmişti. Orhan Tuna, Türk kadınının tarım alanında hafif işlerde çalıştırılması ve Avrupalı kadınlarla kıyaslanmasını yanlış olduğunu belirtmişti. Avrupalı kadınların tarım alanında ağır şartlarda çalışmamasında en önemli etkenin modern üretim araçlarına sahip olmalarından kaynaklandığını belirtmişti. Erkeklerin kadınların işlerinin hafifletme önerisinin ise “*zamansız ve imkânsız*” olduğunu ifade etmişti. Diğer yandan ziraat sahasında çalışan kadının diğer iş kollarında çalışan kadınlarla kıyaslayarak tarlada çalışan kadının sıkı bir çalışma takvimine bağlı olmadığını, yılın belirli günlerde ve belirli mevsimde çalıştıklarına dikkat çekmişti. Bunun yanında çalışma ortamları karşılaştırıldığında sanayi sahasında çalışan işçilerin şartlarının sağlık açısından pek de uygun olmayan ortamlarda ve uzun saatler boyunca çalıştıklarının altını çizmişti. Çoğunlukla kendi toprağında çalışan, çalışma şartları mevsime göre değişiklik gösteren tarım işçisi kadınların denetlemenin dönemin gerçekleriyle bağdaşmayacağını ifade etmişti. Tuna'ya göre, “*İlkokulların ülkenin en ücra noktalarına kadar yaygınlaştırılması fikir seviyesinin yükseltilmesi*” kadının hak ettiği muamele konusunda bilinçlendirilmesi ve ziraat alanında modern üretim araçlarının kullanılmasıyla Karanakçı'nın dikkat çektiği sorunlar düzeltilebilirdi.⁹³⁰ Tuna'nın yaklaşımı oldukça gerçekçiydi. Kanunlar, toplum tarafından içselleştirilmedikçe toplumun değişmesi hele ki kadına yaklaşımın *iyileştirilmesi* mümkün değildir.

Eminönü Halkevinde yapılan tartışmadan hareketle ele aldığımız konuyu yine Halkevinde ulaşılan sonuçla kapatalım. Tartışmada, kadının çalışmasına karşı olan grup 4'e 5 oy ile kazanmıştı. Kadınların çalışması gerektiğine inanan grup, iş hayatında kadın erkek ayrımı yapanların kadını tanımayanlar olduğu söylenirken, “*Münevver dediğimiz zümre kadında hala güzellik arıyor, çalışmak bir lüks değil, bir zarurettir*” derken çalışan kadının aleyhinde olan ve tartışmayı kazanan grup, kadınların çalışma sırasında iş ile

⁹²⁹Karanakçı, **a.g.k.**, Nisan 1946, 23.

⁹³⁰O.Tuna (Haziran 1946). Tarlada Çalışan Kadın Meselesi, *Çalışma*. s.36.

ilgilenmediklerini ve çalışma arkadaşları ile konuştuklarını savunmuştu ve kadının iş alanında verimsiz olduğunu iddia etmişti.⁹³¹

4.1.3. Çalışan kadının çocuk ve kreş sorunu

DP'yi iktidara taşıyan söylemler arasında, II. Dünya Savaşı'nın en yıpratıcı etkisini omzunda taşıyan ve savaşın ağır şartlarına göğüs geren halk için umut veren vaatler vardı. Grev hakkı ve sendikal haklar DP'nin emekçi sınıfları yanına çekmek için kullandığı argümanlardı.⁹³² DP, 1947 yılında muhalefette bulunduğu sırada grev hakkının tanınması gerektiğini söylemiş ve grevsiz sendika hakkının anlamsız olduğunu savunmuştu. Grev hakkını içselleştiren DP, parti programında grev hakkına 1949 yılında yer vermişti. İktidara geldiği ilk yıl ise grev yasa tasarısı da hazırlamıştı. Ancak 1952 yılına gelindiğinde bu fikrini değiştiren DP iktidarı, işçi sınıfına grev hakkı vermeme kararı almıştı. Bu süreçten sonra işçiler için grev hakkı mücadelesini muhalefet partileri üstlenmiş hem CHP hem de Hürriyet Partisi grev konusunda işçinin yanında olmuştu. Hürriyet Partisi, grev kanunu teklifi hazırlamış ancak Meclis'ten olumlu yanıt alınamamıştı.⁹³³

Grev hakkı konusunda işçilere vadettiği hakkı tanımayan DP iktidarı, kadın çalışanlar için çalışma şartlarını iyileştirici adımlar atmıştı. DP hükümeti, 3008 sayılı kanunda yer alan gebe kadınların çalıştırılması ile emzirme odaları ve kreşler hakkında bir nizamname yayınlamıştı.⁹³⁴ Bu nizamnamede, doğumdan önce ve sonra yasal izin süreleri içinde ve doktor raporu ile çalışmasına engel olan durumlarda, kadın işçilerin çalıştırılması yasaklanmıştı. Çalışan gebe kadınların doktor kontrolleri de yasal olarak izine dahil edilmişti. Ağır ve tehlikeli işlerde çalışan emzikli kadın işçilerin, doğumdan sonraki altı hafta sonunda işe başlamadan, çalışabilir durumda olduklarına dair doktor raporu almaları gerekliydi. Doktorun işe başlamasını sakıncalı bulması halinde anne doğumdan sonraki altı ay ağır işlerde çalışamazdı. Nizamnamenin önemli bölümü emzirme odaları ve kreşlere ayrılmıştı. Bir işyerinde yaşlarına ve medeni haline bakılmaksızın 100-300 kadın işçi çalışan kurumlarda işçilerin bir yaşından küçük çocuklarını emzirmeleri için çalışma alanından ayrı bir emzirme odası kurulması

⁹³¹....., (31 Ekim 1946). Kadınlar İş Hayatında Çalışmalı mı?, *Ulus*. s.2.

⁹³²Eroğul, **a.g.k.**, 2017, 78.

⁹³³M.Ş.Güzel (1996). *Türkiye'de İşçi Hareketleri*. İstanbul: Kaynak Yayınları, s.170.

⁹³⁴BCA 30.18.01.133.64.11.

zorunluluğu getirilmişti. Emzirme odaları işyerine en fazla 250 metre uzaklıkta olabilirdi. İşyerinde 300'den fazla kadın çalışanın bulunması halinde bir yaşımdan küçük çocuğu bulunan anneler için emzirme odası, 1-6 yaş arası çocuğu olan annelerin çocuklarının bakılması ve bırakılması için kreş kurulması zorunlu kabul edilmişti.⁹³⁵

Kreş ve emzirme odalarının en fazla 250 metre uzaklıkta yer olabileceği belirtilirken yakın kurumlar kreş ve emzirme odalarını ortak kullanabilecekti. Ayrıca nizamnamede belirtilen ihtiyaçlara uygun (özel, resmi ya da hayır kurumlarına ait) kreşlerin civarda bulunması halinde anlaşmalar yapılarak, kadın çalışanların çocukları ile ilgili ihtiyaçları karşılanabilecekti. Kadın çalışanların, öğleden önce 9:30'da ve öğleden sonra 15:00'da olmak üzere iki kez yarım saat emzirme izinleri vardı. Bu izin yirmi dakikasının emzirmeye ayrılması zorunluluğu bulunuyordu. Bu süre çalışanın iş süresi içindeydi. Eğer kurumda emzirme odası yoksa, kadın çalışan aynı sürede işyerinde emzirme hakkı vardı. Çocuğun işyerine gelememe durumunda ise, annelerin öğleden önce ve öğleden sonra yarımşar saat, erken çıkmasına izin verilirdi ve bu süre de çalışma saatleri içinde kabul edilirdi.⁹³⁶

Emzirme odası ve kreşlerin fiziki yapısı da nizamnamede ayrıntılı olarak yer almıştı. Emzirme odaları, çocuk bakım odaları, tuvalet, lavabo, yatak odaları, banyo gibi temel ihtiyacı karşılayan yapıların olması gerektiği ifade edilmişti. Kreşte bulundurulması gereken yatak sayısı kadın işçi sayısını yüzde onu oranında olması isteniyordu. Emzirme odalarında ve kreşlerde, ilk yardım malzemelerinin bulunması gerekiyordu.

Emzirme odaları ve kreşlerde yer alacak personelle ilgili bilgilere de yer verilmişti. Buna göre, emzirme odaları ve kreşler ilgili işyeri hekiminin tıbbi ve idari denetimi altındaydı. Bir çocuk bakıcısı ile yapının temizliğinden ve çocuk bakımından sorumlu bir hademe bulundurulacaktı. Her on yatak için bir hademe bulundurulma zorunluluğu vardı. Çocuk bakıcılarından birinin hemşire olması yine zorunluydu. Emzirme odası ile kreş çocuklarının ayrı yapılarda bulunması isteniyordu.

Kurum emzirme odalarına ve kreşlere kabul edilecek çocukların hekim kontrolünden geçirilmesi, tehlikeli ve bulaşıcı hastalık taşımadığına dair rapor alınması gerekiyordu. Emzirme odaları ve kreşlere kabul edilen çocukların kimlik bilgileri ve

⁹³⁵BCA 30.18.01.133.64.11.

⁹³⁶BCA 30.18.01.133.64.11.

kuruma giriş-çıkış tarihleri “*Kayıt ve kabul defterine*” kaydedilirdi.⁹³⁷ Kreşe ve emzirme odalarına ilk kez kabul edilen çocuklar için “*Müşahede Kâğıdı*” doldurulurdu. “*Müşahede Kağıdı*”nda, hangi işyerine bağlı olduğu, çocuğun anne-baba adı ile çocuğun kimlik bilgileri yer almaktaydı.⁹³⁸ “*Müşahede Kağıdı*”nda” çocuk ile ilgili bilgiler sıralanırken, anne adının oldukça geride, beşinci sırada yer aldığı görülmüştür. Çocuğun annesinin çalışması dolayısıyla girdiği kurumda, anne adının baba adının gerisinde yer alması dikkat çekicidir.

Nizamnamede çizilen tablo oldukça idealdi. Ancak uygulamada aynı ideal yakalanamadı. Kadın çalışanların çocuklarına ilişkin, işyerinde yapılması gereken emzirme odası ve kreşlerin ilk emareleri 1936 tarihli İş Kanunu’nda yer almıştı. Savaşın etkileri ve birçok alanda uygulanan kemer sıkma politikasını bu alanda da kendini göstermişti. Devlete ait işletmelerdeki kimi kurumlarda kreş, kimi kurumlarda emzirme odası bulunmaktaydı. İki birimin bir arada bulunduğu ender işletmelerden biri 1947’de, çalışanların %25’i kadın olan Beykoz Deri Sanayi Fabrikasıydı. Fabrika da 25 kişilik bir kreş ve süt çocuğu olan kadınların yararlandığı bir emzirme odası bulunmaktaydı. Ancak tablo her yerde bu kadar parlak değildir. Hem devlete ait kurumlarda hem de özel sektörde bu imkanlara ulaşamayan çok sayıda kadın ve çocuk vardı.⁹³⁹

Kreş ve Emzirme Odaları ile ilgili nizamnamenin 1953 yılında yayınlanmasından sonra bir atılım olsa da bu istenen düzeye ulaşamamıştı. 1960 yılında tüm ülkede 32 kreş ve 33 emzirme odası bulunuyordu. Bu kurumlarda 2.898 çocuğun hizmet gördüğü bilinmekteydi.⁹⁴⁰

Dönemin basınıni incelediğimizde kreşlerin tanıtıldığı haberler ve ilanlar karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan biri 1954 yılında açılan ve “*Çalışan ailelere hizmet veren bir kreş*” olarak söz edilen Atatürk Kız Enstitüsü kreşiydi. Mesadet Yarkin, hayat şartlarının ağırlaşması sonucu kadının da çalışma hayatına dahil olmasıyla kreşlerin bir zorunluluğa dönüştüğünü ifade etmişti. Çocuğun evin neşesi olduğunu belirten Yarkin, çalışan anne-baba için ise çocuğun bir “*Yük*” olduğunu savunmuştu. Medeni dünyada çalışan annelerin ihtiyaçlarını karşılayan modern metotlar ile hizmet veren kreşlere, Türkiye’de de ihtiyaç

⁹³⁷Resmî Gazete, 10 Eylül 1953, S.8504.

⁹³⁸Resmî Gazete, 10 Eylül 1953, S.8504.

⁹³⁹A.Makal (2015). “Türkiye’de Kadın Emeginin Tarihsel Kökenleri: 1920-1960”, *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Kadın Emegi*. (Ed. A.Makal ve G.Toksöz), Ankara: İmge Kitabevi, Ankara, s.58.

⁹⁴⁰İ.Akçay (Ocak-Şubat 1960). Sosyal Hayatta Annenin ve Çocuğun Himayesi, *Çalışma*. C.1., S.4, s.1-8.

duyulduğunu dile getirmişti. Atatürk Kız Enstitüsü'nde kurulan kreşin çalışan annelerin çocuklarına hizmet verdiğini belirtmişti. Kurumda, çocuklara eğitim verildiği ve çocukları hayata hazırladıklarını ifade eden Yarkın'a göre kurumda çocukların birlikte oynama, sırayla konuşma, hakkını savunma ve verilen görevi yerine getirme alışkanlığı kazandırılmasının hedeflenmişti. 20 çocuğa hizmet veren kurum, çalışan ailelerin çocukları davet etmişti.⁹⁴¹

1950'li yıllarda basına yansıyan kurumlardaki kreşlere ilişkin haberlerden biri de SEKA Kâğıt Fabrikası kreşiydi. İffet Halim Oruz'un SEKA Kâğıt Fabrikası'nı ziyaretinde üniformalarıyla hizmet verdikleri görülen hemşireler, "*Sosyal hemşire*" olarak adlandırılmaktaydı. Kreşte çocuklardan sorumlu olan Mürüvvet Esen adlı sosyal hemşire, yardımcı personelle birlikte 60 işçi çocuğuna hizmet vermekteydi. Oruz, hasta ve aciz durumda olan insanlara karşı kutsal bir görevle yaklaşan hemşirelerin, kreşte aynı duygularla çocuklara hizmet ettiğinin altını çizmişti.⁹⁴²

Devletin kreş açma konusunda yetersiz kalması özel girişimcileri bu alanda harekete geçirerek çalışan annelere hizmet vermeye yöneltmişti. 1950'li yıllarda, gazetelerin ilan sayfalarında kreşlere ilişkin çok sayıda reklam yer almaktaydı. Bunlardan biri Ankara'da açılan "*Ayşe Ablâ İlkokulu ve Çocuk Yuvasıydı*". Yuvalarda İngilizce eğitim verildiği de belirtilmişti.⁹⁴³

Çalışma Bakanlığı'nın kurulması, çalışanların hakkının korunması kadar bakanlığın çıkardığı dergi ile sorunların gündeme gelmesini ve çözüm önerileri getirilmesini sağlamıştı. Çalışanların pek çok sorunu ele alınırken bunlardan biri kadın çalışan ve sorunları olmuştu. Anayasa'da kadın ve erkeğin eşit kabul edilmesi ile çıkarılan kanunların her iki cins için de uygulanabilir olduğu düşünülebilirdi. Ancak hem biyolojik hem de toplumsal gerçekler kadına, erkekten farklı sorumluluklar yüklemekteydi. Kadın ve erkeğin biyolojik farklılığı ve erkeğin kadına göre güç gerektiren işlerde etkin olması bunlardan biriydi. Kadının annelik misyonuna sahip olması, dönemin yazılarında her fırsatta hatırlatılırken kadının annelik misyonunu aksatması halinde nüfus problemi, toplumsal bozulma gibi problemler olmasından korkuluyordu. Devletin nüfus politikasında azalma olmaması, toplumun kadından beklenen annelik misyonunu yerine

⁹⁴¹M.Yarkın (10 Haziran 1954). Çocuk ve Yuva, *Kadın Gazetesi*. S.377, s.1.

⁹⁴²İ. H.Oruz (1 Şubat 1958). Bir Sosyal Hemşire ile Karşılaştım, *Kadın Gazetesi*. S.491, s. 1.

⁹⁴³....., (5 Eylül 1954). Ayşe Ablâ İlkokulu ve Çocuk Yuvası, *Zafer*. S.2040, S.4.

getirmesi ve bebeğin ihtiyaclarının annesi tarafından karşılanması için kreş açılması, 1940'ların ve 1950'lerin popüler gündem maddelerinden biri haline gelmişti. Çalışan anneler için kreş açılması ekonomik açıdan da bir gereklilik olarak görülmüştü. Kadın işçiye sahip şehirlerin aynı zamanda sanayi ve ticaret alanında gelişmiş yerler olduğu göz önüne alınarak ekonominin devamlılığı için gereken kreşlerin yapılması isteniyordu. Kreşler konusunda Çocuk Esirgeme Kurumu, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığı'nın da görevler üstlenmesi bekleniyordu. Yine özel teşebbüsün de bu konuda üzerine düşeni yapması gerektiğinin altı çiziliyordu.⁹⁴⁴

Kadınlar için çocuk bakım hizmetinin sağlanmaması halinde, küçük çocuğu olan kadınların işveren tarafından işten çıkarılması durumunun ortaya çıkacağı söyleniyordu. Çocuğun anne-babanın ortak paydası olmasına rağmen, çocuklu kadın "*Dert*" olarak ifade edilirken, işverenin anne olan kadınları çalıştırmaması doğal bir sonuç olarak görülmüyordu.⁹⁴⁵

Çalışan kadınlara ilişkin bir başka görüş ise "*Aile bağları çözülüyor, çocuk sevgileri yıpranıyor mu, sıklaşıyor, artıyor mu?*" sorularını gündeme getirmişti. Bu sorulara, kadının aile bağlarının çözülmediği, aksine kadının "*Eşinin hayat yükünü hafifletmeye koşmasında soylu bir fedakârlık duygusu*" üstlendiği söylenerek, dönemin Medeni Kanunu'nda yer alan erkeğin aile reisi ve ailenin tek hâkimi olduğu düşüncesine vurgu yapılıyordu. Çocuk sevgisi ise "*Türk kadınının övünülecek başlıca vasıflarından*" olduğu düşünülüyordu. Bu konuda, kadın çalışanlar için çocuklarının korunması amacıyla harekete geçilmesi gerektiği ifade edilirken dönemin bir gerçeği de ortaya konuluyordu. Çocukların evde bakımsızlığa terkedilmesi, (çocuğunu demir parmaklıklara bağlayan anneler olduğu ifade edilmişti) evlenmekten sakınma, gebe kalmama ya da yasal olmayan yollarla çocuk düşürme dönemin kadın çalışanlarının yüz yüze kaldığı gerçeklerdi. Bu yüzden kreş ve çocuk yuvalarının "*Her medeni cemiyetin çalışma hayatında vazgeçilmez bir ihtiyaç*" olduğu kabul ediliyordu.⁹⁴⁶

Çalışma hayatında kadını ele alırken, dönemin kimi kadın yazarları değişen ve dönüşen dünyada evinden çıkan ve yeni bir hayata adım atan ve bu alanda çoğalan kadının geleneksel rollerinin devamından yana tavır almıştır. "*Kadın, toplum hayatında gördüğü*

⁹⁴⁴M.Ş.Yazman (Aralık 1946). Kadın İşçilerin Çocuklarının Bakımı Meselesi, *Çalışma*. S.44, s.42-43.

⁹⁴⁵Yazman, **a.g.k.**, Aralık 1946, 42-43.

⁹⁴⁶C.Dinçer (Temmuz 1946). Kadın İşçilerimiz Kreş ve Çocuk Yuvası İhtiyacımız, *Çalışma*. s.21-23.

görevlerle beraber, evinde yine ev kadını, yine anadır. Yuvasının dışında erkeği ile beraber yorulan kadın; evine döndüğü zaman, kendi yorgunluğunu düşünmeden erkeğini dinlendirmeye, ona sıcak bir şeyler hazırlamağa koşar. Bütün bunlarla beraber, çocuk doğurması, elindeki imkanlar nispetinde ona bakıp büyütmeye de lazımdır".⁹⁴⁷ Kadının bütün sorumluluğunun üstünde en kutsal görevinin "Ana olmak" olduğu ifade edilirken, bunu sağlamak için kadının "annelik" imkanlarını ve çocuk için yaşam şartlarını iyileştirmek olduğu söyleniyordu. Bunun için kreşlerin açılması gerektiği altı çizilerek vurgulanıyordu.⁹⁴⁸ Burada kadının bireyden ziyade, devlet için nüfus arttırma aracı, toplum için sağlıklı bireylerin yetiştirilmesini sağlayan ve hane için aile bireylerinin ihtiyaçlarını karşılayan tek varlık olduğu resmediliyordu. Bu durum kanunlarla kadına tanınan eşitlik mefhumunun toplum nazarında hele de kadınlar arasında içselleştirilemediğinin örneklerinden biriydi.

Dönemin bir başka yazarı da çalışan kadının en büyük "Sorunu" kabul edilen çocuk sorununu kendi zaviyesinden ele almıştı. Yazar çalışan kadının çocuk sorununun çözülmemesi halinde, toplumsal sorunların ortaya çıkacağını savunmuştu. Bunlardan biri "Sosyal zarar" olarak ifade edilen kadınların gebelikten sakınması sonucu nüfus oranının azalması, diğeri ise hem ekonomik hem sosyal zarar olarak görülen çocuğuna bakmak zorunda kalan kadının işten ayrılmasıydı. Hem iş gücü hem de yetişmiş eleman kaybı olarak değerlendirilen kadın işçinin ayrılmasını engellemek adına kreşlerin ve çocuk yuvalarının açılması bir zorunluluk olarak kabul edilmişti. 1940'lı yıllarda yapılan ankete göre, yaklaşık 15 bin olan İstanbul'daki kadın çalışanlar; dokuma, tütün, kundura, deri, cam, kibrit ve boya sanayinde yoğunlaştığı bilinmekteydi. İstanbul'un, İstanbul Semti, Rumeli Semti ve Anadolu Semti olarak üç bölgeye ayrılması ve bu bölgelerde çalışan kadınların çocukları için 23 kreş ve çocuk yuvasının açılmasının, ihtiyaç karşılayacağı da belirtilmişti.⁹⁴⁹

⁹⁴⁷ "Hele bizde!.. Kadın, makine başında verimli, evde anadır. Kadın, toprakla güreşir, evde anadır. Kadın fabrikada çalışır, evde anadır. Kadın demir işler, evde anadır. Kadın kürsüde, büroda, hastanede, yerde ve gökte çalışır, evde anadır. Ana, olması lazımdır".

⁹⁴⁸M.Aruoba (Mayıs 1946). İşçi Ana, Çalışma. s.64-65.

⁹⁴⁹Dinçer, a.g.k., Temmuz 1946, 28-29.

4.2. Ev Hizmetleri ve Kadın

4.2.1. Ev hizmetleri kavramına genel bir bakış

Tarihsel süreçte özel alan olarak kabul edilen ev, her dönemde kadın ile ilişkilendirilmişti. Bu doğrultuda ev ve ev işleri tartışmasız kadının temel sorumluluğunda olan mekanlardı. Osmanlı Devleti'nde de ev işi yapanlar ailenin kadın üyeleri olmuştu. Bunun yanında üst sınıfa mensup ailelerde kadın (gerekli durumlarda erkek) çalışanlar ile ev işinin gerekleri yerine getirilmişti. Üst sınıf aileler yanlarında hizmetçi, uşak, dadı, mürebbiye, besleme gibi gündelik ihtiyaçları karşılayan yardımcılarla konak ve benzeri yapılarda bir arada yaşamışlardı. Bunlardan dadı-mürebbiye ve besleme gibi kavramlar süreç içinde farklı anlamlara bürünmüştü. Dadı, Osmanlı Devleti'nde çocuklar ile ilgilenen görevli kadındı. Ancak Batı ile gelişen ilişkiler sonucu dil bilmek özellikle üst sınıf için bir gerekliliğe dönüşmüştü. Bu süreçte dil bilen çoğu zaman Avrupa uyruklu mürebbiyeler ortaya çıkmıştı. Batı kültürünü haneye taşıyan mürebbiyeler diğer ev çalışanlarından farklı bir noktada konumlanmıştı. Aile üyeleri tarafından saygı gösterilen mürebbiyelerin edindiği üstünlük, Cumhuriyet Dönemi'nde de devam etmişti. 1960 yılında Gelir Vergisi Kanunu'nda yapılan düzenlemede hizmetçi, süt nine, dadı, bahçıvan ve kapıcılara ödenen ücretler istisna kapsamına dahil edilirken mürebbiyeler bu kapsam dışında bırakılmıştı.⁹⁵⁰

Besleme kavramı da kökleri eskiye dayanan bir kurumdu. Osmanlı toplumunda besleme ve hizmetçi kavramı çoğu zaman birlikte kullanılmıştı. Bu kavramlar Osmanlı Devleti'nde köleliğin yasaklanması ile birlikte ev içi hizmet boşluğunu doldurmak amacıyla ortaya çıktığı söylenebilir. Bir miktar para karşılığında ya da karın tokluğuna, kimsesiz ve yoksul (çoğu zamanda köylü) kızların üst sınıf ailelerin yaşadığı konaklarda besleme adı altında ev içi hizmeti sağladığı dönemin bir gerçeğiydi.⁹⁵¹

Beslemelik adı altında hizmetçilik kurumu Cumhuriyet Dönemi'nde de varlığını sürdürmüştü. Bu kavram yalnızca üst sınıf aileler tarafından değil aynı zamanda orta sınıf memurlar arasında da yaygınlık göstermiş ve taşrada beslemenin hanedeki varlığı ekonomik refah göstergesi sayılmıştı.⁹⁵² II. Dünya Savaşı sırasında toplumun her alanında

⁹⁵⁰F.Özbay (2019). *Kadın Emeği Seçme Yazılar*. İstanbul: İletişim Yayınları, s.301.

⁹⁵¹A.Ş.Gürer ve A.Boy (2013). *Osmanlı Toplumunda Beslemelik Kurumu*. Ankara: Birleşik, s.99.

⁹⁵²Gürer-Boy, a.g.k., 2013, 141.

ortaya çıkan değişim ve dönüşüm sürecinde beslemelik-hizmetçilik kavramı da payına düşeni almıştı. Savaş sonrası ortaya çıkan göç olgusu kentte potansiyel ev hizmetlerini görecek bir grubun ortaya çıkmasını sağlamıştı. 1960’lardan sonra yaygınlaşacak gündelikçi kavramı 1950’li yıllarda ev hizmetleri olarak adlandırılmıştı. Kadın ile özdeşleşen ev hizmetleri (ya da gündelikçi) 1960’ların başında münferit olmakla birlikte erkekler tarafından da gerçekleştirilmiş olması, dönemin toplumsal kodları dikkate alındığında oldukça radikal bir eylem olduğu söylenebilir.⁹⁵³

4.2.2. Ev hizmetleri kavramının kurumsallaşmasına dönük çalışmalar

Türkiye’de II. Dünya Savaşı sonrası dünyada değişen konjonktür ve duyulan ihtiyaç üzerine ilk kez 1945 yılında Çalışma Bakanlığı kuruldu. Cumhuriyet, tarihinin ilk Çalışma Bakanlığı’nı Sadi Irmak üstlenmişti. Irmak’ın bakanlığı döneminde ülkede çalışanların haklarını gözetici önemli adımlar atılmıştı. Bunlardan biri iş arayan ile iş vereni bir araya getiren İş ve İşçi Bulma Kurumu’nun kurulmasıdır. Kurumun çalışma esaslarına baktığımızda takip memurları vasıtasıyla aranan nitelikler göz önüne alınarak işçi ve işvereni bir araya getirmişti. İş ve İşçi Bulma Kurumu ücret konusuna müdahil olmamış, ikili arasındaki anlaşmaya bırakmıştı. Kurum, 1946 yılında 20 bin işçiye iş imkânı sağlarken, 1953 yılında bu rakam 200 bine ulaşmıştı.⁹⁵⁴

İş ve İşçi Bulma Kurumu’nun yaptığı çalışmalardan biri de işçilerin nitelik kazanması adına çeşitli kurslar açmasıydı. Ülkedeki üretim faaliyetlerindeki verimi arttırmak adına önemli bir gelişme olarak kabul edilen kurslardan biri de ev hizmetleri kursuydu. Sadi Irmak, bu kursların amacının ev işi alanında niteliği arttırmak olduğunu söylerken diğer yandan iş verenlerin de çalışanlara dikkatli davranmaları gerektiğinin altını çizmişti. İşverenlerin ev hizmetleri alanında çalışanlara karşı şahsi kapris içine girilmemesi gerektiğini ifade eden Irmak, hizmetlilerin çalışma zamanı olduğu kadar dinlenme zamanına da saygı duyulması gerektiğini söylemişti.⁹⁵⁵

İş ve İşçi Bulma Kurumu bünyesinde 1946 yılında açılan ev hizmetleri kursunun önemli bir ihtiyacı karşılayacağına inanılıyordu. Kursun amacı, evin ekonomik açıdan iyi yönetilmesine yardımcı olmanın yanında ailenin harcamalar konusunda dikkatli olmasını

⁹⁵³Özbay, a.g.k., 2019, 311.

⁹⁵⁴....., (9 Ekim 1954). İşçi, *Akis*. S.22, s.14.

⁹⁵⁵S.Irmak (Ekim 1946). Ev Hizmetleri ve Cemiyetimiz, *Çalışma*. S.11, s.1-2.

sağlamaktı. Başlangıçta büyük şehirlerde başlayan kursların süreç içinde yaygınlaşması amaçlanmıştı. Diğer yandan hizmetçi kelimesinin değişen hayat şartlarında incitici olacağı düşünülerek “*Hizmet erbabı, aile yardımcısı, ev kadını, aile kahyası*” gibi çok demokratik az ayırıcı isimler kullanılması önerilmişti.⁹⁵⁶

Kadın Gazetesi, Ankara Kız Sanat Enstitüsü ev hizmetleri kursunun 1952 yılındaki açılışını sütunlarına taşımıştı. Bir ay süren kurs eğitim enstitü öğretmenleri tarafından verilmişti. Kursta “*Muaşeret, servis usulleri, çamaşır yıkama, ütü, kola, muşamba, parke cilası kursları*” verilmişti. Ev işinin inceliklerinin üzerinde durulduğu bu kursta ayrıca İngilizce dersi de verilmişti. İngilizcenin, bir aylık kısa süreli bir kursta ne kadar geliştiği bilinmemekle birlikte bu kursa katılanların ülkede yaşayan yabancı ailelerin yanında iş buldukları bilinmekteydi. Dil bilmek her dönemde bir ayrıcalıktı ve dil bilen çalışanlar aynı işi yapan diğer çalışanlara göre daha yüksek ücret almaktaydı.⁹⁵⁷

Peki ev hizmetlerinde çalışanlar ne kadar ücret alıyordu? 1960 sonrası DP’lilerin Yassıada yargılamaları sırasında mahkeme heyeti İş ve İşçi Bulma Kurumu’ndan bilgi talebinde bulunmuştu. Kurumun mahkemeye sunduğu bilgiler sorumuzu yanıtlamaktadır. DP’nin önde gelen isimlerinden Refik Koraltan, Ethem Menderes, Samet Ağaoğlu gibi partililer kurumun ev hizmetleri ve sağlık şubelerinden 1953-1960 yılları arasında yardımcı talep etmişti. Mahkemeye sunulan bilgide talepte bulunan DP’li ve verilen yardımcı isimleri ile birlikte yapılan işe göre ödenen ortalama ücretler de yer almıştı. Büyük çoğunluğunu kadınların oluşturduğu çalışanlara günlük 5-15 lira, aylık 60-300 lira arasında değişen ücretler ödenmişti. Bunun yanında genel bir sınıflama yapılarak işçi nitelikleri ve ödenen ücreti gösteren bir bilgi de paylaşılmıştı. Buna göre; vasıfsız ev hizmet işçisi kadın 18 yaşından küçük ise 100-150 lira, orta yaşta ise 150-200, yaşlı ise 125-150 lira almaktaydı. Ütü yapabilen ev hizmetçisi 200-250 lira, mürebbiye 250-350 lira, dil bilen ev işçisi 300-400 lira, gece kalabilen ve ütü yapabilen ev hizmetçisi kadın 250-300 lira almaktaydı. Çalışanlara bir öğün yemek, gece kalanlara yemek ve barınma hizmeti talep edenler tarafından sağlanıyordu.⁹⁵⁸

Burada dikkat çeken ev hizmetleri içinde her dönemde ayrıcalıklı bir yere sahip olduğu bilinen mürebbiye ücretinin dil bilen ev hizmetçisinden daha düşük olmasıdır.

⁹⁵⁶F.Fındıkoğlu (Temmuz 1946). Fransa’da Ev İdaresi Tedrisatı Hakkında Yeni Fikirler ve İstanbul Ev Hizmetleri Kursu, *Çalışma*. s.7.

⁹⁵⁷H.İlgaz (14 Nisan 1952). Ev Hizmetleri Kursu, *Kadın Gazetesi*. s.2.

⁹⁵⁸BCA 010.09.287.879.29.

Yabancılarla, özellikle 1945 sonrası Türkiye’de resmi görevleri sebebiyle gelen Amerikalı ailelere, sunulan hizmetin mürebbiyenin dil ağırlıklı eğitiminden daha çok talep edildiğini ve artık 1950’lerde geçerli olduğunu ortaya koymaktadır. Mürebbiyeye göre alt bir statüde konumlanan ev hizmetlerini ön plana geçiren etmen dil olmuştur.

4.3. Sağlık Alanında Kadın

4.3.1. Hemşirelik, hasta bakıcılık ve ebelik mesleğine bakış

Hemşirelik kadın ile özdeşleşen mesleklerden biridir. Kadının annelik içgüdüleriyle ortaya çıkan şefkat duygusundan kaynaklanan koruyucu vasfı, hasta ve yaşlı ya da bakıma muhtaç insanlara yaklaşımı hemşirelik mesleğinin doğuşunda etkili olmuştur.⁹⁵⁹ Hemşirelik mesleği, on dokuzuncu yüzyıla kadar geleneksel yöntemlerle yapılmıştı. Kırım Savaşı’na da katılan Florence Nightingale, modern hemşireliğin kurulmasında büyük çaba harcamıştı. Nightingale, İngiltere’de bir hemşirelik okulu kurarak mesleğin sistemli bir hale gelmesini sağlamıştır.⁹⁶⁰

Osmanlı Devleti’nde on dokuzuncu yüzyılda başlayan hemşirelik, Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı sırasında cephe gerisinde orta ve üst sınıfa mensup kadınlar tarafından yerine getirilmişti. Balkan Savaşları’nda ve Birinci Dünya Savaşı’nda cephe gerisinde hemşirelerin üstlendiği görev en az cephede erkeğin üstlendiği görev kadar değerliydi.

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte, ülkenin sağlık alanında duyduğu ihtiyaç doğrultusunda, hemşirelik mesleği desteklenerek çeşitli kurumlar açılmıştı. Bunun yanında, lider kadro nüfus artış politikaları ile toplumda kadına biçilen annelik rolüne uygun mesleklerden biri olarak gördüğü hemşireliği desteklemişti. Türkiye’de çok uzun yıllar erkeklere kapalı olan bu meslek dünyada birçok ülkede olduğu gibi taşıdığı isim ve misyonu ile kadınlara özdeşleşen mesleklerden biri olarak görülmüştü.⁹⁶¹

⁹⁵⁹N.Turan v.d., (2011). Toplumsal Cinsiyet ve Hemşirelik, *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanat Dergisi*, Vol:4, No:1, s.167-173.

⁹⁶⁰S.Erhan (1994). *Meslek Tarihi ve Ahlakı*. İstanbul: Fatih Ofset, s.60.

⁹⁶¹F.Başaran ve N.Köşgeroğlu (2020). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Hemşirelik Mesleğine Yansıması, *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*. 19(3), s.293-299.

Türkiye’de hemşirelik mesleği ile ilgili 1954 yılında Hemşirelik Kanunu çıkarılmıştı. Bu kanuna göre hemşirelik mesleğine ortaokul mezunlarının girebileceği yer alıyordu. Hemşirelik, ebe ve laborant okuluna 25 yaşından küçük kadınların katılacağı ve eğitim süresinin üç yıl olduğu yer alıyordu. Üç yıllık eğitim ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından oluşturulacak bir komisyon tarafından yapılan sınav sonrasında, mezunları “*Hemşire*” unvanı alabilecekti. Devletin açacağı hemşire okullarının yanında, özel girişimciler tarafından da okul açılabilirdi. Ancak bu kurumlara bakanlık tarafından izin verilmesi gerekiyordu. Yabancı ülkelerde hemşirelik eğitimi alanların diplomalarının denklik sağlaması koşuluyla hemşirelik yapabilecekti. Kanunda hemşirelerin görev ve yetkileri üç maddede açıklanmıştı. Bunlar, hemşire hastaya bakan doktor tarafından tavsiye edilen tedaviyi yapmakla yetkiliydi; Hemşireler çiçek aşısı ve pansumanı kendi inisiyatifi ile yaparken diğer tedavi yöntemlerinde doktor tavsiyesine uymak zorundaydı, müdahale sırasında hastanın herhangi bir zarar görmesi halinde sorumluluk hemşireyi aitti; Hemşireler halka sağlık konusunda alınması gereken önlemleri, korunma yollarını ve başvurmaları gereken sağlık kurumları konusunda bilgilendirmektir. Hemşire okulundan mezun olanlar üç yıl mecburi hizmetle yükümlüydü. Bu sürenin sonunda serbest çalışma hakkına sahiptiler. Serbest çalışan hemşireler bulundukları yerin en büyük sağlık amirine karşı sorumlulardı. Hemşirelik ile birlikte hasta bakıcılık da sağlık teşkilatı içinde önemli bir yere sahipti. Özellikle cumhuriyetin ilk yıllarında ihtiyaç duyulan hemşire açığına hasta bakıcılar da büyük destek vermişti. Hemşirelik Kanunu’na göre; ilkokul mezunu olan ve 18 yaşını tamamlamış kadınlar hemşire yardımcısı olabilirdi. Daha önce hasta bakıcı olan kadınlar da altı ay teori, bir yıl ise hem teori ve hem pratik ders aldıktan sonra yapılacak sınavda başarılı olmaları halinde hemşire yardımcısı olma hakkını kazanacaklardı. Kanuna tabi olan ebelerin de doğum evleri, nisaiye klinikleri ve sağlık merkezlerine tayin olabileceklerine yer verilmiştir.

Uzman hemşireler olarak tanımlanan öğretmen, okul idarecisi, baş hemşire, diyet hemşire, sosyal hizmet hemşirelerinin alacakları eğitim, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından belirlenmekteydi. Kanuna göre hemşireler, haftada bir buçuk gün, yılda bir ay izin kullanabileceklerdi.⁹⁶²

Hemşirelik toplumun ve sağlık teşkilatının ihtiyaç duyduğu en önemli mesleklerden biri olmasına rağmen 1940’lı ve 1950’lili yıllarda sayıları son derece yetersizdi. Makbule

⁹⁶²Resmî Gazete, 2 Mart 1954, S.8647.

Dıblan'ın Meclisteki bir konuşmasında belirttiği gibi, insanlar hemşirelik mesleğine pek sıcak yaklaşmıyordu. Açılan okullar ve kurslar talebin az olması nedeniyle kapatılıyordu. Dıblan, bu durumu aşmak adına hemşirelik mesleğinin cazip hale getirilmesi gerektiğini ifade etmişti.⁹⁶³

Mesleğe karşı ilgiyi arttırmak adına hemşire, hasta bakıcı ve ebe okulları gazeteye verdikleri ilanlarla okullarına öğrenci arıyordu. İstanbul Verem Savaş Derneği ortaokul mezunlarına “*Emin bir istikbal ve şerefli bir meslek sizleri bekliyor*” diyerek kızları hemşirelik mesleğine davet ediyordu. Okul, parasız ve yatılıydı. 1940'larda eğitim süresi iki yıldır. Öğrencinin bütün ihtiyaçları kurum tarafından karşılanırken ayrıca öğrenciye harçlık da verileceği belirtiliyordu. Mezun olan hemşirelerin üç yıl zorunlu hizmete tabi oldukları ve bu süreçte 100 lira maaş alacaklarına ilanda yer verilmişti⁹⁶⁴

Kızılay Hemşire Okulu da benzer bir ilanla hemşire adaylarına çağrı yapmıştı. Üç yıllık eğitim yapan okulda, pratik eğitimin üniversite kliniklerinde yapılacağı ifade edilmişti. Kızılay Hemşire Okulu'na başvuruda bulunacakların Türk vatandaşı, ortaokul mezunu ve 16-25 yaş aralığında olması isteniyordu. Bunun yanında sağlığında da bir engel bulunmaması gerektiği belirtiliyordu.⁹⁶⁵ Amerikan Hastanesi ise ortaokul mezunu, 18 ila 25 yaş arasındaki kadınları “*Hastabakıcılık dersanesine*” davet etmekteydi.⁹⁶⁶

Ebelik mesleği de sağlık teşkilatında özellikle doğum alanında önemli bir yere sahipti. 1940'ların ve 1950'lerin dünyasında, hem “*Alaylı*” hem de “*Mektepli ebeler*” bulunmaktaydı. Ebe okulu da gazeteye verdiği ilanlarla öğrenci aramaktaydı. İstanbul yatılı ebe öğrenci yurduna kabul edilecek ebe adaylarının 18 ila 30 yaş arasında olmaları, ortaokuldan “*Pekiyi*” ve “*İyi*” derecede mezun olmaları, eğitim almasına ya da çalışmasına engel olacak bir hastalığın bulunmaması gerekiyordu. Adayların kimlik, diploma, sağlık raporu ve “*İyi hal sahibi ve hiç evlenmemiş olduğunu gösteren mahalli hükümetçe tasdik edilmiş ilmühaber*” ile birlikte başvuru yapmaları isteniyordu. Bunun yanında *Taahhüt Senedi* istenmekteydi. Okulun ya da çalışma hayatının sağlık sebepleri dışında okulun/görevin bırakılması halinde, okulun yaptığı masrafların %9 faizle ödenmesi gerektiği taahhüt senedinde belirtilmekteydi.⁹⁶⁷ Cumhuriyet Arşivinde bulunan

⁹⁶³TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.8, s.729.

⁹⁶⁴....., (19 Ağustos 1945). Kız Orta Okulu Mezunlarına, *Akşam*, S.9641 s.8.

⁹⁶⁵....., (19 Ağustos 1945). Kızılay Hemşire Okulu, *Akşam*. S.9641, s.5-8.

⁹⁶⁶....., (6 Ağustos 1945). Amerikan Hastanesi, *Akşam*. S. 9628, s.4.

⁹⁶⁷....., (17 Ağustos 1945). Yatılı Ebe Öğrenci Yurduna Kabul Şartları, *Akşam*. S.9639, s.4.

bir belgede Taahhüt Senedi bulunan ve mecburi hizmetini tamamlamadan görevinden ayrılan bir ebenin kefiline dava açıldığı ve devletin yaptığı masrafların tahsili yoluna gidildiği görülmüştür.⁹⁶⁸

Gazete ilanlarının yanında, reklamlar ile de hemşirelik mesleği teşvik ediliyordu. “*Türkiye Kızılay Cemiyeti*” dönemin dergilerine verdiği reklamlarda gönüllü hemşirelik ve hasta bakıcılık kurslarına kadınları davet ediyordu. Reklamlarda vurgulanan tema kadının annelik vasfıydı. Hasta çocuğuna şefkatle yaklaşan bir annenin arkasında kepli bir hemşire ve Kızılay’ın simgesine yer verilmişti. “*Şefkatinizi Bilgi ile Takviye Ediniz*” mottosu ile verilen reklamda, eğitimin önemine de vurgu yapılıyordu. (EK-13)

Türkiye’de 1940’ların ikinci yarısında hemşire sayısı 1000’e ulaşmamıştı.⁹⁶⁹ Hemşire ve ilgili personel sayısını arttırmak adına hem devlet eliyle hem de dernekler vasıtasıyla okullar açılmaktaydı.⁹⁷⁰ Sağlık teşkilatında personelin yeterli sayıda artırılması adına yalnızca büyük şehirlerde değil ülkenin diğer kentlerinde de kalifiye personel yetiştirecek okulların açılacağı belirtilmişti. Doktor kadar ülkede “*İyi yetişmiş olgun, bilgili ve feragatli hemşirelere*” ihtiyaç duyuluyordu.⁹⁷¹

Batıda hemşirelik, bireyin ve toplumun hayat şartlarını iyileştirme, geliştirme ve sürdürme üzerine faaliyet gösteren bir meslek olarak kabul ediliyordu. Hemşireler hem hasta hem de sağlıklı bireylerin beden ve zihin gelişimlerini sağlamalarına yardımcı olma ve yeteneklerini güçlendirme misyonuna sahipti. Dönemin Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Behçet Uz bir konuşmasında, toplumun gelişmesi ve ilerlemesinin bireylerle sağlanacağını ve bireylerin de sağlıklı olması halinde bunun gerçekleşebileceğini belirtmişti. Bakan, hemşire okulu mezunlarına lise mezuniyet denkliği sağlanacağını da eklemişti. Hemşireliğin niceliksel olarak yetersiz olmasına karşın yapılacak teşviklerle mesleğe “*Heves ve rağbet edecek, iyiliği ve çalışmayı seven genç kızlarımız için cazip ve verimli bir hale getirilmesi*” amaçlandığı ifade edilmişti.⁹⁷²

⁹⁶⁸BCA 30.11.1.137.9.20.

⁹⁶⁹1945 ve 1950 nüfus sayımlarında tıp alanında çalışan toplam personel sayısı verilmiştir. Bu doğrultuda ilgili yıllara ait Hemşire ve Hasta bakıcı sayısı bilinmemektedir. Ancak 1955 yılı nüfus sayımında Hemşire ve Hasta bakıcı sayısının 2.244 olduğu bildirildiğinden 1940’larda Hemşire ve hasta bakıcı sayısının 1.000’e ulaşmamış olması gerçeklere uygundur.

⁹⁷⁰....., (Şubat 1953). Hekim Hastanın Başı, Hemşireler ise Kalbidir, *Resimli Hayat*. S.10, s. 16.

⁹⁷¹B.İlhan (6 Temmuz 1947). Hemşirelik Mesleğinde Yeni Bir Gelişme, *Ulus*. s.2.

⁹⁷²İlhan, a.g.k., 6 Temmuz 1947, 2.

Türkiye’de 1950’lerde hemşirelik mesleği emin adımlarla yürüyordu. 1954 yılında Hemşirelik Kanunu çıkarılarak mesleğe yeni düzenlemeler getirilmişti. 1955’te Türkiye’deki hemşire ve hasta bakıcı sayısı 2.244 idi. Hemşire sayısının ülke nüfusuna oranla oldukça düşük rakamlara sahip olmasının nedeni iyi tanıtılmamasına bağlanıyordu.

Dönemin dergilerine-basına yansıyan haberlerde hemşire okullarına yer verilerek eksikliği duyulan mesleğin tanıtımı gerçekleştirilmiş oluyordu. 1953 yılında Resimli Hayat Dergisi’nde, Haydarpaşa ve Şişli’de açılan okullarla birlikte hemşirelik mesleği tanıtılmıştı. Hemşirelik Okulu’nun üç yıllık bir eğitimi olmakla birlikte, okulda ilk altı ay bir deneme süreci geçiriliyordu. Altı ay içinde hemşire olmanın temel vasfı kabul edilen “*Sabırı ve feragati*” ortaya koyan aynı zamanda yetenekli genç kızlar kabul ediliyordu. Hemşire okullarında üç yıl içinde toplam 44 ders vardı. Bu dersler; Türkçe, tarih, coğrafya, yabancı dil, milli savunma gibi kültür derslerinin yanında hemşire tekniği, mesleğe intibak, ziyaretçi hemşirelik gibi derslerdi. Haydarpaşa Hemşire ve Laborant Okulu Müdürü, Kızılay Hemşire Okulu’nun ilk mezunlarından biriydi. Kolej mezunu olan müdüre Mesude Ulusoy, Amerika’da üç yıl hemşirelik eğitimi almıştı. Çocuk psikolojisi üzerine uzmanlaşan Ulusoy, alanıyla ilgili yayınlar da yapmıştı. Okulun duvarında yer alan Florance Nightingale’in tablosu, hemşirelik eğitimi alan öğrencilere, onun yolunda sabır, feragat ve fedakârlık ile yürümeleri gerektiğini hatırlattığına inanılıyordu. Dönemin anlayışına göre hemşire, doktor ile hasta arasındaki köprüyü oluşturuyordu. Hastaların doktorlar ile doğru iletişim kuramayacağına inanılıyor ve bu düşünce “*Hasta doktora açılmaz, konuşamaz*” sözleri ile ifade ediliyordu. Bu yüzden hastaların dostlarının hemşireler olduğu savunuluyordu. Hemşirelik mesleğinin tercih edilmesinde yaşanan tecrübelerin de etkisi vardı. Yaşanan bir hastalık sonucu hemşirelerden görülen ilgi hemşirelik mesleğine karşı bir sempati oluşmasını sağlıyordu. Kimi zaman ise hemşire sayısının yetersizliğine tanık olma hemşirelik mesleğine destek verme sonucunu doğuruyordu.⁹⁷³

Hemşirelik mesleğinin bir dalı olan ziyaretçi hemşireler, sağlık hizmetinin haneye ulaşması adına oldukça önemliydi. Ziyaretçi hemşirelikte ailenin sağlık bilgileri ile sosyal bilgilerini içeren fişler bulunuyordu. Ziyaretçi hemşireler, bireyin ve ailenin hem danışmanı hem de koruyucusuydu.⁹⁷⁴ İstanbul’da Verem Savaş Derneği’nin Taksim

⁹⁷³....., (Şubat 1953). Hekim Hastanın Başı, Hemşireler ise Kalbidir, *Resimli Hayat*. S.10, s.16.

⁹⁷⁴İlhan, **a.g.k.**, 6 Temmuz 1947, 2.

Dispanseri bünyesinde hizmet veren koruyucu hemşireler, Fransız hemşire Bayan Chartier'in idaresi altındaydı. Dünya Sağlık Teşkilatı'nda görevli olarak bulunan Bayan Chartier, ziyaretçi hemşirelik konusunda bilgilerini Türk hemşirelerle paylaşıyordu.⁹⁷⁵

Bayan Chartier örneğinde olduğu gibi yabancı uzmanlar ihtiyaç duyulan alanlarda çalışabiliyordu. 1945-1960 yılları arasında yabancı hemşireler Türkiye'de çalışma olanağı bulmuş ve hastalara şifa dağıtmışlardı. 1948 yılında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ile İçişleri Bakanlığı'nın görüşleri üzerine Avusturya vatandaşı Schwergert, İzmir Doktor Behçet Uz Çocuk Hastanesi'nde ve Hilde Schramm ise Ankara Numune Hastanesinde üç yıl süre ile hemşire olarak çalışmasına izin verilmişti.⁹⁷⁶ Hemşire Schwergert'in 1951 tarihinde sona eren çalışma izni yenilenmişti.⁹⁷⁷ Alman vatandaşı Hemşire Margot Henkel'e ise 1953 yılında Sağlık ve Sosyal Yardım Kurullarında ve hastanelerde çalışmasına izin verilirken,⁹⁷⁸ Avusturya vatandaşı hemşire Rosa Dobosch'ın ise 1953 yılında Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları İşletmesi'nin Sivas'taki hastanesinde iki yıl süre ile çalışmasına izin verilmişti. Rosa Dobosch 400 Türk Lirası ücretle göreve getirilmişti.⁹⁷⁹ 1951 yılında ise Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı emrinde çalışan yabancı uzman ve hizmetlilerle tercümanlara ayrılan ödenekten karşılanmak üzere çalışma süresi bir yıl olan hemşirelere aylık 300 Türk Lirası ödenmesi kararı Bakanlar Kurulu tarafından alınmıştı.⁹⁸⁰

Bu dönemde ülkede yabancı hemşirelerin hizmet vermesinin yanında yurtdışından Türk uyruklu kızların hemşire eğitimi almaları için de karar alınmıştı. 1950 yılında her yıl beş Kıbrıslı Türk kız öğrencinin mecburi hizmet aranmaksızın, parasız olarak hemşire ve laborant okullarında okutulması, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın talebi üzerine Bakanlar Kurulu'nda kabul edilmişti.⁹⁸¹ Batı Trakya Türklerinden, Türkiye'ye girme şartlarını yerine getiren beş kız öğrencinin de mecburi hizmetlerden muaf ve vatandaşlık gereklerinin yerine getirmeksizin hemşire ve ebe okulunda parasız ve yatılı olarak okutulmasına ilişkin karar Bakanlar Kurulu'ndan çıkarılmıştı. Bu kararın alınmasında,

⁹⁷⁵, (Şubat 1953). Hekim Hastanın Baş, Hemşireler ise Kalbidir, *Resimli Hayat*. S.10, s.16.

⁹⁷⁶BCA 030,19.01.02 116.35.19.

⁹⁷⁷BCA 080.18.01.128.15.7.

⁹⁷⁸BCA 030.18.01.132.38.14.

⁹⁷⁹BCA 030.18.01.133.78.18.

⁹⁸⁰BCA 030,18.01.02.126.67.9.

⁹⁸¹BCA, 030.18.01.02.193.73.16.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın yanında Dışişleri Bakanlığı'nın teklifi etkili olmuştur.⁹⁸²

Hemşirelik ve hasta bakıcılık kavramları, iç içe geçmiş olmakla birlikte 1954 yılında yayınlanan kanunla iki meslek arasındaki ayrım sağlanmıştır. Hasta bakıcılık, 1954 yılında hemşire yardımcısı olarak tanımlanmıştı. Bu tarihe kadar Kızılay Derneği ve Amerikan Hastanesi gibi çeşitli kurumların açtıkları kurslar ile sağlık teşkilatına yardımcı personel desteği sağlanmıştı.⁹⁸³ Özellikle savaşlarda kadınlar, cephe gerisinde hasta bakıcı olarak yer almışlardı. Barış döneminde ise genç cumhuriyetin sağlık ordusunda aranan neferler olmuşlardı. Kadının şefkat ve merhamet duygusunu sergilediği hasta bakıcılık, havas olarak tanımlanan üst sınıf kadınların tercih etmesi gerektiğine inanan bir grup bulunmaktaydı.⁹⁸⁴ Türkiye'nin alanında bilinen isimlerinden biri olan Safiye Hüseyin Elbi de yurtdışında üst sınıfın sahiplendiği bu mesleğin, Amerika'da yılda 2000'in üzerinde mezun verdiğini ifade etmişti. Bu rakama rağmen Amerika'da Kızılhaç'ın hasta bakıcılık reklamlarını yapmakta olduğunu vurgularken, Türkiye'deki yeterli ilginin oluşmadığını belirterek bundan duyduğu üzüntüyü ifade etmişti.⁹⁸⁵ Elbi, mesleği konusunda endişelenmekte ve üzüntü duymakta yersiz değildi. 1950'lerde 20 milyonun üzerinde nüfusa sahip olan Türkiye'de yeterli sayıda hasta bakıcı olmadığı bilinmekteydi.⁹⁸⁶

Fedakârlık, merhamet, şefkat ve feragat gerektiği vurgulanan, kadının doğasında bulunduğu inanılan hasta bakıcılık, kadın ile özdeşim kurulan mesleklerden biri olduğu kabul ediliyordu. Okullarda erkek öğrenciye nasıl askerlik öğretiliyorsa kız öğrenciye de hasta bakıcılığı mecburi şekilde öğretilmesi gerektiği dönemin yazarları tarafından ifade edilirken toplumsal cinsiyetçi bir yaklaşım sergileniyordu.⁹⁸⁷

Sağlık ordusunun bir diğer neferi ebelerdi. Doğumevleri, hastanelerin doğum klinikleri ve sağlık merkezinde çalışmakla görevli olan ebeler, toplumun ihtiyaç duyduğu meslekler arasındaydı. Hemşirelik ve hasta bakıcılıkta olduğu gibi gazeteye verilen ilan yoluyla öğrenci aranmaktaydı. İstanbul Yatılı Ebe Okulu'na, kabul edilecek öğrencilerin 18-30 yaş arasında olmaları, ortaokuldan “*Pekiye*” veya “*İyi*” derecelerinde mezun

⁹⁸²BCA 030.18.01.134.114.1.

⁹⁸³....., (6 Ağustos 1945). Amerikan Hastanesi, *Akşam*. S.9628, s.4.

⁹⁸⁴Va-Nü (26 Şubat 1945). Hastabakıcılık, *Akşam*. S.9467, s.3.

⁹⁸⁵Va-Nü, **a.g.k.**,26 Şubat 1945, 3.

⁹⁸⁶K.Kip (1952). Hastabakıcılık, *Misafir*. S.2, s.28.

⁹⁸⁷Va-Nü, **a.g.k.**,26 Şubat 1945, 3.

olmaları, eğitimlerine ve çalışmalarına sağlık engeli bulunmaması gerektiği belirtilmişti. Devletin diğer yatılı okullarında uygulanan “*Taahhüt Senedi*” ebe okulunda da uygulanmaktaydı.⁹⁸⁸ Ebelik mesleği de sağlık teşkilatı içinde yer alan ve kadınlar tarafından yerine getirilen diğer meslekler gibi şefkat ve merhametle ilişkilendiriliyordu. Aynı zamanda, bir sanat kabul edilen ebelik, kutsal meslekler arasında tanımlanıyordu. Tıpkı hasta bakıcılıkta olduğu gibi toplumsal cinsiyet mekanizması burada da işliyordu. Ebe okulu mezunları ile röportaj yapan erkek bir gazeteci, “*Kız olsaydım tereddütsüz seçebileceğim tek meslek ebelik olurdu*” diyordu.⁹⁸⁹

Hasta bakıcılık ve hemşirelik yüzyılın başında savaşlar aracılığı ile kamuoyunun ilgisini çekmiş ve süreç içinde kadına yakıştırılan mesleklerin başında yerini almıştı. 1950’li yıllara gelindiğinde yine Türk askerinin de içinde olduğu bir savaşta kadınlar göreve koşmuşlardı. Kore Savaşı’nda Türk askerleri gibi Türk hemşireler de görev almıştı. Tokyo Ordu Hastanesi’nde görev alan hemşireler yaralı askerlere müdahale etmişlerdi. Türk hemşirelerinin çalışkanlığının yanında dil öğrenme çabaları da takdirle karşılanmıştı.⁹⁹⁰ Resmi görevle Kore’de bulunun hemşirelerin yanında gönüllü olarak savaşa gitmek isteyen kadınlar da vardı. Savaşın ilk aylarında 120 kadın “*Kore Bürosu’na*” başvurarak cephede savaşmak, hasta bakıcı olarak hizmet vermek ve geri hizmetlerde çalışmak istediğini bildirmişti.⁹⁹¹

4.3.2. Türkiye’deki hemşirelik mesleğinde Amerikan etkisi

Kadınlar, Türkiye’de olduğu gibi dünyada da on dokuzuncu yüzyılda, savaşlarda cephe gerisinde sağlık hizmeti içinde yer almışlardı. Amerikan iç savaşı sırasında zorunlu olarak savaşın sağlık ayağında yer alan kadınlar, iç savaş sonrasında da sağlık teşkilatı içinde hizmetlerini sürdürmüşlerdi. 1950’lilerde Amerika’da 265 binin üzerinde hasta bakıcı olduğu bilinmekteydi.⁹⁹² Yalnızca hasta bakıcılık alanında değil Amerikan sağlık teşkilatının pek çok alanında kadınlar yer almıştı. 1940’ların sonunda ve 1950’lerin

⁹⁸⁸, (17 Ağustos 1949). Yatılı Ebe Öğrenci Yurduna Kabul Şartları, *Akşam*. S.9639, s.4.

⁹⁸⁹, (6 Ağustos 1955). Ankara Doğumevi Ebe Okulunun İlk Mezunlarını Verdi, *Kadın Gazetesi*. S.405, s.6.

⁹⁹⁰, (25 Mart 1952). Koredeki Hemşireler, *Zafer*. S.1052, s.4.

⁹⁹¹, (4 Ocak 1951). Koreye Gitmek İsteyen Kadın Gönüllüler, *Zafer*. 1951, S.611, s.4.

⁹⁹² H.İlgaz (21 Mart 1959). Amerika’da Hastabakıcılık, *Kadın Gazetesi*. S.550, s.2.

başında sağlık teknisyenlerinin 630'u kadındı. Savaşla birlikte iş sahasında yer alan kadınların savaş sonrası dönemde de çalışmaya devam edeceğine inanılmaktaydı.⁹⁹³

ABD'nin II. Dünya Savaşı'nın galipleri içinde yer almasıyla birlikte, dönemin gelişmiş ülkelerinden olması, ABD'yi modernleşmenin kutbu haline getirmişti. Pek çok sahada olduğu gibi sağlık alanında da yaşanan gelişmeler ABD'den dünyaya yayılmaktaydı. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında yapılan çalışmalar kapsamında öğrenci değişim programlarıyla ABD'ye öğrenciler gönderilmekteydi. Böylece yenilikler ülke sathına ulaştırılmaktaydı. Türkiye'de ABD ile iş birliğine giren ülkeler arasındaydı. Bu konudaki çalışmalar Rockefeller Vakfı ile yapılan iş birliği sonucunda gerçekleşmişti. Vakfın, Uluslararası Sağlık Bölümü'nün Afrika ve Asya Bölgelerinden sorumlu hemşirelik danışmanı Miss Margaret Varley, Türkiye'yi ziyareti sonrasında 1948 yılında bir rapor hazırlamıştı. Raporda; Türkiye'de hemşireliğin geliştirilmesi için Türk yetkililerle Rockefeller Vakfı'nın Uluslararası Sağlık Bölümü'nün ortak projeler gerçekleştirilmesi gerektiğinin üzerinde durulmuştu. Türk yetkililerin eğitim desteği ve materyal talebinde bulunduğu belirtilmişti. Eğitimli bir hemşirenin danışman olarak atanmasının yerinde olacağı vurgulanmıştı.⁹⁹⁴ Bu iş birliği sonucunda Türk hastanelerindeki geleneksel Alman modeli yerini Amerikan tıp eğitim modeline bırakmıştı.⁹⁹⁵

Türkiye'de sağlık alanında gerekli personelin yetiştirilmesinde Amerika'nın gerek özel girişimciler vasıtasıyla gerek doğrudan resmi ilişkilerle desteği sağlandı. Amiral Bristol Hastanesi'ne bağlı Amerikan Hasta bakıcılık Özel Dershanesi de sağlık teşkilatı için hizmet veren kuruluşlardan biriydi. Dönemin diğer sağlık okullarıyla benzer şartlara bağlı olan kurum, gazetelere yansıyan başvuru koşulları dikkate alındığında kimi şartlarıyla farklılık gösteriyordu. Okula kaydolan öğrenciler için İngilizce bilmesinin faydalı olduğunu ancak şart olmadığını belirtmişti. *“Öğrencinin ailesi kadın, erkek ihtiyar veya genç her türlü hastanın bakımının öğrenci tarafından yapılacağını bilip kabul etmelidir”* ifadesine yer vererek, Türk toplumunun ataerkil yapısı ile kadın ve erkek

⁹⁹³, (9 Ağustos 1945). Amerika'da Kadınlar Tıp Sahasında Çalışmak Hususunda Eskiden Daha Çok Fırsat Verilmektedir, *Akşam*. s.9631, s.5.

⁹⁹⁴ A.Erken (2020). *Amerika ve Modern Türkiye'nin Oluşumu*. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, s.75.

⁹⁹⁵ Erken, a.g.k., 2020, 78.

arasında geleneklerden kaynaklanan “*Mesafe*” göz önüne alınarak uyarı niteliğinde olan bu madde eklenmişti.⁹⁹⁶

Türk Amerikan ilişkilerinde iki devletin siyaset kadar kültürel olarak da yakınlaşmasını sağlayan Türk-Amerikan Kadınları Kültür Derneği, Amerika’daki kültür hakkındaki bilgileri Türkiye’deki kadınlar ile paylaşıyordu. Bu konulardan biri de Amerika’daki hasta bakıcılık hakkındaydı. Burada dikkat çeken nokta, Amerika’da hasta bakıcılığın %99 kadınlara ait bir meslek olduğu belirtilmekle birlikte “*Sadece bu meslekte kadınlar erkek rekabeti ile hiç karşılaşmıyorlar*” ifadesine yer verilmişti. Rekabet olmamasına rağmen %1’lik bir dilim erkeklere ayrılarak mesleğe erkeklerin katılmasında bir engel olmadığı da vurgulanmıştı. Amerika’da kadınların egemen olduğu hasta bakıcılık mesleğini, çocuk sahibi olan kadınların ara verdiği söylenerek, çalışma şartları ağır olan bu meslek ile ev kadınlığının birlikte yürütmenin güç olduğu belirtilmişti.⁹⁹⁷

4.3.3. Hemşirelik okulları

Hasta bakıcı-hemşire okulları, on dokuzuncu yüzyılın başından itibaren sınırlı bir alanda da olsa, sağlık teşkilatı içinde yerini almıştı. II. Meşrutiyet döneminde Besim Ömer Akalın ve sağlık çalışanlarının katkı ve çabalarıyla Türkiye’de kurumsal anlamda hemşirelik faaliyetleri başlamıştı. Cumhuriyet Dönemi’nde de Besim Ömer Akalın, Akil Muhtar Özden, Tevfik Sağlam, Ziya Nuri Paşa ve Safiye Hüseyin Elbi gibi isimler Kızılay Özel Hemşire Okulu’nun kuruluşuna katkıda bulunmuşlardır. 1924 yılının son günlerinde yapılan Kızılay Kongresi’nde, Kızılay Hemşire Okulu’nun açılması kararı alınmış ve okul 21 Şubat 1925 tarihinde İstanbul’da açılmıştı. 16 öğrenci ile faaliyetine başlayan Hemşire Okulunun Müdürlüğüne Ömer Lütfü Eti getirilirken⁹⁹⁸, öğretim süresinin 2 yıl 3 ay olmasına karar verilmişti.⁹⁹⁹

⁹⁹⁶, (24 Temmuz 1954). Amerikan Hastabakıcılık Kursu, *Kadın Gazetesi*. S.370, s.1.

⁹⁹⁷, (27 Mart 1950). Türk-Amerikan Kadınları Kültür Derneğinin IV’üncü Toplantısındaki Görüşmeleri Yayınlamaya Devam Ediyoruz, *Kadın Gazetesi*. S.161, s.1-7.

⁹⁹⁸ Okulun yöneticiliğine ise Amerikalı Müdür Hazal Avis Goff getirilmişti. Kızılay Hemşire Okulu müdürlüğüne Ömer Lütfü Eti’den sonra Miss Habel Avis Goff, Miss Sinclair ve Miss Mag tarafından yerine getirilmiştir. Eğitim süresi 1948 yılında 4 yıla çıkarılan okulun aynı yıl müdürlüğüne Asuman Törer atanırken mezun olduğu okula atanan ilk hemşire okulu yöneticisi olmuştu.

⁹⁹⁹ Şentürk, a.g.k.,1994, 93.

Bu süreçte Türk Kızılay Derneği Başkanı Refik Saydam'ın ABD merkezli Rockefeller Vakfı ile görüşmeler gerçekleştirilmişti. Refik Saydam'ın Ralph Collins ile yaptığı görüşme sonrasında Collins, hemşirelik konusunda sabırlı olunmasını tavsiye ederken uzun vadede hemşireliğin saygın bir meslek haline geleceğini söylemişti. Cumhuriyetin ilk yıllarında Rockefeller bursu ile çok sayıda hemşire ABD'ye eğitim almak için gönderilmişti. Hemşirelik danışmanı Miss Cravell da bir rapor hazırlamıştı. Raporda; Kızılay Hemşire Okulu'nun örgüt, yöneticilik, eğitim ve öğretim alanında mükemmel olduğunu ancak ortaokul mezunlarının kabul edilmesini tavsiye etmişti.¹⁰⁰⁰ Bu tavsiyeyi dikkate alan Kızılay Derneği, Hemşire Okuluna 1936 yılından itibaren ortaokul mezunu öğrencileri almaya başlamış ve eğitim süresini üç yıla çıkarmıştı. Kızılay Hemşire Okulu 1948'de toplam 503 hemşirenin mezun olduğu bilinirken¹⁰⁰¹ 1950'de bu rakam 543'e yükselmışti. Bu mezunlar içinde yalnızca 300 kadının görevini yerine getiriyor olması ise (çoğunlukla) evlilik sonrası çalışma hayatından çekilen kadınların, ülke kalkınmasında ve gelişmesinde pasif bir rol benimsediğini ortaya koyar. Bu durum ise nitelikli ve eğitilmiş kadınların iş yaşamından çekilmesinin ülkenin gelişmesi adına üzüntü verici olduğu açıktır.¹⁰⁰²

Kızılay Derneği'nin Ankara'da da Hemşire Okulu açılması gündeme gelmişti. 1947 yılında, Ankara-Cebeci'de yapımına başlanan okul maddi imkansızlıklar nedeniyle tamamlanamamıştı. Kızılay Derneği'nin 1948 yılında toplanan kongresinde konu gündeme gelmişti. İlk olarak, Kızılay Okul-Hastane binası, Hasta bakıcı-Hemşireleri daha iyi yetiştirme işlevine sahip olmasının yanında ülkeye modern bir hastane kazandırılacağı da vurgulanmıştı. Kızılay'ın çabalarıyla yetişmekte olan hemşire ve hasta bakıcıların devletin emrinde çalıştığına dikkat çekilerek, bina inşaatının tamamlanması için hükümetten 5 milyon lira istenmesi ve Kızılay Derneğinin de katkılarıyla binanın tamamlanması düşünülmüştü. İkinci olarak Kızılay'ın yaptığı masrafların karşılanması koşuluyla, binanın hükümete devredilmesi gündeme gelirken üçüncü olarak ise uzun vadede Kızılay Derneği tarafından bitirilmesi önerileri değerlendirilmişti. Bu önerilerden ilki olan inşaatın tamamlanması için devletten destek istenmesi kabul edilmişti. Maliye Bakanlığı'na ulaştırılan bu talep, Maliye Bakanı tarafından Başbakanlığa iletilmişti. Bakan, Kızılay Derneği'nin taleplerini açıkladıktan sonra, Cebeci de yaptırılmakta olan

¹⁰⁰⁰Şentürk, a.g.k..1994, 93; Erken, a.g.k., 2020, 65.

¹⁰⁰¹....., (Eylül 1948). Kızılay Hemşire Okulu, *Hanımeli*. S.9, s.21.

¹⁰⁰²....., (22 Şubat 1950). Kızılay Hemşire Okulu, *Yeni İstanbul*. S.84, s.4.

Hemşire Okulu ve 500 yataklı hastane binası hakkında, Sağlık ve Sosyal Yardım, Bayındırlık, Milli Eğitim Bakanlıkları ile Kızılay Derneği ve Tıp Fakültesi Dekanlığı temsilcileri ile bir toplantı yapıldığını ifade etmişti. Jan Walter ve diğer uzmanların değerlendirme yaptığını ve yapılan değerlendirme sonucunda binanın tıp eğitimine uygun olmadığı ve ele alınması halinde büyük masraflar doğuracağını belirtmişti. Maliye Bakanı, devlet inşaatlarının dahi durduğu bir sırada Kızılay Derneğine mali bir yardım yapmanın imkânı olmayacağını, 1949 yılında bildirdi.¹⁰⁰³

Kızılay Derneği dışında, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na bağlı hemşire okulları da bulunmaktaydı. Haydarpaşa Numune ve Şişli Çocuk Hastanesinde Hemşire Laborant Okulu, Bakanlığa bağlı olarak 1946 yılında açılmıştı. 1956 yılında kapatılan Haydarpaşa Hemşire Laborant Okulu, Zeynep Kâmil Hastanesi'nde ebelik programı ağırlıklı olarak yeniden faaliyete geçmişti. 1950'li yıllarda Ankara ve İstanbul dışında, Anadolu'nun çeşitli illerinde benzer okullar açılmıştı. Bunlardan Erzurum, Sivas, Diyarbakır ve İzmir hemşire okulları 1952'de Trabzon Ebe Hemşire Laborant Okulu 1954'de, Konya'da 1955'de ve Ankara'da 1956'da açılmıştı. Diyarbakır'da bulunan okul açılmasından bir yıl sonra, 1953 yılında kapatılmış ve öğrencileri Sivas'ta bulunan okula nakledilmişti.¹⁰⁰⁴

Ankara'da 1956 yılında açılan okulun talimatnamesi Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından 1959 yılında "*Ankara Hastanesi ve Ebe-Laborant Hemşire Okulu Talimatnamesi*" adıyla yürürlüğe girmişti. Talimatnamede, Ankara Hastanesi ve Ebe-Laborant Hemşire Okulunun ortak yönetilen bir kurum olduğu, okulun aynı zamanda uygulama hastanesi olduğu ifade edilmişti. Kurum bir başkan ve altı üyeden oluşan bir kurul tarafından yönetilecekti. Kurulun görev ve yetkileri arasında her türlü fenni, ilmi, idari ve mali işlere karar vermek, iki kurumun gerekli ortak çalışmalarını sağlamak, yayın ve konferans yapmak ve diğer kurumlarla yapılacak çalışmaları düzenlemek, kurul başhekim ile okul müdiresine tanınacak yetkilerini ve hizmetlerini belirlemek, Ebe-Laborant Hemşire Okulu'nun uygulama programını yapmak görev ve yetkileri arasındaydı.¹⁰⁰⁵

¹⁰⁰³BCA 030.10.179.236.13.

¹⁰⁰⁴Şentürk, **a.g.k.**, 1994, 95.

¹⁰⁰⁵BCA, 030.18.01.153.53.15.

Devletin uhdesinde bulunan kurumlardan biri de 1955 yılında açılan Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu'ydu. Türkiye'de üniversite düzeyinde açılan ilk hemşirelik okulu olması açısından değerliydi. Okulda derslerin tıp fakültesi ile birlikte sürdürülmesi ve hemşirelik okuluna devam eden kız öğrencilerin tıp fakültesine geçmelerine bir engel olmaması nedeniyle 1959 yılında okuldan sadece 2 kız öğrenci mezun olmuştu.

Hemşirelik eğitimi, devlet ve kurumsal kimliğe sahip derneklerin yanında, özel girişim ve yabancı ortak eliyle de verilmiştir. Bunlar arasında yer alan Florance Nightingale Hemşire Koleji ve Hastanesi ilgili vakfın çabalarıyla, Şişli'de Hürriyet-i Ebediye Tepesinde kurulması kararı alınmıştı. Kolej ve hastane inşaatının temeli dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından atılırken, Milletlerarası İktisadi İş birliği Teşkilatı Ankara Temsilciliği, İngiltere Hükümeti, Florance Nightingale tesisleri üyeleri törende konuşmalar yapmıştı. Hastanenin 900 yataklı olması ve 290 öğrenciye hizmet vermesi amaçlanmıştı. Kuruma başvuran 80 hemşireden 15'i seçilerek, Ankara'da bir dil eğitimi almaları sağlanmış ve ardından ABD'ye Colombia Üniversitesine eğitim almaları için gönderilmişti. Bu öğrenciler dönüşte üniversite düzeyinde olan kurumun öğretim kadrosunu oluşturacaktı. ABD'de eğitim gören hemşire adayları, Florance Nightingale Hemşirelik Okulunun ders programını, Colombia Üniversitesi Hemşirelik Bölümü Direktörü Prof. R.L.Mc Manus başkanlığında hazırlamışlardı. Diplomalarını alan öğrenciler 1959 yılında yurda dönmüştü.¹⁰⁰⁶

4.4. Eğitim Alanında Kadın

4.4.1. DP döneminde eğitime bakış

Cumhuriyet ilan edildiğinde, eğitim alanında devralınan mirasa baktığımızda; 1923 Türkiye'sinde Türk kadını eğitim dünyasında rüştünü ispat etmiş ve ilkokuldan üniversiteye¹⁰⁰⁷ kadar kadına eğitim kurumlarının kapıları açılmıştı. Osmanlı Dönemi'nde eğitim kurumları sınırlı bir coğrafyada ve daha çok kentli üst-orta sınıfa mensup ailelerin kızları tarafından tercih edilirken, Cumhuriyetin kurucu kadroları

¹⁰⁰⁶Şentürk, a.g.k., 1994, 100.

¹⁰⁰⁷Tıp fakültesi kapılarını 1927 yılında kadınlara açmıştı.

ülkenin en ücra köşesine kadar eğitim kurumlarını ulaştırmak ve her sınıftan kadın için “Ümmiliği” kader olmaktan çıkarmak istiyordu. Bu doğrultuda yapılan çalışmalar savaşın barut kokusu altında, Kütahya-Eskişehir Savaşları sırasında başlamış ve Maarif Kongresi toplanmıştı. Mustafa Kemal Atatürk’ün kongre katılımcılarına geleceğe hazırlayacakları vatan evlatlarına karşı her zaman sabırla çalışmalarını ve ailelere de her türlü fedakarlıkta bulunmalarını tavsiye etmişti.¹⁰⁰⁸ Maarif Kongresi’nde ilkokul ve ortaokul programları ile köy öğretmeni yetiştirilmesi konuları üzerinde durulurken kongrede kadın ve erkek üyelerin aynı salonda bulunması ise bazı kesimler tarafından eleştirilmişti.¹⁰⁰⁹ Mustafa Kemal Atatürk, 1923 yılının ilk günlerinde başlattığı yurt gezileri sırasında eğitime ve özellikle kadın eğitime ilişkin düşüncelerini halk ile paylaşmıştı. Kadınlara da erkekler gibi aynı eğitimin verilmesi gerektiğini söyleyen Mustafa Kemal Atatürk, kadınların da erkeklerle aynı eğitim derecelerinde yer almalarını söyledikten sonra “*Erkeklere lazım olan kısımlarla beraber kadınlıklarını da öğretmeliyiz*” demişti.¹⁰¹⁰

Cumhuriyet Dönemi’nde Atatürk’ün önderliğinde eğitim alanında çağdaş devletler seviyesine ulaşma gayesi adına önemi adımlar atılmıştı. 1924 yılında eğitim ve öğretim tek çatı altında birleştirilmesi ile eğitim kurumları arasında ahenk sağlanırken laiklik yolunda da aşama kaydedilmişti.¹⁰¹¹ Elbette Mustafa Kemal Atatürk döneminde eğitim alanında ivme kazandıracak gelişmelerin temelinde harf inkılabı yer almaktaydı. Alfabenin değiştirilmesi çoğu zaman eleştirilse de öğrenim kolaylığı sağlaması, Türkçeye uygun olması gibi özellikler dikkate alındığında gerçek anlamda bir devrim olduğu su götürmez bir gerçektir.

Atatürk, sonrasında İsmet İnönü yıllarda eğitim faaliyetleri Cumhuriyetin kuruluş idealleri doğrultusunda sürdürülmüştü. II. Dünya Savaşı’nın o zor yıllarında Türk eğitim tarihinde bir dönem ve bir nesle damga vuran köy enstitüleri açılmıştı. Işığı ile yalnız köyleri değil geleceği de aydınlatma hedefi taşıyan köy enstitüleri, çok partili hayatın kıyasıya yaşanan rekabet ortamından payına düşeni alarak, tarihin tozlu sayfalarındaki yerine kaldırılmıştı.

¹⁰⁰⁸ Türk Tarih Kurumu [TTK] (1997). *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, C.2, s.20.

¹⁰⁰⁹ Akyüz, **a.g.k.**, 1985, 303.

¹⁰¹⁰ Türk Tarih Kurumu [TTK] (2018). *Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları*. (Yay. Haz. A.İnan), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.19; T.A.Baran (2010). “*Atatürk’ün Eğitim Düşüncesi*”, *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları*. (Yay. Haz. M.A.Parlak), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s.19-33.

¹⁰¹¹ Akyüz, **a.g.k.**, 1985, 308.

27 yıllık CHP iktidarı sonrasında cumhuriyetin kurucu kadrosunun izlediği politikalardan farklı, liberal bir söylemle DP iktidara gelmişti.¹⁰¹² DP'nin Parti Programında, eğitim ve öğretim birliğinin sağlanması, mesleki ve teknik eğitimin yaygınlaştırılması, üniversitelerin özerk olması gibi başlıklar yer almıştı. Bunun yanında DP, din eğitimi konusunda ılımlı bir politika izleyeceğine de yer vermişti. DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte CHP'den farklı politikalar üretse de eğitim politikalarında önceki dönemde izlenen okullaşma politikası sürdürülmüştü. CHP döneminde köy okulu ve öğretmen evi yapımı köylünün mükellefiyetinde iken DP döneminde genel bütçeden ayrılan ödenek ile yapılması kararı alınmış ve köylünün üzerindeki yük kaldırılmıştı. 1952-1953 eğitim öğretim yılından itibaren liseler dört yıla çıkarılmış ancak 1956-1957 eğitim öğretim yılından itibaren yeniden üç yıla indirilmişti. Ortaokul ya da lise eğitimine devam edemeyenler ya da bırakmak zorunda kalanlar için 1959-1960 yılından itibaren *Akşam Liseleri* açılmıştı. Tarımda makineleşmenin en hızlı yaşandığı yıllarda, mevcut makinelerin bakım ve onarım ihtiyacının ortaya çıkması üzerine sanat enstitüleri içinde motor bölümleri kurulmuştu. DP hükümetlerinin eğitim alanındaki en önemli faaliyetlerinden biri üniversitelerin açılmasıydı. İzmir'de Ege ve Ankara'da Orta Doğu Teknik Üniversitesi ülkeye kazandırılmıştı. Mustafa Kemal Atatürk'ün 1937 yılında Meclis açılış konuşmasında dile getirdiği doğuda bir üniversite açılması fikri DP iktidarı döneminde hayata geçirilmiş ve 1957 yılında Erzurum'da Atatürk Üniversitesi açılmıştı.¹⁰¹³

DP döneminde üzerinde durulması gereken eğitim kurumlarından biri de köy enstitüleridir. Köy enstitüleri, köy çocuklarının eğitimini hedefleyen bir kurumdur. Enstitülerde köy çocuklarının eğitimi ve öğretimi yanında üretim alanında gelişmeleri amaçlanmıştır. Böylece dönemin koşullarında nüfusun çok büyük bir bölümünün yaşadığı köylere ulaşılması planlanmıştır. II. Dünya Savaşı'nın zor koşullarında kurulan ve tüm zorluklara rağmen faaliyetini sürdüren köy enstitüleri muhafazakâr-milliyetçi kişiler tarafından savaş sonunda sakıncalı addedilmişti. Sakıncalı görülmesinin en önemli nedeni enstitü yöneticilerinin ve öğrencilerinin sol düşünce ile iltisaklı olduğuna dair oluşan

¹⁰¹² DP'nin 1946 yılındaki kuruluşu ile iktidar partisi CHP izlediği politikalarda değişikliğe gitme yolunu seçmişti. 7. Kongrede alınan kararlar çerçevesinde din eğitiminde ılımlı politikalar izlemişti. İlkokullarda isteğe bağlı din din dersi uygulamasına gidilirken, imam hatip kursları 1948 yılında ve İlahiyat Fakülteleri 1949 yılında açılmıştı.

¹⁰¹³ Albayrak, **a.g.k.**, 2004, 367; T.Karakök (Ağustos 2011). Menderes Döneminde (1950-1960 Türkiye'de Eğitim), *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*. C.1, S.2, s.89-97.

algıydı. Bununla ilgili en önemli örnek basına Yücel-Öner davası olarak yansıyan olaydı. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in enstitüleri “Komünist yuvasına” dönüştürdüğü iddia edilerek enstitülere karşı bir tavır oluşturulmuştu.¹⁰¹⁴ Bunun yanında kimi enstitü mezunlarının çeşitli gerekçelerle sol düşünce ile yaftalanmaları da enstitülere karşı cadı avının başlatılmasında etkili olmuştu.¹⁰¹⁵

Henüz DP iktidara gelmeden önce, köy enstitülerine karşı başlayan olumsuz tavır DP'li yıllarda enstitüler aleyhine icraatlar geliştirilmesini de beraberinde getirmişti. Köy enstitülerinin ders programlarının ve eğitimci kadrolarının değiştirilmesinin yanında kız öğrencilere karşı da ayrımcı politikalar sergilenmişti. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, karma eğitimin olumsuz sonuçlar doğurduğunu iddia ederek, enstitüleri kız ve erkek olarak ayırmıştı. Bu doğrultuda İzmir Kızılçullu ve Trabzon Beylikdüzü Köy Enstitüleri sadece kızlara eğitim veren köy enstitüleri haline getirildi. Hatta Tevfik İleri, kızların eğitim gördüğü enstitülerin öğretmen kadrolarının da yalnızca kadın eğitimcilerden olmasını istemişti. Soğuk Savaşı'n antikomünist politikaları karşısında köy enstitüleri 1954 yılında kapatılarak, öğretmen okullarına dönüştürülmüştü.¹⁰¹⁶

DP iktidarının kadına karşı yaklaşımını gösteren bir diğer olgu da ders kitaplarıdır. Firdevs Gümüşoğlu'nun yaptığı çalışmada ortaya koyduğu gibi her dönemde hükümetlerin izledikleri politikalar ders kitaplarına yansımıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında kadının “Anne ve ev kadını” vasfı vurgulansa da eşit vatandaş olduğu algısı ders kitaplarında işlenmişti. DP'li yıllarda kadının ve erkeğin geleneksel kimlikleri ön plana çıkarıldığı gibi laiklik ve halkçılık ilkeleri ile siyasal ve ekonomik bağımsızlığa vurgu yapan söylemlerden uzaklaşmıştı.¹⁰¹⁷ Alfabe kitabının 1943 yılı baskısında kız ve erkek çocuk birlikte resmedilirken 1951 yılı baskısında iki erkek çocuğa yer verilmişti.¹⁰¹⁸ Bu durumun DP iktidarının kadını kamusal alanda görmek istememesinin bir tezahürü olduğu iddia edilebilir.

¹⁰¹⁴T.Bora (2021). *Hasan Ali Yücel*. İstanbul: İletişim Yayınları, s.374.

¹⁰¹⁵D.Çağlar (2008). *Hayali Komünizm*. İstanbul: Berfin Yayınları, s.128.

¹⁰¹⁶Albayrak, **a.g.k.**, 2004, 375-376.

¹⁰¹⁷F.Gümüşoğlu (2016). *Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet*. İstanbul: Tarihçi Kitabevi, s.38.

¹⁰¹⁸Gümüşoğlu, **a.g.k.**, 2016, 250. Yalnızca çocuklar değil, hayvanlar üzerinden de cinsiyetçilik vurgusu yapılmıştır. Alfabe kitabının 1951 yılı baskısında baba ördek, anne ördeğin önüne resmedilmişti.

4.4.2. Kadınların okullaşma oranları ve kadına yönelik eğitim kurumları- istatistik veriler ışığında kadının eğitim hayatındaki yeri

Türkiye'deki kadının eğitim alanındaki konumuna ilişkin en sağlıklı bilgiler istatistik verilerden elde edilebilir. 1927-1960 yılları arasındaki Millî Eğitim Bakanlığı İstatistiklerine baktığımızda ilkokullar resmi ve özel olarak ikiye ayrılmıştı. Resmi okullar kendi içinde köy ve şehir okulları, köy okulları da öğretmenli, öğretmenli-eğitmenli, eğitmenli ve bölge yatılı okulları olarak ayrılmıştı. Devlet okullarının yanında özel okullarda da ilkokul eğitimi verilmekteydi. Okullara devam eden öğrenci sayılarına baktığımızda, 7 yaşına giren çocukların okula kaydedilmeleri zorunlu iken cezai hükümlere rağmen çoğu aile çocuğunu okula kaydettirmemişti. 1945 yılında 7 yaşına giren toplam 480.794 çocuktan 227.590'ı kız, 253.204'ü erkekti. Ancak bu çocukların kızlarda %56'sı erkeklerde %76'sı okula kaydedilmişti. 1950 ve 1955 yıllarında çocukların okullaşma oranlarında bir düşüş görülürken 1960 yılında yeniden bir yükseliş gözlenmişti. 1960 yılında toplam 812.910 olan 7 yaş toplam çocuk nüfusun kızlarda 265.269 ile %69'u, erkeklerde 391.910 ile %92'si okullu olmuştu. Burada kızların okullaşma oranının artışı rağmen erkeklerle karşılaştırıldığında düşük olduğu görülür. Bu durum ilerleyen kademelerde yine karşılaşılan bir durum olmakla birlikte kızların okula gönderilmesinin toplumsal engellerden kaynakladığı söylenebilir.¹⁰¹⁹

Tablo 4.1.

Resmi ve Özel İlkokullar Öğrenci Sayıları											
Yıl	Resmi İlkokullar						Özel İlk okullar		Toplam		
	Şehirlerde		Köylerde								
			Öğretmenli		Eğitmenli						
	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	T
1945	255.489	167.662	469.161	240.800	133.067	76.713	8.143	6.705	865.860	491.880	1.357.740
1950	269.373	184.124	681.119	373.229	58.712	35.641	7.711	6.717	1.016.915	599.711	1.616.626
1955	386.007	280.240	816.292	439.871	24.947	15.639	11.081	9.591	1.238.327	745.341	1.983.668
1960	593.382	431.622	1.177.590	613.880	15.373	9.597	13.681	11.376	1.800.026	1.066.475	2.866.501

¹⁰¹⁹T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü [DİE] (1967). *2Milli Eğitim Hareketleri (1927-1966)*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası. Yayın No: 517, s.11.

Tablo 4.2.

İlkokul Sayıları						
Yıllar	Resmi İlkokullar			Toplam	Özel İlk okullar	İlkokullar genel toplamı
	Şehirlerde (5 Yıllık)	Köylerde				
		Öğretmenli (5 Yıllık)	Eğitmenli (3 Yıllık)			
1945	1.394	6.265	6.231	13.890	120	14.010
1950	1.505	11.940	3.860	17.305	123	17.428
1955	1.787	15.031	1.775	18.593	131	18.724
1960	2.240	20.926	1.078	24.244	154	24.398

Döneme ilişkin okul bilgilerine baktığımızda ise 1945 yılında 14.010, 1950 yılında 17.428, 1955 yılında 18.726 ve 1960 yılında ise 24.398 ilkokul bulunmaktaydı. 1945 yılında şehirlerde 1.394 ve köylerde, 13.890 ilkokul vardı. 1960 yılında ise şehirlerde 2.240 ve köylerde 24.244 ilkokul vardı.¹⁰²⁰ Okul sayısının köylerde yüksek olmasının en önemli nedeni nüfusun önemli bir bölümünün kırsal alanda olmasından kaynaklanıyordu. Buna karşın köy sayısının yaklaşık 40.000 olduğu düşünüldüğünde bu rakamların yetersizliği de ortaya çıkmaktaydı.¹⁰²¹

¹⁰²⁰Yine yıllara göre özel okullara baktığımızda 1945’de 120, 1950’de 123, 1955’de 131 ve 1960’da 154 özel ilkokul vardı.

¹⁰²¹Devlet İstatistik Enstitüsü [DİE] (1967). *Milli Eğitim Hareketleri, 1927-1960*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, s. 13.

Tablo 4.3.

Resmi ve Özel İlkokullar Öğretmen Sayısı											
Yıl	Resmi İlkokullar						Özel İlk okullar		Toplam		
	Şehirlerde		Köylerde								
			Öğretmenli		Eğitmenli						
	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	T
1945	3.920	4.900	8.055	1.997	7.536	20	225	664	19.736	7.581	27.317
1950	4.890	5.743	15.794	2.626	5.796	4	234	784	26.714	9.157	35.871
1955	7.494	7.728	20.297	2.550	2.993	1	227	879	31.011	11.158	42.169
1960	13.791	9.861	31.744	3.151	2.683	0	276	1.020	48.494	14.032	62.526

İlkokulda bulunan öğretmen sayılarına baktığımızda ise 1945 yılında 27.317 olan öğretmen sayısı 1960 yılında 62.526'ya ulaşmıştı. Dönemin öğretmenlerinin içinde cinsiyet dağılımı 1945 yılında 19.736 erkek öğretmene karşılık 7.581 kadın öğretmen şeklindeydi. 1960 yılına baktığımızda on beş yılda öğretmen sayısı iki katına yaklaşarak 48.494 olduğu görülmüştü. Erkek öğretmenler 48.494'e ulaşırken kadın öğretmenler de iki katına yaklaşmış ve 14.032 ile eğitim camiasında yer almışlardı. Yine şehirlerde görev yapan kadın öğretmen sayısının köyde görev yapan kadın öğretmen sayısından yüksek olduğu gözlenmiştir. Burada köy enstitüsü faktörünün etkin olduğu akla gelmektedir. Köy enstitülerinde ağırlıklı olarak erkek öğrencilerin alınması ve yine köylerde görev almaları bu rakamları açıklamaktadır.¹⁰²²

Milli eğitimin bir diğer kademesi olan ortaöğretime baktığımızda klasik ortaöğretim ve meslek ve teknik öğretim olarak ikiye ayrılmıştı. Klasik ortaöğretim başlığı altında ortaokul ve lise yer almıştı. İlkokul sonrası devam edilen ortaokullar üç yıllık eğitim kurumlarıydı. 1953 yılında “*Muhtelif gayeli ortaokullar*” açılmış, bu okullar 1959 yılında orta sanat okullarına dönüştürülmüştü. Liselerde üç yıllık eğitim vermektedir. 1959 yılından itibaren gündüz örgün eğitim sistemi içinde yer alamayan ya da eğitim sisteminin dışında kalanlar için Akşam Liseleri açılmıştı.¹⁰²³

¹⁰²²DİE, a.g.k., 1967, 16.

¹⁰²³DİE, a.g.k., 1967, 18.

Mesleki ve teknik öğretmen okulları ise ilkokullarla yüksek okul seviyeli okullar arasında kalan eğitim kurumlarıydı. İlkokul mezunlarını ileri bir kültür seviyesine ulaştırmak ve ülke için kalifiye eleman yetiştirmek okulların temel amacıydı. Bu okulların eğitim süreleri farklılık göstermekle birlikte meslek dallarına göre 3 ile 5 yıl arasında değişmekteydi. Yine mesleğin niteliğine göre okul, Millî Eğitim Bakanlığı dışında ilgili bakanlığın sorumluluğunda da olabiliyordu.¹⁰²⁴ Maliye Meslek Lisesi, Tapu ve Kadastro Lisesi ile PTT Meslek Lisesi bunlar arasında gösterilebilir.¹⁰²⁵ Millî Eğitim Bakanlığı'nın sorumluluğunda olan en yaygın okul "*Kız Orta Sanat ve Kız Enstitüleri*"ydi. Kadına yüklenen misyonun bir tezahürü olan bu kurumların ana gayesi, kızların iyi bir ev kadını olarak yetiştirilmeleri idi. Bu okulların temeli Osmanlı Döneminde açılan Kız Sanayi Mektepleri'ne dayanmaktaydı. Cumhuriyetin ilk yıllarında 5 yıllık eğitim veren kız enstitüleri 1943 yılında ilk üç yılı Kız Orta Sanat Okulu, son iki yılı ise Kız Enstitüsü olarak hizmet veriyordu. 1949 yılında enstitü kısmı olmayan bağımsız Kız Orta Sanat Okulları da açılmıştı.¹⁰²⁶

Kız Orta Sanat Okulları ve Kız Enstitüleri'nin yanında kadınların okumasına dönük eğitim kurumları arasında hemşirelik, hasta bakıcılık ve ebelik okulları bulunuyordu. Şefkat, merhamet gibi kadının doğasında olduğuna inanılan özellikler ile özdeşleşen sağlık alanındaki yardımcı hizmetlerin yalnızca kadının yapabileceği düşünülmüştü. Bu yüzden uzun yıllar bu meslekler kadın mesleği olarak görülmüş, erkeğin bu alanda çalışması gündeme gelmemişti. Bu okullarda 1945 yılında 106 hemşire ve 201 ebe eğitim görmektedir. 1960 yılına gelindiğinde devletin eğitim kurumlarında 583 ile özel eğitim kurumlarında 233 hemşire ve 472 ebe eğitim görmektedir. Kadın mesleği olarak kabul edilen bir diğer alan ise sekreterlik mesleği idi. 1956-1957 eğitim öğretim döneminde öğrenci kabulüne başlayan okul, ilk yıl 25 kız öğrenciye eğitim vermişti. 1960 yılına gelindiğinde ise bu sayı 185'e ulaşmıştı. Sekreterlik okulu, hemşirelik okulundan önce erkeklere kapılarını açmış ve 1963 yılında okula erkek öğrenciler de alınmıştı.¹⁰²⁷

Ortaokullardaki kız öğrenci sayılarına geçmeden önce, okul sayılarına baktığımızda, 1945 yılında 210 resmi, 42 özel, toplamda 252 ortaokul vardı. Lise sayısı ise 53 resmi, 30 özel toplamda 83 lise Türkiye'de hizmet vermektedir. 1960 yılında her

¹⁰²⁴DİE, a.g.k., 1967, 19.

¹⁰²⁵DİE, a.g.k., 1967, 37.

¹⁰²⁶DİE, a.g.k., 1967, 20.

¹⁰²⁷DİE, a.g.k., 1967, 21.

iki kademede de neredeyse üç katına varan artış görülmüştü. Resmi ortaokul sayısı 662, resmi kolej sayısı 7 ve özel ortaokul sayısı 76 idi. Liselerde ise yaklaşık iki katına yakın bir artış vardı. Resmi lise sayısı 129, resmi kolej sayısı 6 Akşam Lisesi sayısı 4 ve özel lise sayısı 55 idi.¹⁰²⁸

Tablo 4.4.

Ortaokul Okul Sayıları						
Yıl	Resmi Orta Okullar	Resmi Kolejler Orta Kısım	Akşam Orta Okulları	Muhtelif Gayeli Orta Okullar	Özel Orta Okullar	Toplam
1945	210				42	252
1950	364				42	406
1955	520	5		2	46	573
1960	662	7			76	745

Ortaokullardaki öğrenci sayısına baktığımızda 1945 yılında toplam 65.608 öğrenci sisteme kayıtlıydı. Bunların 19.534’ü kız öğrenci, 46.074’ü erkek öğrenciydi. Resmi ortaokullarda bulunan kız öğrenci sayısı 16.910 iken özel okullardaki bu sayı 2.624 idi. Aradan geçen on beş yılda öğrenci sayısı neredeyse beş katına yakın bir artış göstermişti. Toplam öğrenci sayısı 291.266’ya ulaşırken resmi ortaokullarda kız öğrenci sayısı 63.246’ya, özel okullarda 7.534’e ulaşmıştı. Dikkat çeken detay ise 1955 yılında Türk eğitim sisteminde yerini alan resmi kolejlerde kız öğrencilerin yer almamasıydı. İlk kız öğrenci ancak 1964 yılında resmi koleje dahil olabilecekti.¹⁰²⁹

¹⁰²⁸DİE, a.g.k., 1967, 24.

¹⁰²⁹DİE, a.g.k., 1967, 25.

Tablo 4.5.

Resmi ve Özel Orta Okullar Öğrenci Sayıları													
Nevi	Resmi Ortaokullar		Resmi Kolejler		Akşam Orta Okulları		Muhtelif Gayeli Orta Okullar		Özel Orta Okullar		Toplam		
Yıl	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	T
1945	42.491	16.910							3.583	2.624	46.074	19.534	65.608
1950	46.573	15.274							3.689	2.651	50.262	17.925	68.187
1955	90.848	30.851	333				647	125	5.748	4.665	97.576	35.641	133.217
1960	210.181	63.246	1.214						9.091	7.534	220.486	70.780	291.266

Ortaöğretimde eğitim veren öğretmenlerin cinsiyet açısından sınıflandırmasına baktığımızda 1945 yılında toplam 3.931 öğretmen sisteme kayıtlı iken bunların 2.145'i erkek, 1.786'sı kadın öğretmendi. Aradan geçen 15 yıl içinde erkek öğretmen sayısı hızlı bir artışla 8.130'a yükselirken kadın öğretmen sayısı aynı hızla yükselmemiş ve kadın öğretmen sayısı ancak 3.950'ye ulaşmıştı.¹⁰³⁰

Tablo 4.6.

Resmi ve Özel Orta Okullar Öğretmen Sayıları													
Nevi	Resmi Ortaokullar		Resmi Kolejler		Akşam Ortaokulları		Muhtelif Gayeli Ortaokullar		Özel Ortaokullar		Toplam		
Yıl	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	T
1945	1.838	1.503							307	283	2.145	1.786	3.931
1950	2.123	1.748							314	343	2.437	2.091	4.528
1955	3.190	2.228	26	13			18	8	413	489	3.647	2.738	6.385
1960	7.498	3.249	54	28					578	673	8.130	3.950	12.080

Liselerdeki öğrenci durumuna baktığımızda 1945 yılında 25.515 lise öğrencisi vardı. Bunların 20.411'i erkek, 5.104'ü kız öğrenciydi. Kız öğrencilerin 4.012'si resmi

¹⁰³⁰DİE, a.g.k., 1967, 27.

liselerde öğrenim görürken 1.092'si özel liseye devam etmekteydi. 1960 yılına geldiğimizde lisede eğitim gören öğrenci sayısı 1945 yılıyla kıyaslandığında üç kat artarak 75.632'ye ulaşmıştı. Kız öğrenci sayısı ise neredeyse dört katı bir artışla 19.616 kız lisede bulunmaktaydı. Kız öğrencilerin 16.371'i resmi lisede, 55'i akşam lisesinde, 3.190'ı ise özel lisede öğrenim görmekteydi.¹⁰³¹

Tablo 4.7.

Resmi ve Özel Liseler Öğrenci Sayıları											
Nevi	Resmi Liseler		Resmi Kolejler		Akşam Liseleri		Özel Liseler		Toplam		
Yıl	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	T
1945	17.923	4.012					2.488	1.092	20.411	5.104	25.515
1950	15.335	3.687					2.191	956	17.526	4.643	22.169
1955	22.536	6.675					2.701	1.500	25.237	8.175	33.412
1960	50.222	16.371	419		456	55	4.919	3.190	56.016	19.616	75.632

1945-1960 yılları arasında ortaöğretimde öğretmen sayısına baktığımızda 1945 yılında toplam 1.817 lise öğretmeni mevcuttu. Bu öğretmenlerin 528'i kadın iken 755'i erkekti. Özel liselerde 381 erkek öğretmene karşın 153 kadın öğretmen bulunmaktaydı. 1960 yılına geldiğimizde ise lisede bulunan toplam öğretmen sayısı 4.219 idi. Bunlardan 1.312'si resmi liselerde, 17'si resmi kolejlerde, 26'sı akşam liselerinde ve 470'i de özel liselerde görev yapmaktaydı.¹⁰³²

¹⁰³¹DİE, a.g.k., 1967, 28

¹⁰³²DİE, a.g.k., 1967, 30.

Tablo 4.8.

Resmi ve Özel Liseler Öğretmen Sayıları											
Nevi	Resmi Liseler		Resmi Kolejler		Akşam Liseleri		Özel Liseler		Toplam		
Yıl	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	T
1945	755	528					381	153	1.136	681	1.817
1950	774	650					346	184	1.120	834	1.954
1955	901	924					401	250	1.302	1.174	2.476
1960	1.635	1.312	34	17	70	26	655	470	2.394	1.825	4.219

Mesleki ve Teknik Okullara baktığımızda ise yukarıda bir kısmı söz edilen meslek dallarına ilişkin oldukça kapsamlı ve ihtiyaç duyulan meslek okulları açılmıştır. Bu okullardan kadınların ağırlıklı olarak bulundukları ele alınarak kadınların hangi eğitim kurumunda var olduğu saptanması amaçlanmıştır. Buna göre üç sınıflık ve altı sınıflı olarak ikiye ayrılan öğretmen okullarında 1945 yılında toplam 16.604 öğretmen adayı bulunmaktaydı. Bunlardan 13.989'u erkek ve 2.615'i kadındı. Altı sınıflı ilk öğretmen okullarında 13.068 erkek öğrenciye karşın 1.396 kadın yer alırken, üç sınıflı öğretmen okullarında çoğunluk kadınlarda olup 1.219 karşın 921 erkek vardı. 1960 yılına gelindiğinde ise ilk öğretmen okullarındaki öğrenci sayısı 23.316 idi. Bu öğrencilerden 17.020'si erkek, 6.296'sı kadındı. Altı sınıflı okullarda 12.977 erkeğe karşın 1.486 kadın vardı. Üç sınıflı okullarda yine 4.810 kadına karşın 4.043 erkek bulunuyordu.

Kadınlar; ticaret, tarım, terzi okulları ile konservatuarda erkeklerle birlikte eğitim fırsatı yakalamış ve sayıları erkeklerle yarışır düzeyde katılım sağlanmıştı. Buna karşı kimi eğitim alanlarında ise sembolik olarak varlık göstermişti. Polis okullarında 1952'de 3, 1955'de ve 1958'de 1 kadın eğitim fırsatı yaklarken 1960 yılında ise imam hatip orta okulunda 3 kız öğrenci eğitim almaktaydı.¹⁰³³

Türkiye'deki en üst eğitim kurumu olan üniversite, kadınlara kapılarını savaş yıllarında açmıştı. Aradan geçen otuz yılda kadınlar ağır ama emin adımlarla, toplumdaki her türlü eleştiriye ve toplumsal baskıya rağmen üniversite sıralarında yerini almıştı.

¹⁰³³DİE, a.g.k., 1967, 40.

Kadınlar üniversiteye kabul edildiğinde ülkede yalnız bir yüksek öğretim kurumu var iken 1950’li yıllarda Türkiye altı üniversiteye ve çok sayıda yüksekokula sahipti. Bunlardan ilki 1933 yılında yapılan reform sonrası İstanbul Üniversitesi adını alan eski Darülfünundu. Yine Cumhuriyetin başkenti Ankara’da kurulan Ankara Üniversitesi ve İstanbul Teknik Üniversitesi ile DP döneminde açılan Ege Üniversitesi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi ve Atatürk Üniversitesi idi.¹⁰³⁴

Üniversitelerdeki fakülte sayısına baktığımızda 1945 yılında 31 fakülte ve 1.388 öğretim üyesi vardı. Öğretim üyelerinin 1.201’i erkek, 187’si kadındı. Erkeklerin ilkokuldan itibaren kızlara oranla ezici çoğunluğu elinde bulundurduğu göz önüne alınırsa bu durum şaşırtıcı olamazdı. Üniversitedeki öğrenci sayılarını karşılaştırdığımızda 1945 yılında 19.273 öğrencinin 15.688’si erkek ve 3.585’i kız öğrenciydi. 1960 yılında ise toplam öğrenci sayısı 65.297’ye ulaşmıştı. Bu öğrencilerin 52.290’ı erkek ve 13.007’si kız idi.¹⁰³⁵

Tablo 4.9.

Fakülte ve Yüksek Okullar Okul, Öğretmen, Öğrenci ve Diploma Alanlar Sayısı										
Nevi	Okul ve Fakülte Sayısı	Öğretim Üyeleri Sayısı			Öğrenci Sayısı			Diploma Alanlar Sayısı		
Yıl		E	K	T	E	K	T	E	K	T
1945	31	1.201	187	1.388	15.688	3.585	19.273	1.926	514	2.440
1950	34	1.655	295	1.950	19.953	4.862	24.815	2.467	640	3.107
1955	40	2.024	429	2.453	30.764	6.234	36.998	2.509	615	3.124
1960	55	3.300	771	4.071	52.290	13.007	65.297	4.864	1.161	6.025

Yüksekokullardaki eğitim alanlarındaki öğrenci verilerine baktığımızda öğretmen okullarında 1945 yılında 113 erkek öğrenciye karşı 68 kız öğrenci, eğitim enstitülerinde ise 438’e erkek öğrenciye karşı 308 kız öğrenci eğitim görmüştü.¹⁰³⁶ Hasanoğlu Öğretmen Okulunda ise 1946 yılında 178 erkek öğrenciye karşı 35 kız öğrenci bulunmaktaydı.¹⁰³⁷ 1960 yılında öğretmen okulunda 265 erkek, 191 kız vardı. Eğitim

¹⁰³⁴DİE, a.g.k., 1967, 58.

¹⁰³⁵DİE, a.g.k., 1967, 59.

¹⁰³⁶DİE, a.g.k., 1967, 62.

¹⁰³⁷DİE, a.g.k., 1967, 63.

enstitülerinde ise 1.814 erkeğe karşın, 674 kız öğrenci bulunmakta ve erkek öğrencilerin ağırlığı hissedilmekteydi. 1945 sonrası açılan Teknik Öğretmen Okullarına baktığımız zaman 600 erkek 586 kız öğrenci bulunuyordu.¹⁰³⁸

Tablo 4.10.

Yüksek Okullar Öğrenci Sayıları									
1960	1955	1950	1945	Yıl	Nevi				
265	27	4	113	E	Öğretmen Okulları				
191	47	3	68	K					
600	285	416		E	Teknik Öğretmen Okulları				
586	312	433		K					
48	12			E	Ticaret ve Turizm Öğretmenliği Okulu				
55	4			K					
1.814	617	311	438	E	Eğitim Enstitüleri				
674	314	203	308	K					
				E	Sosyal Hizmetler Akademisi				
				K					
11	10	16	14	E	Konservatuar				
10	5	3	6	K					
468	294	223	294	E	Güzel Sanatlar Akademisi				
145	112	64	48	K					
223	152	189	157	E	Denizcilik Okulu				
				K					
307	333	142	129	E	Dişçi Okulu				
71	62	24	27	K					
267	181	145	120	E	Eczacılık Okulu				
263	136	71	81	K					
10.247	3.385	1.454	1.526	E	İktisadi ve Ticari İlimler Akademileri				
967	440	195	135	K	Resmi				
				E	Özel				
				K					
2.500	1.046	544	441	E	Teknik Okullar				
42	1	2	2	K	Resmi				
886				E	Özel				
31				K					
275	162	422		E	Gazetecilik Enstitüsü ve Basın Yayın Okulu				
54	57	87		K					
			60	E	Tarım Alet ve Makinaları Uzmanlık Okulu				
				K					
			185	E	Hasanoğlu Öğretmen Okulu Yüksek Kısmı				
			28	K					
				E	Jeoloji ve Lisan Enstitüsü				
				K					
11	2			E	Yüksek Hemşire				
				K					

Millî Eğitim Bakanlığı, kanunla belirlenen okul yaşını aşmış vatandaşlar için çeşitli kurslar açarak, onları toplumun yararına çalışmaya yönlendirmişti. Harf devrimi ile başlayan halk dershaneleri, ticaret, terzilik, pratik sanat ve yapı orman kursları gibi geniş bir sahada hizmet vererek okul hayatının dışında kalanları meslek edindirme amacı güdülmüştü. Bu doğrultuda açılan kurslardan kimileri yalnızca kadınlara hizmet vermek için açılmıştı. Kadına toplum tarafından yüklenen annelik misyonu ile ev kadınlığını geliştirmek, açılan kursların temel gayesiydi. Akşam Kız Sanat Okulların tanımında okul çağını geçen ya da uzun süreli eğitim imkânı olamayan genç kız ve kadınların iyi bir anne ve ev kadını olarak yetişmelerini sağlamak okulun başlıca görevi olduğu belirtiliyordu. Yine kadının çalışmak zorunda kalması halinde edindiği meslek ile hayatını kazanması

¹⁰³⁸DİE, a.g.k., 1967, 62.

okulun bir diğer hedefiydi. Olgunlaşma enstitüleri ise Kız Enstitüleri ve Akşam Kız Sanat Okulu mezunu yetenekli kızların bilgi ve el hünelerini geliştirme amacını taşıyordu. Biçki ve dikiş kursları ise ilçelerde sabit ve köylerde gezici olarak açılan kurslardı. Bu kurslar biçki ve dikişin yanında çocuk bakımı, nakış gibi kadın sanatlarının öğretilmesi amacıyla açılmıştı.¹⁰³⁹ Akşam Kız Sanat Okulları, 1945 yılında 72 okulla hizmet vermekteydi. Bu kurumların öğretmen sayısı 373, öğrenci sayısı 14.683 ve mezun sayısı ise 4.426 idi. 1960 yılına geldiğimizde okul sayısı 182'ye ulaşırken öğretmen sayısında bir azalma olmuş 212'ye gerilemişti. Buna karşın 1960 yılında öğrenci sayısı iki katını aşarak 32.721'e mezun sayısı ise 10.922'ye ulaşmıştı.¹⁰⁴⁰

Olgunlaşma Enstitüleri 1945 yılında tüm ülkede 1 taneydi. Öğretmen sayısı 24 olan enstitünün 149 öğrencisi vardı. 1960 yılına gelindiğinde enstitü sayısı 5'e ulaşırken öğretmen sayısı 91'e yine öğrenci sayısı da 716'ya ulaşmıştı.¹⁰⁴¹ Biçki dikiş kurslarına baktığımızda 1945 yılında sayıları 94, öğretmen sayısı 92 ve öğrenci sayısı 2.914 idi. Kurslar en düşük katılımcı sayısını DP'nin kuruluş yıllarında görmüş, sonraki yıllarda yeniden yükselişe geçmişti. 1960 yılında 72 kurs, 88 öğretmen ve 2.497 öğrenci vardı.¹⁰⁴²

İstatistiksel veriler bize şunu göstermiştir ki incelediğimiz 15 yıllık dönem içinde hem eğitim kurumlarının sayısı hem de katılımcı sayısı artmıştır. Kadının eğitim basamaklarındaki yükselişi toplumsal değişimin de başlangıcı kabul edilmiştir. Ferhunde Özbay'ın deyişiyle cinsiyet farkı gözetmeksizin temel eğitimin yaygınlaştırılması ataerkil düzenin bir ölçüde sarsmıştı. Kadının erkeğe bağımlı olmaktan çıkması toplumun ya da kamusal alanda kadının birey olarak kabul edilmesi ve toplumun diğer üyeleri ile ilişki kurması geleneksel dokunun değişmesine kapı aralamıştı. Yine kadınların zorunlu olmayan ortaöğretim ve yükseköğretim olanaklarından yararlanması ve kadının bu alanda etkin olması geleneksel ev kadınlığı rolleri dışında erkekler gibi meslek edinip, ekonomik faaliyetlere katılma olanağı bulmuştu. Bu ise kadının eğitim yoluyla toplumda bir statü edindiğinin bir göstergesiydi.¹⁰⁴³

¹⁰³⁹DİE, a.g.k., 1967, 83.

¹⁰⁴⁰DİE, a.g.k., 1967, 86.

¹⁰⁴¹DİE, a.g.k., 1967, 87.

¹⁰⁴²DİE, a.g.k., 1967, 89.

¹⁰⁴³F.Özbay (1982). Türkiye'de Kırsal/Kentsel Kesimde Eğitimin Kadınlar Üzerine Etkisi, *Türk Toplumunda Kadın*. (Der. N.A.Unat), İstanbul: Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları ve Türk Sosyal Bilimler Derneği, s.171.

4.4.3. Milli eğitim şûralarında kadına bakış

Milli Eğitim Şûralarının temeli Millî Mücadele sırasında toplanan Maarif Kongresi ile Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitim alanındaki çalışmalara yön verme işlevi olan Heyet-i İlmiye'ye dayanmaktadır. Millî Eğitim Bakanlığı'nın ve eğitim sisteminin en yüksek danışma organı olan Millî Eğitim Şûrası 1933 yılında yasal çerçeveye kavuşturulmuş ve ilk kez 1939 yılında toplanmıştı. 3 yıl arayla toplanması planlanan şûralar, bu konuda bir istikrar gösterememişti. Hem II. Dünya Savaşı'nın belirsiz ortamı hem de çok partili hayata geçiş sürecinde toplanma zamanlarına sadık kalınamamıştır. İncelediğimiz dönemde Milli Eğitim Şûraları 1950 öncesi CHP iktidarı döneminde 1946 ve 1949 yıllarında ve 1950 sonrası DP iktidarı döneminde 1953 ve 1957 yıllarında toplanmıştı.¹⁰⁴⁴

Bu bağlamda konumuz kapsamında 1950 öncesi ilk Millî Eğitim Şûrası, çok partili siyasi hayata geçilen 1946 yılında gerçekleşmişti. Şûrada ticaret okulları, erkek sanat ortaokulları ve enstitüleri, kız enstitüleri, teknik öğretimin ihtiyaçları ile okul ve aile arasında köprü olması umulan okul-aile birlikleri üzerinde durulmuştu. Dönemin Milli Eğitim Bakanı, Reşat Şemsettin Sirer başkanlığında toplanan şûrada Rüştü Uzel, Ord. Prof. Sıddık Sami Onar ve Şevket Aziz Kansu gibi isimler şûra başkanlık divanını oluşturmuştu.

2-10 Aralık 1946 tarihlerinde toplanan, 3. Milli Eğitim Şûrası'nda okula, öğrenciye ve eğitimin nitelikli hale getirilmesine dair düşüncelerin yanında kadın eğitimine ilişkin görüşler de ortaya atılmıştı. Şûraya katılan isimlerden Kazım Nami Duru, kız enstitü mezunlarına ilişkin görüşlerini katılımcılarla paylaşmıştı. Duru, kız enstitüleri ve yine muadili erkek enstitülerinden mezun olanların kendi alanlarında faaliyet göstermek yerine memur olmayı seçtiğini ifade etmişti.¹⁰⁴⁵ Orta okul mezunu olmaları nedeniyle memur olma hakkı kazanan enstitü mezunu kız ve erkeklerin sanat öğrendiklerini ve hayatlarını eğitimini aldıkları alanda sürdürmelerinin daha doğru olduğuna inanıyordu. Kız enstitülerinin atölyelerine dikkat çeken Duru, burada elbise dikilip ve çiçek yapıldığını söyledikten sonra geliri hazineye aktarılan bu paranın öğrencilerin geleceği için sarf edilmesini önermişti. Döner sermayenin kurulması gerektiğine inan Duru, bu

¹⁰⁴⁴Z.Kılıç ve S.Güven (2017). Türk Milli Eğitim Şûralarında Alınan Kararların İncelenmesi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. C.10, S.53, s.588-599.

¹⁰⁴⁵Milli Eğitim Bakanlığı [MEB] (1990a). *Üçüncü Milli Eğitim Şûrası*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s.26.

sistem ile öğrencilere bir sermaye sağlanacağını ve gençlerin çalışma hayatı içinde yer alırken sanatlarını da icra edeceklerini belirtmişti.¹⁰⁴⁶

Nurettin Boyman ise, Kazım Nami Duru ile aynı düşünceleri paylaşmıyordu. Boyman, başta başkent Ankara olmak üzere ülkenin pek çok kentinde kız teknik öğretim okulları mezunlarının serbest çalıştığını ve mezun pek çok kadının kendi atölyelerini açmış olduğunu söylemişti. Bir kısmının ise atölye açmanın külfetini üstlenmemek adına evlerinde özel olarak çalışmalarını sürdürmekte olduğu biliniyordu. Boyman, Kız Enstitülerinin tek amacının çalışma hayatına personel yetiştirmek olmadığını, *ilk ve en yakın amacın* eğitim alan kızların bilgili, becerikli, marifetli ve ileri seviyede bir aile anlayışına sahip birer anne ve ev kadını yetiştirmek olduğunu söyleyerek toplumun kadınından beklediği temel görevi hatırlatmıştı. Nurettin Boyman, Bolu'dan verdiği örnekle 7 bin nüfuslu olan kentte yeterli sayıda terzi ve şapkacının olduğunu, eğer her mezunun okul açması durumunda bir süre sonra okulların kapatılması gerekeceğine dikkat çekmişti. Boyman, okulların temel amacının sosyal kalkınma davasına hizmet etmek ve nitelikli anne ile ev kadını yetiştirmek olduğunu altını çizerek vurgulamıştı.¹⁰⁴⁷

Milli Eğitim Şûrası'nda okul aile birliklerinin görevleri arasında annelerin Kız Sanat Enstitüsü ile yakın ilişki kurmasını sağlamak da bulunuyordu. Enstitünün bir meslek vermenin yanında kadının evini düzenlemek, ailenin ucuz ve temiz giyinmelerini sağlamak, kadınlara çocuk bakımında tıbbın gerekleri dikkate alınarak eğitim vermek olduğunun altı çizilmişti. Bu doğrultuda enstitülerin okul aile birliği vasıtasıyla kadınla ve toplumun temel yapı taş olarak görülen ailenin ihtiyaçlarına cevap vermesi temel gayeler arasında yer alıyordu.¹⁰⁴⁸

İstanbul Selçuk Kız Enstitüsü öğretmeni Sıdika Karadeniz de okul-aile birliğinin misyonuna ilişkin söz alarak düşüncelerini açıklamıştı. Karadeniz, çocuğu okul mu yetiştirir yoksa aile mi? sorusu ile konuşmasına başlarken cevabı da kendisi vererek her ikisinin de iş birliği sonucu olduğunu savunmuştu. Sıdika Karadeniz, Kız Teknik Öğretim kurumlarının aileyi hazırlayabilecek ve düzenleyebilecek programa sahip olduğunu iddia ederken, aile ve okul iş birliğinin uzlaşmasında en büyük rolün kız teknik okullarında olduğunu söylemişti. Karadeniz, kadın bir eğitimci olmasına karşın şûrada öne sürdüğü

¹⁰⁴⁶MEB, a.g.k., 1990a, 27.

¹⁰⁴⁷MEB, a.g.k., 1990a, 31.

¹⁰⁴⁸MEB, a.g.k., 1990a, 54.

görüş ile kız öğrencilerin yalnız “*Ev kadınlığı ve anne*” yetiştirmeyi şiar edinen kız teknik okullarının sayısını arttırmayı ve akademik alana açılan basamak olan kız ortaokullarının sayısını azaltmayı önermişti. Ailenin temelini ana ve kız olduğunu vurgulayan Sıdika Karadeniz, kadınlığın esaslarının öğretildiği Kız Teknik okullarına ağırlık verilmesini kızların karma eğitimden ayrılarak bu duruma “*Bir müddet için fedakârlık saymadan*” katlanmalarını istemişti. Bu sözlerle kadını yalnızca eğitilmiş olmalarının dışında yaşam alanını özel alanla sınırlayan Karadeniz bu durumun “*Kızlarımızı ortaokul yerine kız teknik okullarına göndermeyi istemek, onlara sosyal ve siyasal hayatta hak etmiş oldukları liyakatle başarmakta bulundukları işlerin yolunu kapamak*” olmadığını savunuyordu. Zengin ailelerin kızlarını orta ve liselerde okuyabileceğini, yoksul ailelerin de kız çocuklarının parasız yatılı sistemiyle ortaokul ve liselerde okutabileceğini belirten Karadeniz, bu sınıflama dışında kalan kızların Kız Teknik Okullarına gitmesi konusunda ısrarcı bir dil kullanmıştı.¹⁰⁴⁹ Ortaokul ve lise mezunlarının yüksek okula gidememeleri halinde ne meslek ne de ev kadını olamayan kadın topluluğunun önüne geçmek gerektiğine inanıyordu. Kız Teknik Okullarından mezun olan kızların mükemmel çocuk bakım bilgisi, temizliği, yeme, giyme, ev ekonomisi ve genel kültürüyle değerli bir ev kadını olacağını, bu durumun ise okullardaki eğitime yansıtacağını, çocuğa karşı anne babanın da yaklaşımının değişeceğine inanıyordu. “*Ailenin kurtuluşu*” olarak iddia ettiği bu durum için her zaman olduğu gibi kadınlardan fedakârlık bekliyordu.¹⁰⁵⁰

CHP Döneminde yapılan son eğitim şurası 21-31 Ağustos 1949 tarihlerinde yapılan 4. Milli Eğitim Şûrası’ydı. Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu başkanlığında toplanana eğitim şurasında Besim Kadırga, Rüştü Uzel, Ord. Prof. Hulki Esen, Prof. Celal Sarç ve Prof. Dr. Hikmet Biren görev almıştı. Şûrada; 1948-1949 ders programından itibaren uygulanmaya başlanan ilkokul programlarının ve yeni ortaokul programı projesinin incelenmesi, lise ders konularının dört yıllık teşkilata göre belirlenmesi, ortaokullara ve liselere öğretmen yetiştiren eğitim enstitüleri ve Yüksek Öğretmen Okulu teşkilatının ihtiyaçlara göre düzenlenmesi ve eğitim ve öğretimde dayanan demokratik esasların gözden geçirilmesi konuları gündeme alınmıştı.¹⁰⁵¹ 4. Milli Eğitim Şûrasında belirtilen konular gündemi oluştururken kadın ve kadınların eğitimi konusu da ele

¹⁰⁴⁹MEB, a.g.k., 1990a, 68.

¹⁰⁵⁰MEB, a.g.k., 1990a, 69.

¹⁰⁵¹Milli Eğitim Bakanlığı [MEB] (1990b). *Dördüncü Milli Eğitim Şûrası*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s.IX.

alınmıştı. Sadece ilkokul programlarının incelenmesi esnasında söz alan Ferruh Sınır, *“Genç ve öğretmen okulunu henüz bitirmiş kızlarımızı tek başlarına köylerine gönderiyoruz. İcra mevkiinde olan arkadaşlarımız bunun acı neticeleri ile sık sık karşılaşılıyorlar. Bu çocukların acı ve tehlikelerle dolu hayatlarını bende birçok defalar dinledim. Bunlardan birisinin kapısı, gece yarısından iki saat sonra, emir tebliğ etme bahanesiyle, emniyet ve asayiş temine memur jandarma tarafından vuruluyor. Bunun maksat ve manasını açıklamaya lüzüm görmüyorum. Köylerde delirip ölenleri de tanıyorum. Bu çocuklar öğretmen bolluğu dolayısıyla köylere gönderiliyorsa kız öğretmen okullarına öğrenci alırken daha hesaplı olalım.”* demiştir¹⁰⁵².

DP Döneminde ilk şûra 4-14 Şubat 1953 tarihlerinde toplanan 5. Milli Eğitim Şûrası'ydı. Okul öncesi eğitim, ilkokullarda sağlık konusu, öğretmen okulları ve ilköğretim kanun tasarısı görüşülmüştü. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri başkanlığında açılan şûranın başkanlık divanında Reşat Tardu, Bekir Türk ve Kazım İsmail Gürkan vardı. DP döneminde toplanan şûra diğer şuralarla kıyaslandığında karşımıza hiçte yabancı olmadığımız bir tablo çıkarmaktaydı. Tek partili yıllara kıyaslandığında, DP'nin kadını toplumsal alanda görünür kılma amacının olmadığı görülür. Bu nedenle iktidar partisi DP seçim listelerinde, kongrelerinde ya da politikalarında kadınların oldukça sınırlı olduğu göze çarpar. Bu durum, eğitim şuralarında da görülmüştü. Ancak kadınlar bu dönemde karar mekanizması içinde yeterince görünür olmasa da eğitim kademelerindeki artış uzun vadede umudun adı olmuştu.

5. Milli Eğitim Şûrası'nda kadının ya da kız öğrencilerine dönük yaklaşıma baktığımızda söyleyebiliriz ki kadının direkt ele alındığı bir konuda ya da tartışma olmamıştır. Bunun yanında çocuk ekseninde kadınlara dolaylı bir gönderme gündeme gelmiştir. Öncelikle okulda sağlık personelinin bulundurulmasının sağlıklı nesiller için gerekli olduğu savunulurken elbette, sağlıklı nesil sağlıklı toplum vurgusunda en büyük görevin kadına düştüğü ifade edilmişti. Devletin temel hedefi olan sağlıklı nesil yetiştirilmesi için kadının gebelikten başlayarak çocuğa karşı sorumlu davranılması gerektiği, bu nedenle; evlenme sırasında neslin korunması, gebelik sırasında sağlık kontrollerinin sağlanması, doğum kontrolü, 2-6 yaş arası çocukların korunması ve okulda hijyen ortamının sağlanması ile çocuğun dolayısıyla toplumun korunmasının temel amaç

¹⁰⁵²MEB, a.g.k., 1990b, 281.

olduğunun altı çizmişti. Bu söylem de kadının anneliğine vurgu yapan sağlıklı nesil üretmesi beklenen kadının geleneksel misyonu hatırlatılmıştı.¹⁰⁵³

5. Milli Eğitim Şûrası'nda ilköğretim kanun taslağının incelenmesi ve zorunlu ilköğretimin planlanması, komisyon tarafından incelenmiş ve taslağın amacının halk ile öğretmen arasında iş birliği sağlamasını olarak belirlenmişti. Taslağın amaçları ortaya konulurken çeşitli öneriler de getirilmiştir. Bunlar arasında kadının ve erkeğin toplumsal görevlerini hatırlatan ve kolaylaştıran maddelere yer verilmiştir. Bunlar arasında okula devamlılığın sağlanması adına veliler için ödül ya da ceza yönetiminin uygulanabileceği önerilirken, öğrencilerin de okula teşvik edilmesi adına ilköğretim diplomasına sahip kadınların evlenmeleri sırasında para yardımı yapılması ve erkeklerin ise askerlik süresinin kısaltılması önerilmişti.¹⁰⁵⁴

DP Döneminde yapılan son eğitim şûrası 18-23 Mart 1957 tarihlerinde yapılan 6. Milli Eğitim Şûrası'ydı. (EK-14) Şûranın gündemi Mesleki ve Teknik Öğretim ve Halk Eğitimi olarak iki başlık altında belirlenmişti. Mesleki ve Teknik Öğretim konusu ise Erkek Teknik Öğretim, Kız Teknik Öğretim ve Ticaret Öğretimi olarak üç başlık altında ele alınmıştır.¹⁰⁵⁵

Maarif şûrasında kız teknik öğretim komisyonu, çalışma raporunda kızların eğitimine ilişkin çeşitli tavsiye kararlarında bulunmuştu. Buna göre, kız teknik öğretiminin günün şartlarına ve ihtiyaçlarına göre belirlenmesi, eğitim programının esasları, enstitü eğitimi sonrası eğitim ve öğretim alanında izlenecek yo, köy kadınları gezici kurs programı, akşam kız sanat okulları ile kız orta okulları incelenmesi gereken birimler olarak belirlenmişti. Kız teknik öğretiminin günün şartları ve ihtiyaçları konusunda öğretimin “Umumi eğitim, ev kadınlığı eğitimi ve fertlerin, ailelerin topluluk ve memleketin ihtiyaçlarına uygun meslek eğitimi” verilmesi gerektiği ifade edilmişti.¹⁰⁵⁶ Umumi eğitim başlığında kadınların toplum içinde sağlıklı bir ilişki geliştirmesi hedeflenirken günlük ihtiyaçlarını karşılayan ailenin, toplumun, milletin ve dünyayı algılama konusunda yeteneklerin geliştirilmesi amaçlanıyordu. Ev kadınlığı eğitiminde ailenin, sağlık alanında birincil ihtiyaçlarını karşılama, beslenme konusunda donanımlı

¹⁰⁵³Millî Eğitim Bakanlığı [MEB] (1990c). *Beşinci Milli Eğitim Şûrası*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, s.94.

¹⁰⁵⁴MEB, a.g.k., 1990c, 218.

¹⁰⁵⁵Millî Eğitim Bakanlığı [MEB] (1990d). *Altıncı Milli Eğitim Şûrası*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, s.IX.

¹⁰⁵⁶MEB, a.g.k., 1990d, 296.

olma, giyim eşyası seçme, dikme ve tamir konusunda gerekli bilgilere sahip olma, çocukların bakımı ve paranın tasarruflu kullanımı¹⁰⁵⁷ konusunda eğitim verilmesi planlanıyordu. Mesleki eğitim açısından ise hayatını kazanması ve toplumun sanayi ve ekonomisine hizmet etmesi bekleniyordu.¹⁰⁵⁸ Toplumun değişen şartları göz önüne alınarak tıbbi sekreterlik, diş asistanlığı, okul ve hastaneler için gıda maddesi yetiştirme şubesi, çocuk mürebbiyeliği şubesi gibi birimlerin açılması önerilirken süreç içinde ihtiyaç doğrultusunda yeni birimlerin de açılabilceği eklenmişti.¹⁰⁵⁹

4.4.4. Kadınların eğitim sahasındaki faaliyetleri

Kadınların eğitim dünyasına girişi 1950’li yıllarda neredeyse 100 yılı aşkın bir geçmişe sahip olsa da toplumda hâlâ kız çocuklarının okuması sıcak karşılanmıyordu. Bunun en açık yansıması istatistik verilerinde karşımıza çıkıyordu. Kentlerde ya da köyde aileler kız çocuklarının okumasının “*Gayretsiz*” çaba ve toplumsal teamüllerin dışında bir hareket olarak değerlendiriyordu. Bu konuyu ele alan Akis Dergisi, Türkiye’nin yapılan devrimlerle çağdaş devletler yanında yerini aldığını söylerken medeniyetin en önemli yanının toplumdaki kadına ve erkeğe eşit şartlar sunması olduğunu ifade etmişti. Her ne kadar kadın erkek eşitliğini sağlayan devrim yapılmış olsa da zihniyet devriminin de yapılması gerektiğini iddia etmişti. “*Kızların ilkökul eğitiminin yeterli bulunması ya da üniversite eğitiminin doğal sonucu memur olmaktır.*” Düşüncesinin yıkılması gerektiğine inanılıyordu. Genç nesilleri yetiştirecek kadının erkek kadar muhakeme yeteneğinin olması gerektiği anlaşıldığında toplumdaki kadına yönelik yargılar da yıkılacaktı.¹⁰⁶⁰

Toplumun bir kısmı kızlarını ilkökula ya da devamında ortaokula göndermezken, bir kısmı ise üniversiteye uğurlamaktaydı. Kızlarının eğitim almasının karşısında olan cenah, kızların üniversitede eğitimlerini sürdürmek istemesinin nedenini erkeklerle tanışmak ve evlenmek adına yapıldığını iddia etmekteydi. Bununla birlikte dönemin toplumunda sıklıkla rastlanan bir yaklaşım da erkeklerin eğitilmiş kızlarla evlenmek istememeleriydi. Erkeklerin kadınları “*Kıskanması*” olarak düşünülen bu konunun ortadan kaldırılması gerektiğine inanılmakta idi. Yalnızca bir model kadar güzel ve fikren

¹⁰⁵⁷MEB, a.g.k., 1990d, 297.

¹⁰⁵⁸MEB, a.g.k., 1990d, 298.

¹⁰⁵⁹MEB, a.g.k., 1990d, 301.

¹⁰⁶⁰....., (26 Haziran 1954). Aile kızlarımızı Okutalım, Akis. s.20.

yeterli olgunluğa erişememiş kadınların modası geçtiği belirtiliyordu. Kadının eğitim özgürlüğünün ise artık geri alınamaz olduğuna inanılıyordu. Bu düşünceler ikinci dalga feminizmin dip dalgasına dönüşecekti.¹⁰⁶¹

Bir yandan kadının eğitim hakkı engellemez derken diğer yanda 1950'lerde kadınlar, akşam olduğunda sokağa çıkamıyordu. Birçoğu erkeklerin sözlü ya da fiziksel saldırısına maruz kalırken bu anlayış kadar bu durumun Türkiye'nin en aydın, en medeni, en ileri ve en büyük şehri olan İstanbul'da olması utançla karşılanıyordu. Bunun nedeni olarak yasaların sağladığı eşitliğe rağmen toplumda kadın ile erkek arasında örülen duvarlara bağlanıyordu. İlkel bir durum olarak ifade edilen olaya emniyet güçleri müdahale etmekteydi. Aileler, akşam kızlarına okul çıkışında refakat etmek zorunda kalıyordu Avrupa'nın pek çok kentinde kadınların özgürce günün her saati sokakta olmalarına karşın Türk kadını korunmaya muhtaç olmasını eğitim eksikliğine bağlanıyordu. Bu durumu engellemek adına erkeklerin ve toplumun kadınlara karşı bakışını değiştirmek yerine kız öğrencilerin ders saatlerinin değiştirilmesi yöntemi seçiliyordu. Bununla ortaya çıkan tablo ise toplumdaki kadına bakışın uzun yıllar değişmeden kalmasının nedenini ortaya koyuyordu. Hem kamusal hem de özel alanda eşitlik anlayışının yerleşmemesi ise kadını toplumda ayakları üzerinde duran değil himaye edilen konumda kalmaya mahkûm ediyordu.¹⁰⁶²

Kadınların her ne kadar eğitim alması ya da eğitim basamaklarının kanunen açık olmasına rağmen kadınlar çoğu zaman teknik eğitim okullarına yönlendirilmekteydi. Hatta 3. Eğitim Şurası'nda görüldüğü gibi, kimi kadın eğitimciler tarafından kız öğrencilerin kadınlık mesleğinin inceliklerini öğrenmeleri adına teknik okula gitme fedakarlığında bulunmaları isteniyordu. Bu istek çoğu kez olumlu karşılanmış ve kız teknik okullarının kız öğrencileri çoğunluğu oluşturmuştu. Kadınların fedakârlık kadar toplumsal yönlendirilme sonucu kadınlık eğitimi almak için enstitü sıralarında yerlerini alıyorlardı. Enstitülerin yaptığı çalışmalar özellikle yıl sonu sergileriyle gazete sayfalarına taşınmıştı. Kadınların yaptığı çalışmalar takdir toplarken bu okulların "Diplomalı ev hanımı" yetiştirdiği açık yüreklilikle söyleniyordu.¹⁰⁶³ Bununla birlikte kadınlık eğitiminin ülkenin her köşesine kadar ulaşması adına köy kadınları geçici kursları açılmıştı. İlçelerde bulunan ve köylere eğitim götüren bu kurslar yıl sonunda

¹⁰⁶¹R.E. (2 Ekim 1954). Genç Kızlar Üniversiteye Rağbet Artıyor, *Akis*. S.21, s.23.

¹⁰⁶²....., (9 Ekim 1954). Terbiye Kızlarımız, *Akis*. s.11.

¹⁰⁶³Ç.Süerdem (1 Şubat 1955). Kadıköy Kız Enstitüsünde, *İkimiz*. S.4, s.39.

sergiler açmaktaydı. Büyük beğeni ile karşılanan bu sergiler ile kadınlar kamusal alandaki varlığını ortaya koymaya çalışıyordu.¹⁰⁶⁴

4.5. Hukuk Alanında Kadın

4.5.1. Hukuk eğitiminde kadınlar

Türkiye’de hukuk eğitimi 1950’li yıllarda İstanbul ve Ankara olmak üzere iki üniversitede verilmekteydi. Kökleri Darülfünuna ulaşan İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinin yanında Cumhuriyetin ilk yıllarında Ankara’da 1925’de Adliye Hukuk Mektebi adıyla açılan kurum 1927 yılında Hukuk Fakültesi adını almıştı. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesine kız öğrencilerin ilk kez girişi 1921-1922 eğitim-öğretim yılında olmuştu. Üniversite yönetiminin üç öğrencinin başvurması halinde kızların da hukuk eğitimi alabileceğini söylemesi üzerine Süreyya, Saime, Melahat ve Bedia adlı kız öğrenciler Türkiye’deki Hukuk Fakültesi’nin ilk kız öğrencileri olmuştu. Birinci dönem kızlar ve erkekler ayrı ayrı derslere girerken, ikinci dönem karma eğitime geçilmişti.¹⁰⁶⁵

Süreyya ve arkadaşlarını diğer kadınlar takip etti. İstanbul Hukuk Fakültesine 1927-1928 döneminde 31, 1932-1933 döneminde 200, 1943-1944 döneminde ise 507 kız öğrenci kaydolmuştu. 1945 yılında bu sayı 235 gerilese de 1950 yılında 497, 1955 yılında 760 ve 1960 yılında ise 2.168 kız öğrenciye ulaşmıştı.¹⁰⁶⁶

Hukuk fakültelerini bitiren kadınlar mesleğin çeşitli alanlarında görev almışlardı. Kadınların daha çok hakimlik mesleğini tercih ettikleri bilinmekteydi. Nitekim 1950 yılında 579, 1955 yılında 839 ve 1960 yılında 1124 kadın hâkim ya da o günün söylemiyle hâkime hanım vardı. Hakimlik mesleğini avukatlık izlemişti. 1950 yılında 433, 1955 yılında 628 ve 1960 yılında 804 avukat kadın Türk yargı sistemi içinde yer alıyordu. Savcılık her iki mesleğe oranla pek tercih edilmezken, incelediğimiz dönemde sayıları iki yüzü bulmamıştı. Yine noterlikte kadınların varlık gösteremedikleri alanlardan biriydi. Türkiye’de 1950 yılında 7, 1955 yılında 9 ve 1960 yılında 14 kadın noter vardı.¹⁰⁶⁷

¹⁰⁶⁴....., (5 Kasım 1951). Köylü Kadınlar Gezici Kursu Sergisi, *Kadın Gazetesi*. S. 245, s.1.

¹⁰⁶⁵DİE, a.g.k., 1967, 160.

¹⁰⁶⁶DİE, a.g.k., 1967, 66.

¹⁰⁶⁷İGM, a.g.k., 1961a, 101-259; İGM, a.g.k., 1961b, 3-278; DİE, a.g.k., tarihsiz, 199-287.

4.5.2. Hukuk alanında öne çıkan kadınlar

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren adalet sistemi içinde yer alan kadınlar, 1950’li yıllarda önemli görevler üstlenmişti. Bunlardan biri 1956 yılında Danıştay üyeliğine seçilen Şükran Esmerer’di. 1937 yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun olan Esmerer, Maliye Bakanlığı Hazine Avukatlığı ve Müşavir Avukatlık görevlerinde bulunmuştu.¹⁰⁶⁸

Türkiye’deki adalet mekanizması içinde Yargıtay üyeliği yapan isimlerden biri Melahat Ruacan’dır. Ankara Hukuk Mektebi’nin ilk öğrencilerinden biri olan Ruacan, 1929 yılında Süreyya Ağaoğlu ve Mükerrer Hanımla birlikte Danıştay Raportörü olarak göreve başlamıştı. 1954 yılında Yargıtay üyeliğine seçilen Melahat Ruacan, bu görevi 1956 yılına kadar sürdürmüştü.¹⁰⁶⁹ Ruacın’ın görevinden ayrılması ise DP’nin Kırşehir’in ilçe olmasına karşı duruşundan kaynaklanmıştı. Kırşehir’in ilçe olmasını Yargıtay’a taşıyan Osman Bölükbaşı’nın itirazını değerlendiren heyet, kararın hukuka aykırı olduğu kararını almıştı.¹⁰⁷⁰ Bunun üzerine Yargıtay heyetinin tüm üyeleri emekliye sevk edilmişti. Çalışma arkadaşlarına karşı yapılanların haksızlık olduğuna inanan Ruacan, bu serzenişini Adalet Bakanlığı müsteşarına iletmişti. Ancak bir çözüm olmadığı gibi Melahat Ruacan hakkında da emeklilik kararı alınmıştı.¹⁰⁷¹

Müdevvet Türkuğur da Ankara Hukuk Fakültesi mezunu kadın hukukçulardan biriydi. 1940’ların sonunda Sayıştay Denetçi Yardımcısı olan Türkuğur, aynı zamanda edebiyat alanında da eserler ortaya koymuştu. Realizmle Romantizmi harmanladığına inanılan Müdevvet Türkoğlu’nun “*Taş Kalpli Kadın*” adlı bir piyesi vardı.¹⁰⁷²

Türkiye’de kadın hukukçular arasında İstanbul Hukuk Fakültesinin ilk öğrencilerinden olan Süreyya Ağaoğlu döneminde en faal kadın hukukçulardan biriydi. Mezun olduktan sonra bir süre Danıştay’da çalışan Ağaoğlu, 1928 yılında Ankara’da, 1936 yılında ise İstanbul’da Serbest Avukatlık yapmıştı. Uluslararası bir firmanın Türkiye Hukuk Müşavirliğini yapan Süreyya Ağaoğlu, aynı zamanda çok sayıda uluslararası konferansta Türkiye’yi temsil etmişti.¹⁰⁷³ Bunun yanında 1949 yılında

¹⁰⁶⁸H.Benazus (Tarihsiz). *Cumhuriyetimizin Yüz Akları*. İstanbul: İstanbul Dudullu Organize Sanayi Bölgesi Yayınları, C.2, s.298.

¹⁰⁶⁹Benazus, **a.g.k.**, 345.

¹⁰⁷⁰....., (28 Haziran 1956). Melahat Ruacan, *Akis*. S.111, s.25-28.

¹⁰⁷¹Benazus, **a.g.k.**, 346.

¹⁰⁷²....., (19 Eylül 1949). Meslek Kadınlarımız, *Kadın Gazetesi*. S.134, s.1.

¹⁰⁷³Benazus, **a.g.k.**, 288.

Amerika’da Kaliforniya’da toplanan Kadın Avukatlar Federasyonunun düzenlediği konferansa davet edilmişti.¹⁰⁷⁴ Ancak yol masraflarının çok olması ve Hükümetince herhangi bir destekte bulunmamasından dolayı Ağaoğlu bu konferansa katılamamıştı. Buna rağmen Süreyya Ağaoğlu Kadın Avukatlar Federasyonunun ikinci başkanlığına seçilmişti.¹⁰⁷⁵ Süreyya Ağaoğlu, 1952 yılında Uluslararası Kadın Hukukçular Federasyonu’na katılmış ve İstanbul’da kongre toplanmasında etkili olmuştu.¹⁰⁷⁶

4.5.3. Türk hukukçu kadınların ev sahipliğinde uluslararası kadın hukukçular kongresi

Süreyya Ağaoğlu’nun hukukçu kimliği ile uluslararası alanda Türk kadınıni temsil etmekteydi. Ağaoğlu’nun çabalarıyla, Uluslararası Kadın Hukukçular Federasyonunun Kongresi İstanbul’da toplanmıştı. 15 Temmuz 1952’de gerçekleştirilen kongreye çok sayıda ülkeden kadın hukukçu katılmıştı.¹⁰⁷⁷ Kongrede kadın hakları görüşülmüştü.¹⁰⁷⁸

Uluslararası Kadın Hukukçular Federasyonu Kongresine ABD, Almanya, İtalya ve Filipinler gibi ülkelerden 40 delege ile 65 Türk kadın hukukçu katılmıştı. Açılıшта İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Fahrettin Kerim Gökay, Adalet Bakanı Rukneddin Nasuhoğlu, İstanbul Barosu Başkanı Abdulleb Kemal Yörük, Avukat Süreyya Ağaoğlu birer konuşma yapmıştı. Adalet Bakanı hukukçuların hak ve adalet vasıflarının yanında kadınların doğalarında yer alan şefkat duygularını da ilave edeceklerine inandığını söylemişti. Avukat Süreyya Ağaoğlu toplanma amaçlarını hukuk alanında kadının ortaya çıkardığı etkinin dünyayı güzel günlere götürme vasıtası olmasını istediklerini ifade etmişti.¹⁰⁷⁹

Genel kurulda Avukat Süreyya Ağaoğlu Uluslararası Kadın Hukukçular Federasyonu başkanlığına seçilirken eski başkan, Amerikalı Avukat Mrs Balas ve yine Amerikalı Hâkim Miss Allen fahri başkanlığa seçilmişti.¹⁰⁸⁰ Kongrede aile hukuku, ceza

¹⁰⁷⁴Aynı toplantıya İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Asistanlarından Sevinç Dıblan katılmıştı.

¹⁰⁷⁵....., (17 Ekim 1949). Süreyya Ağaoğlu Kadın Avukatlar Federasyonu İkinci Başkanlığına Seçildi, *Kadın Gazetesi*. S.138, s.1.

¹⁰⁷⁶Benazus, a.g.k., 289.

¹⁰⁷⁷Kongreye katılımcı ülke sayısını Cumhuriyet Gazetesi 28 ülke derken, Kadın Gazetesi bu sayıyı 48-50 olarak vermişti.

¹⁰⁷⁸....., (23 Haziran 1952). Beynelminel Kadın Avukatlar Kongresi, *Kadın Gazetesi*. S.278, s.1.

¹⁰⁷⁹....., (6 Temmuz 1952). Kadın Hukukçular Kongresi, *Cumhuriyet*. S. 10033, s.4.

¹⁰⁸⁰....., (14 Temmuz 1952). Dünya Kadın Hukukçular Kongresi, *Kadın Gazetesi*. S.281 s.1.

hukuku, suçlu çocuklar, Birleşmiş Milletler Adalet Divanı ve harp sonu meseleleri, hukuk tahsili, kadınların hukuki durumu başlıklarında kararlar alınmıştı. Kadının çalışması kararına erkeğin itiraz yetkisinin kanundan çıkarılması, evlilik birliği içerisinde edinilen malların karı kocanın ortak malı kabul edilmesi, bütün ülkelerde kadının siyasi ve medeni haklarını kısıtlayan hükümlerin kaldırılması, evli ve bekar kadınlara eşit haklar tanınması, karı-kocanın çocuklar üzerindeki haklarının eşit olduğunun kabul edilmesi gibi kadına eşitlik vadeden kararlar alınmıştı.¹⁰⁸¹

4.6. Kadınların Yer Aldığı Diğer Meslekler

4.6.1. Türkiye'nin ilk kadın subayları

Eski Türk devletlerinde kadınların asker olması toplumsal kodlarında var olan bir gerçektir ve göçebe toplumlar için bir zorunluluk sonucu ortaya çıkan bir yaşam biçimiydi. Nitekim destanlarda, kitabelerde, savaşçı kadınların varlığı, orduya komuta eden hatunların adları destanlaşarak günümüze kadar ulaşmıştı.¹⁰⁸²

Türk kadını, Balkan Savaşları'nda cephe gerisinde şifacı kimliği ile askerlerin yarasını sarmıştı. I. Dünya Savaşı sırasında kurulan Kadın İşçi Taburu ile ortaya çıkan iş gücü açığının kapatılması sağlanmıştı. Türk kadının elinde silah ile ateş hattında yer alması ise Millî Mücadele sırasında olmuştu. Silahını eline alan fedakâr Türk anası yavrusunu kimi zaman yanına alarak kimi zaman geride bırakarak, korkusuzca düşman karşısına çıkmıştı. Barış döneminde aldığı İstiklal Madalyası ise Türk kadınının en büyük gururu olmuştu.

Kadınların da her an savaşa hazır olması gerektiği yaşanan acı tecrübelerle görülmüştü. II. Dünya Savaşı sırasında dünyada, cephe gerisinde ve zaman zaman sıcak ateş hattında kadınlar da görev almıştı. Savaş sonrası dünyada kadının ordu içindeki görevini sürdürmesi ve bunun basına yansması Türkiye'de de kadının ordu içinde faal görev verilmesi gündeme gelmiş ve desteklenmişti. Türk kadınının ordu içinde “şerefli”

¹⁰⁸¹BCA 030.10.229.542.15.

¹⁰⁸²Kurtoğlu, a.g.k., 2021, 20.

yerini alması bir kamu hizmeti yanında toplumun bir parçası kabul edilen kadınların görevi olduğuna da inanılıyordu.¹⁰⁸³

Cumhuriyet Dönemi'nde, savaşın kanlı çarpışmaların hafızalarda tazeliğini koruduğu ve dünyanın bir kısmının mevcut statükodan pek de memnun olmadığı günlerde liselerde ve üniversitelerde askerliğe hazırlık dersi okutuluyordu. Bu derste, silahlı eğitimin yanında atış talimleri de yapılıyordu. Askerliğe hazırlık eğitimi erkek öğrencilerle birlikte kız öğrencilerin de katıldığı topyekûn bir savaşa hazırlık niteliğindeydi.¹⁰⁸⁴ İstanbul, Ankara ve İzmir'de 1948 yılında bir ay süreli açılan askeri kurslara yüzün üzerinde kız öğrenci katılmıştı. Kursta muharebe, nakliye, uçaksavar, levazım, hasta bakıcılık ve radar gibi daha çok geri hizmetler olarak tanımlanan alanlarda açılmıştı. Nakliye kursuna katılan ve araç kullanmayı öğrenen genç kızlara “*Askeri şoför*” ehliyeti verilmişti.

Bu eğitimlerin yanında savaşın sıcak nefesini hisseden o acı günleri hiç unutmayan Türk kadını, çocuklarını Millî Mücadele destanları ile büyütmüştü. Bu kadınlardan biri de İnci Arsan'ın annesiydi. İnci Arsan'ın annesinden dinledikleri onu, asker olma düşüncesine sevk etmişti. Bu düşüncesini yazdığı bir mektupla Genelkurmay Başkanlığı'na 1955 yılında iletmişti. İnci Arsan¹⁰⁸⁵, Türk Silahlı Kuvvetleri'ne erkek öğrencilerin yanında kız öğrencilerin de alınmasını istemişti. Ancak bu başvuru Genelkurmay Başkanlığı tarafından reddedilmişti. Daha sonra Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'in araya girmesiyle, konu Bakanlar Kurulu'na taşınmış ve olumlu karşılanmıştı. Kız öğrencilerin harp okullarına alınmasına yönelik yayınlanan yönetmelik ile Harp Okulu'na erkek subayların yanında kadın subayların da yetiştirilmesine 1955 yılında başlanmıştı.¹⁰⁸⁶

¹⁰⁸³H.C. (19 Temmuz 1955). Subay Olmak İsteyen Bir Kızımız, *Ulus*, S.11702, s.4.

¹⁰⁸⁴T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Teknik Dairesi Başkanlığı (14 Ağustos 1978). Millet Meclisi, D.5, T.2. S.101-109/07158, s.4.

¹⁰⁸⁵İnci Arsal'ın kabul edilmesinin ardından sağlık kontrollerini gerçekleştiren Esat Eğilmez, Arsal'ın Harp Okulu'na kabul sürecini Akis Dergisindeki köşesinde ele almıştı. Eğilmez Arsal'ın Harp Okuluna girmesine engel olacak bir sağlık sorunu çıkmasından endişe ettiğini söyledikten sonra şöyle devam etmişti; “*Mutad sıhhi kurul tetkiklerinin uzamasından müteessirdi. Biran önce işlerini bitirmek, formaliteleri tamamlamak ve tarihin irinden gelen muazzam bir ordunun lallarından kahraman erkek kardeşlerinin yanında yanını almak istiyordu, üniformanın hasretini çekiyordu. Kendisine sabırsızlanmamasını tavsiye ettik. Taptığı işin büyük bir inkılap olduğunu, bu ileri harekete önderlik ettiğini, Türk kadınına şerefli bir yol açmakta olduğunu anlattık.*”

¹⁰⁸⁶S.Hürkan (2016). *Türkiye'nin İlk Kadın Subayları*. Ankara: Sinemis Yayın Grup, s.2.

Millî Savunma Bakanlığı'na vekalet eden Fuat Köprülü, “*Orduya Muvazzaf Subay Olarak Yetiştirilecek Kızlar*” hakkında bir talimat yayınlamıştı. Bu talimatta, 1955 yılında Kara, Deniz ve Hava Harp okulları ile Askeri doktor, kimyager, eczacı, diş hekimi, öğretmen, yüksek mühendis ve mimar yetiştirilmek üzere üniversitelerin ilgili fakültelerine kız öğrenci alınacağı belirtilmişti. Kız öğrencilere “*Kadınlık bünyesine uymayan hareketler tatbik edilmeyeceği*” ifade edilerek; beden eğitimi, binicilik ve piyade eğitimi-ki atış dahil- uygulanamayacağı kararı alınmıştı.¹⁰⁸⁷ Bunun yanında erkek öğrencilerde aranan şartların yanında kız öğrenciler için sağlık açısından “*Nisai her türlü arızadan beri ve bakire olmak*” şartı getirilmişti. Bu ifadeler dönemin kadına bakış açısıyla paralellik oluştursa da cinsiyetçi bir yaklaşımı gözler önüne seriyordu.

Kız öğrencilerde aranan boy şartları da yaşa göre değişmekle birlikte 149-154 cm arası olması istenmişti.¹⁰⁸⁸ Kız öğrencilerle erkek öğrencilerin yatakhane, revir, ceza yeri, tuvalet ve banyoları ayrı olacaktı. Kız öğrenciler beden eğitimi, binicilik ve piyade eğitimi gibi programda “*Kadınlık bünyesine uymayan*” hareketleri yapmayacaklardı. Harp okullarında ve üniversitelerde Millî Savunma Bakanlığı adına okuyan kız öğrenciler okul içinde ve dışında disiplin, giyim ve yönetim konusunda gerekli kuralları yerine getireceklerdi. Kız öğrenciler, okul içinde yüzlerini, saçlarını ve tırnaklarını boyamaları ve koku kullanmaları yasaktı. Okul dışında kız öğrenciler şüphe çekici yerlerde dolaşamaz ve kendi yakını olmayan erkek arkadaşları ile gezemezdi.¹⁰⁸⁹ 1950'lerin dünyasında kadınları orduya kabul eden diğer ülkelerde, fizyolojik ve biyolojik farklardan dolayı özel bir statüde konumlandırılırken, 1955 yılında Türk Ordusu'na katılan kız öğrenciler dönemin değerleri göz önüne alınarak yapılan değişiklikler dışında mevcut yönetmeliğe uyum göstermeleri istenmişti.¹⁰⁹⁰

Kız öğrenciler, eğitimleri sonrası yurtiçi uçaksavar birlikleri, karargâh hizmeti, radar, personel, levazım, maliye, ordu donatım, muhabere, harita, kadın birlikleri kumandanı ve öğretmeni, mütercim atom, biyoloji, ve kimya birlikleri, yurtiçi çeşitli savunma hizmetleri, askeri kütüphanecilik ve dokümantasyon hizmetleri, doktor, kimyager, eczacı, diş hekimi, öğretmen, yüksek mühendis ve mimar olarak hizmet vereceklerdi.¹⁰⁹¹ Bu mesleklerin yanında asker hastanelerinde çalışmakta olan

¹⁰⁸⁷Hürkan, a.g.k., 2016, 3.

¹⁰⁸⁸Hürkan, a.g.k., 2016, 25.

¹⁰⁸⁹Hürkan, a.g.k., 2016, 29.

¹⁰⁹⁰Millet Meclisi Genel Sekreterliği (29 Ocak 1979). Cumhuriyet Senatosu, T.18. S.901, S.2258, s.5.

¹⁰⁹¹Millet Meclisi Genel Sekreterliği (29 Ocak 1979). Cumhuriyet Senatosu, T.18. S.901, S.2258, s.5.

hemşirelerin de askeri sınıfa dahil edilmesi gerektiği ortaya atılmıştı. Uzun yıllardır görev alan hemşirelere rütbe verilmemesi büyük bir eksiklik ve haksızlık olarak değerlendirilmişti. Yurt dışında ordu içindeki hiyerarşide yer alan teğmen, üst teğmen, yüzbaşı, binbaşı, yarbay ve albay hemşirelerin yarattıkları disiplin, emniyet, ciddiyet ve gururun Türk Ordusu içinde de oluşması gerektiğinin altı çizilmişti.¹⁰⁹²

Kara, Deniz ve Hava Harp Okullarına 1955 yılında 11 kız öğrenci muharip subay yetiştirmek üzere alınmıştı.¹⁰⁹³ Yardımcı sınıf olarak ifade edilen ve üniversitelerde Millî Savunma Bakanlığı adına okutulan kız öğrenci sayısı ise 17 idi.¹⁰⁹⁴ Türk Ordusu'nda 1955-1960 yılları arasında 130 kadın subay yetiştirilmişti. Türk kadının orduda edindiği görev sürekli olmamıştı. DP'nin iktidardan düşürülmesinden sonra yönetimi ele alanlar ordu içinde kadın görmek istememiş ve 1961 yılında Harp Okullarına kız öğrenci alımını durdurmuştu. Orduda yer alan kadın subayların da ayrılması yönünde bir atmosfer ortaya çıkmıştı.¹⁰⁹⁵ Buna rağmen 1970'lerin sonunda Türk Ordusu'nda 25 Kara, 8 Deniz ve 25 Hava Subayı olan kadın görev yapmaktaydı.¹⁰⁹⁶

Türk Ordusu içinde her ne kadar küçük bir azınlık da olsa kadın subaylar bir döneme damgasını vurmuştu. Elbette burada Cumhuriyetin ilk yıllarında görülen erkek hegemonyası altında cinsiyet eşit(siz)liğinin izleri görülmekteydi. Öncelikle, her ne kadar Eski Türklerde kadınların da savaşçı özellikleri bilinse de savaş sanatı erkek ile özdeşleşen bir meslekti. Kadınların bu alana girmeleri ile erkeklerle aralarında bir üstünlük mücadelesine dönüşme ihtimali gündeme getiriyordu. Kadında aranan bekaret, arkadaşlık ilişkilerinin çerçevesi toplumun yüklediği misyonlar arasındaydı. Kadının feminen yanının yadsındığı askerlik teşkilatı içinde yalnızca askeri kıyafetin kimi parçalarında kadın kendini gösterebilmişti. Kadınların günlük askeri üniformalarında erkeklerden farklı olarak yalnızca etek giyiyorlardı. Bunun yanında kadınların merasim kıyafetlerinde yine etekle birlikte ipek kadife fiyonk, kravat ya da papyon yerine konulan bir parça kullanılıyordu. Dönemin önemli dergilerinden biri olan *Akis*'te askeri kıyafetlerin çizimlerle tanıtıldığı haberde, Deniz Kuvvetleri'nde görev yapan kadın

¹⁰⁹²E.Eğilmez (27 Ağustos 1955). Orduda Türk Kadını, *Akis*. S.68, s.30.

¹⁰⁹³Kara Harp Okuluna 3; Deniz Harp Okuluna 2 Hava Harp Okuluna 6 kız öğrenci alınmıştı.

¹⁰⁹⁴T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Teknik Dairesi Başkanlığı (14 Ağustos 1978). Millet Meclisi, D.5, T.2. S.101-109/07158, s. 4.

¹⁰⁹⁵Hürkan, **a.g.k.**, 2016, s.22.

¹⁰⁹⁶Millet Meclisi Genel Sekreterliği (29 Ocak 1979). Cumhuriyet Senatosu, T.18. S.901, S.2258, s.5.

amirallerin altına “*Eteklikli Amiraller*” ifadesi yer almıştı.¹⁰⁹⁷ Bu mevcut durumu açıklamakla birlikte alaycı bir serzenişi de barındırmaktaydı. (EK-15)

O günlerin tanığı, ordunun kadın subayların anılarında o dönem askerlik teşkilatı içinde yaşadıkları kabullenme süreçlerini paylaşmışlardı. “Eteklikli amiral” adaylarından biri olan İlgi Yener, Deniz Harp Okulu’ndaki günleri oldukça çetin geçmişti. Denizcilikte bir kadının bulunması uğursuzluk sayıldığından kimi hocaları tarafından okuldan ayrılması yönünde yumuşak ifadelerle uyarılmıştı. Hatta Mustafa Kemal Atatürk’ün son günlerini geçirdiği Savarona Yatı’na da alınmamıştı. İlgi Yener, bu olumsuz yaklaşımlara rağmen okulundan mezun olmuş ve Ankara’da Deniz Kuvvetleri Komutanlığı’nda göreve başlamıştı. İlgi Yener, gebeliğinin son günlerine kadar görevi başında bulunmuş ve doğumdan hemen sonra İzmir Güney Deniz Saha Komutanlığı’na atanarak çalışan tüm anneler gibi iki görevini de başarıyla sürdürmüştü.¹⁰⁹⁸

Yardımcı Hizmetler sınıfında görev almak üzere orduya kabul edilenlerden biri Türkiye’nin ilk kadın doktor subayı Ülkü Sema Aran idi. Aran, 1956-1957 Şubat döneminde teğmen rütbesiyle orduya katılmıştı. Bir asker kızı olan Ülkü Sema Aran, taşıdığı rütbenin kendisine gurur verdiğini ifade etmişti. İlk kadın doktor subay olan Aran, bir senelik stajı sonunda ve uzmanlığını tamamlamadan dört yıl boyunca kıta hizmeti yapacaktı. Kıta hizmetini yurdun her köşesinde yapmaya hazır olduğunu belirten Ülkü Sema Aran, bir asker kızı olduğunun altını çizmiş ve yurdun her köşesinde fark gözetmeksizin görev yapmaya hazır olduğunu söylemişti. Bununla birlikte üniforması ile yaptığı ziyaretlerde kimi arkadaşları tarafından yadırgandığını ifade eden Aran, bu durumdan üzüntü duyduğunu belirtmişti. Ülkü Sema Aran’ın mezun olduğu dönemde Askeri Tıp Okulu’nda birinci sınıfta 3, ikinci sınıfta 5 kız öğrenci eğitim görmekteydi.¹⁰⁹⁹

4.6.2. Bankacılık alanında kadın

Tanzimat Dönemi’ne uzanan bankacılık sektöründe, Cumhuriyet Dönemi’nde yerli sermayenin yetersizliği, dünyada ortaya çıkan ekonomik buhran gibi nedenlerle devlet eliyle birçok yatırım yapılmıştır. İttihat ve Terakki Dönemi’nde başlatılan mili sermayeye dayalı banka örnekleri 1923’den sonra da görülmüştür. 1945-1960 yıllarına geldiğimizde,

¹⁰⁹⁷, (16 Şubat 1957). Askerlik-Kıyafetler, *Akis*. S.145, s.23.

¹⁰⁹⁸ Hürkan, **a.g.k.**, 2016, 60.

¹⁰⁹⁹, (16 Mart 1957). Türk Ordusunun İlk Kadın Dr. Subayı, *Kadın Gazetesi*. S.445, s.1.

II. Dünya Savaşı sonrasında dünyada değişen konjonktür ve Türkiye'nin izlediği politik yönelim doğrultusunda özel bankaların yoğunlaştığı bir dönem olmuştur. Özellikle iş hacminin ve ödemelerin hızla artması bankalara olan ihtiyacı arttırmıştı.¹¹⁰⁰

İncelediğimiz dönemde ülke içinde faaliyet gösteren bankalarda çok kadın çalışan olduğu bilinmektedir. Dönemin meslek eğitimi kapsamında faaliyet gösteren okullar bankacılık sektörüne personel sağlamıştı ve kadınlar, bankacılık alanında çalışma imkânı bulmuştu. Resimli Hayat Dergisi'nin sayfalarına taşıdığı Yapı ve Kredi Bankası'nda veznedar dışında tüm çalışanların kadın olduğu haberi yapılmıştı. Bankanın Galatasaray Şubesi, kadınların incelik ve nezaketlerini yansıttığı bir banka olduğu vurgulanırken bu durumun müşteriler üzerinde olumlu bir etki bıraktığı da belirtilmişti. Dergi, kadınları çalışma hayatından uzaklaştırmak isteyen bir güruha karşı kadınların hak ve ehliyetini her alanda olduğu gibi bankacılık alanında da kanıtladığının altı çizilmiş ve kadının toplumsal hayatın gerekli, faydalı ve ayrılmaz bir parçası olduğu vurgulanmıştı.¹¹⁰¹

1950'li yıllarda kadınlar banka yönetim hiyerarşisinde müdürlüğe yükselme şansı yakalamıştı. T. Emlak Kredi Bankası, İstanbul Şubesi'nin 2. Müdürü olan Feride Sağcan bu kadınlardan biriydi. Ticaret lisesi mezunu olan Sağcan, yirmi yılı aşkın bir zaman bankacılık sektöründe faaliyet göstermekteydi. Feride Sağcan'ın başarılı bir bankacı olduğu haber yapılırken aynı zamanda kadın ile özdeşleşen vasıfların da bankacılık alanına taşındığı belirtilmişti Sağcan'ın çalışma arkadaşlarına karşı bir yöneticiden ziyade bir yol gösterici olduğu, bir anne, bir abla gibi çalışanlara yaklaştığı ifade edilmişti. Feride Sağcan, bir bankacı gözüyle Türk kadın tasavvurunun nasıl olduğu sorulduğunda, Türk kadınının “*Fikir bakımından kıymetli hazinelere sahip olmasını*” isterken kadının yapıcı ve yönetici yeteneklerini de ortaya koymasını arzu ettiğini söylemişti. Sağcan, kadınların duygularını kontrol etmesini başarabilmesi halinde daha verimli sonuçlar alacaklarına inanıyordu. Kadının duygu kontrolünde erkekler kadar başarılı olamamasını ise kadının “*Analık hasletlerinden*” kaynaklandığını ileri sürüyordu. Bunun yanında Feride Sağcan, 1950'lerin dünyasında toplumun kadına yaklaşımını şu sözlerle ortaya koyuyordu; “*Ya bizim her hadisemize kadın olduğumuz için kıymet vermiyen zümreye ne dersiniz?... Biz kadınlar erkekler gibi, vazifemizi müdrik olduğumuz halde ve daha çok sistemli çalıştığımız halde her şeyde geri kalıyoruz. Buna hiç tahammül edemiyorum. Ya bizler*

¹¹⁰⁰İ.Parasız (1998). Türkiye’de Bankacılığın Tarihsel Gelişimi, *75 Yılda Paranın Serüveni*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, s.110.

¹¹⁰¹....., (Haziran 1952). Kadınların İdare Ettiği Bir Banka Ajansı, *Resimli Hayat*. S.2, s.24.

*kendimizi gösteremiyoruz veyahut cemiyet bizlere tam manası ile yerimizi vermiyor”*¹¹⁰² diyerek çalışma hayatında yaşadığı sorunları dile getirmişti. Feride Sağcan yaşadığı dönem içinde kadınların ulaşabildikleri önemli bir mevkide bulunuyordu. Sağcan, yaşadığı ve karşılaştığı/tanık olduğu olaylardan yola çıkarak toplumun kadının “*ehliyetini*” görmek istemediğini, yıllardır ötelenen kadın cinsinin yöneten konuma gelse bile yerleşik toplumsal kaideler çerçevesinde hak ettiği değerin verilmemesinden yakınıyordu. Sağcan’a göre, yapılan işe değil kimin yaptığına bakan zihniyet güçlü oldukça hiçbir zaman başarı kazanılamayacağını ifade ediyordu. Kadına karşı toplumun bakışı ve kadının kendini ispat etme isteği özellikle çalışan kadınlar arasında fark edilmekteydi. 1950’ler bu düşüncelerin mayalanma dönemi olacaktı. Cemiyetin kadınlara tam manasıyla yerini vermediğine olan inanç, kadınların cemiyeti içinde yerini alma mücadelesine dönüşecekti.

4.6.3. Şoförlük mesleğinde kadın

Kamusal alanda kadına biçilen misyona uygun olmayan kimi mesleklerde nadir de olsa kadınlara rastlanabiliyordu. Kadının işçi, doktor, öğretmen hatta asker bile olduğu dönemde ailenin geçimini sağlamak adına araç kullanmak-şoförlük yapmak sık rastlanan bir durum değildi. Ancak kadınların bu alanda adım atması yine 1950’li yıllarda ortaya çıkmıştı.¹¹⁰³ Bu alanda çığır açan isim Hacer Öçsu idi. (EK-16) Hacer Öçsu’nun şoförlüğü bir meslek olarak yapması Türk sinemasına ilham kaynağı olmuştu ve “*Şoför Nebahat*” adlı film yapılmıştı.

İstanbul’lu bir ailenin kızı olan Öçsu, küçük yaştan itibaren araçlarla iç içe olmuş ve otomobil kullanmayı öğrenmişti. Eşinin işi dolayısıyla ülkenin farklı şehirlerinde bulunan Öçsu ailesinin geçimine katkıda bulunmak adına Ankara’da 1949 yılında taksiciliğe başlamıştı. Özel araçların çoğalması ile dolmuşçuluğa geçiş yapan Öçsu, iş arkadaşları arasında “*Hacer Yenge*” olarak bilinmekteydi.¹¹⁰⁴ Mesleğe ilk başladığında polis memurları ve meslektaşları tarafından yadırgandığını ifade eden Öçsu, zamanla kabullenilmiş ve örnek bir şoför olarak gösterilmişti. Dört çocuk annesi olan Öçsu,

¹¹⁰², (24 Aralık 1955). Kadın Bankacılarımız, *Kadın Gazetesi*. S.414, s.1.

¹¹⁰³ Otomobil yarışçısı kadın Samiye Morkaya’dır. Ancak bunu bir meslek haline gelmesi Hacer Öçsu ile olmuştur. Bkz. Benazus, *a.g.k.*, 215.

¹¹⁰⁴, (18 Eylül 1954). Çalışan Kadınlar, *Akis*. s.22.

çalışma hayatı içinde çocuklarını ihmal etmemeye gayret etmişti, anne sorumluluğu ile çalışma hayatının zorluklarını harmanlayabilmişti.¹¹⁰⁵

4.6.4. Santral memurluğu: kadın işi

Teknolojinin gelişmesine paralel olarak iletişim araçları her dönem gelişerek farklılık göstermektedir. 1950'lerin dünyasında telefon hızlı ve önemli bir iletişim aracı olmuştur. Döneminin en hızlı iletişim araçlarında olan telefon aynı zamanda kısıtlı bir alanda hizmet sağlamıştı. 1953 yılında Türkiye'de 285 şehir ve kasaba ile dünyada 21 ülke ile iletişim sağlanabiliyordu. Bu konuşmaların yapılabilmesi ise santral memurları aracılığı ile gerçekleşmekteydi. İstanbul şehirler arası santrali telefon müdürlüğünde bu görevi 190 kadın yerine getiriyordu. Santral odası kız lisesine benzetilirken, görevli memurlardan *kadına yakışır* nazik bir dil kullanmaları bekleniyordu. Altı saatlik mesai diliminde karşılaşılan olumlu ya da olumsuz her konuşmada itidalli bir dil kullanılması gerektiğinin altı çiziliyor ve cinsiyetçi bir yaklaşımla bu konuda kadının üstün olduğu ve santral memurluğunun bir kadın işi olduğuna inanılıyordu.¹¹⁰⁶

¹¹⁰⁵, (Ekim 1953). Dolmuşçu Abla, *Resimli Hayat*. S.18, s. 22.

¹¹⁰⁶, (Mayıs 1953). Santrallik Kadın Mesleği: Şehirler Arası, *Resimli Hayat*. S.13, s.26.

SONUÇ

Fransız Devrimi ortaya koyduğu ilkelerle sadece siyasi alanda değil, toplumsal değişimlerin de tetikleyicisi olmuştu. Eşitlik ilkesi bağlamında, devrim sürecinde erkeklerle birlikte mücadele veren kadınlar, devrimin sonrasında haklarını aramak adına gösteriler düzenlemişti. Paris'ten önce Avrupa'ya sonra dünyaya yayılan bu olay feminizm ya da kadın hareketi olarak adlandırıldı. Kadınların siyasi hak mücadelesi ise İngiltere'de süfrajetler tarafından gerçekleştirildi.

Dönemin dünya kadınları da imkanlar doğrultusunda hak arama yarışını başlattı. On dokuzuncu yüzyılda Osmanlı topraklarında yaşayan kadınlar da bu mücadelede kendilerine yer açtı. On dokuzuncu yüzyıl öncesinde daha çok üst sınıfa mensup ailelerin çocukları özellikle kız çocukları için mümkün olan eğitim hayatı bu tarihten sonra kademeli de olsa önce İstanbul'da daha sonra taşrada olmak üzere ülke sathına yayıldı. Eğitim hem kadınların hem de ülkelerin kaderini değiştiren tılsımlı bir değerkdi. Bu nedenle rüştiye, idadi ve dönemin Osmanlısında en üst-yüksek eğitim kurumu olan Darülfünun kapılarının kadınlara açılması, bu topraklarda yavaş ancak emin adımlarla kadının kamusal alanda yer edinmesi sağladı.

Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet Türkiye'sine aktarılan eğitimli kadın sayısı sınırlıydı. Ancak bu kadınlar ülkenin yazgısını değiştirmede, ardından gelecek kuşaklar için küçük ama anlamlı girişimlerde bulunmuşlardır. Millî Mücadelede erkekleri ile birlikte ateş hattında bulunan kadınlar halk tarafından barış zamanında Meclis'te temsilci olarak bulunma onuru ile taltif edilmişlerdi. Ancak halkın gösterdiği bu yücelik ne yazık ki dönemin Meclis'inde kabul görmeyecekti. Mustafa Kemal Atatürk kadınları Meclis'te görmek istiyordu. Ancak dönemin Meclis üyesi “erkekler” yalnızca meslektaş olarak Meclis sıralarını paylaşmayı değil aynı zamanda ziyaretçi olarak bile kadın görmeye tahammül edememişlerdi ve Latife Hanımın yüzüne bakamamışlardı. Toplumun aynası olan Meclis kadına haklar tanımada cömert değildi. Ama kadınlar kararlıydı. Parti kurmakta, doktor, avukat ya da öğretmen olmakta kadının annelik ve kadınlık görevleriyle birlikte yürütebileceği, mücadele edebileceği alanlar açacaktı. Evet, kadınların annelik ve kadın olmaktan doğan fedakâr, feragatli ve hangi işi yaparsa yapsın evde ev kadını ve anne olma zorunluluğu vardı. Kurucu kadro bu misyonu ona yüklemişti. Çünkü toplum da bu görüşe sahipti ve kadınlar ise hiç sorgulamadan bu misyonu içselleştirmişti. İktidar değiştiğinde de toplumsal haklar değişmediğinden bu zihniyet bir

süre daha devam edecekti. Kadınların bu konudaki düşünceleri dönemin basınına yansıyan yazı, haber ve anketlerde görülür. Çalışan kadınlardan neredeyse hepsi çalışma hayatı ile ev işlerinin birlikte yürütülmesini kabul etmiştir. Dönemin kadınına biçilen rol, ulus-devlet anlayışındaki eril rollerin karşısındaki dişil rollerdi. Kadın fedakârlık, feragat, anaçlık ile toplumda var oluyordu. Bu bağlamda hemşirelik, öğretmenlik gibi meslekler kadınların rollerine uygun olan ve tercih etmesi beklenen meslekler oluyordu. Dahası seçme ve seçilme hakkını alarak 1935 yılında Meclis’e girme hakkı kazanan kadınlar, incelediğimiz dönemde toplumun biçtiği misyon çerçevesinde konuşmalar yaparken bazı kadın vekiller kürsü hakkını kullanmadan evine-işine dönmüştü. Bu durum aslında kadının siyasete olan ilgisini yansıtmaları açısından manidardır. Nitekim 1923-1924 yıllarında başarısız partileşme girişiminin ardından kadınlar 1950’lerin sonunda yeniden siyasi oluşum içinde yer alarak partileşme çabası içine girdiğinde, onlara en büyük tepki yine bir kadın kuruluşunun temsilcilerinden gelecekti.

Kadınlar, geleneksel rollerini kabullense de bu dönem değişim ve dönüşüm yıllarıydı. Kelebek etkisi gibi değişim ve dönüşüm hemen her alanda kendisini gösterecekti. Bunun pek çok kanalı vardı. Sinema, radyo, gazete ve dergiler hem hayali hem de gerçek dünyanın panoramasını halka sunuyordu. Kadınlar ise bu mecradan istediklerini alarak yollarına devam ediyordu. Paris modasının etkisiyle etek boyları kısalıyor, Amerikan basınından iktibas edilen haberlerle diyet ve güzellik reçeteleri ülke kadınına zerk ediliyordu. Bu hayat tarzı daha çok şehirli ve üst-orta sınıf kadının hayatını etkilese de canlı bir organizma gibi toplum bu etkinin dışında kalamıyordu. Bu ise geleneksel kodların yeniden yazılmasına bir vesile oluyordu.

İstatistiksel veriler ışığında şu söylenebilir ki kadınlar küçük adımlarla da olsa hem eğitim kademelerinde hem de iş sahasında 1950’den 1960’a kadar geçen süreçte ilerleyecekti. Askerlik gibi kurumsal anlamda yalnızca erkelere ait olan (sağlık alanında hizmet veren hemşirelere herhangi bir rütbe vermeyen) bir kurum 1950’li yılların ortasında kapılarını “Kız öğrencilere” açmıştı. Bir kesim tarafından hoş görüyle karşılanırsa da bir kesim tarafından ordudan uzaklaştırılmak istenen kadınlar direnecekti. Türkiye’nin ilk kadın subayları, erkekler ile özdeşim kurulan bir sahada, 1950’lerde rütbelerini alacaktı.

Çalışmamızda Tanzimat’tan Cumhuriyet Türkiye’sinin çok partili yıllarına kadar kadının geçirdiği değişim ve dönüşüm incelenmiştir. Yüz yıl önce eğitim basamaklarına

girmeye hak tanınan kadınların kızları ve torunları, II. Meşrutiyet yıllarında siyasi ve toplumsal sorunları kendine görev edinmişti. Millî Mücadele yıllarından Cumhuriyetin kuruluş sürecinde hem siyasi parti kurma hem de eğitim basamaklarının en üst kurumlarında yerini almıştı. Bu durum kamusal alanda varlığını da pekiştirmede araç olmuştu. Her ne kadar geleneksel rollerin devamı beklense de süreç içinde kadın değişiyordu. Ancak şu rahatlıkla söylenebilir ki 1945-1960 yılları arasında savaş sonrası ortaya çıkan atmosfer, iktidarın değişimi, ülkede ABD başta olmak üzere Batı menşei kaynaklar toplumun ve dolayısıyla kadının bakış açısını ve kadına bakış açısının değiştiği yıllardı.

Ayşegül Yaraman ile Ezgi Sarıtaş ve Yelda Şahin bu dönemi durgunluk dönemi olarak ifade etmektedir. Bize göre ise bu dönem bir mayalama dönemidir. Evet kadın karar mekanizması içinde değildir, toplumun bir kesimi kadını sokakta dahi görmek istememektedir. Ancak bunlara rağmen kadın ilk aşamada kamusal alanda genişleme eğilimindedir. Dönemin eğitim istatistiğine baktığımızda kız çocuklarının okullaşma oranı sınırlı da olsa artış eğilimi göstermektedir. Eğitim kademelerinde yer alanlar 1960'lı yıllarda çalışma hayatının içindeki kadının yerinin genişlemesinin önünü açmıştı. Bunun yanında, DP iktidarının Batı Bloku içinde Türkiye'nin yerini sağlamlaştırması ve Amerikan kültürünün çeşitli kanallarla ülkeye girmesi toplumsal dönüşümü de sağlamıştı. Bu süreçte kadın da payına düşeni almış ve geleneksel rolünü sorgulama sürecini başlatmıştı. Mayalanma sürecinin önemli unsurları, Türkiye'deki ikinci feminist dalganın temel dayanaklarını oluşturacaktı.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi [BCA], 010.09.287.879.29.

BCA, 030.18.01.02.126.67.9.

BCA, 030.19.01.02 116.35.19.

BCA, 030.01.6.31.10.

BCA, 030.10.179.236.13.

BCA, 030.10.229.542.15.

BCA, 030.11.1.243.6.1.

BCA, 030.18.01.132.38.14.

BCA, 030.18.01.133.78.18.

BCA, 030.18.01.134.114.1.

BCA, 080.18.01.128.15.7.

BCA, 30.11.1.137.9.20.

BCA, 30.18.01.133.64.11.

BCA, 490.01.1016.918.2

BCA, 030.18.01.02.193.73.16.

BCA, 030.18.01.153.53.15.

BCA, 490.01.454.871.

BCA, 490.01.9.46.

BCA, 490.01.163.649.

BCA, 490.01.222.876.

Gale Archives, 867.22/3-1445 CS/R

https://go.gale.com/ps/retrieve.do?tabID=Manuscripts&resultListType=RESULT_LIST&searchResultsType=SingleTab&hitCount=1&searchType=BasicSearchForm&currentPosition=1&docId=GALE%7CSC5111591915&docType=Manuscript&sort=Relevance&contentSegment=GDSC221&prodId=GDSC&pageNum=1&contentSet=GALE%7CS

[C5111591915&searchId=R7&userGroupName=cumhurb&inPS=true](https://www.cumhuriyet.gov.tr/cumhuriyet/arsivi/5111591915&searchId=R7&userGroupName=cumhurb&inPS=true) (Erişim Tarihi 08.06.2021)

Kadın Eserleri Kütüphanesi, Müfide İlhan Özel Arşivi.

Belgesel Nitelikli Kaynaklar

CHP Yedinci Büyük Kurultayı.

Cumhuriyet Halk Partisi [CHP] (1935). *CHP Programı*. Ankara: Ulus Basımevi.

Cumhuriyet Halk Partisi [CHP] (1943). *CHP Programı*. Ankara: Zerbamat Basımevi.

Cumhuriyetçi Millet Partisi [CMP]. *Ana nizamname ve programı*. Ankara: Türkiye Matbaacılık ve Gazetecilik A.O. Yeni Matbaa.

Demokrat Parti Programı [DP] (1946).

Demokrat Parti Tüzük ve Program (1952). Ankara: Güneş Matbaası.

Devlet İstatistik Enstitüsü (1967). *Milli Eğitim Hareketleri, 1927-1960*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Hürriyet Partisi (1956). *Hürriyet Partisi Ana Nizamnamesi ve Programı*. Ankara: Örnek Matbaası.

Millet Meclisi Genel Sekreterliği (29 Ocak 1979). Cumhuriyet Senatosu, T.18. S.901, S: 2258, 5.

Millet Partisi. (1948). *Program ve Tüzükler*. Ankara: Sakarya Basımevi.

Milli Eğitim Bakanlığı (1990a). *Üçüncü Milli Eğitim Şûrası*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Milli Eğitim Bakanlığı (1990b). *Dördüncü Milli Eğitim Şûrası*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Milli Eğitim Bakanlığı (1990c). *Beşinci Milli Eğitim Şûrası*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Milli Eğitim Bakanlığı (1990d). *Altıncı Milli Eğitim Şûrası*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Resmî Gazete

- T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1967). *2 Milli Eğitim Hareketleri (1927-1966)*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası. Yayın No: 517.
- T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (Tarihsiz). *23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı*. Yayın No: 452, 199-287.
- T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1950). *21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı*. Ankara: Yayın No: 286, 65, 3-278.
- T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1961a). *22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı*. İstanbul: Yayın No: 410, 101-259.
- T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1961b). *23 Ekim 1955 Genel Nüfus Sayımı*. İstanbul: Yayın No: 399, 67, 3-278
- T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Teknik Dairesi Başkanlığı (14 Ağustos 1978). Millet Meclisi, D.5, T.2. S: 101-109/07158, 4.
- TBMM Tutanak Dergisi
- TBMM Zabıt Ceridesi
- Türkiye Büyük Millet Meclisi [TBMM] (1931). *CHF Nizamnamesi ve Parti Programı*. Ankara: TBMM Matbaası.

Sürelî Yayınlar

- Abadan, N. (Ekim 1946). Kadının Çalışma Alanı, *Çalışma*. 27-28.
- Abadan, N. (Şubat 1947). Çalışan Kadın ve Evlilik, *Çalışma*. 14-17.
- Abadan, Y. (3 Temmuz 1954). Amerika’da Kültür ve Eğitim, *Akis*. 8, 24.
- Adıvar, H.E. (6 Eylül 1948). Kadınlara Dair. *Kadın Gazetesi*. 80, 1.
- Ağaoğlu, A. (6 Birincikanun 1934). Türk Kadınına Verilen Seçme ve Seçilme Hakkı, *Cumhuriyet.*, 3794, 3.
- Akçay, İ. (Ocak-Şubat 1960). Sosyal Hayatta Annenin ve Çocuğun Himayesi, *Çalışma*. 1, 4, 1-8.
- Apaydın, B. (14 Mart 1952). Ailede Kadının Hürriyeti Var mıdır? *Misafir*. S.1, s.12.
- Aruoba, M. (5 Ocak 1956). İnsan Kadın. *Zafer*. S.2297, s.3.

- Aruoba, M. (Mayıs 1946). İşçi Ana, *Çalışma*. s.64-65.
- Atay, F.R. (26 Kasım 1951). Kurultay, *Ulus*. S.10928, s.1.
- Atay, F.R. (29 Nisan 1935). Kadınlar Kurultayı, *Ulus*. s.1.
- Atuf, N. (16 Haziran 1332). Maarifimiz Hakkında, *Türk Yurdu*. C.5, S. 112, s.118.
- Banu, H. (16 Mart 1948). Amerikada Kadın Yazarlar, *Hanımeli*. S.3, s.16.
- Bildik, C. (2 Mayıs 1950). Evlenmek Bahsinde, *Akşam*. S.11335, s.5.
- Bilginer, R. (18 Ocak 1958). Kadın Partisi, *Kadın Gazetesi*. S.489, s.2.
- Candan, J. (14 Mayıs 1959). Enstitülerimiz, *Akis*. S.254, s.31.
- Cartier, R. (Şubat 1953). Amerikalı Kadınların Bahtsız Tarafları, (Çev. R.Cumalıoğlu), *Resimli Hayat*. S.10, s.8.
- Cevdet, A. (1 Ağustos 1327). Kadınlarda Gayey-i Hayat. *İçtihad*, S.28, s.799.
- Cevizli, İ. (3 Ocak 1955). Kadın ve Moda Sahifesi, *İkimiz*. S.3, s.63.
- Daver, A. (7 Birincikanun 1934). Türk Kadını Büyük Millet Meclisinde, *Cumhuriyet*. S. 3795, s.1.
- Derviş, S. (22 Nisan 1935). Kanun Huzurunda Kadın Erkek Müsavi Midir?, *Cumhuriyet*. S.3926, s.5.
- Dinçer, C. (Temmuz 1946). Kadın İşçilerimiz Kreş ve Çocuk Yuvası İhtiyacımız, *Çalışma*. s.21-23.
- Egeli, M.H. (Ocak 1948). Kadın Davamız. *Hanımeli*. S.1, s.3.
- Eğilmez, E. (27 Ağustos 1955). Orduda Türk Kadını, *Akis*. S.68.
- Fenik, M.F. (3 Temmuz 1950). Tezatlarla Dolu Perişan Nutuk, *Zafer*. S.428, s.1.
- Fındıkoğlu, F. (Temmuz 1946). Fransa'da Ev İdaresi Tedrisatı Hakkında Yeni Fikirler ve İstanbul Ev Hizmetleri Kursu, *Çalışma*. s.7.
- Gülşen, M. (12 Mayıs 1956). Mahkeme Kordonlarında, *Kadın Gazetesi*. S.428, s.2.
- Günel, S. (Aralık 1946). Kadının Çalışma Hayatı, *Çalışma*. s.55-57.
- H.C. (19 Temmuz 1955). Subay Olmak İsteyen Bir Kızımız, *Ulus*. s.11702, s.4.
- Hakçıl, H. (13 Ocak 1957). Umacılar, *Kadın Gazetesi*, 13 Ocak 1957, S.440, s.1.

- Hekimoğlu, M. (Şubat 1953). Modayı Pariste Aramayınız!, *Resimli Hayat*. Şubat 1953, S.10, s.24.
- İlgaz, H. (10 Temmuz 1950). CHP Sekizinci Kurultayından İntibalar, *Kadın Gazetesi*. S.176, s.1.
- İlgaz, H. (11 Nisan 1959). Köylerde Evlilik Problemi, *Kadın Gazetesi*. S.553, s.2.
- İlgaz, H. (14 Nisan 1952). Ev Hizmetleri Kursu, *Kadın Gazetesi*. s.2.
- İlgaz, H. (21 Mart 1959). Amerika’da Hastabakıcılık, *Kadın Gazetesi*. S.550, s. 2.
- İrmak, S. (Ekim 1946). Ev Hizmetleri ve Cemiyetimiz, *Çalışma*. S.11, s.1-2.
- İlhan, B. (6 Temmuz 1947). Hemşirelik Mesleğinde Yeni Bir Gelişme, *Ulus*. s.2.
- İlhan, M. (12 Ekim 1957). Eski Günler, *Kadın Gazetesi*. S.475, s.4.
- Karanakçı, S. (Nisan 1946). Tarlada Çalışan Kadının Himayesi, *Çalışma*. s.23.
- Kazak, B. (Mayıs 1952). Bu, Dünya Çapında Bir Başarıdır, *Kadın Dünyası*. S.1, s.18.
- Kazak, B. (Mayıs 1952). Paris Moda Akademisi, *Kadın Dünyası*. S.1, s.17.
- Kılıçzade Hakkı. (6 Şubat 1329). Tamamen Hallolunmadıkça Bitmeyecek Bir Mesele. *İştiḥad*. No: 92-3, s.2067.
- Kılıçzade Hakkı. (7 Mart 1328). Pek Uyanık Bir Uyku. *İştiḥad*. S.57, s.1262.
- Kip, K. (1952). Hastabakıcılık, *Misafir*. S.2, s.28.
- Küçükaksoy, B. (19 Haziran 1950). Kadın Seçmenler Ne İstiyor?, *Kadın Gazetesi*. S.178, s.1.
- L.U. (3 Kasım 1956). Sallansak Ta, *Akis*. S.130, s.27.
- Latife, F. (16 Kanunusani 1329). İştiḥad’daki Hezeyanlar, *Sebilür’Reşad*. C.11. S.281
- Minnetoğlu, İ. (27 Haziran 1955). Saadet ve Huzur Yuvadadır, *Evim*. S.7, s.25.
- Nadi, D. (8 Ocak 1945). Ankara’dan Notlar, *Cumhuriyet*. S.8043, s.3.
- Nadi, D. (28 Temmuz 1954). Kurultay Notları, *Cumhuriyet*. S.10775, s.7.
- Nadi, N. (18 Kasım 1947). Parti ve Memleket İçin En Büyük Tehlike, *Cumhuriyet*. S.83531, s.1.
- Nadi, N. (17 Ekim 1951). Kurultaydan İntibalar, *Cumhuriyet*. S.9772, s.1.

- Nadi, N. (21 Ekim 1951). Kapanış, *Cumhuriyet*. S.9776, s.1.
- Nadi, Y. (4 Nisan 1930). Kadınların İntihap Hakkı, *Cumhuriyet*. S.21231, s.1.
- Nadi, Y. (20 Nisan 1935). Arsiulusal Kadın Birliği Kongresi Dolayısıyla: Kadın!, *Cumhuriyet*. S.3924, s.1.
- Nami, K. (23 Mart 1329). Halk Nazarında Bir Mesele, *Türk Yurdu*. C.2, S.36, s.206.
- Ogan, M.R, (24 Kasım 1950). Ahlak Davamız, *Büyük Doğu Dergisi*. S.36, s.6.
- Orhon, O.S. (6 Eylül 1954). Güzellik Kraliçelerine!, *Zafer*, s.2.
- Oruz, İ.H. (25 Aralık 1950). Tezer Taşkıran'ın İstifası, *Kadın Gazetesi*. S.200, s.1.
- Oruz, İ.H. (24 Nisan 1954). Kadınların Seçilmesine Dair, *Kadın Gazetesi*. S.372, s.1.
- Oruz, İ.H. (23 Haziran 1956). Çarşaf Yasağı, *Kadın Gazetesi*. S.426, s.1.
- Oruz, İ.H. (2 Kasım 1957). Kadınlarla Seçim, *Kadın Gazetesi*. S.478, s.1.
- Oruz, İ.H. (30 Kasım 1957). Kadın Hakları, *Kadın Gazetesi*. S.483, s.2.
- Oruz, İ.H. (1 Şubat 1958). Bir Sosyal Hemşire ile Karşılaştım, *Kadın Gazetesi*. S.491, s.1.
- Oruz, İ.H. (16 Mayıs 1959). Anneler Gününün Düşündürdükleri, *Kadın Gazetesi*. S.558, s.1.
- Özgen, M. (29 Aralık 1956). Kadının Ailedeki Rolü. *Kadın Gazetesi*. S.439, s.4.
- Parla, P. (12 Haziran 1954). Amerikada Kadın Kulüpleri, *Akis*, S.5, s.24.
- Parmaksızoğlu, A. (6 Haziran 1955). Güzellik Müsabakalarına Yeni Bir Mahiyet Vermek Lazım!, *Evim*. S.4, s.3.
- R.E. (2 Ekim 1954). Genç Kızlar Üniversiteye Rağbet Artıyor, *Akis*. S.21, s.23.
- Sabit, H. (10 Kanunusani 1328). Altaylara Doğru, *Türk Yurdu*. S.31, s.128.
- Saim, H. (16 Ocak 1956). Nobel Mükafatını Kazanan Bertrand Russel'e Göre Saadetin Sırları Nedir?, *Zafer*. s.4.
- Sandıklı, E.G. (5 Ekim 1957). Seçim ve Kadın, *Kadın Gazetesi*. S.474, s.2.
- Saydam, C. (13 Mart 1951). Hukuk, Aile Meseleleri ve Boşanma Davaları, *Zafer*. S.679, s.2.

- Sertel, S. (23 Nisan 1935). Kadın Dünyası, *Cumhuriyet*. S.3927, s.7.
- Süerdem, Ç. (1 Şubat 1955). Kadıköy Kız Enstitüsünde, *İkimiz*. S.4, s.39.
- Tuna, O. (Haziran 1946). Tarlada Çalışan Kadın Meselesi, *Çalışma*. s.36.
- Va-Nü (26 Şubat 1945). Hastabakıcılık, *Akşam*. S.9467, s.3.
- Yalman, A.E. (16 Ağustos 1946). Fena Bir İmtihan. *Vatan*. S.1876, s.1.
- Yarkın, M. (10 Haziran 1954). Çocuk ve Yuva, *Kadın Gazetesi*. S.377, s.1.
- Yazman, M.Ş. (Aralık 1946). Kadın İşçilerin Çocuklarının Bakımı Meselesi, *Çalışma*. S.44, s.42-43.
- Zehra, F. (26 Kanunuevvel 1329). Muhterem Sebilür'Reşad Ceride-i İslamiyesine. *Sebilür'Reşad*, S.11, s.278.
-, (13 Ağustos 1331). Tesettür Mes'ele-i Mühimmesi Hakkında. *Sebilür'Reşad*. S.342, s. 64.
-, (25 Mart 1930). Cumhuriyet Kadınlar Fırkasına Aza Olabileceklerdir, *Cumhuriyet*. S.2113, s.1.
-, (3 Nisan 1930). Kadın Şenlikleri, *Cumhuriyet*. S.2122, s.1.
-, (12 Nisan 1930). Kadınların Mitingi, *Cumhuriyet*. S.2131, s.1.
-, (27 Ekim 1933). Af Lâyihası Müzakere ve Kabul Edildi, *Cumhuriyet*. S.3404, s.1.
-, (6 Birincikanun 1934). Türk Kadını Hakların En Büyüğünü Aldı, *Cumhuriyet*. S.3794, s.1.
-, (18 Nisan 1935). Feminizm Kongresi, *Cumhuriyet*. S.3922, s.1.
-, (18 Nisan 1935). Ars-ı Ulusal Kadın Kongresi, *Ulus*. s.1.
-, (19 Nisan 1935). Otuz Yurdun Kadınları Dün Toplandılar, *Cumhuriyet*. S.3923, s.1.
-, (19 Nisan 1935). Ars-ı Ulusal Kadın Kongresi, *Ulus*. s.1.
-, (20 Nisan 1935). Yıldızda Hareketli Müzakereler, *Cumhuriyet*. S.3924, s.9.
-, (20 Nisan 1935). Feminizm İçin Türk Kadını Ne Düşünüyor?, *Cumhuriyet*. S.3924, s.4.

-, (23 Nisan 1935). Dünya Kadınları Dün Bir Miting Daha Yaptı, *Cumhuriyet*. S.3927, s.3.
-, (27 Nisan 1935). Arsiulusal Kadın Kurultayı Üyeleri Dün Geldi Akşam Gitti, *Ulus*. s.1.
-, (10 Mayıs 1935). Söylev Metni, *Cumhuriyet*. S.3944, s.1.
-, (10 Mayıs 1935). Ulusal Parti Kurultayı Dün Açıldı, *Cumhuriyet*. S. 3944, s.1.
-, (11 Mayıs 1935). Kadınlar Birliği de Dün Maziye Karıştı, *Cumhuriyet*, S.3945, s.1.
-, (30 Mayıs 1939). Milli Şefin Büyük Nutku, *Cumhuriyet*. S.5404, s.1.
-, (30 Mayıs 1939). Kurultayın Dünkü Faaliyeti, *Cumhuriyet*. S 5404, s.7.
-, (3 Haziran 1939). Büyük Parti Kurultayı, *Cumhuriyet*, S.5408, s.9.
-, (15 Ağustos 1941). Çörçil ve Ruzvelt Mülakatı, *Cumhuriyet*. S.6112, s.1-2.
-, (8 Haziran 1943). Cumhuriyet Halk Partisi Değişmez Genel Başkanı Milli Şefimiz İsmet İnönü Tarafından VI. Büyük Kurultay Bugün Açılıyor, *Ulus*. s.3.
-, (9 Haziran 1943). Milli Şefimiz Dün VI'ncı CHP Büyük Kurultayını Tarihi Bir Nutukla Açtılar, *Ulus*. S.255, s.1-3.
-, (9 Haziran 1943). Büyük Kurultayın Dünkü Çalışmaları, *Ulus*. s.4.
-, (11 Haziran 1943). CHP Büyük Kurultayı Dün Öğleden Önce İkinci Umumi Toplantısını Yaptı, *Ulus*. s.3.
-, (15 Haziran 1943). CH Partisi Programını Yeni Şekli Kabul Edildi, *Ulus*. s. 1.
-, (24 Şubat 1945). Mihvere Karşı Harbe Girdik, *Cumhuriyet*. S.7369, s.1.
-, (25 Şubat 1945). Almanya ve Japonya'ya Harp İlan Ettik, *Ulus*. s.1
-, (6 Ağustos 1945). Amerikan Hastanesi, *Akşam*. S.9628, s.4.
-, (9 Ağustos 1945). Amerika'da Kadınlar Tıp Sahasında Çalışmak Hususunda Eskiden Daha Çok Fırsat Verilmektedir, *Akşam*. s.9631, s.5.
-, (17 Ağustos 1945). Yatılı Ebe Öğrenci Yurduna Kabul Şartları, *Akşam*. S.9639, s.4.
-, (19 Ağustos 1945). Kız Orta Okulu Mezunlarına, *Akşam*, S.9641 s.8.
-, (3 Kasım 1945). Boğazlar Meselesi, *Cumhuriyet*, S.7620, s.1.

-, (26 Temmuz 1946). Bizim Deniz, *Cumhuriyet.*, S.7621, s.4.
-, (31 Ekim 1946). Kadınlar İş Hayatında Çalışmalı mı?”, *Ulus.* s.2.
-, (7 Ocak 1947). DP Kurultayı Bugün Toplanıyor, *Cumhuriyet.* S.8042, s.1-3.
-, (8 Ocak 1947). Celal Bayar’ın Nutku, *Cumhuriyet.* S.8043, s.3.
-, (23 Temmuz 1947). DP Genel Merkezinde Toplantılar Başladı, *Cumhuriyet.* S.8240, s.4.
-, (25 Temmuz 1947). Demokrat Partinin Dün yayınladığı Tebliğ, *Cumhuriyet.* S.8242, s.3.
-, (17 Kasım 1947). CHP Kurultayı Bu Sabah Onda Açılıyor, *Cumhuriyet.* S.8352, s.1.
-, (10 Ocak 1948). DP’liler Maaş Zammı İstediler mi?, *Yeni Sabah.* S.3201, s.5.
-, (Şubat 1948). Ailede Devamlı Saadet İçin, *Hanımeli.* S.2, s.33.
-, (Şubat 1948). Kadın Çalışmalı mıdır?, *Hanımeli.* S.2, s.12.
-, (Nisan 1948). Modelleri Modeller, *Hanımeli.* S.4, s.18.
-, (Nisan 1948). Küçük Süsler Büyük Zarafet Saçar, *Hanımeli.* S.4, s.7.
-, (Mayıs 1948). Bahar Elbisem Yok Demeyin, *Hanımeli.* S.5, s.7.
-, (21 Haziran 1948). Demokrat Parti Büyük Kongresi Toplandı, *Cumhuriyet.* S.8931, s.1.
-, (Eylül 1948). Kızılay Hemşire Okulu, *Hanımeli.* S.9, s.21.
-, (10 Ekim 1948). Cowboy Çikletleri, *Cumhuriyet.* S.8680, s.6.
-, (17 Ocak 1949). Yeni Kabine Kurulurken, *Cumhuriyet.* S.8776, s.1.
-, (20 Mart 1949). Yeni Üiversal Jeep, *Cumhuriyet.* S.8838, s.8.
-, (21 Haziran 1949). Büyük Kongre Dün Toplandı, *Zafer.* S.53, s.1.
-, (21 Haziran 1949). Demokrat Parti Genel İdare Kurulunun Raporu, *Cumhuriyet.* S.8931, s.4.
-, (21 Haziran 1949). Demokrat Parti Büyük Kongresi Toplandı, *Cumhuriyet.* S.8931, s.1.

-, (22 Haziran 1949). DP Kongresinin Dünkü Toplantısı Heyecanlı Oldu, *Cumhuriyet*. S.8932, s.4-5.
-, (23 Haziran 1949). D.Parti Kongresinde Demokrasi Tezahürleri, *Yeni Sabah*. S.3682, s.1.
-, (17 Ağustos 1949). Yatılı Ebe Öğrenci Yurduna Kabul Şartları, *Akşam*. s.9639, s.4.
-, (19 Eylül 1949). Meslek Kadınlarımız, *Kadın Gazetesi*. S.134, s.1.
-, (20 Eylül 1949). Türkiye Küçük Bir Amerika Olacaktır, *Vatan*. S.2992, s.3.
-, (17 Ekim 1949). Süreyya Ağaoğlu Kadın Avukatlar Federasyonu İkinci Başkanlığına Seçildi, *Kadın Gazetesi*. S.138, s.1.
-, (15 Aralık 1949). Türk-Amerikan Kadınları Kültür Toplantısı, *Ulus*. S.10221, s.3.
-, (1950). Paris Mektupları, *Şule*, S.1-2, s.5.
-, (12 Ocak 1950). Erkek Manikürcü, Kadın Nalbant, *Yeni İstanbul*. S.43, s.5.
-, (22 Şubat 1950). Kızılay Hemşire Okulu, *Yeni İstanbul*. S.84, s.4.
-, (27 Mart 1950). Türk-Amerikan Kadınları Kültür Derneğinin IV'üncü Toplantısındaki Görüşmeleri Yayınlamaya Devam Ediyoruz, *Kadın Gazetesi*. S.161, s.1-7.
-, (1 Mayıs 1950). Kadın Seçmenler Ne İstiyor?, *Kadın Gazetesi*. S.166, s.1.
-, (8 Mayıs 1950). Kadın Seçmenler Ne İstiyor?, *Kadın Gazetesi*. S.167 s.1.
-, (30 Haziran 1950). CHP Partisi'nin 8'nci Kurultayı Dün Çalışmaya Başladı, *Cumhuriyet*. S. 9301, s.4.
-, (1 Temmuz 1950). Kurultayda bir delege 'CHP Yıkılmak Tehlikesindedir' dedi, *Yeni Sabah*. S.4140, s.5.
-, (2 Temmuz 1950). CHP Kurultayı Dün De Toplandı, *Zafer*. S. 427, s. 8.
-, (3 Temmuz 1950). Kadın Seçmenler Ne İstiyor?, *Kadın Gazetesi*. S.175, s.1.
-, (4 Temmuz 1950). CHP Divanının 30 Üyesi Belli Oldu, *Ulus*. s. 1
-, (8 Eylül 1950). Cockshutt, *Yeni İstanbul*. S.202, s.6.
-, (11 Eylül 1950). İlk Kadın Belediye Reisi İle Mülakat, *Cumhuriyet*. S.9374, s.4

-, (30 Ekim 1950). Kadın Belediye Başkanlarımız, *Kadın Gazetesi*. S.192, s.1.
-, (15 Aralık 1950). Tezer Taşkiran CHP'den İstifa Etti, *Cumhuriyet*. S.9496, s.1.
-, (15 Aralık 1950). CHP'den Bir İstifa, *Zafer*. S.591, s.1.
-, (23 Aralık 1950). Philips, *Zafer*. S.599, s.6.
-, (4 Ocak 1951). Koreye Gitmek İsteyen Kadın Gönüllüler, *Zafer*. 1951, S. 611, s.4.
-, (13 Mart 1951). Konya DP kongresine Dair İleri Sürülen İddialar, *Cumhuriyet*. S.9557, s.4.
-, (1 Eylül 1951). Kızlarını Evlendirmek İsteyen Annelere, *Familya*. S.52, s.3.
-, (14 Ekim 1951). Güzellik Kraliçesi Dün Gece Seçildi, *Cumhuriyet*, S.9769, s.1.
-, (15 Ekim 1951). Amerikanın Kadın İstişare Komitesi, Amerikan Ordusuna Yardım Etmektedir, *Familya*. S.55, s.1.
-, (16 Ekim 1951). D.Parti 3'üncü Büyük Kongresi Dün Açıldı, *Cumhuriyet*. S.9771, s.5.
-, (18 Ekim 1951). DP Büyük Kongresinde Menderes Tenkidlere Cevap Verdi, *Cumhuriyet*. s.1.
-, (19 Ekim 1951). DP Büyük Kongresinde Dün Dilekler Görüşüldü, *Cumhuriyet*. S.9774, s.5.
-, (5 Kasım 1951). Köylü Kadınlar Gezici Kursu Sergisi, *Kadın Gazetesi*. S. 245, s.1.
-, (27 Kasım 1951). CHP IX. Büyük Kurultayı Toplandı, *Ulus*. S.10929, s.1.
-, (27 Kasım 1951). Gençlik ve Basın İçin Büyük Tezahürat Yapıldı, *Ulus*. S.10929, s. 1.
-, (28 Kasım 1951). DP İktidarı Şiddetle Tenkidedildi, *Ulus*. S.10930, s.5.
-, (30 Kasım 1951). Komisyon Raporları Görüşülüyor, *Ulus*. S.10932, s.1.
-, (25 Mart 1952). Koredeki Hemşireler, *Zafer*. S.1052, s.4.
-, (Nisan 1952). Amerikada Kadına Verilen Önem, *Misafir*. S.2, s.5.
-, (Mayıs 1952). Türkler Moda Yaratıyor, *Resimli Hayat*. S.1, s.7.

-, (23 Mayıs 1952). Başbakan Konya’da din mevzuunda konuştu, *Cumhuriyet*. S.9991, s.5.
-, (Haziran 1952). Kadınların İdare Ettiği Bir Banka Ajansı, *Resimli Hayat*. S.2, s.24.
-, (1 Haziran 1952). Evlenmek İsteyen Kadınlar, *Misafir*. S.3, s.27.
-, (3 Haziran 1952). Yeni Fuhuş, *Büyük Doğu*. S.21, s.1.
-, (8 Haziran 1952). Vatan Satıcıları 1 Numaralı Güzeli Derhal Sevk ediyorlar, *Büyük Doğu*. S.24, s.1.
-, (23 Haziran 1952). Beynelminel Kadın Avukatlar Kongresi, *Kadın Gazetesi*. S.278, s.1.
-, (6 Temmuz 1952). Kadın Hukukçular Kongresi, *Cumhuriyet*. S.10033, s.4.
-, (14 Temmuz 1952). Dünya Kadın Hukukçular Kongresi, *Kadın Gazetesi*. S.281, s.1.
-, (Eylül 1952). Avrupa Güzellik Kraliçesi, *Kadın Dünyası*. S.5, s.20.
-, (Kasım 1952). Amerika’da Türk Modası, *Resimli Hayat*. S.7, s.22.
-, (Şubat 1953). Hekim Hastanın Baş, Hemşireler ise Kalbidir, *Resimli Hayat*. S.10, s.16.
-, (Mayıs 1953). Santrallik Kadın Mesleği: Şehirler Arası, *Resimli Hayat*. S.13, s.26.
-, (23 Haziran 1953). İnönü’nün Nutku, *Ulus*. S.11489, s.1.
-, (24 Haziran 1953). Kurultayda Hareketli Görüşmeler, *Ulus*. S.11490, s.5.
-, (25 Haziran 1953). Genel İdare Kurulu Raporu Tasvibedildi, *Ulus*. S.11491, s.5.
-, (Ekim 1953). Kısa Etek Dedikoduları, *Resimli Hayat*. S.18, s.82.
-, (Ekim 1953). Dolmuşçu Abla, *Resimli Hayat*. S.18, s.22.
-, (Kasım 1953). “Genç Kızlar Nasıl Giyinmeli?”, *Resimli Hayat*. S.35, s.35.
-, (4 Nisan 1954). DP Kadınlar Kolu Nasıl Kuruldu?, *Demokrat Kadın*. S.1, s.4.
-, (4 Nisan 1954). Niçin Çıkıyoruz, *Demokrat Kadın*. S.1, s.1.
-, (30 Nisan 1954). Amerikalı Ev Kadını, *Familya*. S.108, s.7.

-, (1 Mayıs 1954). Muhtelif Partilerin ve Bağımsız İstanbul Kadın Milletvekili Adayları, *Kadın Gazetesi*. S.378, s.1.
-, (1 Mayıs 1954). Kadınların Seçimi, *Kadın Gazetesi*. S.373, s.1.
-, (19 Haziran 1954). Amerikaya Gidecek Türk Modası, *Akis*. S.6, s.29.
-, (26 Haziran 1954). Aile kızlarımızı Okutalım, *Akis*. s.20.
-, (3 Temmuz 1954). Cemiyet Hayatı Türk-Amerikan Kadınları Kültür Derneği, *Akis*. s.22.
-, (24 Temmuz 1954). Amerikan Hastabakıcılık Kursu, *Kadın Gazetesi*. S.370, s.1.
-, (26 Temmuz 1954). CHP Kurultayı Bugün Toplanıyor, *Cumhuriyet*. S.10773, s.1
-, (27 Temmuz 1954). CHP Kurultayı Dün Ankara'da Toplandı, *Cumhuriyet*. S.10774, s.1.
-, (28 Temmuz 1954). CHP Kurultayındaki Çekilme Kararı, *Cumhuriyet*. S.10775, s.7.
-, (29 Temmuz 1954). CHP Islahat Komisyonu Raporu Kabul Edilmedi, *Cumhuriyet*. S.10776, s.6.
-, (31 Temmuz 1954). CHP Kurultay Seçimleri Yaparak Dün Dağıldı, *Cumhuriyet*. S.10778 s.6.
-, (5 Eylül 1954). Ayşe Abla İlkokulu ve Çocuk Yuvası, *Zafer*. S.2040, S.4.
-, (17 Eylül 1954). İznik DP Kadınlar Kolu Kuruldu, *Zafer*. S.2052, s.5.
-, (18 Eylül 1954). Çalışan Kadınlar, *Akis*. s.22.
-, (25 Eylül 1954). Kadın Hayat, *Akis*. S.20, s.22.
-, (9 Ekim 1954). İşçi, *Akis*. S.22, s.14.
-, (9 Ekim 1954). Terbiye Kızlarımız, *Akis*. s.11.
-, (9 Ekim 1954). Amerika-Dünyanın En Faal Kadını, *Akis*, S.27, s.24.
-, (31 Ekim 1954). Boşanmalar Niçin Artıyor, *Kadın Gazetesi*. S.386, s.1.
-, (1 Kasım 1954). Boşanmalar Neden Çoğalıyor?, *İkimiz*. S.1, s.5.
-, (6 Kasım 1954). Üç Kadın, *Akis*. S.26, s.21.

-, (13 Kasım 1954). Sosyal Hayat, *Akis*. S.27, s.21.
-, (1 Ocak 1955). Sosyal Hayat- Amerika'nın Bir No.lu Kuvveti, *Akis*. S.34, s.23.
-, (12 Mart 1955). Geleneksel Hukukumuzda Bir Evlilik, *Kadın Gazetesi*. S.395, s.1.
-, (9 Mayıs 1955). İlk 'Anneler Günü' Törenle Kutlandı, *Cumhuriyet*. S.11057, s.1.
-, (14 Mayıs 1955). Kadınlar Birliği Anneler Günü, *Akis*. S.53, s.20.
-, (21 Mayıs 1955). İngiliz Seçimlerine 90 Kadın Namzet Katıldı, *Kadın Gazetesi*. S.400, s.1.
-, (23 Mayıs 1955). Evim'in Saadet Servisi, *Evim*. S.2, s.29.
-, (30 Mayıs 1955). Anneler Gününde Babaların Şikayeti, *Evim*. S.2, s.29.
-, (27 Haziran 1955). Evim'in Saadet Servisi, *Evim*. S.7, s.2.
-, (27 Haziran 1955). Genç Kız Nasıl Giyinmeli, *Evim*. S.7, s.25.
-, (4 Temmuz 1955). Kadına Yakışan Renk, *Evim*. S.8, s.22.
-, (16 Temmuz 1955). Kadınlar Hükümeti, *Kadın Gazetesi*. S.404, s. 1.
-, (6 Ağustos 1955). Ankara Doğumevi Ebe Okulunun İlk Mezunlarını Verdi, *Kadın Gazetesi*. S.405, s.6.
-, (22 Ağustos 1955). Beğenilmeyen Kız Tipleri, *Evim*. S.15, s.12.
-, (22 Ağustos 1955). Amerikalı Kadın, *Evim*. S.15, s.14.
-, (3 Eylül 1955). Evim'in Saadet Servisi, *Evim*. S.21, s.2.
-, (12 Eylül 1955). Paris Modası, *Evim*. S.18, s.22.
-, (15 Eylül 1955). DP Büyük Kongresi Bu Sabah 10'da Toplanıyor, *Cumhuriyet*. S.11181, s.1.
-, (15 Ekim 1955). DP Büyük Kongresi Bugün Toplanıyor, *Zafer*. S.2439, s.1.
-, (16 Ekim 1955). Başvekil İcraatın Hesabını Verdi, *Zafer*. S.2440, s.4.
-, (16 Ekim 1955). DP'deki Hadisenin Dün Gece Vardığı Netice, *Cumhuriyet*. S.11212, s.1.
-, (18 Ekim 1955). DP Büyük Kongresinde Dilekler ve Tenkitler, *Cumhuriyet*. S.11214, s.5.

-, (19 Ekim 1955). DP, Kongresi Dün Büyük Gürültüler İçinde Kapandı, *Cumhuriyet*. S.11215, s.5.
-, (24 Aralık 1955). Kadın Bankacılarımız, *Kadın Gazetesi*. S.414, s.1.
-, (14 Ocak 1956). Hürriyet Partisi Teşkilatı Kuruluyor, *Kadın Gazetesi*. S.415, s.1.
-, (24 Mart 1956). Çarşafın Yasak Edilmesi, *Kadın Gazetesi*. S.420, s.1.
-, (27 Mart 1956). Kısa Bir Anketin Garip Neticesi, *Cumhuriyet*. S.11375, s.1.
-, (27 Mart 1956). Bir Milletvekili Çarşafı Müdafaa Etmeğe Kalktı, *Akşam*. S.13465, s.1.
-, (14 Nisan 1956). Baş Yazarımızın Çarşaf Hakkındaki Tetkikleri, *Kadın Gazetesi*. S.421, s.1.
-, (28 Nisan 1956). Çarşaf Hakkında Münazara, *Kadın Gazetesi*. S.422, s.1.
-, (21 Mayıs 1956). Halk Partisi Kurultayı Bugün Açılıyor, *Cumhuriyet*. S.11428, s.5.
-, (25 Mayıs 1956). CHP Kurultayı İnönü'nün Bir Nutku ile Kapandı, *Cumhuriyet*. S.11432, s. 5,
-, (27 Mayıs 1956). Çarşaf Kaldırılınca Kadınlar Ne Giyecek, *Akşam*. S.13465, s.2.
-, (28 Haziran 1956). Melahat Ruacan, *Akis*. S.111, s.25-28.
-, (16 Şubat 1957). Askerlik-Kıyafetler, *Akis*. S.145, s.23.
-, (16 Mart 1957). Türk Ordusunun İlk Kadın Dr. Subayı, *Kadın Gazetesi*. S.445, s.1.
-, (27 Ağustos 1957). İnönü Kadın Mebusların Çoğaltılmasına Taraftar, *Milliyet*. S.2618, s.1.
-, (10 Eylül 1957). CHP Kurultayı, İnönü'nün Mühim Nutku ile Dün Açıldı, *Cumhuriyet*. S.11897, s.5.
-, (14 Eylül 1957). CHP, *Akis*. S.175, s.6.
-, (28 Eylül 1957). Milletvekilleri Seçimi Yapılırken TBM Meclisine 30 Kadın Girmesini Bekliyoruz, *Kadın Gazetesi*. S.473, s.1.
-, (5 Ekim 1957), Kadın Olaylar, *Kadın Gazetesi*. S.474, s.1.
-, (5 Ekim 1957). Kadın Gazetesinin Seçim Anketi, *Kadın Gazetesi*. S.474, s.1-5.

-, (12 Ekim 1957). Kadın Gazetesinin Seçim Anketi, *Kadın Gazetesi*. S.475, s.1.
-, (19 Ekim 1957). Kadın Gazetesinin Seçim Anketi, *Kadın Gazetesi*. S.476, s.1.
-, (19 Ekim 1957). Amerika Gibi Zengin Oluncaya Kadar Hamlelere Devam Edeceğiz, *Akşam*. s.1.
-, (21 Ekim 1957). Dün Taksim Mitinglerinde Celal Bayar Konuştu, Fakat İnönü Konuşamadı, *Cumhuriyet*. S.11938, s.1.
-, (26 Ekim 1957). Kadın Gazetesinin Seçim Anketi, *Kadın Gazetesi*. S.477, S.1-5.
-, (30 Kasım 1957). Neden Bir Kadın Vekil Yok?, *Kadın Gazetesi*. S.482, s.1.
-, (30 Kasım 1957). Bir Kadın Belediye Başkanı Seçildi, *Kadın Gazetesi*. S.483, s.1.
-, (13 Ocak 1958). Kadınlar Türk Kadınlar Partisi Kurulmasına İtiraz Ediyor, *Cumhuriyet*. S.12022, s.5.
-, (31 Temmuz 1958). Kadın Erkeğe Eşit Değildir, *Kadın Dünyası*. S.5, s.18.
-, (31 Ekim 1958). Evlenmek İsteyen Kızlar Kocalarını Nasıl Seçmeli, *Kadın Dünyası*. S.11, s.12.
-, (13 Ocak 1959). CHP'nin Büyük Kurultayı İnönü'nün Nutku İle Açıldı, *Cumhuriyet*. S.125821, s.1.
-, (13 Ocak 1959). Tenkid Edilen Rapor, *Cumhuriyet*. S.12382, s.1.
-, (14 Ocak 1959). CHP Kurultayında Dün İktidar Tenkid Edildi, *Cumhuriyet*. S.12383, s.5.
-, (15 Ocak 1959). CHP Kurultayının İlk Hedefler Beyannamesi, *Cumhuriyet*. S.12384, s.5.
-, (21 Mart 1959). Anneler Günü İçin Yapılan Teklif, *Kadın Gazetesi*. S.550, s.1.
-, (11 Nisan 1959). Kadın Vekil mi?, *Kadın Gazetesi*. S.553, s.1.
-, (16 Mayıs 1959). Anneler Günü Kutlandı, *Kadın Gazetesi*. S.558, s.1.
-, (16 Mayıs 1959). Anneler Günü'nün Düşündürdükleri, *Kadın Gazetesi*. S.558, s.1.
-, (28 Kasım 1959). D.P. Kadınlar Kolu Kermes Toplantısı 5 Aralıkta Yapılıyor, *Kadın Gazetesi*. S.586, s.1

....., (9 Ocak 1960). Kadınlar Partisi, *Kadın Gazetesi*. S.592, s.1.

Kitaplar

Adıvar, H.E. (2014). *Yeni Turan*. İstanbul: Can Yayınları.

Ağaoğulları, M.A. (2020). *Halk: Devrim: M.A. Ağaoğulları (Ed.), Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Ahmad, F. (1971). *İttihat ve Terakki*. İstanbul: Sander Yayınları.

Ahmed, F. ve Ahmad, B.T. (2020). *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*. İstanbul: Kırmızı Kedi Akademi.

Akbaş, R. (2021). *Selma Rıza-İttihat ve Terakki'nin Tek Kadın Üyesi*. Ankara: Dorlion Yayınları.

Akşin, S. (1994). *Şeriatçı Bir Ayaklanma 31 Mart Olayı*. Ankara: İmge Yayınevi.

Akşin, S. (2000). *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*. Ankara: İmge Yayınevi.

Akşin, S. (2010). *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele-I Mutlakiyete Dönüş (1918-1919)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Akşit, E.E. (2015). *Kızların Sessizliği*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Akyüz, Y. (1985). *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.

Albayrak, M. (2004). *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Aliye, F. (2009). *Osmanlı'da Kadın*. (Yay. Haz. O.Sakin). İstanbul: Ekim Kitapları.

Araz, N. (2017). *Mustafa Kemal'le 1000 Gün*. İstanbul: Dünya Basımevi.

Arıburnu, K. (1975). *Millî Mücadele İstanbul Mitingleri*. Ankara: Yeni Desen Matbaası.

Armaoğlu, F. (1989). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.

Ataöv, T. (1969). *Amerika NATO ve Türkiye*. Ankara: Aydınlık Yayınevi.

Atatürk, M.K. (1999). *Atatürk'ün Bütün Eserleri (1919)*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

- Aydın, M. (2002). İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1939-1945. B.Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 1*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aytekin, E.A. (2019). Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu:1703-1908 Kapitalistleşme ve Merkezileşme Kavşağında. *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat*. (Yay. Haz. G.Atılğan, C.Saraçoğlu, A.Uslu), İstanbul: Yordam Kitap.
- Baran, T.A. (2010). “Atatürk’ün Eğitim Düşüncesi”, *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları*. (Yay. Haz. M.A.Parlak), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 19-33.
- Barkan, Ö.L. (1940). Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1278(1858) Tarihli Arazi Kanunnamesi, *Tanzimat I*. İstanbul: Maarif Matbaası.
- Baykal, B.S. (1986). *Millî Mücadele’de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Bayur, Y.H. (1991). *Türk İnkılap Tarihi Cilt II-Kısım IV*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Bebel, A (2019). *Kadın ve Sosyalizm*. (Çev: S.Sertel ve S.Altınçekiç). İstanbul: Yordam Kitap.
- Benazus, H. (Tarihsiz). *Cumhuriyetimizin Yüz Akları C.2*. İstanbul: İstanbul Dudullu Organize Sanayi Bölgesi Yayınları.
- Bengi, D. (2016). *50’li Yıllarda Türkiye Sazlı Cazlı Sözlük, “Şimdiki Zaman Beledir”*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Berkes, N. (2004). *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. (Yay. Haz. A.Kuyaş). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Berktaş, F. (2018). *Tarihin Cinsiyeti*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bilim, C.Y. (2002). *Türkiye’de Çağdaş Eğitim Tarihi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Bora, T. (2021). *Hasan Ali Yücel*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bozkurt, G. (2020). *Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- Breen, M ve Jordahl, J. (2020). *Kadın Mücadelesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bulut, F. (1999). *İttihat ve Terakki’de Milliyetçilik Din ve Kadın Tartışmaları*. İstanbul: Su Yayınları.
- Caporal, B. (1982). *Kemalizm ve Kemaliz Sonrası Türk Kadını*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Cebeci, D. (2017). *Tanzimat ve Türk Aile Yapısı*. Ankara: Panama Yayıncılık.
- Çağlar, D. (2008). *Hayali Komünizm*. İstanbul: Berfin Yayınları.
- Çaha, Ö. (2018). *Sivil Kadın*. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Çakır, S. (1996). *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Çakır, S. (2019). *Erkekler Kulübünde Siyaset*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Çalışlar, İ. (2011). *Halide Edip*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Çalışlar, İ. (2019). *Latife Hanım*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çelik, D. (2020). *İttihat ve Terakki’nin Tek Kadın Üyesi Selma Rıza*. Ankara: Selanik Yayınevi.
- Deniz, Ş. (2019). *Türkiye’de Kadın ve Siyaset*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Deringil, S. (1994). *Denge Oyunu*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Deringil, S. (2019). *Simgeden Millete*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Deringil, S. (2007). *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji*. (Çev: G.Ç.Güven). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Dornemann, L. (2010). *Adanmış Bir Ömür Clara Zetkin*. (Çev: G.Arslan), İstanbul: Akademi Yayın, s.167; Gelsenkirchen Kadınlar Birliği Yayınları (1977). *Clara Zetkin’in Kısa Yaşam Öyküsü*. <https://www.tustav.org/yayinlar/kutuphane/kadin-hareketi-kutuphanesi/gkb-1977-clara-zetkin.pdf> (Erişim tarihi: 25.08.2020)
- Durakbaşı, A. (2020). *Halide Edip Türk Modernleşmesi ve Feminizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî (2013). *İbn Battûta Seyahatnamesi*. (Çev: A. Sait Aykut). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Ekinci, N. (2016). *Türkiye’de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Engelhardt, E.P. (2017). *Türkiye ve Tanzimat*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Erdem, Y.T. (2013). *II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Kızların Eğitimi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Erdoğan, A. (2000). *CHP Tüzükleri Dünyu Bugünü 1923-2000*. Ankara: V Kitap.
- Ergin, O.N. (1977). *Türk Maarif Tarihi*. İstanbul: Eser Matbaası.
- Erhan, Ç. (2002). ABD ve NATO İlişkileri, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. (Ed. B.Oran), İstanbul: İletişim Yayınları, 1, 522- 575.
- Erhan, S. (1994). *Meslek Tarihi ve Ahlakı*. İstanbul: Fatih Ofset.
- Erken, A. (2020). *Amerika ve Modern Türkiye’nin Oluşumu*. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Eroğul, C. (2017). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Esenbel, S. (2009). *Japon Modernleşmesi ve Osmanlı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fındıkoğlu, Z.F. (1940). Tanzimat’ta İctimai Hayat. *Tanzimat I*. İstanbul: Maarif Matbaası.
- Gedikler, H.G. (2012). *1950’li Yıllarda İzmir*. İzmir: Şenocak yayınları.
- Georgeon, F. (2020). *Sultan Abdülhamit*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gerger, H. (1999). *Türk Dış Politikasının Ekonomi Politikası*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Gerhard, U. (2020). *Kadın Hareketleri ve Feminizm*. (Çev: Ü.İ.Alabayırılı). İstanbul: Runik Kitap.
- Gouges, O. de (2019). *“Kadın Uyan!” Kadın ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirisi*. (Çev: B.Günen). İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Gökalp, Z. (1990). *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Gönlübol, M. ve Ülman, H. (1977). *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, C.1, 196-346.
- Gümüšoğlu, F. (2016). *Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet*. İstanbul: Tarihçi Kitabevi.

- Gündüz, M. (2007). *II. Meşrutiyet'in Klasik Paradigmaları*. Ankara: Lotus Yayınları.
- Güneş, İ. (1997). *Türk Parlamento Tarihi-Meşrutiyet Dönemi*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları.
- Güneş, İ. (2008). *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Güneş, İ. (2012). *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Hükümetler Programları ve Meclisteki Yankıları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gürer, A.Ş. ve Boy A. (2013). *Osmanlı Toplumunda Beslemelik Kurumu*. Ankara: Birleşik.
- Güzel, M.Ş. (1996). *Türkiye'de İşçi Hareketleri*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Hart, B.L. (2020). *İkinci Dünya Savaşı Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Has-Er, M. (2000). *Tanzimat Devri Türk Romanında Kadın Kahramanları*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Hürkan, S. (2016). *Türkiye'nin İlk Kadın Subayları*. Ankara: Sinemis Yayın Grup.
- Işın, E. (2006). *İstanbul'da Gündelik Hayat*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İçke, A. (2014). *Türkiye'de Kadın Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri (1935-1991)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- İnalcık, H. (2016). *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-IV*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnalcık, H. (2017). *Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler. Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*. (Ed: H.İnalcık ve M.Seyidanlıoğlu). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnalcık, H. (2017). "Tanzimat Nedir?". *Tanzimat, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*. (Ed: H. İnalcık ve M.Seyidanlıoğlu). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- İnan, A. (2010). *Kurtuluş Savaşı'nda Türk Kadını*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İnan, A. (2018). *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Kaplan, L. (1998). *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Kara, İ. (2017). *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi 1 Metinler Kişiler*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kara, İ. (2017). *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi 2*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Koçak, C. (2017). *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945) C.1*. İstanbul: İletişim Yayınları,
- Koçak, C. (2018). *Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950), İktidar ve Demokratlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koloğlu, O. (2020). *Abdülhamit Gerçeği*. İstanbul: Pozitif Yayınevi.
- Kumaş, R. (1999). *CHP’nin Soy Ağacı*. İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Kurban, V. (2020). *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Tarihi*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Kurnaz, Ş. (1992). *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kurtoğlu, Y. (2021). *Eski Orta Asya Türk Devletleri’nde Aile*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Küçükcan, İ. (2014). *Köy Enstitülerinden Çifteler (ÇKE) Örneğine, Çifteler Köy Enstitüsü*. (Ed. K.Yakut). Eskişehir: Tepebaşı Belediyesi.
- Makal, A. (2015). Türkiye’de Kadın Emeginin Tarihsel Kökenleri: 1920-1960 A.Makal ve G.Toksöz, *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Kadın Emegi*. (35-97) Ankara: İmge Kitabevi.
- Makal, A. (2021). *Ameleden İşçiye*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Metinsoy, M. (2016). *İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Mardin, Ş. (2015). *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*. (Çev: M.Türküne, F.Unani ve İ.Erdoğan), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2017). *Türk Modernleşmesi Makaleler 4*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Mars, E. (2019). *Abdülhamid İstanbul’unda Bir Kadın Seyyah*. (Çev. H.Mevsim). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Mill, J.S. (2020). *Kadınların Köleleştirilmesi*. (Çev: A.Özcan). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Oba, A.E. (1995). *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Ok, S. (2012). *İttihat ve Terakki’nin “Yemin”siz Kadınları*. İstanbul: Destek Yayınevi
- Oktar, T. (1998). *Osmanlı Toplumunda Kadının Çalışma Yaşamı*. İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.
- Oktay, A. (1993). *Türkiye’de Popüler Kültür*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Oran, B. (2002). 1923-1939 Görece Özerklik-1. B.Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1*. (239-257), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oran, B. (2002). Mondros Silah Bırakışması. B.Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1*. (110-112), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Orman, Ç. (1999). *“Giyim Kuşam Modaları” 75 Yılda Değişen Yaşam Değişen İnsan Cumhuriyet Modaları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Ortaylı, İ. (1985). “Tanzimat”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ortaylı, İ. (1985). *Batılılaşma Sorunu, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2000). *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ortaylı, İ. (2020). *Osmanlı Toplumunda Aile*. İstanbul: Kronik Yayınları.
- Ökçün, G. (2003). *Osmanlı Sanayii 1913, 1915 Yılları Sanayi İstatistiki*. Ankara: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü
- Ölçün, G. (2003). *Osmanlı Sanayi 1913-1915 Yılları Sanayi İstatistiği*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- Özbay, F. (2019). *Kadın Emeği Seçme Yazılar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Öztan, G.G. ve Korucu, S. (2017). *Tutku, Değişim ve Zarafet*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Parasız, İ. (1998). Türkiye’de Bankacılığın Tarihsel Gelişimi, *75 Yılda Paranın Serüveni*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Pınar, M. (2018). *Cumhuriyet Döneminde Mersin ve İçel Siyasi Hayatı (1923-1950)*. İstanbul: Hiper Yayın.
- Ramsour, E.E. (2001). *Genç Türkler ve İttihat ve Terakki*. İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Reinkowsk, M. (2017). *Düzenin Şeyleri Tanzimat’ın Kelimeleri*. (Çev: C.Dikmen). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Rousseou, J.J. (2017). *Toplum Sözleşmesi*. (Çev: T.İlgaz). İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Rowbotham, S. (2011). *Kadınların Gizlenmiş Tarihi*. (Çev: N.Şarman). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Rowbotham, S. (1994). *Kadınlar Direniş ve Devrim*. (Çev: N.Şarman). İstanbul: Payel Yayınları.
- Sancar, S. (2017). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sander, O. (2020). *Siyasi Tarih 1918-1994*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Sarıhan, Z. (1993). *Kurtuluş Savaşı Günlüğü I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sarınay, Y. (2008). *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Sarıtaş, E. ve Şahin, Y. (2015). “Ellili Yıllarda Kadın Hareketi”, *Türkiye’nin 1950’li Yılları*. (Haz. M.K. Kaynar), İstanbul: İletişim Yayınları. 627-665.
- Sazak, E. (2007). *Emin Bey’in Defteri*. Ankara: Tolkun Yayınları.
- Soyer, S. (2017). *İki Kadın Bir Feminizm*. Ankara: Net Kitaplık Yayıncılık.
- Sönmez, E. (2012). *Ahmed Rıza: Bir Jön Türk Liderinin Siyasi-Entelektüel Portresi*. İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Şahin, E. (2022). *Türk Zabıtasının Kadın Çalışanları*. Ankara: Zet Akademi Yayıncılık.
- Şentük, S.E. (1994). *Meslek Tarihi ve Ahlakı*. İstanbul: Fatih Ofset.

- Tan, M. (1979). *Kadın Ekonomik Yaşamı ve Eğitimi*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tanör, B. (2018). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Taşkıran, T. (1973). *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- T.C. İçişleri Bakanlığı (1950). *Türkiye’de Siyasi Dernekler II*. Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.
- Tekeli, İ. ve İlkin, S. (2018). *İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si 1*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tekeli, Ş. (1982). *Kadınlar ve Siyasal, Toplumsal Hayat*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Tekeli, Ş. (1982). Türkiye’de Kadının Siyasal Hayattaki Yeri. N. Abadan-Unat. *Türk Toplumunda Kadın (375-396)*. Ankara: Araştırma, Eğitim ve Ekin Yayınları.
- Tekeli, Ş. (1998). Birinci ve İkinci Dalga Feminist Hareketlerin Karşılaştırmalı İncelemesi Üzerine Bir Deneme. A.B. Hacımirzaoğlu (Ed.). *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Tekeli, Ş. (2017). *Feminizmi Düşünmek*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tellal, E. (2002). SSCB’yle İlişkiler. B.Oran (Ed.). *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Temo, İ. (1987). *İbrahim Temo’nun İttihat ve Terakki Anıları*. İstanbul: Arba Yayınları.
- Thornburg, M.W. (1950). *Türkiye’nin Bugünkü Ekonomik Durumun Tenkidi*. (Ter. N.Artuner), Ankara: Basan Yayınları.
- Timuroğlu, S. (2020). *Kanatlanmış Kadınlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı [TESAV] (2021). *Cumhuriyet Halk Partisi Parti Programları*. (Yay. Haz. E.TUNCER), Ankara: TESAV Yayınları.
- Toprak, Z. (2016). *Türkiye’de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm 1908-1935*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tunaya, T.Z. (1952). *Türkiye’de Siyasal Partiler 1859-1952*. İstanbul: Arba Yayınları.
- Tunaya, T.Z. (1988). *Türkiye’de Siyasal Partiler Cilt 1*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.

- Tunaya, T.Z. (2003). *İslamcılık Akımı*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Turan, Ş. (2008). *Türk Devrim Tarihi I*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Turan, Ş. (2017). *Mustafa Kemal Atatürk*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Türk Tarih Kurumu (1997). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri 2*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Türk Tarih Kurumu (2018). *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları*. (Yay. Haz. A.İnan), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Türk Tarih Kurumu [TTK] (1997). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi [TBMM] (2009). *Türk Parlamento Tarihinde Kadın Parlamenterler 1935-2009*. (Haz. S.Gökçimen, H.Yapıcı, E.Kaya, D.Gültemen, T.Geçmez).
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2013). *Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri*. (Haz. İ.Neziroğlu ve T.Yılmaz), Ankara: TBMM Basımevi.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2016). *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Sultan II. Abdülhamit Han*. Ankara: TBMM Basımevi.
- Uyanıker, F. (2009). *Millî Mücadele'de Türk Kadını*. Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Üçok, B. (2020). *İslam Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Sultanlar*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Ünal, K. (2016). *Türkiye'nin İlk Kadın İl Belediye Başkanı Müfide İlhan*. Mersin: Mersin Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Üstel, F. (2019). *"Makbul Vatandaş"ın Peşinde*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Velidedeoğlu, H.V. (1940). *Kanunlaştırma Hareketleri ve Tanzimat*. İstanbul: Maarif Matbaası.
- Wiesner-Hanks, M.E. (2020). *Tarihte Toplumsal Cinsiyet*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yalın, H. (2021). *1945 Türkiye-SSCB İlişkileri*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.

- Yaraman, A. (2015). *Türkiye’de Kadınların Siyasal Temsili*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Yetkin, Ç. (2019). *Karşı Devrim 1945-1950*. Ankara: Kilit Yayınları.
- Yıldırım, S. (2021). *Türkiye’de Köylülüğün Sosyal Tarihi, 1945-1960*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yiğit Yüksel, D. (2021). *Rus Çarlığı ve Osmanlı İmparatorluğu Modernleşme Süreçleri Karşılaştırma Analizi (1982-1905)*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Yuval-Davis, N. (2016). *Cinsiyet ve Millet*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zihnioğlu, Y. (2019). *Kadinsız İnkılap*. İstanbul: Metis Yayınları.
-, (1950). *Turkey- Türkiye’den Resimler*. Ankara: The Turkish Press, Broadcasting and Tourist Department.

Makaleler

- Akgündüz, S.N. (2016). Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukukunun Kaynakları, *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C.4, S.8, 1-16.
- Akşin, S. (1986). I. Meşrutiyet Üzerine Bazı Düşünceler, *Uluslararası Mithat Paşa Semineri*. Ankara; Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Arıcı, B. (Eylül 2016). Atatürk Dönemi Cumhuriyet Halk Partisi Kurultaylarında, Nizamnamelerinde ve Programlarında Kadın Algısı, *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. C.14, S.3, 216-234.
- Arıkan, G. (1994). Osmanlıda Tanzimat Döneminde Kadınla İlgili Gelişmeler, *Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu (31 Ekim -3 Kasım 1994)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 323-329.
- Balcı, M. ve Tuzak, M. (2017). Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Nezihe Muhittin Özelinde Türk Kadınlarının Siyasi Hakları İçin Mücadelesi, *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*. 2017/4, 43-51.
- Başaran, F. ve Köşgeroğlu, N. (2020). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Hemşirelik Mesleğine Yansıması, *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*. 19(3), 293-299.

- Bozkurt, B. ve Bozkurt, İ. (Bahar 2014). Türkiye'nin İlk Kadın İl Belediye Başkanı 'Müfide İlhan' ve Mersin'deki Çalışmaları, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*. Yıl 10, S.19, 51-74.
- Bulaç, A. (2018). İslam'ın Üç Siyaset Tarzı veya İslamcılığın Üç Nesli. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*. İstanbul: İletişim Yayınları, C.6, 48-67.
- Bulut, S. (2016). Cumhuriyetin İlanından Günümüze Yerel Seçimlerde Kadın Olgusu: Kadın Belediye Başkanları Üzerine Bir İnceleme, *Uluslararası medeniyet ve Kadın Kongresi*. Ankara: Atatürk Araştırmaları Merkezi Yayınları, 853-867.
- Erhan, Ç. (1996). Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. C.51, S.1, 275-285.
- Eriş, M. (2014). Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma Hareketleri, *Türkler*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. C. 14, 593-605.
- Göçek, F.M. (2017). Osmanlı Devleti'nde Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu: Sosyolojik Bir Yaklaşım. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*. İstanbul: İletişim Yayınları, C.4 Milliyetçilik, 66.
- Gökatalay, S. (Aralık 2018). Erken Soğuk Savaş Döneminde Türk-Amerikan Yakınlaşmasının Ankara Kent Kültürüne Etkileri, *Ankara Araştırmaları Dergisi*. S.612, 211-235.
- H.Salihoğlu (1988). Almanya'da Ondokuzuncu Yüzyıldaki Kadın Hakları Tartışmalarına Bir Bakış. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.5, S.2, 33-47.
- Hanioğlu, Ş. Batılılaşma, *İslam Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı, C.5, s.148. <https://islamansiklopedisi.org.tr/batililasma> (Erişim Tarihi:22.01.2022)
- Hanioğlu, Ş. Türkçülük, *İslam Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı. C.41, s.551
- İlhan, M. (1967). Türkiye Cumhuriyeti Devrinde Belediyeler Kanunu ve Belediye Meclislerinde Çalışan Kadınlarımız, *Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Aylık Konferansları 1953-1964*. Ankara: Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Yayınları, 160.
- Karakök, T. (Ağustos 2011). Menderes Döneminde (1950-1960 Türkiye'de Eğitim), *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*. C.1, S.2, 89-97.

- Karaman, O. ve Aktaş, A. (Güz 2021). Türkiye’de Anneler Günü ve Nene Hatun, *Asya Studies Akademik Sosyal Araştırmalar*. S.17, s.243-254.
- Kılıç, Z. ve Güven, S. (2017). Türk Milli Eğitim Şûralarında Alınan Kararların İncelenmesi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. C.10, S.53, s.588-599.
- Küçük, C. Çırağan Vakası, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C.8, s.306-309.
- Makal, A. (2010). Türkiye’de Erken Cumhuriyet Döneminde Kadın Emeği. *Çalışma ve Toplum*. 2010/2, s.13-40.
- Obuz, Ö. (Temmuz 2021). Evliliğin Alafranga Yöntemi: Evlilik İlanları, *Toplumsal Tarih*. S. 331, s.62-65.
- Özbay, F. (1982). Türkiye’de Kırsal/Kentsel Kesimde Eğitimin Kadınlar Üzerine Etkisi, *Türk Toplumunda Kadın*. (Der. N.A.Unat), İstanbul: Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları ve Türk Sosyal Bilimler Derneği, s.171.
- Özcan, A. İslamcılık, *İslam Ansiklopedisi*. C.23, s.71.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/islamcilik> (Erişim Tarihi: 01.08.2022)
- Taş, G. (2016). Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme Kavramsal Analiz, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri, *Akademik Hassasiyetler*, S.5, C.3, s.163-175.
- Toprak, Z. (Eylül 2014). Darülfünun’a Kız Öğrencilerin Kabulü, *Toplumsal Tarih*. s.50-61.
- Toprak, Z. (Mart 1998). Sabiha (Zekeriya) Sertel ve Türk Feminizmi. *Toplumsal Tarih*. S.51, s.7-14.
- Tunaya, T.Z. (1986). Mithat Paşa’nın Anayasa Anlayışı. *Uluslararası Mithat Paşa Semineri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Turan, N. Öztürk, A. Kaya, H. ve Aştı T. Toplumsal Cinsiyet ve Hemşirelik, *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanat Dergisi*, Vol:4, No:1, s.167-173.
- Yacan, C. (Mart 2018). Bir Siyasal Mücadele Örneği Kadınlar Halk Fırkası. *Toplumsal Tarih*. S.291, s.50-59.
- Yakut, K. (2013). II. Dünya Savaşı’ndan Sonra Sovyetler Birliği’nin Türkiye’ye Yönelik Talepleri ve Türk Basınının Tutumu, *Kebikeç*. S.169-186.

Tezler

- Aydınğör, F. (2006). *Tanzimat Döneminde (1839-1876) Kadın Yaşamındaki Modernleşme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bulanık, G.F. (2020). *1950'li Yıllarda Türkiye'de Gündelik Hayatta Yaşanan Dönüşümler: Adana İli Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Efe, A. (2002). *Muhassıllık Teşkilatı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

EKLER

EK-1

Yeni Sabah Gazetesi, 23 Haziran 1949.

D. Parti kongresinde demokrasi tezahürleri

Her delegenin, canı istediği gibi, konuşması, kongrenin başlıca vasfını teşkil ediyor

İkinci gün

Demokrat kongrenin ikinci günü de, rapor üzerinde konuşma ve tartışmalara, hasredildi. Bir kısım delegeler, idare raporunda, partideki, iç ihtilâflara ayrılan kısmı çok fazla buldular. Çünkü esasen kurucuları, onlara muhalefet edenler arasındaki mücadele ve saikleri günler, haftalar hattâ aylarca matbuata aksetmiş ve etrafı ile teşhir olunmuştu. Mazideki dedikodular hakkında bu kadar tafsiliyata girilmekten ise geçmişte tahakkuk ettirileceği vâdedilmiş olduğu halde bir türlü filliyat alanına geçmeyen «Hürriyet Misakı» hakkında delegeler etraflı bir surette, aydınlatılma daha iyi olurdu. Bu tenkidlerin yerinde olduğu kabul edilmelidir.

Çok dikkatli bir delege M. Ammer Çakınay düşüncelerini vezir bir surette hulâsa etmiş ve demiştir ki: «Muvazaaya inanmıyorum. Yanılma pek mümkündür. Tarih bu işe başlar kavgası adını verecektir. Genel kurul bu harbi kazanmıştır.»

Kongrenin ikinci günü konuşan hatiplerin hemen hepsi yurtda hürriyetin bir türlü kurulamamasından ve hükûmetin ve çoğunluk partisinin yaptıkları baskılardan acı acı şikâyet etmişlerdir. Halk Partisi demokrasiyi ben getirdim diye böbürlenip dururken, Ankarada konuşulanları işitince belki biraz ızdırap duyacaktır. Çeşitli illerden gelen muhahaslar hep baskıdan, hürri-

Eğme delegesi Ümmü Bâî'd, mikrofon başında..

KONGREDEN NOTLAR

Dünkü toplantıda 100 hatib söz aldı!

En çok üzerinde durulan 3 nokta — Celâl Bayarın sualine cevap — Komisyonlarda hararetili müzakere — Ama bir delege alkışlanıyor — Ali İhsan Sabis'in uzun nutku

Ankara: 22 (Telefonla) — Demokrat Parti kongresinin üçüncü günü de baştan sona kadar heyecanlı bir hava içinde geçti. Bilhassa delegeler idare kurulu

raporunu tenkid ederlerken bazen çok şiddetli tâbirler kullandılar. Umumiyetle nutukların hülasası aşağı yukarı şu üç nokta (Devamı Sa. 5 Sü. 1 de)

Ankara: 22 (Hususi) — İl idare kurulunun Celâl Bayar tarafından okunan raporu hakkında bugün de bir çok delegeler söz almışlardır. Bu günkü toplantının ilk oturumuna Memiş Yancıoğlu (Erzurum) başkanlığında saat 8.30 da başlandı. İlk sözü Yozgat delegelerinden Cengiz Başaran aldı. Hatip, milli davanın kaybedilmiş, Hürriyet Misakının tahakkuk ettirilmemiş olduğunu heyecanla tobarüs ettirdi. Devamla:

«İktidar anayasaya aykırı kanunlar çıkarmaktan çekinmemiştir. İller kanunu, ceza kanunu tādilleri bu meyanıdadır. Ceza kanunu tādilatı işinde partimizin Günaltayı anlaştığı husus açıklanmamıştır. Raporda (Devamı Sa. 5 Sü. 2 de)

Trumanın temsilcisi

Athenagoras'la neler görüştü

Komünistlerle kilise münasebatı inceleniyor

Associated Press'in İstanbul muhabiri Edwin B. Greenwald bildiriyor:

Ortodoks kilisesine sokulmak üzere her hangi bir komünist teğebbüsü mevcut olup olmadığı ve böyle bir tehlikeye karşı ne yapılmakta olduğu hakkındaki Vasingtonun had ilgisini bugün belir-miştir.

Başkan Trumanın özel emrile hareket ettiği söylenilen Trumanın Vatikan nezdindeki temsilcisi Myron Taylor, Rum - Ortodoks (Devamı Sa. 5 Sü. 3 de)

Kocaeli Valisi hâdiseyi anlatıyor

AMERİKAN ERKEKLERİ KADINLARIN ESİRİDİR

Çocuğun mamasını vermekten tutun da bulaşık yıkamaya varıncıya kadar bütün ev işleri Amerikalı erkeğin üzerinde kalmıştır. Sokakta ve iş hayatında erkekler kadınların emrindedir. Üstelik bütün kazançlarını da kadınlar sömürür.

Yazan :
RAYMOND CARTIER

Geviren :
REFİA CUMAOĞLU

DÜNYADA Amerikan kadının. dan daha imtiyazlı bir mahlûk yoktur. Kanun, Amerikan kadını. nı erkeğe müsavi saymıştır. Fakat örf ve âdet onu erkeğe üstün kılmış, erkeğin mâbudesi hâline getirmiştir. Amerikan kadını bütün âmme hizmetlerine ve memuriyetlere kabul edilir, bütün meslekleri icra edebilir ve eder. Ailede alışveriş işiyle uğraştığından, bilhas. sa alım satım esası üzerine kurulmuş olan Amerikan cemiyeti gibi bir cemiyetin kraliçesidir. Otomobil fabrikatörleri yeni karoseri modellerini onun için çizerler, reklam ajanları ona karşı şimdiye kadar kraliçelere bile nasib olmamış bir alâka ve saygı gösterirler.

Amerikan kadını, vasatı olarak erkekten beş yıl daha fazla yaşar. Hayat ve veraset sigortaları sayesinde okadar mühim bir serveti ele geçirmeye muvaffak olur ki, Amerika Birleşik Devletlerinin bir dul kadınlar mülkânesi olduğu söylenebilir. Fakat Amerikan kadınlarının yığıldıkları muazzam sermaye, onların elde etmiş oldukları insan sermayesi, esirler sermayesi yanında hiçtir. Bu insan sermayesi, Amerikan kadını için çalışan, ona hizmet etmek için, ona derin bir alâka ve saygı göstermek için yaşayan milyonlarca erkekten müteşekkildir.

Amerikan erkeği daha 14 yaşında iken, kadın için, onu «gezdirmek» uğrunda, yıkılmağa başlar. Onu sokağa götürür, ona çiçek alır, sinemalara taşır, dondurma yedirir. Gezintinin sonunda kadın bir buse ile erkeği mü. kâfatlandırır.

Amerikan kızları birtakım sert protokol kaideleri içinde büyür. Erkek otomobilden fırlayıp ona kapıyı açmadan kadın inmez. Mantosunu asla kendisi çıkar. maz; erkek onun sandalyesini tutup masaya yaklaştırmadıkça kadın oturmaz; yanında yürüyen er.

dan başka kadının hayat ve kanun kitabında, devrimizden daha sert ve güç eski zamanlardan kalma bir kaide bugün hâlâ yaşamaktadır ki, bu da kadının müsaadesi ve lütfkârlığı üzerine ona refakat şerefine nail olan erkeğin daha silâh başında olması, yanında ki kadın için dövüşmeğe daima hazır bulunmasıdır. Yüksek tahsil muhitinde genç bir kız talebenin şöhreti, etrafında dolaşan ve onu gezmeğe götüren erkeklerin sayısını nisbetinde yükselir; fakat genç kız, delikanlılar arasında birkaç yumruk dövüşmesine sebebiyet verdiği takdirde bu şöhret göklere kadar yükselir.

Bütün gün dışarda makine gibi çalıştıktan sonra ev işlerinden bir çoğunu da alan Amerikalı erkeğin karısından aldığı tek mükâfat budur : Bir öpücük !

GENÇ kız evlenince, çok pahalıya mal olan uşak ve hizmetçilere yol verir ve onların işini kolaylaştırır. Evde iş bölümü,

uzun zamandan beri o şekilde yapılmıştır ki, bunun en ağır ve büyük kısmını koca yüklenir. Mut. fakta, kadının plâstikten yapılmış önlüğünün yanında erkeğinki asıldır. Akşamları erkeğin işinden döndüğü zaman ilk işi, gidip önlüğünü takmaktır.

Koca, çocuklarla meşgul olur. Bu mevzu hakkında yapılmış olan anketlerden anlaşıldığına göre, memedeki çocuğa emziğini hazırlamak ve mama vermek için geceleri kocalar, karılarından daha çok uyanırlar. Bu ankete gelen cevapların çoğunda, «geceleri karısının yataktan kalkmasına müsaade eden erkek centilmen değildir» denilmektedir. Karı ile koca sokağa çıktıkları zaman çocuğun arabasını daima koca sürer.

Şurası muhakkaktır ki, Amerikan kadınlarının büyük bir kısmı, evlenme mevzuunda ölçü olarak parayı kabul etmişlerdir. Kocada aranılan en mühim vasfın ne olduğuna dair yapılan bütün anketlere gelen cevapların en az üçte ikisi, bu vasfın «paralı koca» olduğunu göstermiştir. Parasının ön safta gelmesi, kadınlardan nezdinde olgun adamların gençlerden ziyade rağbet görmesine sebep olmuştur. Beyaz perdenin erkek yıldızları arasında genç kızların en çok hoşuna giden tiplerin, 47 yaşındaki Bing Crosby 48 yaşındaki Gary Grant, 59 yaşındaki Gary Cooper ve 49 yaşındaki

Mutfakta kadının naylon önlüğü yanında erkeğin önlüğü de asılı durur. Tabak- ların kadın kocasına biraz yardım ederse ne mutlu !

(Arkası 52. Sahifede)

Evlenmek İstiyen Kızlar Kocalarını Nasıl Seçmeli

Bir genç kız hayatının en büyük meselesi istikbalde hayatını, hayatına ekleyeceği erkeği iyi intihap edebilmesidir.

Eğer bir genç kız evlenirken kocasını iyi anlayıp anlayacağını, ruhi bakımdan olduğu gibi cinsi bakımdan da kendisini tatmin edip onun tarafından tatmin edilebileceği bir erkeğe tesaduf etmezse, genç kız hayatında dört başı mamur bir saadet bulamayacak demektir.

Bizim memleketimizin kızları dünyanın diğer birçok memleketlerinin kızları gibi bütün bir hayat için kendilerine eş ve arkadaş olacak erkeği bir takım bilgilerle öğrettiği metodları araştırarak bulmayı akıllarına getirmezler. Onlar bu gibi işte en iyi pusula vazifesini gören kalplerini ve insiyaklarını kullanırlar.

Halbuki herşeyin bir bilgi, bir teknik ve bir metodu halledilmesine taraftar olan Amerikada bu mesele ile yani bir genç kızın nasıl bir koca intihap etmesi lüzum geleceği meselesiyle de yine bilginler ve mütahassıslar uğraşmaktadır.

Ve Amerikalı genç kızın: «Kocamı nasıl intihap edeyim?» sualine de Amerikada Harvard Üniversitesi profesörlerinden Hooton cevap vermektedir:

O, erkekler arasında şöyle bir tasnif yapmaktadır:

«Üç tip erkek vardır. Bunlardan;

- 1 — Zayıf ve uzun erkekler,
- 2 — Şişman, yuvarlak ve kısılar,
- 3 — Atlet gibi adeleli olanlar...

Profesörün «Yeşil Fasulyeler» dediği zayıf ve uzun boylu erkekler daha fazla sükûti ve hassaslırlar; uysal değildirlir. Gayet çabuk bunalır ve sıkırlılar, bu buhran devreleri sık sık gelir. Fakat zekidirlir. Bir hâdise karşısında ani tepki gösterirler. İçkiye başka erkeklerle nazaran daha mütehammildirlir. Bir gece içinde akşam daha mahçupturlar. Gece karısına doğru daha cüretkâr, daha canlı ve neşeli olurlar.

Şişman, kısa ve yuvarlak olanlar, gayet iyi ahlâklılardır. Hamiyetli, müsamahalı olurlar. Arkadaşlarıyla gayet iyi anlaşılır. Evlerini ve çocuklarını çok severler. Kendilerinden çok memnun ve birazcık ta tenbeldirlir.

Atlet tipli erkekler gelince; onlar Holivut filmlerinin bizi kolaylıkla inandırmak istedikleri gibi hoş bir karakterde değildirlir. Ohlar kaba, kavgacı ve çok içtikleri zaman tehlikeli olabilecek kimselerdir ve ruhi benliklerinden olgunluk yoktur.

Amerikalı profesör bu üç tipin

EK-4

Evim, 30 Mayıs 1955.

neticesi cemiyete
madınız sarsılacak.
seyahate çıkmanı.
eriz.
ŞANS: Yıldızınız
şansınızın bol o.
yor.

★
CU
t . 20 Mart
a doğanlar:
İNİZ: Bir yerden
klif almış veya al.
z Bu teklif haya.
n noktası olabilir.
HAYATINIZ: Ak.
arkadaşlarınızın
barınız artacak.
hayatın arifesin.

ŞANS: Şansınızın
rağmen, bazı ha.
nden para vazi.
doğru gitmiyecek,
kalacaktır.

★
J . 20 Nisan
a doğanlar:
İNİZ: Ortağınız
oynıyacak, bunun
üddet, tekliflere
ceksiniz.
HAYATINIZ: Faz
sizi sinirli yapa.
nızdakilerle ara.
bile mümkün. Bir
leri eğlencelere
ra gidin.
TİNİZ: Aynı an.
rden başlayacak,
de muvaffak ola.

ŞANS: Sırf ener.
geliriniz arta.
güvenerek çifte
yin.

★
U . 20 Mayıs
doğanlar:
İNİZ: Üzerinize
uvaffakiyetle en.
Bu muvaffakiye.
ydası dokunacak
aydınlanacaktır.
AYATINIZ: SI
var. Bunları zo.
n tatlılıkla ve
ken mağlûp et.

TİNİZ: Birisini
enecek ve sevgi.
göreceksiniz.
ANS: Para vazi.

İŞ HAYATINIZ: Vaziyetiniz,
muvaffakiyete doğru giderken
âni bir sukutu hayale uğruyaca.
ğinizi gösteriyor. Bu arada bir
de imtihan geçireceksiniz.

CEMİYET HAYATINIZ: Faz
la çalışmaktan sürmüne olmuş.
sunuz. Beş on gün müddetle baş.
ka bir işle meşgul olmanızı ve
açık hava gezmelerine gitme.
nizi tavsiye ederiz.

ÂŞK HAYATINIZ: En bek.
lemediğiniz anda bir redle kar.
şılaşacak ve bütün maneviyatı.
nızı kaybedeceksiniz.

PARA VE ŞANS: Şansınız
aşk bahsinde sönük, mali bahis.
te parlak olacaktır. Maamafih yi
ne de ihtiyatkâr davranın.

★ YENGEÇ BURCU

22 Haziran . 23 Temmuz
arasında doğanlar:

İŞ HAYATINIZ: Mesleğiniz
sizin bir seyahate çıkmanızı i.
cab ettiriyor. Bu seyahatte ta.
nımuş kimselerle tanışacak ve
işinizin menfaati uğruna yorgun
luklara katlanacaksınız.

CEMİYET HAYATINIZ: Çok
faal bir hayat geçireceksiniz.
Bir çok kimselerle tanışacak,
yeni dostlar kazanacaksınız.

ÂŞK HAYATINIZ: Aşk ha.
yatınız diğer hayatlarınıza nis.
petle durgun ve boş geçecektir.

PARA VE ŞANS: Meslek ica.
bı kesen'in ağız açılacak, maa.
mefih sonradan fazlasile dola.
caktır. Şansınız bol.

★ ARSLAN BURCU

24 Temmuz . 22 Ağustos
arasında doğanlar:

İŞ HAYATINIZ: İş hayatınız.

aşkın ne olduğunu bilmiyorsa.
nuz.

CEMİYET HAYATINIZ: Et.
rafınızı çeviren arkadaşlardan
sakınız. Bunların içinde iyi.
leri varsa da azdır. Cemiyet ha.
yatınızda bir yükselme olacak.
tır.

PARA VE ŞANS: Mali duru.
munuz eskisi gibi devam edecek
tır. Kumardan uzaklaşmaya gay
ret edin. Şansınız size yardım
etmiyecektir.

★ BAŞAK BURCU

24 Ağustos . 22 Eylül
arasında doğanlar:

İŞ HAYATINIZ: Eğer gay.
retli olmazsanız sizin için bir
tehlike var. Her zaman soğuk.
kanlı ve açık göz olun.

ÂŞK HAYATINIZ: Sevdigi.
niz kimseden mukabele göre.
ceksiniz. Fakat bir flört bu aş.
ka mâni olacaktır.

CEMİYET HAYATINIZ: Gü.
ler vüzlü olmanız her kes ta.
refından büyük bir takdir top.
larsınız. İnatçı olmayın ama ken
di bildiğinizden de pek şaşma.
yin.

PARA VE ŞANS: Bugünler.
de çok çalışsanız mali durumu
nuz yükselecektir. Bunda biraz
da şansınızın yardımı olacaktır.

★ TERAZİ BURCU

24 Eylül . 23 Ekim
arasında doğanlar:

İŞ HAYATINIZ: İş hayatınız
kararsızlık içindedir. Netice
hayırlı olması için bir müddet
bekleyin.

ÂŞK HAYATINIZ: Gece top.

★ AKREP BURCU :

24 Ekim . 22 Kasım
arasında doğanlar:

İŞ HAYATI: İş hayatınız kö.
tüye doğru bir meyl almıştır.
Vaktinde önlenmezse vahim so.
nuçlara sebebiyet verecektir.

ÂŞK HAYATINIZ: Biri sizi
derin bir aşkla sevmektedir. Fa.
kat siz bunun farkına, bir red.
le karşılaştıktan sonra varacak.
sınız.

CEMİYET HAYATINIZ: U.
zınca bir seyahat ve yeni arka.
daş'ar. Bozulan sıhhatiniz için
doktor bunu tavsiye ediyor.

PARA VE ŞANS: Şansınız
parlak gözüküyor. Bazı mali
spekülasyonlara girebilirsiniz.

★ YAY BURCU

23 Kasım . 21 Aralık
arasında doğanlar:

İŞ HAYATINIZ: Çok faal bir
iş hayatınız olacak. Fazla yoru.
lacak, o nispette de kazanacak.
sınız. Doğru'uktan ayrılmayın.

ÂŞK HAYATINIZ: Bekledi.
ğiniz aşkın cevabını çok sonra
alacaksınız. Bu müddet zarfın.
da ufak bir flört doğuyor.

CEMİYET HAYATINIZ: Bir.
çok toplantılardan davet alacak.
birine de başkanlık edeceksiniz.
Şeflerinizin nazarında itibarınız
yükselecektir.

PARA VE ŞANS: Şansınız or.
ta, fakat kuvvetli azminiz saye.
sinde geliriniz artıyor.

★ OĞLAK BURCU

22 Aralık . 20 Ocak
arasında doğanlar:

İŞ HAYATINIZ: İlk zaman
lar az kazanacak, çok çalışılacak
sınız. Bir müddet sonra kârını
birden yükselecek, tanınmış bi
iş adamı olacaksınız.

ÂŞK HAYATINIZ: Yeni baş
lıyan ateşli bir aşkın, mesleğin
ze ve işinize zarar getirmeme
sine dikkat edin. İradeniz kuv
vetli, fakat aşka kolay lâf di
letemiyorsunuz.

CEMİYET HAYATINIZ: Ka
dinizi işe vermiş, etrafınızdak
leri unutmuşsunuz. Biraz et
fınızla meşgul olun. Akrabal
rınızı birkaç ziyaret. onların gi
lünü almayı kâfi gelecektir.

PARA VE ŞANS: Paranız z
manla artacak. Fakat şans
size her zaman güler yüz gös
miyecektir. Şanstan ziyade
hınıza güvenin.

Evim'in Saadet Servisi

Mecmuamız, muhterem okuyucularının bir arzusunu yerine ge.
tirmek gayesile (Evim'in Saadet Servisi) ni geçen haftadan itibaren
açmış bulunuyor. Bu sütunlarda evlenmek arzusunda olup mün.
sip eş arayan okuyucularımızın uygun görülecek tekliflerini sırayla
neşredek ve mes'ut bağların kurulmasına yardım edeceğiz. Tek.
lif veya cevap olarak gönderilecek mektupların üzerine Mecmuamız
adresi ve servis isminin yazılmasını bilhassa rica ederiz.

EŞ ARAYAN BAYANLAR :

★ İyi bir ailenin sarı saç.
lı, mavi gözlü, güzel endam.
lı, uzun boylu, meslek sahibi
25 yaşında kızyım.

Serbest meslek sahibi, sağ
lam bir kültürü ve bedii an.
layışı bulunan, konforlu bir
hayat temin edecek kadar

kazanan, uzun boylu, 35 ya.
sını geçmemiş bir kimse ile
mes'ut bir yuva kurmak ar.
zusundayım.

Bu vasıfta taliplerimin ter
cümeyi halleri ve sarıh ad.
resleriyle (Kismet) rüumuzu.
na müracaatları mercudur.

EK-5

Akşam, 2 Mayıs 1950.

Evlenmek bahsinde...

Bu 4 kız hakkında hükmü size bırakıyorum

Kızıl saç, beyaz ten, inci diş

Fatih, Ortaköy, Beşiktaş ve Maçkade kız evi bir ziyaret ve gördüklerimiz hakkında notlar

Yazan : Cemalettin E.

«Evlendirmeyi Kolaylaştırma Cemiyeti»nin en faal üyesi, hiç şüphesiz ki bayan Fatma Zekiye'dir. O, cemiyetin Çağaloğlu'nda legal ettiği binanın üst katında oturur ve bekârlar tarafından günde en az 20 defa kapısı çalınarak şartların isahı bakımından çeşitli suallere muhatap tutulur. Bunlara tagradan gelen mektupları da ilâven eden Fatma Zekiye:

«— Beni, diyor, en fazla meşgul eden şey işte bu mektuplara cevap yazılmasıdır. Ben ki, eşe dosta bile mektup yazmakta çok ihmalkârimdir. Bu sebeple tagradan gelen mektupları vakitinde cevaplandıramıyorum.»

Bundan üç dört ay evvel kendisiyle konuştuğum zaman bana bir tomar mektup uzatmış:

«— Allah aşkına günleri bir okuyun da ne acayip talepler karşısında kaldığımı bir görün!» demişti. Birer birer okuduğum bu mektuplar arasında öyleleri vardı ki müstakbel bir aile yuvası temelinin sağlamlığını sarı saç, beyaz veya esmer tene ariyan bekârların kendilerini ciddî bir tedviğe karar kırmış ve bulundurdıkları şüphesiz, Anadolu'nun bilmem ne kazaından mektup yazar bir delikanlı ayda 400 lira kazancı olduğunu yazarken müstakbel zevcesinin mutlaka kırmızı saçlı, beyaz tenli olmasını da şart koşmuştu.

Evlendirmeyi kolaylaştırma cemiyetinin bulundugu bina ve tabelası

batısında çeker ikram olunuyor ve kıymetli mehtiyahlarla döyün-

EK-6

Gale Archives.

COPY

CONFIDENTIAL & PERSONAL

74 Sumer Sokak
Yenisehir, Ankara,
Turkey.

March 7th, 1949.

The Honorable Senator Tom Connally,
Chairman of the Senate Foreign Relations Committee,
United States Senate,
Washington, D. C., U.S.A.

Dear Senator Connally,

Because you are an American Senator of my State and particularly because you are an American, I bring before you a strange case. But before I put before you the facts, I would say that while a student of the University of Texas, I met and married a Turkish Government student, returned with him to his country to fulfill his obligation and repay his debt. This was in December, 1946.

But the case I wish you to know relates to a decision and later a law. The Turks in 1918 made a decision (not a law) that no army officer could have a foreign wife. The decision was overlooked for a couple of decades for there were myriads of Turks married to Germans. Now that decision became a law in 1947. Why? Why in 1947? Was it because the Turkish government disapproved of the number of marriages between Turkish students and citizens of the United States, England and Canada? It is the reason most often given. However, the law was passed, but the wheels turn slowly and there were other aspects: - sons of Congressmen and the extremely influential had also married Americans. But eventually the wheel turns its full revolution and that nick in the rim is reached: and thus it began that those students who were regular army officers were discharged and were discharged with a tremendous debt running between 18,000 and 80,000 Turkish liras (28,000 dollars). Two of those boys have returned to America immediately upon discharge, but others were held here not being able to obtain a passport. Again the wheel turned and this time it headed for the reserve - the men who must fulfill a military obligation of 14 months: 2 months basic training, 6 months officers school, 6 months as a 2nd Lt. Last year it reached those young men, but not all. Just some.

It is best to explain that everyone who is drafted into the Turkish army must undergo a police investigation. This is called "security." Now when my husband reported to his local draft board he read the police investigation which is concerned with four points: (1) Is the person in question a drunkard; (2) a gambler; (3) a Communist; (4) married to a foreigner. Now I must tell you here that by the Turkish Government I am considered a Turkish citizen - I have a Turkish national "Identification Card", I must pay taxes as a Turk, I must enter and leave the country as a Turkish citizen (although I retain my American

passport

EK-7

BCA.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

7, Pembridge Square,
Bayswater,
London, W.2.

August 21st 1956

Sayın Bay Adnan Menderes,
Başvekil,
Ankara,
Turkey.

Sir,

I wish to bring to your notice the facts of a case which was tried in the Third Law Court in Ankara, and decided upon, on the 12th day of September 1949 - the Plaintiff being the Treasury, acting in the name of the Ministry of National Defence and the Defendant being Captain Irfan Orga, of the Turkish Air Force, at one time residing at 19, Ozgen Mahallesi, Samanpazari, Ankara.

To summarise as briefly as possible the Plaintiff stated that Captain Irfan Orga, whilst sent to study aviation in England lived in that country with a foreign woman and that this having been established as a fact he was to be considered as having resigned from his commission as an officer of the Turkish Air Force. In his absence from the court a verdict was given, as under:-

- (1) 45,904 liras 42 kurus be collected from the Defendant and payed to the Plaintiff, that
- (2) the guilty party be responsible for the payment of an annual interest at the rate of 5% to be effective as from 13th October, 1947, that
- (3) The attorney fee of 2,543 liras granted to the Plaintiff's attorney be collected from the Defendant and payed to the Plaintiff and, that
- (4) the Court expenses, with a total of 1,314 liras 2 kurus be remitted by the Defendant.
etc. etc.

the final total reached, after some adjustments, being
56,646 liras 62 kurus.

Now, in view of the so called "facts" presented by the Plaintiff this appears to be a most extraordinary decision for the Court to have reached and I should like to examine these very controversial "facts" a little closer. In the first place the Defendant was at no time studying aviation (or any other subject) in England or elsewhere. He was sent to England by the Turkish Air Ministry as the senior officer in charge of 45 junior officers who were to complete their training in England. At the end of one year the Defendant was placed in full charge of all the Turkish officers completing their training in England and carried out these duties from an office allotted to him in the Turkish Embassy in London. The sum, therefore, of 22,952 liras claimed by the Plaintiff as having been spent on the Defendant during his period of study in England appears to be absurd since it relates, in greater part, to the salary paid to him for carrying out his duties - but is salary not lawful

030 01 6 31 10

over/

5

(Devamı 5 inci sayfada)

Fatihle kaymakamlık bi
nası önünde yarım kalmış
olan bir yolculuğun başı
kırık mermer sütunu her
yıl 15 mayista etrafına yüz
lerce insan toplar. Bu Ha
va Şehitleri Abidesidir.
Pek uzun yollar, hattâ
devamlı olarak bu mermer
abidenin önüne konulan
kürsüden 15 mayıs Hava
şehitleri için konuştu.

Hasane İLGAZ
Bu günde aynı merasim
yapılmaktadır. Fakat ko
nuşanlar başka simalardır.
Vazife bizden onlara, anla

Hasene ILGAZ

Amâ Bir Tün

Amâ Bir Türk Gencimizin Muvaffakiyeti

Göçen halkı arasında Newyork'daki Braila evi ile tarafları arasında bir görüşmelikzinin amâ - lar için açılan bir müsabakası na 600 amânın iştirak ettiğini ve Salih Tüzün ismindeki Türk gençinin (Bir tohumun endişesi) (ve gıccesi seâlisin) isimli şifirlerle 600 müsabakâ aramız da birinciliği kazandığını öğrenmiş bulunuyoruz.

Türk Milletine has Mümtazı yetle riçtinde her hangisi ile o.

hasra olun Düşün Milletleri a-
rasında iştirak kazanan
mükke yok ki Türk Milleti
(Devamı 5 inci sayfa da)

Yerinde bir Tesebbüs

Her bakımdan memleketimizin sayılı geyherlerinden olan İsmail Kadir'in yeni bir elçisi'ni memleketimizin ve Kadınlar Birliği'nin başkanı öğretmen Hadise Kırhan ve yine öğretmen olan eşinin teçebbüsü bir anaokulu açılmıştır. "Kıranlar ailesi" adıyla verilen meclisler henüz pek yeni olmasına rağmen bu tip okulların mükemmeli bir örneği olmağa namzettir. Kadın öğretmenlerden imtiyazlı bir bakıcı kadrosu vardır ve 6 yaşına kadar olan çocukları ve son pedagojik usullere göre okutulan çocuklarıdır.

Yakında, aynı kadro ile bir
de hususi ilk okul açacaklarını
bildiren müdürlüğe kurucularını

T. Kadınlar Birliği Genel Kongresi

İki yılda bir yapılmakta olan T. K. Birliği Genel Kongresi bu yıl da Ankara'da Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Hamit salonunda toplanacaktır.

Halen 40 villalette merkez
teşkilâtı bulunan birliği
Kongre delegeleri Ankara'da
toplantımlardır.

Dün akşam Esenboğa Hava alanında K. B. Genel idare heyeti tarafından karşılanan Tunus K. Birliği Heyeti

Öğrenci Gencimizin Eğilimi

lursa olsun Dünya milletleri arasında üstünlük kazanmak gübhe yok ki Türk Milletini
(Devamı 5 inci sayfada)

Tunus Kadınla
B. Heyeti Geldi

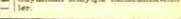
Tunus Kadınlar Birliği Başkanı ile idare heyetinde 2 bayan dün akşam Ankara'ya gelmişlerdir. Türk Kadınlar Birliğinin davetlisi olan heyet 10 gün memleketimizde kalacak. Ankara'da sonra, Konya, İzmir, İstanbul ve Bursa'ya ziyaret edeceklerdir.

Bu ziyaret için hususi program hazırlanmıştır.

**İffet Seçal ikinci,
Hilmiye Sülün
üçüncü oldular**

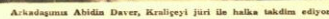
Arkaadşları onun ahlâkından ve
huyundan sitayişle bahsetmektedir-
ler.

— Arkası Sa. 3, Sü. 8 de —

İskenderiye, 13 (a.s.) (Özel mu-
hbiriminden) — Dün gece her-

— Arkası Sa. 3, Sü. 8 de —

EV ★ KADIN ★ MODA

Elbiselerinizin uzun zaman dayanmasını arzu ediyorsanız ev işlerinde daima önlük takınız. Aşağıda size birkaç model takdim edilmektedir. Verilen metre adedi kumaş eninin 80 santimetre olması şartıyla muteberdir. Kumaşınız daha enli veya ensiz olursa takribi bir tadilat yaparsınız.

Bu önlük icabında çarşıya kadar koşarken elbise ve zifesi ni de görür. 3,50 metre kumaşa lüzum gösterir. Sakin cebi unutmayınız. Elbiseye gılgını veren odur ve cepsiz önlük hiç te pratik değildir.

Bu önlük arkadan askılıdır. Çizgili kumaştan gayet şık olur. Kumaş ihtiyacı: 3,50 metre.

Bu model daha ziyade bahçe işlerinde giyilebilecek bir elbise olarak kullanılabilir. Kumaş: 3,50 metre. Yaka kısmı için de yaz pike: 40 santimetre, zikzaklı sutaş: 8,50 metre.

Bu model için 2,50 metre kumaş lazımdır. Yaka, kol ağız ve cep kenarları için de 3,20 metre sutaş veya zid renkten kumaş parçası lazımdır. Amerikalı kadınlar Coctail partilerinde bu önlükleri misafire hizmet ettikleri müddetle elbiselerinin üzerine takarlar.

Bu önlük için takriben 3,50 metre keten, kreton, basma, pike (arzuya göre) lazımdır. Yaka yuvarlak ve açıktır. İki yuvarlak cebi vardır ve arkadan iliklenmektedir.

Bu çağda genç kızların hepsinde müşterek olan vasıf şudur: Bir sürü arzu — az para! Hepsinde yepyeni giyeceklerin hayalini kurarken, «büyüklerden» kalanları giymekten katien hoşlanmazlar. Kendi arzularına bırakılırsa, her şeyin daha iyi olacağını sanırlar. Fakat şurasını bilmezler ki, giyim kuşamda esas, para değil, görgü ve zevktir.

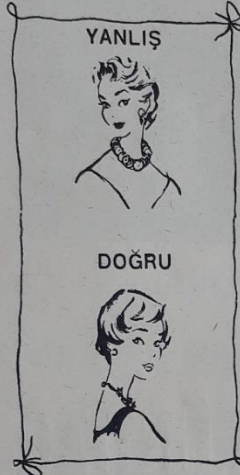
Şimdi, modanın icaplarına geçmeden evvel, giyimli olmanın bazı esaslarından bahsetmek istiyoruz. Bilirsiniz ki, giyimli olmak demek, göze hoş görünmek demektir. Bu da her şeyden evvel, kendine bakmakla olur. Bu sebeple evvelâ şu sualimize cevap verin: Tepeden tırnağa, hakikaten bakımlı mısınız? Yani temizliğini ze azami derecede dikkat ediyor musunuz?... Sabahleyin yapacağınız alelacele bir duşla bunun temin edilemeyeceğini, aklınıza iyiye koyunuz. Ufak tefek noksanlarınızı bilerek, bunlara karşı tedbir alıyor musunuz? Meselâ cildinizin pürüzlerine, kol ve bacaklardaki sertleşmiş derilere bakıyor musunuz? Saçınızın biçimi nasıl acaba? Saç tuvaletiniz nasıl olursa olsun, asıl mesele, saçınızı iyi kestirmekte ve sık sık yıkamaktır. Saçına, günde muntazaman 100 fırça süren bir genç kız sıhhatli ve parlak saçlarıyla derhal göze çarpar.

En ziyade ihmâl edilen tarafınız, muhakkak ki tırnaklarıdır. İster el, ister ayak parmaklarınız olsun, tırnaklarınızı daima törpülemek, fırçalamak ve zaman zaman krelemek lazımdır. Tırnaklarınıza cilâ da sürebilirsiniz. Fakat, rica ederiz, kırmızı cilâ sürmeyin! Sizin yaşınıza hiç yakışmaz. Pembe, yani ten rengi cilâyı tercih ediniz. Rujunuz da böyle olmalıdır. Zaten, insanı gü-

15 İLE 20 YAŞ ARASINDA

Genç Kızlar Nasıl Giyinmeli?

zelleştiren, hep ufak tefek şeylerdir. Ayakkabılar, çoraplar, eldivenler, çanta, şapka ve elmas, yerine göre giyilip takılmalıdır. Bunların hepsinin kusurlu ve kusursuz tarafları vardır.

Bu sebeple, her şeyi doğru seçerek, giydiklerinizi birbirine uydurmanız çok mühimdir. Lütfe, fazla ökçeli ayakkabılar giymeyin. Hele gündüz bu çeşit ayakkabılardan mutlaka kaçının.

Fazla «modern» çantalar, göze çarpan elmas ve renkler kullanmayın.

Genç kızın gardrobı, az parçalı fakat çok çeşitli elbiselerden teşekkül etmelidir. İşte size, iş-

tenildiği gibi tertiplenebilen bir gardrop «reçetesi»!

Evvelâ, «her kılığa uyan» renkte bir mantoya ihtiyaç vardır. Rengi gri veya bej olabilir. Zaten daima «renksiz» renkleri tercih etmek daha doğrudur. Fakat deniz mavisi, mat yeşil, çiğ olamayan kırmızı da pekâlâ gider.

Sonra, okul veya iş hayatı için iki hattâ daha iyisi üç parçalı bir elbise lazımdır. Bu elbise, dayanıklı kumaştan bir etek, bir blüz veya sveter ve bunları tamamlayan kısa bir ceketten ibarettir. Bu tertip, gardrobun temelini teşkil eder.

Şimdi bu eteğin üzerine muhtelif blüz, sveter ve ceketler dikişli örülebileceği gibi, mevcutların altına arada bir başka bir etek de yapılabilir.

Her gün etek-blüza gezmek için, bir veya iki basit gündüz elbisesi lazımdır. Bunları gayet basit modellerden seçmek doğru olur.

Nihayet, «yabanlık» olarak, yine iki parçadan müteşekkıl fakat malzemesi daha sık bir veya iki takım elbise de bulundurulabilir. Bu yaşta, hiçbir zaman sık «apremidi»ler giymeğe özenmeyin. Siyah ipekten geniş eteğin üzerine, açık renk bütün blüzlara gittiği gibi, hafif dekolte siyah jerse sveterler de uyar.

Tiyatro, konser, ufak davetler gibi gidilebilecek yerlere giymek üzere bir de «gece elbisesi» bulundurmamak fazla sayılmaz. Bu elbisenin modeli ne kadar basit olursa okadar münasip olur. Yalnız, malzemesi, giyildiği yerin itibarına uygun olmalıdır. Böyle bir elbise giyildiği zaman, her seferinde değişik bir çiçek, basit bir iğne, renkli bir mendil veya eşarpla, daima ufak tefek farklar yaratmak da mümkün olur.

Nihayet, danslı davetler için, eteği geniş, korsajı fazla dekolte olmayan, beyaz açık veya parlak renkli kumaştan bir «gece tuvaleti» de yaşınıza için hiç de fazla sayılmaz. Bu tuvalet, aynı kumaştan bir bolero veya ceketçik de iyi gider.

HER NEVİ
MODERN ÇELİK
BÜRO MALZEMESİ

TELEFON: 40177

EREL çelik

eşyası hem büro-
nun randımanını artırır
hem de personelinizin
rahat çalışmasını te-
min eder. Her türlü
dolap, klâsör, kasa,
büro, masa, sandalye
ve koltuk.

EREL

Tutsak Sokak, No. 25
Şişhane, Galata, İstanbul

EK-12

1945, 150,1955 ve 1960 yıllarına ait nüfus sayımlarında yer alan mesleklere ilişkin veriler

YILLAR		1945					1950					1955					1960				
NEVİ		Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %	Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %	Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %	Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %
GENEL TOPLAM		9.446.580	9.343.594	18.790.174	50,27	49,73	8.944.072	8.912.793	17.856.865	50,09	49,91	7.284.272	7.306.351	14.590.623	49,92	50,08	8.223.517	8.104.297	16.327.814	50,37	49,63
A	TEKNİK ELEMANLAR, SERBEST MESLEK SAHİPLERİ VE İLGİLİ MESLEKLER	82.658	17.415	100.073	82,60	17,40	94.240	21.565	115.805	81,38	18,62	137.442	29.175	166.617	82,49	17,51	178.868	39.212	218.080	82,02	17,98
a	Mimarlar, Mühendisler, Topoğrafılar, Kartoğrafılar						4.503	283	4.786	94,09	5,91	8.892	716	9.608	92,55	7,45	12.723	1.248	13.971	91,07	8,93
	1 İnşaat mühendisleri ve mimarlar						924	36	960	96,25	3,75	3.397	456	3.853	88,17	11,83	3.934	234	4.168	94,39	5,61
	2 Su mühendisleri											137	55	192	71,35	28,65	214	12	226	94,69	5,31
	3 Makine mühendisleri						292	12	304	96,05	3,95	1.053	12	1.065	98,87	1,13	1.750	116	1.866	93,78	6,22
	4 Elektrik mühendisleri						241	130	371	64,96	35,04	579	18	597	96,98	3,02	885	22	907	97,57	2,43
	5 Maden mühendisleri						314	66	380	82,63	17,37	421	10	431	97,68	2,32	584	29	613	95,27	4,73
	6 İzabe mühendisleri											39	2	41	95,12	4,88	44	3	47	93,62	6,38
	7 Diğer mühendisler						2.732	39	2.771	98,59	1,41	2.748	156	2.904	94,63	5,37	4.300	821	5.121	83,97	16,03
	8 Topoğrafılar ve kartoğrafılar											518	7	525	98,67	1,33	1.012	11	1.023	98,92	1,08
b	Teknisyenler						9.757	257	10.014	97,43	2,57	17.126	235	17.361	98,65	1,35	21.274	237	21.511	98,90	1,10
	1 İnşaat teknisyenleri						1.309	110	1.419	92,25	7,75	7.501	50	7.551	99,34	0,66	6.306	30	6.336	99,53	0,47
	2 Su teknisyenleri											155		155	100,00	0,00	293	5	298	98,32	1,68
	3 Makine teknisyenleri						1.391	7	1.398	99,50	0,50	2.673	19	2.692	99,29	0,71	4.237	26	4.263	99,39	0,61
	4 Elektrik teknisyenleri						2.700	23	2.723	99,16	0,84	1.749	79	1.828	95,68	4,32	3.149	56	3.205	98,25	1,75
	5 Maden teknisyenleri						261	1	262	99,62	0,38	123	1	124	99,19	0,81	153	3	156	98,08	1,92
	6 İzabe teknisyenleri											57		57	100,00	0,00	47	2	49	95,92	4,08
	7 Diğer teknisyenler						2.973	83	3.056	97,28	2,72	2.339	41	2.380	98,28	1,72	5.203	76	5.279	98,56	1,44
	8 Teknik ressamılar						1.123	33	1.156	97,15	2,85	2.529	45	2.574	98,25	1,75	1.886	39	1.925	97,97	2,03

YILLAR			1945					1950					1955					1960				
NEVİ			Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %	Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %	Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %	Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %
c	Ziraat ve Orman Mühendisleri ve Teknisyenleri							2.110	61	2.171	97,19	2,81	3.907	173	4.080	95,76	4,24	5.321	234	5.555	95,79	4,21
	1	Ziraat mühendisleri						866	30	896	96,65	3,35	988	75	1.063	92,94	7,06	1.367	137	1.504	90,89	9,11
	2	Orman mühendisleri											847	10	857	98,83	1,17	905	17	922	98,16	1,84
	3	Hayvancılık, arıcılık, böcekçilik mütehassısları ve veterinerler						548	22	570	96,14	3,86	925	64	989	93,53	6,47	1.343	55	1.398	96,07	3,93
	4	Ziraat teknisyenleri						696	9	705	98,72	1,28	864	21	885	97,63	2,37	1.353	23	1.376	98,33	1,67
	5	Orman teknisyenleri											91	2	93	97,85	2,15	87	1	88	98,86	1,14
	6	Hayvan sağlık memurları											192	1	193	99,48	0,52	245	1	246	99,59	0,41
	7	Diğer ziraat, orman mühendis ve mütehassısları ile bahçe, park ve yeşil saha mühendis ve mütehassısları																21		21	100,00	0,00
	d Fizikçiler, kimyagerler, eczacılar ve ilgili teknisyenler							3.619	793	4.412	82,03	17,97	5.513	1.052	6.565	83,98	16,02	7.281	1.438	8.719	83,51	16,49
	1	Fizikçiler											74	14	88	84,09	15,91	141	80	221	63,80	36,20
	2	Jeologlar, coğrafyacılar											266	32	298	89,26	10,74	240	45	285	84,21	15,79
	3	Kimyagerler ve kimya mühendisleri						451	113	564	79,96	20,04	635	205	840	75,60	24,40	726	258	984	73,78	26,22
	4	Eczacılar						937	192	1.129	82,99	17,01	1.589	348	1.937	82,03	17,97	1.288	396	1.684	76,48	23,52
	5	Kimya teknisyenleri											96	27	123	78,05	21,95	95	11	106	89,62	10,38
	6	Eczacı kalfaları ve laborantlar						2.231	488	2.719	82,05	17,95	2.853	426	3.279	87,01	12,99	4.733	640	5.373	88,09	11,91
	7	Yukarıdaki gruplara girmeyen diğer fizik ve kimya mühendisleri																58	8	66	87,88	12,12

YILLAR		1945					1950					1955					1960				
NEVİ		Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %	Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %	Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %	Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %
e	Tıpla ilgili meslekler	12.153	4.322	16.475	73,77	26,23	12.918	4.929	17.847	72,38	27,62	16.256	5.647	21.903	74,22	25,78	21.488	8.855	30.343	70,82	29,18
	1 Doktorlar						5.561	533	6.094	91,25	8,75	7.225	902	8.127	88,90	11,10	8.785	1.119	9.904	88,70	11,30
	2 Diş hekimleri						807	101	908	88,88	11,12	1.318	206	1.524	86,48	13,52	1.441	231	1.672	86,18	13,82
	3 Ebeler						5.444	4.251	9.695	56,15	43,85		1.938	1.938	0,00	100,00		3.506	3.506	0,00	100,00
	4 Hemşireler												2.244	2.244	0,00	100,00		3.655	3.655	0,00	100,00
	5 Sağlık memurları											6.314	322	6.636	95,15	4,85	8.722	293	9.015	96,75	3,25
	6 Sünnetçiler											562		562	100,00	0,00	535		535	100,00	0,00
	7 Diş teknisyenleri											837	35	872	95,99	4,01	1.908	32	1.940	98,35	1,65
	8 Fenni Gözlükçüler																7	1	8	87,50	12,50
	9 Yukarıdaki gruplara girmeyen tıpla ilgili diğer meslekler						1.106	44	1.150	96,17	3,83						90	18	108	83,33	16,67
f	Profesörler ve öğretmenler	21.789	10.930	32.719	66,59	33,41	27.457	12.344	39.801	68,99	31,01	38.892	17.592	56.484	68,85	31,15	52.698	22.564	75.262	70,02	29,98
	1 Profesörler ve doçentler											698	172	870	80,23	19,77	1.143	150	1.293	88,40	11,60
	2 Asistanlar											463	189	652	71,01	28,99	1.457	417	1.874	77,75	22,25
	3 Öğretmenler											37.731	17.231	54.962	68,65	31,35	50.098	21.997	72.095	69,49	30,51
g	Hukuk ile ilgili meslekler	24.229	435	24.664	98,24	1,76	6.257	579	6.836	91,53	8,47	8.981	835	9.816	91,49	8,51	11.097	1.124	12.221	90,80	9,20
	1 Hakimler						2.184	136	2.320	94,14	5,86	2.286	132	2.418	94,54	5,46	2.567	160	2.727	94,13	5,87
	2 Müddelumumiler (Savcılar)											611	12	623	98,07	1,93	735	17	752	97,74	2,26
	3 Avukatlar ve dava vekilleri						3.896	433	4.329	90,00	10,00	5.351	628	5.979	89,50	10,50	6.988	804	7.792	89,68	10,32
	4 Noterler						120	7	127	94,49	5,51	293	9	302	97,02	2,98	153	14	167	91,62	8,38
	5 Hukuk müşavirleri						57	3	60	95,00	5,00	102	13	115	88,70	11,30	115	21	136	84,56	15,44
	6 Hukuk raportörleri											65	30	95	68,42	31,58	208	100	308	67,53	32,47
	7 İcra memurları ve hapisane müdürleri											273	11	284	96,13	3,87	305	8	313	97,44	2,56
	8 Yukarıdaki gruplara girmeyen hukuk ile ilgili meslekler																26		26	100,00	0,00

YILLAR			1945					1950					1955					1960				
NEVİ			Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %	Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %	Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %	Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %
h	Edebiyat, müzik, artistik işler ve eğlence ile ilgili meslekler		6.111	1.243	7.354	83,10	16,90	11.539	1.866	13.405	86,08	13,92	10.188	1.919	12.107	84,15	15,85	13.829	2.496	16.325	84,71	15,29
	1	Edipler, muharrirler, müeellifler, muhabirler, münekkidler						1.265	156	1.421	89,02	10,98	1.833	190	2.023	90,61	9,39	1.949	220	2.169	89,86	10,14
	2	Bestekarlar, müzisyenler ve hanendeler						5.141	945	6.086	84,47	15,53	5.223	639	5.862	89,10	10,90	7.543	678	8.221	91,75	8,25
	3	Ressamlar ve güzel san'at mensupları						4.449	150	4.599	96,74	3,26	2.252	236	2.488	90,51	9,49	3.024	397	3.421	88,40	11,60
	4	Her nevi sahne sanatkarları	6.111	1.243	7.354	83,10	16,90	684	615	1.299	52,66	47,34	880	854	1.734	50,75	49,25	1.313	1.201	2.514	52,23	47,77
	i Dini meslekler		12.372	183	12.555	98,54	1,46	15.615	362	15.977	97,73	2,27	22.257	468	22.725	97,94	2,06	27.426	322	27.748	98,84	1,16
	1	İmamlar, hatipler, vaaizler						13.900	321	14.221	97,74	2,26	21.803		21.803	100,00	0,00	27.048	147	27.195	99,46	0,54
	2	Diğer dinlere mensup rahipler, hatipler ve vaizler						1.715	41	1.756	97,67	2,33	454	468	922	49,24	50,76	378	175	553	68,35	31,65
	j Başka gruplara girmeyen teknik ve mesleki elemanlar		6.004	302	6.306	95,21	4,79	465	91	556	83,63	16,37	5.430	538	5.968	90,99	9,01	5.731	694	6.425	89,20	10,80
	1	Mali müşavirler						175	6	181	96,69	3,31	470	19	489	96,11	3,89	838	32	870	96,32	3,68
	2	Diğer Müşavirler																217	11	228	95,18	4,82
	3	Hesap uzmanları											177	10	187	94,65	5,35	2.522	131	2.653	95,06	4,94
	4	Kütüphaneciler						20	9	29	68,97	31,03	926	366	1.292	71,67	28,33	132	37	169	78,11	21,89
	5	Mütercimler ve tercümanlar						244	72	316	77,22	22,78	39	21	60	65,00	35,00	1.526	416	1.942	78,58	21,42
	6	Çeşitli ilim adamları											273	38	311	87,78	12,22	37	27	64	57,81	42,19
	7	Başka gruplara girmeyen teknik ve mesleki elemanlar	6.004	302	6.306	95,21	4,79	26	4	30	86,67	13,33	3.545	84	3.629	97,69	2,31	459	40	499	91,98	8,02

[illegible]

YILLAR			1945					1950					1955					1960				
NEVİ			Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %	Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %	Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %	Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %
C	SATICILAR VE SATIŞLA İLGİLİ MESLEKLER		67.448	1.447	68.895	97,90	2,10	87.165	4.187	91.352	95,42	4,58	271.912	6.246	278.158	97,75	2,25	322.452	4.300	326.752	98,68	1,32
	1	Toptan ve perakende satış memurları, tezgahhtarlar						38.691	3.090	41.781	92,60	7,40	206.868	4.767	211.635	97,75	2,25	238.797	3.234	242.031	98,66	1,34
	2	Sigorta prodüktörleri, esham, tahvilat ve her nevi hizmet satıcıları						628	9	637	98,59	1,41	1.102	115	1.217	90,55	9,45	1.276	14	1.290	98,91	1,09
	3	Ticaret mutavassıtları (Ticaret Aracıları)	6.959	320	7.279	95,60	4,40						8.556	117	8.673	98,65	1,35	9.263	14	9.277	99,85	0,15
	4	Sergiciler ve seyyar satıcılar	52.769	982	53.751	98,17	1,83	43.851	883	44.734	98,03	1,97	51.912	1.147	53.059	97,84	2,16	68.916	900	69.816	98,71	1,29
	5	Gazete müvezzileri						1.756	137	1.893	92,76	7,24	1.737	50	1.787	97,20	2,80	2.077	28	2.105	98,67	1,33
	6	Fabrika ve her nevi imalathane mümessilleri						1.098	40	1.138	96,49	3,51	1.737	50	1.787	97,20	2,80	269	96	365	73,70	26,30
	7	Yukarıdaki gruplara girmeyen satış ile ilgili meslekler	7.720	145	7.865	98,16	1,84	1.141	28	1.169	97,60	2,40						1.854	14	1.868	99,25	0,75
D	ÇİFTÇİLER, ORMANCILAR, BALIKÇILAR VE İLGİLİ MESLEKLER		3.886.267	1.923.431	5.809.698	66,89	33,11	5.453.308	5.443.498	10.896.806	50,05	49,95	4.738.051	5.061.993	9.800.044	48,35	51,65	4.983.395	4.941.738	9.925.133	50,21	49,79
	1	Çiftçiler ve çiftlik kahyaları	3.730.109	1.900.030	5.630.139	66,25	33,75	5.144.335	5.275.263	10.419.598	49,37	50,63	4.462.418	4.873.511	9.335.929	47,80	52,20	4.595.655	4.758.650	9.354.305	49,13	50,87
	2	Bahçıvanlar, sebze ve çiçek yetiştiricileri	40.281	8.179	48.460	83,12	16,88	33.742	25.357	59.099	57,09	42,91	48.352	53.588	101.940	47,43	52,57	57.075	44.278	101.353	56,31	43,69
	3	Meyveciler ve bağcılar						60.005	67.026	127.031	47,24	52,76	52.702	62.372	115.074	45,80	54,20	58.697	58.709	117.406	49,99	50,01
	4	Ziraat makine ve aletleri çalıştırıcılar	5.368	329	5.697	94,23	5,77						5.547	4.222	9.769	56,78	43,22	6.122	893	7.015	87,27	12,73
	5	Tomrukçular, keresteciler ve ormancılıkla ilgili diğer meslekler						1.481	27	1.508	98,21	1,79	2.518	758	3.276	76,86	23,14	4.882	474	5.356	91,15	8,85
	6	Odun kesicileri ve kömür yapanlar	5.840	564	6.404	91,19	8,81	5.874	2.306	8.180	71,81	28,19	6.267	720	6.987	89,70	10,30	3.721	187	3.908	95,21	4,79

YILLAR			1945					1950					1955					1960				
NEVİ			Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %	Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %	Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %	Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %
	7	Hayvan yetiştiricileri ve çobanlar	99.345	14.286	113.631	87,43	12,57	86.153	29.747	115.900	74,33	25,67	95.580	41.830	137.410	69,56	30,44	92.345	30.352	122.697	75,26	24,74
	8	Kara avcıları						211	52	263	80,23	19,77	734	829	1.563	46,96	53,04	446	90	536	83,21	16,79
	9	Balık tutanlar ve sünger çıkaranlar	5.324	43	5.367	99,20	0,80	8.674	207	8.881	97,67	2,33	12.845	317	13.162	97,59	2,41	12.923	20	12.943	99,85	0,15
	10	Ziraat ameleleri						112.833	43.513	156.346	72,17	27,83	51.088	23.846	74.934	68,18	31,82	151.529	48.085	199.614	75,91	24,09
E	MADEN VE TAŞ ÇIKARMA İŞLERİ İLE İLGİLİ MESLEKLER		34.084	308	34.392	99,10	0,90	29.062	472	29.534	98,40	1,60	46.030	646	46.676	98,62	1,38	52.121	417	52.538	99,21	0,79
	1	Maden kömürü ve linyit ocaklarında çalışan işçiler	26.136	75	26.211	99,71	0,29	24.086	134	24.220	99,45	0,55	29.365	193	29.558	99,35	0,65	29.502	128	29.630	99,57	0,43
	2	Metalik maden çıkarma işlerinde çalışan işçiler	2.140	10	2.150	99,53	0,47	2.404	81	2.485	96,74	3,26	5.143	73	5.216	98,60	1,40	5.768	119	5.887	97,98	2,02
	3	Metalik olmayan maden çıkarma işlerinde çalışan işçiler	602	26	628	95,86	4,14	75	10	85	88,24	11,76	1.607	12	1.619	99,26	0,74	1.186	20	1.206	98,34	1,66
	4	Taş ve mermer çıkarma işlerinde çalışan işçiler	1.249		1.249	100,00	0,00	1.520	36	1.556	97,69	2,31	5.763	165	5.928	97,22	2,78	6.306	75	6.381	98,82	1,18
	5	Kum, kil ve çakıl çıkarma işlerinde çalışan işçiler						78	38	116	67,24	32,76	644	32	676	95,27	4,73	586	9	595	98,49	1,51
	6	Maden cevherlerini tasfiyeye hazırlama işlerinde çalışan işçiler											239	5	244	97,95	2,05	399	8	407	98,03	1,97
	7	Sondajcılar ve ilgili işçiler											490	107	597	82,08	17,92	910	4	914	99,56	0,44
	8	Maden ve taş çıkarma işleri ile ilgili diğer işçiler	3.957	197	4.154	95,26	4,74	899	173	1.072	83,86	16,14	2.779	59	2.838	97,92	2,08	7.464	54	7.518	99,28	0,72
F	NAKLİYAT VE MUHABERAT İLE İLGİLİ MESLEKLER		136.541	3.298	139.839	97,64	2,36	107.211	1.070	108.281	99,01	0,99	183.753	1.974	185.727	98,94	1,06	246.671	3.071	249.742	98,77	1,23
	a	Deniz, nehir ve göl nakliyatı ile ilgili meslekler	24.404	291	24.695	98,82	1,18	22.222	73	22.295	99,67	0,33	23.603	161	23.764	99,32	0,68	24.078	76	24.154	99,69	0,31

YILLAR			1945					1950					1955					1960				
NEVİ			Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %	Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %	Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %	Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %
	1	Kaptanlar, süvariler, çarkçılar						3.463	7	3.470	99,80	0,20	4.159		4.159	100,00	0,00	4.864	27	4.891	99,45	0,55
	2	Tayfalar ve ateşçiler						12.363	17	12.380	99,86	0,14	7.995		7.995	100,00	0,00	12.027	21	12.048	99,83	0,17
	3	Liman işçileri, dok ameleleri, gemilerin tahmil ve tahliyesi işlerinde çalışan işçiler											2.543	20	2.563	99,22	0,78	3.390	5	3.395	99,85	0,15
	4	Sandalcılar ve kayıkçılar											8.573	37	8.610	99,57	0,43	3.296	17	3.313	99,49	0,51
	5	Deniz, nehir ve göl nakliyatı ile ilgili diğer meslekler						6.396	49	6.445	99,24	0,76	333	104	437	76,20	23,80	501	6	507	98,82	1,18
	b	Demir yolu nakliyatı ile ilgili meslekler	22.770	804	23.574	96,59	3,41	8.241	14	8.255	99,83	0,17	11.804	224	12.028	98,14	1,86	18.104	275	18.379	98,50	1,50
	1	Lokomotif makinist ve ateşçiler						2.975	7	2.982	99,77	0,23	4.216		4.216	100,00	0,00	4.736	22	4.758	99,54	0,46
	2	Kondöktörler, şeftrenler, frenciler						5.266	7	5.273	99,87	0,13	2.430	35	2.465	98,58	1,42	3.466	20	3.486	99,43	0,57
	3	İstasyon ve garlarda vazife gören diğer demiryolu mensupları (hamallar hariç)											5.158	189	5.347	96,47	3,53	9.902	233	10.135	97,70	2,30
	c	Hava nakliyatı ile ilgili meslekler	537	24	561	95,72	4,28	349	9	358	97,49	2,51	650	21	671	96,87	3,13	1.346	29	1.375	97,89	2,11
	1	Pilotlar ve uçucu makinistler											525	14	539	97,40	2,60	944	13	957	98,64	1,36
	2	Hava meydanlarında uçuşla ilgili işlerde çalışan diğer işçiler											125	7	132	94,70	5,30	402	16	418	96,17	3,83
	3	Hava nakil vasıtalarını yürütmekle ilgili işlerde çalışanlar						349	9	358	97,49	2,51										
	d	Kara nakliyatı ile ilgili meslekler (Demir yolu nakliyatı hariç)	78.459	597	79.056	99,24	0,76	76.399	974	77.373	98,74	1,26	139.327	894	140.221	99,36	0,64	183.463	665	184.128	99,64	0,36
	1	Şoförler	18.335	1	18.336	99,99	0,01	52.255	192	52.447	99,63	0,37	99.641	526	100.167	99,47	0,53	135.296	469	135.765	99,65	0,35
	2	Vatmanlar											771		771	100,00	0,00	689	18	707	97,45	2,55
	3	Tramvay ve otobüs biletçileri											2.210	11	2.221	99,50	0,50	3.144	22	3.166	99,31	0,69

YILLAR			1945					1950					1955					1960				
NEVİ			Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %	Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %	Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %	Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %
	4	Motorsuz nakil vasıtaları sürücüleri						19.559	123	19.682	99,38	0,62	22.977	152	23.129	99,34	0,66	27.360	82	27.442	99,70	0,30
	5	Mekkareciler (Hayvan sürücüleri)	33.729	284	34.013	99,17	0,83	4.585	659	5.244	87,43	12,57	3.044	150	3.194	95,30	4,70	2.612	45	2.657	98,31	1,69
	6	Trafik memurları																119	3	122	97,54	2,46
	7	Kara nakliyatı ile ilgili diğer meslekler	26.395	312	26.707	98,83	1,17						10.684	55	10.739	99,49	0,51	14.243	26	14.269	99,82	0,18
	e	Muhaberat ile ilgili meslekler	10.371	1.582	11.953	86,76	13,24						8.369	674	9.043	92,55	7,45	19.680	2.026	21.706	90,67	9,33
	1	Telgraf ve telefon muhabere memurları											4.096	587	4.683	87,47	12,53	5.089	1.035	6.124	83,10	16,90
	2	Posta memurları, müvezziler (mesajcılar) ve ilgili işlerde çalışanlar											4.273	87	4.360	98,00	2,00	8.886	870	9.756	91,08	8,92
	3	Yukarıdaki gruplara girmeyen diğer nakliyeciler																5.705	121	5.826	97,92	2,08
	G	SANATKARLAR, İMALAT VE TAMİRAT İŞÇİLERİ	522.977	73.611	596.588	87,66	12,34	587.241	102.679	689.920	85,12	14,88	684.679	113.908	798.587	85,74	14,26	863.965	134.937	998.902	86,49	13,51
	a	İzabeciler, hadeciler, çekiciler ve dökümcüler	4.816	3	4.819	99,94	0,06	4.218	33	4.251	99,22	0,78	8.731	386	9.117	95,77	4,23	11.498	2.261	13.759	83,57	16,43
	1	İzabeciler (Yüksek fırın idare edenler)											2.395	197	2.592	92,40	7,60	2.526	77	2.603	97,04	2,96
	2	Hadeciler ve çekiciler											429	44	473	90,70	9,30	816	11	827	98,67	1,33
	3	Dökümcüler						4.218	33	4.251	99,22	0,78	5.907	145	6.052	97,60	2,40	7.951	36	7.987	99,55	0,45
	4	Yukarıdaki gruplara girmeyen maden üzerinde çalışan benzeri işçiler	4.816	3	4.819	99,94	0,06											205	2.137	2.342	8,75	91,25
	b	Makine, alet ve madeni eşya imal ve tamiri ile ilgili meslekler	101.690	668	102.358	99,35	0,65	123.745	4.071	127.816	96,81	3,19	136.045	2.491	138.536	98,20	1,80	181.599	1.275	182.874	99,30	0,70

YILLAR			1945					1950					1955					1960				
NEVİ			Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %	Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %	Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %	Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %
	1	Demirciler ve kaynakçılar	44.307	52	44.359	99,88	0,12	40.456	2.110	42.566	95,04	4,96	43.829	1.266	45.095	97,19	2,81	53.325	424	53.749	99,21	0,79
	2	Madeni mobilya yapanlar						859	8	867	99,08	0,92	788	18	806	97,77	2,23	967	18	985	98,17	1,83
	3	Tenekeçiler ve sobacılar	18.897	254	19.151	98,67	1,33	26.900	1.308	28.208	95,36	4,64	23.487	616	24.103	97,44	2,56	31.526	442	31.968	98,62	1,38
	4	Bakırcılar ve diğer metal levha işçileri	2.610	16	2.626	99,39	0,61	7.405	92	7.497	98,77	1,23	6.227	54	6.281	99,14	0,86	7.171	51	7.222	99,29	0,71
	5	Kuyumcular, mücevheratçılar, saatçiler, optik aletler imal ve tamir edenler	4.984	33	5.017	99,34	0,66	6.354	200	6.554	96,95	3,05	6.390	102	6.492	98,43	1,57	8.661	57	8.718	99,35	0,65
	6	Çilingirler						3.579	50	3.629	98,62	1,38	3.957	40	3.997	99,00	1,00	4.973	41	5.014	99,18	0,82
	7	Tornacılar, tesviyeciler, frezeciler						22.273	126	22.399	99,44	0,56	22.442	146	22.588	99,35	0,65	32.988	89	33.077	99,73	0,27
	8	Ziraat aletleri imal ve tamir edenler	941	4	945	99,58	0,42	416		416	100,00	0,00	867	15	882	98,30	1,70	655	3	658	99,54	0,46
	9	Otomobil motorları ile diğer her nevi dahili ihtiraklı motor tamircileri	3.131	16	3.147	99,49	0,51	5.827	34	5.861	99,42	0,58	15.530	102	15.632	99,35	0,65	28.494	81	28.575	99,72	0,28
	10	Başka gruplara girmeyen diğer her nevi madeni eşya, makine ve alet imal ve tamircileri	26.820	293	27.113	98,92	1,08	9.676	143	9.819	98,54	1,46	12.528	132	12.660	98,96	1,04	12.839	69	12.908	99,47	0,53
c	Elektrik makine, cihaz ve aletleri imal ve tamir edenler		27.364	57	27.421	99,79	0,21	4.264	24	4.288	99,44	0,56	17.761	265	18.026	98,53	1,47	24.221	703	24.924	97,18	2,82
d	Dokumacılar ve dokumacılıkla ilgili meslekler		60.315	46.473	106.788	56,48	43,52	60.527	58.441	118.968	50,88	49,12	80.923	66.745	147.668	54,80	45,20	79.475	77.255	156.730	50,71	49,29
	1	İplik bükücüleri						4.001	2.852	6.853	58,38	41,62	6.134	4.699	10.833	56,62	43,38	6.916	5.839	12.755	54,22	45,78
	2	Mensucat dokumacıları						41.374	41.304	82.678	50,04	49,96	56.152	28.082	84.234	66,66	33,34	46.968	20.235	67.203	69,89	30,11
	3	Havlü dokuyanlar											222	136	358	62,01	37,99	524	99	623	84,11	15,89
	4	Halı ve kilim dokuyanlar	1.408	5.265	6.673	21,10	78,90	4.486	9.939	14.425	31,10	68,90	5.399	28.173	33.572	16,08	83,92	5.761	44.424	50.185	11,48	88,52
	5	Trikotajcılar	1.417	1.468	2.885	49,12	50,88	1.923	1.592	3.515	54,71	45,29	3.314	2.696	6.010	55,14	44,86	5.596	3.160	8.756	63,91	36,09

YILLAR			1945					1950					1955					1960				
NEVİ			Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %	Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %	Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %	Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %
e	6	İplik ve mensucat boyacıları						1.431	195	1.626	88,01	11,99	1.369	165	1.534	89,24	10,76	3.185	361	3.546	89,82	10,18
	7	Apreciler, silindirciler, tarayıcılar ve kasarcılar						227	343	570	39,82	60,18	1.147	264	1.411	81,29	18,71	1.889	208	2.097	90,08	9,92
	8	İp, ağ, urgan ve halat yapanlar						2.778	1.199	3.977	69,85	30,15	2.109	806	2.915	72,35	27,65	2.763	1.093	3.856	71,65	28,35
	9	Fötr, keçe ve kepenek yapanlar											2.498	266	2.764	90,38	9,62	2.409	127	2.536	94,99	5,01
	10	Dokumacılıkla ilgili diğer meslekler	57.490	39.740	97.230	59,13	40,87	4.307	1.017	5.324	80,90	19,10	2.579	1.458	4.037	63,88	36,12	3.464	1.709	5.173	66,96	33,04
	Terziler, kürkçüler, ayakkabıcılar ve ilgili işçiler		115.442	11.970	127.412	90,61	9,39	136.917	17.290	154.207	88,79	11,21	136.204	22.409	158.613	85,87	14,13	166.282	28.591	194.873	85,33	14,67
	1	Terziler	33.061	10.699	43.760	75,55	24,45	54.142	16.010	70.152	77,18	22,82	55.263	19.878	75.141	73,55	26,45	74.869	25.929	100.798	74,28	25,72
	2	Kürk manto yapanlar	187	45	232	80,60	19,40						1.081	190	1.271	85,05	14,95	1.327	108	1.435	92,47	7,53
	3	Gömlük ve iç çamaşırı yapanlar	435	163	598	72,74	27,26						1.565	386	1.951	80,22	19,78	1.583	469	2.052	77,14	22,86
	4	Şapka imal edenler	849	360	1.209	70,22	29,78	1.299	188	1.487	87,36	12,64	858	235	1.093	78,50	21,50	1.325	677	2.002	66,18	33,82
f	5	Yorgan ve yatak yapanlar											5.239	215	5.454	96,06	3,94	5.470	259	5.729	95,48	4,52
	6	Döşemeciler											1.564	27	1.591	98,30	1,70	2.665	17	2.682	99,37	0,63
	7	Kundura imal ve tamircileri	69.657	424	70.081	99,39	0,61	71.131	642	71.773	99,11	0,89	60.820	652	61.472	98,94	1,06	65.109	318	65.427	99,51	0,49
	8	Saraçlar ve deriden mamul diğer eşya yapanlar	9.751	148	9.899	98,50	1,50	10.146	365	10.511	96,53	3,47	9.326	158	9.484	98,33	1,67	12.975	260	13.235	98,04	1,96
	9	Her türlü suni çiçek ve süs eşyası yapanlar																292	28	320	91,25	8,75
	10	Mensuccattan diğer hazır eşya yapanlar	1.502	131	1.633	91,98	8,02	199	85	284	70,07	29,93	488	668	1.156	42,21	57,79	667	526	1.193	55,91	44,09
	Ağaç, saz ve kamıştan eşya imali ile ilgili meslekler		64.377	4.585	68.962	93,35	6,65	82.878	7.405	90.283	91,80	8,20	100.931	5.837	106.768	94,53	5,47	131.204	5.676	136.880	95,85	4,15
	1	Hızcılar ve bıçkıcular	8.854	861	9.715	91,14	8,86	7.140	2.245	9.385	76,08	23,92	8.110	629	8.739	92,80	7,20	10.127	682	10.809	93,69	6,31
	2	Dülgerler, marangozlar ve doğramacılar	45.764	391	46.155	99,15	0,85	65.444	604	66.048	99,09	0,91	82.760	704	83.464	99,16	0,84	107.613	388	108.001	99,64	0,36

YILLAR			1945					1950					1955					1960				
NEVİ			Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %	Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %	Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %	Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %
g	3	Sandalya yapanlar											693	14	707	98,02	1,98	674	8	682	98,83	1,17
	4	Kayık, sandal ve tahtadan mumasil eşya yapanlar	725		725	100,00	0,00						212	41	253	83,79	16,21	116	36	152	76,32	23,68
	5	Saz, kâmiş ve hasırdan mobilya, sepet ve diğer eşya yapanlar	5.627	3.260	8.887	63,32	36,68	4.881	4.268	9.149	53,35	46,65	3.651	3.470	7.121	51,27	48,73	4.182	3.613	7.795	53,65	46,35
	6	Araba ve otomobil karasörü yapanlar	2.572		2.572	100,00	0,00	3.890	20	3.910	99,49	0,51	2.805	36	2.841	98,73	1,27	4.537	9	4.546	99,80	0,20
	7	Ayakkabı kalıbı, nalın, tahta kaşık yapanlar																798	35	833	95,80	4,20
	8	Ağaç, saz ve kâmişden eşya imali ile ilgili diğer meslekler	835	73	908	91,96	8,04	1.523	268	1.791	85,04	14,96	2.700	943	3.643	74,11	25,89	3.157	905	4.062	77,72	22,28
	g	Gıda, içki ve tütün imali ve işlenmesi ile ilgili meslekler	59.741	7.814	67.555	88,43	11,57	68.701	11.496	80.197	85,67	14,33	73.432	12.369	85.801	85,58	14,42	93.229	16.232	109.461	85,17	14,83
	1	Değirmenciler, her nevi hububat ve diğer maddeler öğütenler ve kıranlar	12.955	394	13.349	97,05	2,95	12.060	1.095	13.155	91,68	8,32	14.163	600	14.763	95,94	4,06	15.412	645	16.057	95,98	4,02
	2	Ekmekçiler, fırıncılar, hamurkarlar ve pişiriciler	18.662	360	19.022	98,11	1,89	22.111	682	22.793	97,01	2,99	27.149	668	27.817	97,60	2,40	38.126	534	38.660	98,62	1,38
	3	Mezbahalarda hayvan kesenler	1.244	23	1.267	98,18	1,82	1.729	19	1.748	98,91	1,09	1.953	57	2.010	97,16	2,84	2.854	24	2.878	99,17	0,83
	4	Pastırma, sucuk, jambon ve salamura gıda maddeleri imal edenler	514	108	622	82,64	17,36	499	122	621	80,35	19,65	589	119	708	83,19	16,81	932	247	1.179	79,05	20,95
	5	Yağlı tohumlardan yağ çıkaranlar	1.709	96	1.805	94,68	5,32	1.394	91	1.485	93,87	6,13	2.093	100	2.193	95,44	4,56	1.977	167	2.144	92,21	7,79
	6	Alkollü ve alkolsüz her nevi içki imal edenler	2.570	274	2.844	90,37	9,63	6.437	278	6.715	95,86	4,14	2.477	124	2.601	95,23	4,77	3.039	150	3.189	95,30	4,70
	7	Şeker, helva, şekerleme, çikolata ve karemela imal edenler	9.555	650	10.205	93,63	6,37	10.642	672	11.314	94,06	5,94	13.415	657	14.072	95,33	4,67	15.724	430	16.154	97,34	2,66
	8	Tereyağı, sadeyağ, yoğurt ve peynir yapanlar	1.473	215	1.688	87,26	12,74	1.743	320	2.063	84,49	15,51	1.873	187	2.060	90,92	9,08	2.724	418	3.142	86,70	13,30

YILLAR			1945					1950					1955					1960				
NEVİ			Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %	Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %	Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %	Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %
h	9	Tütün, sigara, puro, enfiye yapanlar	4.882	4.927	9.809	49,77	50,23						6.428	9.421	15.849	40,56	59,44	7.734	12.149	19.883	38,90	61,10
	10	Gıda, içki ve tütün sanayii ile ilgili diğer meslekler	6.177	767	6.944	88,95	11,05	12.086	8.217	20.303	59,53	40,47	3.292	436	3.728	88,30	11,70	4.707	1.468	6.175	76,23	23,77
	İnşaat işleri ile ilgili meslekler, tesisat hariç		45.226	67	45.293	99,85	0,15	41.158	483	41.641	98,84	1,16	62.967	481	63.448	99,24	0,76	100.648	335	100.983	99,67	0,33
	1	Duvarcılar						18.986	261	19.247	98,64	1,36	18.224	171	18.395	99,07	0,93	19.916	51	19.967	99,74	0,26
	2	Sıvacılar, mozaikçiler						10.439	103	10.542	99,02	0,98	12.336	105	12.441	99,16	0,84	14.653	85	14.738	99,42	0,58
	3	Boyacılar, badanacılar											10.154	63	10.217	99,38	0,62	15.091	46	15.137	99,70	0,30
	4	Kaldırımcılar ve parkeciler						963	5	968	99,48	0,52	1.026	15	1.041	98,56	1,44	1.173	7	1.180	99,41	0,59
	5	Yol ve her nevi inşaat makineleri çalıştıranlar	8.536	6	8.542	99,93	0,07	182		182	100,00	0,00	2.648	4	2.652	99,85	0,15	4.193	11	4.204	99,74	0,26
	6	Elektrik, havagazı, su ve kalöriyer tesisatı kuranlar	1.997		1.997	100,00	0,00	4.557	16	4.573	99,65	0,35						9.600	21	9.621	99,78	0,22
	7	Kayık, sandal, vapur, gemi inşa edenler						923	58	981	94,09	5,91						726	3	729	99,59	0,41
	8	İnşaat işleri ile ilgili diğer meslekler	34.693	61	34.754	99,82	0,18	5.108	40	5.148	99,22	0,78	18.579	123	18.702	99,34	0,66	35.296	111	35.407	99,69	0,31
	Taş yontmak, mermer işlemek, taş ve topraktan eşya yapmakla ilgili meslekler		19.514	465	19.979	97,67	2,33	14.902	1.487	16.389	90,93	9,07	20.531	1.187	21.718	94,53	5,47	24.850	1.008	25.858	96,10	3,90
	1	Taş yontucuları ve mermer işleyicileri	6.268	3	6.271	99,95	0,05	6.372	20	6.392	99,69	0,31	8.070	290	8.360	96,53	3,47	8.312	39	8.351	99,53	0,47
	2	Tuğla ve kiremit yapanlar	3.985	22	4.007	99,45	0,55	4.153	440	4.593	90,42	9,58	7.095	226	7.321	96,91	3,09	8.877	239	9.116	97,38	2,62
	3	Çimentodan künk, büz ve sair eşya yapanlar	1.634	17	1.651	98,97	1,03						247	6	253	97,63	2,37	901	19	920	97,93	2,07
	4	Çanak, çömlek, testi ve saksı yapanlar	3.821	337	4.158	91,90	8,10	3.207	892	4.099	78,24	21,76	2.393	485	2.878	83,15	16,85	2.393	428	2.821	84,83	15,17
	5	Porselen ve çini yapanlar	3.226	26	3.252	99,20	0,80						887	35	922	96,20	3,80	1.381	80	1.461	94,52	5,48

YILLAR			1945					1950					1955					1960				
NEVİ			Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %	Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %	Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %	Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %
j	6	Cam ve camdan mamul eşya yapanlar						1.109	126	1.235	89,80	10,20	1.839	145	1.984	92,69	7,31	2.743	191	2.934	93,49	6,51
	7	Yukarıdaki gruplara girmeyen taş, mermer işlemekle ilgili diğer meslekler	580	60	640	90,63	9,38	61	9	70	87,14	12,86						243	12	255	95,29	4,71
		Başka gruplara girmeyen imalat ve tamirat işçileri	24.492	1.509	26.001	94,20	5,80	49.931	1.949	51.880	96,24	3,76	47.154	1.738	48.892	96,45	3,55	50.959	1.601	52.560	96,95	3,05
	1	Matbaacılar, çinkoğraflar, mürettepler, musahhihler, litoğraflar, mücellitler						5.806	139	5.945	97,66	2,34	8.582	220	8.802	97,50	2,50	10.328	150	10.478	98,57	1,43
	2	Debbağlar, deri boyacıları ve tuzlayıcılar	9.277	87	9.364	99,07	0,93	8.436	125	8.561	98,54	1,46	7.441	92	7.533	98,78	1,22	7.210	51	7.261	99,30	0,70
	3	Ağzılık, zinet eşyası, tarak, lüle ve tesbih yapanlar ve plastik eşya imali ile ilgili meslekler	715	29	744	96,10	3,90	724	140	864	83,80	16,20	736	33	769	95,71	4,29	2.272	155	2.427	93,61	6,39
	4	Oyuncak yapanlar	53	7	60	88,33	11,67						133	11	144	92,36	7,64	270	61	331	81,57	18,43
	5	Kauçuk eşya imali ile ilgili meslekler	860	151	1.011	85,06	14,94	2.836	520	3.356	84,51	15,49	4.041	607	4.648	86,94	13,06	5.864	447	6.311	92,92	7,08
	6	Makinistler ve makinist yardımcıları						13.795	70	13.865	99,50	0,50	10.116	84	10.200	99,18	0,82	14.794	63	14.857	99,58	0,42
	7	Musiki aletleri yapanlar						148	7	155	95,48	4,52						178	1	179	99,44	0,56
H	8	Kimyevi maddeler yapanlar	2.147	410	2.557	83,97	16,03											1.806	204	2.010	89,85	10,15
	9	Kağıt ve kağıttan eşya yapanlar	8.528	523	9.051	94,22	5,78											1.916	358	2.274	84,26	15,74
	10	Başka yerde zikredilmeyen diğer sanatkarlar	2.912	302	3.214	90,60	9,40	18.186	948	19.134	95,05	4,95	16.105	691	16.796	95,89	4,11	6.321	111	6.432	98,27	1,73
		BAŞKA GRUPLARA GİRMİYEN SIRA İŞÇİLERİ	25.600	7.106	32.706	78,27	21,73	194.514	29.901	224.415	86,68	13,32	259.849	17.121	276.970	93,82	6,18	261.160	15.996	277.156	94,23	5,77

YILLAR			1945					1950					1955					1960				
NEVİ			Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %	Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %	Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %	Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %
	1	Hammallar											24.093	321	24.414	98,69	1,31	26.639	119	26.758	99,56	0,44
	2	İnşaat ameleleri											64.923	626	65.549	99,04	0,96	128.528	1.238	129.766	99,05	0,95
	3	İmalat sanayii sıra işçileri	25.600	7.106	32.706	78,27	21,73						31.343	4.850	36.193	86,60	13,40					
	4	Diğer sıra işçileri											139.490	11.324	150.814	92,49	7,51	105.993	14.639	120.632	87,86	12,14
I	HİZMETLE İLGİLİ MESLEKLER		36.447	16.491	52.938	68,85	31,15	149.181	19.798	168.979	88,28	11,72	236.833	25.311	262.144	90,34	9,66	339.580	30.209	369.789	91,83	8,17
a	Hizmetçiler, aşçılar, hostesler, kamarotlar		14.685	15.023	29.708	49,43	50,57	85.649	17.546	103.195	83,00	17,00	124.662	18.360	143.022	87,16	12,84	171.114	21.179	192.293	88,99	11,01
	1	Hizmetçiler, uşaklar, yavaşmalar	7.612	14.627	22.239	34,23	65,77	4.640	12.866	17.506	26,51	73,49	3.149	8.073	11.222	28,06	71,94	1.875	9.125	11.000	17,05	82,95
	2	Dadılar, sütnineler, mürebbiyeler												537	537	0,00	100,00	1.461	526	1.987	73,53	26,47
	3	Garsonlar, kamarotlar, hostesler						48.450	2.145	50.595	95,76	4,24	59.944	923	60.867	98,48	1,52	78.532	752	79.284	99,05	0,95
	4	Kapıcılar ve odacılar											30.407	7.091	37.498	81,09	18,91	47.921	9.430	57.351	83,56	16,44
	5	Aşçılar ve yamakları											27.260	1.353	28.613	95,27	4,73	35.165	1.280	36.445	96,49	3,51
	6	Kalöriferciler, asansörcüler											1.346	36	1.382	97,40	2,60	2.585	19	2.604	99,27	0,73
	7	Başka gruplara girmeyen hizmet erbabı	7.073	396	7.469	94,70	5,30	32.559	2.535	35.094	92,78	7,22	2.556	347	2.903	88,05	11,95	3.575	47	3.622	98,70	1,30
	b Şahsi hizmetle ilgili meslekler		21.762	1.468	23.230	93,68	6,32	32.753	1.920	34.673	94,46	5,54	53.339	6.115	59.454	89,71	10,29	86.179	8.053	94.232	91,45	8,55
	1	Berberler, manikürcüler, pedikürcüler	20.556	617	21.173	97,09	2,91	27.750	825	28.575	97,11	2,89	31.152	1.088	32.240	96,63	3,37	39.926	1.235	41.161	97,00	3,00
	2	Hamamlarda çalışanlar											1.671	210	1.881	88,84	11,16	2.407	310	2.717	88,59	11,41
	3	Elbise temizleyicileri, kolacılar, çamaşırcılar, ütücüler	946	849	1.795	52,70	47,30	1.195	954	2.149	55,61	44,39	2.774	1.559	4.333	64,02	35,98	3.815	2.491	6.306	60,50	39,50
	4	Gassallar, cenazeyi defne hazır vaziyete getirenler, mezarıcılar											299	35	334	89,52	10,48	439	51	490	89,59	10,41
	5	Çöpçüler, baca temizleyicileri											4.660	129	4.789	97,31	2,69	7.948	150	8.098	98,15	1,85

YILLAR			1945					1950					1955					1960				
NEVİ			Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %	Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %	Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %	Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %
c	6	Kundura boyacıları						3.615	137	3.752	96,35	3,65	5.019	36	5.055	99,29	0,71	7.787	36	7.823	99,54	0,46
	7	Sakalar											1.546	128	1.674	92,35	7,65	2.186	79	2.265	96,51	3,49
	8	Hasta bakıcılar											1.903	1.681	3.584	53,10	46,90	3.393	2.060	5.453	62,22	37,78
	9	Sporcular, atletler, antrenörler	260	2	262	99,24	0,76	193	4	197	97,97	2,03	428	9	437	97,94	2,06	1.514	7	1.521	99,54	0,46
	10	Şahsi hizmetle ilgili diğer meslekler											3.887	1.240	5.127	75,81	24,19	16.764	1.634	18.398	91,12	8,88
	Koruyucu hizmetle ilgili meslekler							30.779	332	31.111	98,93	1,07	58.832	836	59.668	98,60	1,40	82.287	977	83.264	98,83	1,17
	1	Polis ve emniyet memurları						7.759	52	7.811	99,33	0,67	9.573	166	9.739	98,30	1,70	12.262	256	12.518	97,95	2,05
	2	Bekçiler ve korucular						20.174	273	20.447	98,66	1,34	30.603	517	31.120	98,34	1,66	44.891	405	45.296	99,11	0,89
	3	İtfaiyeciler						2.166	1	2.167	99,95	0,05	3.085	22	3.107	99,29	0,71	5.382	22	5.404	99,59	0,41
	4	Belediye zabıta memurları											1.950	23	1.973	98,83	1,17	3.132	40	3.172	98,74	1,26
J	5	Jandarma subayları											811		811	100,00	0,00	564	2	566	99,65	0,35
	6	Jandarma erleri ve assubayları											7.095		7.095	100,00	0,00	6.357	4	6.361	99,94	0,06
	7	Gümrük muhafaza teşkilatı subayları											1.099		1.099	100,00	0,00	1.304	57	1.361	95,81	4,19
	8	Gümrük muhafaza teşkilatı erleri ve gediklileri											796		796	100,00	0,00	51	4	55	92,73	7,27
	9	Orman bekçileri											3.301		3.301	100,00	0,00	4.496	27	4.523	99,40	0,60
	10	Koruyucu hizmetler ile ilgili diğer meslekler						680	6	686	99,13	0,87	519	108	627	82,78	17,22	3.848	160	4.008	96,01	3,99
	MESLEKLERİ MEÇHUL OLANLARLA MESLEKLERİ TAYİN EDİLEMEYENLER		4.444.893	7.290.494	11.735.387	37,88	62,12	1.873.436	3.264.941	5.138.377	36,46	63,54	525.284	2.023.718	2.549.002	20,61	79,39	665.833	2.901.389	3.567.222	18,67	81,33
	1	İrat sahipleri	12.468	3.415	15.883	78,50	21,50	11.618	8.368	19.986	58,13	41,87	4.680	5.375	10.055	46,54	53,46	13.791	10.433	24.224	56,93	43,07
	2	Mütekitler (emekliler)	18.532	1.330	19.862	93,30	6,70	22.054	2.144	24.198	91,14	8,86	28.649	5.456	34.105	84,00	16,00	36.912	4.962	41.874	88,15	11,85

YILLAR			1945					1950					1955					1960				
NEVİ			Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %	Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %	Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %	Erkek	Kadın	Toplam	E %	K %
	3	Öğrenciler	810.734	457.606	1.268.340	63,92	36,08	757.384	427.934	1.185.318	63,90	36,10	156.245	46.535	202.780	77,05	22,95	244.753	88.947	333.700	73,35	26,65
	4	Ev kadınları							1.702.599	1.702.599	0,00	100,00		1.883.444	1.883.444	0,00	100,00		2.779.836	2.779.836	0,00	100,00
	5	Hapisler	119.907	17.787	137.694	87,08	12,92						42.903	1.895	44.798	95,77	4,23	56.308	3.795	60.103	93,69	6,31
	6	Darülaceze ve mümasili yerlerde bulunanlar	1.595	435	2.030	78,57	21,43						2.052	1.772	3.824	53,66	46,34					
	7	Evvelce hiç çalışmamış olanlar						12.344	8.707	21.051	58,64	41,36	472	348	820	57,56	42,44	26.054	835	26.889	96,89	3,11
	8	Mesleksizler ve meslekleri tayin edilemeyenler	2.904.385	6.792.183	9.696.568	29,95	70,05	969.602	1.021.311	1.990.913	48,70	51,30	290.283	78.893	369.176	78,63	21,37	58.611	3.482	62.093	94,39	5,61
	9	Yukarıdaki gruplara girmeyenler	556.362	13.211	569.573	97,68	2,32											59.699	383	60.082	99,36	0,64
	10	Bilinmeyenler	20.910	4.527	25.437	82,20	17,80	100.434	93.878	194.312	51,69	48,31						169.705	8.716	178.421	95,11	4,89

EK-13

Akis, 30 Ekim 1954.

EK-14

6. Milli Eğitim Şûrası

EK-15

Akis, 16 Şubat 1957.

← Ankara'nın biricik kadın dolmuş şoförü Hacer Öçsu direksiyonu başında

gümüz münakaşalarda aramıza girip işi hallediverir» dedi.

Hacer Öçsu'yu övmekte bütün şoförler, şoförler cemiyeti başkanı, devamlı müşterileri elbirliği etmişlerdi galiba. Dinledikçe meraklandım, ama aksi gibi arabası bozulmuştu, bir müddet çalışmadı, ele geçirmek hayli güç oldu.

«Sık sık cemiyete uğrar» demişlerdi. Hakikaten orada karşılaştık.

— Doğdum doğal makineler içindeyim diye başladı. Hacer Öçsu İstanbullu, Suadiye'de doğmuş. Bütün ailesi şoförmüş, o da çalışmağa, ekmek parası kazanmağa, daha doğrusu kocasının yükünü hafifletmeğe karar verdiği zaman bu aile mesleğini seçmiş.

— Kartal - Yakacak, Büyükdere - Taksim, Şile - Üsküdar arasında işliyen otobüs ve kamyonlarımız vardı. Çocukluğumda ağabeyimle sabahlara kadar makine tamir ederdim. Sonra evlendim. Kocam başıvustur. Şarkta bazı sıkıntılarla karşılaştık. 1944 - 45 yıllarında alaylarda şoför yoktu. Kocam yardımcı bulamıyordu. İlk vilâyetten ehliyet almağa karar verdim. Ankara'ya gelince şoför okuluna gittim, imtihanımı birincilikle verdim.

— Taksi şoförlüğüne nasıl başladınız?

— Ehliyet aldığım zaman bir taksi arabasıyla çocuklarımla beraber geziyordum. Yolda memur dur-

murları durduruyordu. Sonra alaylar. Arkadaşlarımla da kardeş gibiyiz. Beni çok korurlar, münakaşa dahi etmeyiz.

— Bu güç meslekte herhangi bir hâdiseye karşıladınız mı?

— Hayır, ben dolmuş yapıyorum. Müşterilerim hep aynı insanlar. Zaten saat sekize kadar çalışırım, sonra eve giderim. Dört çocuğum var. Hepsi okuyor, masrafları gün geçtikçe artıyor. Onun için çalışmamak imkânsız. Kocam çok iyi, anlayışlı bir insandır. Yirmi senelik evliyiz, bana çok güveni vardır. Cemiyetin birçok toplantılarına benimle gelir, arkadaşlarım onu da çok sever.

Hacer Öçsu, cemiyete de çok bağlı.

— Cemiyet bize yardım ediyor, belediye ile münasebetlerimizi sağlıyor. Halk Bankasında kredimiz vardır, dört ay için 2000 lira alabiliriz, diyor.

Bunu söylerken yüzü aydınladı, belli ki bir hayale dalmıştı. Bu yeni bir araba hayaliydi. Bu küçük Skoda çok eski olduğu için kazanının yarısını tamire veriyormuş. Ama banka ona vadetmiş, istediği gibi yeni bir araba bulursa almasına yardım edecekmış.

Vakit öğleye yaklaşıyordu. Hacer Öçsu öğle vakti, ne yapıp yapıp evine, çocuklarına yemek vermeğe

Ankara şoförlerinin Hacer Ablası dolmuş arabasının yanında.

DOLMUŞÇU HACER ABLA

ANKARA'DA Ulus meydanı ile Kavaklıdere arasında dolmuş yapan küçük bir araba var, sarı bir Skoda. Bu küçük arabanın direksiyonunda bir kadın oturuyor. Ayağında pantolonu, sırtında ekose gömleği, yanık renkli boyasız yüziyle Hacer Öçsu, erkek şoförlere taş çıkarmak bir ciddiyetle çalışıyor.

Arkadaşları onu çok seviyor, «Abla» yahut «yenge» diye çağırırlar. Karşı'nın arkasındaki durak yerinin değnekçisi (bu şoförlerin kullandığı bir tâbir) de yengeyi bir alay methetti. «Biz hepimiz onunla övünürüz, çok dürüst kadındır, evine, ailesine bağlıdır. Bizim de öz ablamız gibidir. Birbirimizle yaptır-

durdu. Ben de cemiyete telefon etmesini, bu arabayla gezmeğe hakkım olup olmadığını sormasını söyledim. Memur telefon etti, 4 üncü gube gezileceğini söyledi. Sonra bana istersem taksi şoförlüğü yapabileceğimi bildirdiler. Ben de hemen çalışmağa başladım. İlk günlerden nereden geçsem seyrüsefer me-

gidermiş. Ben de arabaya atladım. Böylece onu çocukları arasında da görmüş oldum. Mustafa Kemal Bulvarında, Askerî Fabrikaların karşı sırasında bir apartımanda oturuyorlardı. Kocası fabrikada oturduğu için bu semti seçmişler.

Araba kapının önünde durunca etrafımızı küçük çocuklar çevirdi. Annelerine sarıldılar. Bu tabloyu gördüğüm zaman Hacer Öçsu'ya büsbütün hayran oldum. Çünkü onda çalışmağı ciddiye alan kadının neler başarabileceğini gördüm. En güç mesleklerden birini seçtiği halde vekarını hiç kaybetmemiş, direksiyonu başında ciddiyetle çalışıyor, çocuklarına daha iyi bir hayat yaşatmak, erkeğinin yükünü hafifletmek için uğraşıyor. Aile kadını, anne olduğunu da bir an unutmuyor. Çok methedilmesinin sebebi bu olsa gerek.

← Dolmuş şoförü Hacer Öçsu evinde çocuklarıyla beraber.

342

